UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleš Žlebnik

Priprave na obrambo v Dravski banovini Kraljevine Jugoslavije

Razvoj civilno-vojaških odnosov zaradi obrambnih priprav na lokalnem nivoju v letih od 1935 do 1941

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleš Žlebnik

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Priprave na obrambo v Dravski banovini Kraljevine Jugoslavije

Razvoj civilno-vojaških odnosov zaradi obrambnih priprav na lokalnem nivoju v letih od 1935 do 1941

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Priprave na obrambo v Dravski banovini Kraljevine Jugoslavije: Razvoj civilno-vojaških odnosov zaradi obrambnih priprav na lokalnem nivoju v letih od 1935 do 1941

Obdobje pred izbruhom druge svetovne vojne je bilo obdobje, v katerem so zunanje grožnje Kraljevini Jugoslaviji spodbudile obrambne priprave, ki bi bile zaradi predvidene obsežnosti lahko delno tudi v domeni posameznih banovin, v našem primeru Dravske banovine. Izkazalo pa se je, da so bile te priprave pravzaprav izvedba splošnih priprav v Kraljevini Jugoslaviji, vodenih s strani državnega vodstva, ki ga na izdanih uredbah največkrat predstavljata ministrski svet ter ministrstvo za vojsko in mornarico. Kraljevska banska uprava Dravske banovine je bila tako le vestni izvrševalec, ki je naloge delegiral na nižje upravne subjekte, kot so bila mesta, okraji in občine.

Tako je prav ravnanje občine kot zadnjega in najnižjega upravnega subjekta predstavljalo v nadaljevanju središče preučevanja tega dela. Po pregledanem arhivskem fondu se je izkazalo, da je bila v celotni vertikali upravne ureditve največja ovira izvedbi celostnih priprav ravno samovolja (pregledane) občine Bled. Ta je namreč delovala po svoji oceni (ne)ogroženosti in temu prilagajala ukrepe, predpisane z vladnimi uredbami. Pregledan je bil le arhivski fond ene občine, zato na tej točki ostaja odprto vprašanje ravnanja drugih občin v Dravski banovini.

Tako stari, zlasti pa novi zakonodajni okviri bi morali po izvedbi v praksi vplivati na pojav novih oblik civilno-vojaških odnosov, vendar zaradi neupoštevanja predpisov, vsaj v primeru pregledane občine, ni prišlo do razvoja vseh predvidenih oblik odnosov. Civilna družba, zlasti pa moška populacija, je tako stike z oboroženimi silami še vedno vzdrževala predvsem preko vojaške obveze, ki je veljala za ljudi, različna sredstva in živino, v postopkih zalaganja oboroženih sil z materialom in na območjih, kjer so se izvajale vojaške gradnje za obrambne namene, kot lastniki nepremičnin. Rezultati gradnje t.i. Rupnikove linije na zasebnih zemljiščih, namenjenih v obrambne namene države, tako marsikje še danes predstavljajo ostanke vseh takratnih civilno-vojaške odnosov, ki so bili vodeni znotraj širših priprav na obrambo v Dravski banovini Kraljevine Jugoslavije.

Kljub vsem zgoraj omenjenim in tudi drugim izvedenim pripravam ter trudu in sredstvom, ki so jih oborožene sile Kraljevine Jugoslavije vložile v izvedbo vojnih načrtov, oborožene sile niso izpolnile pričakovanj celotne družbe. To pomeni, da jim ni uspelo uspešno izvesti zadanih nalog, si tako pridobiti funkcionalne legitimnosti in preko te končno zadostiti funkcionalnemu imperativu kot enemu od dveh razmerij v civilno-vojaških odnosih. Tukaj sta bila mnogo bolj uspešna narodnoosvobodilno gibanje in nato povojna Jugoslavija. Takrat uveden sistem totalne obrambe se je ravno s sklicevanjem na dosežke tega gibanja in na paleto soodvisnih legitimnosti, pridobljeno med drugo svetovno vojno, lahko uspešno razvijal, čeprav so bili njegovi temelji postavljeni pravzaprav že v Kraljevini Jugoslaviji.

Ključne besede: civilno-vojaški odnosi, priprave na drugo svetovno vojno, upravna ureditev, totalna obramba, Rupnikova linija

Defence preparations in the Drava Banovina of the Kingdom of Yugoslavia: Development of civil-military relations due to local defence preparations from 1935 to 1941

The period before the outbreak of the World War II was a period when external threats to the Kingdom of Yugoslavia stimulated defence preparations that could have been partly conducted in individual banovinas (i.e. provinces), in our case the Drava Banovina, due to their estimated extent. However, it was shown that these preparations were actually the execution of general preparations in the Kingdom of Yugoslavia led by the state leadership, which was according to the decrees usually represented by the council of ministers and the ministry of the armed forces and the navy. The royal ban's administration of the Drava Banovina was only a meticulous executor, which was delegating tasks to lower governing bodies, such as cities, districts and municipalities. The last and the lowest governing body, i.e. the municipality, represented the focus of further studies for the thesis. After careful examination of archival material, it was established that the biggest obstacle in the whole vertical administrative organisation for comprehensive preparations was the autocracy of the Municipality of Bled. Namely, it acted according to its own threat assessment and thus adjusted measures regulated by government decrees. However, only archival footage of one municipality was examined, so the question of actions in other municipalities in the Drava Banovina remains open.

The old as well as the new legislative framework should after its implementation in practice impact new forms of civil-military relations. In the examined municipality, new anticipated relations did not evolve since the regulations were not respected. The civil society, especially the male population, maintained contacts with the armed forced, particularly with obligatory military service for people, some assets and livestock, by providing them with materials, and as property owners in areas where military defence constructions were built. The results of building the Rupnik line on private properties devoted to fortification of the country still represent the remnants of all civil-military relations, which were led within broader defence preparations in the Drava Banovina of the Kingdom of Yugoslavia.

Despite all the above mentioned as well as other preparations and the efforts and means invested in the execution of the war plans by the armed forces of the Kingdom of Yugoslavia, the armed forces did not meet the expectations of the society. This means that they did not successfully tackle their tasks and gain functional legitimacy, which could have fulfilled the functional imperative as one out of two civil-military relations. In this regard, the national liberation movement and post-war Yugoslavia were much more successful. The total defence system introduced at that time could have developed efficiently due to its reference to the movement's achievements and a range of co-dependent legitimacies acquired in the World War II – although its foundations were actually laid in the Kingdom of Yugoslavia.

Key words: civil-military relations, preparations to World War II, administrative organisation, total defence, Rupnik line

KAZALO

1 UVOD ... 9

2 METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR ... 12

2.1 Opredelitev predmeta proučevanja ... 12

2.2 Opredelitev ciljev proučevanja ... 12

2.3 Raziskovalna vprašanja ... 14

2.4 Raziskovalne metode ... 15

2.5 Struktura dela ... 16

3 TEMELJNI POJMI ... 17

3.1 Civilno-vojaški odnosi ... 17

3.2 Oskrba in popolnjevanje oboroženih sil ... 21

3.3 Totalna obramba ... 22

4 VOJSKA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE V DRAVSKI BANOVINI ... 25

4.1 Splošni pregled oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije ... 25

4.2 Naloge oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije preko prizme vojne doktrine države in sprejetih vojnih načrtov ... 27

4.3 Obrambni črti Kraljevine SHS/Jugoslavije na Zahodni in delu Severne fronte oz. tudi na meddržavni meji Dravske banovine ... 35

4.3.1 Mednarodni odnosi Kraljevine s sosedami, predvsem z Italijo ... 35

4.3.2 Prva razmišljanja o možnostih stalne obrambe na zahodni meji ... 37

4.3.3 Ime stalne utrdbene črte na zahodu ... 39

4.3.4 Predvidena prostorska umestitev »Rupnikove linije« ... 40

4.3.5 Gradnja utrdbene črte in njen izgled v luči sprotnega zaostrovanja mednarodnih odnosov ... 42

4.4 Naloge oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije in podrejenih enot v Dravski banovini ... 48

4.5 Poveljniški kader ... 56

4.5.1 Organiziranost v miru ... 56

4.5.2 Organiziranost v vojni ... 59

4.6 Oprema in oborožitev vojaških enot v Dravski banovini ... 70

4.6.1 Uniforma ... 70
4.6.2 Zaščitna oprema vojaka ... 73
4.6.3 Osebna oborožitev ... 74
4.6.4 Oborožitev oddelkov in večjih formacij ... 77
4.6.5 Posebna oprema in oborožitev nekaterih kopenskih enot na območju Dravske banovine ... 81
4.6.5.1 Planinske enote ... 81
4.6.5.2 Jurišne oz. četniške enote ... 82
4.6.5.3 Oklepne enote ... 83
4.6.5.4 Konjenica ... 83
4.6.5.5 Topništvo ... 84
4.6.5.6 Protizračna obramba ... 84
4.6.5.7 Orožniške enote ... 87
4.6.6 Oborožitev pehotne divizije ... 88
5 OSKRBA VOJSKE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE V DRAVSKI BANOVINI ... 89
5.1 Dravska banovina – njen nastanek in nekaj statističnih podatkov ... 89
5.1.1 Struktura poklicev ... 91
5.1.2 Tisk ... 91
5.1.3 Socialno varstvo ... 92
5.1.4 Poljedelstvo ... 92
5.1.5 Živinoreja ... 93
5.1.6 Gozdarstvo ... 94
5.1.7 Industrija, obrt in trgovina ... 95
5.1.8 Turizem ... 96
5.1.9 Prometno-komunikacijske poti in sredstva ... 98
5.2 Pristojnosti in organizacija državne uprave Kraljevine Jugoslavije ... 100
5.2.1 Prva stopnja ... 100
5.2.2 Druga stopnja ... 102
5.3 Občina Bled ... 110

5.3.1 Srez Radovljica – širši pregled ... 110
5.3.1.1 Občine in prebivalstvo ... 111
5.3.1.2 Zaposlitvena struktura prebivalstva ... 111
5.3.1.3 Poljedelstvo ... 112
5.3.1.4 Živinoreja ... 113
5.3.1.5 Gozdarstvo ... 113
5.3.1.6 Industrija, obrt in trgovina ... 114
5.3.1.7 Turizem ... 117
5.3.1.8 Prometno-komunikacijske poti ... 117
5.3.2 Občina Bled - statistika ... 117
5.3.3 Upravna ureditev ... 119
5.4 Interakcije civilnega prebivalstva s predstavniki oboroženih sil ali občinskimi organi, zadolženimi za vodenje in izvajanje vojaških zadev ... 123
5.4.1 Vojaške zadeve v raziskovanem obdobju, s poudarkom na obdobju med 1935 in koncem 1938 ... 124
5.4.2 Vojaške zadeve v obdobju med 1935 in koncem 1938, s potencialno večjim vplivom na priprave na oboroženi spopad ... 129
5.4.2.1 Mobilizacija moštva 1935–1939 ... 130
5.4.2.2 Mobilizacija živine 1935–1939 ... 143
5.4.2.3 Prekrški ter postopanje oblasti in uradov ob mobilizaciji 1935–1939 ... 147
5.4.2.4 Preskrba družinskih članov vpoklicanih vojaških obveznikov 1935–1939 ... 149
5.4.2.5 Oskrba moštva vojaških enot 1935–1939 ... 149
5.4.2.6 Oskrba živine vojaških enot 1935–1939 ... 152
5.4.2.7 Prostorsko načrtovanje, utrjevanje in z njim povezane gradnje 1935–1939 ... 154
5.4.2.8 Pasivna zaščita prebivalstva 1935–1939 ... 157
5.4.2.9 Vsakodnevne aktivnosti vojaških enot v miru 1935–1939 ... 164
5.4.3 Vojaške zadeve v obdobju od začetka leta 1939 do vključno julija 1941 oz. čas priprav na oboroženi spopad ... 165
5.4.3.1 Mobilizacija moštva 1939–1941 ... 167

5.4.3.2 Mobilizacija živine in s tem povezane terjatve do vojske 1939–1941 181
5.4.3.3 Prekrški in težji prestopki pri mobilizaciji 1939–1941 205
5.4.3.4 Preskrba družinskih članov vpoklicanih vojaških obveznikov in prebivalstva 1939–1941 217
5.4.3.5 Oskrba moštva vojaških enot 1939–1941 251
5.4.3.6 Oskrba živine vojaških enot 1939–1941 259
5.4.3.7 Prostorsko načrtovanje, utrjevanje in z njim povezane gradnje 1939–1941 261
5.4.3.8 Pasivna zaščita prebivalstva 1939–1941 278
5.4.3.9 Posadkovne enote 1939–1941 294
6 ODGOVOR NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN ZAKLJUČEK 296
6.1 Verifikacija raziskovalnih vprašanj 296
6.2 Zaključek 302
7 LITERATURA 307

KAZALO TABEL

Tabela 5.1: Ceniki nekaterih izbranih zaščitnih sredstev in izračunana končna cena teh sredstev, za posamezne končne uporabnike oz. civiliste 161
Tabela 5.2: Prijava števila zaklane živine za posamezne dosegljive mesece in izračun približne količine dobljenega mesa 257
Tabela 5.3: Sredstva namenjena protiplinski obrambi in vojaškim zadevam v proračunu občine Bled 289

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 5.1: Število z obrambo oz. vojsko povezanih zadev, prispelih oz. obravnavanih na občini Bled, v primerjavi s tematsko povezanimi objavami v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine 127

1 UVOD

Prva skupna jugoslovanska država Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (v nadaljevanju Kraljevina SHS) je bila razglašena 1. decembra 1918, v Beogradu, po združitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Kraljevino Srbijo. Združitvi so kmalu sledile upravne spremembe. V tej novi centralistično-unitaristično usmerjeni državi so tako že januarja 1919, z ostalimi pokrajinskimi vladami, ukinili tudi Narodno vlado za Slovenijo in namesto nje postavili Deželno vlado za Slovenijo. Ta ni obdržala avtonomnosti ukinjene Narodne vlade, ampak je, ravno obratno, postajala vedno bolj podrejena beograjski centralni vladi. Dokončna potrditev centralistično-unitaristične usmeritve nove države je nato prišla z izglasovanjem vidovdanske ustave, 28. junija 1921. Z njo je bila namreč uzakonjena centralistična in unitaristična parlamentarna ureditev države pod dedno srbsko dinastijo. Upravno je ustava državo razdelila na 33 »oblasti« ali območij, te pa na okrožja, okraje in občine. Ozemlje današnje Slovenije, takrat vključeno v Kraljevino SHS, je bilo razdeljeno na Ljubljansko in Mariborsko oblast, na čelo vsake pa je bil, s strani kralja in na predlog notranjega ministra, imenovan veliki župan. Ob njem sta bili v obeh oblasteh pomembni tudi izvoljeni samoupravni oblastni skupščini z izvršilnima odboroma, ki pa sta s svojim delom lahko pričeli šele v začetku leta 1927. Takrat sta na osnovi veljavnih zakonov lahko začeli sprejemati oblastne uredbe, s katerimi sta spreminjali nekdanje avstrijske deželne zakone (Šmid 2003, 17–19).

Njune naloge so segale predvsem na gospodarsko-socialna in izobraževalno-kulturna področja, a s tem ko jima je uspelo pridobiti (med vsemi oblastnimi skupščinami v državi) največ pristojnosti na uredbodajno-zakonodajnem področju, sta v praksi predstavljali nekakšno nadomestilo za slovenski parlament. Vendar je takšno stanje trajalo le do 6. januarja 1929 (oz. do 15. novembra 1929, ko je bil z dokončno predajo poslov kraljevski banski upravi oz. prvemu banu ukinjen tudi dvotirni upravni sistem; državni preko velikih županstev in samoupravni preko oblastnih samouprav) (Stiplovšek v Šmid 2003, 5; Stiplovšek 2011, 417), ko so bile oblasti ukinjene. Država, takrat preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo, je bila ob tem v upravno-teritorialnem smislu na novo razdeljena na 9 banovin in mesto Beograd. Ena od teh novih upravno-teritorialnih območij, na katere je bila po ukinitvi vidovdanske ustave, razpustitvi parlamenta in vzpostavitvi obdobja šestojanuarske diktature razdeljena država, je bila tudi Dravska banovina. Z njeno ustanovitvijo je bila velika večina Slovencev živečih v Kraljevini Jugoslaviji združenih v eno širšo upravno enoto, ki se je znotraj delila še na petindvajset srezov oz. okrajev ter naprej na občine, ki so bile pravi izraz samouprave. Ta nova, širša upravno-teritorialna enota je obsegala blizu 15.800 km^2, s preko 1.144.000 prebivalci. Ker pa se je nahajala na skrajno severozahodnem območju države, je to pomenilo, da so bile del njenih meja tudi meddržavne meje z Italijo, Avstrijo in Madžarsko (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4; Šmid 2003, 19, 31, 49, 52–54, 57). Zadnje je v

turbulentnih časih po svetovni gospodarski krizi, po oz. ob pojavu totalitarnih političnih sistemov v Evropi in v bližnji soseščini ter zlasti ob pričetku zbiranja temnih oblakov, ki so nakazovali na neizbežen izbruh oboroženega spopada tudi v Kraljevini Jugoslaviji, postajalo vedno večja varnostna grožnja.

Tako je bilo odprto vprašanje, kako v primeru izbruha oboroženega spopada, kot grozeče eksplicitne grožnje varnosti, zavarovati ozemeljsko celovitost države in v kolikor to vprašanje omejimo na območje Dravske banovine, kako se spoprijeti s to grožnjo in zavarovati izpostavljene meje, ozemlje ter prebivalstvo omenjene upravno-teritorialne enote. Ob izpostavljenem bi bilo sicer mogoče trditi, da bi lahko za mirno rešitev, preko preudarnega krmarjenja med ponujenimi možnostmi, najprej največ naredila politika. Ker pa se je nakazovala možnost nadaljevanja mednarodnih odnosov preko vpletanja oboroženih sil, so morale v nastali situaciji svoje odgovore na pereča vprašanja ponuditi tudi te. Oborožene sile Kraljevine Jugoslavije seveda niso delovale samostojno, kajti ves čas obstoja države so bile podrejene kralju kot vrhovnemu poveljniku ter bolj ali manj tudi parlamentu in ostalim telesom, od katerih je potrebno izpostaviti zlasti ministrski svet. Član tega je bil namreč tudi minister vojske in mornarice, ki je prihajal iz vrha vojaške hierarhije (praviloma je imel generalski čin), a med ostalimi ministri je bil morda pomembnejši minister za finance, ki je preko sredstev za oborožene sile lahko končno omejeval ambicije ministra vojske in mornarice oz. oboroženih sil (Strugar 1980; Klanjšček 1982; Terzić 1982; Bjelajac 1994; Bjelajac 2004; Nećak in Repe 2003). V tej točki so v trikotniku medsebojnih razmerij civilno-vojaških odnosov, skupaj s politično državo in civilnim okoljem, oborožene sile predstavljale le enega od bolj ali manj enakovrednih členov tega trikotnika.

Vendar z zaostrovanjem mednarodnih odnosov oz. s stopnjevanjem groženj v smer, ko za njihovo reševanje ni več zadostovalo le posredovaje politike, je postajal vedno realnejši odgovor na nastale razmere oz. grožnje izpolnitev funkcionalnega imperativa oboroženih sil. Zapisano drugače to pomeni, da so aktivnosti oboroženih sil postajale vedno pomembnejše oz. so priprave na morebitni oboroženi spopad s strani teh sil postajale vedno bolj ključne za nadaljnji razplet dogodkov. Te priprave na obrambo, od katerih zgolj na območju nekdanje zahodne in severne meje Dravske banovine npr. še vedno pričajo utrdbeni objekti t. i. »Rupnikove linije«, pa so bile neizbežno povezane s civilnim prebivalstvom Dravske banovine. Najprej zaradi tega, ker je naborniški sistem popolnjevanja oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije predvideval vpoklic vojaških obveznikov za dvig številčne moči teh sil. Poleg teh mobilizacijskih obvez je bilo vključevanje civilistov predvideno tudi v pomožno vojsko državne obrambe, po potrebi pa tudi v postopke rekvizicij. Poleg tega pa je pomemben dejavnik predstavljalo tudi dejstvo, da je bila Kraljevina Jugoslavija vedno bolj obkrožena z državami sil Osi. To pomeni, da je ogroženost večjega dela državnih meja vplivala na priprave za soočenje z grožnjo zunanjega oboroženega napada, ki bi pripeljal po vsej verjetnosti do t. i. totalne vojne in posledične vključenosti celotne družbe pri zoperstavljanju takšni grožnji, v nekakšni obliki totalne obrambe.

Šorn, Himmelreich in Šmid so v svojih delih že pisali o življenju prebivalcev Dravske banovine pred in med drugo svetovno vojno, vendar ker se ta dela dotikajo bolj širšega upravnega, gospodarskega, ekonomskega in socialnega pregleda, bi bilo k njim mogoče dodati še pregled civilno-vojaških odnosov. Do teh odnosov med vojsko in civilnim prebivalstvom je prihajalo iz obrambnih potreb, spodbujenih zaradi zunanje krize oz. grožnje državi, posledično pa tudi grožnje Dravski banovini, v obdobju pred izbruhom oboroženega spopada. Vendar pa kljub temu, da ti odnosi predstavljajo uvod v kasnejše dogajanje, je dejstvo, da o njih niti ni veliko znanega. Nedvomno večina doktrinarnih dokumentov, ki so urejali te odnose, ostaja nepregledana v arhivih v Beogradu. Vendar, ker je bila Dravska banovina notranje državna upravno-teritorialna enota, preko katere so bile sprejete uredbe in navodila za ravnanje posredovana vse do nivoja občin in posledično občanov, torej civilistov, se morajo vsi odnosi kazati tudi v arhivskem gradivu občin oz. v arhivskem gradivu najnižjih upravnih enot, ki so bile v neposrednem stiku z ljudmi. In ravno na analizi teh primarnih arhivskih virov bo temeljil večji del nadaljnjega dela.

2 METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev predmeta proučevanja

V magistrskem delu je osrednje mesto posvečeno civilno-vojaškim odnosom oz. interakcijam v obdobju stopnjevanja zunanje grožnje varnosti države in njenega prebivalstva v smer, ko bi bilo potrebno oz. je bilo verjetno vedno bolj pričakovano, da bo zaradi skupne premoči nasprotnikov potrebno angažirati vse nacionalno-varnostne potenciale. To je mogoče drugače opredeliti tudi kot pregled problematike vojaških priprav na obrambo v Dravski banovini oz. tudi pregled čim širših naporov, ki so bili izvajani, s ciljem zavarovanja ozemlja Dravske banovine in njenega civilnega prebivalstva, preko prizme samih civilistov oz. prebivalcev banovine, v obdobju od leta 1935 pa do izbruha vojne, aprila 1941.

2.2 Opredelitev ciljev proučevanja

Cilj dela je analizirati civilno-vojaške odnose na najnižjem nivoju širše državne uprave s civilnim prebivalstvom, torej oblike interakcij med predstavniki oboroženih sil, vojaškimi referenti na občinah in civilisti v izbranem lokalnem okolju zaradi zunanje krize oz. pravzaprav grožnje državi z oboroženim spopadom, ki je nato spodbudila splošne obrambne priprave oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije, s tem pa tudi dela teh sil v Dravski banovini med letom 1935 in aprilom 1941. Ob omembi civilno-vojaških odnosov se v trikotniku med oboroženimi silami, politiko in civilno družbo pozornost praviloma namenja relaciji odnosov med prvima dvema, torej med vojsko in politiko, o čemer pričajo tudi nekateri pregledi teh odnosov v državah nekdanje Jugoslavije (Strugar 1980; Klanjšček 1982; Terzić 1982; Bjelajac 1994; Bjelajac 2004; Nećak in Repe 2003). A ker je ravno slednja relacija relativno zadovoljivo obdelana, je namen tega dela nekoliko podrobneje izpostaviti odnose med oboroženimi silami in civilno družbo v izbranem lokalnem okolju, s pogledom na tematiko od spodaj.

Proti koncu zgoraj omenjenega obdobja je namreč postajalo vedno bolj jasno, da se Kraljevina Jugoslavija ne bo mogla izogniti oboroženemu spopadu, zato je prišlo v državi do izvajanja priprav za spoprijemanje z zunanjo grožnjo, ki bi zaradi premoči nasprotnikov vodila po vsej verjetnosti v totalno vojno. Na področju vojnih načrtov je poveljstvo oboroženih sil pričelo z izvajanjem nekaterih potrebnih latentnih nalog oz. postopkov (Marković 2008). Vendar pa so bile priprave mnogo širše in vanje so bili hote ali nehote vključeni tudi civilisti, ki so tako morali prihajati pogosteje v stik neposredno s samo vojaško organizacijo ali njenimi predstavniki oz. posredniki, kar so bili npr. uradniki na najnižjem nivoju državne uprave. Zaradi omejitve del Himmelreicha (2001), Šmida (2003) in Šornove (2007) na širši upravni, gospodarski, ekonomski in socialni pregled, pri njih ni mogoče slediti problematiki zgornjih

odnosov. Drugi avtorji pa izpostavljajo le določene aspekte, ki so tvorili te odnose, a se ne posvečajo obdobju pred vojno oz. se tega obdobja dotikajo le v uvodih (Vujović 1990) in to kljub temu, da so bili zaradi obrambnih priprav civilisti z njihovo premično lastnino s strani občinskih referentov klicani na vojaške vaje, da je vojska ponekod gradila utrdbene objekte na zasebnih parcelah in da se je s povečevanjem števila vpoklicev v lokalnih vojašnicah povečalo tudi število vojakov, kar pomeni da so bile potrebe teh vojašnic večje, pogostejša pa so bila tudi vsakodnevna srečanja med vojaki in civilisti. Takšni civilno-vojaški odnosi, na tem najnižjem nivoju, so se tako odvijali vsakodnevno in to v obdobju, ko so se zunanjepolitične napetosti le stopnjevale.

Iz tega razloga je preko osnovnih pojmov in teoretskih del, ki izpostavljajo in opredeljujejo pojme civilno-vojaški odnosi (Edmonds 1988; Prpić in drugi 1990; Przeworski 1991; Sruk 1995; Garb 1996; Jelušič 1997; Cottey in drugi 2002; Huntington 2003; Rukavishnikov in Pugh 2003; Bruneau 2005; Marković 2007; Kukovič 2011), oskrba in popolnjevanje oboroženih sil (Kotnik-Dvojmoč 1994; Kotnik-Dvojmoč 1998; Perčič 2002) ter totalna, posledično pa tudi civilna obramba (Miljanić 1986; Javrović 1992; Prezelj 2007; Resolucija o strategiji nacionalne varnosti RS 2010; Šuligoj 2011), namen predstaviti in analizirati tudi druge oblike sodelovanja ali stikov, ki so zabeleženi v občinskih arhivskih fondih.

Kajti v kolikor se lahko sploh razmišlja o obrambi pred določeno zunanjo grožnjo državi, je potrebno izvesti potrebne obrambne priprave, končno pa poskrbeti tudi za ustrezno pripravo oz. oskrbo moštva oboroženih sil – vzpostavljen mora biti sistem popolnjevanja oboroženih sil. V tem sistemu pa je največji pomen pripisan ravno človeškemu faktorju. Tega znotraj oboroženih sil predstavljajo pripadniki oboroženih sil, širše gledano v naborniškem sistemu popolnjevanja z moštvom, kakršen je bil v veljavi tudi v Kraljevini Jugoslaviji, pa so to pravzaprav posamezniki iz civilne družbe. Na tej točki se sicer lahko nekoliko bolj izpostavlja zakonsko urejene obveznosti posameznikov do oboroženih sil ali države oz. vzpostavljen sistem popolnjevanja oboroženih sil z živo silo, a nedvomno bi bilo oz. je bilo v življenja teh civilistov poseženo tudi v primeru obsežnejših, temeljitejših, zlasti pa dolgotrajnejših obrambnih priprav za primer zoperstavljenja zunanji agresiji.

Ravno iz tega razloga je namen na osnovi teoretskih predpostavk izvesti pregled dela najprej civilnih organov izbrane občine Bled, ki so bili v stiku s posameznimi civilnimi osebami, hkrati pa so bili zadolženi za izvajanje ukrepov, ki so bolj ali manj vplivali na sistem popolnjevanja oboroženih sil, znotraj širših obrambnih priprav. V tem primeru so bili to različni nivoji civilne državne uprave Dravske banovine na relaciji od Kraljevske banske uprave Dravske banovine navzdol proti občinam in njihov odnos do vojaških organov v Dravski banovini – v tem primeru občine Bled. Obstaja namreč prepričanje, da so bili zlasti nižji civilni organi in institucije državne uprave, s katerimi so ti vojaški organi neposredno

sodelovali, najbolj v stiku s tako pomembnim človeškim faktorjem oz. so lahko nanj najbolj vplivali. S tem pa so sooblikovali tudi civilno-vojaške odnose.

Sama občina Bled je bila izbrana, ker ji je že Krajevni leksikon Dravske banovine iz leta 1937 pripisoval določene atribute po katerih se je razlikovala od ostalih občin v banovini. Tako je bila izpostavljena kot najpomembnejši turistični predel banovine, kot občina v neposredni bližini meje z dobro razvejanim cestnim omrežjem, a za nadaljnje delo je pomembnejše, da je bil v tej občini stacioniran del ene od dveh planinskih enot vojske Kraljevine Jugoslavije. Nato je bila kot obmejna občina del 4. utrdbenega območja Zahodne fronte oz. t. i. »Rupnikove linije«, s sedežem v Železnikih, v njej se je nahajala kraljeva rezidenca, poleg tega pa je fond občine ohranjen, večinoma urejen in zbran na enem mestu.

2.3 Raziskovalna vprašanja

Ker bi bilo preučevanje vseh oblik odnosov med oboroženimi silami, politiko ali državo in civilno družbo v Kraljevini Jugoslaviji na tej točki prezahtevno, kajti če ne drugače arhivsko gradivo osrednje vlade in oboroženih sil ni dosegljivo v Sloveniji, je to delo omejeno skladno s postavljenimi cilji preučevanja. Ker pa je obramba državne celovitosti v prvi vrsti zaupana oboroženim silam, je prvo raziskovalno vprašanje namenjeno ravno tem silam. Jedro oz. hrbtenica le-teh, torej vojska Kraljevine Srbije, je prvo svetovno vojno zaključila med zmagovalkami omenjenega oboroženega spopada, nova jugoslovanska država pa je bila po vojni obdana z večjim številom poraženih držav. Iz tega izhaja **prvo raziskovalno vprašanje:** »Ali je Kraljevina SHS oz. Jugoslavija izkoristila prednost na vojaškem področju in v dobrih dvajsetih letih po zmagi v prvi svetovni vojni svoje oborožene sile zadovoljivo pripravila na morebitne nove grožnje z vojaškim spopadom?«

Z nastopom šestojanuarske diktature je bila Kraljevina Jugoslavija razdeljena na nova širše upravno-teritorialna območja imenovana banovine. V celotni strukturi državne uprave so banovine veljale za notranje državne samoupravne enote druge stopnje, ki so se delile nižje še na okraje ali sreze in občine (Šmid 2003, 19, 31). Iz tega izhaja **drugo raziskovalno vprašanje**: »Ali je banovina kot notranje državna upravno-teritorialna enota lahko sama poskrbela tudi za zavarovanje vsaj pred nekaterimi nevarnostmi, katerim bi bila izpostavljena med oboroženim napadom sosednje države?«

Z izbruhom druge svetovne vojne v Evropi se je zaradi novega načina vodenja vojaških operacij na strani agresorjev kmalu izkazalo, da bo to nova in drugačna vojna, zlasti ko oborožene sile napadene države niso vzdržale pritiska agresorja in je bilo potrebno za nadaljnje vodenje odpora redefinirati načine in oblike obrambe. Po razpadu velikih in organiziranih regularnih enot oboroženih sil, so odpor pričele izvajati manjše skupine, ki pa so močneje sodelovale tudi s civilisti. Z vpletanjem teh in s

stopnjevanjem vojne je ta postajala vedno bolj totalna, vzporedno pa se je vzpostavljala totalna obramba. Tukaj se pričnejo zastavljati vprašanja ali so bile zasnove takšne oblike obrambe resnično zastavljene med drugo svetovno vojno, kar pomeni, da je v obdobju ekstremnih razmer prišlo hkrati do razvoja odgovarjajoče oblike obrambe, ali je njegovo uspešno izvajanje omogočala že morebitna predpriprava civilnega prebivalstva oz. razvoj obrambe, v katero je bilo omenjeno prebivalstvo vključeno pred vojno; če ne drugače, je bila Kraljevina Jugoslavija že pred izbruhom sovražnosti obkoljena s strani sil Osi, ki so bile v vojaški premoči. Zaradi tega je bilo popolnoma upravičeno pričakovati, da bo v primeru izbruha spopadov prišlo do zloma nacionalno-varnostnega sistema oz. da bo ta sistem moral za preživetje uporabiti vsa razpoložljiva sredstva, tudi civiliste. Iz tega sledi **tretje raziskovalno vprašanje**: »Ali je bila priprava civilnega prebivalstva in njegovo vključevanje v obrambne priprave oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije del celovite ideje o obrambi z vsemi silami, torej tudi z aktivnim vključevanjem civilnega prebivalstva?«

2.4 Raziskovalne metode

V pričujočem magistrskem delu je bilo uporabljenih več različnih znanstvenih metod preučevanja izpostavljene tematike in znanja pretežno iz obramboslovne in zgodovinske vede. Najprej je bil poudarek na metodi kritičnega zbiranja ustreznih sekundarnih virov, med katere se uvrščajo knjižna dela, različni strokovni viri, v nadaljevanju pa tudi zbiranja relevantnih zakonodajnih uredb in zlasti primarnih arhivskih virov iz fonda gradiva občine Bled za leta 1776–1946, Zgodovinskega arhiva Ljubljana, točneje iz gradiva za časovno obdobje od nekako leta 1935 pa do vključno leta 1941. Tej metodi je nato v nadaljevanju sledila metoda analize in interpretacije zgoraj omenjenih zbranih virov, ki je bila po obsegu uporabe tudi osrednja kvalitativna raziskovalna metoda tega dela.

Od preostalih uporabljenih metod je pri teoretičnemu delu teksta uporabljena opisna metoda dela. V točkah predstavitve preteklega razvoja, zlasti oboroženih sil, in v primerih sledenja razvoju stikov med civilnim in vojaškim okoljem pa je bila uporabljena metoda zgodovinske analize. Z vsemi omenjenimi ostaja tesno prepletena kombinirana primerjalna in razvojna analiza oz. konceptualno-primerjalna raziskovalna metoda, uporabljena zlasti v točki iskanja predstavljenega koncepta obrambe v izpostavljenih oblikah sodelovanja med oboroženimi silami in civilnim okoljem. Kvantitativna statistična raziskovalna metoda je uporabljena na primerih primarnih arhivskih virov, ki vsebujejo številčne podatke in katere je mogoče obdelati, ter pri statistični analizi vseh pregledanih arhivskih virov.

Ker pa je rezultatom obrambnih priprav mogoče še danes slediti na terenu, je bila za območje od Ratitovca, v loku do mejnega prehoda Jezersko, z namenom iskanja obrambnih del uporabljena metoda

terenskega raziskovanja. V primerih, ko pa samostojno iskanje ni podalo rezultatov, je bila omenjeni metodi pridružena tudi metoda intervjuja prič gradnje oz. obstoja obrambnih utrdbenih del. Rezultati tega terenskega dela so v točki izpostavljanja številčnosti posameznih vrst obrambnih del tudi statistično zbrani, obdelani in predstavljeni. Zadnjo uporabljeno raziskovalno metodo predstavlja metoda sinteze spoznanega v zaključnem delu teksta.

2.5 Struktura dela

V prvem delu teksta je prostor namenjen teoretičnemu delu, kar pomeni predstavitvi civilno-vojaških odnosov, teoretskih osnov popolnjevanja oboroženih sil in teoretski osnovi terminu totalne obrambe, preko vsega tega pa izpostavitvi oblik odnosov, ki so primerljivi s predstavljenimi v delu analize primarnih arhivskih virov.

Temu poglavju nato najprej sledi čim širša predstavitev vojske oz. vojaških enot v Dravski banovini s splošnim pregledom, izpostavljenimi nalogami in pregledom še vedno prisotnih in v okolju vidnih obrambnimi del, preko prizme vojne doktrine države in sprejetih vojnih načrtov.

Po poglavju o oboroženih silah na ozemlju Dravske banovine sledi del teksta, ki sloni zlasti na že omenjenih pregledanih primarnih arhivskih virih, predstavljenih vzporedno z relevantno uradno zakonodajo iz Službenega lista kraljevske banske uprave Dravske banovine, ki se je dotikala nekaterih odnosov med oboroženimi silami in civilnim prebivalstvom. Tako se predstavi vsakdanje odnose med oboroženimi silami oz. bolje, odnose med lokalnimi vojaškimi enotami in civilnim prebivalstvom, ki so pripomogli k oskrbi oz. obrambnim pripravam. Ker je slednji prikaz osredotočen na točno določeno občino, je za umestitev le-te v širšo državno upravo najprej predstavljena sama Dravska banovina, nato srez Radovljica, občina Bled in nato oblike interakcij med vojaškimi enotami, zastopniki vojaških interesov v javni upravi ter civilnim prebivalstvom oz. t. i. vojaške zadeve, v katere je bilo vključeno civilno prebivalstvo.

Zadnje poglavje je namenjeno odgovorom na raziskovalna vprašanja postavljena v samem začetku dela.

3 TEMELJNI POJMI

3.1 Civilno-vojaški odnosi

Civilno, civilen ali civilist je oznaka za nekaj ali nekoga kar ni del neke institucije, pri čemer se največkrat izpostavlja državi podrejene in s strani države organizirane ali druge podobno močne institucije, katere pripadniki so prvenstveno uniformirani (vojska, policija, tudi cerkvena institucija) (SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji). Potemtakem ti odnosi zajemajo interakcije med posamezniki, v katere se ti posamezno ali v večjem številu vključujejo prostovoljno, s ciljem zadovoljevanja lastnih, osebnih interesov, ki lahko v primeru sinergije večjega števila posameznih osebnih interesov prerastejo tudi v širše družbene; a ne glede na širino odnosov, zamejenih z interesi, ostajajo ti bolj ali manj stran od nadzora in pristojnosti državnih ali drugih institucij, zlasti takšnih kot so bile omenjene zgoraj. Tako sledi, da vojaški ali tudi vojaštvo predstavljata nekakšno nasprotje, saj sta neposredno povezana z, s strani države organizirano, vojaško institucijo in kvalifikatorji, ki jo kot tako opredeljujejo (SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji; Marković 2007, 15).

V nadaljevanju odnos določa nekaj »kar obstaja med stvarema, stvarmi, ki imajo z določenega stališča kaj skupnega« (SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji) ali nekaj »kar obstaja med posamezniki, skupinami [npr.] ob skupni dejavnosti [ali] sodelovanju« (SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji). Tako civilno-vojaški odnosi v trikotniku odnosov med vojaško organizacijo oz. oboroženimi silami, državo (politiko) in civilisti oz. tudi širšo civilno družbo pokrivajo številne oblike odnosov, razmerij, interakcij ali stikov, med vojaštvom in različnimi podsistemi družbe (Marković 2007, 90), od političnih do takšnih iz vsakdanjega življenja (Kukovič 2011, 15). V omenjenem predstavljenem trikotniku odnosov pa je na civilno-vojaško relacijo mogoče gledati iz različnih stojiščnih točk, ki se nekako nahajajo v prostoru med posameznimi oglišči trikotnika in osrednjo težiščno točko. Medtem ko težiščna točka v enakostraničnem trikotniku civilno-vojaških odnosov predstavlja nek skupek odnosov na katerega enako vplivajo vsi trije nosilci odnosov, pa preostale stojiščne točke predstavljajo zgolj eno od mnogih področij, na katerih lahko pride do interakcije vseh treh nosilcev odnosov, a z manjšim oz. večjim vplivom posameznega nosilca odnosov, delno na račun vsaj enega od preostalih dveh. Stojišča tem točkam gledišča pa lahko postavljajo sami odnosi in vprašanja, ki jih ti odnosi odpirajo. Ta so tako lahko vprašanja moči nad oz. moči samih oboroženih sil napram države in nosilcev politične oblasti v državi, lahko pa tudi paleta drugih odnosov iz področij ekonomije, tehnologije, znanosti, medijev, kulture in zgodovine. Pomembno je, da so medsebojni odnosi, odvisni od vpliva mnogih dejavnikov, bližje enemu od oglišč trikotnika, med katere bi lahko prištevali izkušnje iz zgodovine, politično kulturo, pravno in upravno ureditev v državi, čustva in

prepričanja posameznikov, med drugim tudi o obrambni in zunanji politiki države, pretekle tradicije, ki so pravzaprav manifestacije preteklih odnosov, ekonomski položaj, vpliv znanosti in razvoja tehnologije, itd. Oborožene sile v vsem tem, zaradi svoje specifične funkcije in nalog, ki še vedno kljub paleti novih zahtev in nalog ostajajo prvenstveno obramba družbe – civilistov in politike – pred zunanjimi nasprotniki in izraz moči v podporo delovanju zunanje politike, ostajajo kot samostojna necivilna subkultura ali državna institucija, ločene od družbe, katero pa predstavljata druga dva omenjena nosilca odnosov (Rukavishnikov in Pugh 2003, 131–135). Potemtakem paleta vsakdanjih oblik odnosov med civilnim prebivalstvom in oboroženimi silami, do katerih je prihajalo iz obrambnih potreb v Dravski banovini, v obdobju pred izbruhom druge svetovne vojne v Kraljevini Jugoslaviji, predstavljajo zgolj eno od stojiščnih točk v enakostraničnem trikotniku, bližje seveda oglišču, ki predstavlja civilno družbo. Iz tega stojišča se porajajo tudi svojevrstna vprašanja, na katere se bo poskusilo odgovoriti v nadaljevanju.

Vendar kljub relativni obsežnosti teh oblik odnosov, le-ti niso toliko pomembni za raziskovalce civilno-vojaških odnosov. Vzrok temu je morda ravno stojiščna točka z vprašanji o odnosu med oboroženimi silami in politično družbo v neki državi, zaradi potrebne obrambne politike. Ker pa je ta prepletena in soodvisna z vojaško strategijo, postanejo središče raziskovanja največkrat najvišji organi obeh nosilcev odnosov, posledično pa tudi vprašanje nadzora nad oboroženimi silami (Zorc v Trnjanin 2007, 14). Po prvih avtorjih, kot so bili Clausewitz, Lasswell in Mills, ki so se v svojih delih dotaknili odnosa med oboroženimi silami in oblastjo so sledili tudi drugi, ki so k preučevanju civilno-vojaških odnosov pristopili na različne načine (Garb 1996, 10, 11). To pomeni, da so si vprašanja v trikotniku odnosov zastavljali iz različnih stojiščnih točk, a pri tem so sledili vprašanju kako je zasnovan in vzdrževan civilni nadzor nad vojsko (Burk v Kosec 2010, 21), ki naj bi zagotavljal nepolitičnost le-te. Ta princip civilnega nadzora pa je sestavljen iz dveh delov: prvega predstavlja postulat, da cilje vladne politike postavljajo civili, vojska pa lahko le odloča o sredstvih oz. je ta brez možnosti odločanja in lahko le izvaja vladne odločitve; pri drugem pa civili določajo mejo med cilji in sredstvi ter s tem med civilno in vojaško odgovornostjo (Kemp in Hudlin v Garb 1996, 12, 13). Iz te točke preučevanja nadzora nad oboroženimi silami v notranji politiki oz. problema formiranja in reformiranja ključnih institucij političnega nadzora nad oboroženimi silami, pa je prišlo po konsolidacijah demokratičnih režimov do izpostavite drugega problema oz. vprašanja. Ta se ukvarja z vzpostavljanjem efektivnih struktur za nadzor in upravljanje obrambnega in varnostnega sektorja, v okviru demokratične legitimnosti in odgovornosti (Przeworski 1991, 29, 76; Cottey in drugi 2002, 32; Bruneau 2005).

Vendar zastavljeni cilji magistrskega dela ali vprašanja iz stojiščne točke v trikotniku civilno-vojaških odnosov niso del problema te druge generacije raziskovalcev. Tako se je potrebno preko odgovorov npr. Finnerja, Welcha, Moskosa, Beblerja, Nordlingerja, Janowitza, pa tudi Edmondsa in Huntingtona (Garb 1996, 22–25; Jelušič 1997, 70–83, 89, 100; Huntington 2003) o oblikah nadzora nad oboroženimi

silami, ki nedvomno vsaj posredno definirajo tudi druge tipe in oblike civilno-vojaških odnosov v širši družbi, vrniti k iskanju odgovorov na ta, v uvodu odprta vprašanja, ki pa so delno tudi odsev položaja oboroženih sil. Te so kot državna institucija in del nacionalnovarnostnega sistema države vključene v politično ureditev države, v širši družbi in napram le-te pa nastopajo kot nosilci posebnih nalog in pristojnosti, zamejeni z zahtevami in pričakovanji javnega mnenja, zlasti pa politične volje državljanov preko izvoljenih predstavnikov politične oblasti (Marković 2007, 91; Kukovič 2011, 16). Omenjena pričakovanja so izražena v socialnem in funkcionalnem imperativu, čigar medsebojno razmerje je središče študij o civilno-vojaških odnosih (Jelušič 1997, 68). A omenjena pričakovanja so neposredno povezana tudi z legitimnostjo oboroženih sil v širšem družbenem sistemu, tako kot tudi z legitimnostjo kakšne druge družbene ali politične institucije ali sistema. Ker pa te legitimnosti ni mogoče preprosto meriti, ampak jo definira splošna podpora instituciji oz. institucijam, kar pomeni, da ta podpora temelji na splošno prisotnem prepričanju, da je obstoj, prisotnost in delovanje teh institucij najprimernejše za obstoječo družbo, v kateri se nahajajo nosilci prepričanja, širše gledano to v družbi pomeni odsotnost vidnega in uspešnega odpora proti obstoju teh institucij. Tako se prepričanje najbolje manifestira v pozitivnem javnem mnenju do institucij ali institucije, ki temelji na zakonitosti, tradiciji, izročilu, racionalnosti ali karizmi (Jelušič 1997, 38–44, 51; Prpić in drugi 1990, 97–101; Sruk 1995, 181).

Družbo kot tako nasproti oboroženim silam predstavlja politična in civilna družba, ki sta tudi nosilca omenjenih prepričanj, z njimi pa kot nosilca odnosov v civilno-vojaškem trikotniku tudi potrjevalca legitimnosti oboroženim silam. Preko teh dveh nosilcev odnosov, zlasti pa iz stališča civilne družbe, je oboroženim silam priznana skupna legitimnost, ki je paleta večjega števila soodvisnih legitimnosti. Med te lahko najprej prištevamo t. i. izpeljano oz. reflektirano legitimnost, ki sloni na legitimnosti vzpostavljenega političnega sistema, v katerega civilna družba voli svoje predstavnike, nato v kolikor oborožene sile nastopajo v določeni politični vlogi jim more biti v interesu pridobiti t. i. politično legitimnost, a velik del predstavlja t. i. lastna legitimnost. To si lahko oborožene sile pridobijo preko lastnega prizadevanja oz. naporov neposredno od civilne družbe. Na eni strani oborožene sile lahko pridobijo, okrepijo ali obdržijo ta del skupne legitimnosti v kolikor njihova funkcija ni v nasprotju z legitimnimi cilji celotne družbe, v kolikor njena subkultura sovpada s politično kulturo okolice ter v kolikor njihova sestava ustrezno predstavlja strukturo celotne družbe (Jelušič 1997, 48, 54, 56, 145). Za pravkar povzeto bi bilo mogoče na neki stopnji prizadevanj oz. naporov zapisati, da velja zlasti, ko celotna družba ni neposredno zunanje ogrožena, torej v obdobju miru, ko so sredstva oboroženih sil največkrat namenjena spoprijemanju z naravnimi nesrečami ali nevarnostim, ki pretijo s strani narave. Vendar pa so oborožene sile kot take državna institucija s posebnimi pristojnostmi in nalogami za vodenje omejenega nasilja in ravno iz njihovega posebnega pomena in namena v družbi vzpodbujajo pričakovanja, katerim naj bi v primeru agresije na lastno družbo in državo, morale zadostili. To pomeni

preko vodenja omejenega nasilja uspešno zoperstavljanje naporom agresorja. S takšnimi prizadevanji oz. napori in posledični zadostitvi pričakovanj pa si lahko oborožene sile pridobijo t. i. funkcionalno legitimnost (Jelušič 1997, 145).

Preko te funkcionalne legitimnosti pridobljene z uspešnim spoprijemanjem oboroženih sil z nevarnostmi, ki ogrožajo varnost države, pa se je mogoče vrniti k temeljnim postulatom v delih o civilno-vojaških odnosih Martina Edmondsa in zlasti Samuela P. Huntingtona. Zadnji je vojaško institucijo vsake družbe zasnoval na paru imperativov. Enega tako predstavlja socialni imperativ, ki je sestavljen iz skupka, največkrat konfliktnih, zahtev oz. pričakovanj, ki so oboroženim silam zastavljena kot rezultat ideologij, vrednot in kulturnih norm. Drugega, morda celo pomembnejšega za nadaljnje pisanje, pa predstavlja funkcionalni imperativ, ki izhaja iz nalog, za katere obstajajo pričakovanja, da jih bodo oborožene sile izpolnile (Jelušič 1997, 68), kar pomeni, da je ta tudi neposredno povezan z zgoraj izpostavljeno funkcionalno legitimnostjo pridobljeno s strani družbe. Ob teh dveh imperativih je bilo sicer izpostavljeno, da med zahtevami, ki vzpostavljajo oba imperativa, ostaja neka stopnja napetosti, kajti v kolikor se oborožene sile oz. institucije, ki jih tvorijo, posvečajo le zahtevam socialnega imperativa, ne morejo več izpolnjevati svojih funkcionalnih obveznosti in seveda obratno; torej v kolikor oborožene sile ne dajejo dovolj pozornosti socialnemu imperativu, se bodo kmalu odtujile od družbe in zato postale nelegitimne (Jelušič 1997, 68).

Ker pa je, v luči nadaljnjega pisanja, del pričakovanj oz. zahtev nedvomno predstavljala uspešna izvedba nalog za zagotovitev obrambe ozemlja Dravske banovine, je samo izvajanje priprav in njihova uspešna zaključitev predstavljalo osnovo za kasnejše uspešno zadovoljitev omenjenih pričakovanj in zahtev, torej za izpolnitev funkcionalnih obveznosti oboroženih sil. Tako ostaja glede na Huntingtona srž nadaljnje raziskave prvenstveno ravno na področju funkcionalnega imperativa in na odslikavanju le-tega v civilni družbi. V primeru Edmondsovega sistemskega modela pa delo, v vojaško kot tudi nevojaško okolje, sega na področju outputov nacionalnovarnostnega sistema, ki se delijo na operativne in neoperativne akcije. Pod prve, ki bi preko posameznih manjših del in faz oz. že preko mikromenedžmenta oboroženih sil, pripomogle h končnim akcijam proti znani fizični grožnji oz. agresiji, lahko štejemo tudi izvedbe obrambnih priprav. Pod neoperativne akcije oboroženih sil pa je z nekoliko širšo opredelitvijo mogoče prištevati skrb za čim širšo sprejemljivost v družbi (Edmonds 1988, 128, 130, 131), pod kar pa bo v nadaljevanju mogoče nedvomno uvrstiti del interakcij oz. odnosov med oboroženimi silami in civilno družbo oz. posameznimi civilisti.

3.2 Oskrba in popolnjevanje oboroženih sil

Zgoraj omenjeni odnosi oz. interakcije so bili na eni strani vzpostavljeni že preko zakonsko določenih obveznosti civilnega prebivalstva oz. posameznikov, na drugi strani pa nedvomno tudi z načinom oskrbe oboroženih sil. A kako definirati oskrbo kot tako?

Sam termin obsega nekako vse potrebno za zadovoljevanje predvsem telesnih potreb nekoga (SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji), v tem primeru moštva oboroženih sil. Ker pa obstaja možnost, da je civilno prebivalstvo sodelovalo tudi pri oskrbi s produkti, ki niso bili namenjeni le moštvu, se bo v nadaljevanju pri oskrbi izhajalo iz nadpomenke tega termina, kar pa je v tem primeru lahko popolnjevanje oz. samo dejanje popolnjevanja oboroženih sil. To je namreč ena najpomembnejših, če ne celo primarna funkcija obrambnega sistema, saj brez tega ni mogoče uspešno voditi oboroženega boja. Termin popolnjevanje tako zajema oskrbovanje z različnim materialom in z ljudmi, pri čemer pa vojaške doktrine pripisujejo največji ali celo odločujoči pomen ravno človeškemu faktorju, kot enemu najpomembnejših elementov vojaške moči (Kotnik-Dvojmoč 1994, 52; Kotnik-Dvojmoč 1998, 136). A omenjen termin popolnjevanja oboroženih sil moramo razumeti dosti širše, kot pa le popolnjevanje z moštvom. Sam termin zajema tudi popolnjevanje enot s potrebnim materialom, namenjenim za boj (nadomeščanje izgubljenega orožja, streliva, rezervnih delov za oborožitvene sisteme in stroje, mnogo druge opreme namenjene vojakom in podobno) kot seveda popolnjevanje s posamezniki ali skupinami, s katerimi se doseže in zagotovi potrebne moči sil namenjenih za obstoj vojaške organizacije. To je časovno, prostorsko in predmetno neomejena dejavnost, ki se loči glede na to ali se izvaja v miru ali vojni, nadaljnje pa se loči še glede na prostor popolnjevanja (teritorialno, eksteritorialno, kombinirano) in vire, ki so lahko lastni ali pa tuji (Kotnik-Dvojmoč 1994, 24–25).

V mirnodobnem času in v skladu z možnostmi države se popolnjevanje oboroženih sil načrtuje glede na vojni načrt, organizacijo, število, formacijo, lokacijo enot in ustanov mirnodobne armade. V vojni pa se s popolnjevanjem nadomeščajo izgube enot in ustanov z ljudmi in opremo, s čemer se ohranja njihovo številčno stanje in bojne zmogljivosti. Danes velja, da je za organizacijo popolnjevanja pomembno, da se izvaja s sodobnimi sredstvi in metodami, da je vseobsežno, čim bolj neodvisno od tujine, da omogoča hitrost in enostavnost. V načinu popolnjevanja oboroženih sil pa lahko prevladujejo tudi drugi elementi, kot so sistem urjenja, stopnja izobrazbe državljanov, dolžina vojaškega roka oz. vojaške obveznosti ter skupni čas nabora, skupaj z odpravljanjem oz. pošiljanjem vojaških obveznikov (Perčič 2002, 19). Tako vojaške doktrine pripisujejo največji ali celo odločujoči pomen ravno človeškemu faktorju, ki naj bi predstavljal enega najpomembnejših elementov vojaške moči, ravno ta faktor oz. ljudje pa prihajajo v stik z oboroženimi silami kot izvrševalcem vojaške moči in obrambnih nalog najprej že preko civilne sfere.

3.3 Totalna obramba

Ta termin je mogoče opredeliti kot obliko obrambe države v primeru nesreč ali agresije, v najširšem pomenu besede, s predvidenimi obveznostmi, dolžnostmi, nalogami in zadolžitvami za vsakega pripadnika družbe, pri čemer sam termin pokriva celotno področje civilne in vojaške obrambe (Šuligoj 2011, 48). Do sprejetja takšnega koncepta obrambe naj bi v nekaterih državah prišlo zlasti po koncu druge svetovne vojne,[1] torej na osnovi krize oz. vojne, v kateri »se je bilo potrebno dalj časa na vseh ravneh organiziranja boriti z vsemi razpoložljivimi sredstvi« (Šuligoj 2011, 16). V tej vojni so na našem ozemlju, po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, vodenje organizirane vojaške obrambe oz. vojaških operacij proti agresorjem, prevzele najprej vojaško organizirane formacije in nato na novo nastale oborožene sile, ki so preko uspešno izvedenih nalog zadostile pričakovanjem iz področja funkcionalnega imperativa in si tako pridobile potrebno funkcionalno legitimnost. Kljub temu, da je bila obramba pred agresorjem najpomembnejša naloga, pa se v primeru izvajanja totalne obrambe ne sme pozabiti na področje civilne obrambe.

Ta naj bi danes, v obdobju miru, preko trenutnih pričakovanj in posledično nalog, predstavljala nacionalno obrambo države, ki se manifestira v nevojaški pomoči civilnemu prebivalstvu v primerih naravnih in tehnoloških nesreč, s sprotnim pripravljanjem vseh organov, ki tvorijo civilno obrambo, na morebitne grožnje, medtem ko pa odprava posledic vojne ter zaščita in reševanje zaradi nevarnosti oboroženega spopada, stopajo vedno bolj v ozadje (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti RS 2010; Šuligoj 2011, 16–19). A ne glede na sodobni trend, starejše definicije o civilni obrambi izpostavljajo nekoliko bolj ravno nevarnosti in posledice oboroženega spopada. Tudi v kolikor v definicijah ne iščemo neposredno delov, ki izpostavljajo ravno zoperstavljanje tem nevarnostim, npr. Sukiennik (v Šuligoj 2011, 18) v svojem delu iz leta 1976 »civilno obrambo definira kot skupek akcij, preventivnih in reševalnih, vse z namenom [najprej] odprave posledic vojnega opustošenja in izgube civilnega prebivalstva, ki jih prizadenejo zračni napadi nasprotnika«, šele nato pa je »[c]ivilna obramba […] po njegovem mnenju odgovorna tudi za posredovanje ob naravnih nesrečah in katastrofah, ki se zgodijo v času miru« (Sukiennik v Šuligoj 2011, 18). Kot je bilo omenjeno na začetku odstavka, v sodobnejših definicijah pride do zamenjave prioritet nalog, kar je mogoče npr. opaziti že v definiciji Javrovića v delu iz leta 1992. Glede na pisanje tega avtorja je civilna obramba »del obrambe in zaščite (v funkcionalnem in organizacijskem pogledu), ki se ukvarja z zaščito, obrambo in reševanjem prebivalcev in materialnih dobrin pred naravnimi in tehnološkimi katastrofami, drugimi velikimi nesrečami in [tokrat na zadnjem mestu] vojnim uničenjem« (Javrović 1992, 25). V vseh teh primerih naj bi civilna obramba poskrbela za

[1] Čeprav je Goebbels k prehodu na totalno vojno pozival že v svojem govoru 18. februarja 1943 (Wikipedia, the free encyclopedia).

ustvarjanje »pogojev za normalno življenje in delo na prizadetih območjih« (Javrović 1992, 25), zaradi izkušnje iz narodnoosvobodilnega boja na ozemlju Jugoslavije pa je k prejšnjim nalogam dodano tudi ustvarjanje pogojev za »sodelovanje civilnega prebivalstva v neoboroženem uporu in boju proti agresorju, ter ustvarjanje pogojev za skupno obrambo in zaščito (opazovanje in javljanje, zaledne aktivnosti prebivalstva ipd.)« (Javrović 1992, 25). Javrović nato v nadaljevanju poda še nekaj nalog in zadolžitev civilne obrambe, a v kolikor se jih izpostavi le nekaj: »organizacija društva za civilno obrambo in s tem povezano usposabljanje; usposabljanje in izobraževanje državljanov za zaščito in reševanje; skrb za materialno in tehnično opremo struktur civilne obrambe; izvajanje drugih priprav državljanov (psihične, fizične, zdravstvene ipd.); izgradnja zaklonišč in skrb zanje; […] vzdrževanje javnega reda in miru; […] vzdrževanje visoke morale in volje državljanov v boju proti agresorju; zaledno delovanje in pomoč oboroženim enotam« ipd. (Javrović 1992, 27–28) predvidevajo vključenost širše družbe v dejavnosti civilne obrambe.

Vse naloge in zadolžitve civilne obrambe izhajajo pravzaprav iz zaznanih oz. predvidenih groženj varnosti, po izbruhu oboroženih konfliktov, septembra 1939 v Evropi, v katere so bile vključene Kraljevini Jugoslaviji sosednje države. Ker pa se je v neposredni soseščini pojavila eksplicitna grožnja varnosti, se predvideva, da je v Kraljevini Jugoslaviji temu sledilo tudi spremljanje in ocenjevanje omenjene nevarnosti na nivoju državnih organov in navzdol vse do lokalnih organov (Prezelj 2007, 13, 171), ki so še najbližje širši družbi oz. posameznim civilistom. Akcije takratnih državnih organov in predstavnikov države so že dolgo poznani; preko diplomatskega odziva na posledice konflikta v mednarodni soseščini je država končno odgovorila s pristopom k silam Osi, čemur pa so sledili protesti državljanov in državni udar dela oboroženih sil. Vendar ker naj bi bilo za uspešno spoprijemanje s posledicami začetega oboroženega konflikta v mednarodni soseščini in zaradi groženj nedotakljivosti državnega ozemlja Kraljevine Jugoslavije potrebno reagiranje vseh organov in nivojev države, ostaja za nadaljevanje dela odprto vprašanje o odzivanju najnižjih državno-upravnih teles oz. lokalnih organov.

Šuligoj (2011, 48) v svojem delu zapiše, da ima povojni koncept totalne obrambe v Jugoslaviji korenine ravno v času njene okupacije s strani sil Osi. Pred njim je podobno trditev podal že Miljanić (1986, 238), po katerem se je takšen koncept oblikoval in razvil že med narodnoosvobodilno vojno, in zaradi česar je bil povojni koncept totalne obrambe oz. doktrina splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite »nič drugega kot dosledna in odločna uporaba teh velikih izkušenj iz narodnoosvobodilne vojne v naših okoliščinah« (Miljanić 1986, 238). A ker je z nastankom avnojske Jugoslavije na mnogih področjih prišlo do prekinitve stikov s preteklo družbeno-politično ureditvijo Jugoslavije, obstaja verjetnost, da se je določene zasluge za ta povojni koncept načrtno pripisalo le narodnoosvobodilnemu gibanju. Vendar ker se je politično vodstvo države ob izbruhu eksplicitne grožnje varnosti v neposredni soseščini Kraljevine Jugoslavije dejansko diplomatsko odzvalo na te grožnje (kljub temu, da so bila to pristopna pogajanja k

silam Osi), lahko to pomeni, da so vzporedno, vse do lokalnih organov stekle tudi kakšne akcije za spoprijemanje s posledicami krize, v katere je bilo lahko vključeno civilno prebivalstvo. Iskanje dokazov za takšne akcije sledi v naslednjih poglavjih.

4 VOJSKA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE V DRAVSKI BANOVINI

4.1 Splošni pregled oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije

Strukturo in številčno moč oboroženih sil vojske Kraljevine Jugoslavije sta urejali Uredba o formaciji vojske v obdobju miru iz leta 1935 in Uredba o formaciji vojske v mobilnem in vojnem obdobju iz leta 1936, ki je bila nato dopolnjena leta 1937 z Navodilom za izvajanje formacije vojske v mobilnem in vojnem obdobju. Po teh dveh uredbah je bilo predvideno, da mirnodobno sestavo oboroženih sil tvori med 100.000 in 150.000 mož, kar ob 20.000 aktivnih oz. profesionalnih častnikih in podčastnikih, vštetih v prejšnje število, predstavlja v večini vojake na služenju vojaškega roka. Ta številka naj bi nato v primeru vojne z mobilizacijo moštva narastla na 1.700.000 vojakov, kar je predstavljalo 11 odstotkov od 15 milijonov prebivalcev države.[2] Takrat se naj bi vzpostavila dva ešalona vojske. Prvega bi tvorila operativna vojska s 1.200.000 pripadniki starimi od 20 do 40 let in nalogo obrambe države pred zunanjimi nasprotniki. Drugi ešalon s 500.000 pripadniki, starimi od 40 do 50 let, pa bi predstavljala rezervna vojska, ki je v zaledju s preprečevanjem delovanja pete kolone, saboterjev, diverzantov, vpadov nasprotnikovih oboroženih sil, itd. skrbela za stabilnost tega območja (Terzić 1982, 106; Žabkar 2010, 74, 75, 81–82, 85, 86–87; Žabkar 2013, 52–53).

Organizacijsko je bilo moštvo operativne vojske organizirano v tri armadne skupine z eno oz. dvema armadama v posamezni skupini oz. skupno v osem armad kopenske vojske, od katerih so eno celotno armado predstavljale trdnjavske enote Boke Kotorske in Šibenika.[3] V teh armadah je bilo skupno 31 divizij, od teh 28 pehotnih in 3 konjeniške, 2 planinska odreda, 15 združenih odsekov z do tremi pehotnimi polki in z do dvema artilerijskima divizionoma na odred, brigada gardne konjenice in že omenjena trdnjavska poveljstva Boke Kotorske in Šibenika. Izven te armadne strukture pa so bile tudi enote podrejene neposredno vrhovnemu poveljstvu. To so bili bataljon za zvezo, skupaj štirje polki težkega topništva, motorizirani divizion protitankovskega topništva, vsega dva tankovska bataljona, jurišno poveljstvo, pod katerega so spadali bataljoni enot za posebne naloge oz. tudi t. i. četniški ali juriški bataljoni, in še podporne enote, kamor lahko uvrstimo sanitetne enote, teritorialno zračno obrambo, prometne in delavske enote ter druge (Bjelajac 2004, 353–355; Žabkar 2010, 86; Žabkar 2013, 52).

[2] Razmerje med profesionalnim oz. aktivnim jedrom vojske (20.000) in vpoklicanimi pripadniki po mobilizaciji je bilo 1:85 (Žabkar 2010, 87) oz. v primeru moštva mirnodobne sestave, torej obveznikov in rezervistov napram vojni sestavi od 1:17 (Žabkar 2010, 102) do 1:11.

[3] Ob omenjenem številu armad, je bilo armadni skupini podrejeno tudi več samostojnih odredov izven sestava armad. V preseku pa je posamezno armado sestavljal štab, najmanj dve diviziji, večje število odredov, artilerijski polk, divizion protiletalske artilerije, konjeniški polk, pionirski bataljon, pontonirski bataljon, maskirna četa, letalska četa z 20 do 30 izvidniškimi letali in zaledne enote (Žabkar 2010, 86).

Moštvo rezervne vojske je bilo organizirano v šest armadnih območij s skupno 16 divizijskimi področji, kar je nato organizacijsko po enotah pomenilo 15 posadkovnih polkov[4] na utrdbenih položajih, 48 pehotnih polkov z dva do pet bataljoni na polk in topniškimi baterijami, vojaške šole, skladiščne in druge enote (Žabkar 2010, 86–87; Žabkar 2013, 52–53).

Vir za popolnjevanje obeh zgoraj omenjenih ešalonov vojske so predstavljala armadna območja, na katera je bilo v vojaško-teritorialni organizaciji deljeno ozemlje Kraljevine Jugoslavije. Vzor za takšno vojaško ozemeljsko delitev so poiskali v Kraljevini Srbiji, a je z izbruhom druge svetovne vojne leta 1939 prišlo do sprememb. Državo so takrat razdelili na 6 armadnih območij s 84 vojnimi okrožji, iz katerih je bilo mogoče formirati 21 divizij s po štirimi polki. A ker se je v novem neizbežnem spopadu zahtevala večja prožnost divizij, je bila izvedena reforma, med katero so število polkov v divizijah zmanjšali na tri in iz preostalega moštva oz. polkov vzpostavili 7 novih divizij, skupno že omenjenih 28 pehotnih divizij (Žabkar 2010, 74). Tukaj se zastavlja vprašanje, če je morda ta reforma predstavljala sledenje trendu takrat sodobnih armad, ki so število mož v divizijah manjšale oz. celo prepolovile in nato iz večjega števila divizij (od 2 do 3) vzpostavljale korpuse (od 2 do 3 na armado) in tako zagotovile prožnejše vodenje armad. V kolikor je temu res tako, ta proces v Kraljevini Jugoslaviji do izbruha vojne aprila 1941 ni bil zaključen, kajti po zmanjšanju števila mož v divizijah ni prišlo do vzpostavitve korpusov v armadni strukturi oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije[5] ter posledično sprememb v sistemu poveljevanja. Končno pa je ne glede na vse reforme ostalo število mož v divizijah Kraljevine Jugoslavije v drugi svetovni vojni, izredno visoko, in sicer 27.000 mož na posamezno pehotno divizijo in 11.200 glav vlečne vprežne živine. Poleg moštva je vojska morala namreč skupno mobilizirati kar 600.000 konj in goveda oz. predvsem volov, kajti močno je primanjkovalo drugih motoriziranih transportnih sredstev[6] namenjenih prevozu zalog streliva, rezervnih delov, zalog hrane, zdravil in druge opreme ter končno tudi topov in ranjencev (Gaževič 1972, 119; Terzić 1982, 106; Žabkar 2010, 82, 84; Žabkar 2013, 54–55, 56).

Moštvo je bilo razporejeno v podrejene enote in dele divizije, kot so bili

> *štab divizije, štab pehote, 3 pehotni polki, od katerih je vsak imel 4 bataljone, četo topov za neposredno podporo pehote, tehniško četo in zaledno enoto, četo protiletalskih mitraljezov, artilerijski polk, protitankovsko baterijo, konjeniški divizion z dvema eskadronoma in kolesarsko četo, pionirski bataljon, četo za kemično obrambo, četo za zveze, bolničarsko četo, divizijsko sanitetno postajo, dopolnilni polk (za nadomeščanje izgub) in poveljstvo zaledja (z tremi*

[4] Omenjeno število posadkovnih polkov je po vsej verjetnosti povzeto po Habrnálu in sodelavcih (Habrnál in drugi 2005, 268–269), medtem ko je drugod mogoče zaslediti tudi drugačne številke. Več o tem pri razporeditvi in odzivnosti posadkovnih enot v podpoglavju »Gradnja utrdbene črte in njen izgled v luči sprotnega zaostrovanja mednarodnih odnosov«.

[5] Takšne spremembe v organizaciji oz. v strukturi divizij in armad z vmesnim formiranjem korpusov so izvedli v Franciji, Nemčiji, Italiji in Sovjetski zvezi (Žabkar 2013, 54–55, 56).

[6] 1.000 sodobnih tovornjakov z nosilnostjo 2,5 ton je vojska Kraljevine Jugoslavije dobila tik pred vojno (Žabkar 2010, 77), kar pa je bilo daleč od popolne motorizacije kopenske vojske, ki bi zahtevala kar 175 milijard dinarjev (Terzić 1982, 147).

bataljoni kočijažev, poljsko bolnišnico, bazo ter skladišči, pekarno, kuhinjami ipd.) (Gaževič 1972, 119; Žabkar 2010, 84).

Že omenjena posebnost pehotne divizije vojske Kraljevine Jugoslavije je bila torej zlasti njena številčnost moštva (in živine), ki se ni bistveno razlikovala (razen pri živini) od srbskih pehotnih divizij iz leta 1912. Te so bile takrat popolnjene s 25.313 možmi, 6.648 glavami živine in 1.645 vozovi (Gaževič 1971, 469). To je bila občutna razlika v primerjavi s takratnimi nemškimi divizijami, ki so imele 17.734 pripadnikov, 4.842 konj s 919 vozovi ob še skupaj 1.009 lahkih in tovornih vozilih in zlasti v primerjavi z italijanskimi divizijami, v katerih je bilo zgolj 12.979 mož (Gaževič 1971, 470).

. . .

Dravsko banovino je skoraj v celoti pokrivalo Dravsko divizijsko področje (Gaževič 1972, 113; Javornik 1988, 327–328), s poveljstvi vojaških okrožij v Ljubljani, Celju in Mariboru. Ta vojaško–geografska enota je omogočala ustanovitev in nato popolnitev dveh divizij (Triglavsko in Dravsko) ter Triglavskega (planinski) odreda. Omenjene enote so kljub eksteritorialnem principu popolnjevanja osnovnih kadrovskih enot oz. jeder veljale za »slovenske«, kot takšna pa tudi celotna 7. armada, katero so poleg že omenjenih dveh divizij in odreda sestavljale še Liški in Risnjaški (planinski) odred ter posadkovne enote namenjene popolnitvi utrdbene črte (to je bilo osem posadkovnih polkov s tremi oz. štirimi pehotnimi posadkovnimi bataljoni in divizionom topništva ter dva samostojna posadkovnima bataljona); skupaj so torej tik pred vojno 7. armado sestavljale 2 diviziji, 3 odredi (od tega 2 planinska), 8 posadkovnih polkov in 2 samostojna posadkovna bataljona (Žabkar 2010, 75).

Dravska banovina oz. Dravsko divizijsko področje je skupaj z Osiješkim in Zagrebškim divizijskim področjem sestavljalo četrto armadno območje s sedežem v Zagrebu. Znotraj tega območja je bila vzpostavljena prva armadna skupina. Poleg že omenjene 7. armade, je bila del te skupine tudi 4. armada, ki je zaradi nabornih okrožij in področij veljala za hrvaško. Sestavljale so jo Ormoški odred, Murska, Savska in Slavonska divizija ter trije samostojni polki rezervne vojske (Bjelajac 2004, 353; Žabkar 2010, 75).

4.2 Naloge oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije preko prizme vojne doktrine države in sprejetih vojnih načrtov

Vojaških enot v Dravski banovini ni mogoče izpostaviti samostojno, saj so bile te vojaške enote del celotnih oboroženih sil države, delovanje katerih pa je bilo opredeljeno z vojno doktrino države, kar tudi pomeni, da naloge izhajajo iz vojnih načrtov, ki so rezultat oz. realizacija vojne doktrine. Na zadnjo pa vpliva zunanjepolitična usmeritev vlade in položaj države v mednarodni skupnosti (Marković 2008, 7;

Žabkar 2010, 88). Na tej točki so se v primeru Kraljevine Jugoslavije pričeli kopičiti problemi, ki so se dokončno realizirali v kasnejši neuspešnosti vojaških enot. V kolikor se primerja vojno doktrino s spreminjajočimi se mednarodnimi razmerami oz. dogodki, v katere je bila vpeta tudi Kraljevina SHS oz. Jugoslavija, lahko opazimo, da je bil odziv snovalcev njene vojne doktrine na mednarodne razmere najprej dokaj realističen, kasneje pa je mogoče opaziti veliko težavo pri dojemanju realnih razmer in sledenju le-tem (Žabkar 2010, 88). Do nekoliko opaznejše in potrebne spremembe v doktrini države pride zlasti ob prihodu nacistične Nemčije na meje Kraljevine oz. po Anschlussu Avstrije, 13. marca 1938. S tem ofenzivno naravnana jugoslovanska vojna doktrina (Žabkar 2010, 88–89; Žabkar 2013, 53–54), katero najprej označuje trditev, da je »napad edina oblika oboroženega boja, s katerim se lahko premaga sovražnika, kar je končni cilj vojske v vojni« (Žabkar 2010, 89; Žabkar 2013, 54) in iz katere so izhajale še nekatere optimistične usmeritve vodenja in načela, ki naj bi omogočila zmago, prične v nekaterih točkah – zmožnost odpora in vodenje ofenzivnega delovanja – izgubljati stik z realnostjo.

Podporo tej trditvi je mogoče zaslediti med primerjavo dela zgoraj citiranega člena 983 Uredbe o začasni splošni vojni službi oz. v originalu *Privremena opšta ratna služba* ministrstva vojske in mornarice iz leta 1937 (Žabkar 2010, 89), ki stanje v oboroženih silah Kraljevine Jugoslavije prikazuje preko zakoreninjene miselnosti o ofenzivnem delovanju oz. naravnanosti vojne doktrine, z ugotovitvami Markovića (2008, 7–23). Zadnji preko predstavitve vojnih načrtov od 1938 dalje – katere je pregledal v Arhivu vojnoistorijskog instituta v Beogradu – izpostavi že spremembo, torej bolj defenzivno naravnanost vojne doktrine in načrtov, kljub temu, da so ti še vedno ohranili nekatera predvidevanja o ofenzivnem delovanju, takrat že proti vedno številčnejšim nasprotnikom. Takšno ofenzivno delovanje je bilo tako načrtovano proti Madžarski oz. njenim predelom vzhodno od Donave in proti Zadru – predvideno v vojnem načrtu »I10 N1 M9 Ar3 B10 (D–II)« iz konca avgusta 1938 (Marković 2008, 8–10) in nato tudi v različici »D–8«, osnovnega načrta »D« oz. v vojnem načrtu »N M8 I9 Ar2 B2« iz konca septembra 1938 (Marković 2008, 10, 11). V praksi težje izvedljivo ofenzivno delovanje proti Zadru in Albaniji pa je predvideval nato tudi zadnji vojni načrt »R–41« (Terzić 1982, 164, 186; Marković 2008, 21, 22).

Tako se vrnemo na usmeritve vodenja in načela, za katere je bilo značilno, da so največje breme za dosego zmage postavile na pleča vojakov, kar se vidi s poudarjanjem bojne morale, znanja, veščin, poguma, vztrajnosti in pozornosti nad ukrepi nasprotnika oz. preko pripisovanja večjega pomena t. i. »kanonfutru« kot pa »kanonom«, kar pa glede na strukturo oboroženih sil (ob še nekaj drugih faktorjih, kot je bila npr. ognjena moč divizij, sodobna oborožitev, idr.), niti ni presenetljivo. Vendar na prelomu iz tridesetih v štirideseta leta glavna nasprotnica ni bila več le Italija in njeni z določili povojnih mirovnih pogodb omejeni zaveznici Madžarska in Bolgarija (k tem bi lahko takrat prišteli tudi v vojnih načrtih omenjeni Avstrijo in Albanijo). Tem se je namreč pridružila še vojaško mnogo močnejša Nemčija, zdaj

združena z Avstrijo. Tako je bila skupna moč oboroženih sil tabora morebitnih jugoslovanskih nasprotnic okrepljena do stopnje, kateri oborožene sile Kraljevine Jugoslavije niso mogle več parirati ne glede na kvaliteto moštva in s tem tudi ne glede na naravnanost vojne doktrine. Pravzaprav je tako okrepljeni nasprotni tabor postal celo močnejši od združenih sil Kraljevine Jugoslavije, Češkoslovaške in Romunije, zaveznic iz zgodnejših vojnih načrtov (Žabkar 2010, 88; Žabkar 2013, 53–54).

Nova spoznanja oz. potrditev o neustreznosti ofenzivne vojne doktrine so še najbolj izpostavili nemški vojaški uspehi ob napadu na Poljsko, Belgijo, Nizozemsko in Francijo ter ob spopadu ZSSR in Finske. Spoznanje, da oborožene sile Kraljevine Jugoslavije ne bodo mogle uspešno izpeljati glavne naloge, to je odvračanja morebitnih nasprotnikov od napada na Jugoslavijo zgolj z zanašanjem na številčno kopensko vojsko, utrdbeno črto ob meji in ofenzivno vojno doktrino (na kar se je zanašal generalštab kraljeve jugoslovanske vojske), je napeljalo skupino vojaških raziskovalcev Jugoslovanske vojske, da so leta 1939 opozorili oz. pozvali k spremembi vojne doktrine (Žabkarju 2010, 53, 90–91).[7]

V tej kritiki so njeni avtorji v nasprotju z ofenzivo zagovarjali tezo, da je potrebno dati prednost strateški obrambi, zaradi česar bi bilo potrebno obrambo državnega ozemlja organizirati po globini ozemlja, s poudarkom na obrambi pred oklepnimi enotami, z rušenjem prometnih objektov ter vodenju in izvrševanju vojnih operacij zlasti ponoči, s čimer bi se poskusila nevtralizirati nasprotnikova premoč v letalstvu. Kljub kritiki osnovani na študiji primerov, le-te vojaški vrh ne sprejme takoj in v popolnosti ter še vedno vztraja pri starih vojnih doktrinah o ofenzivi za vsako ceno, nespremenjenih že od Velike vojne (Žabkar 2010, 90–91). A že omenjenim vedno slabšim in neugodnim razmeram v mednarodni skupnosti (povezovanje Italije in Nemčije ter priključitev Avstrije k Nemčiji) je sledilo še postopno izgubljanje vojaških zaveznic (npr. Češkoslovaške po münchenskem sporazumu) ter splošna in vojaška krepitev prej pogodbeno omejenih držav Bolgarije in Madžarske. Vse našteto je moralo vplivati tudi na spremembe v vojnih načrtih, v katerih je bilo za oborožene sile s skupkom mobilizacijskih načrtov, načrtov koncentracije in razvoja sil ter načrtov začetnih vojaških operacij, predvideno zavzetje defenzivnega delovanja z že omenjenimi izjemami (Marković 2008, 8; Žabkar 2010, 93–97).

V kolikor se v nadaljevanju dotaknemo predvojnih vojnih načrtov, se lahko kot primer dobrega sprejetja zgornje kritike izpostavi vojni načrt »S«, načelnika glavnega generalštaba armadnega generala Dušana Simovića iz maja 1940. Po tem načrtu se je pričakovalo glavni napad nasprotnic (zlasti Nemčije in Madžarske oz. Nemčije preko Madžarske) s severa oz. začetek vojaških operacij na Severni fronti, zaradi česar je okrepil 7. armado v Sloveniji na skupno 3 divizije in 3 odrede in v nadaljevanju predvidel

[7] Tukaj se ob pisanju Žabkarja in Markovića zastavi vprašanje zakaj je prišlo do zgornje kritike, če je v vojnih načrtih že prišlo do nekaterih sprememb. Morda so reakcijo kritikov spodbudili ravno še vedno prisotni omejeni primeri predvidenega ofenzivnega delovanja, s premalo dodelanim vodenjem sil po prvem stiku z nasprotnikom. Ob tem obstaja tudi možnost, da je ob predstavitvi kritike že prišlo do zavedanja o potrebni spremembi vojne doktrine in načrtov, a ker je bila izdelava novih načrtov dolgotrajni proces, je lahko bila kritika predstavljena sredi tega procesa.

delno kordonsko obrambo na mejah države.[8] Po načrtu je bilo 40 odstotkov vseh sil oz. 12 prvorazrednih pehotnih divizij v dveh armadah obdržanih v strateški rezervi v Sremu oz. južni Vojvodini. Za te sile je bila predvidena tajna mobilizacija in nadaljnja razporeditev glede na odkrite nasprotnikove načrte postopanja, a vse to še pred začetkom splošne mobilizacije. Po zavzetju novih položajev je bilo predvideno, da bi se enotam teh sil šele glede na razmere določilo točne naloge od okrepitve obrambe ali celo protiofenzivno delovanje (Marković 2008, 16, 18; Žabkar 2010, 97).[9] Takšna Simovićeva razporeditev sil je bila med drugim osnovana tudi na predpostavki o prihodu francoskih in britanskih sil ter o podpori mornarice omenjenih držav.[10] Ta vojni načrt je bil med drugim tudi načrt, ki je prvič operiral z divizijami z zgolj tremi polki, ki je v mobilizacijskih načrtih skrajšal čas mobilizacije na 12 dni ter ki je vsaki armadi dodal jurišni bataljon za delovanje v zaledju nasprotnika (Marković 2008, 16, 18; Žabkar 2010, 97).

Vendar ne glede na nekatere novosti, vojni načrt generala Simovića ni bil sprejet, ker je vsaj po mnenju predsednika vlade Dragiše Cvetkovića pomenil draženje Nemčije. Dokončno je načrt zavrnil general Petar Kosić, po tem, ko je bil imenovan za novega vojnega ministra, 15. januarja 1940 (Marković 2008, 19; Žabkar 2010, 97–98). Ob tem je morda zanimivo omeniti, da je Simović načrt »S« podpisal maja 1940 (Marković 2008, 19), torej v mesecu, ko je bilo sprejeto tudi besedilo vojnega načrta »R-40« (Marković 2008, 19). A nekatere Simovićeve ideje se pojavijo tudi v naslednjem načrtu »R-40« generala Petra Kosića. Ta je povzel idejo o obrambi po globini na severni in severozahodni fronti oz. idejo o težišču obrambe v Vojvodini, kamor naj bi po pričakovanjih udarili dve nemški in madžarske armade ter ofenzivno delovanje z namenom zasedbe Zadra. V kolikor pa bi tudi Bolgarija napadla eno od članic Balkanska pakta, je bil predviden še skupni napad članic na Bolgarijo (Terzić 1982, 162; Marković 2008, 19). Ob tem se zdi kot da je general Kosić nekoliko bolj konkretiziral idejo o obrambi v globino ter najprej predvidel razvoj dogodkov po prvem stiku z nasprotnikom. Omenjeno konkretiziranje se vidi v zamisli, da se po izbruhu prvih bojev glavno obrambo postavi na pregradnih rekah Donava-Sava-Una (čeprav sta bili prvi dve veliki reki v zaledju začetne razporeditve sil in bi jih bilo potrebno prečkati, da se pride na obrambne položaje (Marković 2008, 20)) in na hribovju Velebit. V kolikor pa bi bila ta obramba prebita, bi oborožene sile izvedle postopen umik na gorati jugovzhodni del države, v zaledju nasprotnika oz. na zasedenem ozemlju pa bi ostale jurišne enote. Ob tem je bilo s tem načrtom v strateški rezervi še

[8] Za takšno obrambo so bile nato v nadaljevanju predvidene le najnujnejše sile, po izjavi Simovića »v glavnem obmejne divizije in posebej formirani odredi« (Marković 2008, 16). Te naj bi po Žabkarju (2010, 97) predstavljalo 16 pehotnih in 3 konjeniške divizije (Marković (2008, 16) piše o 11 pehotnih, 3 konjeniških divizijah in 10 odredih. V kolikor razporedimo po dva odreda v divizijo, dobimo 5 divizij, ki ob 11 že omenjenih predstavljajo skupaj 16 divizij, kot to piše Žabkar).

[9] Tako je Simović s sodelavci oboroženim silam Kraljevine Jugoslavije, za razliko od naslednjih načrtov, omogočil stopnjo prožnosti za odgovor na nasprotnikove prodore oz. predvidel tudi sile za obrambo po globini državnega ozemlja (Žabkar 2010, 97). Morda ob poznavanju razvoja dogodkov aprila 1941 in dejstva, da jugoslovanske pehotne divizije niso bile motorizirane, s tem pa hitro premostljive, moti koncentracija strateške rezerve v Sremu, kajti od tam je bila še dolga pot proti Solunu, kamor je potekala predvidena smer umika. In ravno problem varovanja te smeri sta npr. v svojih delih izpostavila Terzić (1982, 161) in Marković (2008, 16).

[10] Čeprav za razliko od Žabkarja (2010, 97), Terzić (1982, 161) piše, da bi do te pomoči oz. stika sil lahko prišlo šele po umiku na jug.

vedno zadržanih 35 odstotkov vseh sil oz. 11 divizij, ki pa so bile sedaj bolj razpršene – pet na severu, ostale pa po globini na glavnih operativnih smereh vse od Zagreba do Skopja (Žabkar 2010, 98–99).[11] S tem novim načrtom je bilo tako zagotovljeno, da so jugoslovanske težko mobilne divizije zdaj lažje odgovorile na prodore nasprotnikov na več operativnih smereh slednjega, kar je bila morda glavna pomanjkljivost načrta »S«, ki je strateško rezervo skoncentriral v Sremu. Zaradi ohranjanja stika z zavezniki in Grčijo oz. Solunom, je s tem načrtom general Kosić ob moravsko–vardarski smeri oz. nasproti Bolgariji in Albaniji razporedil 7 pehotnih divizij in eno konjeniško v skupno dveh armadah (Marković 2008, 19; Žabkar 2010, 98–99). 7. armado so po tem načrtu sestavljali 2 diviziji in 2 planinska odreda, dobila pa je težko nalogo, da se v primeru neuspešne obrambe umika v smeri Sandžaka, za kar pa bi potrebovala od 10 do 12 dni. Ob tem bi ji morale umik zagotoviti sile 4. armade na desni strani Save, ki bi morale nasprotnika zadrževati ves omenjeni čas (Žabkar 2010, 99).

Po izdelavi tega vojnega načrta pa je Kraljevina Jugoslavija padla v vrtinec naglo sledečih si neugodnih mednarodnih dogodkov,[12] ki so kot edino rešitev, da se država izogne vojni, ponujali pristop k trojnemu paktu oz. silam Osi. Ker je bila takšnega mnenja tudi vlada Cvetković-Maček, prek predsednika vlade Dragiše Cvetkovića pa tudi Cvetkoviću vdani načelnik generalštaba general Petar Kosić, zadnji kljub nekaterim novim neugodnim dejstvom, ki so grozili Kraljevini Jugoslaviji, ni pristal na posodabljanje oz. prilagajanje vojnih načrtov realnemu mednarodnemu stanju oz. razmeram. Tako je vsaj posredno podpiral diplomatska prizadevanja vlade, kajti tem ne bi prav nič koristilo, če bi sile Osi izvedele, da se pripravlja nov vojni načrt, ki bi predvideval to zavezništvo kot nasprotnika (Marković 2008, 20; Žabkar 2010, 99, 100).

Ukaz za prilagoditev vojnega načrta »R-40« novim razmeram, ki so v obstoječih razmerah kar klicale po spremembi jugoslovanske vojne doktrine, s poudarkom na strateški obrambi in s povečanjem globine državnega ozemlja, namenjenega obrambi države, ob tem pa tudi k spremembi strukture divizij, je general Kosić nato izdal šele 22. februarja 1941. A s tako poznim pričetkom del na novem vojnem načrtu jugoslovanskemu generalštabu tudi ni preostalo drugega, kot da načrt »R-40« res zgolj prilagodi novim razmeram (Marković 2008, 20; Žabkar 2010, 99, 100). Ob vseh dejavnikih, je bilo v prid temu koraku zlasti dejstvo, da bi izdelava popolnoma novega vojnega načrta oz. najprej različice za obrambo pred točno določenim napadom,[13] v normalnih razmerah vzela pol leta (Žabkar 2010, 93), popolnoma celega načrta pa tudi od leta do leta in pol (Žabkar 2010, 99).[14] Toliko časa je bilo potrebno zlasti zaradi

[11] Marković (2008, 19) v tej točki piše o 30 odstotkih vseh sil oz. o 9 divizijah, ki so bile zadržane v strateški rezervi, na območjih Slavonije, okolica Zagreba, Niša in Skopja.

[12] Januarja 1940 je kapitulirala Francija, oktobra 1940 je sledil italijanski napad na Grčijo, februarja 1941 so prišle nemške sile v Romunijo, s tem, da se je že pričakovalo, da bodo marca 1941 nadaljevale premik v Bolgarijo, od koder bi sledil napad na Grčijo (Marković 2008, 20; Žabkar 2010, 99, 100).

[13] Različice niso isto kot načrt in jih je bilo v načrtih namreč več, odvisno od predvidevanja, kateri nasprotnik bi lahko bil glavni agresor in nato v nadaljevanju odvisno od predvidevanj smeri napada nasprotnika ali več le-teh (Žabkar 2010, 93).

[14] V letu in pol po 22. februarju 1941 so Nemci že zavzeli Sevastopol na Krimu in se naglo približevali Stalingradu.

načrtovanja prevozov mobiliziranih enot preko iz zraka ranljivega železniškega omrežja.[15] Alternativo temu transportu je na drugi strani predstavljal samo še transport po nerazvitem cestnem omrežju, a ne s transportnimi sredstvi z motorji na notranje izgorevanje, ampak s transportnimi sredstvi z vprežno živino (Žabkar 2010, 93). Tako je bil jugoslovanski generalštab sredi 20. stoletja soočen s problematiko transporta, katero je pruski generalštab reševal že sredi 19. stoletja in katero so v praksi prvič preizkusili med ameriško državljansko vojno, na našem ozemlju pa izpopolnili med boji na Soči med Veliko vojno. Na nasprotni strani pa je stal sodobno motoriziran nasprotnik s hitrimi samopremostljivimi silami.

S prilagoditvijo vojnega načrta »R-40« je nastal načrt »R-41«, ki pa je v teh popolnoma drugačnih mednarodnih razmerah po Žabkarju (2010, 99–100) še vedno temeljil na nekaterih predpostavkah generala Simovića, torej tudi njegovega načrta »S«. To pomeni pričakovanje napada nasprotnika iz severa. A ob podrobnejšem branju Markovićevega (2008, 21) citata iz arhivskega gradiva morda le ni mogoče, da je »R-41« izhajal samo iz starih predpostavk. V omenjenem citatu so naštete tri glavne fronte (severovzhodna, severna in vzhodna), na katerih bi se z bojem po globini in kljub umikanju proti jugu oz. jugovzhodu nasprotnika zadrževalo toliko časa, da bi se omogočilo »izpeljati preboj [glavnih sil] k Solunu in Grčiji zaradi združitve s tamkajšnjimi zavezniškimi silami [in morebitne izpeljave evakuacije le-teh, s] cilj[em] pa, da se vojna podaljša do zmage« (Marković 2008, 21).[16] Glede na upoštevanje te temeljne zamisli vojnega načrta »R-41« pa bi bilo že mogoče trditi, da so v glavnemu generalštabu kraljeve jugoslovanske vojske (Marković 2008, 21) upoštevali poročila o premikih 12. nemške armade preko Romunije v Bolgarijo, torej morebitne grožnje iz vzhoda. Od tu naj bi bil predviden napad 12. nemške armade na Grčijo, s čimer bi preprečili Veliki Britaniji, da bi na grških tleh vzpostavila letalske baze za napade na romunska naftna polja. Da pa Nemčija vidi tako grožnjo v Grčiji je bilo Kraljevini Jugoslaviji jasno že med pogajanji z nacistično Nemčijo ob pristopu k trojnemu paktu (Žabkar 2010, 99–100).

Tako je iz skoraj vseh strani obkoljeni Kraljevini Jugoslaviji, edino realno možnost za stik z zavezniki, predstavljala Grčija in Solun. Po Žabkarju (2010, 81) naj bi bil »R-41« prvi vojni načrt, ki je predvideval

[15] Tukaj se tudi zastavlja vprašanje koliko je bilo to železniško omrežje sploh namenjeno strateški prenosljivosti sil in ali je bilo ob izgradnji tudi načrtovano v te namene. Pri tem se je potrebno zavedati, da je izgradnja železniškega omrežja potekala prvenstveno v obdobju, ko je bilo ozemlje Kraljevine Jugoslavije del več različnih, na trenutke tudi rivalskih držav in že zaradi tega del vsaj dveh različnih strateških konceptov varnosti. Z nastankom skupne države bi moralo zato priti do prilagoditve omrežja novemu strateškemu konceptu, kar pa bi nedvomno pomenilo nove gradnje. Kajti v kolikor bi se želelo zagotoviti strateško prenosljivost sil po tem omrežju, bi se to moralo raztezati v različne operacijske smeri, povezovati posamezne operacijske smeri med seboj in imeti podporno infrastrukturo, ki bi omogočala natovarjanje in raztovarjanje velikih količin opreme, blaga in moštva. Zato obstaja verjetnost, da je bil problem načrtovanja železniških transportov tudi zaradi odsotnosti strateškega železniškega omrežja, ne pa zgolj v ranljivosti številčnih železniško-prometnih objektov (mostovi, tuneli, vozlišča, …) zgrajenih prvenstveno zaradi raznolikih geografskih danosti države.

[16] Ob tem se kar samo zastavlja vprašanje, kako kvalitetne so bile, po mnenju glavnega generalštaba, enote, ki so jim bile zaupane naloge pridobivanja časa oz. zadrževanja nasprotnika, v kolikor so kot glavne sile, s tem pa verjetno tudi boljše, označene neke druge. Poleg tega, ko bi se zadnje umaknile, se naj bi tudi prve sile, ki bi bile neprestano v stiku z nasprotnikom, po pričakovanju morale umakniti iz severa preko celotne Kraljevine proti Solunu in Grčiji verjetno brez kakršne koli podpore, zlasti pa brez možnosti za popolnjevanje s potrebnim materialom. Res je nekatere potrebe možno popolnjevati po poti, kajti ob izgubah z zadrževanjem, bi se te potrebe, npr. po hrani, tudi manjšale, a neke formacije bi v idealnih razmerah korakale po poti, po kateri so šli že njihovi soborci, ki pa so morali tudi popolniti svoje zaloge. Seveda je prvim silam preostala tudi možnost reorganizacije okoli jurišnih oz. četniških jeder in delovanje v zaledju nasprotnika ali po reorganizaciji v takšne formacije nadaljevati pot protu jugu, v različnih smereh.

umik oboroženih sil iz teritorija Kraljevine Jugoslavije v smeri Soluna, katerega naj bi tudi preventivno zasedli. Tukaj je možno pritrditi Žabkarju, a po Markoviću (2008, 18) je umik proti jugu predvideval že vojni načrt »S« in posledično tudi »R-40«. A končno sprejetje ideje o smeri umika proti Solunu nedvomno predstavlja zaupno povelje Št. 10551, katerega je ministrstvo vojske in mornarice 28. oktobra 1940 (slabe štiri mesece pred začetkom pripravljanja »R-41«) izdalo poveljniku tretjega armadnega območja. S tem ukazom je bila predvidena zasedba Soluna (Žabkar 2010, 99).

Poleg tega ofenzivnega delovanja je bila ofenziva predvidena tudi v smeri Albanije (4 divizije in odred) in na Zadar. A kljub neizbežnemu umiku oboroženih sil, realna postavitev enot tega niti ni omogočala. Glavnina sil je bila namreč razporejena na severu (skupno 11 divizij in 4 odredi proti Madžarski, Nemčiji in Italiji) (Marković 2008, 21, 22), na preostanku meja pa so bile armade razporejene kordonsko (Žabkar 2010, 99–100), s čimer so vzpostavili obrambo »strnjenih med seboj povezanih front vseh armad« (Žabkar 2010, 81).[17]

Kljub pričakovanju udara iz severa, so bile oborožene sile namreč potisnjene ob meje in s tem izpostavljene nasprotniku na relativno ozkem območju delovanja in s tem njegovemu prvemu udaru (Žabkar 2013, 54–55, 56). Ob takšni razporeditvi tudi niso mogle hkrati zagotoviti še varnega umika proti Makedoniji, kjer je bila pot umika Beograd-Solun ob Vardarju na strumiški[18] in ćustendilski smeri[19] močno izpostavljena morebitnemu delovanju nasprotnika iz Bolgarije,[20] zlasti ob dejstvu, da je celotno bolgarsko fronto branila le ena armada iz tega tretjega armadnega območja, ki je bil tudi najslabše utrdbeno urejen (Žabkar 2010, 100). Marković (2008, 21) ob predstavitvi zadnjega vojnega načrta zapiše, da so bile na predvideno srbsko-bolgarsko fronto razporejene 4 divizije in dva odreda, na makedonsko-bolgarsko fronto pa še 4 divizije in odred (Marković 2008, 21). Ne glede na to so bile strateške rezerve zanemarljive in popolnoma razpršene, tvorile pa so jih le Dinarska divizija v Črni Gori

[17] Žabkar (2010, 101) nato v nadaljevanju piše, da je »[j]ugoslovanska pehotna divizija […] po določilih doktrinarnih predpisov [lahko] branila pas, širok 15–20 km, zato bi vse divizije skupaj lahko strnjeno branile do 600 km«, a pri tem se opira na normative predstavljene leta 1936. Ob upoštevanju teh podatkov je mogoče predvidevati, da v kolikor je bilo pred reformo divizij, rezultati katere so bili že upoštevani pri vojnem načrtu »S« iz leta 1940, v kraljevi jugoslovanski vojski 21 pehotnih in 3 konjeniške divizije s 96 polki, so te zmogle po (predvideno zastarelih) podatkih iz leta 1936 braniti pas oz. fronto le v dolžini 360–480 kilometrov, kar pomeni omenjenih 15–20 kilometrov na 4 polke oz. divizijo (3,75–5 kilometrov na polk) (Žabkar 2010, 101). Ker se je po reformi število polkov v divizijah zmanjšalo, na račun povečanja števila divizij (z manj moštva), te po reformi niso mogle braniti enako širok pas 15–20 kilometrov z zgolj tremi polki v diviziji. V kolikor je torej širina pasu obrambe na polk ostala enaka (ob predpostavki, da se je tudi ohranila enaka gostota sil oz. stopnja obrambe, da se kvaliteta moštva in številčnost nista izboljšala oz. povečala, ter da ob tem kot dejavnik izpustimo moralo in stopnjo izpeljane mobilizacije v enotah), so vse divizije skupaj lahko tudi po reformi branile le fronto v dolžini 360–480 kilometrov, ali zgolj 11,25–15 kilometrov na divizijo (3,75–5 kilometrov na polk) – to pa pomeni, da ni mogoče enakih predpostavk o branjenju 15–20 kilometrskih odsekov uporabiti za divizije po letu 1940. V kolikor pa je bilo takrat reformiranih 31 divizij – o številu divizij več v nadaljevanju – po Žabkarju (2010, 101) res zadolženih za strnjeno obrambo enakih dolžin odsekov kot leta 1936 oz. vse divizije skupaj do (zakroženih) 600 kilometrov dolgega odseka (po preračunu je bila dolžina odseka pravzaprav od 465 do 620 kilometrov), je bila na teh odsekih obramba pravzaprav za 25 odstotkov šibkejša. To pa zato, ker je bil po en polk iz prvotnega števila 24 divizij uporabljen za formiranje novih divizij, kar pomeni, da so bile divizije po reformi sestavljene le še iz treh polkov, ti pa so morali zdaj braniti 5–6,67 kilometrov dolgo fronto. Glede na takšno predvidevanje je bila tudi strnjena obramba med seboj povezanih front vseh armad leta 1941 za 25 odstotkov šibkejša, v kolikor se je ob načrtovanju uporabljalo normative iz leta 1936, ob tem pa je bilo nasprotnikom ves čas izpostavljenih kar 3.000 kilometrov državnih meja (Žabkar 2010, 101).

[18] Mesto Strumica v Makedoniji.

[19] Mesto Kjustendil v Bolgariji.

[20] Po pisanju Žabkarja (2010, 100) naj bi bila prva smer oddaljena od bolgarske meje le 40 kilometrov, druga pa 80 kilometrov. A glede na to, da je bila strumiška smer bolj zahodno od bolgarske meje kot ćustendilska smer, je verjetneje, da je bila strmuška smer oddaljena od bolgarske meje 80 kilometrov in ćustendilska 40 kilometrov.

v kraju Nikšić, 44 kilometrov severozahodno od Podgorice, Unska divizija v Stari Pazovi, 33 kilometrov severozahodno od Beograda, Liška divizija v Bosni, na območju Modriča, 123 kilometrov severno od Sarajeva in Cerska divizija v osrednji Srbiji, Šumadiji, na območju kraja Mladenovac, 45 kilometrov južno od Beograda. Skupno 4 divizije strateške rezerve oz. 13 odstotkov vseh sil,[21] od katerih ni bila nobena blizu doline Vardarja oz. Makedonije, ki sta predstavljala izhod iz države in posledično rešitev v Solun (Marković 2008, 21–22; Žabkar 2010, 100). V Dravski banovini je po tem načrtu ostala v obrambi 7. armada z dvema pehotnima divizijama, tremi odredi in osmimi posadkovnimi polki (Žabkar 2010, 100).

Vojni načrt »R-41« je bil skupinam armad in poveljstev nižjih enot poslan 1. aprila 1941, in glede na to koliko časa je bilo potrebno za izdelavo vsakega vojnega načrta, ta še zdaleč ni bil dokončan. Če ne drugače, so manjkali »načrti za koncentracijo sil, zemljevidi z vrisanimi silami, smermi in obrambnimi položaji« (Žabkar 2010, 103). Do izdaje ukazov o strateškem razvoju sil je prišlo nato 4. aprila 1941, kar pomeni, da so mobilizirane enote pričele ta ukaz, s tem pa vojni načrt, izpolnjevati šele 5. aprila 1941. Kar se tiče mobiliziranih enot oz. ker je bil poudarek bolj na vpoklicu čim večjega števila vojaških obveznikov in ne na celovitem popolnjevanju posameznih enot, je bilo 20. marca 1941 (še pred objavo tajne mobilizacije 3. aprila 1941, ki se naj bi zaključila šele 18. oz. 19. aprila) v kopenski vojski 567.907 mož (Žabkar 2010, 101–102),[22] kar je predstavljalo od 5,68 do 3,79-kratnik mirnodobne sestave oborožene sile, dobrih 47 odstotkov prvega ešalona operativne vojske oz. le 33 odstotkov vsega moštva v sestavi oboroženih sil. Pred zgornjo objavo tajne mobilizacije, so oborožene sile s kraljevo odredbo, 1. aprila 1941, prešle v stanje pripravljenosti (Slovenec 1941, 6. april).

Mimo objav v dnevnem časopisju (Jutro 1941, 8. april; Mariborski večernik »Jutra« 1941, 6. april; Slovenec 1941, 8. april) je bila nato splošna mobilizacija proglašena šele dan po napadu na Kraljevino Jugoslavijo. A ne glede na ta razglas je bila številčna popolnjenost z obvezniki ponekod slaba (Žabkar 2010, 103). Na Hrvaškem se je odzvalo le okoli 50 odstotkov obveznikov, vlečne živine pa je bilo dovolj le za kritje od 10 do 15 odstotkov potreb vojske (Terzić 1982, 228). V Ibarski diviziji je bilo stanje še slabše, saj je bilo v nekaterih enotah le 10 odstotkov obveznikov, v celoti pa je bila divizija popolnjena le s 30 odstotki obveznikov. Stanje v 7. armadi je bilo mnogo boljše, saj je bila z moštvom popolnjena 80 odstotno, vlečne živine in pripadajočih vozov pa je bilo za kar od 40 do 50 odstotkov predvidenih potreb

[21] Žabkar (2010, 100) pri preračunu odstotkov izhaja iz 31 divizij, Marković (2008, 21–22) pa iz 27 divizij in 15 odredov, pri čemer 3 odredi na divizijo pomenijo po preračunu dodatnih 5 divizij, skupaj torej 32 divizij. Zaradi tega je bilo po Markoviću, strogo matematično, v strateški rezervi 12,5 odstotkov vseh sil – Terzić (1982, 164) je že pred Markovićem podal približno enako število sil, razlika med obema je le na fronti proti Italiji in Nemčiji, za katero Terzić piše, da so bili tam poleg štirih divizij razporejeni še štirje odredi in ne le dva, kot piše Marković (Terzić 1982, 164; Marković 2008, 21–22). Napram zgornjim avtorjem je iz Bjelajacovega nepopolnega seznama višjih poveljujočih častnikov enotam po prehodu na vojno stanje mogoče izluščiti tudi naslednje številke: 24 pehotnih divizij, 3 konjeniške divizije, 7 pehotnih odredov, 1 konjeniški odred (gardna konjeniška brigada oz. banatski odred), poveljstvo Šibenika in poveljstvo Boke Kotorske, v rezervi pa še 4 pehotne divizije, jurišno poveljstvo in kraljeva garda, skupaj torej 31 divizij, 8 odredov, jurišno poveljstvo in kraljeva garda (Bjelajac 2004, 353–355).

[22] Od tega »10.522 aktivnih častnikov, 7.534 rezervnih častnikov, 145.597 podčastnikov in vojakov, ki so služili rok ter 404.224 vpoklicanih rezervistov« (Žabkar 2010, 102).

(Žabkar 2010, 104). Ob nepopolno mobiliziranem moštvu nas ne sme presenetiti podatek, da je bilo ob začetku sovražnosti na bojnih položajih predvidenih z načrtom »R-41«, zgolj 11 nepopolno mobiliziranih divizij (Žabkar 2010, 107).

4.3 Obrambni črti Kraljevine SHS/Jugoslavije na Zahodni in delu Severne fronte oz. tudi na meddržavni meji Dravske banovine

Sledeča tematika je zaradi obsežnosti najprej na kratko povzeta na tem mestu, v obeh podpoglavjih o prostorskem načrtovanju, utrjevanju in z njim povezanih gradnjah, pa na osnovi analize arhivskega gradiva sledi njeno nadaljevanje. V prejšnjem podpoglavju je bila že predstavljena ideja o delni kordonski obrambi na mejah, ki pa se je še najbolj odrazila v delih na obrambni utrdbeni črti, ki so bila najobsežnejša ravno na zahodni in severni meji Dravske banovine. Ta dela, izvajana s strani oboroženih sil, s ciljem priprave obrambe državnega ozemlja pred zunanjim vdorom nasprotnih sil, v širšem pregledu priprav na obrambo v Dravski banovini, ni mogoče spregledati, kajti če ne drugače je bilo z njihovim izvajanjem poseženo tudi v civilno sfero Dravske banovine, in ravno zaradi tega sledi njihova predstavitev.

4.3.1 Mednarodni odnosi Kraljevine s sosedami, predvsem z Italijo

Rapalska meja je kot rezultat Velike vojne na Slovenskem in rak rana mednarodnih odnosov med Italijo in Kraljevino SHS oz. Jugoslavijo predstavljala problem, kajti sama po sebi ni zadovoljila interesov po »pravični« meji pri nobeni od obeh vpletenih strani (Terzić 1982, 157; Nećak 2004, 63). S to mejo, ki je po kopnem potekala po 289 km dolgi liniji od Karavank do Reke oz. točneje po liniji Peč, Jalovec, Triglav, Bogatinsko sedlo, Možic, Črni Vrh nad Cerknim, Blegoš, Bevkov vrh, Hotedršica, Planina, Javorniki, Bička Gora, Snežnik, Kastav, Reka (proglašena za svobodno mesto), italijanski državi pa priključila tudi otoke Cres, Lošinj, Lastovo, Palagružo in pristanišče Zadar, je Kraljevina SHS izgubila okoli pol milijona potencialnih državljanov na območju slovenskega Primorja, Trsta, Istre in Reke (Nećak 2004, 63; Habrnál in drugi 2005, 30; Jankovič Potočnik 2009, 26). A italijanski ozemeljski apetiti niso bili potešeni, če ne drugače so hlastali po popolnem »poplačilu« vojnih naporov in žrtev, sklicujoč se na Londonski sporazum in na prepričanje, da bi morale naravne italijanske meje teči po Alpah in Dinarskem gorstvu[23] (Bjelajac 1994, 233; Zelenko 2003, 11).

[23] Iz geostrateškega vidika je možno razumeti italijansko stališče, saj predstavljajo Postojnska vrata naravni prehod med Padsko nižino na zahodu in Panonsko ravnino na vzhodu (Jankovič Potočnik 2009, 19), kar pomeni, da bi ob morebitni postavitvi svoje vzhodne državne meje še bolj v notranjost današnje Slovenije, popolnoma sami nadzorovali vse dostope v severno Italijo.

Po italijanski zasedbi Reke septembra 1919, je leta 1924 prišlo še do mednarodnega priznanja tega dejanja. To – in še nekaj drugih ozemeljskih vprašanj – so bili razlogi, da so se meddržavni odnosi, vzpostavljeni po podpisu Rapalske pogodbe, 12. novembra 1920, začeli naglo slabšati (Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 30, 33; Žabkar 2010, 61–62). Ob tem k izboljšanju niso pripomogle niti Mussolinijeve izjave, češ da je »Jadran premajhen za dve državi« (ob podpisu vojaškega sporazuma poznanega kot Italijansko-albanski pakt, 27. novembra 1926) (Habrnál in drugi 2005, 33; Žabkar 2010, 62), da je Dalmacija »italijansko ozemlje, nepravično odtrgano od domovine« (Bjelajac 1994, 233), niti vojnohuskaški govori v Firencah in Milanu ter obmejni incidenti v drugi polovici leta 1930 (Bjelajac 1994, 232) ter končno niti točke bilateralnih pogodb, po katerih »določitve mirovnih pogodb o mejah niso večne« (pogodba o prijateljstvu med Italijo in Madžarsko, 4. april 1927) (Habrnál in drugi 2005, 33).

V danih okoliščinah, kjer je potrebno omeniti tudi jugoslovanske slabe odnose z Bolgarijo (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 102; Terzić 1982, 157; Habrnál in drugi 2005, 33) in medsebojne dobre odnose med Italijo, Avstrijo[24] in Madžarsko (Nećak 2004, 63), ki ob pošiljkah orožja in drugega materiala Italije Madžarski preko ozemlja Avstrije (izbruh afere Hirtenberg, ko se decembra 1932 odkrije ena takšna pošiljka) nedvomno niso bili v dobrobit Kraljevine, ni težko razumeti zakaj, je bilo potrebno najti način za obrambo[25] (Bjelajac 1994, 229, 234), prvenstveno pred italijansko agresijo, kljub prisotnemu strahu po podobnem postopanju še katere od zgoraj naštetih držav (Izveštaj nemačkog poverenika od 21. avgusta 1939. o spoljno-političkom položaju Kraljevine Jugoslavije v Togo 1969, 298). V iskanju odgovora na grožnje se je Kraljevina SHS pričela ozirati po Evropi in iskati zaveznike. Te je našla na osnovi skupnega cilja oz. nevarnosti, ki jo je predstavljala po Veliki vojni ozemeljsko okrnjena Madžarska.[26] Ta namreč niti najmanj ni bila zadovoljna zaradi izgube obsežnih ozemelj, to pa so vedele tudi njene sosede Češkoslovaška in Romunija, s katerimi se je Jugoslavija preko bilateralnih zavezniških pogodb povezala v t. i. Malo antanto. Najbolj plodno sodelovanje med omenjenimi državami je znotraj zveze potekalo v letih 1929–1935, ko so se članice pripravljale na morebiten spopad z Madžarsko oz. na spopad, v katerem bi kot ena od agresorjev na članico Male antante sodelovala Madžarska (v Kraljevini SHS oz. Jugoslaviji je vsaj vojska v vojaških načrtih resneje računala na hkratno agresijo Madžarske in njene prijateljice Italije) (Oberkommando des Herres 1942, 36; Terzić 1982, 157; Bjelajac 1994, 212–221; Žabkar 2010, 62–63).

[24] Ob omembi Avstrije se lahko pripiše, da je v primeru vojnega delovanja Italije proti jugoslovanskemu ozemlju, v jugoslovanskem vojnem načrtu obstajala predpostavka o možnem italijanskem koriščenju avstrijskega državnega ozemlja (omenja se dežela Koroška) za premik kopenskih enot na območje severne jugoslovanske meje, kjer bi bilo mogoče uporabiti večje vojaške formacije (Bjelajac 1994, 211, 235; Žabkar 2010, 66).

[25] V drugi polovici dvajsetih in preko tridesetih let se meddržavni odnosi med sosednjimi državami odsevajo tudi v vojnih načrtih jugoslovanske vojske. Tako je od začetka leta 1926 pripravljen vojni načrt, ki predvideva spopad z Italijo (ta je v začetku leta 1928 modificiran in predvideva hkratne vojne operacije proti Italiji in Albaniji), temu se konec leta 1926 doda načrt, ki predvideva morebitni spopad z Bolgarijo in Madžarsko (v igri vse do začetka leta 1932), kasneje pa se načrti združijo in se k naštetim državam doda še Avstrijo (v vojnem načrtu »I10 N1 M9 Ar3 B10 (D – II)« iz avgusta 1938 je ta država že zamenjana z Nemčijo), kar pomeni morebitno hkratno vojno delovanje proti petim sosedam, sicer v zavezništvu s Češkoslovaško, Romunijo in Turčijo, pogojno pa bi se jim pridružila tudi Grčija (Bjelajac 1994, 206–212; Habrnál in drugi 2005, 302; Marković 2008, 8–9).

[26] Tej državi sta po nevarnosti sledili še Bolgarija in Avstrija, ki so ju doleteli enaki ukrepi kot Madžarsko (Žabkar 2010, 62).

V nadaljevanju se je Kraljevina Jugoslavija, da bi se zavarovala še proti ozemeljskim zahtevam Bolgarije, februarja 1934 povezala z Romunijo (že članica Male antante), Grčijo in Turčijo pod okriljem t. i. Balkanskega sporazuma (Habrnál in drugi 2005, 33; Žabkar 2010, 63, 64). Vendar pa vse zgoraj omenjene povezave niso ponudile zadovoljive rešitve v primeru italijanske agresije, če ne drugače, nobena od naštetih zavezniških držav ni mejila na Italijo, kar pa pomeni, da nobena od teh držav ni mogla Kraljevine Jugoslavije podpreti z vojaškim napadom na agresorko. Da bi bile razmere še bolj alarmantne, je potrebno omeniti še nezadovoljivo stanje v oboroženih silah,[27] česar pa so se zavedali tudi kralj, vojaški vrh in celo nekateri zavezniki (npr. Češkoslovaška). V teh razmerah so se obrnili na staro vojno zaveznico Francijo,[28] ki pa je v sodelovanju videla tudi svojo lastno korist, in sicer spremeniti jugoslovansko vojsko v čim kvalitetnejšega vojaškega zaveznika. S pomočjo Francije, ki je takrat veljala za najboljšo kopensko vojaško silo (Bjelajac 1994, 221, 222), se je Jugoslavija pričela pripravljati na vojno, v kateri je za najverjetnejšega nasprotnika veljala Italija.

4.3.2 Prva razmišljanja o možnostih stalne obrambe na zahodni meji

Pod francoskim vplivom je tako prišlo do postopne modernizacije oboroženih sil (Terzić 1982, 223; Bjelajac 1994, 221–229), na zahodni meji z Italijo pa prav tako na predlog Francije[29] do priprav oz. bolje rečeno razmišljanja o zavarovanju te meje s sistemom stalne utrdbene črte,[30] ki bi Kraljevino varoval pred morebitno italijansko agresijo oz. z odločilno obrambo onemogočal nasprotnikovim motoriziranim enotami prodor v dolino Save, od koder bi lahko pot nadaljevale v Podonavje, kot drugo pa bi omogočal čas za mobilizacijo in razporeditev oboroženih sil (Oberkommando des Herres 1942, 36; Referat predsednika Vojnog saveta od 20. decembra 1938. o utvrđivanju jugoslovenskih granica v Togo 1969, 113–114, 120; Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 45; Godia v Žabkar 2010, 70; Radenković v Žabkar 2010, 70; Zelenko 2013a, 49). Po navedbi večine avtorjev se naj bi resna dela nato pričela

[27] Izpostaviti je treba zlasti zaostajanje vojaške miselnosti in potrebo po modernizaciji (Bjelajac 1994, 221, 222). O tem pa je potrebno omeniti tudi neugodno strateško razmerje oboroženih sil Kraljevine SHS oz. Jugoslavije že samo proti Italiji, kaj šele proti ostalim morebitnim nasprotnicam, nestabilne politične razmere, gospodarsko nesamozadostnost na področju oborožitvene industrije, ob že omenjenih neugodnih vojaško-geografskih danostih (vpliv zaveznic na morebitne agresorke), pa še vojaško-demografske dejavnike, ki so sloneli na zastarelih predpostavkah in izkušnjah iz Velike vojne (Žabkar 2010, 69–85).

[28] Stiki med državama se poglobijo konec 20-ih let (Bjelajac 1994, 221, 222), ko je bila leta 1927 podpisana pogodba o sodelovanju med državama (Žabkar 2010, 63).

[29] Glede na to, da je več držav v takratni Evropi gradilo utrdbene črte (Jankovič Potočnik 2009, 13), je šlo morda tudi za že omenjeno sprejetje takratnega mišljenja oz. defenzivne vojaške doktrine pri varovanju državnih meja s takšnimi sistemi. General Milan Ž. Milovanović v svojem razmišljanju v referatu, predstavljenim 20. decembra 1938, delno potrdi zgoraj zapisano trditev, ko izpostavi utrdbena dela v Švici, Belgiji in drugih državah (Referat predsednika Vojnog saveta od 20. decembra 1938. o utvrđivanju jugoslovenskih granica v Togo 1969, 113–114), torej zlasti v nevtralnih državah, med katerimi se je z vsemi napori poskušala obdržati tudi Jugoslavija (Izveštaj nemačkog poverenika u Jugoslaviji od 13. oktobra 1939. o uticaju poslednjih zbivanja u Europi na držanje jugoslovenskih zvaničnih krugova i javnosti v Togo 1969, 398).

[30] Tekom teksta bo uporabljen zlasti slednji izraz, ki naslavlja neko z utrdbenimi objekti in deli ustvarjeno črto ali linijo, izoblikovan v in po prvih delih o tematiki t. i. »Rupnikove linije«. A potrebno je omeniti, da je v Uredbi z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih, M. S. Št. 1081 iz 7. septembra 1939, objavljeno v Službenem listu št. 619/97, 6. decembra 1939 predstavljeno tudi drugačno izrazoslovje tako za območje utrjevanja oz. utrdbeno območje, kot tudi za posamezen utrdbeni objekt. Tako je zapisano »[u]trdba je vojaška nepremična naprava, namenjena za delovanje z orožjem in za zaklon. Utrdba je lahko izdelana skupaj (zase) ali pa v skupinah po dva ali več ločenih delov. […] Večje število utrdb na širši fronti je utrjen pas. Več utrjenih pasov pa utrjen prostor. Območje utrjenih prostorov se določ[a …] s kraljevskim ukazom. […] Vojaška oblastva oznamenujejo po potrebi utrjene pasove in prostore okrog utrdb s posebnimi znaki ali jih deloma tudi ogradijo« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939b).

izvajati šele po predlogu generalštaba leta 1935[31] (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 104; Zelenko 2003, 11; Marković v Nećak 2004, 66; Habrnál in drugi 2005, 45; Jankovič Potočnik 2009, 30; Žabkar 2010, 78). Temu je sledila ustanovitev stalne komisije za utrjevanje (3. avgusta 1935 pride do prve seje te komisije), ki se je v nadaljevanju ukvarjala z izgledom celotnega sistema utrjevanja glede na geografske danosti ozemlja ob Rapalski meji, leta 1936[32] posvetovanje s francoskimi strokovnjaki, ogled del na češkoslovaški utrdbeni črti v Sudetih[33] in nato končno sprejetje načrtov za utrditev meje z Italijo (Oberkommando des Herres 1942, 33–34; Habrnál in drugi 2005, 45; Žabkar 2010, 78–79). Zakaj je od začetkov razmišljanja o sistemu stalne utrdbene črte oz. od priprav načrtov sistema utrjevanja pa vse do resnih del trajalo skoraj deset let je dobro vprašanje. Habrnál s sodelavci (2005, 45), Zelenko (2003, 11), avtor opombe v zborniku dokumentov »Aprilski rat 1941.« (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 104), med drugim pa tudi na oddelku za analizo tujih obrambnih linij, generalštaba nemške vojske (Oberkommando des Herres 1942, 33) so v svojih delih in zapisu izpostavili pomanjkanje gradbenih izkušenj, in to kljub hkratni omembi nekaterih utrjevalnih del krajevnega pomena, ki so potekala že vse od leta 1926[34] in bi morala verjetno prinesti tudi gradbene

---

[31] Generalštab je svoj predlog podal šele dobrih šest let po zadnjih poročilih obeh komisij, ki sta se ukvarjali z vprašanji utrjevanja zahodne meje. Kljub temu, da je Italija veljala za najverjetnejšega agresorja, je moralo, po pisanju Jankovič Potočnika (2009, 30), priti do atentata na kralja Aleksandra, 9. oktobra 1934 v Marseillu, da je bil končno podprt oz. predlagan star francoski predlog, ki je zagovarjal utrdbena dela na zahodni meji. To odločilno leto, v enem od svojih novejših člankov, zagovarja tudi Zelenko (2013a, 49), ki tako ni več v sozvočju z večino, v zgornjem tekstu omenjenimi avtorji in z zapisanim v svojem članku iz leta 2003, ko omenja leto 1935 (Zelenko 2003, 11).

Ob tem je potrebno zapisati, da so Italijani svojo novo vzhodno mejo kmalu pričeli nadzorovati iz utrjenih kasarn enot GAF (*Guardia alla Frontiera*) kar bi v prevodu pomenilo *»obmejne straže«*, finančnih straž in fašistične mejne milice MVSN (*Milizia Confinaria*). V utrdbe pa so spremenili tudi večji del vojašnic redne vojske na novo pridobljenem ozemlju (Jankovič Potočnik 2009, 27, 28). Če so bila ta dela s strani Jugoslavije nenamerno ali namerno (da ne bi poslabšali že tako slabih meddržavnih odnosov) neopažena, tega ne moremo reči za pridobljene podatke o gradnji vojaške infrastrukture (razne poti, proge, vodovode, torej zlasti komunikacijskih objektov), podatke o skorajšnjem dokončanju utrdbenih objektov *Vallo Alpino* oz. *»Alpskega zidu«* in utrjevalnih del v okolici Zadra, podatke o povečanju garnizij izza Rapalske meje in o povečanju kapacitet albanskih luk. Vse našteto je bilo zbrano v dokumentu, ki je bil nato predan francoskemu vojaškemu atašeju 22. decembra 1932 (SHAT, 7N 3190 v Bjelajac 1994, 233), a kljub poznavanju razmer generalštab ni reagiral vse do leta 1935, torej leta, ko je prišlo do italijanskega napada na Etiopijo, do zbliževanja Italije z nacistično Nemčijo in leta, v katerem je nedvomno še vedno odmeval atentat na kralja, za katerim pa naj bi stala Italija s svojo vedno bolj agresivno zunanjo politiko (Jankovič Potočnik 2009, 30, 37).

[32] Zelenko ter Kaufmann in Jurga pišejo, da je do ogleda del na češkoslovaški črti prišlo januarja 1937 (Kaufmann in Jurga 2002, 286; Zelenko 2003, 11), v leto 1937 pa ta ogled uvršča tudi nemški zbornik o jugoslovanskih utrdbenih delih (Oberkommando des Herres 1942, 34).

[33] V obdobje po ogledih na Češkoslovaškem, nemški zbornik uvršča tudi pisanje generala inženirske brigade, Dušana B. Božića, v katerem je zajeto več vidikov, ki so vplivali na končni izbor načina in obsega izvedbe utrdbenih del:

> *Če povzamem, sem opazoval naslednje: naše finančne zmožnosti, katerim je bila namenjena največja pozornost pristojnih služb. Industrijsko-proizvodne sposobnosti naše države. Neizpodbitno dejstvo, da iz Češkoslovaške na naše položaje transportiramo na stotine jeklenih oklepnih zvonov, ki so težki po 30 ton (ter tudi veliko število strojev in raznih drugih predmetov). S tem je povezan zelo obsežen in drag transport zaradi dolgih poti preko Romunije in veliko število za to potrebnih posebnih vagonov. Upošteval sem tudi številčne in tehnične sposobnosti naših inženirskih oficirjev in podoficirjev ter drugega civilnega, tehničnega osebja, ki nam je lahko na razpolago. Eden od vidikov pa je tudi obsežen, zapleten in natančen način povsem novih izvedbenih del. Razmišljal sem tudi o sposobnostih naših podjetnikov, ki bi ta dela izvajali – v kolikor bi jih za določena dela najeli. Poleg tega sem premišljeval tudi o številu strokovnega osebja in ekip, ki naj bi med vojno in v času miru vzdrževali in upravljali te velike stroje. Naslednja omejitev temelji na tem, da enote, ki so opremljene z novodobnim orožjem in tehničnimi aparati, zahtevajo tudi veliko število strokovno usposobljenih ljudi in ekip. Za konec naj pomislim tudi na stopnjo izobrazbe, tehnične sposobnosti posameznih vojakov, ki so v večji meri kmetje; ali imajo ustrezne sposobnosti, da se prilagodijo življenju in bojevanju v tako zapletenih zgradbah in uporabi tako občutljivih naprav* […] *Po vsem prikazanem sem mnenja, da bi morali sistem utrdb, za katerega so se začela načrtovati dela* [glede na omembo zgoraj je bilo to vsaj zgledovanje po češkoslovaških utrdbenih sistemih, v kolikor bi se tam naročala potrebna oprema in oklepni elementi]*, opustiti in uporabiti sistem, ki je za naše razmere izvedljiv in možen* […] *V kolikor bo naš trenutni sistem utrdb opuščen, je potrebno poizkusiti najti drugo rešitev. Lahko bi uporabili okrepljeno poljsko fortifikacijo (kritje za avtomatsko orožje, betonska zaklonišča, opazovalnice, zapore, priprave za uničenje vseh prometnih povezav itd.) …* (Oberkommando des Herres 1942, 34–35; Oberkommando des Herres in Triler 1942, 36–37).

[34] V uresničevanju ideje po utrjevanju državnih meja (teh je bilo nekaj nad 3.000 km na kopnem in ob upoštevanju razgibane obale blizu 1.600 km na morju, kljub le 600 km zračne linije (Oberkommando des Herres 1942, 11; Terzić 1982, 151; Marković v Nećak 2004, 65)) je leta 1926 prišlo do gradnje utrjenih

izkušnje na tem področju. Poleg omenjenega bi bilo mogoče razlog za tako dolgo obdobje iskati tudi v nepripravljenosti generalskega zbora na spremembe v vojski in do samega nasprotovanja projektu v samih oboroženih silah, ter v politični nepripravljenosti za financiranje projekta oz. nepripravljenosti zaradi morebitnih političnih ovir, do katerih bi lahko prišlo.[35] S svojim pasivnim stališčem je morda na celoten projekt vplival tudi kralj Aleksander,[36] ki ni verjel v hitrost utrjevalnih del na Rapalski meji in je utrdbeno problematiko na tem odseku, skupaj s formiranjem planinskih oz. posebnih enot, v razgovoru s francoskim generalom Lepetitom, 18. decembra 1930, komentiral z besedami: »Nikoli se ne ve« (SHAT, 7N 3190 v Bjelajac 1994, 233).

Ne glede na zgoraj zapisane in nezapisane razloge, pa je kasneje v luči novih mednarodnih dogodkov prišlo do obžalovanja poznega začetka utrdbenih del, ko je minister vojske in mornarice, armadni general Milan Đ. Nedić, na konferenci s člani vojnega sveta in načelnikom vrhovnega generalštaba, 20. decembra 1938, posredno priznal, da bi bil projekt lažje izvedljiv, če bi z utrjevanjem mej pričeli že leta 1928 (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 104). Takšno mnenje je z ministrom Nedićem v svojem poročilu delno »delil« tudi nemški poverjenik v Jugoslaviji, ki je dvomil v dokončanje del v času, ki je bil na razpolago. V prevodu originalnega dokumenta je tako dobro izrazil mnenje, da bodo utrdbeni objekti na italijanski, madžarski in bolgarski meji težko uporabni za kaj drugega kot za »sredstvo slabe volje« (Izveštaj nemačkog poverenika od 21. avgusta 1939. o spoljno-političkom položaju Kraljevine Jugoslavije v Togo 1969, 298). Tukaj se morda lahko vprašamo komu naj bi povzročili slabo voljo; Jugoslovanom z gradnjo in kasnejšim ne doseganjem taktičnih, če ne kar operacijskih načrtov ali silam Osi pri morebitnem prodoru v Kraljevino Jugoslavijo.

4.3.3 Ime stalne utrdbene črte na zahodu

Tako kot pri večini utrdbenih črt po Evropi (Habrnál in drugi 2005, 13; Jankovič Potočnik 2009, 35) je utrdbena črta na območju današnjega slovenskega ozemlja znana pod dvema imenoma. V sodobni literaturi in med ljudmi je še najbolj znana pod imenom Rupnikova linija[37], torej izrazom, pod katerim so

---

stražnic na bolgarski meji, ponekod pa do utrjevanja poljskih položajev, medtem ko so se utrdbena dela na stalnih utrdbenih položajih izvajala le v okolici pristanišč Šibenik in Kotor (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 104; Habrnál in drugi 2005, 45).

[35] Tudi če bi prišlo do sprejetja odločitve za začetek tega projekta, so morali vsi vojaški nakupi preko finančnega ministra, ki je imel moč nakup odpovedati in v primeru rebalansa proračuna oklestiti sredstva namenjena vojski tudi do 20 odstotkov. Na takšno odločitev ministra ni mogel vplivati niti kralj (Bjelajac 1994, 285–286), poleg tega pa je glede na gospodarsko stanje v državi verjetno obstajala realna možnost, da pride do posegov v vojaške projekte in proračun.

[36] Ta se je v primerih minometov Brandt in protiletalskih mitraljezov osebno zanimal in zavzel za nakup omenjene oborožitve (A VII, P-17, k 204, f 1, 24 v Bjelajac 1994, 108; Bjelajac 1994, 278).

[37] Nekateri uporabljajo namesto besede linija, besedo črta (verjetno zaradi doslednega upoštevanja terminologije, ki je nastala pod vplivom čeških utrdboslovcev in je predstavljena v delu g. Habrnála in sodelavcev (2005, 13, 16, 17, 20)), ki se med drugim uporablja tudi pri »splošnem označevanju utrjenih sistemov« (Jankovič Potočnik 2009, 77). Sam se v primeru zapisa imena utrdbene črte na slovenskem naslanjam (seveda ko je to ime pisano tako kot je pred zaporedno številko te opombe) na g. Jankovič Potočnika, ki se je, glede na zapis v svojem delu »Rupnikova linija – odkrivanje utrdb ob rapalski meji«, na strani 77, odločil za izraz »linija« oz. Rupnikova linija, ki tako predstavlja »že uveljavljeno pomensko zvezo […] ki bi […] [jo] ne bilo smiselno spreminjati« (Jankovič Potočnik 2009, 77).

jo poznale tudi nekatere priče gradnje[38] (Jankovič Potočnik 2009, 123; Zelenko 2013a, 54) in ki izvira iz priimka komandanta *utvrđivanja* (v prevodu *»utrjevanja«*) oz. poveljnika štaba za utrjevanje, divizijskega generala Leona Rupnika. Ta je bil poveljnik tega štaba od 3. novembra 1938 pa do premestitve na mesto poveljnika štaba 1. skupine armad v Zagrebu tik pred vojno leta 1941 (Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage v Togo 1969, 319; Zelenko 2003, 11; Nećak 2004, 65; Habrnál in drugi 2005, 51, 54; Jankovič Potočnik 2009, 47; Zelenko 2013a, 49).

Drugo ime – pravzaprav dva – za Rupnikovo linijo pa je v takratni srbohrvaški terminologiji znano pod izrazoma Zahodna fronta in Severna fronta. Prva je potekala vzdolž meje z Italijo, druga pa vzdolž takratne meje z Nemčijo oz. Avstrijo, po tistem, ko je bila marca 1938 priključena svoji severni sosedi, in še naprej ob meddržavni meji z Madžarsko do reke Tise. Zaradi pojava nove Severne fronte in s tem priključitve novega gradbenega sektorja na meji z Nemčijo Rupnikovemu štabu, danes avtorji kot so Jankovič Potočnik, Habrnál s sodelavci, Marković, Zelenko[39] pod nazivom Rupnikova linija razumejo skupno utrdbeno črto Zahodne in dela Severne fronte, na območju današnje Slovenije, medtem ko pa se v Nećakovem članku pojavlja ta naziv le kot drugo poimenovanje za Zahodno fronto, torej utrdbeno črto na meji z Italijo (Zelenko 2003, 11; Marković v Nećak 2004, 65, 66; Habrnál in drugi 2005, 12, 45, 69; Jankovič Potočnik 2009, 124–135). V tem delu je uporabljena izvirna terminologija, torej Zahodna in Severna fronta, ki se je uporabljala tudi v jugoslovanskih vojaških dokumentih tistega obdobja kot npr. v »Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage« (v Togo 1969, 319–327).

4.3.4 Predvidena prostorska umestitev »Rupnikove linije«

Da bi se utrdbeno črto čim bolj optimalno umestilo v večinoma gorat in hribovit prostor ob Rapalski meji, lastnosti katerega so bile prometnice manjše prepustne moči, potisnjene v soseske in med hribe, ki pa so se odprle šele v notranjosti države, točneje v Ljubljanski kotlini oz. dolini Save, in kasneje, po nemško-jugoslovanski meji, v prav tako gorat in hribovit prostor z dvema naravnima rečnima barierama, Dravo in Muro na vzhodu, je bilo najprej potrebno definirati strateško pomembne točke za črto in določiti predvidene operacijske smeri prodora nasprotnika. Na Zahodni fronti je bilo tako določenih devet predvidenih smeri prodora italijanske vojske,[40] s strateško najpomembnejšim ciljem Ljubljano, temu je

[38] Na drugi strani pa se nekatere priče sploh ne spomnijo, da bi se za utrdbeno črto uporabljalo kakšno ime (Jankovič Potočnik 2009, 123).

[39] Zadnja dva sta poleg lastnih del sodelovala tudi pri delu Habrnála in sodelavcev.

[40] Omenjene smeri so potekale po dolinah rek Zilice, Save Dolinke, Lepene, Tolminke, Save Bohinjke, Selške Sore, Poljanske Sore, v smereh prodora Javornik-Cerknica-Rakitna-Ljubljana, Klanska polica-Gerovo-Osilnica, Reka-Gornje Jelenje-Delnice ter najpomembnejši Idrija-Rovte-Vrhnika-Ljubljana in Ilirska Bistrica-Mašun-Loška dolina-Sodražica-Ribnica (Nećak 2004, 68; Habrnál in drugi 2005, 46).

sledila Ribnica, kot cilj posamezne smeri pa se pojavljata tudi Osilnica in Delnice (Nećak 2004, 68; Habrnál in drugi 2005, 46; Žabkar 2010, 78–79). Z določitvijo operacijskega cilja italijanske vojske in predvidenih poti je bilo na Zahodni fronti končno formiranih pet utrdbenih odsekov štaba za utrjevanje iz juga proti severu, razporejenih v naslednjem zaporedju:

- utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 2 s sedežem v Sušaku,
- utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 5 s sedežem v Cerknici,
- utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 1 s sedežem na Vrhniki,
- utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 3 s sedežem v Škofji Loki in
- utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 4 s sedežem v Železnikih (Terzić 1982, Skica br. 5; Zelenko 2003, 11; Marković v Nećak 2004, 65; Habrnál in drugi 2005, 47; Jankovič Potočnik 2009, 39).

V teh sektorjih se je neprekinjena utrdbena črta začela na Sušaku,[41] od koder se je usmerila na Kamenjak, tam zavila na sever proti Prezidu, prečkala današnjo mejo s Hrvaško, se nadaljevala do Babnega polja, Starega trga in Loža, nato potekala ob vzhodnem robu Cerkniškega jezera do Slivnice in Cerknice, od koder je šla mimo Rakeka in Unca do Logatca, se je mimo Rovt dvignila na vrh Sveti trije kralji, od koder se je nadaljevala na Žirovski vrh, preko Gorenje vasi in Hotavelj na Blegoš, mimo Zalega loga (Jankovič Potočnik 2009, 39) na Ratitovec,[42] tam se je spustila proti Javorovemu vrhu in nadaljevala preko Jelovice, Radovljice, Begunj, Dobrče in preko Karavanških prelazov vse do Tržiča (Habrnál in drugi 2005, 51; Jankovič Potočnik 2009, 39).[43]

---

[41] Več o tem v nadaljevanju, kjer bo podan opis na tem območju stacioniranih vojaških enot.

[42] Ta del gornjesavske doline je predstavljal povezavo med Zahodno in Severno fronto. Po nemški priključitvi Avstrije, je ministrstvo vojske in mornarice, 21. junija 1938 sklenilo, da se z razširitvijo del na to območje, Zahodno fronto združi s Severno fronto, namen pa ga je bilo tudi okrepiti v smeri proti jugu (Habrnál in drugi 2005, 51).

[43] Na točki kjer so zgornji avtorji pričeli z omembo Javorovega vrha (k. 1579 m) so terenski ogledi razkrili naslednji podrobnejši potek t. i. »Rupnikove linije«. Omenjena smer Ratitovec-Javorov vrh, je pravzaprav smer, ki se prične nekoliko severozahodno od Kremanta (k. 1658 m) in se nadaljuje preko k. 1590 m proti Javorovem vrhu. Pri tem seka naravni prelom planote Jelovica, ki se razteza iz smeri jugovzhod pod Kosmatim vrhom (k. 1643 m) in Gladkim vrhom (k. 1667 m), proti strugi Save Bohinjke v bližini vasi Nomenj; na severnovzhodnem pobočju tega preloma pa se nahajajo utrdbeni objekti. Ti se pričnejo na prelazu (PMG) med Kosmatim in Gladkim vrhom, kjer se v obliki črke T nadaljujejo proti Kosmatem vrhu (po pričevanjih dva objekta, a najden le en MG/0 pokrit) in Gladkem vrhu (že nad prelazom se nahaja en MG/8, nato pa se utrdbeni položaji, v večini z objekti MG/8 nadaljujejo po Ratitovcu do točke severozahodno od Kremanta, kjer se zaključijo z objektom PMG – skupaj je na pobočju Ratitovca 3 PMG (z še enim PMG na vznožju pod Lavtam), MG/6, 6 MG/8, domnevno strelski jarki ter delovišče z ostanki zmešanega betona in primernim kamenjem (Vodeb 2015). Ob tem pa priče opisujejo, da je bilo v neposredni bližini današnje planinske koče, v smeri proti Primorski, tudi nekakšna zemljanka (Šmid 2015)). Iz prelaza proti severozahodu, pod objekti na Ratitovcu, je mogoče najprej na planini Pečana najti ostanke do vojne nedograjene ceste (potrebno je omeniti, da na, v nadaljevanju opisanem, območju pred letom 1946 (vas Nemški rovt) oz. 1948 (Bitenjska planina) ni bilo cest, ampak so bile le boljše ali slabše gozdne vlake, od katerih je bilo kakšno mogoče po vojni prepeljati s terenskim vozilom), ki pripelje do ostankov daljšega nastanitvenega objekta (betonski temelji nedvomno nato lesene stavbe), zgrajenega iz materiala in z hidroizolacijo kakršna je uporabljena na naslednjem utrdbenem objektu. Ta objekt MG/8 se nahaja na začetku opombe omenjeni liniji pod Javorovem vrhom. Naslednji skupek štirih objektov (Pikon 2014; Vodeb 2015) MG/0 pokriti se nato nahaja nad večjim delom Ribčeve planine in začetkom Bitenjskega grabna. Od te točke proti severozahodu oz. reki Savi Bohinjki, po pričevanjih lokalnih prebivalcev ni več nobenih utrdbenih objektov (Vodeb 2015). Od tam se odsek t. i. »Rupnikove linije« nadaljuje šele pri Bohinjski Beli oz. na črti Bohinjska Bela-Kupljenik, kjer je mogoče najti tri objekte MG/8 (po pričevanju je bil med gradnjo nove glavne ceste Bled-Bohinj odstranjen četrti objekt na omenjeni črti (Razinger 2014; Šmid 2015)), na tej prometnici do Lesc pa je naslednji objekt v bližini mostu čez Savo Dolinko (MG/8). Podobno utrjeno je nato na območje vasi Krnica (PMG, 2 MG/8 in PTG 37-90°) in v okolici Žirovnice (MG/0 pokrit, 2 MG/8, MT/6 in PTG 37-45°). Druga črta t. i. »Rupnikove linije« poteka od mostu čez Savo Bohinjko v Bodešče preko Lancovega. Od te zadnje točke je tretja »črta« na območju Kamne gorice. Tam ni nobenih stalnih utrdbenih objektov, le ostanki jarka in poljskega utrjevanja v obliki dveh zemljank, kot domačini opišejo te približno 2,5 x 2,5 m velike ostanke objektov, in dveh strelskih položajev, od tega en v obliki črke U. Vse našteto se nahaja na pobočju čez dolino nasproti cerkve (Kapus 2015; Šmid 2015). Od Lancovega se druga črta nadaljuje v Radovljico, proti Begunjam z vrhom Dobrava (k. 684 m) in na pobočje Dobrče (na tem odseku je 7 PMG, MG/0 pokrit, 3 MG/12, 10 MG/13, 2 MT/5, 4 MT/6, 2 MT/D (D kot

Glede na pisanje Habrnála in sodelavcev naj bi utrdbeni objekti oz. utrdbena črta segala na Hrvaškem do območja Bakarja, pri čemer so si enotni s Terzićem. S tem se je sicer izpustilo Sušak, najbolj severno pristanišče Kraljevine Jugoslavije, a to se je nahajalo že praktično v predmestju Reke (Terzić 1982, Skica br. 5; Habrnál in drugi 2005, 287). Podoben potek položajev za Zahodno fronto, torej območje proti Italiji, je prikazan tudi v nemškem Zborniku o jugoslovanski obrambi, kjer se strnjena utrdbena črta začne na Hrvaškem v zaledju Bakarskega zaliva, na območju Hreljina, posamezni položaji pa so potem vrisani tudi na območju Crikvenice in okoli Novega Vinodolskega (Oberkommando des Herres 1942, 118, Bild 65).[44] Tako so se utrdbeni položaji naslanjali na hrvaškem na hribovito področje Gorskega kotarja in zapirali območje »Crni Lug-Kamenjak-Hreljin-Svib-Plase« (Kovačić 2011).

S priključitvijo Avstrije Nemčiji, marca 1938, se je na severu odprla t. i. Severna fronta[45], ki pa je v Dravski banovini potekala od Črne na Koroškem, preko položajev nad Dravogradom, mimo okolice Maribora do Markovcev pri Ptuju (Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 51, 69; Jankovič Potočnik 2009, 39). V novejšem delu Zelenka (2013a, 49) ta k temu delu fronte v okviru celotne severne jugoslovanske meje pripiše tudi obmejna območja ob reki Dravi – brez oznake utrdbenega odseka štaba za utrjevanje – ter območja v obmejni pokrajini Branja v današnji Hrvaški – utrdbeni odsek št. 7 štaba za utrjevanje – in pokrajino Bačka v današnji severni Srbiji – utrdbeni odsek št. 8 in 9 štaba za utrjevanje (Terzić 1982, Skica br. 5). Torej obmejno območje do reke Tise, tik pred tromejo med Kraljevino Jugoslavijo, Madžarsko in Romunijo. Kar se tiče predvidenih smeri prodora nasprotnika je bilo skupaj določenih kar dvanajst operativno-taktičnih smeri s ciljem dolina Save[46] (Žabkar 2010, 79).

4.3.5 Gradnja utrdbene črte in njen izgled v luči sprotnega zaostrovanja mednarodnih odnosov

Predlog generalštaba iz leta 1935 je dejansko pomenil začetek resnih del, kamor pa še ni spadala gradnja utrdbenih objektov in večjih odpornih točk. Najprej je tako prišlo do izrisov in meritev terena,[47] temu je v letih 1936–1938 sledila določitev poveljniških položajev, centrov za zvezo, ognjenih točk,

---

dvižno mitralješko gnezdo), MT/2D (dvojno dvižno mitralješko gnezdo), 6 MT/T (T kot težki oz. prevrnjena barka), 6 gradbenih jam v različnih fazah gradnje (dva mala in dva velika izkopa ter dve temeljni pošči z distančniki za objekta MT/5 ali MT/6) in 6 PT ovir). Naslednji utrdben objekt (PMG) je nato mogoče najti šele severovzhodneje ob reki Savi, pred krajem Posavec, Na žagi. Od Dobrče najbližji karavanški prelaz je Ljubelj, od koder se prometnica spušča po Šentanski dolini proti Tržiču (tam je mogoče najti MG/1 v skali, večje število PT ovir, 5 MG/8, PTG 37-45°, PMG, minske jaške, topniški položaj) (Perko in Kavar 2015). Naslednja zapora na Gorenjskem je bila v dolini reke Kokre proti prelazu Jezersko (MG/8 Spodnja Kokra oz. na desnem bregu reke, severozahodno od k. 714 m nad cerkvijo, MG/12 – kraj Visoko, znane pa so še tri točke dveh odstranjenih in enega zasutega objekta v Tupaličah).

[44] Habrnál s sodelavci za to shemo utrdbenih položajev dodaja, da v resnici predstavlja samo približno sliko in ne odraža realnega stanja kajti »[n]a mestu posameznih objektov so pogosto skupine dveh ali treh, med drugimi pa manjka nepretrgana črta, zgrajena med posameznimi odpornimi točkami« (Habrnál in drugi 2005, 277).

[45] Jankovič Potočnik (2009, 39, 40) in Zelenko (2003, 11) pišeta o njej kot o 6. sektorju Rupnikove linije, medtem ko Habrnál s sodelavci (2005, 51) piše o Severni fronti kot o utrdbenem odseku št. 6, zadolženem za zavarovanje severne fronte – zadnje je mogoče razbrati tudi v prilogi Terzićevega dela (Terzić 1982, Skica br. 5). Zelenko (2013a, 49–50) v svojem novejšem članku doda, da je bil ta 6. utrdbeni odsek zadolžen za postavitev zapornih položajev in zapornih con na območjih od Koroške, preko Štajerske in do vključno Prekmurja, torej nekako za vzhodni del meddržavne meje z nemškim Reichom proti Madžarski oz. tega dela Severne fronte na območju Dravske banovine. Urejanje zahodnega dela severnega obmejnega območja v Dravski banovini, torej Gorenjske, pa je prišel pod utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 4.

[46] Devet smeri je bilo predvidenih preko gorskih predelov – Železna kapla-Šoštanj, jeneniška smer, ljubeljska, jezerska, solčavska, prevaljska, dravogradska, marenberška in mariborska smer – tri smeri pa so bile predvidene iz Panonske nižine – prekmurska, ljutomerska in ptujska (Habrnál in drugi 2005, 58).

[47] Jankovič Potočnik (2009, 41) glede izrisov in ogledov terena navaja besede priče, ki trdi, da so se ta dela pričela že leta 1934.

opazovalnic, ovir, zaklonilnikov, skladišč, gradnja dostopnih komunikacij (zlasti makadamskih cest, ponekod ozkotirne tovorne železnice), napeljava elektrike, odprtje kamnolomov, nastanitev delovne sile, postavitev tovornih žičnic, ponekod pa so začeli s pripravljalnimi zemeljskimi deli za odporne točke in s poljskim utrjevanjem prostora utrdbene črte (Oberkommando des Herres 1942, 107; Zapisnik sa sednice Stalne komisije za utvrđivanje od 16. januara 1939. o utvrđivanju zapadnog i severnog fronta i potrebnim kreditima za izvođenje ovih radova v Togo 1969, 149; Habrnál in drugi 2005, 47; Jankovič Potočnik 2009, 41–43; Žabkar 2010, 79). Habrnál in drugi (2005, 140) pravkar zapisano podkrepijo s prepisom arhivskega dokumenta, v katerem so v osmih točkah podana navodila za dela, katera je bilo potrebno opraviti pred samem pričetkom utrdbenih del.[48] Leta 1938 je z ustanovitvijo štaba za utrjevanje s sedežem v Ljubljani, prišlo tudi do gradnje bunkerjev in odpornih točk, katere naj bi nato dokončali do druge polovice 40-ih let (Habrnál in drugi 2005, 50; Jankovič Potočnik 2009, 48).

Po začetnih načrtih naj bi bila utrdbena črta sestavljena iz oviralnih in predstražnih položajev, 15 metrov globokega pasu 115 centimetrov visokih žičnih in protitankovskih ovir (v primeru, da je bil na tej točki utrdbene črte pričakovan napad z oklepnimi vozili), temu je sledila prva obrambna črta, katero so tvorili t. i. lahki armiranobetonski mitralješki utrdbeni objekti[49], obdani z 10 metrov globokim obročem 95 centimetrov visoke bodeče žice, tej črti pa je sledila druga obrambna črta, na kateri bi nasprotnika pričakale odporne točke (Jankovič Potočnik jih je zaradi specifike geografskega prostora in posledične specifike samih objektov, ki se prilagajajo geografskim danostim, poimenoval kot slemenske utrdbe in dolinske zaporne utrdbe). Na tej utrdbeni liniji dveh obrambnih črt naj bi najbolj ogrožene predele zaščitili s topniškimi odpornimi točkami v kombinaciji s pehotnimi objekti in protitankovskimi ovirami. Prazni prostor med glavnimi točkami obrambe bi uredili s poljskim utrjevanjem in tako te položaje pripravili, da jih zasedejo enote operativne vojske (Zapisnik sa konferencije jugoslovenskog ministra vojske i mornarice sa najvišim vojnim rukovodiocima održane 1. jula 1940. o utvrđivanju granica, naoružanju i drugim problemima organizacije vojske v Togo 1969, 732; Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage v Togo 1969, 320; Terzić 1982, 151, 175; Habrnál in drugi 2005, 45, 246–257, 259–267; Jankovič Potočnik 2009, 83, 48, 53–54;), medtem ko so bile za popolnitev bunkerjev in odpornih točk z moštvom ustanovljene posebne posadkovne enote. Te so bile organizirane v sedem posadkovnih odredov s štirinajstimi posadkovnimi

[48] Vsak utrdbeni odsek je tako moral najprej poskrbeti za maskiranje območja, kar je pomenilo pogozdovanje terena v kolikor je bil ta odprt in maskiranje samega gradbišča. Temu je sledila najprej gradnja taborskih, stalnih in skladiščnih barak. Za tem je bilo potrebno poskrbeti za komunikacije, kot so bile razne poljske železnice, ceste in žičnice, nato je bilo potrebno vzpostaviti povezave preko polstalnih in začasnih telefonskih zvez, poskrbeti za razne tipe napeljav (električne, vodovodne in za cisterne oz. vodnjake), temu so sledila dela v kamnolomih, kjer se je pridobivalo kamenje, gramoz in pripravljalo pesek. Organizacija prevozov je morala biti urejena z vozili na motorje z notranjim izgorevanjem, z žičnico, s poljsko železnico, vozovi ali z živino. Vsem tem sedmim točkam pa so morala slediti snemanja in sicer tako topografska, kot tudi natančna tehnična snemanja (Habrnál in drugi 2005, 140).

[49] Primarna utrdbena oborožitev je bila v objekte nameščena tako, da je bilo mogoče po nasprotniku delovati z bočnim oz. poševnim ognjem (obenem se je tako varovalo tudi sosednji položaj oz. objekt), medtem ko so bili frontalni položaji namenjeni opazovanju in v primeru bližinske obrambe objekta za delovanje po nasprotniku s frontalnim ognjem (Habrnál in drugi 2005, 180, 246, 259).

bataljoni in v še tri samostojne posadkovne bataljone, za katere je veljal od 12 do 36 urni čas mobilizacije.[50] Te enote so bile sicer razvrščene le na fronte z Italijo, Nemčijo, Madžarsko, delno Romunijo in na položaje v vojnih pristaniščih Kotor in Šibenik, drugod pa so položaje zasedle enote rezervne armade starejših letnikov[51] (Naređenje ministra vojske i mornarice od 5. juna 1940. komandantu 4. armijske oblasti za formiranje ratnih posadnih jedinica v Togo 1969, 687; Zapisnik sa konferencije jugoslovenskog ministra vojske i mornarice sa najvišim vojnim rukovodiocima održane 1. jula 1940. o utvrđivanju granica, naoružanju i drugim problemima organizacije vojske v Togo 1969, 729; Terzić 1982, 155, 175, Skica br. 5; Marković v Nećak 2004, 66; Habrnál in drugi 2005, 269, 275; Zelenko 2013b, 50). Ob posadkovnih enotah so bile v predprostoru obmejnega pasu delovale tudi obmejne ali granične enote,[52] ki so bile pomembne zato, ker je bilo v primeru vojne predvideno, da se pripadniki teh enot vključijo v zgoraj omenjene posadkovne ali armadne enote, le v posebnih primerih pa naj bi se na svojih položajih nasprotniku zoperstavili sami (Habrnál in drugi 2005, 268). Za vse objekte na črti naj bi veljalo, da morajo biti zgrajeni tako, da so čim bolje umeščeni v okolje, nato pa še dodatno maskirani (z mrežami, kamenjem, grmičevjem, travo, barvnimi premazi) na način, da bi se optično razbila njihova oblika in da bi se še bolj zlili z okolico (Habrnál in drugi 2005, 151–156). Glede na opisano to ni bila neprekinjena utrdbena črta kot npr. Maginotova, poleg tega pa tudi ni imela obsežnih minskih polj (Oberkommando des Herres 1942, 35; Marković v Nećak 2004, 71).

Avtorji tega načrta, ki so se zgledovali po francoski in češkoslovaški utrdbeni črti ter njunih objektih, pa so kmalu spoznali, da ga v Jugoslaviji ne bo mogoče uresničiti. Posameznih utrdbenih elementov, opreme in oborožitve jugoslovanska industrija ni bila sposobna izdelati, zato bi bilo potrebno veliko teh elementov (jeklene oklepne kupole, utrdbene topove in drugo orožje, cevi za spust ročnih granat,

---

[50] Terzić (1982, 155, 175) v svojem delu piše ne o 14 ampak o 15 posadkovnih bataljonih (ki bi se z mobilizacijo za potrebe vojne popolnili v polke) in od 6 do 36 urnem času mobilizacije moštva. Ob tem doda, da je osnovni kader enot za zavarovanje meje (mirnodobne posadkovne in obmejne enote) prihajal iz rezervne vojske, kamor so bili uvrščeni vojaški obvezniki oz. posamezniki stari od 40 do 50 let. Da so bili ti posamezniki nato premeščeni v enote za zavarovanje meje, so morali živeti v bližini meje oz. v njenem bližnjem zaledju, kajti le tako so bili lahko ti posamezniki, v primeru oklica mobilizacije, aktivirani dovolj hitro (tukaj pa Terzić že piše o 12 do 24 urnem času mobilizacije, kar je 12 ur manj kot pri njegovi prejšnji navedbi). Drugi pogoj je bil, da niso bili pripadniki narodnih manjšin, kajti ti so bili že vnaprej izključeni iz morebitnega nabora moštva. Na drugi strani Zelenko (2013b, 50) piše o le petih posadkovnih odredih s 16 posadkovnimi polki in še dveh samostojnih posadkovnih bataljonih. Po tem zapisu naj bi bile te enote od tretjine do četrtine vojne moči popolnjene z naborniki, v primeru izbruha sovražnosti pa bi se dopolnile z rezervisti starejših letnikov. Predviden čas mobilizacije je bil od 12 do 24 ur.
Tretja razvrstitev posadkovnih enot je podana v delu Habrnála in sodelavcev. V tem delu avtorji pišejo, da je bilo na dan 5. aprila 1941 v vojni formaciji pet posadkovnih odredov s 15 posadkovnimi polki, 3 bataljoni in 43 utrdbenih baterij, na romunskem odseku pa še dva samostojna posadkovna bataljona, pod poveljstvo trdnjave Šibenik posadkovni odred in pehotni polk, pod poveljstvo trdnjave Kotor pa posadkovna divizija, kar pri zadnjih treh primerih pomeni dodatni samostojni odred, polk, dva bataljona in divizijo. Vse enote pehote in utrdbenih artilerij naj bi v mirnodobnem času štele okoli 16.000 pripadnikov, 17 baterij in 2 artilerijski brigadi, ob izbruhu vojne oz. vojno formacijo pa naj bi predstavljalo 65.000 pripadnikov in 43 baterij (Habrnál in drugi 2005, 268–269). Število pripadnikov je po vsej verjetnosti povzeto po nemškem zborniku o jugoslovanski obrambi (Oberkommando des Herres 1942, 38).
Kar se tiče narodnih manjšin, Zelenko (2013a, 52) piše, da so pripadniki le-teh prihajali v stik z utrdbenimi objekti. Ko je namreč vojska spomladi 1939 prevzela skoraj vse fizično delo, ga je naprtila rezervistom, ki so bili v ta namen, tudi večkrat letno, vpoklicani na vojaške vaje. Posebno pogosto so bili, ob komunistih, vpoklicani tudi pripadniki narodnih manjšin, kot so bili Nemci, Albanci, Madžari in drugi. V Terziću (1982, 221) lahko najdemo potrditev zgornje Zelenkove trditve v navedbi, da je bilo med nezanesljivimi vojaškimi obvezniki kar 120.000 Nemcev in Albancev razporejenih v delavske bataljone uporabljenih za utrjevalna dela. To pa je predstavljalo že 10 odstotkov moštva operativne vojske, starih med 20 in 40 let, oz. kar 50 delavskih bataljonov (Žabkar 2010, 71, 73).

[51] Za potrebe zavarovanja meja je bilo predvidenih 25 polkov rezervne armade oz. vojske (Terzić 1982, 175).

[52] Njihove naloge so bile varovanje meje, med drugim pa v obmejnem pasu nadzorovali tudi prepoved sečnje lesa, lova in ribolova. Za potrebe te organizacije je bila meja države razdeljena na odseke, pododseke in rajone, na katere je bilo razvrščenih 7.922 podčastnikov in vojakov, 309 častnikov, organiziranih v 17 graničarskih bataljonov, s 72 obmejnimi četami, s sedežem v Skopju (Oberkommando des Herres 1942, 38; Habrnál in drugi 2005, 268).

jeklene strelne line, …) nakupiti v tujini, zlasti na Češkoslovaškem, kjer pa so bile proizvodne linije polno zasedene z izdelavo materiala in elementov za njihova domača utrdbene dela; v kolikor pa je omenjene količine opreme bilo mogoče nakupiti, je bila cena opreme z vsakim dnem bližje vojni višja (Oberkommando des Herres 1942, 34–35; Terzić 1982, 140; Habrnál in drugi 2005, 50, 54–55; Jankovič Potočnik 2009, 48–50, 52; Žabkar 2010, 76–77). Poleg omenjenega spoznanja se je s priključitvijo Avstrije Nemčiji pojavil nov potencialni nasprotnik in posledično nova fronta na severu države. Ob pomembnih operacijskih poteh v smeri sever-jug[53] je bila ta fronta pomembna, ker je ogrožala desni bok in hrbet Zahodne fronte, zaradi česar jo je bilo potrebno nemudoma utrditi z utrdbenimi objekti (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 103; Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 50, 51; Jankovič Potočnik 2009, 56). Dela na tej novi, 327 km dolgi meji proti Nemčiji, ki se je raztezala večinoma po geografsko zahtevnem, z gorovji in rekami prepredenem ozemlju, so se začela praktično takoj. Poveljstvo inženirskih enot vojske Kraljevine Jugoslavije je namreč pričelo s postavljanjem položajev poljskega utrjevanja, izdelana pa je bila tudi študija o morebitnih operativno-taktičnih smereh prodora nemške in madžarske vojske (Zelenko 2013a, 49).

V takšni spremenjeni mednarodni situaciji je bila Nemčija, 20. decembra 1938 na konferenci vojnega ministra s člani vojnega sveta in načelnikom vrhovnega generalštaba dokončno imenovana za glavnega nasprotnika[54] (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 103). Zaradi tega se je obseg del na zahodu zmanjšal in glavnina sredstev prenesla na sever[55] oz. na celotno Severno fronto, razdeljeno na različno pomembna območja utrjevanja[56]. Na zahodu so

[53] Smer Železna Kapla-Šoštanj, jeseniška smer, ljubeljska, jezerska, solčavska, prevaljska, dravogradska, marenberška, mariborska, ptujska, ljutomerska in prekmurska smer (Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 58).

[54] Kljub temu, da je bila Nemčija proglašena za glavnega nasprotnika, se je predvidevalo, da bo ta v vojaških akcijah delovala skupaj z Madžarsko. Zaradi tega se je območje, na katerem je bilo potrebno zgraditi utrdbeno črto, povečalo iz 280 km – Zahodna fronta – na več kot 1.230 km, od česar je 327 km padlo na mejo z Nemčijo, 627 km pa na mejo z Madžarsko – zadnji dve mejni območji sta tako po Zelenku predstavljali celotno Severno fronto oz. celotno severno jugoslovansko mejo, ki je skupno obsegala preko 950 km geografsko različno prehodnega ozemlja (Zelenko 2013a, 49).

[55] Največji problem so bila ravno finančna sredstva, katerih pa je bilo za utrjevanje od 1918 do 1938 porabljenih le 100 milijonov dinarjev (za posodabljanje enot pa kar 45 milijard dinarjev in ne glede na to razmerje je še vedno prihajalo do nasprotovanja projektu v prid zagovarjanja modernizacije oboroženih sil in izgradnje vojne industrije) (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 103, 104; Terzić 1982, 152; Marković v Nećak 2004, 67; Habrnál in drugi 2005, 54, 55; Jankovič Potočnik 2009, 57; Žabkar 2010, 82). V obdobju do leta 1946 pa naj bi ta sredstva predvideno narasla (ocena podana 16. januarja 1939 na zasedanju stalne komisije za utrjevanje) na 750 milijonov dinarjev za Zahodno fronto in na 2 milijardi za Severno fronto; pri Habrnálu in sodelavcih (2005, 50) je možno zaslediti tudi starejši podatek te komisije, ki je maja 1938 predvidevala porabo 940 milijonov dinarjev do konca leta 1944 (v tej primerjavi sredstev je verjetno mogoče najti tudi potrditev Zelenkove (2013a, 49) trditve o izenačenju Severne fronte s celotno severno jugoslovansko mejo. Kajti le ob upoštevanju Severne fronte v tem obsegu lahko pridemo do približno enakih stroškov na kilometer fronte – Zahodna fronta 2,678 milijona dinarjev na kilometer in Severna fronta 2,096 milijona dinarjev na kilometer. V kolikor bi pod Severno fronto šteli le približno 350 km meje v Dravski banovin, bi stroški dosegli 5,714 milijona dinarjev na kilometer, s tem, da se zgolj z bežnim pregledom Terzićevega dela (1982, Skica br. 5) vidi, da je bilo na tem delu Dravske banovine manj utrdbenih objektov kot na Zahodni fronti, poleg tega pa so bili napram zadnjim tudi bolj enostavni). Pri tem je potrebno tudi omeniti, da se je Jugoslavija v tem času zaradi slabšanja mednarodnih odnosov in strateškega položaja odločila za gradnjo utrdbenih črt in položajev za oviranje nasprotnikovega prodora tudi na državnih mejah z ostalimi sosednjimi državami (ob že omenjeni Madžarski, so se med potencialne nasprotnice uvrstile še Albanija, Romunija, Bolgarija in mesto Zadar), nekatere črte pa so bile načrtovane tudi v notranjosti države (Zapisnik sa sednice Stalne komisije za utvrđivanje od 16. januara 1939. o utvrđivanju zapadnog fronta i potrebnim kreditima za izvođenje ovih radova v Togo 1969, 147–148; Terzić 1982, 154; Marković v Nećak 2004, 65, 66; Habrnál in drugi 2005, 56, 58, 69; Jankovič Potočnik 2009, 56, 57).

[56] Najvišje na tej lestvici je bila uvrščena Baranja, območje med Dravo in Donavo v današnji Hrvaški, nato Bačka, območje vzhodno od Baranje, med rekama Donavo in Tiso v Vojvodini oz. današnji severni Srbiji, sledili so prehodi čez reko Dravo proti severu in kot zadnja šele meja z Nemčijo (Zelenko 2013a, 49). Žabkar (2010, 80) piše tudi o razpravah vojaškega vrha tekom katerih so tehtali o upravičenosti utrjevanja slovenskega pogozdenega planinskega zemljišča, ki naj bi že samo po sebi predstavljalo oviro v nasprotju z ostalimi nižinskimi mejami z Madžarsko. Zadnje so, kot so verjetno pravilno zaznali tudi jugoslovanski vojaški raziskovalci (nekaj naslovov tem, s katerimi so se ukvarjali, izpostavi Žabkar (2010) med opombami svojega dela na str. 70, 79, 81), omogočale uporabo nasprotnikovih oklepnih enot, ki pa so predstavljale neposredno grožnjo Zagrebu in Beogradu ter v primeru prodora v dolini

se tako ustavila dela na vseh velikih odpornih točkah, utrdbena oz. druga obrambna črta pa se je zavarovala z manjšimi značilnimi utrdbenimi objekti[57], ki so bili na točkah predvidenega prodora oklepnih enot, podprti z enojnimi topniškimi utrdbenimi položaji. Takšen izgled utrdbene črte oz. način gradnje je bil uporabljen tudi na Severni fronti, torej le manjši utrdbeni objekti brez večjih odpornih točk, ki bi bili oboroženi z mitraljezi, puškomitraljezi ali protitankovskimi topovi[58] v kombinaciji s položaji poljskega utrjevanja (rovi, zaklonilniki, leseni bunkerji). Glede na zaključke konference se je projekt gradnje nadaljeval po obstoječih načrtih le še na območju vrhniških vrat in na reški smeri morebitnega prodora italijanskega nasprotnika (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 109–110; Zapisnik sa sednice Stalne komisije za utvrđivanje od 16. januara 1939. o utvrđivanju zapadnog i severnog fronta i potrebnim kreditima za izvođenje ovih radova v Togo 1969, 144–146; Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage v Togo 1969, 320–321; Terzić 1982, 151, 152; Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 55; Jankovič Potočnik 2009, 56–59; Zelenko 2013a, 49). Leto 1940 se je pričelo s predstavitvijo dokaj realnega in defenzivnega vojnega načrta »S«, ki je večji poudarek dajal napadu nasprotnika – prvenstveno Nemčije in Madžarske ter tudi Italije – preko severnih meja države. Maja istega leta je nato sledila predstavitev nekakšne nadgradnje obstoječega vojnega načrta, zdaj poimenovanega »R-40«, ki je že predvideval napad Nemčije, Madžarske, Bolgarije in Italije.[59] V sozvočju s predvidevanjem se je več pozornosti preneslo zlasti na utrjevanje Severne fronte. Vendar pa omenjeni načrt ni zdržal dolgo. Zaradi poslabšanja odnosov z Italijo, je general Rupnik 20. aprila 1940 izdal ukaz o obnovitvi del na Zahodni fronti[60], začasno v škodo Severne fronte (zlasti v smislu materiala, gradbenih strojev in delovne sile). Zopet je prišlo do spremembe načrta utrjevanja, po katerih se je namesto težkih objektov gradilo

---

Morave in Vardarja grozile, da državo odrežejo od Grčije. Da bi se onemogočilo takšno napredovanje prvenstveno nemških oklepnih enot iz madžarske ravnine, je prišlo do prenosa težišča utrjevanja v Vojvodino, kjer je bila potreba po izgradnji nekaj sto kilometrov protitankovskih ovir, in po napadu na Grčijo konec leta 1940, še v Makedonijo (Terzić 1982, 154; Žabkar 2010, 80, 82, 83).

[57] Jankovič Potočnik te utrdbene objekte poimenuje kot stolpični bunkerji, to pa zato, ker je bila med projektiranjem teh objektov draga in tehnološko zahtevna jeklena oklepna kupola zamenjana z meter debelo plastjo armiranega betona (toliko je bilo materiala v središču stolpiča, medtem ko je bilo od vrha strelnih lin do vrha stolpiča vsega skupaj 1,4 metra betona) (Oberkommando des Herres 1942, 48; Jankovič Potočnik 2009, 68, 95–99). Vendar to ni bila edina vrsta nadomestnega tipa utrdbenih objektov (kljub njihovi množičnosti). Habrnál s sodelavci (2005, 73, 180–194) zato piše o njih kot le o enemu izmed modelov malih tipskih objektov, pri katerih je, tako kot pri ostalih iz te skupine, možno najti lastnosti tako lahkih kot tudi težkih objektov, skupno pa jim je, da so bili projektirani z namenom, da bi zdržali zadetke granat do kalibra 150 milimetrov. Poleg omenjene odpornosti, so ti objekti lahko izpeljali zadane taktične naloge, ki so bile predvidene za velike odporne točke francoskega oz. češkoslovaškega tipa, kajti obdržali so tudi približno enako ognjeno moč kot prvotno projektirani objekti (Zapisnik sa sednice Stalne komisije za utvrđivanje od 16. januara 1939. o utvrđivanju zapadnog i severnog fronta i potrebnim kreditima za izvođenje ovih radova v Togo 1969, 146).

[58] Poznanih je več deset vrst teh manjših bunkerjev, ki pa se dodatno razlikujejo še zaradi terena, v katerega so umeščeni. Zanje je značilno, da so zgrajeni iz betona slabše kakovosti, zaradi česar so se zasuli zlasti vstopni hodniki (Habrnál in drugi 2005, 164–167; Jankovič Potočnik 2009, 99–101). V virih je možno zaslediti tudi predviden čas potreben za izgradnjo enega manjšega bunkerja oz. lahkega objekta; to je 12 dni (Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage v Togo 1969, 324).

[59] To pa ni bil zadnji vojni načrt. 22. februarja 1941 so se pričele priprave za izdelavo vojnega načrta »R–41«, v katerem je bil predviden napad iz vseh sosednjih držav, razen iz Grčije. Na vseh nastalih frontah – zlasti pa na severni, severozahodni in vzhodni, ki bi morale vzdržati – se naj bi glede na ta načrt izvajala zadrževalna obramba celotnega ozemlja, ofenzivno delovanje pa je bilo predvideno le proti Albaniji in Zadru. Temu bi sledil postopen umik glavnine sil proti jugu in stik z grškimi – po možnosti tudi z britanskimi – silami (Terzić 1982, 164; Marković 2008, 21–23; Zelenko 2013a, 53; Zelenko 2013b, 50).

[60] V tem času oz. vse od nemškega napada na Poljsko pa do septembra 1940, je imela Italija na obmejnem območju od meje s Kraljevino Jugoslavijo pa do Francije tri na boj pripravljene armade (Žabkar 2010, 66).

večje število položajev okrepljenega poljskega utrjevanja (npr. betonska mitralješka gnezda), moč še nezgrajenih odpornih točk pa se je zmanjšala (prišlo je do črtanja topniških bojnih blokov oz. topniške oborožitve) (Zapisnik sa konferencije jugoslovenskog ministra vojske i mornarice sa najvišim vojnim rukovodiocima održane 1. jula 1940. o utvrđivanju granica, naoružanju i drugim problemima organizacije vojske v Togo 1969, 727, 728; Terzić 1982, 159–164; Habrnál in drugi 2005, 67, 68; Marković 2008, 16, 18–20; Zelenko 2013a, 53). Jankovič Potočnik (2009, 82, 83) ob tem piše, da je tako na obeh obrambnih črtah prišlo do kombinacije vseh možnih bunkerjev, tako mitraljeških kot tudi topovskih.

Nekako v to obdobje uvršča Žabkar (2010, 82–83) tudi ugotovitev generalštaba jugoslovanske kraljeve vojske, da je bila obramba Poljske in kasneje Francije neuspešna, ker ti dve državi nista imeli organizirane obrambe v globino državnega ozemlja. Glede na te ugotovitve je bilo sprejeto, da se v Kraljevini Jugoslaviji vzpostavi oblika obrambe, ki je bila odsotna pri obeh zgoraj omenjenih državah. Leta 1941 se je s poljskim utrjevanjem na širšem območju Zagreba in Karlovca pričela graditi druga bojna črta, medtem ko je bila tretja postavljena na reki Una in Vrbas. V medprostoru med posameznimi obrambnimi črtami so na vseh prometnicah pričeli priprave na rušenje objektov s poudarkom na predorih, mostovih in nadvozih. A s tako pozno pričetimi deli ni bilo mogoče doseči zadanih ciljev, kajti niti domača industrija ni bila sposobna zagotoviti potrebnih količin razstreliva.

Teden dni pred vojno so se delovni stroji na deloviščih ustavili. Na Zahodni fronti so bili sicer zgrajeni položaji na prvi obrambni črti in zapore prometnic, a kaj ko se gradnja še vedno ni zaključila na objektih druge obrambne črte, nobena od odpornih točk pa še ni bila pripravljena na boj. Na Severni fronti v Dravski banovini je graditeljem uspelo dokončati položaje na gorskih prelazih, na vseh pomembnih mejnih prehodih, na obrambnih črtah, dela pa so prenesli tudi v notranjost države, kjer so pričeli z utrjevanjem nekaterih prometnih vozlišč.[61] Končno lahko rečemo, da večina bunkerjev, zlasti pa odpornih točk, ni bilo dokončanih (posledično objekti tudi niso mogli biti zadovoljivo maskirani), kajti v objektih ni bilo notranje opreme, prezračevalnih sistemov, ponekod celo vrat, manjkali so periskopi, električna napeljava, sistemi za zveze, tesnilne krogle za podnožje orožja, mnogo topniških položajev pa je bilo celo brez oborožitve[62]. Podobno stanje (nekoliko boljše ali slabše) je vladalo tudi na drugih

[61] Zelenko (2003, 11) v svojem članku piše, da je bilo širše mariborsko območje, kljub temu, da so dela leta 1941 tam še vedno potekala, do Aprilske vojne celovito najbolj utrjeno območje Kraljevine Jugoslavije (ob tem je potrebno odmisliti nekatere odseke na Zahodni fronti, npr. območje vrhniških vrat in reška smer morebitnega prodora nasprotnika, kjer dela niso bila tako močno motena) (Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 55; Jankovič Potočnik 2009, 56–59).

[62] Prvotno načrtovano oborožitev bunkerjev in odpornih točk je predstavljala sodobna češkoslovaška oborožitev (namenski utrdbeni topovi in mitraljezi), katero se je poskušalo, skupaj s strelnimi linami in drugo opremo nakupiti na Češkoslovaškem. Ker se ti načrti niso uresničili, je bilo na položaje dostavljeno orožje iz vojaških skladišč, seveda starejšega letnika in še to, glede na poročila, v premajhnem številu oz. v nedelujočem stanju (primer mitraljezov v enotah za zaščito jugoslovansko-italijanske meje). Poleg pomanjkanja mitraljezov pa so bile težave tudi pri topništvu. Tako so imeli stalno topniško oborožitev le večji objekti na meji z Italijo in Madžarsko, medtem ko je bilo za manjše in lažje objekte predvideno, da se jih oboroži kasneje, po vsej verjetnosti v času mobilizacije posadkovnih enot. Pri topništvu je bilo najbolj problematično pomanjkanje protitankovskih topov (ti so primanjkovali že operativni kopenski vojski), zaradi česar položaji, zgrajeni za takšno oborožitev, niso bili oboroženi oz. se je razmišljalo celo o uporabi poljskega in ladijskega topništva, ob predpostavki, da bi bile zagotovljene zadostne količine protioklepnega streliva; a tega tudi ni bilo. Podobno je manjkala namenska protiletalska oborožitev, zato so jo zagotavljale enote operativne kopenske vojske, ki so imele nalogo zasesti poljske utrjene položaje na utrdbeni črti, primanjkovalo pa je tudi min

utrdbenih črtah po državi (Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage v Togo 1969, 320; Terzić 1982, 154; Zelenko 2003, 11; Habrnál in drugi 2005, 276–283, 300, 302; Jankovič Potočnik 2009, 140, 143; Žabkar 2010, 82; Zelenko 2013a, 50, 53), a ravno vzhodna obmejna območja Kraljevine Jugoslavije, kjer se je pričakoval glavni prodor sil Osi, so bila najšibkeje zavarovana (Zelenko 2013b, 50). Po oceni Habrnála in njegovih sodelavcev (2005, 302) je bilo tako glede na prvotni načrt opravljeno okoli 40 odstotkov dela in le okoli 60 odstotkov del po modificiranem načrtu iz leta 1938, kar je skladno z zapisom Jankovič Potočnika (2009, 186), v katerem trdi, da je graditeljem zmanjkalo časa tudi za zadnji načrt. Kaufmann in Jurga (2002, 288) v svojem delu navajata še bolj kritično oceno del, katero pripišeta povojnemu poljskemu viru. Glede na njo je bila do leta 1941 izvedena le četrtina del.

4.4 Naloge oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije in podrejenih enot v Dravski banovini

Če se vrnemo k nalogam vojaških enot v Dravski banovini, je glede na vojni načrt omenjeno ozemlje prišlo pod domeno prve armadne skupine. Tej je bila zaupana naloga obrambe državnega ozemlja od Karlobaga v hrvaškem Primorju[63] preko državnih meja in meja Dravske banovine do Gornje Radgone, kjer je bil stik med podrejenima 7. in 4. armado,[64] in naprej po državnih mejah vse do reke Čađavice v vzhodni Slavoniji (Habrnál in drugi 2005, 304; Žabkar 2010, 104; Zelenko 2013b, 52). Na tem ozemlju je morala prva armadna skupina, torej s tem tudi 7. armada v Dravski banovini, onemogočiti združenim nemško-italijansko-madžarskim silam prodor skozi lastne položaje v dolino Save in južno od Drave oz. onemogočiti nasprotniku uporabo soško-savske in dravsko-savske operacijske smeri za prodor v notranjost državnega ozemlja (Žabkar 2010, 104; Žabkar 2013, 57).

Ob varovanju predvidenih operacijskih smeri prodora nasprotnika, sta bili nalogi obeh armad tudi, da onemogočita prodor nasprotnika v zaledje sosednje armade ter da se v nadaljevanju postopno in usklajeno umikata na drugo obrambno črto na reki Uni v zahodni Bosni, od tam pa naprej proti jugovzhodu. Po tem načrtu naj bi umik potekal v dveh stopnjah. Najprej bi se začela pod zaščito 4. armade na Dravi iz Dravske banovine umikati 7. armada, temu pa bi sledil še umik 4. armade. V rajonu Zagreba so bile nastanjene še rezervne enote prve armadne skupine, sestavljene iz konjeniške divizije

(Oberkommando des Herres 1942, 39–43; Izveštaj nemačkog poverenika od novembra 1939. o stanju u nekim jedinicama jugoslovenske vojske i o nekim političkim i privrednim problemima u Jugoslaviji v Togo 1969, 477; Naređenje ministra vojske i mornarice od 5. juna 1940. komandantu 4. armijske oblasti za formiranje ratnih posadnih jedinica v Togo 1969, 687; Terzić 1982, 122–123, 155, 175; Zapisnik sa konferencije jugoslovenskog ministra vojske i mornarice sa najvišim vojnim rukovodiocima održane 1. jula 1940. o utvrđivanju granica, naoružanju i drugim problemima organizacije vojske v Togo 1969, 732, 733; Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage v Togo 1969, 326–327; Habrnál in drugi 2005, 122–123, 234–246).

[63] Več o skrajni južni točki v nadaljevanju pri geografskem umeščanju in opisu nižjih vojaških enot.

[64] Prlekija in Prekmurje sta spadala pod 4. armadno območje in s tem pod 4. armado z glavnino sil na Hrvaškem (Kranjc 2007; Zelenko 2013b, 50).

(torej hitro premostljive enote), artilerijski divizion s štirimi baterijami in pehotni polk z nalogo odgovoriti na morebiten nasprotnikov zračni desant ali pa na preboje nasprotnikovih sil preko obrambnih položajev 7. in 4. armade ter od letalskih enot še 68. in 69. bombniška skupina (Žabkar 2010, 104–105; Žabkar 2013, 57).

7. armada, ki je bila zadolžena za nadzor dveh različnih front, je imela svoje enote razporejene po Zahodni in delu Severne fronte (Žabkar 2013, 55) oz. po mejah Dravske banovine iz juga proti severu in nato proti vzhodu. Na skrajnem jugu Zahodne fronte je bil Liški odred, nato proti severu Risnjaški (planinski) odred, pred njima (oz. bolj pred drugim) pa utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 2, s sedežem v Sušaku, s posadkovnimi enotami – pred temi enotami pa so bile povsod razporejene še obmejne ali graničarske enote. Na območju med Bičko goro in Blegošem je bila razporejena Triglavska divizija, s sedežem v Ljubljani, pred njo pa 2. in 3. posadkovni polk, verjetno na utrdbenem odseku štaba za utrjevanje št. 5, s sedežem v Cerknici in na utrdbenem odseku štaba za utrjevanje št. 1, s sedežem na Vrhniki. Na stiku med Zahodno in Severno mejo oz. od Blegoša do Savinjskih Alp je bil razporejen Triglavski (planinski) odred. V predprostoru njegovega rajona Škofja Loka-Kranj-Radovljica-Tržič-Jezersko, sta utrdbene položaje na utrdbenem odseku štaba za utrjevanje št. 3, s sedežem v Škofji Loki in na utrdbenem odseku štaba za utrjevanje št. 4, s sedežem v Železnikih, zasedala 4. in 5. posadkovni polk. Na delu Severne fronte, v domeni 7. armade, je bila na območju od Savinjskih Alp, preko Maribora do Ptuja razporejena Dravska divizija, a najprej je bilo območje Tržiča in nato proti Ljubelju zasedeno s strani enot 1. planinskega polka, s poveljstvom v Škofji Loki, ki pa je bil še del Triglavskega odreda, enote tega odreda pa naj bi po vsej verjetnosti zasedle tudi položaje na Jezerskem. Naprej pred Dravsko divizijo so na utrdbenem odseku štaba za utrjevanje št. 6 položaje zasedli 6., 7. in 8. posadkovni polk, od katerih je zadnji, s poveljniškim mestom na Ptuju, bil zadolžen za branjenje Prlekije in stika s sosednjo 4. armado. Prva podrejena enota 4. armade na stiku med obema armadama je bi Ormoški odred in pred njim v Prekmurju mejna četa Murske divizije. V zaledju omenjenih enot oz. 7. armade je bilo območje delovanja žandarmerijskega polka Dravske banovine (Habrnál in drugi 2005, 268–271, 275–276; Kranjc 2007; Kavar in drugi 2008, 18, 19; Žabkar 2010, 104–107; Zelenko 2015). Armadne rezerve so bile razporejene na območju Zidani Most-Brežice-Novo mesto (Habrnál in drugi 2005, 304).

Ob nekoliko natančnejšem opisu zgornje razporeditve (z rajoni koncentracije, predvidenimi nalogami in sestavo) so si vojaške enote od juga proti severu in nato proti vzhodu sledile takole:

- Liški odred (rajon zahodno od Ogulina):[65] ta odred s sedežem v Sušaku je imel nalogo varovanja stika Zahodne fronte in Primorskega vojnega območja oz. obalne obrambe.

[65] Medtem ko Žabkar (2010, 105) Liški odred umesti v rajon zahodno od Ogulina, kar bi pomenilo nasproti oz. vzhodno od otoka Krk, pa Habrnál s sodelavci (Habrnál in drugi 2005, 304) omenjeni odred umestijo na odsek med mestom Karlobag, na jugu, v središču hribovja Velebit in nasproti oz. vzhodno od otoka

Razporejen je bil najbolj južno na Zahodni fronti. Njemu podrejeni enoti sta predstavljala pehotni polk in artilerijski divizion (Žabkar 2010, 105).

- Risnjaški (planinski) odred (rajon Delnic): sedež odreda glede na uporabljene vire ni poznan. Razporejen je bil severozahodno od Liškega odreda prav tako v obmejnem območju Rapalske meje do Bičke gore (vrh severno od Snežnika in južno od Cerkniškega jezera s 1236 metri[66] nadmorske višine, na območju razmejitvene črte Rapalske meje) (Žabkar 2010, 105). Po nekaterih podatkih naj bi zasedal položaje v okrajih Sušak, Delnice in Čabar na prostoru Gornje Jelenje-Kamenjak-Smrekova Draga-Delnice (Kovačić 2011). Bil je enake sestave kot Triglavski odred, kar pomeni, da so bile njemu podrejene enote planinski polk in artilerijski divizion (Žabkar 2010, 105), torej 2. planinski polk s tremi bataljoni, 5. divizijon planinskega topništva, štab in druge manjše enote planinskega polka (Kovačić 2011).
- Triglavska divizija (št. 32 poveljstva divizije in njenih delov; v sestavu pehotni polki št.: 39, 40 in 110 (Gaževič 1972, 122); rajon jugozahodno od Ljubljane): sedež v Ljubljani, zadolžena za nadzor obrambnega odseka od Bičke gore do Blegoša, s težiščem obrambe na smeri Logatec-Lašče. Zbrane podrejene enote je predstavljalo 6 pehotnih bataljonov, divizijski mitralješki bataljon in 4 artilerijski divizioni, kar pomeni, da so glede na stanje 5. aprila 1941 manjkali še divizion konjenice iz eskadrona konjenice in kolesarske čete, bataljona za spremstvo iz Kranja in Zagreba ter četa za zvezo iz Zagreba. Od omenjenih enot se je 40. pehotni polk nahajal zahodno od Ljubljane, 37. pehotni polk[67] je bil na Dolenjskem pri Novi vasi in s topništvom severovzhodno od Ljubljane. Pehotne enote so bile z moštvom popolnjene 70 odstotno, vlečne živine v zalednih enotah pa je bilo zgolj za od 40 do 50 odstotkov potreb (Žabkar 2010, 105–106).
- Triglavski (planinski) odred (rajon Kranja): sedež odreda glede na uporabljene vire ni poznan, zadolžen pa je bil za nadzor obrambnega odseka med Triglavsko in Dravsko divizijo oz. medprostora med divizijama, točneje na območju rajona Škofja Loka-Kranj-Radovljica-Tržič-

---

Pag proti severu do mesta Novi Vinodolski, vzhodno od otoka Krk – to območje se po Habrnálu tako praktično zaključi približno na kopenski točki, ki je po zračni liniji vzhodno od najbolj južne točke Rapalske meje (v kolikor se ne upošteva območja Zadra) med otokoma Premuda in Ilovik. Marković (2008, 12–17) na drugi strani v svojem članku predstavi načrt razporeditve vojaških enot po vojnem načrtu »O« oz. »I N M Ar B«, iz marca ali aprila 1939, in nato po sledečem vojnem načrtu »P« oz. »I2 N2 M2 B2«. V prvem, kjer so bile kot nasprotnice opredeljene Nemčija in Madžarska, je območje delovanja Primorske vojne oblasti na severozahodu segalo vse do okolice Senja, vzhodno od južnega dela otoka Krk, v drugem, kjer pa se zgornjim nasprotnicam pridruži še Bolgarija, pa je to območje raztegnjeno celo do okolice mest Bakar in Kraljevice oz. do skrajne severne točke otoka Krk. Po Terzićevi skici (Terzić 1982, Skica br. 5) sega območje Primorska vojne oblasti oz. območje delovanja štirih polkov rezervne vojske za zaščito obale na območjih, kjer ni bilo posadkovnih enot, vse do Reke (po Bjelajacu (2004, 355) naj bi enote te oblasti po 3. aprilu 1941 predstavljala Jadranska divizija ter poveljstvi Šibenika in Boke Kotorske) in se tako še najbolj pokriva z razporeditvijo glede na vojni načrt »P«. Kovačić (2011) enote liškega odreda prav tako umesti na odsek Karlobag-Kraljevice, samo poveljstvo severnega obalnega območja pa v mesto Selce. Potemtakem je bil Liški odred od Bakarskega zaliva proti jugovzhodu razporejen za najbolj južne dele posadkovnih enot utrdbenega odseka št. 2 in nato za enote namenjene obalni obrambi, torej še nekoliko bolj jugozahodno od zgolj rajona zahodno od Ogulina.

[66] Vrha Bička gora s 1527 metri nadmorske višine (Žabkar 2010, 105) ni mogoče najti med znanimi slovenskimi vrhovi zato se predvideva, da je lahko to le omenjen vrh oz. ta omenjena točka s 1236 metri višine v območju poteka Rapalske meje.

[67] Gaževič (1972, 122) in Žabkar (2010, 105–106) ne navajata enakih podatkov o pehotnih polkih, a v kolikor primerjamo napisano z delom Bjelajaca (2004, 347), so bila leta 1939 v dravski divizijski oblasti povejstva vseh treh rodov kopenske vojske, pehotni polki št. 37. (Ribnica), 39. (Celje), 40. (Ljubljana) in 45. (Maribor) ter 16. (Ljubljana) in 32. (Maribor) topniški polk.

Jezersko. V tem rajonu naj bi zaustavil oz. onemogočal nasprotnikov prodor v dolino Save. Podrejeni enoti sta predstavljala planinski polk in artilerijski divizion (Žabkar 2010, 106).[68] Odred je bil 80 odstotno popolnjen (Zelenko 2013b, 50).

- Dravska divizija (št. 38 poveljstva divizije in njenih delov; v sestavu pehotni polki št.: 45, 112 in 128 (Gažević 1972, 122); rajon Maribora): sedež divizije glede na uporabljene vire ni poznan, enota pa je bila zadolžena za nadzor obrambnega odseka od slapa Rinka v Savinjskih Alpah[69] do Gornje Radgone, z glavnimi obrambnimi položaji na desni obali Drave oz. na liniji Dravograd-Maribor-Ptuj. Koncentracijski prostor enote je bil v območju Slovenj Gradec-Maribor-Ptuj-Slovenska Bistrica. Podrejene enote so predstavljale 112. pehotni polk v rajonu Slovenska Bistrica-Slovenj Gradec, 38. topniški polk v rajonu Slovenj Gradca, 45. pehotni polk v rajonu Maribora ter 128. pehotni polk in 38. mitralješki bataljon v rajonu Ptuja. Divizija je bila 80 odstotno popolnjena oz. mobilizirana (Habrnál in drugi 2005, 315; Žabkar 2010, 105; Zelenko 2013b, 50).
- Ormoški odred (rajon Ormoža): ta odred je bil že del 4. armade. Njegov sedež glede na uporabljene vire ni poznan, a imel je nalogo varovanja stika med 7. in 4. armado (Žabkar 2010, 106–107). Ta stik je potekal od Gornje Radgone po reki Muri (Kranjc 2007). Razmeščen je bil na širšem območju Ormoža, podrejene enote pa so predstavljale pehotni polk, dva konjeniška polka in kolesarski bataljon (torej kar tri hitro premostljive enote) in artilerijski divizion (Žabkar 2010, 106–107). Kranjc v svojem članku doda, da je bila v predprostor omenjenega odreda razporejena tudi mejna četa Murske divizije, ki je branila Prekmurje (Kranjc 2007).
- 8 posadkovnih polkov (nastanjeni v utrdbenih objektih na mejah, v primeru Dravske banovine na mejah z Italijo in Nemčijo):
    - Ti posadkovni polki so izhajali iz mirnodobnih posadkovnih bataljonov oz. jedrnih enot, podrejenih štabu za utrjevanje, s sedežem v Ljubljani, a so bili ob prehodu na vojno stanje ter s vpoklicem starejših rezervistov in nabornikov iz bližnje okolice kadrovsko okrepljeni v polke, linija poveljevanja pa je bila prenesena na nadrejene operativne enote, razporejene na območje sektorja delovanja teh posadkovnih enot (Habrnál in drugi 2005, 268; Zelenko 2013b, 50).
    - Od šestih utrdbenih odsekov na Zahodni in delu Severne fronte je bil na skrajnem južnem utrdbenem odseku št. 2 razporejen en posadkovni bataljon, prav tako en v sektorju št. 5, dva bataljona v sektorju št. 1 in nato po en bataljon v vsakega od sektorjev št. 3 in 4. V

[68] Vojna enciklopedija (Gažević 1973, 717) podaja podatke, da so bili v planinskem polku 3 planinski pehotni bataljoni, minometna četa, tahnična četa in baterija topov.

[69] Slap Rinka se nahaja na začetku Logarske doline, v trikotniku med vrhovi Kamniško sedlo, k. 1903 m-Mrzla gora, k. 2203 m-Zabrložnica oz. Turni, k. 1635 m. Kavar s sodelavci piše, da so enote Dravske divizije zasedle tudi položaje na Ljubelju in med te (glede na nemška poročila o prisotnosti planinskih enot oz. polka) uvrstijo 1. planinski polk s sedežem v Škofji Loki (Kavar in drugi 2008, 18, 19). A ta polk je bil del Triglavskega odreda, kot je tudi Ljubelj s Tržičem spadal v rajon tega odreda (Žabkar 2010, 106).

utrdbeni sektor št. 6 oz. na del Severne fronte v Dravski banovini sta bila razporejena zopet dva bataljona, skupaj osem bataljonov (Terzić 1982, Skica br. 5; Habrnál in drugi 2005, 268; Žabkar 2010, 105), zbranih v štiri posadkovne odrede (Habrnál in drugi 2005, 268), s poveljniškimi mesti v Delnicah, Kranju, Ljubljani in Slovenskih Konjicah (Kranjc 2007).[70]

- Nadaljnje razmestitve pa nato nekoliko odstopajo od zgornjih. Na znane utrdbene odseke s sedeži poveljstev štaba za utrjevanje na odseku št. 2 v Sušaku, št. 5 v Cerknici, št. 1 na Vrhniki, št. 3 v Škofji Loki, št. 4 v Železnikih (Terzić 1982, Skica br. 5; Zelenko 2003, 11; Marković v Nećak 2004, 65; Habrnál in drugi 2005, 47; Jankovič Potočnik 2009, 39), Habrnál s sodelavci (Habrnál in drugi 2005, 269) glede na 3 odseke Zahodne in dela Severne fronte razmesti 8 posadkovnih polkov,[71] 3 samostojne posadkovne bataljone in 22 utrdbenih baterij združene v treh posadkovnih odredih.[72] Žabkar (2010, 105–107) v ta prostor Dravske banovine dokončno umesti le sedem posadkovnih polkov, kljub prvotni omembi 8 posadkovnih polkov. Na sedem posadkovnih polkov znotraj Dravske divizijske oblasti je naslovljen tudi dokument štaba te oblasti Str. Pov. Dj. Br. 4922, iz 21. septembra 1940, z naslovom »Načrt uporabe enot za zavarovanje pred nenadnim napadom« (Kranjc 2007).[73] Habrnál s sodelavci nekoliko bolj podrobno, a po širših geografskih sektorjih, umesti že omenjene vojaške enote, kot so bile v vojni sestavi razmeščene 5. aprila 1941. Tako na italijansko fronto oz. na južni del Zahodne fronte v odsek Selce[74]-Sora[75], torej v

[70] Nemški zbornik o jugoslovanski obrambi pri poimenovanju enot namenjenih okupaciji obrambnih objektov, piše o *Befaßungstruppen* oz. v neposrednem prevodu o *»okupacijskih četah«*, ki naj bi bile razporejene na pomembnih predelih kopenske in obalne fronte. Ob tem je v nadaljevanju, kot nekakšna razlaga, dodano, da naj bi bile za zasedbo utrdbenih položajev namenjene utrdbene čete, kar je mogoče razumeti tudi kot posadkovne čete ali enote, katere naj bi na kopenski fronti, po vojnem razporedu, predstavljalo 65.000 mož in 160 topov, razporejenih v tri brigade, dva samostojna polka, dva samostojna bataljona proti Romuniji in 40 baterij. Na obalni fronti naj bi bila ena divizija razporejena v Kotorju in ena v Šibeniku (Oberkommando des Herres 1942, 38). V nadaljevanju nato sledi shematski prikaz razporeditve enot na Zahodni in delu Severne fronte v Dravski banovini, torej porti Italiji in Nemčiji. Za Zahodno fronto naj bi bilo glede na ta vir, po vojnem razporedu, odgovorno II. brigadno poveljstvo *Befaßungstruppen* oz. posadkovnih enot, s sedežem v Ljubljani, z okoli 30.000 možmi in 56 topovi. Ta brigada naj bi se nato delila na štiri polkovne štabe, 13 bataljonov s po štirimi pehotnimi in eno jurišno četo, dva jurišna bataljona s po štirimi četami, 4 tehnične bataljone in 12 baterij z še enim samostojnim polkom (rajon Mrzle Vodice, vzhodno od Reke), ki pa je bil sestavljen iz 5 bataljonov s po štirimi pehotnimi in eno jurišno četo, iz enega tehničnega bataljona, ene samostojne tehnične čete in dveh baterij. Pri tem je potrebno pripisati, da ta tekstovna razporeditev enot po celotni Zahodni fronti ne odgovarja popolnoma v viru priloženi skici razdelitve po sektorjih te fronte – glede na skico je brez vštetih položajev vzhodno od Reke v prostor vrisanih kar 16 bataljonov in ne le 13, medtem ko pa število vrisanih tehničnih bataljonov odgovarja zgoraj napisanemu (Oberkommando des Herres 1942, 118, 119).
Za del Severne fronte v Dravski banovini naj bi bilo glede na isti vir, po vojnem razporedu, odgovorno četrto brigadno poveljstvo *Befaßungstruppen* oz. posadkovnih enot, s sedežem v Slovenski Bistrici, z okoli 8.500 možmi in 28 topovi. Ta brigada naj bi se nato delila na tri polkovne štabe s sedmimi bataljoni s po štirimi pehotnimi in eno jurišno četo, na eno samostojno tehnično četo in 7 baterij s po 16 topovi. Ta tekstovna razdelitev enot brigade po celotnem omenjenem delu Severne fronte odgovarja v viru priloženi skici razporeditve (Oberkommando des Herres 1942, 129).

[71] V polku naj bi bilo od 2.000 do 3.000 mož (Zelenko 2013b, 50).

[72] V posameznem odredu naj bi bilo 8.500 mož (Zelenko 2013b, 50), skupno pa je na vseh utrdbenih odsekih v državi naštetih pet posadkovnih odredov (Habrnál in drugi 2005, 269), kljub prvotni omembi, da so bili le štirje (Habrnál in drugi 2005, 268; Kranjc 2007).

[73] Manjkajoči posadkovni polk bi bilo tako mogoče po vsej verjetnosti umestiti na enega od prvih treh (od petih) utrdbenih odsekov Zahodne fronte (kot to naredi tudi Habrnál s sodelavci (2005, 269)), in sicer morda že takoj na položaje delno pred Liškim ali bolje Risnjaškim odredom, ki naj bi zasedala položaje od mesta Sušak (Žabkar 2010, 105–107) (s kasnejšim poudarkom na Kamenjaku (Kovačić 2011)) proti severu in severozahodu, torej v utrdbeni odsek št. 2, na stiku med Zahodno fronto in obalno obrambo, kar delno potrjuje tudi seznam naslovnikov dokumenta štaba Dravske divizijske oblasti, na katerem ni mogoče najti poveljstva utrdbenega odseka št. 2 (Kranjc 2007). To pa lahko pomeni, da je bil ta odsek, skupaj s posadkovnim polkom, razumljen kot da ni del Dravske divizijske oblasti (nenamerno ni mogel biti izpuščen iz liste naslovnikov, kajti to se je dogodilo s sektorjem št. 6 in je bil nato na roko pripisan kot naslovnik dokumenta (Kranjc 2007)). Ob takem predvidevanju sta bila Žabkarjev drugi in tretji utrdbeni polk razporejena na uredbeni odsek št. 5 in 1, pred Triglavsko divizijo (Žabkar 2010, 105–107). Potrditev takšnega predvidevanja je mogoče zaslediti pri Habrnálu in sodelavcih (Habrnál in drugi 2005, 269) in v pisanju Kovačića, ki vzhodno in zahodno od Hreljina umesti enote, sicer neimenovanega, posadkovnega polka pod poveljstvom polkovnika Suflaja, ki pa naj bi bile v nadaljevanju odgovorne za območje od Sušaka do Bičke gore (Kovačić 2011), torej predprostor vsaj Risnjaškega odreda.

[74] Mesto na hrvaški obali oddaljeno dobrih 7 kilometrov severozahodno od mesta Novi Vinodolski – več o tej točki pri pisanju o Liškem odredu.

utrdbene odseke št. 2, 5 in 1, umesti 2. posadkovni odred, ki je bil sestavljen iz 1., 2. in 3. posadkovnega polka, enega samostojnega posadkovnega bataljona in 11 utrdbenih baterij (Habrnál in drugi 2005, 269). Ta odred je bil razporejen pred položaji Liškega in Risnjaškega odreda ter pred del Triglavske divizije (Žabkar 2010, 105–106). Na drugi del italijanske fronte oz. na severni del Zahodne fronte v odsek Sora-Kokra[76], torej v utrdbena odseka št. 3 in 4, Habrnál s sodelavci umesti 3. posadkovni odred, ki je bil sestavljen iz 4. in 5. posadkovnega polka, dveh samostojnih posadkovnih bataljonov in treh utrdbenih baterij (Habrnál in drugi 2005, 269). Ta odred je bil razporejen pred položaje desnega dela ali preostanka Triglavske divizije, zlasti pa pred rajon Triglavskega odreda (Žabkar 2010, 106). Prva znana posadkovna enota, in sicer 6. posadkovni bataljon (poveljniško mesto v Veršajnski grapi), na odseku od Šentjošta pri Rovtah[77] do Blegoša (Jankovič Potočnik 2004, 131), je bila glede na to območje po vsej verjetnosti enota, ki je bila še popolnoma podrejena Triglavski diviziji.[78] Zelenko (2013b, 50) k tej razporeditvi dodaja, da je bil 5. posadkovni polk, s poveljniškim mestom v Radovljici (še posebej izpostavi 2. posadkovni bataljon omenjenega polka s sedežem v Radovljici) podrejen Triglavskemu odredu, odgovoren pa je bil za obrambo odseka od Blegoša do Jezerskega vrha (Zelenko 2013b, 50; Zelenko 2015). Na nemško oz. del Severne fronte v odsek Črna na Koroškem-reka Dravinja, torej v utrdbeni odsek št. 6, pa Habrnál s sodelavci umesti 4. posadkovni odred, sestavljen iz 6., 7. in 8. posadkovnega polka in 8 utrdbenih baterij (Habrnál in drugi 2005, 269); Zelenko namesto utrdbenih baterij v ta odred uvrsti tri posadkovne divizione in druge manjše enote (Zelenko 2013b, 50), Kranjc pa le 6., 7. in 8. posadkovni bataljon (Kranjc 2007). Ta odred z mirnodobnim sedežem v mariborski kadetnici, vojnim pa v Slovenskih Konjicah, je zasedel položaje pred Dravsko divizijo, kateri je bil tudi podrejen (Žabkar 2010, 105; Zelenko 2013b, 50) in delno Ormoškim odredom, iz sosednje 4. armade (Žabkar 2010, 106–107). Odgovarjal je za obrambo cone od Jelenovega vrha v Karavankah (k. 1565 m) in reko Kučnico, ki se severno od Radencev izliva v reko Muro. Posamezni posadkovni polki so imeli sedeže poveljniških mest v Slovenj Gradcu (6. polk), Mariboru (7. polk) in na Ptuju (8. polk) (Zelenko 2013b, 50).[79] Zadnjemu je bila zaupana obramba Prekmurja in stika med

[75] Poljanska Sora po združitvi več vodotokov teče naprej od kraja Žiri, ki se že nahaja v utrdbenem sektorju št. 3.

[76] Najbolj severna točka soteske Kokre sega že proti mejnemu območju Jezerskega.

[77] Tukaj gre po vsej verjetnosti za Šentjošt nad Horjulom, ki se nahaja severovzhodno od Rovt. Hkrati je to že širše območje, kjer se prične rečni sistem oz. porečje reke Sore, katero za zamejitev uporabi Habrnál s sodelavci (Habrnál in drugi 2005, 269), kraj Smrečje, med Šentjoštom nad Horjulom in Rovtami, pa je kot območje zadnjega posadkovnega bataljona utrdbenega sektorja št. 1 označen že v nemškem viru (Oberkommando des Herres 1942, 118).

[78] Na tej točki se le zastavlja vprašanje, če glede na območje nadzora 6. posadkovnega bataljona, ki praktično pokriva celotni utrdbeni sektor št. 3, ni prišlo do zamenjave območja nadzora s 4. posadkovnim polkom, znotraj katerega je podrejeni ali pa morda samostojni 6. posadkovni bataljon nadziral manjše območje, morda le v okolici območja Hlavčih njiv (Jankovič Potočnik 2004, 131).

[79] Glede na skico razporeditve v Zborniku o jugoslovanski obrambi, je imela četrta posadkovna brigada, s sedežem v Slovenski Bistrici, svoje enote: 6. posadkovni polk (Slovenj Gradec) je imel 3. posadkovni bataljon v Črni na Koroškem, 2. posadkovni bataljon in dve bateriji topov v Dravogradu in 1. posadkovni bataljon v Ribnici na Pohorju; 7. posadkovni polk (Slovenska Bistrica) je imel 2. posadkovni bataljon v Zgornjih Radvanjih, 7. samostojno

7. in 4. armado – torej mariborsko-ptujskega mostišča; zadnje je nadzoroval tudi Ormoški odred (Žabkar 2010, 105).

  - Končno je tako mogoče zapisati, da prihaja do omenjenega odstopanja v številu posadkovnih polkov pri utrdbenem odseku št. 1 in 6. Tako po Habrnálu kot tudi po Žabkarju odsek št. 1 izgubi eno enoto v dobrobit utrdbenega odseka št. 6.

- Obmejne enote (razporejene na mejnih rajonih, na katere je bila razdeljena vsa državna meja Kraljevine Jugoslavije)[80]: poveljstvo obmejnih ali graničarskih enot je bilo v Skopju. Območje meje je bilo nad rajoni razdeljeno in organizirano še na mejne pododseke[81] in odseke (Habrnál in drugi 2005, 268). Leta 1941 je formacija obmejnih enot obsegala 17 bataljonov (Oberkommando des Herres 1942, 38) z 72 četami,[82] v katerih je bilo 309 častnikov ter 7.922 podčastnikov in vojakov. Naloge pripadnikov te formacije so prvenstveno obsegale varovanje meja, v območju obmejnega pasu pa so nadzorovali tudi prepoved sečnje, lova in ribolova. Ob pričetku gradnje utrdbenega pasu so svoje redne naloge pričeli opravljali v predprostoru, ponekod pa tudi v območju utrdbenih objektov ali posadkovnih enot v teh objektih in na okoliških položajih. V primeru izbruha vojne je bilo predvideno, da se pripadniki obmejnih enot vključijo v posadkovne oz. armadne enote oz. se v posebnih primerih nasprotniku zoperstavijo sami[83] (Habrnál in drugi 2005, 268).
- Teritorialna zračna obramba: iz pričevanja je znano, da se je na položajih nad Zidanim Mostom (Renče) nahajal 345. protiletalski divizijon (Pričevalci 2014, 11. november).
- Inženirske enote in odredi za postavljanje ovir in barikad, jurišne enote in razni prostovoljci:
  - prva skupina enot namenjena oviranju prodora nasprotnika naj bi poskrbela za uničenje objektov v predprostoru utrdbene črte, nato pa se »umaknil[a] v zaledje obrambnega pasu ter se pridružil[a] oddelkom drugega ešalona« (Habrnál in drugi 2005, 275) pri postavljanju

---

tehnično četo in 3 baterije topov v Mariboru in 1. posadkovni polk v Počehovem; 8. posadkovni polk (Ptuj) pa je imel 2. posadkovni bataljon v Jablancah, vzhodno od Maribora (v viru je kraj poimenovan z Jablanice), 1. posadkovni bataljon v Janežovcih severno od Ptuja in dve bateriji topov v Ptuju (Oberkommando des Herres 1942, 129).

Nedvomno nekoliko točnejše podatke kot zgornji Zbornik (kljub temu, da se v nekaterih krajih pokrivata) podaja v svojem članku Kranjc. V njem izpostavi predvsem razporeditev oz. prisotnost enot na mariborskem mejnem odseku, delno pa tudi v celotnem utrdbenem odseku št. 6. Tako levo od mariborskega odseka, na dravograjski odsek najprej umesti 6. posadkovni bataljon, s sedežem poveljstva v Slovenj Gradcu. V nadaljevanju v mariborski odsek umesti naslednje posadkovne enote: 7. posadkovni bataljon (Maribor) s 1. četo v vasi Jablance, 2. četo v Zgornjem Dupleku in 3. četo v vasi Dragučova, 8. posadkovni bataljon (Ptuj) s 1. četo v vasi Janežovci, severno od Ptuja, 2. četo verjetno v vasi Kicar in 3. četo z ostalimi podpornimi enotami v Ptuju, nato sledi 65. mejna četa razporejena na mejni črti oz. v mejnih stražarnicah, 2. in 3. topniška baterija iz 7. posadkovnega diviziona s položaji v Mariboru in na Ptuju, 7. posadkovna tehnična četa (Maribor) in 8. samostojni posadkovni tehnični vod (Ptuj). Med gibljive rezervne enote tega odseka pa uvrsti 45. pehotni polk (Maribor), 32. topniški polk (Slovenska Bistrica), 2/2. pontonirski polk (Ptuj) in v vojnem času tudi 118. protioklepni divizion (Kranjc 2007).

[80] Do leta 1939 teh enot ni bilo na meji z Romunijo (Habrnál in drugi 2005, 268), kar verjetno pomeni, da so bili mejni rajoni po letu 1939 razširjeni tudi na to območje meddržavne meje.

[81] V Dravski banovini oz. pod Dravsko divizijsko oblastjo naj bi spadala pododsek št. 11 in 15 (Kranjc 2007). Več v naslednji opombi.

[82] Glede na isti dokument, kot je bil uporabljen zgoraj in predstavljen v Kranjčevem članku (Načrt uporabe enot za zavarovanje pred nenadnim napadom. Štab Dravske divizijske oblasti, Str. Pov. Dj. Br. 4922, iz 21. septembra 1940, Ljubljana), je bilo na območju Dravske divizijske oblasti oz. Dravske divizije razporejenih devet čet (64, 65, 66, 67, 45, 46, 47, 48 in 49) obmejnih oz. graničnih enot (Kranjc 2007).

[83] Zapisi o kasnejšem delovanju obmejnih enot so npr. iz dela Jankovič Potočnika (2009, 146, 150, 153), po katerem so ti po izbruhu spopadov na Blegošu, 8. aprila izvedli kratkotrajni izpad proti Cerknem, 9. aprila pa je patrulja graničarjev na Hrušici oz. na Kalcah v spopadu zajela 10 do 12 vojakov domnevno italijanske izvidniške patrulje in jih pripeljala v Logatec. Kavar in sodelavci v svojem delu tudi pišejo, da je do prvih strelov 6. aprila 1941 na Ljubelju prišlo med obmejnimi enotami obeh sosednjih držav in da na tržiškem območju razen teh enot ni bilo veliko drugih vojaških enot (Kavar in drugi 2008, 18).

barikad (Habrnál in drugi 2005, 275).[84] Te enote na bi svoje priprave na oviranje pričele izvajati že v obdobju zaostrovanja napetosti, torej pred samim izbruhom spopadov (Oberkommando des Herres 1942, 38).

- Jurišne oz. tudi t. i. četniške[85] enote so bile formacije, katerih namen je bil izvajanje posebnih nalog. Tako naj bi izvajale nasilno izvidovanje za nasprotnikovimi linijami, po umiku prvega ešalona vojske naj bi vpadale ali delovale v nasprotnikovem zaledju, kar pomeni tudi gverilski način vodenja bojev in diverzijo, v primeru uspešne obrambe na utrdbeni črti pa naj bi izvajale napade preko te črte na ozemlje nasprotnika. Poveljstvo jurišnih ali četniških enot, katerega mirnodobni sedež je bil v Novem Sadu, je bilo ustanovljeno po ukazu ministra vojske in mornarice 26. aprila 1940,[86] poveljevalo pa naj bi 14 četam, organiziranih v 6 bataljonih, katerih število naj bi v primeru vojne narastlo na sedem. Vsak od bataljonov bi bil v obdobju miru sestavljen iz dveh do treh čet s po 210 možmi na četo in iz voda za zvezo s 30 možmi. Dravski banovini in vojaškim enotam na tem ozemlju je bil najbližji mirnodobni sedež jurišnega bataljona v Karlovcu. Ta 4. bataljon je imel dve četi. Predvideno pa je bilo, da naj bi bil v primeru izbruha sovražnosti vsak od sedmih jurišnih ali četniških bataljonov dodeljen poveljstvom armad (Habrnál in drugi 2005, 275–276; Aralica in Aralica 2006, 57). Potemtakem bi bil po vsej verjetnosti prvi armadni skupini, s sedežem v Zagrebu, glede na svojo mirnodobno lokacijo, dodeljen vsaj 4. jurišni bataljon iz Karlovca.[87]
- Med prostovoljce nemški vir uvršča, ob najprej napačnem naštevanju četniških in jurišnih enot[88] še, Orjuno, Sokole in druge (Oberkommando des Herres 1942, 39), torej organizacije, v katere so bili organizirani civilisti, za katere bi lahko uporabili tudi oznako zavedni. Večja pomembnost jim je pripisana zato, ker so izhajali iz lokalnega okolja, katerega so dobro poznali, na obmejnih območjih pa tudi zaradi poznavanja jezika sosednje države, v katero bi lahko razširili svoje delovanje (Oberkommando des Herres 1942, 39). Zadnji del opisa teh posameznikov je zelo podoben popolnjevanju nemškega specialnega

[84] Več o njihovem delovanju tekom analize arhivskega gradiva v nadaljevanju.

[85] Zaradi nacionalističnega prizvoka zadnjega naziva, so hrvaški poslanci julija 1940 dosegli, da je prišlo do preimenovanja teh enot v jurišne, a je to ime ostalo v uporabi le do 1. aprila 1941, ko je prišlo na zasedanju vlade, na kateri niso bili prisotni hrvaški poslanci, do ponovnega preimenovanja v četniške enote (Aralica in Aralica 2006, 57; Žabkar 2010 72).

[86] Aralica piše, da naj bi bile te enote ustanovljene 24. aprila 1940 (Aralica in Aralica 2006, 57).

[87] Kljub, v glavnem tekstu, predstavljenem ključu razdelitve moštva jurišnih bataljonov, pa v teritorialnem območju prve armadne skupine ni bilo več drugih mirnodobnih sedežev jurišnih bataljonov (ti so bili še v Novem Sadu in Patrovaradinu (1. bataljon), Sarajevu (2. bataljon), Skopju (3. bataljon), Nišu (5. bataljon) in Mostarju (6. bataljon)), razen če je bilo predvideno, da se tej skupini oz. eni od armadnih poveljstev v skupini dodeli sedmi jurišni bataljon, formiran v času izbruha sovražnosti. A ob upoštevanju vseh zapisov, tako tistega od Aralice, nato Habrnála in sodelavcev, kot tudi nemškega Zbornika o jugoslovanski obrambi (Oberkommando des Herres 1942, 118, 119, 129; Habrnál in drugi 2005, 275–276; Aralica in Aralica 2006, 57) se izkaže, da je po zapisih prvih dveh v mirnodobni sestavi (torej brez sedmega bataljon in dodatnega voda za zveze v njem) celotno moštvo jurišnih enot predstavljalo okoli 3.120 mož. Teh 14 čet in 6 vodov za zvezo pa je mnogo manj od nemških poročil, po katerih je bilo na Zahodno fronto razporejeno od 26 do 29 čet in na Severno fronto kar 7 čet jurišnih enot. O delovanju teh enot oz. bolje poimenovanje jurišni vod, ki bi lahko tudi zgolj opisoval dejanje in ne samo enoto, se na našem ozemlju pojavi nato na območju 6. posadkovnega bataljona, v utrdbenem odseku št. 3 (Jankovič Potočnik 2004, 131–132).

[88] To sta pravzaprav različni poimenovanji za vojaško formacijo, podrejeno neposredno poveljstvu armade.

diverzantskega odreda Brandenburg, v katerem je bilo npr. v akcije na območju Gornje Radgone, 5. aprila 1941, vključenih tudi nekaj avstrijskih Slovencev, torej če že ne popolnoma lokalnih prebivalcev (to vrzel so zapolni pripadniki Kulturbunda) (Habrnál in drugi 2005, 320–322), pa vsaj ljudje z znanjem jezika in nasprotne strani meje. O delovanju formacije prostovoljcev, ki se je prodoru nasprotnika uprla 9. aprila 1941 na Gorenjskem pri kraju Gozd Martuljek, poroča npr. Jankovič Potočnik (2009, 150).

4.5 Poveljniški kader

Ne glede na vojni načrt oz. strategijo pa so sprejete in zapovedane naloge zaupane v izvedbo poveljujočim častnikom in podčastnikom, ki morajo s sredstvi, ki so jim na razpolago in v danih okoliščinah opraviti zadane jim naloge oz. opraviti le-te po najboljših močeh. Pri tem je komponenta poveljujočih (častniki in podčastniki) izredno pomembna. Če ne drugače zgodovina vojskovanja razpolaga z nič koliko imeni na vseh straneh konfliktov, katerim je ob neugodnih razmerah oz. situacijah uspelo obrniti dogodke sebi v prid oz. v prid zadane jim naloge. Iz tega razloga v nadaljevanju sledi prikaz poveljniške strukture, s tem pa tudi odgovornosti od državnega vrha do poveljnikov večjih enot v Dravski banovini, s poudarkom na poveljujočih generalih in s kratkimi opisi tistih, katere enote so delovale na omenjenem teritoriju, povzetimi v veliki večini po delu »Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941«, avtorja Mile S. Bjelajac.

4.5.1 Organiziranost v miru

V kolikor sledimo logiki, po kateri se je potrebno za dosego dolgotrajnega miru že v miru pripravljati na vojno, je potrebno najprej predstaviti zadnjo mirnodobno organiziranost oz. zadolžitve na položajih, odgovornih za priprave v miru.

Ministrstvo vojske in mornarice:

- Minister armadni general Bogoljub S. Ilić, od 27. marca 1941 (Bjelajac 2004, 160–161, 319).

Glavni generalštab:

- Načelnik armadni general Petar V. Kosić, od 3. januarja 1940 (Bjelajac 2004, 184, 319);
- Prvi pomočnik divizijski general Milutin P. Nikolić, od 12. septembra 1940 (Bjelajac 2004, 229–230, 319);
- Drugi pomočnik Mihajlo D. Bodi, od 10. oktobra 1938 do 16. oktobra 1940 (Bjelajac 2004, 129, 319);

- Načelnik obveščevalnega oddelka polkovnik Vladimir Kalečak, od septembra 1940 do 3. aprila 1941 (Bjelajac 2004, 319).

Poveljstvo vojne oblasti:[89]

Četrta vojna oblast s sedežem (štaba armade, topniškega polka in avtomobilskega polka) v Zagrebu:

- Poveljujoči armadni general Petar J. Nedeljković, od 6. septembra 1939 (Bjelajac 2004, 224, 320, 347, 351).

Komande divizijskih oblasti in podobnih nivojev:[90]

- Savska divizijska oblast (Zagreb):[91]
  - Poveljujoči divizijski general August A. Marić, od 23. oktobra 1940 (Bjelajac 2004, 202–203, 322, 352);
  - Pomočnik pehotni brigadni general Ljubiša I. Živković, od 23. oktobra 1940 (Bjelajac 2004, 313, 352);
  - Poveljujoči pehoti brigadni general Miloš Ožegović, od 10. julija 1940 (Bjelajac 2004, 233–234, 352);
  - Poveljujoči topništvu brigadni general Fran J. Pogačar, od 3. novembra 1938 (Bjelajac 2004, 248, 352).
- Osiješka divizijska oblast (Osijek):[92]
  - Poveljujoči divizijski general Milivoje Đ. Alimpić, od 10. oktobra 1939 (Bjelajac 2004, 117–118, 322, 352);
  - Pomočnik pehotni brigadni general Milan P. Kragujević, od 23. oktobra 1940 (Bjelajac 2004, 187, 352);

[89] V državi je bilo, poleg četrte vojne oblasti, relevantne za dogajanje v Dravski banovini, skupaj sedem vojnih oblasti: prva s sedežem v Novem Sadu, druga v Sarajevu, tretja v Skopju, peta v Nišu (od januarja 1926), Primorska vojna oblast s sedežem v Mostarju (od 1937) in poveljstvo mesta Beograda (Bjelajac 2004, 320).

[90] V Kraljevini Jugoslaviji je bilo prvotno 17, pred vojno pa 16 divizijskih oblasti (ob Savski, Osiješki in Dravski divizijski oblasti še Donavska divizijska oblast (s sedežem v Beogradu), Drinska divizijska oblast (Valjevo), Potiska divizijska oblast (Subotica), Šumadijska divizijska oblast (Kragujevac), Moravska divizijska oblast (Niš), Timoška divizijska oblast (Zaječar), Bregalniška divizijska oblast (Štip), Vardarska divizijska oblast (Skopje-Bitol), Bitolska divizijska oblast (s sedežem v makedonskem mestu Bitol, po vsej verjetnosti je bila združena z Vardarsko divizijsko oblastjo. Zadnji poveljnik Bitolske divizijske oblasti je bil Ristić, Dragutin J., na položaju od 2. aprila 1923 (Bjelajac 2004, 320–323, 351–352). Datum prenehanja njegove zadolžitve ni znan, razen to, da je bil 12. decembra 1927 upokojen (Bjelajac 2004, 264), a v kolikor je prišlo do združitve s prej omenjeno oblastjo, je morda omembe vredna menjava poveljujočega v Vardarski divizijski oblasti 17. septembra 1923, ko je položaj prevzel Ristić, Milorad L., na položaju do 14. februarja 1924.), Kosovska divizijska oblast (Priština), Zetska divizijska oblast (Cetinje), Jadranska divizijska oblast (Dubrovnik-Mostar), Bosanska divizijska oblast (Sarajevo), Vrbska divizijska oblast (Banja Luka)), 3 konjeniške divizije, kraljeva garda, poveljstvo Boke Kotorske, poveljstvo Šibenika, štab teritorialne protizračne obrambe in jurišno poveljstvo (Bjelajac 2004, 320–323, 351–352).

[91] Leta 1939 je bilo del Savske divizijske oblasti tudi poveljstvo divizije, poveljstvo topništva, 35. pehotni polk in 30. topniški polk, vsi našteti s sedeži v Zagrebu. V Varaždinu so bili še sedeži poveljstva pehotnim enotam, 36. pehotnega polka in 14. topniškega polka, medtem ko je bil v Karlovcu nastanjen 53. pehotni polk. Na območju Savske divizijske oblasti je imel leta 1939 svoj sedež, točneje v Zagrebu, tudi poveljstvo prve konjeniške divizije. Ob že omenjenem Karlovcu je potrebno napisati, da je bil tam tudi del inženirskih enot in sicer s sedežem pionirskega poveljstva tudi 2. pionirski polk (Bjelajac 2004, 347, 348).

[92] Leta 1939 je imela omenjena divizijska oblast skoraj večino podrejenih enot nastanjenih v Osijeku. Tukaj je bilo tako poveljstvo divizije, poveljstvo pehotnim enotam in poveljstvo topništva, nato pa od enot 41. pehotni polk ter 15. in 31. topniški polk. V Bjelovarju je bil nastanjen le 42. pehotni polk. Ob vsem naštetem pa je bil v Osijeku tudi sedež 2. polka pontonirskega poveljstva, s sedežem sicer v srbskem mestu Šabac (Bjelajac 2004, 347, 348).

- Poveljujoči pehoti brigadni general Mirko I. Rajh, od 10. oktober 1939 (Bjelajac 2004, 260–261, 352);
- Poveljujoči topništvu neznan brigadni general (Bjelajac 2004, 352).

- Dravska divizijska oblast (Ljubljana):[93]
  - Poveljujoči divizijski general Ljubomir P. Stefanović, od 23. oktobra 1940 (Bjelajac 2004, 279–280, 352);
  - Pomočnik brigadni general Milan J. Mašić, od 12. novembra 1940 (Bjelajac 2004, 207, 352);
  - Poveljujoči pehoti brigadni general Matija L. Parac, od 10. julij 1940 (Bjelajac 2004, 236, 352);
  - Poveljujoči topništvu brigadni general Ferdinand J. Janež, od 8. septembra 1939[94] (Bjelajac 2004, 164–165, 352).
- Prva konjeniška divizija (Zagreb):[95]
  - Poveljujoči divizijski general Dragoslav P. Stefanović, od 20. novembra 1940 (Bjelajac 2004, 279, 322, 352);
  - Pomočnik brigadni general Ljubomir D. Velebit, od 25. aprila 1940[96] (Bjelajac 2004, 299, 352).
- Formacije, ki so s svojimi nalogami segale v območje četrte vojne oblasti oz. formacije, s katerimi so bile ob vojni razmestitvi v stiku enote te vojne oblasti:
  - Štab teritorialne protizračne obrambe (Beograd od 1. junija 1939):
    - Poveljujoči divizijski general Teodosije A. Luković, od 29. januarja 1940 (Bjelajac 2004, 197–198, 323).
  - Jurišno poveljstvo:

---

[93] Leta 1939 je bila urejenost Dravske divizijske oblasti podobna urejenosti Savske divizijske oblasti. Tako je bilo v mestu sedeža oblasti tudi sedež poveljstva divizije in topništva, ter še 40. pehotnega polka in 16. artilerijskega polka. V drugih krajih Dravske banovine so bili nato razporejeni 37. pehotni polk (Ribnica), 39. pehotni polk (Celje), v Mariboru pa je bil sedež poveljstva topništva, 45. pehotnega polka in 32. artilerijskega polka. Na območju Dravske divizijske oblasti sta bili razporejeni tudi dve enoti prve konjeniške divizije in planinske enote. Od zadnjih so bile na ozemlju Dravske banovine stacionirane 1. planinski polk (Škofja Loka), 1. planinska baterija (Ljubljana) in 2. planinska baterija (Slovenska Bistrica), medtem ko je bil izven območja banovine, a še vedno na območju četrte vojne oblasti, stacioniran 2. planinski polk (Sušak) (Bjelajac 2004, 347, 348). Dokument štaba te oblasti, iz 21. septembra 1940, z oznako Str. Pov. Dj. Br. 4922 in naslovom Načrt uporabe enot za zavarovanje pred nenadnim napadom poleg večine zgoraj naštetih enot, v območje te divizijske oblasti, s sedežem v Ljubljani, uvrsti še Poveljstvo za utrjevanje, Poveljstvo pehotnih enot in Poveljstvo topniških enot, Poveljstvo planinske brigade, 1. in 2. planinski bataljon, Dravski žandarmerijski polk ter od posadkovnih bataljonov, zgolj bataljone od 2. do vključno 8. Pri tem je tudi zanimivo, da so bila z omenjenim dokumentom seznanjena samo poveljstva odsekov za urejevanje št. 1, 3, 4, 5 in 6, nato poveljstva vojaških okrožij Ljubljana, Celje in Maribor, mest Ljubljana, Celje, Maribor, Ptuj, Škofja Loka, Bohinjska Bela, Ribnica, Velike Bloke, Novo Mesto in Slovenska Bistrica, garnizijski upravi v Ljubljani in Mariboru, poveljstva 11. in 15. pododseka obmejnih enot z poveljujočimi četam obmejnih enot št. od 64 do vključno 67 in od 45 do 49, od preostalih enot pa še Dravska avtomobilska četa in Dravski vozarski eskadron ter dve skladišči in dve bolnici. Poleg teh je bil dokument poslan tudi še štirim drugim naslovnikom, ki pa niso predstavljali formacij ali večjih služb, delu teh pa je bil slednji dokument, ki nam potrjuje prisotnost omenjenih vojaških poveljstev in formaciji, poslan zgolj v vednost. Kljub temu, da naj bi navodila v dokumentu veljala za vse vojaške enote, ki bi se v primeru agresije nahajale na območju divizijske oblasti, pa med naslovniki ni bilo obeh enot prve konjeniške divizije ali posameznih planinskih polkov in baterij (Kranjc 2007).

[94] Na drugem mestu je datum nastopa omenjenega položaja 18. september 1939 (Bjelajac 2004, 165).

[95] Nastanjena je bila na območju Savske in Dravske divizijske oblasti, s sedežem leta 1939 v Zagrebu. Tam je bil poleg poveljstva nastanjen tudi njen 6. konjeniški polk, medtem ko so bili preostali deli te formacije nastanjeni v Čakovcu, kjer je bil sedež poveljstva konjeniške brigade in 8. konjeniškega polka, v Virovitici, kjer je bil nastanjen 2. konjeniški polk, na ozemlju Dravske banovine pa sta bila, kot dela 1. konjeniške divizije, v Ljubljani nastanjena 1. kolesarski bataljon in v Slovenski Bistrici 1. divizijon konjeniškega topništva (Bjelajac 2004, 347, 348).

[96] Na drugem mestu je datum nastopa omenjenega položaja 24. januar 1940 (Bjelajac 2004, 299).

        - Poveljujoči divizijski general Mihailo S. Mihailović, od 12. septembra 1940 do 1941 (Bjelajac 2004, 208–209, 323).
    - Poveljstvo zračnih sil
        - Poveljujoči armadni general Dušan T. Simović, od 13. novembra 1940 (Bjelajac 2004, 269–270, 323).
    - Poveljstvo mornarice:
        - Poveljujoči kontraadmiral Emil (Milan) Đ. Domainko, od aprila 1941 (Bjelajac 2004, 145–146, 323).
    - Poveljstvo žandarmerije:
        - Poveljujoči divizijski general Vladislav P. Kostić, od 8. decembra 1940 do 1941 (Bjelajac 2004, 186, 323).

4.5.2 Organiziranost v vojni

S prehodom v vojno stanje, 3. aprila 1941, je prišlo do reorganizacije oz. novih imenovanj poveljujočih v mobiliziranih enotah, iz vrst aktivnih in že upokojenih častnikov. Vrhovni poveljnik vojske je bil kralj Peter II. s pomočnikom vojvodo Petarjem P. Bojovićem. Tema je sledil minister vojske in mornarice, armadni general Bogoljub S. Ilić s sodelavci, generalski zbor štaba vrhovnega poveljstva z načelnikom štaba (in predsednikom vlade) armadnim generalom Dušanom T. Simovićem, in poveljstvo zaledja vrhovnega poveljstva pod armadnim generalom Danilom Kalafatovićem (Bjelajac 2004, 129–130, 160–161, 179, 269–270, 353; Habrnál in drugi 2005, 304).

Četrta vojna oblast s sedežem v Zagrebu:

- Poveljujoči armadni general Pantelija Ž. Juršić – Panta (Bjelajac 2004, 177–178, 353);
    - Namestnik poveljnika divizijski general Đorđe R. Arandželović (Bjelajac 2004, 122–123, 353);
    - V štabu prve armadne skupine divizijski general Đorđe I. Radisavljević (Bjelajac 2004, 256–257, 353);
- Vojno poveljstvo Savske divizijske oblasti:
    - Poveljujoči pehotni brigadni general Jovan P. Rekalić (Bjelajac 2004, 263–264, 353);
- Vojno poveljstvo Dravske divizijske oblasti:
    - Poveljujoči brigadni general topništva Živko M. Lavadinović (Bjelajac 2004, 192, 353);
    - V štabu Dravske divizijske oblasti (pripisan pa tudi kot član štaba Triglavske divizije) pehotni brigadni general Dragan D. Korais (Bjelajac 2004, 183–184, 353).

Prva armadna skupina (poveljniško mesto te armadne skupine je bilo v Sisku, a se je 6. aprila nahajalo še v Zagrebu):

- Poveljujoči armadni general Milorad V. Petrović – Lord

  Skoraj 59 let star častnik, od 1. julija 1938 armadni general, ki je svojo vojaško kariero na poveljujočih položajih pričel leta 1901 kot vodnik v pehoti. V prvi svetovni vojni je bil že pomočnik poveljnikov divizij, leta 1918 pa že načelnik štaba Drinske divizije. Približno 19 mesecev, do 20. oktobra 1923, je bil tudi profesor za taktiko na nižji šoli vojne akademije, sredi 30–ih let dvajsetega stoletja pa se je povzpel celo na mesto prvega pomočnika ministra vojske in mornarice (Bjelajac 2004, 246, 353; Habrnál in drugi 2005, 304; Žabkar 2010, 104).

- Načelnik štaba divizijski general Leon F. Rupnik

  Dobrih 60 let star častnik, od 31. decembra 1937 divizijski general, ki je vojaško kariero s prvim nastopom dolžnosti pričel že leta 1901 v pionirskem bataljonu. Med prvo svetovno vojno je bil že generalštabni častnik, ob koncu vojne pa na dolžnosti načelnika štaba obrambe južnega Jadrana. Po vojni je zasedal večinoma načelniška mesta v štabih divizij, divizijskih oblasti in v vojni oblasti, do 20. marca 1938, ko je postal vodja utrdbenih del (Bjelajac 2004, 265–266, 353; Habrnál in drugi 2005, 304; Žabkar 2010, 104; Zelenko 2013b, 54).

- Poveljujoči zaledju divizijski general Đorđe Z. Popović

  Dobrih 57 let star častnik, od 1. decembra 1935 divizijski general, ki je svojo vojaško kariero na poveljujočih položajih pričel leta 1905 kot vodnik v havbičnem polku. Večji del druge polovice prve svetovne vojne je bil na položaju poveljujočega havbični bateriji. Po vojni se je povzpel na položaj pomočnika poveljnika vojne oblasti. Na prošnjo je bil 22. maja 1940 upokojen (Bjelajac 2004, 250–251, 353; Žabkar 2010, 104).

. . .

- Sedma armada
  - Poveljujoči divizijski general Dušan P. Trifunović

    61 let star častnik, od 21. oktobra 1923 divizijski general, ki je svojo vojaško dolžnost začel leta 1904 kot vodnik v konjeniški bateriji. Leta 1913 je bil že načelnik štaba divizije in po vrsti načelniških funkcij v štabih divizij, je vojno zaključil na položaju adjutanta kralja Petra. Dobri dve leti, vse do 20. oktobra 1923, je bil celo profesor za taktiko na višji šoli vojne akademije. Višek kariere je dosegel z mestom ministra vojske in mornarice v obdobju od konca leta 1924 do konca leta 1926. 24. novembra 1927 je bil upokojen in 26. avgusta 1930 postavljen v rezervo, od koder je bil za čas vojne

reaktiviran kot poveljnik 7. armade (Bjelajac 2004, 294, 353; Habrnál in drugi 2005, 304; Žabkar 2010, 105; Zelenko 2013b, 52).[97]

- Poveljujoči inženirskim enotam brigadni general Ljubiša I. Hadži–Popović

  Skoraj 57 let star častnik, od 1. aprila 1939 general, ki je svojo vojaško dolžnost začel leta 1904 kot vodnik v pehoti. Prvo svetovno vojno je zaključil na mestu komandirja inženirske čete. Do 1. junija 1925 je bil slabo leto in pol profesor dveh inženirskih predmetov na nižji šoli vojaške akademije. Do začetka aprilske vojne je nato zasedal visoka mesta v inženirskih oddelkih štabov (Bjelajac 2004, 158–159, 354).

- Poveljujoči topništvu brigadni general Čedomir Ž. Dunjić

  Dobrih 60 let star častnik, od 1. decembra 1925 general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1906 kot vodnik v artilerijskem polku. Po vrsti poveljniških zadolžitev v manjših in večjih enotah, je prvo svetovno vojno zaključil na položaju poveljnika havbičnega diviziona. Iz položaja poveljnika artilerije divizijske oblasti, je bil 21. 4. 1933 upokojen in reaktiviran v času aprilske vojne (Bjelajac 2004, 147, 354).

- Poveljujoči zaledju divizijski general Vladimir J. Belić,

  64 let star častnik, od 28. junija 1927 divizijski general, ki je svojo vojaško dolžnost pričel kot poveljnik pehotne čete leta 1906. Po vrsti višjih vojaških zadolžitev, je v prvi svetovni vojni dosegel položaj načelnika štaba prve in druge srbske dobrovoljske divizije in vojno zaključil na mestu poveljnika pehotne podoficirske šole v Bizerti. Po nekajletnih zadolžitvah na vodstvenih položajih v vojaškem šolstvu in urednikovanju časopisa »Ratnik«, je upokojitev leta 1936 pričakal na položaju poveljujočega prvi vojni oblasti. Aprila 1941 je bil reaktiviran (Bjelajac 2004, 127, 354).

- Liški odred
  - Poveljujoči polkovnik Mario Zlobec (Žabkar 2010,105).
- Risnjaški (planinski) odred
  - Poveljujoči generalštabni polkovnik Stojadin Milenković (Žabkar 2010,105).
- Triglavska divizija
  - Poveljujoči divizijski general Dragiša D. Pandurović

    Dobrih 55 let star častnik, od 1. decembra 1939 divizijski general, ki je svojo dolžnost pričel leta 1906 kot vodnik v pehotnem polku. Med prvo svetovno vojno je bil na položaju poveljnika čete. Do izbruha aprilske vojne je bil njegov najvišji položaj poveljnik divizijske oblasti do premestitve na poveljniško mesto v Triglavski

[97] Iz Žabkarjevega članka je možno razbrati, da je imel dober pregled nad stanjem na bojišču, da je bil samoiniciativen v poskusu reševanja svoje enote, a končno podrejen in ubogljiv nadrejenim (Žabkar 2010, 113–127).

diviziji. V obdobju med vojnama je zasedal še položaje znotraj vojaškega šolstva. Skoraj dve leti pa je bil tudi urednik »Vojničkog glasnika« (Bjelajac 2004, 235, 354; Habrnál in drugi 2005, 304; Žabkar 2010, 105).

- Pehotni brigadni general Dragan D. Korais

  Skoraj 67 let star častnik, od 17. decembra 1928 general, ki je po zaključenem vojaškem šolanju nastopil dolžnost v takratni avstro-ogrski vojski, v kateri je bil tekom prve svetovne vojne že častnik. Po vojni je zasedal različne funkcije v pehotnih polkih in bil celo v. d. poveljujočega pehotne brigade. Upokojen je bil 25. septembra 1934 in v času aprilske vojne reaktiviran v štab Dravske divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 183–184, 353).

- Triglavski (planinski) odred
  - Poveljujoči pehotni brigadni general Mihajlo L. Lukić

    Dobrih 53 let star častnik, od 6. septembra 1940 general, je svojo vojaško kariero pričel v avstro-ogrski vojski kot vodnik. V tej vojski je tudi pričakal konec prve svetovne vojne, in sicer na položaju pomočnika poveljnika pehotnega polka. Po vrsti poveljniških mest v pehotnih polkih je dosegel položaj vršilca dolžnosti poveljnika prve planinske brigade. V aprilski vojni pa je postal poveljnik Triglavskega planinskega odreda. V Franciji je leta 1931 zaključil tudi tankovski tečaj (Bjelajac 2004, 197, 354; Žabkar 2010, 105).
  - Načelnik štaba major Karel Novak (Žabkar 2010, 111).
- Dravska divizija
  - Poveljujoči divizijski general Čedomir J. Stanojlović

    56 let star častnik, od 6. septembra 1940 divizijski general, ki je svojo vojaško kariero začel kot vodnik v pehotnem polku, pred prvo svetovno vojno pa je bil že poveljnik čete. Po vojni je po poveljniških položajih v pehotnih bataljonih in po položajih v oddelkih ministrstva vojske in mornarice, še pred aprilsko vojno zasedal položaj pomočnika inšpektorja obrambe države (Bjelajac 2004, 278, 354; Habrnál in drugi 2005, 304; Žabkar 2010, 105).
  - Poveljujoči pehoti brigadni general Matija L. Parac

    Skoraj 56 let star častnik, od 6. septembra 1939 general, ki je svojo vojaško kariero začel v vojski Avstro-Ogrske. V prvi svetovni vojni je bil že častnik, po njej pa je v novi državi preko zasedanja raznih vodstvenih položajev (od položajev v vojaškem šolstvu do položajev v pehotnih polkih) konec medvojnega obdobja pričakal na položaju poveljnika pehote dravske divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 236, 354).
  - Poveljujoči topništvu brigadni general Ferdinand J. Janež

Skoraj 55 let star častnik, od 6. septembra 1939 general, ki je svojo vojaško kariero pričel v vojski Avstro-Ogrske. Tik po izbruhi prve svetovne vojne je bil imenovan za načelnika poveljstva artilerije v diviziji, konec vojne pa je pričakal na položaju v operativnem oddelku vrhovne komande. Po vojni je ob drugih zadolžitvah več let delal na mestih v vojaškem šolstvu in medvojno obdobje zaključil na položaju poveljnika artilerije dravske divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 164–165, 354).

- Poveljujoči zaledju pehotni brigadni general Miroslav M. Martinčić

  Skoraj 59 let star častnik, od 3. aprila 1937 general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1901 v pehotnem polku, prvo svetovno vojno pa zaključil kot poveljnik bataljona v pehotnem polku. Z enako vodstveno funkcijo je nadaljeval po vojni in se povzpel do položaja v. d. poveljnika šumadijske divizijske oblasti. Upokojen je bil 6. marca 1939 (Bjelajac 2004, 206, 354).

- Posadkovne enote
  - Posadkovne enote so bile po liniji poveljevanja podrejene operativnim enotam razporejenim na območje sektorja delovanja teh posadkovnih enot (Habrnál in drugi 2005, 268; Zelenko 2013b, 50). V kolikor se povzame kar najbolj znana razdelitev Habrnála in sodelavcev (Habrnál in drugi 2005, 269), je bilo v Dravski banovini osem posadkovnih polkov z 2.000 do 3.000 možmi na polk, trije samostojni posadkovni bataljoni in 22 utrdbenih baterij, združenih v treh posadkovnih odredih z 8.500 možmi (Habrnál in drugi 2005, 269; Zelenko 2013b, 50). Zgolj preko poznavanja teh številk, v ozadju katerih je množica nižjih častnikov in podčastnikov, pomeni izredno težko sestaviti vsaj približen prikaz nadaljnje poveljniške strukture. A kljub temu je mogoče v literaturi naleteti na nekaj posameznikov iz nižje poveljniške strukture, ki jih največkrat izpostavijo priče takratnim dogodkom.
  - 2. posadkovni odred, katerega so sestavljali 1., 2. in 3. posadkovni polk, en samostojni posadkovni bataljon in 11 utrdbenih baterij, je zasedal položaje v utrdbenih odsekih št. 2, s področnim mirnodobnim sedežem štaba za utrjevanje v Sušaku in vojnim sedežem na območju Mrzla vodica, št. 5 (Cerknica/Sodražica) in št. 1 (Vrhnika/Vrhnika) (Oberkommando des Herres 1942, 118; Terzić 1982, Skica br. 5; Zelenko 2003, 11; Marković v Nećak 2004, 65; Habrnál in drugi 2005, 47, 269; Jankovič Potočnik 2009, 39). Ker je bil ta odred razporejen delno pred položaji Liškega odreda, nato pa večji del pred Risnjaškim odredom ter le delom Triglavske divizije (Oberkommando des Herres 1942, 118; Terzić 1982, Skica br. 5; Habrnál in drugi 2005, 304; Marković 2008, 12–17; Žabkar 2010, 105–106; Kovačić 2011), so bili verjetno tudi posamezni polki, bataljon in

baterije podrejeni omenjenim enotam operativne vojske. A glede na pisanje Kovačića (2011) in ob delnem oz. zadržanem upoštevanju nemške skice položajev v Zborniku o jugoslovanski obrambi (Oberkommando des Herres 1942, 118), je 1. posadkovnemu polku, in verjetno še nekaterim pridruženim enotam, na utrdbenem odseku št. 2, z vojnim sedežem na območju kraja Mrzla vodica, poveljeval polkovnik Suflaj, ki je bil glede na preostalo zgornje pisanje najverjetneje podrejen Risnjaškemu odredu.

- 3. posadkovni odred, katerega sta sestavljala 4. in 5. posadkovni polk, dva samostojna posadkovna bataljona in tri utrdbene baterije, je zasedal položaje v utrdbenih odsekih št. 3, s področnim mirnodobnim sedežem štaba za utrjevanje in vojnim sedežem v Škofji Loki in št. 4 (Železniki/Selca) (Oberkommando des Herres 1942, 118; Terzić 1982, Skica br. 5; Zelenko 2003, 11; Marković v Nećak 2004, 65; Habrnál in drugi 2005, 47, 269; Jankovič Potočnik 2009, 39). Ker je bil ta odred delno razporejen pred položaje desnega dela ali preostanka Triglavske divizije, zlasti pa pred rajon Triglavskega odreda (Žabkar 2010, 106), kar Zelenko (2013b, 50) potrdi s trditvijo, da je bil 5. posadkovni polk s poveljniškim mestom v Radovljici podrejen Triglavskemu odredu, kot tak pa odgovoren za obrambo odseka od Blegoša do Jezerskega vrha, to nato pomeni, da je bil 4 posadkovni polk, verjetno z še nekaterimi drugimi enotami,[98] podrejen Triglavski diviziji.
- Iz utrdbenega odseka št. 3 je tako iz literature znan primer 6. posadkovnega bataljona. Poveljujoči bataljonu je bil kapetan prvega razreda oz. nadporočnik Slavko Hudales. Na enak način poznana podrejena častnika sta bila poveljnik jurišnega voda, poročnik Cučić in poveljnik posadkovne čete, poročnik Kotović. Zadnjemu je bil po vsej verjetnosti podrejen tudi desetnik Anton Peternelj, ki je s svojo desetino zasedal tri utrdbene objekte v bližini Hotavelj (Jankovič Potočnik 2004, 131–132).
- V utrdbenem odseku št. 4, po pričevanju priče iz Lancovega, je bila poveljniška struktura za širše območje Radovljice naslednja; najvišje naj bi bil general polkovnik Popović, temu pa naj bi sledil general major Karel Novak, neposredno zadolžen za Lancovo (Zupanc 2015) in verjetno potemtakem tudi za preostalo območje Radovljice. V kolikor te navedbe primerjamo s preostalimi zapisi, najdemo priimek Popović pri brigadnem generalu Ljubiši I. Hadži-Popoviću, poveljujočemu inženirskim enotam 7. armade, Novak pa pri majorju Karlu Novaku, načelniku štaba Triglavskega (planinskega) odreda (Bjelajac 2004, 158–159, 354; Žabkar 2010, 111). Zadnja

[98] Možno bi bilo, da je bila to ena od utrdbenih baterij oz. kakšna druga topniška enota na Dobrči, hribu med Radovljiško kotlino in Šentansko dolino (dolino, ki vodi na mejni prelaz Ljubelj). Tam je namreč kraj Pri bunkerjih, ki je idelano pozicioniran za ognjeno topniško delovanje po starem mejnem prehodu Ljubelj (Perko in Kavar 2015).

povezava se pokriva s trditvijo Zelenka (2013b, 50) o podrejenosti posadkovnega polka na tem območju Triglavskemu odredu. Od nastanjenih v vojašnici v Radovljici, torej domnevno od pripadnikov drugega posadkovnega bataljona, podrejenega 5. posadkovnemu polku (Zelenko 2015), so znani naslednji pripadniki poveljniške strukture. V poveljstvo v Radovljico, torej glede na zgornje pisanje v poveljstvo drugega posadkovnega bataljona, je bil vpoklican rezervni častnik in vojaški pravnik Dobovšek (Pričevalci 2014, 29. julij). Od podčastnikov pa je mogoče izpostaviti rezervnega narednika Jožeta Ropreta (Mešičnikov Joža) iz Kupljenika, poveljujočega utrdbenim objektom na Lancovem,[99] in podnarednika (Jankovič Potočnik 2009, 129–130) Popovića (Zupanc 2015).

- 4. posadkovni odred, sestavljen iz 6., 7. in 8. posadkovnega polka in 8 utrdbenih baterij (Habrnál in drugi 2005, 269),[100] pa je zasedal položaje v utrdbenem odseku št. 6, s področnim mirnodobnim sedežem štaba za utrjevanje v Mariboru in vojnim sedežem v Slovenskih Konjicah[101] (Terzić 1982, Skica br. 5; Zelenko 2003, 11; Kranjc 2007; Žabkar 2010, 105; Zelenko 2013b, 50; Marković v Nećak 2004, 65; Habrnál in drugi 2005, 47, 269; Jankovič Potočnik 2009, 39). Ta odred je zasedal položaje pred Dravsko divizijo, kateri je bil tudi podrejen (Žabkar 2010, 105; Zelenko 2013b, 50) in s svojim desnim krilom delno položaje pred Ormoškim odredom iz sosednje 4. armade (Žabkar 2010, 106–107). Ob branju enega od Zelenkovih prispevkov, ki se je s preostalimi svojimi pisanji še najbolj posvetil delu Severne fronte v Dravski banovini (Zelenko 2013b, 50, 51), hkrati z nemškim virom (Oberkommando des Herres 1942, 129) je od poveljniške strukture mogoče izpostaviti stotnika Lavoslava A. Abrama, poveljujočega drugemu bataljonu (vojni sedež poveljstva v Dravogradu) 6. posadkovnega polka (Slovenj Gradec). Iz območja 7. posadkovnega polka je poznano ime rezervnega majorja Bitenca, poveljujočega obrambi Maribora z okolico (Pričevalci 2014, 12. avgust,

[99] Ob upoštevanju zapisanega s strani Jankovič Potočnika (2009, 129–130) in osvetlitve le-tega z lastnimi terenskimi ogledi območja ter ponovnim intervjujem z g. Jankom Zupancem (Zupanc 2015), je mogoče domnevati, da je bil narednik odgovoren za od štiri do pet utrdbenih objektov, od katerih je bil en mali tipski objekt MT/5, celotno posadko območja pa je morda predstavljalo od 15 do 20 mož (3–4 na objekt), kateri pa je verjetno potrebno prišteti še kakšno rezervo v radovljiški vojašnici; skupaj so tako predstavljali formacijo do največ številčnosti voda. To seveda velja, v kolikor izhajamo zgolj iz zapisa, da je bil narednik odgovoren za utrdbene objekte na Lancovem. Med intervjujem z g. Zupancem se je namreč izkazalo, da se gospod spomni, da v naravi obstajajo oz. so obstajali le pet do šest utrdbenih položajev, od katerih je bil en poljski položaj izkopan v zemljo in pokrit z debli, v bližini pa so bili tudi jarki. Za obstoj štirih objektov na desnem bregu Save Bohinjke nad mostom za na Bodešče ni vedel. Ker naj bi narednik pri svojih ogledih oz. obiskih uporabljal konja, obstaja verjetnost, da je bil tako opremljen, ker je bil zadolžen tudi za omenjen drugi sklop štirih objektov nad mostom za v Bodešče in zadnji objekt na tej strani Save, naprej od mostu za v Radovljico. Morda je bil celo zadolžen za nadzor poljskih položajev nad Kamno Gorico, čeprav je zadnje že morda preveč oddaljeno od Lancovega, razen če niso bili to položaji, ki so predstavljali drugo točko obrambe za narednikovo posadko. V kolikor bi držale te domneve, je bil narednik odgovoren za obrambo desnega brega Save Bohinjke in nato Save, kjer je devet zidanih utrdbenih objektov (od teh dva mala tipska objekta, MT/6 in MT/5, en MG/0 pokrit, preostali pa tipa MG/13) in en utrjen poljski položaj pokrit s hlodi premera 30 do 40 cm z jarki, kateremu je bil priča g. Zupanc, zasedala posadka od 30 do 40 mož (glede na trditev g. Zupanca v delu Jankovič Potočnika), brez upoštevanja morebitnih rezerv v vojašnici ali pa morda še kakšne manjše skupine na položajih nad Kamno Gorico.

[100] Oz. v primeru Zelenka namesto utrdbenih baterij trije posadkovni divizioni in druge manjše enote (Zelenko 2013b, 50) in v primeru Kranjca 6., 7. in 8. posadkovni bataljon (Kranjc 2007).

[101] Po nemškem Zborniku o jugoslovanski obrambi naj bi bil vojni sedež v Slovenski Bistrici (Oberkommando des Herres 1942, 129).

11. november). Iz območja 8. posadkovnega polka (sedež na Ptuju) pa je iz literature tako poznano le ime, po vsej verjetnosti podčastnika oz. poveljnika obmejne graničarske postojanke pri enem od obmejnih mostov v Gornji Radgoni, Miloša Tanaskovića (Habrnál in drugi 2005, 322).

. . .

- Četrta armada
  - Poveljujoči pehotni armadni general Petar D. Nedeljković (sedež v Dugo Selo)

    54 let star častnik, od 1. decembra 1937 brigadni general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1907 kot vodnik v pehotnem polku, od konca 1913 pa je bil že na položaju v inšpekciji pehote. Skoraj celotno medvojno obdobje je zasedal vodstvene položaje na Vojnem odseku pri Direkciji državnih železnic v Ljubljani in v delegaciji pri Državnih železnicah v Beogradu (Bjelajac 2004, 223–224, 353; Habrnál in drugi 2005, 304).
  - Načelnik štaba generalštabni brigadni general Anton I. Lokar

    Dobrih 56 let star častnik, od 1. decembra 1938 general, ki je svojo vojaško kariero pričel v vojski Avstro-Ogrske. V prvi svetovni vojni je od načelnika štaba planinske brigade z nekaterimi vmesnimi zadolžitvami konec vojne pričakal na položaju načelnika štaba 24. strelske brigade. Po vrsti štabnih zadolžitev v medvojnem obdobju, je aprilsko vojno pričal v štabu četrte vojne oblasti kot pomočnik in nato vršilec dolžnosti načelnika (Bjelajac 2004, 195, 353).
  - Poveljujoči topništvu brigadni general Dušan O. Mihajlović

    60 let star častnik, od 17. decembra 1933 general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1905 kot vodnik v topniškem polku. Med prvo svetovno vojno je že dosegel poveljniške funkcije v topništvu. Aprilsko vojno je pričakal na položaju poveljnika topništva četrte vojne oblasti (Bjelajac 2004, 208, 353).
  - Poveljujoči zaledju divizijski general Lazar Lj. Milosavljević

    Skoraj 57 let star častnik, od 28. junija 1935 divizijski general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1905 kot vodnik v konjeniškem polku. V prvi svetovni vojni je opravljal poveljniške funkcije v konjeniškem divizionu, a konec vojne dočakal v zaledni službi v Franciji (Toulon). Po vojni je poleg štabnih in poslaniških položajev tudi predaval kot profesor za taktiko na nižji šoli vojaške akademije. Po položaju v. d. poveljnika divizijske oblasti, je bil konec 1935 upokojen in postavljen v rezervo (Bjelajac 2004, 215–216, 353).

  - Ormoški odred

- Poveljujoči konjeniški brigadni general Ljubomir D. Velebit

  Dobrih 60 let star častnik, od 6. septembra 1936 general, je svojo vojaško kariero začel v oboroženih silah Avstro-Ogrske. Med prvo svetovno vojno je opravljal štabne funkcije in konec vojne pričakal v štabu vojne oblasti. Po vojni je opravljal dolžnosti v konjeniških enotah, kjer je s položaja poveljnika mitralješkega oddelka v konjeniškem polku napredoval na položaj pomočnika poveljnika konjeniške divizije (Bjelajac 2004, 299, 353).

- Murska divizija
  - Poveljujoči divizijski general Borislav M. Ristić,

    Dobrih 57 let star častnik, od 1. aprila 1934 divizijski general, ki je pričel svojo vojaško kariero leta 1905 kot vodnik v pehotnem polku. V prvi svetovni vojni se je povzpel s položaja poveljnika železniške postaje do pomočnika poveljnika štaba divizije. Po vojni je vrsto let opravljal različne štabne zadolžitve. Tik pred upokojitvijo 28. septembra 1940 pa je opravljal funkcijo pomočnika inšpektorja (Bjelajac 2004, 264, 353; Habrnál in drugi 2005, 304).

  - Poveljujoči pehoti brigadni general Ljubiša I. Živković

    Še ne 50 let star častnik, od 1. decembra 1937 general, je svojo vojaško kariero pričel leta 1913 kot vodnik v pehotnem polku. V prvi svetovni vojni je služboval na položajih vodnika in drugih poveljniških zadolžitvah. Po vojni je bil vrsto let na različnih poveljniških zadolžitvah v kraljevi gardi. Nato je kariero nadaljeval na zadolžitvah v divizijskih oblasteh. Do izbruha aprilske vojne je bil že na položaju pomočnika poveljnika divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 313, 353).

- Savska divizija
  - Poveljujoči divizijski general Avgust A. Marić

    Dobrih 56 let star častnik, od 1. decembra 1940 divizijski general, je svojo vojaško kariero pričel v oboroženih silah Avstro–Ogrske. Na začetku prve svetovne vojne je bil že štabni častnik v diviziji, konec vojne pa je pričakal na zadolžitvi v štabu korpusa. Med vojnama je večino časa služboval v štabih vse do nivoja štaba armadne oblasti. Aprilsko vojno je pričakal kot poveljnik Savske divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 202–203, 353; Habrnál in drugi 2005, 304).

  - Poveljujoči pehoti brigadni general Miloš N. Ožegović

    Dobrih 54 let star častnik, od 6. septembra 1940 general, je svojo vojaško kariero pričel v oboroženih silah Avstro–Ogrske. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil častnik v pehotnem polku, konec vojne pa je pričakal kot divizijski štabni častnik. Po vojni je po začetnih štabnih zadolžitvah večji del medvojnega obdobja služboval na

zadolžitvah v obmejnih enotah, tik pred novo vojno pa zasedal položaj poveljnika pehote divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 233–234, 353).

- Poveljujoči topništvu brigadni general Fran J. Pogačar

  Dobrih 53 let star častnik, od 1. decembra 1939 general, je svojo vojaško kariero začel v oboroženih silah Avstro-Ogrske. Med prvo svetovno vojno je služboval na položajih poveljnikov havbičnih in poljskih topniških enot v topniških polkih. V povojnem obdobju je služil na različnih poveljniških zadolžitvah pri topniških brigadah, nato v topniških polkih in 3. novembra 1938 prevzel položaj poveljnika topništva Savske divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 248, 353; Žabkar 2013, 57).

- Poveljujoči zaledju pehotni brigadni general Radojko S. Brkić

  58 let star častnik, od leta 1930 general, ki je bil 1905 že vodnik v pehotnem polku. V prvi svetovni vojni je v bojih sodeloval že kot poveljnik bataljona. V povojnem obdobju je opravljal dolžnosti na poveljniških položajih ranga bataljona, pehotnih polkov in končno divizijske oblasti, kjer je 11. maja 1933 pričakal upokojitev (Bjelajac 2004, 132, 353).

- Slavonska divizija
  - Poveljujoči divizijski general Ratko R. Raketić

    Dobrih 57 let star častnik, od 1. decembra 1935 divizijski general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1905 kot vodnik v konjeniškem polku. V prvi svetovni vojni je po poveljevanju različnim eskadronom konec vojne pričakal na položaju zastopnika upravnika dvora. Po vrsti zadolžitev v kraljevi gardi je upokojitev v začetku leta 1938 pričakal na položaju poveljnika konjeniške divizije (Bjelajac 2004, 261, 353; Habrnál in drugi 2005, 304).

  - Poveljujoči pehoti brigadni general Milan P. Kragujević

    Skoraj 57 let star častnik, od 6. septembra 1939 general, ki je svojo vojaško kariero pričel v oboroženih silah Avstro-Ogrske. V prvi svetovno vojno je vstopil že kot poveljnik mitralješke čete in vojno zaključil na položaju poveljnika bataljona v pehotnem polku. Po vojni je kariero nadaljeval na poveljniških položajih v pehotnih bataljonih in polkih in vojno pričakal na položaju pomočnika poveljnika divizijske oblasti (Bjelajac 2004, 187, 353).

  - Na zadolžitvi v štabu pehotni brigadni general Spasoje S. Tešić

    Skoraj 62 let star častnik, od 28. junija 1927 brigadni general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1901 kot vodnik v pehotnem polku. V prvi svetovni vojni je kariero nadaljeval na položaju poveljnika mitralješkega oddelka v pehotnem polku in konec vojne pričakal na položaju poveljnika bataljona v pehotnem polku. Po vojni je

nadaljeval kariero na poveljniških položajih v pehotnih polkih in vse do divizijske oblasti. Upokojitev 5. oktobra 1935 je pričakal na položaju člana vojnega sodišča za disciplinske prekrške (Bjelajac 2004, 290, 353).

- Del 4. armade so predstavljali tudi trije samostojni polki rezervne vojske (Žabkar 2010, 75).

. . .

- Rezerva prve armadne skupine
  - Prva konjeniška divizija[102]
    - Poveljujoči divizijski general Dragoslav P. Stefanovič

      Skoraj 55 let star častnik, od 8. oktobra 1937 divizijski general, ki je svojo vojaško kariero pričel leta 1906 kot vodnik v divizionu artilerijskega polka. Do konca prve svetovne vojne je že zasedal poveljniška mesta v topniških enotah. Po vojni je nadaljeval kariero na vodstvenih funkcijah pri topniških polkih, nato pa je bil v presledkih dve leti in pol predavatelj treh različnih predmetov na nižji in višji šoli vojaške akademije ter več kot štiri leta pomočnik upravnika višje šole vojne akademije. Vojno je pričakal na položaju poveljnika prve konjeniške divizije (Bjelajac 2004, 279, 353).

. . .

Poveljstva oz. formacije, ki so s svojimi nalogami segala v območje delovanja prve armadne skupine:

- Letalstvo
  - Štab poveljstva vojnega letalstva:
    - Poveljujoči letalski brigadni general Borivoje J. Mirković (že od 31. marca 1941 v. d. poveljnika letalstva) (Bjelajac 2004, 219, 353).
- Poveljstvo teritorialne zračne obrambe:
  - Poveljujoči divizijski general Teodosije A. Luković, od 29. januarja 1940 (Bjelajac 2004, 197–198, 353).
    - Za primer 345. protiletalskega divizijona iz okolice Zidanega Mostu je glede na pričevanje mogoče zapisati, da je bil poveljujoči kapetan I. razreda topniške smeri oz. nadporočnik topništva Franc Vreček. Eden od podrejenih je bil poveljujoči protiletalskemu topništvu Janko Orožen. Od podčastnikov pa je znan podnarednik Miloš (Pričevalci 2014, 11. november).

[102] Vsaka divizija strateških konjeniških enot je imela eno konjeniško brigado. V primeru prve konjeniške divizije so bile podrejene enote 2. konjeniški polk *Cara Dušana* s sedežem v Virovitici, 6. konjeniški polk *Kneza Arsena* iz Zagreba, 8. konjeniški polk *Kraljevića Andreja* s sedežem v Čakovcu (Aralica in Aralica 2006, 90) ter 1. kolesarski bataljon iz Ljubljane in 1. divizijon konjeniškega topništva iz Slovenske Bistrice (Bjelajac 2004, 347, 348).

- Aktivna obramba:
    - Poveljujoči divizijski general Dušan M. Radovanović (Bjelajac 2004, 259, 353).
- Pasivna obramba:
    - Poveljujoči divizijski general Boško M. Toskić (Bjelajac 2004, 293–294, 353).

. . .

V teh kratkih opisih vojaških zadolžitev se nedvomno skriva marsikateri razlog za ravnanje teh posameznikov (generalov) v aprilski vojni. A nek skupni imenovalec vsem je starost (v prvi armadni skupini je bila povprečna starost zgoraj naštetih oz. opisanih več kot 57 let) in posledično vojaške izkušnje še iz balkanskih vojn in prve svetovne vojne (od 29 opisanih posameznikov je bilo le 12 takih, ki so imeli vojne izkušnje oz. so poveljevali enotam do nivoja bataljona, medtem ko pa je bilo kar 17 takšnih, ki so poveljevali polkom in višjim enotam, kar pomeni, da niso imeli toliko neposrednih izkušenj iz jarkov (41 odstotkov proti 59 odstotkom)). Tako je marsikateri general prišel v stik s taktičnimi postopki le med stažiranjem na vodniških položajih na začetku kariere oz. med šolanjem v kadetnicah, v zadnji veliki vojni pa so že zasedali relativno visoke položaje, kjer so se ukvarjali z vprašanji izvedbe operacijskih ciljev oz. nekateri v višjih štabih že s strateškimi cilji. Nedvomno so bili vsi generali, zlasti pa zadnji, zaradi šolanja na višji vojaški akademiji, generalštabni šoli ali vsaj vojaški akademiji visoko izobraženi (Bjelajac 2004, 83) in zato tudi imenovani na prej omenjene funkcije. A v novi vojni, kjer do izbruha bojev ni bilo vzpostavljenega končnega sistema komuniciranja med nižjimi in višjimi poveljstvi, ti generali niso zmogli samoiniciative pri poveljniških odločitvah (na kar opozarja tudi Žabkar (Žabkar 2010, 126)) še preden je prišlo do padca morale in razpada enot.

4.6 Oprema in oborožitev vojaških enot v Dravski banovini

Glede na zgornji seznam prisotnih oz. na ozemlju Dravske banovine razmeščenih vojaških formacij v Dravski banovini, bo naslednje poglavje posvečeno tem prevladujoče kopenskim pehotnim enotam, ki so bile nedvomno tudi najbolj primerne za specifični teren v tem delu Kraljevine Jugoslavije. Med pripravami teh enot na oboroženi spopad, pa je mogoče izpostaviti tudi pripravljenost posameznega vojaka, kar pa pomeni tudi opremljenost le-tega, zaradi česar bo v nadaljevanju pozornost namenjena ravno opremi in oborožitvi posameznikov, torej vojakom v pehotnih vojaških enotah. Pri naslednjih opisih pa razvoj ne bo predstavljen zgolj od leta 1935 naprej. Proces opremljanja je bil namreč dolgotrajnejši, največkrat pogojen tudi z nekimi trenutnimi mednarodnimi danostmi. Iz tega razloga časovni okvir zajema večji del 30-ih let in nato obdobje vse do napada na Kraljevino Jugoslavijo.

4.6.1 Uniforma

Za leta, ki so sledila neposredno Veliki vojni je bilo značilno, da Kraljevina SHS ni bila sposobna izdelati zadostnih količin uniform. Zaradi tega so bile prve enotne uniforme v uporabi pravzaprav ameriške (Aralica in Aralica 2006, 36, 37), nakupljene po pridobitvi kredita leta 1921 (Aralica in Aralica 2006, 36); pred tem je bilo stanje namreč še slabše, saj so bili vojaki oblečeni v stare uniforme iz Avstro-Ogrske, Francije, Velike Britanije ali pa v stare domače uniforme (Aralica in Aralica 2006, 35–36; Vrišer 1987, 36). Zaradi omenjenih razmer je sledilo obdobje aktiviranja domače tekstilne industrije v Zagrebu, Novem Sadu, Sarajevu, v raznih mestih po Sloveniji, Leskovcu in Skopju (Aralica in Aralica 2006, 36, 42). V ta namen so morale biti najprej zagotovljene surovine za izdelavo uniform. Vlada je tako 24. septembra 1920, sprejela odločbo o državnem monopolu in prepovedi izvoza volne, kož in lana ter o potrebnem povezovanju različni proizvajalcev vojaških uniform. Nadzor in koordinacija nad sprejetim odlokom oz. nad proizvodnjo uniform in opreme je bil zaupan vojno-industrijskemu odboru (Aralica in Aralica 2006, 36).

Problem različnih uniform oz. tudi problem uporabe uniform tujih vojska je bil po vojni prvič rešen z *Uredbo o odeći suvozemne vojske* oz. Uredbo o uniformi kopenske vojske iz 2. marca 1922, ki je predvidevala uvedbo nove (pravzaprav stare) uniforme sivo-olivne barve,[103] v Srbiji poznane že v obdobju pred 1915 (Aralica in Aralica 2006, 36; Vrišer 1987, 35). Zgornji del je tako predstavljal zelo nepraktičen bluzon z visokim ovratnikom, poznan pod imenom *koporan*, ki je imel podaljšano levo prsno krilo, ki se je v postopku oblačenja potegnilo preko desnega dela prsi vse do desnega rokava, kjer se je zapelo s sedmimi gumbi skritimi pod omenjenim prsnim krilom. Tako je bil ta del uniforme praktično korak nazaj od starih ameriških in drugih uniform, ki so bile zaradi žepov, npr. na prsih, mnogo bolj praktične in uporabne v boju (Aralica in Aralica 2006, 32, 41; Vrišer 1987, 36). Kljub občutnemu koraku nazaj, katerega je še najbolj občutil navadni vojak, pa je »nova uniforma« imela iz vidika istega navadnega vojaka en nov uporaben detajl. To je bila podaljšana desna naramnica, pod katero se je na mestu, kjer je naramnica všita pod rokav, vstavil tkaninast valj oz. *gajk*. Ta malenkost iz avstro-ogrskih vojaških uniform oz. bluzonov (Aralica in Aralica 2006, 38) je omogočala, da je vojak mnogo bolj enostavno nosil puško preko rame brez nenehnega dvigovanja rame in popravljanja pasu puške.

Ob bluzonu so bile predpisane tudi nove hlače s stranskimi žepi, poznane kot *čakšire*. Te so se nosile zataknjene pod škornje, katere so nosili podčastniki, pripadniki topniških enot, konjenice, enot inženircev in transportnih enot, ali pa so bile v primeru preostalih pripadnikov pehotnih enot do kolen ovite z ovijači (Aralica in Aralica 2006, 38; Vrišer 1987, 36). Nižji podčastniki in vojaki so na glavi nosili šajkače brez oznak, višji podčastniki in čini do najnižjega častniškega čina pa so nosili častniške

[103] Aralica piše, da naj bi bila ta barva identična barvi uniform JLA (Aralica in Aralica 2006, 36), kar pa se razlikuje od pisanja Vrišerja o »preprost[i] siv[i] uniform[i]« (Vrišer 1987, 35), razen če niso bile takšne barve uniforme višjih častnikov.

šajkače s kokardami, medtem ko so častniki nosili enaka pokrivala, le da so imeli na kokardah še vladarjev monogram (Aralica in Aralica 2006, 38).

Zadnji kos oblačila je predstavljal plašč, ki je v omenjeni uredbi iz leta 1922 ostal predpisan v obliki, v kakršni je bil v srbsko vojsko sprejet že leta 1861 (Aralica in Aralica 2006, 38–39) in kakršen je ostal v uporabi tudi kasneje v JLA (Aralica in Aralica 2006, 48). Značilnosti kroja tega plašča pa bi bilo možno najti tudi v drugih evropskih vojskah, kot npr. avstrijska in nemška (Vrišer 1987, 25, 39, 47).

S približevanjem vojne in splošnimi pripravami na oborožen spopad, so se te priprave dotaknile tudi uniforme. *Koporan* je bil 12. novembra 1938 zamenjan z bluzonom, bolj natančno pa je bil nov izgled vojne uniforme kot celote predpisan z Uredbo o vojaških oblačilih, 30. avgusta 1939 (Aralica in Aralica 2006, 53). Novi bluzon je bil enake sivo-olivne barve kot *koporan*, s to razliko, da so bili na tem kosu oblačila sedaj štirje žepi z valovitimi poklopi (dva na prsih in dva na bokih). Dolžina bluzona (Aralica in Aralica 2006, 48, 53; Vrišer 1987, 29) je glede na fotografije ostala enaka, kar pomeni, da je spodnji rob bluzona segal do roba spuščenih rokavov oz. sta tako novi kot tudi stari bolj ali manj pokrivala razporek na hlačah. Tokrat se je oblačilo zapenjalo po sredini trupa s sedmimi gumbi, ki so bili skriti pod ozek rob levega krila bluzona. Ohranjen je bil tudi valj z *gajkom* in visok ovratnik, na katerem so ostale barvne oznake roda oz. službe. Na bojni uniformi ni smelo biti več oznak enot (pred tem so bile izpisane na naramnicah *koporana*) (Aralica in Aralica 2006, 41, 51, 53, 54). Bluzon je tako postal podoben dotedanjim častniškim bluzonom oz. starim srbskim bluzonom, uvedenim v oborožene sile po avstro-ogrskem vzorcu iz leta 1908 (Aralica in Aralica 2006, 53). V primerjavi s svetovnimi trendi pa je bil še najbolj podoben francoskim (nekatere elemente pa je imel podobne kot ameriške, madžarske ali nemške uniforme) (Vrišer 1987, 38, 39, 43).

Hlače oz. *čakšire* niso bile deležne občutnih sprememb. Z zgledovanjem po takrat priljubljenih pumparicah, so bile nekoliko razširjene v predelu kolen – ta kroj se označuje tudi kot »britanski« (Aralica in Aralica 2006, 54).

Obutev in ovijači ter drugi tekstilni kosi uniforme so ostali v glavnem nespremenjeni. Minimalnih sprememb je bilo deležno tudi pokrivalo – šajkača, ki je bila z novimi predpisi nižja, spremenijo pa se tudi oznake. Podčastniki namesto kokarde nosijo kovinski grb v obliki dvoglavega belega orla na kosu blaga v barvi orožja (Aralica in Aralica 2006, 54).

Kar se tiče uniforme in obutve lahko pripišemo Terzićevo (1982, 125) oceno, da je bilo teh kosov opreme le za blizu 3/4 moštva operativne vojske, torej za največ 900.000 vojakov oz. od 60 do 70 odstotkov vseh oboroženih sil.

Med ostalo opremo vojaka je potrebno prišteti še bojni nahrbtnih kvadraste oblike, nanj pa so se pritrdile še odeja, šotorsko krilo in kovinska porcija. Preko levih ramen na desni bok so imeli vojaki obešeno aluminijasto čutaro, oblečeno v blago barve uniforme, usnjeni pas nad boki okoli bluzona pa je hkrati služil kot nosilec usnjenih torbic za naboje, bajoneta in ročnih bomb (Aralica in Aralica 2006, 45, 51, 54). Tukaj se lahko ponovno izpostavi navedba Terzića (1982, 125), po katerem odej in nahrbtnikov ni bilo za več kot za 30 odstotkov moštva operativne vojske.

4.6.2 Zaščitna oprema vojaka

Osnovno, največkrat tudi edino, zaščito vojaku je predstavljala čelada. Z nastankom skupnih oboroženih sil Kraljevine SHS oz. Jugoslavije je bilo, tako kot uniform, v uporabi več vrst čelad, a jedro novih oboroženih sil oz. stara srbska vojska je bila večinoma opremljena s francoskimi čeladami tipa Adrian M. 1915. Te plitke in tanke zaščitne čelade v temno rjavo-kaki barvi so se od francoskih razlikovale le po znaku z dvoglavim orlom s srbskim grbom v sredini (Aralica in Aralica 2006, 36) in barvi, ki je bila pri Francozih modra oz. t. i. *bleu horizont* (Aralica in Aralica 2006, 36, 42). V nadaljevanju se je število teh čelad večalo. Poleg že omenjenih jih je bilo nekaj pridobljenih od francoske *Armée de Hongrie* (Aralica in Aralica 2006, 42) leta 1919, največ pa jih je prišlo v oborožene sile iz naslova leta 1923 odobrenega francoskega namenskega posojila Kraljevini SHS za nakup orožja in vojne opreme. V letih od 1927 oz. 1928 pa do 1935 je bilo nato dobavljeno še 300.000 zaščitnih čelad tipa Adrian različnih tipov (Aralica in Aralica 2006, 42). Poleg rabljenih medvojnih modelov, je bilo dobavljenih tudi 50.000 novejših in boljših čelad M. 1922 in M. 1926 (Aralica in Aralica 2006, 42). Vse zgoraj omenjene čelade so bile pobarvane v sivo-olivno barvo, dobile pa so tudi nove grbe Kraljevine SHS oz. Jugoslavije (Aralica in Aralica 2006, 42, 54; Vrišer 1987, 37).

Ob čeladah tipa Adrian pa je bilo moštvo oboroženih sil opremljeno tudi z nekaj tipi čelad nekdanjih centralnih sil, ki so tako ali drugače ostale na ozemlju Kraljevine SHS ali pa so bile dobavljene iz naslova vojnih reparacij. Še največ je bilo avstro-ogrskih vojnih čelad tipa M. 1916 (ponekod označene tudi kot tip M. 1917), ki so veljale za dobre, globoke in odporne. Izdelane so bile po vzoru nemških M. 1916, katerih pa v oboroženih silah Kraljevine, tako kot tudi še drugih avstro-ogrskih čelad tipa Berndorfer, ni bilo veliko. Končno število (tudi približno) te druge skupine čelad ostaja neznanka. Tako kot čeladam tipa Adrian, je bila tudi tem zamenjana barva in oznake oz. grb (Aralica in Aralica 2006, 43).

Konec 30-ih let pa je prišlo do sprememb pri naglavni zaščiti (Aralica in Aralica 2006, 43). Tik pred vojno je jugoslovanska vojna industrija pričela z izdelavo licenčnih češkoslovaških zaščitnih čelad (Aralica in Aralica 2006, 54; Vrišer 1987, 37) pravilne ovalne oblike tipa M. 1932-34, ki pa so se od izvirnikov razlikovale le v nekaterih malenkostih, kot je bil grb, katerega naj bi na čelni del namestili naknadno. Ker

je bila najbolj znana proizvodnja organizirana v Vojaško-tehničnem zavodu v Čačku, so bile te zaščitne čelade med vojaki poznane kot čelade *Čačak*.[104] Končno je bilo izdelanih le nekaj 10.000 teh čelad, predvideno na originalnih strojih in kalupih dobavljenih iz Nemčije oz. Češko-moravskega protektorata, kjer so prišli že na izdelavo nemških tipov čelad. Ker naj bi se proizvodnja začela pozno, po nekaterih domnevah sredi leta 1939, so bile te čelade zadolžene oz. dobavljene le manjšemu številu vojaških enot. Značilnost teh čelad je bila, da za razliko od čelad tipa Adrian in drugih te niso imele državnih simbolov (Aralica in Aralica 2006, 55). V kolikor seštejemo vse zgoraj omejene čelade, pridemo do približno 360.000 kosov čelad, kar predstavlja 30 odstotkov moštva operativne vojske. Takšne vrednosti navaja tudi Terzić (1982, 125). Da so oborožene sile nedvomno potrebovale še več čelad, je bilo mogoče zaslediti v Trgovskem listu in ostalih časopisih. Tako je bilo v prvem objavljeno, da se bo 26. februarja 1940, istočasno v Beogradu in Zagrebu vršila licitacija za dobavo 300.000 čelad. Rezultati te licitacije, katero je razpisal Zavod za izdelavo vojne opreme, niso znani (Trgovski list 1940, 16. februar).

. . .

Ob čeladi pa lahko pod zaščitno opremo vojaka štejemo tudi zaščitno plinsko masko, s katerimi so konec 30-ih let opremili vse operativne enote vojske Kraljevine Jugoslavije. Kot npr. tudi zadnja zaščitna čelada *Čačak*, je bila zaščitna plinska maska Nebojša M-2 prav tako češkoslovaškega izvora. Konec 30-ih let je stekla proizvodnja teh zaščitnih mask tudi v Vojnem zavodu Obličevo pri Kruševcu. Obstajalo naj bi kar nekaj modelov mask, a v vojsko je bil sprejet model, ki je imel filter pritrjen na cev. Ta zaščitna maska se je nosila v torbici kaki barve, obešeni preko desne rame na levi bok. Pri uporabi je uporabnik masko nadel na obraz, filter pa je zaradi dolge cevi ostal v torbici (Aralica in Aralica 2006, 54, 55).[105]

4.6.3 Osebna oborožitev

Osebna oborožitev pehotnih vojakov, ki so predstavljali hrbtenico oboroženih sil Kraljevine SHS, je predstavljala v letih tik po Veliki vojni velik problem mlade skupne države. S priključitvijo novih ozemelj Kraljevini Srbiji je število vojakov namreč tako naraslo, da je bilo potrebno najti odgovor na vprašanje, kako oborožiti vse moštvo. Leta 1919 je bilo namreč v oborožitvi le 79.167 pušk francoskega izvora. Veliko večino teh so predstavljale puške Lebel-Berthier M. 1907/15 kalibra 8 mm (naboj 8 x 50 R mm oz. 8 mm Lebel), osnovna oborožitev francoske armade med 1. svetovno vojno, nekaj pa je bilo še starejših Grass M. 1874 kalibra 11 mm (Hartman 2005c, 63; Aralica in Aralica 2006, 33). Od takrat naprej pa se je stanje na področju oborožitve vojaka začelo spreminjati. Jeseni 1919 je Kraljevina dobila 14.000 navadnih in 5.800 karabinskih izvedb pušk francoske *Armée de Hongrie*, ko se je ta umaknila iz jugovzhodne Evrope (Aralica in Aralica 2006, 34), leta 1924 in 1925 pa je preko francoskega vojnega

[104] Ob tem obstajajo domneve, da so jih izdelovali tudi v EMO Celje (Aralica in Aralica 2006, 54–55).

[105] Več o zaščitnih maskah sledi tudi v poglavju »Pasivna zaščita prebivalstva 1935–1939«.

kredita 100 milijonov frankov nakupila še 51.000 pušk različnih tipov (npr. Lebel M. 1892 karabinke in M. 1916 karabinke) (Aralica in Aralica 2006, 46), a to je pomenilo le povečanje števila že omenjenih zastarelih pušk. Praktično najpomembnejši vir osnovne pehotne oborožitve so bile vojaške enote centralnih sil, v največjem številu nekdanje avstro-ogrske enote. Te so se po umiku iz bojišč pomikale tudi čez ozemlje Države SHS, kjer so bile v večini razorožene, orožje pa uskladiščeno. S priključitvijo Države SHS Kraljevini SHS in z združitvijo oboroženih sil je to orožje prešlo v skladišča oboroženih sil Kraljevine SHS. Drugi vir orožja enot centralnih sil so bile smeri umika avstro-ogrske in nemške armade iz Solunske fronte. Ob teh poteh je srbska vojska nabrala kar 1.500 vagonov razne oborožitve. Dodatnih 500 vagonov orožja in opreme pa je leta 1921 prišlo iz Avstrije kot del vojnih reparacij (Aralica in Aralica 2006, 34–35). Po poročilih francoskega vojaškega atašeja iz leta 1921 naj bi vojska Kraljevine SHS takrat imela na razpolago 257.000 pušk, od katerih jih je bilo okoli 177.000 avstro-ogrskega porekla. Za razliko od omenjenih francoskih pušk in nekaj starih srbskih[106] govorimo tukaj največkrat o sodobnih puškah sistema Mannlicher (osnovna oborožitev avstro-ogrskih oboroženih sil med Veliko vojno) model M. 1859 kalibra 8 mm v dolgi ali karabinski izvedbi,[107] ki so ostale v uporabi vse do leta 1941, hrbtenico oborožitve kopenskih pehotnih sil pa so predstavljale do začetka 30-ih let (Aralica in Aralica 2006, 35).

A če bi se spustili v rangiranje posameznih pušk in nabojev, obstoječe stanje ni bilo idealno. V svetu, z začetki v Nemčiji, si je v vojaški uporabi bliskovito utiral pot naboj 7,9 x 57 mm,[108] ki je imel mnogo boljše balistične lastnosti kot vsi drugi različni naboji v uporabi oboroženih sil Kraljevine SHS oz. Jugoslavije. Če se na tej točki zanemari težave pri oskrbi enot s strelivom za primarno osebno oborožitev, je moral biti verjetno zgornji trend v prid odločitvi leta 1924, ko sta se začela v oboroženih silah Kraljevine standardizacija pušk in prehod na naboj 7,9 x 57 mm. Za takšen kaliber puške se je namreč odločila tudi zaveznica Češkoslovaška (Aralica in Aralica 2006, 43). Tej modernizaciji je bil podvržen večji del Mannlicher pušk. V *Artiljerijsko-tehničkom zavodu* v Kragujevcu[109] in kasneje v *Fabriki oružja i municije AD* v Užicah[110] so, če se našteje le večja dela, puškam zamenjali cevi, merke in priredili zaklepe ter tako prirejene vrnili v enote kot Mannlicher M. 1895 M (Aralica in Aralica 2006, 35, 43).

Tako je vojska Kraljevine SHS storila pomemben korak k poenotenju streliva, a same puške Mannlicher še vedno niso bile primerljive z najboljšimi puškami Velike vojne, nemško Mauser M. 1898 kalibra 7,9

[106] V skladiščih Kraljevine SHS je bilo ob teh tudi 34.000 ruskih pušk sistema Mosin-Nagant pridobljenih iz avstrijskega arzenala tako v avstrijskem kalibru in naboju 8 mm M. 1893 (8 x 50 R), na katerega so jih predelovali, kot tudi v izvirnem ruskem kalibru 7,62, verjetno tako za naboje M. 1891 kot naboje M. 1908 (7,62 x 54 R mm) (Hartman 2005b, 66; Marušič 2006, 62, 63). Ob teh sodobnih puškah so bile v skladiščih tudi še enostrelne puške Werndl M. 1867/77 in M. 1873/77 kalibra 11 mm (naboj 11 x 36 R) (Hartman 2005a, 64).

[107] Ob teh so bile v uporabi tudi M. 1888/90, M. 1890, M. 1890/95, stare karabinske izvedbe M. 1890, italijanske Mannlicher–Carcano M. 1891 in romunske M. 1893 (Aralica in Aralica 2006, 35).

[108] Poznan tudi pod nazivi 7,9 mm Mauser (8 x 57 IS ali 8 x 57 JS), 7,92 x 57 mm, 8 x 57 mm in 8 mm Mauser (Tomič 2011, 43–48; Brajer 2015).

[109] Novo strelivo izdelano v tem obratu je imelo oznako VTZ (Brajer 2015).

[110] Novo strelivo izdelano v tem obratu je imelo oznako FO, medtem ko je imelo strelivo izdelano v vojno-tehničnem zavodu oznako B (Brajer 2015).

mm oz. naboja 7,9 x 57 mm (Aralica in Aralica 2006, 43). Ob poenotenju kalibra je bila skoraj sočasno sprejeta tudi odločitev o postopni preoborožitvi oboroženih sil Kraljevine. Leta 1924 je bil namreč opravljen nakup 100.000 novih pušk Mauser M. 24 kalibra 7,9 mm v belgijski *Fabrique Nationale d'Armes de Guerre,* nato nakup 50.000 originalnih dolgih nemških M. 1898 na Češkoslovaškem (ti rabljeni primerki pušk so izvirali iz bavarskega vojnega plena) in 42.000 novih pušk Mauser vz. 1924, izdelanih v tovarni Češkoslovaška zbrojovka, kateremu je na Češkoslovaškem sledil še nakup 20.000 originalnih nemških M. 1898. Zadnja pošiljka 20.000 pušk, ki je na Češkoslovaško prišla iz Nizozemske oz. nizozemskega vojnega plena, je v Kraljevino SHS prispela leta 1926 (Aralica in Aralica 2006, 34, 42, 43). Ta kontingent novih in rabljenih pušk, se je pridružil okoli 1.600 primerkom raznih tipov v Avstro-Ogrski proizvedenih mehiških Mauser M. 1912 kalibra 7 mm, ki je bil v avstro-ogrske oborožene sile sprejet pod oznako M. 1914, starim nemških M. 1888 kalibra 8 mm, klasičnim M. 1898 in izboljšani M. 1898 AZ kalibra 7,9 mm, ki so bile že v uporabi v obmejnih enotah, enotah orožnikov in raznih drugih pomožnih enotah (Aralica in Aralica 2006, 43). Z zgolj omenjenimi nakupi so Mauser puške postale najštevilčnejše puške v oboroženih silah Kraljevine SHS, vendar to ni bilo dovolj. Za popolno preoborožitev je bila predvidena domača proizvodnja. Zato je bila pri *Fabrique Nationale d'Armes de Guerre* iz Herestala v Belgiji kupljena licenca, ki je sledila nakupu že omenjenih 100.000 belgijskih M. 1924 in 110 milijonom nabojev. Z njo so lahko v državi zagnali proizvodnjo licenčnih M. 24 kalibra 7,9 mm. Proizvodnja je stekla 22. marca 1928 v Kragujevcu, hkrati pa se je v Užicah izvajala predelava Mannlicher (leta 1921 je bilo namreč v državi kar 177.000 pušk avstro-ogrskega porekla) in ostalih Mauser pušk na naboj 7,9 x 57 mm in dolžine cevi jugoslovanske oz. belgijske M. 1924, torej 504 mm (v drugi polovici 20-ih let je bilo v državi po nakupu 142.000 sodobnih modelov Mauser pušk, glede na zgornje podatke še 91.600 različnih drugih verzij in kalibrov – te so bile nato po predelavi poznane kot M. 24 B) (Aralica in Aralica 2006, 42, 43–44). Z dnevno proizvodnjo 200 sodobnih in kvalitetnih pušk Mauser M. 24 in 200.000 nabojev (skupaj je bilo predvideno izdelanih od nekaj 100.000 do manj kot milijon primerkov) je Kraljevini uspelo do začetka 2. svetovne vojne oz. že konec 30-ih let (Aralica in Aralica 2006, 44) enote operativne vojske oz. prvega ešalona popolnoma preoborožiti na omenjene nove Mauser M. 24 puške, medtem pa so bile enote drugega ešalona in rezervne vojske oborožene s starejšimi tipi pušk (Aralica in Aralica 2006, 55), torej puškami različnih porekel, od starih srbskih, francoskih, nemških, avstro-ogrskih, britanskih, pa vse do domačih povojnih (Aralica in Aralica 2006, 48–49).[111]

[111] Od teh pušk je bilo po zgornjih podatkih 149.967 francoskega izvora in že omenjenih 177.000 avstro-ogrskega izvora, skupaj torej 326.967 pušk. Kljub temu, da Aralica trdi, da je Kraljevini Jugoslaviji uspelo preoborožiti enote operativne vojske, ki je obsegala 1.200.000 mož, Terzić (1982, 231) piše, da je vojska imela sodobnih pušk le za 60 odstotkov predvidenih vojnih zmogljivosti (torej od 1.700.000 mož), kar znese dober milijon pušk. Vendar če se sešteje zgoraj omenjene količine sodobne oborožitve, te ne presežejo 1.142.000 pušk, v kolikor proizvodnjo v Kragujevcu zaokrožimo na milijon proizvedenih pušk. Še slabše stanje je bilo v rezervni vojski s pol milijona pripadnikov. V kolikor se uporabo vseh starih pušk pripiše temu delu vojske – ob tem da to niti ni mogoče, ker so bile topniške posadke oborožene večinoma z Mannlicher puškami (Aralica in Aralica 2006, 100) – je mogoče opaziti da je rezervni vojski še vedno manjkalo vsaj 173.000 pušk. Aralica (2006, 35) sicer omenja le uporabo Mannlicher pušk v tem delu vojske vse do leta 1941, vendar bi bilo mogoče,

. . .

Zadnji kos osebne oborožitve vojaka – poleg ročnih bomb – pa je predstavljal bajonet za puško. Glede na tipe pušk so bili vojaki opremljeni s kompatibilnimi bajoneti (Aralica in Aralica 2006, 32, 33, 34, 36, 43, 47, 48), najprej tujega izvora, na začetku 30-ih let pa so v Kragujevcu pričeli izdelovati lastne bajonete za Mauser M. 1924 pod službeno oznako MOD. 1924 A (Aralica in Aralica 2006, 43) in jurišne oz. četniške nože za jurišno oz. četniško puško Mauser M. 1924 ČK (Aralica in Aralica 2006, 52).

4.6.4 Oborožitev oddelkov in večjih formacij

Oborožitev pehotnega vojaka je bila torej primerljiva z npr. nemškim vojakom. A to je bil le začetek. Nedvomno je oborožitev posameznika pomembna, a potrebno se je zavedati, da je delovanje takšnega posameznika ali tudi skupine brez večjih učinkov, če njihovi napori na bojišču niso podprti oz. zaščiteni, to pa je mogoče doseči le z oddelčnim podpornim orožjem, ki med drugim primerno doprinese tudi k skupnem seštevku ognjene moči oddelka. Zaradi vsega tega je potrebno pregledati tudi stanje oz. spremembe te vrste oborožitve.

Če se časovno vrnemo na začetek pregleda stanja osebne oborožitve pehotnih kopenskih sil, vidimo, da je bila oborožitev hrbtenice vojske Kraljevine SHS – torej stare srbske vojske – francoskega porekla, nič drugače pa ni bilo z oddelčno oborožitvijo. Te enote so bile tako oborožene s francoskimi puškomitraljezi Mle. oz. M. 1915 Chauchat kalibra 8 mm, v vojaškem žargonu poimenovan kot *Šoša*.[112] To orožje, sicer po slovesu slabše konstrukcije in izdelave, je bilo pomembno zlasti zato, ker je bilo vse do leta 1926 praktično edino orožje takšnega tipa v vojski Kraljevine SHS. Podatki o številu se razlikujejo, kajti po nekaterih trditvah naj bi jih bilo leta 1921 v oborožitvi le 1.900, po drugih pa leta 1931 kar 6.000. Ne glede na število orožij in nekatere omejitve le-tega, kaže na njegovo pomembnost v oborožitvi dejstvo, da so bila ta orožja, tako kot nekatere starejše puške, standardizirana na novi kaliber orožja in vrnjena v enote pod oznako M. 1915/26 (Aralica in Aralica 2006, 45).

---

da so bile zaradi potreb aktivirane tudi stare francoske puške, čeprav obstaja odprto vprašanje, kako je sploh potekala mobilizacija pripadnikov tega dela vojske, ob dejstvu, da ni bil popolnoma mobiliziran niti prvi ešalon vojske. Kljub temu so te puške med 2. svetovno vojno našle pot tudi v oborožene formacije v Sloveniji. Če ne drugače je bilo na robovih kotanje ob jami pod Krenom, na Kočevskem, kjer je 26. oktobra 2004 pod vodstvom prof. dr. Mitja Ferenca potekala raziskovalna akcija študentov Oddelka za zgodovino, Filozofske fakultete (TV Slovenija 2004; Ferenc 2005, 96–98), najdeno večje število 8 mm Lebel oz. 8 x 50 R mm nabojev, kar kaže na uporabo francoskega orožja. Kako so naboji sicer prišli tja, ostaja odprto vprašanje, a morda je oborožitev po razpadu kraljeve jugoslovanske vojske prišla v roke partizanov, ki so s prilivom sodobnega italijanskega in nemškega orožja preprosto uničili zastarele naboje. Nekateri so bili namreč najdeni poškodovani, poleg tega pa so se nahajali le na robovih kotanje, kot da bi jih tja ponesla eksplozija iz osrednjega dela kotanje. Manj verjetna je namreč možnost, da je imela množica tujih vojakov, ki je končala v jami pod Krenom in v tej kotanji pustila svojo opremo in borno lastnino, polne žepe različnih vrst nabojev.

[112] Iz povojne skupinske fotografije pehotne čete vojske Kraljevine SHS, predvideno fotografirane okoli leta 1922, je bilo v enoti (z okoli 80 mož s častniki) kar 6 puškomitraljezov (Aralica in Aralica 2006, 32). A ob podatkih, da so bile pehotne čete popolnjene z okoli 200 možmi enotne osebne oborožitve z od 10 do 12 puškomitraljezi, od 4 do 6 lahkimi mitraljezi in z največ 10 trombloni (Aralica in Aralica 2006, 45), največkrat francoskega izvora (Aralica in Aralica 2006, 49), ni mogoče delati prehitrih zaključkov zgolj ob pregledu fotografskih virov. Ob tem je namreč potrebno upoštevati še mirnodobno in vojno popolnjenje enot z moštvom, posledično pa tudi z oborožitvijo – prva je vedno nižja od vojne.

Vendar popolnitev enot s *Šošo* ni rešilo pomanjkanja sodobnih puškomitraljezov. Zaradi tega je bilo v letih 1926–28 v Češkoslovaški Zbrojovki iz Brna v kosih nakupljenih 5.000 puškomitraljezov vz. 26 kal. 7,9 mm; torej v novem kalibru vojske Kraljevine SHS oz. Jugoslavije. To sodobno orožje, pri nas poznano pod oznako M. 1926 Brno ali preprosto *Zbrojovka*, se zaradi začetnih težav v enotah ne pojavi v večjem številu. Ker pa kvaliteta po modifikacijah ni bila več sporna, se je Kraljevina Jugoslavija odločila, po vzoru Velike Britanije, za odkup licence izboljšanega modela vz. 30. A konec 30-ih let je bila vojna že blizu, zaradi česar je bilo v Kragujevcu do začetka vojne izdelano le 2.000 dokončno izgotovljenih primerkov (Gažević 1972, 120; Aralica in Aralica 2006, 45, 57) in še 1.000 primerkov v kosih (Gažević 1972, 120), puškomitraljezov M. 1937 Zbrojovka (Aralica in Aralica 2006, 52, 55, 57).

Kot je bilo že omenjeno pri osebni oborožitvi, je tudi v primeru oddelčne oborožitve veliko kosov orožja pripadalo nekdanjim centralnim silam. Ti kosi oborožitve so tako kot puške ostali v Kraljevini SHS po umiku vojska centralnih sil preko tega ozemlja, naknadno pa je v državo prišlo iz naslova vojnih reparacij ali pa je bilo preprosto nakupljeno. Ker je bilo mnogo orožja v oboroženih silah iz različnih virov, je nato veljalo naslednje. Glede na fotografijo 12. čete 36. karlovaškega polka iz novembra 1924 (Aralica in Aralica 2006, 34), je bilo moštvo oboroženo z dolgocevnimi Mauser puškami z ravnimi ročicami zaklepa in odgovarjajočim podpornim orožjem. V spodnjem desnem kotu fotografije je namreč mogoče najti standardni nemški mitraljez iz pretekle vojne *MG 08/15 Maksim*,[113] katerega je na seznamih jugoslovanske oborožitve mogoče najti pod oznako M. 8/15 M, kalibra 7,9 mm. Tako je mogoče trditi, da je bila v enotah oboroženih z nekdanjo osebno oborožitvijo centralnih sil, takšnega porekla tudi oddelčna oz. skupinska oborožitev (Aralica in Aralica 2006, 34). A fotografije so lahko zopet zavajajoče in ne upoštevajo vseh faktorjev. Dejstvo pa je, da je bil M. 8/15 M še najbližji približek francoskim puškomitraljezom, in to kljub temu da to orožje spada v skupino lahkih mitraljezov z vodnim hlajenjem in polnjen z naboji nanizanimi na trak (Aralica in Aralica 2006, 46). Ta močno »shujšana« verzija osnovnega MG 08 se je za razliko od pravkar omenjenega originala na podnožju, ki je skupaj z vodo v cevi in z obveznimi rezervnimi deli tehtal kar 62 kg[114] (Aralica in Aralica 2006, 46; Vukčević 2013, 64), močno razlikovala ravno pri teži, kajti M. 8/15 M je tehtal le 18 kg (Aralica in Aralica 2006, 46) oz. 14 kg (Vukčević 2013, 65). Ob tem je bilo orožje s poklopnimi nožicami in lesenim kopitom mnogo bolj prenosljivo in uporabno v vlogi puškomitraljeza. Ob zgornjem orožju, število katerih se je povečalo v začetku 20-ih let, ko so bili dodatni kosi nakupljeni iz francoskih skladišč zaseženega nemškega orožja,[115] je bilo v kategoriji lahkih mitraljezov oz. mitraljezov nasploh več le še nekdanjih avstro–ogrskih mitraljezov tipa *Schwarzlose* z domačo oznako M. 7/12 Š, katerih je bilo v oborožitvi vojske Kraljevine SHS in Jugoslavije pravzaprav največ (Aralica in Aralica 2006, 46). Po vsej verjetnosti, s prej

[113] Oznaka za *Maschinengewehr Modell 1908*, v redno oborožitev uveden leta 1915 (Vukčević 2013, 63).
[114] Od tega le mitraljez z vodo v rokavu oz. cevi 27 kg (Vukčević 2013, 64).
[115] Morda ravno z omenjenim kreditom 100 milijonov (Aralica in Aralica 2006, 46).

omenjenimi nemškimi primerki, naj bi bilo leta 1931 v oborožitvi kar 4.000 takšnih lahkih primerkov orožij (Aralica in Aralica 2006, 48).

Kot je bilo torej že omenjeno je vsaka četa imela od 4 do 6 lahkih mitraljezov kalibra 7,9 mm. Če se na tem mestu zgolj dotaknemo še same klasifikacije lahki, srednji, težki, na trenutke pa tudi protiletalski, je treba vedeti, da gre v osnovi za iste *Schwarzlose* oz. *Maxim* mitraljeze na različnih podnožjih, z dodanimi oklepnimi ploščami za zaščito posadke (Aralica in Aralica 2006, 46).

. . .

A za razliko od lahkih mitraljezov (kljub temu, da je v večini primerov govora o identičnem orožju kot zgoraj, v tem primeru zaradi težjega podnožja poznanem kot lahki mitraljez), srednji in težki niso bili dodeljeni v osnovne pehotne čete, ampak v posebne mitralješke čete s 3 do 5 vodi, od katerih je imel vsak po dva mitraljeza (Aralica in Aralica 2006, 46); to je praktično neposredno zgledovanje po organizaciji enot vojska v prvi svetovni vojni, kjer so bili takšni kosi oborožitve uporabljeni v defenzivne oz. zaščitne namene na posameznih odsekih fronte. Tako je popolnoma razumljivo, da je bilo ob preteklih izkušnjah in množici te oborožitve najden tudi primerljiv način za njihovo uporabo. Najštevilčnejši srednji in težki mitraljezi so bili že omenjeni M. 7/12 Š (Š kot prva črka fonetične izgovorjave *Schwarzlose*) in M. 8 M (Maksim)[116] (Aralica in Aralica 2006, 47), katerih naj bi bilo leta 1931 v oborožitvi skupaj 2.500 (Aralica in Aralica 2006, 48). Tem sta sledila še francoski Hotchkiss Mle. 1914, kalibra 8 mm, poznan pod domačo oznako M. 14 H (Hotchkiss) in St. Etienne Mle. 1907, kalibra 8 mm, poznan kot M. 7/15 S (Saint Etienne) (Aralica in Aralica 2006, 47), katerih naj bi bilo leta 1931 v oborožitvi skupno 1.700 (Aralica in Aralica 2006, 48).

Omenjenih je bilo že nekaj glavnih karakteristik, ki so vplivale na klasifikacijo mitraljezov, a za ilustracijo so podani še nekateri številčni podatki, ki jasno prikažejo razliko med lahkim in težkim mitraljezom. Če se za primer izpostavi M. 7/12 Š, je ta v lahki izvedbi, z lahkim trinožnim podnožjem tehtal »skromnih« 24,8 kg (Aralica in Aralica 2006, 46). Temu pa so sledile nadgradnje, in sicer težko trinožno podnožje (19 kg) ter zaščitna oklepna plošča za zaščito posadke oz. čelni ščit (M. 7/9 težak 40 kg ali M. 17 težak 26 kg). Temu je potrebno prišteti še komplete streliva na pasovih z 250 kosi nabojev (Aralica in Aralica 2006, 47), zaradi česar ni nerazumljivo, zakaj je bilo takšno orožje, s skupno težo okoli 80 kg, kategorizirano kot težki mitraljez. Za transport enega takšnega orožja se je namreč uporabljalo tri glave tovorne živine, katero so predstavljali mezgi ali majhni bosanski konji (Aralica in Aralica 2006, 48). Podobno je bilo za vsak zgoraj naštet težki mitraljez, s to razliko, da so francoski dosegli nekoliko nižjo skupno težo zaradi lažjih čelnih zaščitnih plošč (M. 7/15 S) ali preprosto odsotnosti le-teh (M. 14 H)

[116] V to skupino spadajo tudi M. 9 S (srbski Maksimi kalibra 7 mm, kolikor se jih je še obdržalo od 158 nakupljenih leta 1908 in 1910) in M. 9 B (bolgarski Maksimi kalibra 8 mm) (Aralica in Aralica 2006, 47).

(Aralica in Aralica 2006, 47–48). Kot je bilo že omenjeno pri ostali oborožitvi velja tudi za vse mitraljeze, da so bili s prehodom oboroženih sil na nemški naboj 7,9 x 57 mm, na ta naboj predelani tudi mitraljezi (Aralica in Aralica 2006, 46–47).

A kaj ko so bili kljub množičnosti to stari oborožitveni sistemi, zlasti težje prenosljivi in z nižjo kadenco streljanja. Tik pred vojno je vojska Kraljevine Jugoslavije pričela povpraševati po novih srednjih mitraljezih, ki so takrat veljali za svetovni hit. To so bili mitraljezi Češkoslovaške Zbrojovke, vz. 53 kaliber 7,9 mm, v Jugoslaviji uveden v oborožitev pod oznako M. 40. Ob tem je prišlo tudi do nakupa resnično težkega mitraljeza vz. 60 kalibra 15 mm, poznanega tudi kot M. 38, ki je ob svojih 55 kg, skupaj s podnožjem tehtal kar 175 kg in bil uporabljen v vlogi protizračne oborožitve. Skupno se predvideva, da je bilo nakupljenih le nekaj sto omenjenih dveh tipov mitraljezov (Aralica in Aralica 2006, 55); Vojna enciklopedija podaja podatek, da je bilo sodobnih protiletalskih mitraljezov kalibra 15 in 20 mm vsega 500 (Gažević 1972, 119). V kolikor se sešteje vse zgoraj omenjene kategorije hitrostrelnih orožij povzetih po Aralici (puškomitraljezi, lahki in težki mitraljezi ter protiletalski mitraljezi kalibra 7,9 mm) se pride do okoli 21.500 kosov orožja. Vojna enciklopedija podaja podatke o 19.000 mitraljezih, od katerih pa naj bi bilo le 1.000 sodobnih in o še 2.000 zastarelih mitraljezih kalibra 7,9 in 8 mm, ki naj bi bili namenjeni za protiletalsko obrambo (Gažević 1972, 119).

. . .

V sestav pehotnih polkov pa je bilo uvrščeno tudi pehotno topništvo kalibra 37 mm. Posamezni polk naj bi imel kar štiri takšna orožja oz. eno baterijo le-teh, katerih naloga (prevzeta neposredno iz rovov Velike vojne) je bil boj proti mitralješkim gnezdom. Tako kot pri predhodno opisani oborožitvi, je bil tudi tukaj izvor orožij različen. Prvi je bil francoski M. 16 Puteaux, poznan kot *pito*, drugi pa avstro-ogrski Škoda M. 15 (Aralica in Aralica 2006, 49).

Sredi tridesetih let pa je pri podpornem orožju prišlo do napredka. Leta 1935 se je z nakupom 300 francoskih minometov Stocks-Brandt kal. 81 mm, z domačo oznako M.31 in nakupom licence za izdelavo tega orožja poskušalo posodobiti in po vsej verjetnosti tudi zamenjati množico tipov in kalibrov minometov različnega izvora. Tako je pehota dobila zanesljivo in natančno orožje, ki so ga do vojne v domačih proizvodnih obratih izdelali še 3.000 kosov (Aralica in Aralica 2006, 49).[117]

. . .

A z novimi zgoraj omenjenimi nakupi, se je le povečal skupni nabor orožja za nevtraliziranje praktično enakih nevarnosti, torej mitraljeških odpornih točk oz. gnezd, medtem ko je ostalo odprto vprašanje

[117] V kolikor se na tej točki upošteva zapis Žabkarja (2010, 77), po vsej verjetnosti povzetega po Vojni enciklopediji (Gažević 1972, 119), naj bi bilo v vojski nato le 2.300 minometov, od tega le 1.600 sodobnih.

poteka spopada v primeru srečanja pehote z oklepnimi vozili. Za njihovo nevtralizacijo so namreč potrebna orožja z izstrelki visokih hitrosti, česar pa vojska Kraljevine Jugoslavije ni imela. Zaradi tega so se odločili za nakup namenskih protitankovskih topov. Marca 1935 so se pričeli s Češkoslovaško pogovori o nakupu Škodinih protitankovskih topov P.U.V. vz. 36 kal. 47 mm, pri nas poznanih pod oznako M. 36, ki so končno predstavljali tudi najmočnejšo pehotno oborožitev. Najverjetneje konec leta 1938 oz. v začetku 1939 je 412 topov prišlo v Kraljevino Jugoslavijo (Aralica in Aralica 2006, 56), kjer so bili končno razporejeni po protitankovskih četah pehotnih polkov (Aralica in Aralica 2006, 56, 98). Temu naročilu je sledil nakup še 420 Škodinih topov M. 39 kalibra 37 mm, ki pa po moči niso bili primerljivi z zgornjimi. Z njihovo uvedbo so se po moči približali osnovnemu 37 mm protitankovskemu topu Wehrmachta, a kaj ko se je ta kaliber orožja že kmalu po začetku druge svetovne vojne izkazal za prešibkega v spopadu s takrat sodobnimi oklepnimi vozili; v Kraljevini Jugoslaviji pa je vojna izbruhnila šele leta 1941 (Aralica in Aralica 2006, 56–57). Na dan izbruha sovražnosti je imela vojska Kraljevine Jugoslavije nato 800 sodobnih protitankovskih topov (kalibra 37 in 47 mm). Ker so bila ta enakomerno razdeljena med pehotne divizije, je bil rezultat ta, da so bile pehotne divizije s po 27.000 možmi opremljene z zgolj dvanajstimi protitankovskimi topovi. Tako se niso niti približno približali francoskemu standardu, ki je predvideval 60 takšnih orožij na divizijo ali nemškemu in sovjetskemu standardu iz vojne na Finskem, ki je na približno 17.500 mož v pehotni diviziji predvideval 75 oz. v drugem primeru 50 protitankovskih orožij. Po številu orožij je bila pehotna divizija vojske Kraljevine Jugoslavije izenačena le z italijansko pehotno divizijo, a te so bile mnogo manjše z le 12.979 možmi. Transport orožij je bil izveden z volovsko in konjsko vleko (Gažević 1971, 470; Gažević 1972, 119; Žabkar 2010, 77–78, 83–84).

4.6.5 Posebna oprema in oborožitev nekaterih kopenskih enot na območju Dravske banovine

Kot je bilo zapisano že na začetku poglavja o opremi in oborožitvi, so na območju Dravske banovine prevladovale kopenske pehotne enote. Potrebno pa je izpostaviti tudi nekatere druge enote, ki so delovale na tem območju.

4.6.5.1 Planinske enote

Planinske enote so predstavljale rod vojske Kraljevine Jugoslavije in del teh enot je imel svoje mirnodobno središče tudi v Dravski banovini, v Kranju (Aralica in Aralica 2006, 101). Čas formiranja prvih takšnih enot sega že v 20-ta leta, a resnične planinske enote so bile osnovane z reorganizacijo 52. pehotnega polka Dravske divizijske oblasti in 37. pehotnega polka Savske divizijske oblasti v planinski enoti z mirnodobnim središčem v Delnicah. Ta dva mirnodobna pehotna polka naj bi v primeru vojnega stanja prerasla v odreda, prvi v Triglavski odred in drugi v Risnjaški odred, vsak s po 13.490 pripadniki,

izbranimi po posebnem ključu – vsi so morali biti iz gorskih območij države, podčastniki niso smeli biti poročeni, častniki pa niso smeli imeti šoloobveznih otrok (Aralica in Aralica 2006, 101).

Kljub temu, da so bile to v osnovi pehotne enote, se je njihova oprema nekoliko razlikovala od že opisane opreme preostalih pehotnih enot. Glede na Uredbo o uniformi kopenske vojske iz 4. junija 1932, ki je prvič predpisala izgled uniforme teh enot (Aralica in Aralica 2006, 102),[118] je bil zanje predpisan planinski kroj uniform (Aralica in Aralica 2006, 102), ki naj bi se domnevno zgledoval po takrat sodobnih francoskih enotah (Vrišer 1987, 37). Pri bluzonu je bilo značilno, da je bil šivan iz toplejših materialov in nekoliko bolj široko, prsni žepi so bili zgolj nakazani, do njih pa je bilo mogoče dostopati le od znotraj. Na spodnjih delih rokavov je imel bluzon trak z dvema gumboma, ki je služil zoženju rokavne odprtine. Po sredini prsi se je zgornji del uniforme zapiral s šestimi gumbi, ki niso bili pokriti, tako kot pri uniformi navadnih pehotnih enot. Ovratnik bluzona je bilo mogoče dvigniti in se tako zaščititi pred vremenskimi nevšečnostmi. Uniformo so sestavljale še planinske hlače (planinske *čakšire* oz. hlače *pantalone*), ki so bile prav tako šivane zelo široko, v pasu in pod koleni pa so se lahko zožile in prilagodile posameznemu uporabniku. Pripadniki planinskih enot so bili po predpisih obuti v planinske čevlje ali navadne vojaške čevlje v naravni barvi usnja, v kombinaciji z dokolenkami oz. gamašami. Na glavi so nosili mehke šajkače brez senčnika. V primeru slabega vremena so se poslužili še planinske pelerine. Ta se ni bistveno razlikovala po rangih uporabnikov, kar pomeni, da so imeli vojaki pelerino podobno častniški (Vrišer 1987, 37; Aralica in Aralica 2006, 102, 104). Poleg naštetega je k uniformi spadal še opasač, pri častnikih z naramnikom (Aralica in Aralica 2006, 102) preko desne rame (Vrišer 1987, 37) oz. v bojni verziji uniforme z dvema na hrbtu prekrižanima naramnima pasovoma. Osebna oborožitev moštva je bila identična že opisani opremi pripadnikov navadnih pehotnih enot (Aralica in Aralica 2006, 102). Posamezen planinski odred je imel v svoji oborožitvi (torej oddelčna, enotna in odredna oboržitev): 175 puškomitraljezov, 60 mitraljezov, 39 minometov, 6 gorskih topov Škoda M. 28 kal. 75 mm in 4 gorske havbice M. 28 kal. 100 mm (Aralica in Aralica 2006, 101–102). Zadnja dva oborožitvena sistema sta tako predstavljala hrbtenico artilerijskega diviziona s tremi ali štirimi baterijami v vsakem od planinskih odredov (Žabkar 2013, 52).

4.6.5.2 Jurišne oz. četniške enote

Ker pa je območje Dravske banovine širše spadalo pod prvo skupino armad, torej pod 7. in 4. armado oz. v obdobju miru pod četrto armadno območje, je potrebno zaradi tega območja delovanja izpostaviti še zadnjo pehotno formacijo, točneje vsaj bataljon njenih pripadnikov. To so bile jurišne enote oz. t. i. četniške enote. Teh šest bataljonov se je od redne vojske razlikovalo po uniformi (imeli so planinski tip uniforme s hlačami jahalnega tipa), oznako na uniformi pa je po zgledu iz prve svetovne vojne

[118] Uniforma ostane pretežno nespremenjena nato tudi po Uredbi o uniformi kopenske vojske iz 1939 (Aralica in Aralica 2006, 104).

predstavljala mrtvaška glava s prekrižanimi kostmi na temno rdeči barvi pehotnih enot. Od preostalih pehotnih enot so se razlikovali še po bojni kapi oz. *šajkači*, na kateri so že vojaki nosili znake, katere so v preostali kopenski vojski nosili šele podčastniki (Vrišer 1987, 37; Aralica in Aralica 2006, 57), po oborožitvi Mauser M. 24 ČK (od *četnička*), ki je bila krajša za 10 cm od standardne M. 24 in po bajonetih (Aralica in Aralica 2006, 57).

4.6.5.3 Oklepne enote

Od preostalih enot kopenske vojske, ki so bile oz. naj bi bile del te armadne skupine oz. armadnega območja, pa je kot prvo mogoče omeniti drugi bataljon oklepnih vozil, popolnjen z do 52 lahkimi (Aralica in Aralica 2006, 82) tanki Renault FT 17 (*Faible Tonnage* – lahke tonaže) (Aralica in Aralica 2006, 79). Ti tanki, skupaj z nekaterimi izboljšanimi verzijami, ki pa niso bile sprejete v francosko vojsko in so bile zato prodane, so bili praktično najbolj znani francoski tanki Velike vojne, oboroženi z mitraljezom ali kratkocevnim topom Puteaux M. 18 kalibra 37 mm (Aralica in Aralica 2006, 79). Tik pred vojno naj ni bile te enote kot rezerva poslane v okolico Zagreba, enotam 4. armade, katerim je bila zaupana obramba severnih meja države oz. današnje Hrvaške (Aralica in Aralica 2006, 82, 84). A je nato med vojno moralo priti do nekaterih sprememb, kajti ti tanki so nato sodelovali v bojih v južni in osrednji Srbiji pri Topoli (Aralica in Aralica 2006, 82). Sama uniforma moštva je bila identična uniformi pehotnih kopenskih enot, razlikovali so se le v barvi (višnjeva) in oznaki enot (ploščat bel kovinski tank FT 17). Med uporabo vozil je posadka nosila še kombinezone in zaščitne čelade (Aralica in Aralica 2006, 86).

4.6.5.4 Konjenica

Naslednji rod kopenske vojske je bila konjenica. Sama armadna poveljstva so razpolagala s po enim konjeniškim polkom, v vsaki pehotni diviziji pa je bil še en divizijon konjenice. Ob teh konjeniških enotah so bile še tri konjeniške divizije s po eno konjeniško brigado na divizijo (prva in druga sta imele tri polke, tretja le dva, vsaka divizija pa je imela tudi protioklepni mehanizirani divizion, tretja divizija pa še dodaten motoriziran divizion s tremi strelskimi in enim mitralješkim eskadronom) (Aralica in Aralica 2006, 88, 90). Kljub temu da so bile to konjeniške enote, pa to ne pomeni, da so bile to enote, ki bi se borile zgolj na konjih. Ker je govora o konjenici dragonskega tipa, so bili to pravzaprav pehotni vojaki na konjih, oboroženi tudi s hladnim orožjem (Aralica in Aralica 2006, 91). Na tak status konjenikov kažejo tudi težnje iz marca 1941, ko se je v tretji diviziji pričelo z ustanavljanjem mehaniziranega diviziona. S takšno posodobitvijo bi vojska Kraljevine Jugoslavije v vsaki konjeniški diviziji dobila po eno konjeniško in eno motorizirano oz. mehanizirano brigado, pri čemer bi imela zadnja namesto konj tankete, oklepne avtomobile in tovornjake, s katerimi bi se vleklo topove in prevažalo moštvo (Aralica in Aralica 2006, 90). Tako bi dobili sodobne, hitro premostljive enote. Oprema konjenikov oz. pehote na konjih je bila v večini identična že opisani opremi pehotnih vojakov. Razlikovala se je le v nekaterih malenkostih, ko jo

je bilo potrebno prirediti za uporabo na konjih (spremenjena ročica zaklepa in zaponke za prireditev pasu za nošnjo, drugače standardne puške Mauser M. 24, a po teh »predelavah« poimenovane M. 24 K(arabin), daljši izrezi na hrbtni strani plaščev in oznake v barvi orožja oz. zvrsti enote, ki je bila v tem primeru temno modra). Ob naštetem je bil konjenik oborožen še s konjeniško sabljo (srbskega, francoskega ali avstro-ogrskega porekla), zadolžena pa mu je bila tudi konjska oprema (francoskega, avstro-ogrskega, ameriškega in jugoslovanskega porekla) in seveda vojaški jahalni konj (najštevilčnejši so bili pri nas pasme Nonius) (Aralica in Aralica 2006, 91, 92).

4.6.5.5 Topništvo

Konjenici je sledilo topništvo, ki je bilo deljeno na tri nivoje. Najnižje, a najštevilčnejše je bilo divizijsko topništvo, oboroženo z gorskimi topovi M. 28 kalibra 76,5 mm in poljskimi havbicami M. 14/19 oz. gorskimi različicami zadnjih M. 16/19 kalibra 100 mm. Vsa omenjena oborožitev je bila izdelana v tovarni Škoda, starejši modeli še v času Avstro-Ogrske, medtem ko je bilo francoske oborožitve manj oz. je obstajala težnja, da se jo zamenja za Češkoslovaško (Aralica in Aralica 2006, 93, 95–99). Organizacijsko so ti topniški polki imeli po dva diviziona, vsakega s po dvema ali tremi baterijami, od katerih je imela vsaka praviloma po štiri topove istega modela oz. vrste (Aralica in Aralica 2006, 94). Nad divizijskim topništvom je bilo armadno topništvo, opremljeno z orožji kalibra od 104 do 155 mm, najvišje pa je bilo maloštevilno topništvo podrejeno neposredno vrhovnemu poveljstvu, ki je razpolagalo z oborožitvijo do kalibra 305 mm (Aralica in Aralica 2006, 93). Vsega skupaj je bilo v vojski 595 težkih topov velikih kalibrov (105–305 mm), od katerih pa je bilo le 116 sodobnih (46 topov 105–150 mm, 48 havbic 150 mm in 22 možnarjev 220–305 mm). Skupno naj bi bilo v vojski 931 poljskih topov, od katerih pa je bilo sodobnih le 300 (M. 28) (Gaževič 1972, 119). Oprema topniških enot je bila enaka že opisani opremi pehotnih enot, razlikovala se je le v barvi enote oz. orožja (črna), v topniških oznakah in po tem, da so vsi vojaki in podčastniki nosili čevlje (Aralica in Aralica 2006, 98–99). Očitnejše razlike so se pričele šele pri oborožitvi. Topniške enote so zadnje pričele dobivati puške M. 24, tako da so vojno pričakale v večini opremljene s puškami Mannlicher M. 1895 M kalibra 7,9 x 57 mm, vojaški člani posadk topov pa so imeli še velike artilerijske nože (*Faschinenmesser* oz. *Pionniersäbel*) M. 1915 oz. M. 1853/62 avstro-ogrskega izvora, nekaj pa je bilo v oborožitvi tudi še starih srbskih M. 1897. Vojaki, ki niso bili neposredno člani posadk, so namesto omenjenih nožev imeli bajonete (Aralica in Aralica 2006, 100).

4.6.5.6 Protizračna obramba

Naslednje enote kopenske vojske so bile enote protizračne obrambe. Zanjo je značilno, da so bile osnovane (tako kot tudi nekateri drugi rodovi kopenske vojske) z relativno skromnimi materialno-tehničnimi sredstvi. Mitraljezi, topovi itd. so bili tako sorodni oz. v nekaterih primerih celo enaki oborožitvi v enotah drugih rodov, z dodanimi namenskimi namerilnimi napravami. A z razvojem letalstva je bilo protizračni obrambi namenjeno vedno več pozornosti tudi v vojski Kraljevine SHS oz. Jugoslavije. Tako je najprej prišlo do posodobitve vsaj 328 (Aralica in Aralica 2006, 162) protizračnih topov M. 1914, poznanih tudi kot M. 5/8 kal. 76,5 mm,[119] temu pa so sledili še nakupi ostale opreme, od katere pa je potrebno izpostaviti nakup visokotehnoloških poveljniških računskih naprav, ki so glede na vnesene podatke računale naklon in smer cevi protizračnega orožja (Aralica in Aralica 2006, 162–163). Vendar ne glede na ves trud in finančne vložke je oprema enot za protizračno obrambo leta 1939 veljala za zastarelo. Ta ocena izhaja iz primerjave oborožitve in organiziranosti s takrat sodobno opremljenimi enotami nemške protizračne obrambe in iz pričakovanja, da bi te enote morale odgovoriti na nevarnosti, ki so jih izpostavile izkušnje iz španske državljanske vojne. Tako se je pričela iskati nova primarna oborožitev enot za protizračno obrambo (Aralica in Aralica 2006, 163). Z nemško okupacijo Češke je Kraljevina Jugoslavija pričela pogovore o nakupu sodobne opreme (zlasti topov za protizračno obrambo) nekdanjih češkoslovaških enot za protizračno obrambo. Konec leta 1939 je Kraljevini to opremo tudi uspelo pridobiti, med njo pa je bilo 28 Škodinih topov M. 37 kal. 75 mm,[120] 80 Škodinih topov M. 36 kal. 76,5 mm in vsa pripadajoča oprema (vozila, prisluškovalne oz. akustične naprave tovarne Gerc iz Bratislave, Elektro-akustik M. 37 E, poveljniške računske naprave T-7 Gerc premera 150 cm M. 36-K, reflektorji in ostala oprema za 27 enot za protizračno obrambo (7 oboroženih s topovi M. 37 in 20 s topovi M. 36) s po 1.000 kosi streliva na posamezno enoto) (Aralica in Aralica 2006, 164) ter skupaj 500 češkoslovaških mitraljezov vz. 60 kal 15 mm, v vojsko Kraljevine Jugoslavije sprejetih pod nazivom M. 38 Zbrojovka in italijanskih malokalibrskih topov M. 39 Breda kal. 20 mm (Gažević 1972, 119; Aralica in Aralica 2006, 164).

Z novim orožjem se je lahko pričela reorganizacija celotne protizračne obrambe, ki se je zaključila v začetku leta 1940. Takrat je bila protizračna obramba v vojski Kraljevine Jugoslavije urejena tako, da so navadne pehotne enote na napade iz zraka odgovarjale z oddelčnimi mitraljezi in puškomitraljezi, postavljenimi na namenske podstavke za delovanje po ciljih iz zraka. Višje je nato vsaka od 28 operativnih divizij imela četo protizračne obrambe, oboroženo s šestimi kosi M. 38 Zbrojovka oz. M. 39 Breda (obramba proti nizkoletečim letalom),[121] vsaka od sedmih operativnih armad pa je dobila divizion protizračne obrambe (dva diviziona dobi še vrhovno poveljstvo) s tremi baterijami topov M. 37 ali M. 36,

[119] Po posodobitvi v tovarni Škoda so bili nato poznani tudi pod oznako M. 5/28 oz. M. 5/32 (Aralica in Aralica 2006, 161–162).

[120] V Vojni enciklopediji je podana navedba o 40 75 mm topovih M. 37, skupno z M. 36 120 sodobnih orožij (Gažević 1972, 119).

[121] Poznane so tudi fotografije mitraljeških čet, oboroženih s francoskimi mitraljezi St. Etienne Mle 1907/15 kal. 8 mm na podnožju in z namerilnimi elementi za delovanje po ciljih iz zraka (Aralica in Aralica 2006, 163).

četo mitraljezov za protizračno obrambo, reflektorsko četo, prisluškovalno oz. akustično napravo in poveljniško računsko napravo (Aralica in Aralica 2006, 164–165).

. . .

Ob opisani ureditvi protizračne obrambe enot vojske kraljevine Jugoslavije pa je bila od leta 1939 naprej organizirana tudi Teritorialna zračna obramba (Aralica in Aralica 2006, 162), ki je bila tik pred vojno številčno okrepljena in reorganizirana v pet zračnih con (Beograd, Sarajevo, Skopje, Zagreb[122] in Niš) z večjim številom enot protizračne obrambe v posamezni coni. Skupno je bila teritorialna protizračna obramba organizirana v 112 baterij srednjega topništva, 29 mitraljeških čet, 30 mitraljeških vodov in 13 reflektorski čet, v katerih je bilo poleg 4 reflektorjev (v posameznih vodih eden) tudi prisluškovalna naprava (Aralica in Aralica 2006, 165) s pripadajočimi štabnimi, zalednimi in drugimi službami, ki so skrbele za delovanje enot (Aralica in Aralica 2006, 162).

Oborožitev Teritorialne zračne obrambe je večinoma predstavljala nekdanja oprema enot protizračne obrambe vojske Kraljevine Jugoslavije (Aralica in Aralica 2006, 164, 165), to pa je bilo v začetku 30-ih let 328 obnovljenih topov M. 5/28 in M. 5/32, 100 oz. 120 novih škodinih topov za protizračno obrambo M. 28 A kalibra 76,5 mm (Aralica in Aralica 2006, 162), 420 starih mitraljezov različnih tipov ter skupno 108 mitraljezov M. 38 in lahkih topov M. 39 (Aralica in Aralica 2006, 165). V luki Boka Kotorska pa je bilo moštvo teh formacij oboroženo s topovi D/35 kal. 90 mm (ostalo opremo teh enot pa so predstavljale tudi že omenjene prisluškovalne oz. akustične naprave, reflektorji in poveljniške računske naprave) (Aralica in Aralica 2006, 162–163).

Uniforma pripadnikov enot protizračne obrambe se ni razlikovala od že opisanih uniform topniških enot kopenske vojske. Za razlikovanje rodu od ostalih topniških enot je bil leta 1939 predpisan poseben kovinski znak za podčastnike in častnike z orlom, pod katerim sta bili dve tanjši prekrižani topovski cevi (Vrišer 1987, 38; Aralica in Aralica 2006, 165).

Kar se tiče oborožitve, so glede na zgornje podatke vse enote teritorialne protizračne obrambe v državi razpolagale z okoli 430 topovi, od katerih je bilo le 108 sodobnih namenskih topov za delovanje po ciljih v zraku, ob še 920 mitraljezih različnih kalibrov, od katerih je bilo 500 sodobnih.[123] O vsej oborožitvi, namenjeni protizračni obrambi v državi, pa Vojna enciklopedija podaja podatke o 2.000 mitraljezih kalibra 7,9 in 8 mm, 500 mitraljezih kalibra 15 in 20 mm in skupno 580 topov kalibra od 75 do 80 mm (Gažević 1972, 119).

[122] 4. zračna cona Zagreb je bila razdeljena na 18 oddelkov, od katerih jih je bilo kar 10 na območju Dravske banovine. To so bili oddelki: Ljubljana, Zidani most, Trbovlje, Kamnik, Novo Mesto, Celje, Maribor, Fale, Brovnica in Jesenice (Gažević 1972, 120).

[123] V Vojni enciklopediji (Gažević 1972, 119) je mogoče zaslediti podatek o kar 580 protiletalskih topovih, od katerih pa naj bi bilo sodobnih le 120 (80 topov M. 36 76,5 mm in 40 topov M. 37 75 mm).

4.6.5.7 Orožniške enote

Nadzor nad zaledjem Zahodne in dela Severne fronte je bilo dodeljeno žandarmerijskemu polku Dravske banovine (Žabkar 2010, 107). Ta pomožni organ službe javne varnosti, čigar zaposleni so bili stalni pripadniki vojske, je kljub temu, da je spadal pod pristojnost tako ministra za notranje zadeve, kot tudi ministra vojske in mornarice (Šmid 2003, 41; Aralica in Aralica 2006, 106), s prehodom na vojno stanje pričel v zaledju 7. armade opravljati zlasti vojaške naloge. Do organiziranja enega žandarmerijskega polka na območje banovine je prišlo po reorganizaciji notranje državne ureditve na banovine. Nadaljnjo so se ti polki delili še na bataljone, čete, vode in orožniške postaje. Groba teritorialna ureditev pa je že pred reorganizacijo leta 1931 predvidevala, da je bil v vsak srez razporejen eden ali dva voda orožnikov. Po ponovni reorganizaciji leta 1935 in nato nekaterih spremembah, do katerih je prišlo le na Hrvaškem ob ustanoviti enotne banovine na tem območju, je ta formacija 732 častnikov in preostalih 18.161 žandarjev vojno pričakala organizirana v 81 čet in en eskadron (Aralica in Aralica 2006, 106).

Pred predstavitvijo opreme te formacije, je potrebno najprej izpostaviti, da so imeli vsi žandarji podčastniške čine. Verjetno je bila tudi iz tega razloga njihova uniforma nekoliko bolj podobna uniformam podčastnikov in častnikov v redni vojski, čeprav so se na začetku oblačili bolj ali manj v kar iste uniforme, kot so bile na razpolago tudi vojski (različne uniforme še iz obdobja vojne ali pred tem). Drugače je bila barva uniforme nekoliko bolj svetla, barva formacije pa je bila živo rdeča, v tej barvi pa so bile nato tudi oznake na ovratniku ali spodnjem delu rokavov (rdeča pentlja), torej detajli, ki so uniformo razlikovali od podčastniških in častniških uniform v redni vojski. Hlače so bile t. i. pol francoskega kroja (na fotografijah spominjajo celo na jahalne kroje) z zunanjim šivom v barvi formacije. Prevladujočo obutev so pri podčastnikih predstavljali zlasti črni čevlji z ovijači ali kožnimi gamašami, čeprav ni bilo redko, da je bila obutev podobna častniški. Kljub zgoraj izpostavljenim nekaterim malenkostim na uniformi, so se orožniki od vojske še najbolj razlikovali po pokrivalu. Tega je sicer predstavljala trda šajkača s ščitnikom pred soncem, kokardo v barvi državne zastave in s trakom po zgornjem zunanjem robu pokrivala. Ta trak se je glede na čin razlikoval po barvi (rdeča ali zlata) in tudi širini. A takšna pokrivala so bila po predpisih v uporabi le do leta 1939, ko so bile predpisane t. i. *šapke* (Aralica in Aralica 2006, 107–111), torej pokrivala kakršna v grobem nosijo še danes pripadniki Slovenske policije, ali pa častniki Slovenske vojske.

Oborožitev pripadnikov žandarmerije se je s preoborožitvijo redne vojske spremenila, kajti ta formacija je dobila leta 1929 (že 1925 kupljene) češkoslovaške puške Zbrojovka vz. 24 Mauser kalibra 7,9 mm, v Jugoslaviji poznane kot »karabin 7,9 mm M.24 A« (Aralica in Aralica 2006, 111). Preostalo ognjeno oborožitev je predstavljala pištola, katero je po standardizaciji teh kratkocevnih orožij zastopal Browning

M. 1910/22 kalibra 9 mm, t. i. vojno-državni (Aralica in Aralica 2006, 111). Hladno oborožitev so predstavljale sablje, a ker so te lahko nosili le častniki in višji podčastniki, so bili preostali oboroženi še z bajoneti (Aralica in Aralica 2006, 111).

4.6.6 Oborožitev pehotne divizije

Glede na Žabkarja (2010, 84) je bilo v teh formacijah v oborožitvi »27.000 pušk repetirk, 210–230 mitraljezov, 450 puškomitraljezov, 24 minometov (kal. 75–90 mm), 12 protitankovskih topov kalibra 37–47 mm (imele so jih samo nekatere divizije)« – tukaj Žabkar poda drugačne podatke, kot na str. 78 svojega članka, kjer npr. zapiše, da je bil ta tip orožja številčno enakomerno razdeljen med divizije, kar bi ob 800 sodobnih kosih oborožitve pomenilo 25 protitankovskih topov na divizijo – »15 topov kalibra 37 mm, 50 topov in havbic kalibra 65–100 mm« poleg te oborožitve pa tudi že omenjena številčna konjska in volovska vprega za transport nekaterih kosov naštete oborožitve (Žabkar 2010, 78, 84).[124] Zgolj za primerjavo; nemška pehotna divizija je imela kar 17.734 kosov osnovne osebne oborožitve, večinoma pušk repetirk, 138 težkih in 378 lahkih mitraljezov, 147 minometov (kalibra 50 in 80 mm), 75 protitankovskih topov, 12 avtomatskih protiletalskih topov, 20 topov kalibra 75 mm, 6 topov kalibra 105 mm, 36 havbic kalibra 105 mm, 12 havbic kalibra 150 mm, 1.009 lahkih in tovornih vozil ter 3 oklepno izvidniška vozila, 201 prikolic, 527 motociklov, 4.842 konj in 919 vlečnih vozov (Gaževič 1971, 470). Ne glede na strukturo in oborožitev zgoraj omenjenih divizij je mogoče pripisati še izračunano količino jekla in eksploziva, katerega je bila sposobna izstreliti posamezna pehotna divizija. Pri Nemcih je bilo to leta 1939 24 ton, pri pehotni diviziji vojske Kraljevine Jugoslavije pa le približno 9 ton (Žabkar 2010, 85).

[124] Vojna enciklopedija (Gaževič 1972, 119) podaja nekoliko drugačne podatke. Po tem viru naj bi imela divizija jugoslovanske kraljeve vojske, 1. oktobra 1939, v oborožitvi 27.000 kosov osnovne osebne oborožitve, večinoma pušk repetirk, 448 puškomitraljezov, 140–164 težkih in 72 lahkih mitraljezov, 24 minometov (kalibrov 75, 81 in 90 mm), 15 pehotnih topov kalibra 37 mm, 6 protiletalskih mitraljezov kalibra 15 mm in 48 topov in havbic kalibra od 65 do 100 mm.

5 OSKRBA VOJSKE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE V DRAVSKI BANOVINI

Da pa se lahko sploh razmišlja o obrambi pred določeno zunanjo grožnjo državi, je potrebno izvesti potrebne obrambne priprave, končno pa poskrbeti tudi za pravilno pripravo oz. oskrbo moštva oboroženih sil ali kot je bilo definirano na začetku, vzpostavljen mora biti sistem popolnjevanja oboroženih sil. V tem sistemu je največji pomen pripisan ravno človeškemu faktorju. Tega znotraj oboroženih sil predstavljajo pripadniki oboroženih sil, širše gledano v naborniškem sistemu popolnjevanja z moštvom, kakršen je bil v veljavi tudi v Kraljevini Jugoslaviji, pa so to pravzaprav posamezniki iz civilne družbe. Na tem mestu se sicer nekoliko bolj izpostavlja zakonsko urejene obveznosti posameznikov do oboroženih sil ali države oz. vzpostavljen sistem popolnjevanja oboroženih sil z živo silo, a nedvomno bi bilo oz. je bilo v življenja teh civilistov poseženo tudi v primeru obsežnejših, temeljitejših, zlasti pa dolgotrajnejših obrambnih priprav za primer zoperstavljenja zunanji agresiji. To pomeni, da je civilna družba oz. da so ljudje prihajali v stik z oboroženimi silami kot izvrševalcem vojaške moči najprej preko civilne sfere, torej najprej npr. kot otroci, ki spremljajo vojake na ulicah mest, v katerih so vojašnice, ali kot otroci, ki se igrajo v bližini vojaških objektov ali delovišč, nato kot posamezniki v domačem kraju, občini in izobraževalnem sistemu, ki naj bi skrbeli tudi za vzpostavitev pozitivnega odnosa do državnih atributov in obeleževanja le-teh, nato pa že preko srečanja z naborniškim sistemov oz. vpoklicem, najprej morda preko odhoda starejših sorojencev, kmalu pa tudi njih samih, do služenja v oboroženih silah, do zakonsko določene starosti in nato preko ponovitve omenjenih dogodkov v vlogi staršev. Ravno iz tega razloga bodo v nadaljnjih poglavjih zastavljen predmet pregleda najprej ravno civilni organi, ki so bili v stiku s posameznimi civilnimi osebami, hkrati pa so bili zadolženi za izvajanje ukrepov, ki so bolj ali manj vplivali na sistem popolnjevanja oboroženih sil. V našem primeru so to različni nivoji civilne državne uprave Dravske banovine na relaciji od kraljevske banske uprave Dravske banovine navzdol proti občinam, točneje občine Bled, v odnosu do vojaških organov v Dravski banovini. Obstaja namreč prepričanje, da so bili zlasti nižji civilni organi in institucije državne uprave, s katerimi so ti vojaški organi neposredno sodelovali, najbolj v stiku s tako pomembnim človeškim faktorjem oz. so lahko nanj najbolj vplivali. Izpeljano iz tega je mogoče trditi, da so lahko tako največ doprinesli k splošni morali državljanov, patriotski drži le-teh in njihovi privrženosti višjim ciljem.

5.1 Dravska banovina – njen nastanek in nekaj statističnih podatkov

Aleksander Karađorđević, kralj Kraljevine SHS, je bil monarh, ki je imel v primerjavi z ostalimi evropskimi voditelji kraljevin veliko več pristojnosti oz. večjo oblast. Tako je bil vrhovni poveljnik vojske, odgovoren ni bil praktično nikomur, nastavljal oz. odstavljal je lahko ministrske predsednike in morda

najpomembnejše, po svoji lastni volji je lahko razpuščal parlament. Zaradi političnih in nacionalnih nasprotij, ki so zavladale v Kraljevini SHS, se je te zadnje pravice oz. možnosti poslužil 6. januarja 1929. Takrat je razpustil parlament, ukinil obstoječo Vidovdansko ustavo, izglasovano 28. junija 1921, prepovedal vse politične stranke in uvedel osebno diktaturo[125]. Ob teh posegih kralja Aleksandra pa je z nastopom šestojanuarske diktature prišlo tudi do posegov v upravno in teritorialno ureditev države (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4; Šmid 2003, 19–20). Podlago za te posege sta predstavljala Zakon o nazivu kraljevine in razdelitvi Kraljevine Jugoslavije na upravna območja, iz 3. oktobra 1929, in Zakon o banski upravi, iz 7. novembra 1929 (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4; Šmid 2003, 48).[126] Z njima je bilo ukinjenih triintrideset oblasti, državno ozemlje pa je bilo na novo upravno in teritorialno razdeljeno na deset območij, od katerih je bilo devet banovin, v večini poimenovanih po rekah.[127] Takšna ureditev države naj bi bila, po besedah takratnega predsednika vlade Petra Živkovića, posledica sledenja objektivnim kriterijem, postavljenim z namenom doseganja čim višje koristi za narod in čim manjše obremenitve proračuna. Zadnje naj bi se doseglo zlasti z novo organizacijo državne uprave, verjetno pa posredno tudi z naravnim prometnim in gospodarskim gravitiranjem ozemlja posamezne banovine proti njenemu središču (Šmid 2003, 49).

Vse banovine v državi so pričele z delom 11. novembra 1929. Tega dne je bila velika večina Slovencev, živečih v Kraljevini Jugoslaviji, združenih v eno upravno in teritorialno enoto, Dravsko banovino. Njeno ozemlje je po manjših teritorialnih spremembah 28. avgusta 1931 obsegalo območja od meddržavnih meja z Italijo, Avstrijo in Madžarsko ter nato po reki Muri do zunanjih meja srezov Lendava, Ljutomer, Ptuj, Šmarje, Brežice, Krško, Novo mesto, Metlika, Črnomelj, Kočevje in Logatec, nato pa še ozemlje občine Štrigov z vasmi Dubrovo in Dubrov breg ter ozemlje občine Miholjevac s kraji Presika, Podvičin in Prahovski iz sreza Čakovec ter občini Križevljani in Cestice iz sreza Varaždin (Šmid 2003, 52–53). Teritorialno je Dravska banovina tako obsegala 15.849 km^2 oz. 6,40 odstotkov državnega ozemlja[128]. Po štetju prebivalstva 31. marca 1931 je v njej živelo 1.144.298 prebivalcev, kar je predstavljalo 8,21 odstotkov prebivalcev celotne države[129] (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4; Šmid 2003, 53–54), gostota poselitve v banovini pa je bila, po istih zgornjih podatkih, 72,6 prebivalcev na km^2. Število

[125] Diktatura je bila nato nekoliko omiljena leta 1931 z imenovanjem novega parlamenta in 3. septembra istega leta s razglasom nove ustave (Šmid 2003, 20). Ta ustava ni posegala v že obstoječo organizacijo državne uprave iz leta 1929 (Šmid 2003, 31), je pa z njo postala Kraljevina Jugoslavija dedna in ustavna monarhija, v kateri je zakonodajno oblast izvrševalo narodno predstavništvo, sestavljeno iz senata, v katerega je del senatorjev imenoval kralj, del pa jih je bilo izvoljenih za obdobje šest let, in narodne skupščine, predstavniki katere pa so bili voljeni na štiri leta (Šmid 2003, 20).

[126] Krajevni leksikon dravske banovine (1937, 4) pred ta dva zakona kot pomembna našteje še Zakon o ureditvi vrhovne državne uprave iz 31. marca 1929 s poznejšimi spremembami in dopolnitvami ter Zakon o notranji upravi iz 19. junija 1929 z novelo iz 9. oktobra 1929.

[127] Ozemlje Beograda z okolico (Zemun, Pančevo in okoliški kraji), Vardarska banovina s središčem v Skopju, Moravska banovina s sedežem v Nišu, Zetska banovina s sedežem v Cetinju, Drinska banovina s sedežem v Sarajevu, Donavska banovina s sedežem v Novem Sadu, Primorska banovina s sedežem v Splitu, Vrbska banovina s sedežem v Banjaluki, Savska banovina s sedežem v Zagrebu in Dravska banovina s sedežem v Ljubljani (Šmid 2003, 49).

[128] 31. marca 1931, naj bi, glede na Krajevni leksikon dravske banovine, površina te samoupravne enote obsegala 15.746 km^2 (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4). Celotna Kraljevina Jugoslavija pa je obsegala 247.542 km^2 (Šmid 2003, 53).

[129] V Kraljevini Jugoslaviji je bilo takrat 13.934.038 prebivalcev (Šmid 2003, 53).

prebivalstva je med leti 1921 in 1931 v banovini naraslo za 83.942 oseb ali 7,9 odstotkov (prirast na nivoju države je bil 16,24 odstotkov) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 12).

V upravnem pogledu so se banovine, ki so bile širše notranje državne samoupravne enote druge stopnje, delile nižje še na okraje ali sreze in občine (Šmid 2003, 19, 31). Dravska banovina je bila po statističnem pregledu iz leta 1939 tako razdeljena na petindvajset srezov oz. okrajev (Brežice, Celje, Črnomelj, Dolnja Lendava, Dravograd (s sedežem na Prevaljah), Gornji Grad, Kamnik, Kočevje, Kranj (od katerega se je nato odcepil nov okraj Škofja Loka), Krško, Laško, Litija, Ljubljana okolica, Ljutomer, Logatec, Maribor desni breg, Maribor levi breg, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Ptuj, Radovljica, Slovenj Gradec, Slovenske Konjice in Šmarje pri Jelšah) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4; Šmid 2003, 54, 57),[130] na 407 občin, od katerih so bile 4 mestne (Mesto Celje, Mesto Ljubljana, Mesto Maribor in Mesto Ptuj) in na 2.302 katastrske občine (Šmid 2003, 57).

5.1.1 Struktura poklicev

Zadnji obdelan statistični popis prebivalstva je bil leta 1931, tako da je mogoče statistiko poklicev za prebivalstvo Dravske banovine podati glede na te podatke. Tako je bilo zaposlenih v kmetijstvu, gozdarstvu in ribištvu 690.561 oseb, od tega 320.400 moških in 370.161 ženskih ali kar 60,35 odstotkov vsega prebivalstva banovine. Temu deležu prebivalstva je sledila skupina zaposlenih v industriji in obrti, katero je predstavljalo 223.017 oseb, od tega 121.171 moških in 101.846 žensk ali 19,49 odstotni delež prebivalstva banovine. Od rent ali pokojnin je živelo 52.061 oseb ali 4,55 odstotkov prebivalstva banovine, v javni službi in svobodnih poklicih je bilo zaposlenih 46.109 oseb ali 4,03 odstotkov prebivalstva banovine, v prometnih dejavnostih 45.264 oseb ali 3,96 odstotkov prebivalstva banovine, v dejavnosti trgovine 31.383 oseb ali 2,74 odstotkov prebivalstva banovine, v rudarstvu in topilništvu 27.791 oseb ali 2,43 odstotkov prebivalstva banovine, v oboroženih silah 6.274 oseb ali 0,55 odstotkov prebivalstva banovine, dnevničarjev in delavcev brez podrobnejšega opisa dejavnosti zaposlitve oz. poklica je bilo 3.702 ali 0,32 odstotkov prebivalstva banovine, uslužbencev zaposlenih v denarnih zavodih je bilo 3.651 ali 0,32 odstotkov prebivalstva banovine, v vseh ostalih različnih poklicih pa je bilo zaposlenih 14.485 oseb ali 1,26 odstotkov prebivalstva banovine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 13).

5.1.2 Tisk

Glede na statistične podatke v Dravski banovin ni bilo niti 6 odstotkov nepismenega prebivalstva, kar ob preračunu na osnovi podatkov o številu prebivalstva iz leta 1931 pomeni, da je bilo nepismenih manj kot 68.568 prebivalcev. Za seznanjanje s tekočimi vestmi je pomemben podatek, da je konec leta 1935

[130] Končno torej na 26 srezov oz. okrajev.

izhajalo v banovini dnevno sedem tiskanih medijev oz. časopisov, od tega pet v Ljubljani in dva v Mariboru, trikrat tedensko je izhajala ena tiskovina, dvakrat tedensko šest, tednikov pa je bilo 26. K temu je potrebno prišteti tudi tiskovine, ki so izhajale dvakrat ali večkrat mesečno (18), mesečnike (128) ter revije in zbornike, ki so izhajali dvakrat ali večkrat letno (38), a za to skupino je značilno, da niso posredovale najaktualnejših dnevnih vesti. Skupno je bilo vseh periodičnih tiskanih medijev kar 224. Dnevno je v domove prihajalo okoli 53.000 izvodov dnevnikov, ob nedeljah, ko so izhajali dnevniki v povečani obliki in kulturno politični tedniki, pa celo okrog 190.000 izvodov časopisov. Mesečnih in strokovnih listov je prihajalo vsak mesec po 200.000 izvodov. Na ostale periodične publikacije je bilo naročenih še okoli 140.000 ljudi. A v kolikor število prebivalcev delimo z dnevnim številom izvodov dnevnikov, je možno zaključiti, da je en dnevnik prišel na slabih 22 prebivalcev, v primeru tednikov oz. razširjenih izdaj dnevnikov, pa si je en izvod tiskovine delilo le 6 prebivalcev (v kolikor bi bila distribucija tiskovin enakomerna po vsem ozemlju banovine) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 16).

5.1.3 Socialno varstvo

V področje »socialno varstvo« je možno uvrstiti npr. zaščito otrok in mladine, pomoč neprivilegiranim slojem in onemoglim, pomoč ob elementarnih nesrečah prizadetim, skrb za izseljenstvo, zaščito delavstva, zavarovanje le-tega in pokojninsko zavarovanje meščanstva, med drugim pa je na tem področju mogoče iskati tudi podatke o številu zaposlenih in strukturi delavskega prebivalstva. Za zavarovanje delavcev je skrbel Okrožni urad za zavarovanje delavcev (OUZD) v Ljubljani, z ekspoziturami v Mariboru, Celju, Ptuju, Kočevju, Kranju, Murski Soboti, Novem mestu, Slovenj Gradcu, Tržiču in Zagorju. V letih od 1930 do 1934 je bil značilen trend padanja zavarovancev, s tem pa tudi zaposlenih. Tako je bilo leta 1930 pri OUZD zavarovanih 103.729 delavk in delavcev, medtem ko leta 1934 le še 79.010. V odstotkih glede na celotno prebivalstvo je bilo največ zavarovanih delavk in delavcev v Celju (48,51 odstotkov), nato v Mariboru (29,42 odstotkov), Ljubljani (26,88 odstotkov) in Ptuju (17,06 odstotkov). Po statistiki za leto 1934 je bilo največ delavk in delavcev (12.682) zaposlenih v tekstilni industriji, nato kot hišna služinčad (8.350), v gozdno žagarski industriji (6.552), kovinarski industriji (6.132), oblačilni industriji in čiščenju (4.173), v industriji hrane in pijače (3.625), pri nadzemeljskih gradnjah (3.570), v industriji kamenja in zemlje (3.536), trgovini (3.528), v industriji predelovanja kož in njenih nadomestkov (2.806), sledile pa so še druge skupine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 16–17).

5.1.4 Poljedelstvo

Ker je poljedelstvo močno pogojeno z naravnimi danostmi oz. zlasti z velikostjo kmetijskih površin, je potrebno v začetku zapisati, da je bilo teh površin za 51,1 odstotkov skupne površine banovine ali

829.268 ha.[131] Od tega so se po podatkih iz leta 1934 njive raztezale na 313.850 ha, travniki na 257.287 ha, pašniki na 193.817 ha, vinogradi na 24.770 ha, sadovnjaki na 21.657 ha in vrtovi na 10.956 ha. Neplodnega zemljišča je bilo za 6.931 ha. V banovini se je gojilo 34 njivskih oz. kulturnih rastlin. Glede na pogostost zasaditve na njivah so si sledile (od najpogosteje prisotnih kultur do manj pogostih): pšenica, krompir, koruza, rž, ajda, črna detelja, oves, ječmen, lucerna, proso, pesa, zelje, korenje, fižol, hmelj, ajda, lan, repa, pa tudi buče, laška in semenska detelja ter druge kulture, a največ pridelka so dale njivske krmilne rastline in krompir. Leta 1933 je bilo npr. tako pridelano največ krompirja in črne detelje, šele na tretjem mestu je sledila pšenica, nato pa pesa, koruza, rž, lucerna, zelje, … Posplošena ocena v Krajevnem leksikonu pa na področju pridelka pokaže celo nekoliko slabšo stanje. Pšenica, glede na količino pridelka, stoji šele na šestem mestu, koruza na sedmem, rž na desetem, oves na enajstem, ajda na dvanajstem, ječmen na trinajstem, proso pa na šestnajstem mestu (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 18, 19). Tako je veljalo, da je bilo v Dravski banovini pridelano manj hrane, kakor jo je bilo porabljeno, slednje pa je veljalo zlasti za pšenico, katero je bilo potrebno letno uvoziti okoli 700 vagonov. Iz banovine je bilo od zgoraj naštetega mogoče izvažati le krompir, fižol, zelje, hmelj in, kljub pomanjkanju v domačem kmetijstvu, tudi seno (leta 1934 največ izvoženo na Češko in v Nemčijo) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 22).

5.1.5 Živinoreja

Živinorejo, kot skupek različnih panog, je mogoče razdeliti glede na število živali v posamezni panogi, hkrati pa tudi glede na pomembnost panog in vrednost živali. Tako je bila kot panoga na prvem mestu s približno 400.000 glavami govedoreja (vrednost 360 milijonov dinarjev), tej pa so nato z okoli 350.000 repi sledile svinjereja (130 milijonov Din), z okoli 250.000 repi perutninarstvo (približno 40 milijonov Din), z dobrimi 55.000 glavami konjereja (približno 80 milijonov Din), kot že manj pomembni panogi pa z blizu 80.000 čebeljimi panji tudi čebelarska panoga (8 milijonov Din) in z 40.000 živalmi ovčjereja (5 milijonov Din) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 24). A ne glede na zgornje podatke je bila iz vidika gospodarstva Dravske banovine najpomembnejša perutninska panoga. Tako je bila vrednost izvoženih jajc večja od vrednosti svinjereje ali govedoreje, višje od vrednosti jajc pa sta bili le vrednosti izvoza lesa in koruze (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 26).

Zaradi kasnejše večkratne omembe konj s strani arhivskega gradiva, je potrebno okvirno predstaviti tudi konjerejo. Za to panogo je veljalo, da je bila nekoč močna in donosna, kajti mnogo delavnih konj se je prodajalo na sever. Po vključitvi slovenskega ozemlja v novo državo je bila Dravska banovina odrinjena

[131] Na tem mestu je moralo priti do napake v navedbi površine ozemlja celotne Dravske banovine, kajti v kolikor bi bilo 51,1 odstotkov skupne površine banovine namenjeno kmetijskim površinam, bi bila površina banovine 16.228 km^2, medtem ko pa je bilo nekoliko nazaj navedeno, da je površina Dravske banovine 15.849 km^2 ali 15.746 km^2 (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 12, 18; Šmid 2003, 53). Kljub tej napaki bodo podatki povzeti po uporabljenem viru.

od tujih trgovskih poti, s tem pa je začel izvoz hitro upadati. Tako se je pričelo konje rediti v večini le za lastne potrebe in mnogo manj za izvoz. Po petnajstih letih konstantnega padanja te panoge, se je v začetku tridesetih let trend nekoliko obrnil, s čimer se je povečala potreba po kobilah in plemenskih žrebcih. A zaradi nazadovanja v preteklih letih je omenjena panoga v nekaterih okoliših Dravske banovine popolnoma izginila, kot npr. v Savinjski dolini, na Gorenjskem in tudi drugje. Sredi tridesetih let se je tako glavni in edini večji konjerejski okoliš raztezal na severovzhodu banovine in vključeval sreze Lendava, Murska Sobota, Ljutomer, Ptuj s sodnim okrajem Sv. Lenart in srez Maribor levi breg. Tu so gojili težkega konja medjimurskega tipa, z izjemo sodnega okraja Ljutomer, kjer so rejci favorizirali lahkega konja, največ ameriškega dirkača. Med manjše in ne tako pomembne okoliše pa je iz tistega obdobja mogoče omeniti tudi Krško polje z lahko konjerejo in okolico Ljubljane, kjer so tako kot tudi na Gorenjskem, favorizirali težke konje noriškega tipa. Pospeševanje konjerejske panoge je zahtevalo veliko banovinskih finančnih sredstev, kajti večina žrebcev je bila last banovine, njihovo vzdrževanje pa je bilo drago. Iz tega razloga se jih je večje število oddajalo zasebnikom v oskrbo in uporabo. S selekcijo in uvedbo rodovnih knjig, ki so se vodile centralno za glavne pasme, kot so bile medjimurec, norik, amerikanec in lipicanec, se je pričelo leta 1934. Obstajala je namreč težnja, da se tudi ob pomoči vzrejnih nagrad vzredi del potrebnih žrebcev doma, a sredi tridesetih let je bila banovina na tem področju še vedno odvisna od uvoza (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 26–27).

5.1.6 Gozdarstvo

Glede na Krajevni leksikon Dravske banovine, je bila v začetku leta 1935 po podatkih davčnega katastra površina gozdov 679.270 ha, s tem da je bila ob tem podana tudi ocena, da je bilo z gozdom obraslih površin pravzaprav 705.631 ha; ne glede na točnost podatkov je gozd torej predstavljal nekoliko manj kot polovico ozemlja Dravske banovine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 34).

Za gozdna posestva je bilo značilno, da so bila različnih velikosti, predvsem pa so prevladovali mali posestniki z manj kot 5 ha gozda v svoji lasti, pa še ta je bil v večini raztresen na več parcelah. Malo je bilo namreč posestnikov, ki bi imeli gozd v enem samem kompleksu. Po ocenah iz leta 1935 je bilo tako v Dravski banovini kar 139.800 posestev z manj kot 100 ha gozda, posestev z več kot 100 ha pa je bilo le 305 (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 36).

Med gozdovi je bilo kar 32 odstotkov listnatih gozdov, pomešanih z iglavci, temu so sledili čisti bukovi sestavi, ki so predstavljali 21 odstotkov, mešanih gozdov listavcev je bilo za 11 odstotkov gozdne površine, čistih hrastovih gozdov pa za le 1,5 odstotkov površine. Glede na način vzgoje so bili to v večini visoki gozdovi (91,7 odstotkov), z manjšo vsebnostjo starejšega lesa oz. z zalogo lesa, ki je bila pod povprečjem. Zadnje je veljalo zlasti za posestva malih lastnikov oz. kmetov, ki so glede na zgornje

podatke prevladovali, ne pa toliko za državna posestva, gozdove kranjskega verskega fonda in pri nekaterih konservativno oskrbovanih privatnih posestvih (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 36).

Produkcija lesa je leta 1934 znašala okoli 1.670.000 m^3 – 727.000 m^3 trdega in 943.000 m^3 mehkega lesa. Od tega je bilo za tehničen les mogoče uporabiti okoli 890.000 m^3 – 187.000 m^3 trdega in 703.000 m^3 mehkega lesa. Za drva je bilo uporabljeno 471.000 m^3 trdega in 157.000 m^3 mehkega lesa in še posebej 70.000 m^3 trdega in 10.000 m^3 mehkega lesa za drva za oglje (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 37).

5.1.7 Industrija, obrt in trgovina

Do pomembne spremembe v industrijski aktivnosti naj bi prišlo od leta 1926 naprej. Takrat je bila namreč uveljavljena nova jugoslovanska carinska tarifa, industrijske države, kot so bile Nemčija, Avstrija, Švica in Češkoslovaška, pa so zmanjšale povpraševanje po jugoslovanskih poljskih pridelkih. Kovinsko predelovalna industrija se je v tem obdobju z obsežnimi investicijami prilagodila potrebam novega tržišča in pričela s proizvodnjo novih produktov. A kljub zmanjšanemu dobičku na mejah rentabilnosti, ostaja ta industrija v tridesetih letih pomemben delodajalec večjemu številu ljudi (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 57).

Tuja tekstilna industrija iz Češke in Avstrije je po nastanku nove države preselila del svojih obratov v Kraljevino SHS/Jugoslavijo, delno pa ustanovila nova podjetja. Tako so, pravzaprav v začetnem obdobju gospodarske krize, nastala nova središča tekstilne industrije v Mariboru, Kranju in Celju, ki so zaposlovala več tisoč ljudi. V Dravski banovini je bilo tako sredi oz. že v drugi polovici tridesetih let v tekstilni industriji zaposlenih 13.575 ljudi (Maribor 4.273, Kranj 4.194), kar je bilo največ med vsemi industrijskimi panogami. Znotraj te širše tekstilne industrijske panoge so bile najbolj zastopane proizvodnja bombažnih tkanin in izdelkov (na tem področju je bilo v času pisanja Krajevnega leksikona Dravske banovine prisotno celo prepričanje, da bo mogoče kmalu iz lastne proizvodnje bombažnih tkanin zadostiti vsemu domačemu povpraševanju), volnenih pletenin in predelave umetne svile, medtem ko se je takrat nadaljnji razvoj pričakoval še na področju predilnic lanu, konoplje in tudi industrije volne (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 57).

Med industrije, ki so uspevale po nastanku nove države, je mogoče uvrstiti še industrijo lepenke, papirja, kartonaže in grafično industrijo, medtem ko razmere niso bile najboljše v slamnikarski in lesni industriji ter v premogovništvu, kjer je proizvodnja zadovoljevala zlasti potrebe banovine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 57). Po statistiki Zbornice za trgovino, obrt in industrijo je bilo sredi tridesetih let v dravski banovini 545 industrijskih podjetij, od katerih jih je bilo 150 iz lesne stroke, 58 iz tekstilne in 57 iz kovinarske stroke (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 58).

. . .

V obrtni dejavnosti so se po nastanku nove države pojavile težnje, da se obnovijo stari tradicionalni obrati klobučarstva, lončarstva, steklarstva, seveda na modernizirani tehnični podlagi. Tako so nekateri obrtniki v prvem desetletju po ustanovitvi nove države investirali veliko v posodobitev in mehaniziranje svojih obratov, s ciljem razširitve in izpopolnitve produkcije. Tako je bil napredek opazen zlasti v gradbeni, mizarski in pohištveni stroki, vzporedno pa je rastlo tudi zanimanje za obrtniške poklice pri mladih. Po letu 1930 pa so se razmere spremenile, kajti povpraševanje po obrtniških izdelkih je upadlo, Krajevni leksikon Dravske banovine pa izpostavi predvsem spremenjen način prodaje industrijskih izdelkov, katere so veliki proizvajalci pričeli prodajati v lastnih trgovinah in ne več preko manjših neodvisnih trgovin. Posledicam gospodarske krize za obrt (kot kasneje tudi za trgovino) je mogoče najbolj slediti preko števila odjav obratov iz evidenc Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v letih od 1932 do 1935. V tem štiriletnem obdobju je bilo odjavljenih 7.974 obrtnih obratov, dodatno število subjektov, pravno vodenih kot obrtni, pa se je zmanjšalo še za 3.772. Tako je bilo ob zaključku urejanja Krajevnega leksikona Dravske banovine v banovini 22.002 obrtniških obratov, od tega 3.062 čevljarskih obratov, 2.537 obratov mlinarske stroke, 1.765 obratov šiviljske stroke, 1.684 krojaških obratov in 1.075 žagarskih obratov (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 58).

. . .

Za trgovino v Dravski banovini sredi tridesetih let dvajsetega stoletja je bilo značilno, da je bila enakomerno razvita po celem podeželju, s tem da je v industrijskih središčih, kot so bili Kranj, Maribor in Celje, že prihajalo tudi do njene specializacije in prilagajanja obstoječim gospodarskim razmeram oz. v omenjenih mestih lokalnim industrijam. Glede na statistiko Zbornice za trgovino, obrt in industrijo je bilo konec leta 1935 v banovini 10.283 trgovskih obratov in 3.644 kot trgovsko pravno vodenih družb oz. podjetij s 3.989 pomočniki in 1.552 vajenci. Za naštete pravne subjekte, ki so bili vključeni v notranjo trgovino, je bilo v 90 odstotkih značilno, da so bili to mali obrati. Ravno število teh pa je v prvi polovici desetletja najbolj upadlo. Tako je bilo iz evidenc Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v letih od 1932 do 1935 odjavljenih 7.278 trgovinskih obratov, število trgovskih podjetij pa se je zmanjšalo za 4.122 podjetij (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 55–56).

5.1.8 Turizem

Do bolj načrtnega razvoja turistične dejavnosti je na ozemlju kasnejše Dravske banovine prišlo že v obdobju Avstro-Ogrske monarhije, kasneje pa se je delo le nadaljevalo na že postavljenih temeljih. Zadnje so predstavljala turistična društva in razne usmerjene dejavnosti, kot so bila predavanja in razne oblike izobraževanj, nato ustanovitev posredovalnice za počitniška oz. letoviška stanovanja in podobno.

Poleg tega je takratna Deželna zveza za tujski promet izdajala prospekte, letake, albume, se v tujini udeleževala turističnih razstav ali sejmov, prirejala ekskurzije hotelirjev in gostilničarjev, pri čemer sta jo podpirala takratni deželni odbor in država (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 47). Omenjena Zveza se je leta 1924 zopet pretvorila v avtonomno organizacijo, na društveni podlagi preimenovano v Zveza za tujski promet v Sloveniji v Ljubljani. Od leta 1926 naprej, ko je podobno društvo ali zveza pričela delovati tudi za območje Štajerske, sta se organizacija in nato izvedba dela, ki bi nadaljevalo z razvojem turistične dejavnosti v Dravski banovini, izvajali pod okvirom Zveze za tujski promet v Sloveniji iz Ljubljane in Tujskoprometne zveze iz Maribora, ki sta bili hkrati zastopnici centralne turistične organizacije v državi *Putnik* iz Beograda. V obeh slovenskih turističnih zvezah oz. društvih je bilo združeno skupaj 115 turističnih društev in drugih pravnih oseb iz omenjenega področja, omembe vredno pa je tudi zapisati, da sta oba društva vodila več informacijskih turističnih pisarn v večjih letoviških krajih in na obmejnih postajah. Nad omenjenima zvezama v banovini pa je bil odsek za turizem kraljevske banske uprave Dravske banovine, ki je bil zadolžen za nadzor delovanja zvez, skrbel pa je tudi za pobude na področju promocijskega delovanja, nadzoroval je gostinska podjetja, delal na splošnem pospeševanju turistične dejavnosti ter nastanitvenih in gostinskih zmožnosti za tujce v banovini, s svojim delovanjem je lahko posegal oz. vplival na turistične kapacitete oz. zmogljivosti, železniški in cesti promet, regulacijske načrte, varstvo naravne in kulturne dediščine, vključno z zgodovinskimi znamenitostmi, … Tudi v obdobju Kraljevine Jugoslavije je banska uprava, torej lokalna oblast, skrbela za finančno podporo turizmu (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 48). Za to obdobje značilnejše organizacije, ki jim je mogoče pripisati tudi sodelovanje na področju razvoja turizma, so bila tudi razna planinska društva z največjim Slovenskim planinskim društvom, razne športne organizacije in fotoamaterska društva, vsi našteti pa so tujce vabili zaradi naravnih lepot banovine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 49–50).

Nadzor nad celotnim delom za pospeševanje turizma v državi pa je bil zaupan ministru za trgovino in industrijo. Zaradi nekaterih vsebujočih določil je iz tega področja dela ministrstva potrebno izpostaviti Uredbo o turizmu iz 13. februarja 1936. Z njo je ministrstvo urejalo organizacijo za pospeševanje turistične dejavnosti, kar je v praksi pomenilo, da so bili nekateri kraji v državi proglašeni za turistične, s čimer so uživali nekatere ugodnosti (znižana cena vožnje za obiskovalce, takse od bivanja tujcev oz. turistov ostajajo občinam, a jih te smejo porabiti le za pospeševanje turizma, brezplačno pridobivanje državnih in samoupravnih zemljišča v turističnih krajih za potrebe gradnje javnih ali zasebnih objektov, potrebnih v turizmu, …) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 48).

Glede na to, da bo nadaljnja analiza arhivskega gradiva geografsko omejena na območje Gorenjske, je od turističnih krajev oz. točk[132] iz omenjenega območja naštetih v ministrski uredbi mogoče izpostaviti naslednje: za klimatsko planinske kraje so bili proglašeni Bled, Bohinjska Bistrica (koča na Voglu, Polje, Kamenje), bohinjsko jezero (Sv. Janez, Sv. Duh, Ribčev Laz), Dovje-Mojstrana, Golnik, Gorje pri Bledu, Pokljuka, Gornji grad, Jezersko, Kranj, Kranjska gora, Lesce, Poljče, Begunje, Ljubno, Radovljica, Predtrg, Rateče-Planica, Srednja vas v Bohinju (Stara Fužina, Ukanc, koča pod Bogatinom in koča na Planini na Kraju); preprosto za turistične kraje pa Brezje, Jesenice, Preddvor, Škofja Loka in Tržič (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 48–49).

Kljub razvoju na področju turizma Krajevni leksikon Dravske banovine podaja zapis, da materialni uspeh ni dosegal številčnega porasta gostov. V statistiko zajetih letih od 1931 do 1935 je tako opažen trend rasti nočitev, s tem pa tudi povečano število gostov. Slednjih je bilo leta 1931 115.814, ko so ustvarili 654.692 nočitev, leta 1935 pa je bilo gostov že 205.507, ustvarili pa so 1.019.851 nočitev (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 49).

5.1.9 Prometno-komunikacijske poti in sredstva

Cestno omrežje Dravske banovine naj bi veljalo za najbolj gosto in najboljše cestno omrežje v Kraljevini Jugoslaviji. V banovini je bilo tako kar 23.256.721 km različnih kategorij cest (državne, banovinske, dovozne k železniškim postajam in občinske), od teh pa je bilo državnih in banovinskih skupaj za 4.699.804 km. Upravljanje omenjenih cest je bilo zaupano tehničnim razdelkom pri sreskih načelstvih (za državne ceste), sreskim cestnim odborom (za banovinske in dovozne ceste k železniškim postajam) ter občinskim upravam (občinske ceste), nad omenjenimi pa je imela nadzor Kraljevska banska uprava Dravske banovine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 65).

Glavne prometne žile v banovini so predstavljale ceste »(Trst)-Rakek-Ljubljana-Celje-Maribor-Št. Ilj–(Gradec), Ljubljana-Kranj-Kranjska gora-Podkoren-(Trbiž), Ljubljana-Kočevje-(Delnice-Sušak), Ljubljana-Novo mesto-Brežice-(Zagreb), Maribor-Ptuj-Ormož-(Čakovec), odnosno -(Varaždin) in Maribor-Dravograd-(Lavamtind)« (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 65).

Poleg teh pa so bile kot pomembnejše ceste, primernejše turističnim ogledom naravnih, kulturnih in zgodovinskih značilnosti banovine, pomembne cestne povezave:

> *Kranjska gora-Vršič* […], *Lesce-Bled-Bohinj, Bled-Pokljuka, Lesce-Begunje-Tržič-Ljubelj-Borovlje-Celovec* […], *Kranj-Jezersko-(Železna Kapla), Škofja Loka-Železniki* […], *Škofja Loka-Žiri-Logatec, Ljubljana-Kamnik-Kamniška Bistrica, Kamnik-Gornji grad z zvezo na cestno progo*

[132] Skupaj za celotno območje Dravske banovine je bilo naštetih vsega 81 turističnih točk oz. ker je bilo v nekaterih primerih našteto širše območje (npr. bohinjsko jezero) in nato okoliške točke, je bilo le-teh v primeru vštetih navedenih območji tudi 86 (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 48–49).

Celje-Logarska dolina z odcepom Mozirje-Gornji grad, cesta po dolini Krke, Novo mesto-Metlika preko Gorjancev, Brežice-Celje, Sevnica-Planina, Celje-Vojnik-Vitanje-Dolič-Dravograd z odcepom v Dobrno, Prevalje-Črna, Brezno-Ribnica na Pohorju, Maribor-Gornja Radgona, Maribor-Zg. Cmurek-Gor. Radgona, Sv. Lenart v Slov. gor.-Ptuj, Ptuj-Sv. Barbara v Halozah, Ormož-Ljutomer-Slatina Radenci ter Ljutomer-Murska Sobota-Gornja Lendava (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 65).

Glede na uradno statistiko iz 10. decembra 1935 je bilo na ta dan v Dravski banovini prijavljenih 636 tovornih vozil s 14 prikolicami, 75 poltovornih vozil, 1.616 avtomobilov, 152 avtobusov,[133] 1.100 motorjev in 220 motorjev s prikolico, 99.908 koles, za potrebe javnega prometa in obrti 1.547 tovornih vozov z živalsko vprego, 78.029 kmečkih tovornih vozil, 4.739 potniških vozil z živalsko vprego in 84 dvokolesnih vozov ali gigov (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 66).

. . .

Železniško omrežje Dravske banovine je obsegalo 11.316.296 km. V večini je bilo omrežje v državni lasti, nekatere proge pa so bile tudi zasebne, a v uporabi države in pod njeno upravo (Ljubljana-Novo mesto, Grosuplje-Kočevje in Ljubljana-Vrhnika). Glavni progi sta bili: (Trst)-Rakek-Ljubljana-Celje-Maribor-Št. Ilj-(Gradec) in Zidani most-Dobova-(Zagreb-Beograd). Po pomembnosti so nato sledile proge »Ljubljana-Kranj-Jesenice-Bistrica Bohinjsko jezero-(Podbrdo) z odcepom Jesenice-Rateče–Planica, nato Ljubljana-Novo mesto-Bubnjarci-(Karlovac), Grosuplje-Kočevje, Maribor-Prevalje-(Pliberk), Maribor-Pragersko-Kotoriba, Celje-Dravograd-Meža ter Grobelno-Rogatec-(Krapina)« (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 66), na Gorenjskem pa je potrebno omeniti še progo Kranj-Tržič (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 66).

. . .

Letalske povezave po državi in s svetom so v Dravski banovini potekale preko takrat edinega letališča s hangarji in upravnim poslopjem urejenega pri Ljubljani (danes območje nakupovalnega središča BTC v Ljubljani). Preko tega letališča je bila štiri mesece v letu vzpostavljena letalska linija Ljubljana-Sušak-Zagreb-Beograd, dolga 76,1 km, katero je letalo preletelo v 40 minutah, zunanje povezave pa so bile vzpostavljene v času od 1. julija do 30. septembra, ko so na progi letela tudi avstrijska letala (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 67).

. . .

[133] Vsi našteti avtobusi so bili nedvomno uporabljeni v avtobusnem prevozu potnikov na državnih in nedržavnih progah. Prvih, na kateri je delovala državna poštna uprava, je bilo 222,5 km (7 prog), drugih pa kar 1.815 km (78 prog). Avtobusnih podjetnikov oz. podjetij je bilo kar 56 (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 66)

Na področju Direkcije pošte in telegrafa v Ljubljani je bilo 540 pošt, od katerih je bilo 114 državnih, 239 pogodbeno državnih in 187 pomožnih. Z brzojavom je bilo opremljenih 268 pošt, s telefonom pa 231. Dolžina brzojavnih vodov je po statistiki iz leta 1935 znašala 1.699.102 km, dolžina telefonskih vodov pa 1.704.000 km (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 68).

5.2 Pristojnosti in organizacija državne uprave Kraljevine Jugoslavije

5.2.1 Prva stopnja

Državna uprava Kraljevine Jugoslavije se je delila na dve stopnji. Prvo stopnjo je predstavljala osrednja državna uprava. V njej je vrhovna upravna oblast pripadala kralju in ministrom, ki pa so bili glede na Zakon o ureditvi vrhovne državne uprave, iz 31. marca 1929, odgovorni le monarhu. Naslednje telo oz. telesi, odvisno od tega ali je zbranim ministrom načeloval ministrski predsednik ali kralj, je bil oz. sta bila ministrski ali tudi kronski svet. Ta zbor vseh tam zbranih ministrov pa je imel zgolj posvetovalno funkcijo, saj so tam obravnavali le ministrskemu predsedniku oz. kralju pomembne zadeve. Odločitve je ta zbor ali telo sprejemalo le kadar je bil kralj zadržan. V takšnih primerih so se morali pod omenjene odločitve ministrskega sveta podpisati vsi ministri. Enak postopek za sprejemanje oz. potrjevanje je veljal tudi pri vseh drugih važnih državnih aktih, kot so bili npr. predlogi in akti ministrstev, ki so morali bili obravnavani na ministrskem svetu, ali seveda pri razglasitvi zakonov s kraljevim ukazom. Funkcija načelujočega svetu je bila zaupana (v kolikor jo ni izvajal kralj sam) predsedniku ministrskega sveta, ki je imel ob sebi tudi telo imenovano predsedništvo ministrskega sveta. Poleg ministrskega sveta je bila odločujoča funkcija podeljena tudi nekaterim ožjim odborom ali komitejem, katere je sestavljalo manjše število ministrov. Tako je lahko npr. ministrski odbor, s predsednikom ministrskega sveta, ministrom vojske in mornarice ter dvema, s strani kralja, imenovanima ministroma, v soglasju z načelnikom glavnega generalštaba in državnoobrambnega inšpektorja, deloval kot državnoobrambni svet. Kot takšen je bil pristojen izdajati mnenja o morebitni mobilizaciji vojske, financ, industrije, prometa, delovne sile in kmetijstva, medtem ko so bile dokončne odločitve o obrambnih zadevah zaupane predsedniku ministrskega sveta. Ob tej nalogi so bile predsedniku ministrskega sveta podrejene tudi druge, ki so bile ob ohlapni opredelitvi skrbi za kontinuiteto v poslovanju vlade in uprave, natančneje začrtane v Zakonu o ureditvi vrhovne državne uprave in v Zakonu o ureditvi predsedništva ministrskega sveta iz leta 1929 (Šmid 2003, 27–28).

Nižje je bila državna uprava Kraljevine Jugoslavije razdeljena na pet glavnih resorjev: zunanji, sodni, finančni, vojaški in notranji (Šmid 2003, 28), katera je pokrivalo eno ali več ministrstev, znotraj teh pa so bili še oddelki, odseki in najnižje, glede na potrebe, še referati (Šmid 2003, 30). V povezavi z nadaljnjo

problematiko je potrebno izpostaviti: da sodni resor oz. ministrstvo za pravosodje ni bilo pristojno za upravo vojaškega pravosodja, ampak je bilo to zaupano predsedništvu ministrskega sveta (Šmid 2003, 29); da je bila finančnemu resorju oz. ministrstvu za finance podrejena vsa katastrsko-geodetska služba. Vojaški resor je bil v domeni ministrstva vojske in mornarice kateremu »je pripadalo organiziranje, poveljevanje in upravljanje vojske in mornarice vključno z vojaškim poukom, sodstvom, zdravstvom in gradbeništvom« (Šmid 2003, 30), kar tudi pomeni, da je sem mogoče uvrstiti utrdbena dela oz. gradnjo utrdbenih črt. Isto ministrstvo je imelo enake pristojnosti še nad mejnimi ali graničarskimi enotami, glede osebnih odnosov, oboroževanja, organiziranja (Šmid 2003, 28, 30, 41), »vojaškega pouka in discipline [pa tudi nad] orožništv[om], ki je bilo […] izjemo[ma] podrejeno ministrstvu za notranje zadeve. V pristojnost ministrstva vojske in mornarice je spadala tudi vrhovna uprava civilnega letalstva« (Šmid 2003, 30).

Notranji resor pa je bil za razliko od prej naštetih mnogo bolj razvejan. Generalno je pokrival vso upravo in skrbel »za vzdrževanje javnega reda in miru in vzdrževanje in napredek gospodarske, prosvetne, telesne in socialne kulture« (Šmid 2003, 28). Zgoraj zapisane naloge so bile zaupane v izvajanje desetim ministrstvom: ministrstvo za narodno prosveto (oz. šolstvo), ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje, ministrstvo za telesno vzgojo naroda, ministrstvo za poljedelstvo, ministrstvo za gozdarstvo in rudnike, ministrstvo za promet, ministrstvo za gradnje, ministrstvo za pošto, telegraf in telefon, ministrstvo za trgovino in industrijo, ministrstvo za notranje zadeve. V povezavi z nadaljnjo problematiko naj bolj izpostavim ravno zadnje ministrstvo za notranje zadeve, ki je bilo pristojno za zaščito države (Šmid 2003, 28)

> *(zatiranje protidržavne propagande, nadzor nad društvi, zborovanji, shodi, prireditvami in tiskom), skrb za premoženjsko varnost, orožništvo, če ni šlo za organizacijo, vojaški pouk in disciplino, vodenje osebnih evidenc (osebnih imen, matičnih knjig, o državljanstvu), nadzor nad samoupravnimi telesi (če niso spadala pod kakšno drugo ministrstvo, kot je npr. ministrstvo za finance pokrivalo samouprave glede njihovega proračuna* [... ,] *splošn*[o] *državn*[o] *statistik*[o] [... in za] *državne zadeve, ki se jih ni dalo uvrstiti v druga ministrstva* (Šmid 2003, 28).

Zadnje, torej enajsto ministrstvo notranjega resorja, v Kraljevini Jugoslaviji je bilo ministrstvo za prehrano in preskrbo, ustanovljeno januarja 1941. Med njegove naloge je spadala skrb za oskrbo prebivalstva s hrano in drugimi življenjskimi potrebščinami, kar je bilo doseženo s sodelovanjem s preostalimi ministrstvi, banskimi oblastmi in ustanovami, ki so bile vključene v oskrbo. Ob tem pa je bilo tudi pooblaščeno za izdajanje ukrepov za vzpostavljanje zalog in rezerv v državi, nato za urejanje prometa s surovinami in industrijskimi polizdelki, z razporejanjem le-teh po podjetjih ter še za nadzor cen, zatiranje špekulacij, nadzor nad poslovanjem prehrambne pridelovalne in predelovalne industrije

ter izdelava in izvajanje državnega gospodarskega načrta. To novoustanovljeno ministrstvo pa ni bilo popolnoma novo na področju podrejenih teles, kajti delno je bilo sestavljeno iz delov dveh drugih ministrstev. Tako je bila nanj iz ministrstva za poljedelstvo prenesena Direkcija za proučevanje in organizacijo kmetijstva zaradi prehrane, iz ministrstva za trgovino in industrijo pa sta bila prenesena urad za kontrolo cen in centrala za kurivo (Himmelreich 2001, 157; Šorn 2007, 112–113), podrejene pa so mu bile tudi druge važnejše ustanove, med katere se uvrščata tudi Direkcija za prehrano in Privilegirana družba za silose. Vendar kljub temu, da so na to ministrstvo bile prenesene določene pristojnosti ministrstva za poljedelstvo ter ministrstva za trgovino in industrijo, je lahko zadnje s svojimi uredbami še vedno lahko nasprotovalo uredbam ministrstva za prehrano (Himmelreich 2001, 157). To »novo« ministrstvo lahko vsaj delno označimo kot reorganizacijo vladnih služb, s ciljem izboljšanja oskrbe prebivalstva s hrano in drugimi življenjskimi potrebščinami.

5.2.2 Druga stopnja

Drugo stopnjo[134] državne uprave so v Kraljevini Jugoslaviji predstavljale banovine, širše notranje enote splošne državne uprave, ki so se delile nato še na okraje ali sreze in občine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4–5; Šmid 2003, 19, 31). Poleg tega, da je pojem »banovina« predstavljal ozemlje upravne enote, pa so banovine kot take nastopale tudi kot samoupravna telesa in pravni subjekti (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 4). To upravno enoto oz. banovino je vodil ban, predstavnik kraljevske vlade v banovini, imenovan s strani kralja po določbah ustave, in na predlog predsednika ministrskega sveta. Deloval je oz. je kraljevsko bansko upravo in banovino vodil po navodilih in pod nadzorom resornih ministrstev. To pomeni, da je ban upravljal zadeve različnih resorjev (Šmid 2003, 31).

Tako kot je ban upravljal zadeve različnih ministrskih resorjev, je bilo široko tudi delovno področje kraljevske banske uprave, kateri je ban načeloval – to pomeni, da je moralo biti vse odločanje in poslovanje izvedeno po navodili in z odgovornostjo bana (Šmid 2003, 31, 34). Glede na Zakon o notranji upravi iz leta 1929 (Šmid 2003, 31), ki je bil nato nekoliko noveliran 3. septembra 1931 (Šmid 2003, 32), so v delokrog te uprave spadali vsi državni posli, ki niso bili neposredno izvzeti. To pa so bili: finančnim oblastem, sodiščem, in za nadaljevanje pomembno, vojaškim oblastem z zakoni podrejene zadeve (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 5; Šmid 2003, 31), zadeve, v katerih je država zaradi njihovega tehničnega ali trgovinskega značaja nastopala kot podjetnik in ne kot nosilec oblasti, v nadaljevanju so bile izvzete še »avtoritativne zadeve raznih oblasti in uradov, iz prometnega resorja npr. posli morske in rečne policije, ki niso spadali pod pojem podjetniških poslov« (Šmid 2003, 32). Tako je

[134] Krajevni leksikon Dravske banovine razvrščanje državne uprave v stopnje predstavi nekoliko drugače. Tako ministrstva opredeli le kot najvišjo oblast, bansko upravo kot oblast druge stopnje, pod prvo stopnjo pa uvrsti okrajna načelstva in mestna poglavarstva, upravo policije in predstojništva mestne policije (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 5).

delokrog kraljevske banske uprave obsegal zadeve, ki jih sicer razumemo kot delokrog splošno upravnih enot oz. notranjo upravo v širšem smislu – med drugim tudi neavtoritarne posle, ki spadajo načeloma pod pristojnosti upravne oblasti prve stopnje in za katere je obstajala tendenca, da se jih prepusti v opravljanje oblasti višje stopnje (primer izvrševanja banovinskega proračuna) ali kar posebnim ustanovam oz. zavodom – z izvzetimi podjetniškimi posli (Šmid 2003, 32).

Ne glede na zgoraj napisano so pod pristojnosti banovine spadale tudi zadeve s področja uvajanja in pobiranja banovinskih davščin (Šmid 2003, 33). Vzporedno s tem je bila ena od najpomembnejših zadev izvrševanje banovinskega proračuna (Šmid 2003, 32), katerega je sestavljal ban, dokončno potrdil pa minister za finance (Šmid 2003, 34). Zaradi tega dela delovnega področja je bila banovina (Šmid 2003, 32)

> *vendarle pravna oseba, ki je samostojno, ločeno od države, pridobivala pravice oz. prevzemala obveznosti. Imela je lastne izdatke, lastne dohodke (doklade na neposredni davek, banovinsko trošarino, pristojbine na službene posle, samostojne davščine in prispevke interesentov v denarju ali naravi), lastno imovino in dolgove* (Šmid 2003, 32).

Izvrševanje banovinskega proračuna se je nanašalo sicer le na banovinske naloge, kar je pomenilo zlasti pospeševanje javnih interesov v banovini z lastnimi finančnimi sredstvi. K tem interesom se prišteva gradnja, ustanavljanje, podpiranje in vzdrževanje raznih naprav, namenjenih vzdrževanju in dvigu gospodarske, intelektualne, telesne ter etične kulture v banovini in so po pomenu obsegale potrebe in obseg celotne banovine, večje dele le-teh, zlasti pa presegale potrebe in obseg posameznih občin (Šmid 2003, 32).

V kolikor se dotaknemo samega uradniškega aparata kraljevske banske uprave, je potrebno omeniti najprej banovega pomočnika, katerega je predvidel že Zakon o banski upravi. Ta oseba je bila banov zakonit namestnik, za katerega je bila predpisana dokončana pravna fakulteta in več let dela v državni službi. Njegove naloge so bile, da »je skrbel za skladnost in enotnost uradovanja in [da] je nadziral vse oddelke banske uprave. Predvsem je podpisoval vse uradne akte, ki si jih ni pridržal ban za svoj podpis ali za podpis oddelčnih načelnikov« (Šmid 2003, 34). Za nadaljnji pregled uradniškega aparata pa je potrebno omeniti že samo razdelitev kraljevske banske uprave na oddelke, odseke in po potrebi še na referate ali razdelke (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 5; Šmid 2003, 34).

Oddelki v kraljevski banski upravi so bili:

- splošni ali obči oddelek (I. – v letih do 1937 deljen na tajništvo in personalni odsek): delovne naloge oddelka so obsegale vodenje zadev, katere je odredil ban, vodenje kadrovskih zadev banske uprave, vodenje vsega notranjega ekonomskega in tehnično-manipulativnega poslovanja banske uprave, vodenje vložnega registra in zapisnika, urejanje Službenega lista v

Dravski banovini, in preko podrejenega referata tudi skrb za izrabo vodnih sil in za elektrifikacijo (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 5; Šmid 2003, 34–35);

- upravni oddelek (II. – v letih do 1937 deljen na splošni upravni odsek, odsek za javno varnost in odsek za samouprave): delovne naloge oddelka so obsegale »vse posle iz resorja ministrstva za notranje zadeve« (Šmid 2003, 35), verske zadeve, zadeve, ki so obsegale naloge zagotavljanja javne varnosti in pomembno za nadaljevanje, vojaške zadeve, zlasti vojaški begunci in gradbene zadeve (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 5–6; Šmid 2003, 35, 75–76). Od 15. maja 1939 pa do konca februarja 1940 pa je imel preko ustanovitve četrtega odseka pri upravnem oddelku oz. odseka za zaščito pred letalskimi napadi tudi naloge iz tega področja (več v nadaljevanju) (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939c);
- kmetijski oddelek (III. – v letih do 1937 deljen na odsek za poljedelstvo in živinorejo, odsek za veterinarstvo z bakteriološkim zavodom, odsek za agrarno pravne posle oz. agrarno reformo, odsek za gozdarstvo in gozdno tehnični odsek za urejanje hudournikov): delovne naloge oddelka so obsegale naloge iz področja živinoreje, veterinarstva, poljedelstva, lova, gozdarstva, agrarnoreformo, kolonizacijo in urejanje hudournikov (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 6; Šmid 2003, 35). Z ustanovitvijo referata in kasneje odseka za uravnavo kmetijskega gospodarstva in prehrane znotraj tega oddelka, pa so delovne naloge zajele tudi skrb za preskrbo prebivalstva s potrebnimi življenjskimi potrebščinami (Himmelreich 2001, 153);
- prosvetni oddelek (IV. – v letih do 1937 deljen na odsek za osnovni pouk in odsek za srednji in strokovni pouk): delovne naloge oddelka so pokrivale vse nivoje izobraževanja in narodno izobrazbo na splošno (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 6; Šmid 2003, 35);
- tehnični oddelek (V. – v letih do 1937 deljen na odsek za mostove in železnice, hidrotehnični odsek in odsek za arhitektonske in elektrostrojne posle): delovne naloge so pokrivale prometno in drugo infrastrukturo v banovini (mostove, železnice, ceste, hidrotehnične naprave), arhitektska in elektrostrojna dela ter inšpekcijo parnih kotlov (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 6; Šmid 2003, 35);
- oddelek za socialno politiko in narodno zdravje (VI. – v letih do 1937 deljen na odsek za socialno politiko in odsek za zdravstvo): delovne naloge so obsegale področji socialne politike in narodnega zdravja, oddelek pa je imel v svoji sestavi tudi inšpektorje dela, v Dravski banovini pa tudi poseben Izseljeniški referat (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 6; Šmid 2003, 35), vsaj od novembra 1939 komisijo za preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami (Himmelreich 2001, 153) in po banski odredbi I. Št. 1394/1, iz 15. februarja 1941, tudi odsek za evakuacijo in zaščito otrok. Ta je prevzel dotedanje naloge referata za zaščito otrok pri

omenjenem oddelku banske uprave in naloge povezane z evakuacijo in zaščito otrok v primeru vojne kar so mu nalagali predpisi Uredbe o državni mobilizaciji, Uredbe o zaščiti pred napadi iz zraka ter naloge povezane s pravilniki in navodili (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 15/1941b);

- finančni oddelek (VII. – v letih do 1937 je bil po odredbi bana razdeljen na odsek za banovinske davščine, odsek za proračun in obračun ter na odsek računovodstva): delovne naloge so obsegale vse banovinske finančno-pravne, računovodsko-blagajniške in proračunske posle in naloge glede izvrševanja državnega proračuna (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 6; Šmid 2003, 35);
- oddelek za trgovino, obrt in industrijo (VIII. – v letih do 1937 deljen na odsek za trgovino, obrt in industrijo ter odsek za rudarstvo): poleg delovnih nalog naštetih že v samem imenu oddelka in nato v posameznih odsekih (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 6; Šmid 2003, 35), je bil ta oddelek od sredine julija 1940 preko novoustanovljenega Referata za kontrolo cen[135] zadolžen tudi za izvajanje Uredb o nadzoru cen in varčevanju z živili ter delovanje po Pravilniku o kontroli cen (Himmelreich 2001, 154; Šmid 2003, 92), s čimer je ta služba poskušala s svojimi aktivnostmi, kar pa je bilo tudi potrjevanje oz. zavračanje naraščanja cen uvoznikom, trgovcem na veliko in proizvajalcem pomagati pri splošnem preprečevanju naraščanja cen vsaj najpomembnejših dobrin oz. draginje kot take (Šmid 2003, 92; Šorn 2007, 105),

Kljub centralistični ureditvi kraljevske banske uprave z banom na čelu, pa je bil za primer večjega števila bolj oddaljenih srezov predviden prenos dela nalog oz. oblasti na eksponirane okrožne inšpektorate, torej na banov pomožni organ, ki je na območju Dravske banovine deloval le v Mariboru. V pristojnosti tega organa je spadalo izdajanje navodil sreskim načelnikom, policijskim oblastem in organom za področja nadzora poslovanja oblasti in organov splošne uprave pri občinah ter izdajanje priporočil za njihovo uspešnejše poslovanje, ob tem pa tudi skrb za ohranjanje javne varnosti (Šmid 2003, 36).

Nadaljnja telesa kraljevske banske uprave, ki pa so bila le posvetovalne narave, so predstavljale konference oddelčnih načelnikov (Šmid 2003, 36), ob teh pa še posvetovalni odbori, sestavljeni povsem ali pa zgolj deloma iz zunanjih strokovnjakov in zastopnikov širših zainteresiranih krogov (npr. predstavniki srezov, mest z več kot 3.000 prebivalci, …). Med takšne posvetovalne organe so se tako uvrščali banski svet, katerega je imenoval minister za notranje zadeve, in v delokrog katerega je spadalo svetovanje glede vprašanj gospodarstva, financ oz. banovinskega proračuna ter socialne in kulturne politike v banovini (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 7–8; Šmid 2003, 32, 37), banski

[135] Šmid (2003, 92) ta referat poimenuje tudi kot Urad za kontrolo cen, pri čemer nedvomno izhaja iz poimenovanja arhivskega fonda Arhiv Republike Slovenije, AS 208, Urad za kontrolo cen v Ljubljani, 1940–1945. Tako poimenovanega pa umesti kot neposredno podrejenega kraljevski banski upravi, čeprav to službo nato v svojem delu opiše pri Oddelku za trgovino, obrt in industrijo.

sanitetni svet, ki se je opredeljeval glede vprašanj narodnega zdravja ter ureditve zdravstvenih ustanov in službe kot takšne, banovinski šolski odbor, banovinski odbor za strokovne nadaljevalne šole (Šmid 2003, 37), banovinski turistični svet, banovinski odbor za javna dela, v čigar delokrog so padle naloge priprav programov javnih del, ki naj bi se, s ciljem zmanjševanja brezposelnosti, krila iz banovinskih in državnih sredstev za javna dela (Šmid 2003, 32, 38). Pod to skupino teles lahko uvrstimo, glede na njeno svetovalno vlogo banu, tudi komisijo za preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami, ki je delovala v okviru oddelka za socialno politiko in narodno zdravje, ukvarjala pa se je s predlaganjem ukrepov, s katerimi bi se bilo mogoče zoperstaviti nastali draginji ob izbruhu druge svetovne vojne. Podatke o stanju na terenu je komisija dobivala preko poročil o višini cen produktov, zajetih v odredbi o pobijanju draginje, k sporočanju katerih so bile dvakrat mesečno zavezane okrajne oblasti (Himmelreich 2001, 153).

Po naštetju glavnih oddelkov, odsekov, referatov in posvetovalnih teles sledi predstavitev še dveh teles povezanih neposredno z morebitnimi dogajanji stopnjevanja ogrožanja varnosti, od katerih pa vsaj enega ni mogoče enostavno uvrstiti v eno od zgornjih skupin. To je banovinski odbor za zaščito civilnega prebivalstva pred sovražnimi napadi iz zraka. Glede na ime iz arhivskega dokumenta (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12) bi ga bilo mogoče še najlažje uvrstiti med posvetovalna telesa (kot npr. banovinski šolski odbor in banovinski odbor za strokovne nadaljevalne šole). Takoj seveda sledi vprašanje nalog, a v kolikor se pri tem zgledujemo po nalogah ljubljanskega »Odbor[a] za zaščito mesta proti neprijateljskim napadom iz zraka« (Šorn 2007, 73; Šorn 2010, 31), bi bilo mogoče domnevati, da je v sodelovanju s poveljstvom Dravske divizijske oblasti, posameznimi okrajnimi in mestnimi načelstvi, gasilsko organizacijo, zdravstvom in Rdečim križem načenjal tematike povezane z obrambo celotne banovine pred napadi iz zraka in nadaljnjo organizacijo službe, ki bi pokrivala področja tehnične, gospodarske, zdravstvene in socialne zaščite na tem območju. Naslednje telo je predstavljal samostojni banovinski mobilizacijski odsek za posle s pripravo in izvedbo državne mobilizacije. Ta telesa so bila ustanovljena pri banskih upravah in upravi mesta Beograd po Uredbi o državni mobilizaciji (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939), v Dravski banovini pa dokončno z odločbo, Pov. S. Št. 281/3, iz 23. decembra 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 18/1940). Posameznemu oddelku naj bi načeloval »šef, ki [bi] se mu za delo pri poslih z državno mobilizacijo dodeli[l] po en referent iz vseh drugih oddelkov banske uprave oziroma uprave mesta Beograda« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939), kar pa je po organizaciji že močno spominjalo na ureditev Odbora za zaščito mesta proti neprijateljskim napadom iz zraka (Šorn 2007, 73, 74). Kako je bilo torej rešeno vprašanje spopadanja s posledicami letalskih napadov oz. sama zaščita pred takšnimi napadi na nivoju banovine, sedi tridesetih let, ko je v dokumentu iz leta 1935 izpričan obstoj odbora za zaščito civilnega prebivalstva pred sovražnimi napadi

iz zraka, ostaja odprto vprašanje, kajti sam odsek za zaščito pred letalskimi napadi pri kraljevi banski upravi Dravske banovine, je bil ustanovljen šele po odločbi Pov. III. Št. 700, ministrstva za notranje zadeve, iz 29. marca 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 18/1940), objavljeni v Službenem glasniku ministrstva za notranje zadeve, 30/4A, iz 15. aprila 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b), s pričetkom poslovanja odseka do 15. maja 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939c; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1939a). Uvrščen je bil v sestav upravnega oddelka vseh kraljevskih banskih uprav. Delovno področje teh odsekov je bilo določeno glede na določila 37. člena Zakona o banski upravi in prvega člena »[U]redbe o ustanovitvi odseka za zaščito pred zračnimi napadi pri ministrstvu za notranje posle z dne 21. septembra 1938., Pov. III. št. 1400, objavljene v »Službenem glasniku min. za notranje posle« štev. 71/10 iz leta 1938« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939c), ki se je glasil:

> *Odsek za zaščito pred zračnimi napadi vodi in nadzoruje vse posle, nanašajoče se na pripravo in izvajanje zaščite pred zračnimi napadi, spadajoče med dolžnosti organov občnega upravnega oblastva; izdaja v tem pogledu potrebna navodila; organizira policijsko službo za potrebe zaščite pred zračnimi napadi in vodi to službo ob napadu; predpisuje nadrobnosti dela in postopka občnih upravnih in policijskih oblastev ob napadu; skrbi za zavarovanje in zaščito podrejenih uradov in naprav kakor tudi za priskrbovanje v ta namen potrebnih kreditov in sredstev; ukrepa vobče vse, česar treba, da se pripravi in organizira čim boljša in varnejša zaščita prebivalstva* (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b).

Poimenovanje Banovinski odbor za zaščito pred zračnimi napadi se ponovno pojavi v členu 10, Uredbe o zaščiti pred zračnimi napadi, objavljene v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine 6. maja 1939. V uvodu člena piše v sedanjiku, da je za potrebe proučevanja in obdelovanja vseh vprašanj, ki spadajo v organizacijo in delo za zaščito ljudi, živali in lastnine pred zračnimi napadi v vsaki banovini poseben banovinski odbor (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č). Glede na podoben datum, do katerega je moral začeti delovati odsek za zaščito pred letalskimi napadi pri kraljevi banski upravi Dravske banovine in glede na naloge obeh, je za obdobje po letu 1938 verjetno bolj verjetno, da v Dravski banovini niso ustanovili novega odbora, ampak odsek za zaščito pred letalskimi napadi, v sestavu upravnega oddelka kraljevske banske uprave.

Vendar ne glede na to se je področje zaščite pred letalskimi napadi urejalo naprej. Tako je bila 29. februarja 1940 izdana odločba I. Št. 2656/1 Kraljevske banske uprave Dravske banovine, s katero je prišlo do združitve nalog odseka za zaščito pred letalskimi napadi in mobilizacijskega odseka pri

kraljevski banski upravi Dravske banovine v skupni mobilizacijski odsek. Naloge zadnjega so od takrat obsegale, poleg nalog odseka za zaščito pred letalskimi napadi, tudi naloge podane v Uredbi o državni mobilizaciji in vse ostale naloge, v zvezi z organizacijo priprav na državno mobilizacijo. V ureditvi kraljeve banske uprave Dravske banovine je ta odsek predstavljal samostojen odsek podrejen neposredno banu, ki je združene naloge pričel opravljati 1. marca 1940, z oznako na uredbah »Pov. Mob.« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 18/1940).

Ob sledenju nadaljnje organizacije kraljevske banske uprave je potrebno omeniti vrsto podrejenih oblasti, uradov in zavodov, ob čemer je potrebno izpostaviti zlasti tiste, ki so, glede na Zakon o notranji upravi, spadali v sestavo splošne uprave in so opravljali posle splošne uprave na prvi stopnji oz. so bili pod neposrednim nadzorom kraljevske banske uprave. Kot splošne upravne oblasti je tako potrebno najprej omeniti sreska ali okrajna načelstva (tudi okraje), ki so predstavljali oblast državne uprave na prvi stopnji neposredno pod nadzorom banske uprave (Šmid 2003, 38, 41, 42). Na območju Dravske banovine je bilo vsega 25 sreskih ali okrajnih načelstev. Najvišji uradnik v srezu je bil sreski načelnik, čigar funkcija je bila predstavljati in zastopati vlado Kraljevine Jugoslavije v dotičnem okraju, ob tem pa tudi skrbeti za razvoj materialne in duhovne kulture prebivalstva. V pristojnost okrajnega načelstva so spadali tudi vsi posli državne uprave avtoritativne narave, ki po Zakonu o notranji upravi niso bili izključeni iz splošne uprave in niso bili izrecno preneseni na druge državne ali samoupravne oblasti. Med to lahko štejemo zlasti odločanje o javnopravnih sporih in kaznovanju civilnih oseb, če ta pravica ni pripadala sodiščen ali drugim oblastem. Tako je glede na Zakon o notranji upravi lahko tudi splošna upravna oblast prve stopnje kaznovala vsakogar, ki se je v javnosti obnašal nedostojno oz. je s svojim obnašanjem kršil javni red, mir, moralo, dostojnost in varnost. Glede na Zakon o občinah je bil srezom zaupan tudi nadzor nad poslovanjem občin, hkrati pa so opravljali funkcijo pritožbene stopnje nad občinskimi oblastmi. Kar se tiče kazenskih odlokov občinskih oblasti, je nadrejeno in nadzirajoče sresko načelstvo le-te sprejemalo v obravnavo tako po uradni dolžnosti kot tudi po pritožbi. V kolikor pa se je sreskemu načelstvu zdelo potrebno, pa je bilo celo predvideno, da od občine z uredbo prevzame splošno kazensko oblast. S stališča osrednje državne uprave oz. ministrstev je sresko načelstvo opravljalo zadeve iz področja ministrstva za notranje zadeve, med drugim pa tudi ministrstva za gozdove in rudnike, gradenj, poljedelstva, šolstva, trgovine in industrije, telesne vzgoje naroda, socialne politike in narodnega zdravja ter tudi zadeve iz področja ministrstva za pravosodje, kateremu je bil zaupan tudi vrhovni nadzor nad verstvi in odnosi med verskimi skupnostmi (Šmid 2003, 41).

Poleg sreskih načelstev so nato obstajala tudi mestna poglavarstva[136], ki so bila pravzaprav občine, a so spadala pod poseben zakon o mestnih občinah, zadane pa so jim bile naloge splošne uprave, torej

[136] Primere naslavljanj nekaterih mest skupaj s srezi je mogoče zaslediti v glavah dokumentov v zapisih kot so »Vsem sreskim načelstvom, mestnemu načelstvu v Ljubljani, Mariboru, Celju in Ptuju v vednost in ravnanje« (Kraljevska banska uprava 1934, II. Št. 15785/1) in podobnih »Vsem sreskim

takšne kakršne so bile predpisane tudi za sreska ali okrajna načelstva. Te naloge so tako obsegale veterinarske, sanitetne, gradbene, tržne in požarne zadeve, posle za pospeševanje živinoreje in poljedelstva, lovske, gozdarske in ribiške zadeve s poljsko policijo ter zadeve glede higiene in vzdrževanja cest, mostov, rek, obal, jarkov, potokov, napajališč, vodnjakov in na splošno vseh cestnih in vodnih naprav (Šmid 2003, 38).

Po zgornjih dveh vrstah oblasti, ki sta opravljali posle splošne uprave na prvi stopnji, so bili neposredno kraljevski banski upravi podrejeni tudi razni uradi in zavodi. Od zadnjih je bil za nadaljnje dogajanje pomemben zlasti en zavod, ustanovljen zaradi kriznih razmer, katere je spodbujala druga svetovna vojna, ko je pri kraljevski banski upravi Dravske banovine počasi prihajalo do odzivov na aktualne ali pričakovane probleme. Pol leta pred začetkom vojne v Kraljevini Jugoslaviji (Šmid 2003, 92), torej 5. oktobra 1940 (Slovenec 1940a, 6. oktober; Šorn 2007, 108), je bil ustanovljen banovinski prehranjevalni zavod oz. PREVOD, podrejen neposredno banu (Slovenec 1940a, 6. oktober; Šmid 2003, 92). Ta je od referata oz. odseka za uravnavo kmetijskega gospodarstva in prehrano prevzel nalogo preskrbe prebivalstva z življenjskimi potrebščinami v Dravski banovini (Himmelreich 2001, 154). Zaradi že omenjenih razmer je imel ta zavod naslednje naloge: nakup življenjskih dobrin za potrebe prebivalstva Dravske banovine, nakup blaga, njegovo pravilno predelavo in skladiščenje, pravilna porazdelitev zalog po preskrbovalnih načrtih in, skrb za izvoz odvečnih količin blaga (Slovenec 1940a, 6. oktober; Himmelreich 2001, 155; Šmid 2003, 92).

Javna varnost v državi in banovini se je zagotavljala s pomočjo dveh teles. Prvega so predstavljale policijske oblasti, kot primarni organ zadolžen za javno varnost (Šmid 2003, 38), drugega pa je predstavljalo orožništvo oz. žandarmerija, ki pa je bil pomožni organ službe javne varnosti (Šmid 2003, 41). V pristojnost vseh državnih policijskih oblasti so sodili državno-policijski in varnostno-policijski posli oz. zadeve, ki so na vrhovni stopnji spadale v delokrog oddelka za javno varnost in oddelka za zaščito države pri ministrstvu notranjih zadev (Šmid 2003, 40). Policijske oblasti so se delile na specialne državne policijske oblasti v pomembnejših krajih in večjih mestih, v nadaljevanju pa so jim sledile uprave policije, ki so bile stacionirane na sedežih banovin, njihov upravnik pa je bil tudi član banovega posvetovalnega telesa. Tej upravi je bila podrejena določena mestna občina in njena najbližja okolica. V večjih mestih so se nato nahajala predstojništva mestne policije, ki so bila banski upravi neposredno podrejen upravni organ, v kolikor je bila občina oz. mestno poglavarstvo zadolženo za opravljanje poslov splošne upravne oblasti prve stopnje. Temu organu so po pristojnostih sledili policijski komisariati, ki so opravljali prvenstveno le določene policijske posle in so se zato delil npr. na

načelstvom, mestnim poglavarstvom in občinam« (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/1), v kolikor se izpostavi le dva dokumenta. Pri tretjem datiranim med obema zgornjima je morda zanimivo le to, da se za razliko od prvega, v kateremu se našteva štiri mesta, tukaj ne omenja več Maribora (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 377/4).

pristaniške, železniške, kopališke in obmejne, a ne glede na to so jim bile zaupane tudi zadeve, ki so spadale v delokrog predstavništev mestne policije. Glede na teritorialno delitev so bile zadnje državne krajevne policijske oblasti, ki pa niso bile zadolžene le za običajne zadeve sreskih načelstev, ampak tudi za nekatere krajevne policijske posle, ki so spadali pod pristojnosti občin. Omenjene pristojnosti teh oblasti so bile določene »v uredbah o sestavi in delokrogu uprav policije in predstojništev mestne policije iz leta 1929« (Šmid 2003, 39). Drugo telo oz. pomožni organ službe javne varnosti je predstavljalo orožništvo oz. žandarmerija, ki pa običajno ni bilo prisotno in ni imelo pristojnosti na ozemljih uprav policije in mestne policije (Šmid 2003, 42). Ta organ je bil poseben v tem, da je v opravljanju svojih nalog, pod katere so npr. spadale varovanje osebne in premoženjske varnosti, iskanje zločincev, vzdrževanje javnega reda in miru, preprečevanje nesreč in druge, oz. je po Zakonu o orožništvu iz leta 1930 in noveli iz leta 1931, spadal pod pristojnost tako ministra za notranje zadeve, kot tudi ministra vojske in mornarice. Pod prvega je spadal glede opravljanja službe, opremljanja in strokovnega pouka, pod drugega pa glede osebnih odnosov, discipline, oboroževanja in vojaškega pouka (Šmid 2003, 41). Službene naloge so orožniškim postajam, v omejenem obsegu, lahko izdajala tudi državna tožilstva in sodišča (Šmid 2003, 42).

5.3 Občina Bled

Glede na to, da je kraljevska banska uprava predstavljala le člen v enotirnem oz. enotnem sistemu strogo hierarhične lestvice državnih organov (Šmid 2003, 58), banovina, kateri pa je ta uprava načelovala, pa je bila širša upravna enota državne uprave z določeno stopnjo samouprave, katero so ji zagotavljali lastno premoženje in lastni dohodki, ki pa so se smeli uporabiti le za banovinske namene (Šmid 2003, 31, 32), ostaja odprto vprašanje koliko je bila banovina, v našem primeru Dravska banovina, zmožna vplivati na priprave na preteči oboroženi spopad, s tem pa zavarovati lastno premoženje in kako je te priprave mogoče zaslediti v občinskem arhivu občine Bled, kot neki najnižji upravni enoti v državi.

5.3.1 Srez Radovljica – širši pregled

Ker je bila občna Bled upravno podrejena radovljiškemu srezu, sledi najprej pregled tega okraja. Okraj Radovljica je obsegal 1.046 km^2 in je bil tako po velikosti drugi največji v Dravski banovini. Razen obsega je bil pomemben gospodarsko, med drugim pa tudi zaradi obrambnega vidika. Ker je ležal na zunanjih mejah Kraljevine Jugoslavije, je namreč njegove dobre 2/3 mejne črte predstavljalo hkrati tudi državno mejo (proti Italiji in Avstriji oz. Nemčiji), ki je potekala na razvodnici med Črnim in Jadranskim morjem, drugi pomembni obrambni vidik pa je predstavljal relief. Ves mejni obod proti Italiji in Avstriji,

razen dolinskega razvodja med rekama Savo in Ziljico, je namreč geografsko spadal v visokogorski pas. Osrednji del so zavzemale površinsko prevladujoče sredogorske planote, edino na jugovzhodu ob Savi je bil širši naravni prehod, katerega pa je zapiral, po dolinskih zajedah razkosan in slabo prehoden, valovit ravninski svet, deloma porasel z drevjem oz. t. i. dobrave. Tako je bilo ozemlje sreza dobro zaprta gorska pokrajina z majhnim ravninskim osrčjem nad sotočjem Save Dolinke in Save Bohinjke, pod ravnino pa je bilo mogoče uvrstiti pravzaprav le deset odstotkov njegove površine (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 525).

5.3.1.1 Občine in prebivalstvo

Celotno območje sreza je bilo razdeljeno med občine Begunje, Bled, Bohinjska Bistrica, Bohinjska Srednja vas, Breznica, Dovje-Mojstrana, Gorje, Jesenice, Kamna gorica, Koroška Bela, Kranjska gora, Kropa, Lesce, Mošnje, Ovsiše, Radovljica, Rateče-Planica in Ribno (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 528–546). Po štetju prebivalcev iz leta 1931 je v vsem srezu živelo 36.302 prebivalcev, s povprečno naseljenostjo 35 ljudi na km^2. Bolj obljudeno je bilo območje Begunje-Radovljica-Lesce-Bled-Jesenice, kjer je živelo 120 ljudi na km^2. V gorskih območjih Julijskih Alp je nato ta gostota dosegla le 17 prebivalcev na km^2, skupaj z območjem Karavank pa komaj 20 prebivalcev na km^2. Porast prebivalstva v letih 1921 – 1931 je v radovljiškem srezu znašal 3.542 ljudi ali 10,81 odstotkov, kar je bilo nad banovinskim povprečjem (7,9 odstotkov) in še vedno pod državnim (16,24 odstotkov). Omenjen prirast naj bi bil delno tudi posledica priseljevanja na omenjeno območje, zlasti na območje Bleda (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 12, 527)

5.3.1.2 Zaposlitvena struktura prebivalstva

Prebivalstvo se je v velikem številu preživljalo s kmetovanjem, a kljub temu so bili mnogi zaposleni tudi v prometu, obrti in industriji (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 17). O slednjem priča dejstvo, da je bilo pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani iz radovljiškega sreza zavarovanih 8,74 odstotkov vseh prebivalcev[137] oz. ob upoštevanju zgornjega števila živečih v okraju, pomeni to 3.173 prebivalcev sreza (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 12, 17, 528), ki so morali biti iz območij v bližini vodnih tokov, saj so bili obrtni in industrijski obrati vezani na vodo ali moč le-te (vodotoki Lipnice, Kroparice, Zgoše in Save Bohinjke); po pomembnosti pa je še najbolj prednjačilo jeseniško območje. A kljub visokemu odstotku zaposlenih izven kmetijstva se je po takratnih ocenah z obdelovanjem zemlje preživljala približno polovica ljudi, posredno pa naj bi od tega živelo kar 4/5 prebivalcev. Kmetijska območja so prevladovala zlasti na levem bregu Save, kjer je bilo na ravninskem delu razvito

[137] V srezu Kranj je bilo zavarovanih 13,61 odstotkov prebivalstva okraja, temu pa je nato sledilo mesto Ptuj s 17,06 odstotki, mesto Ljubljana s 26,88 odstotki, mesto Maribor s 29,42 odstotki, na prvem mestu po številu delavcev oz. zaposlenih v industriji pa je bilo mesto Celje s 48,51 odstotki zavarovancev glede na število prebivalcev mesta (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 17).

poljedelstvo, bliže gora pa je bila pomembnejša panoga živinoreja, v obeh primerih pa ni bilo mogoče preživeti brez izrabe gozda, če ne drugače vsaj kot dodatne dejavnosti (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 528).

5.3.1.3 Poljedelstvo

Lastniška struktura posesti je bila sledeča: dobrih 16 odstotkov oz. 16.843 ha površine okraja je bilo v lasti verskega sklada in pod upravljanjem države, majhen delež pa neposredno v državni lasti. Približno desetina ozemlja je bila v lasti enajstih srenjskih in drugih skupnih posestvih ter petih veleposestev. V preostalo privatno lastništvo kmetov, je bila uvrščena velika večina preostalih poljskih površin in dobra polovica gozda. Kljub velikosti sreza, na drugi strani pa zaradi naravno-geografskih danosti, so njive in vrtovi obsegali le 4.917 ha ali 4,7 odstotkov površja radovljiškega okraja, kar je bil najnižji odstotek v celotni banovini (vzrok temu je dejstvo, da območja namenjena poljedelstvu, torej na razmeroma ozkih rečnih terasah in gorskih pobočjih, ne razpolagajo z dovolj globoko plastjo zemlje, zaradi česar so se na visoki jeseniški okolici pričele njive opuščati že takrat, medtem ko so nižje začeli z urejanjem več vrtov. Nasproten trend širjenja njiv je bil prisoten le v Bohinju, kjer so na zavarovanih in prisojnih legah segale njive tudi do 1.250 m visoko, kar pomeni, da je to območje tudi v tem pogledu odstopalo od povprečja okraja, kjer se je pas poljedelskih površin prenehal na okoli 1.000 m nadmorske višine) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 526, 528). Travniki in pašniki so v deležu ozemlja predstavljali 32.031 ha ali 30,6 odstotkov, kar je bil izredno visok odstotek, a razumljiv glede na kvaliteto zemlje. Glede na delež površin pašnikov je radovljiški okraj v celotni banovini zaostajal le še za gornjegrajskim srezom. Gozd je pokrival 50.400 ha ali 48,2 odstotkov površine sreza, zgolj 229 ha ali 0,2 odstotkov so zasedali sadovnjaki, ostale zemlje pa je bilo za 17.028 ha ali 16,3 odstotkov (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 21, 528).

V deležu njiv in vrtov oz. v deležu najprimernejših poljedelskih površin, ki so obsegale le 4.917 ha ali 4,7 odstotkov površine sreza, je bilo njivam namenjeno 58,3 odstotkov zemlje ali preračunano 2.867 ha, od katerih jih je bil večji del namenjen posevku žit (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 528). Po podatku na drugem mestu, je bilo za posevek pšenice namenjeno zgolj 567 ha, zaradi česar je imel radovljiški srez od vseh okrajev Dravske banovine najmanjši letni pridelek pšenice (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 20). Vendar je bil kljub temu povprečni donos pšenice nad banovinskim povprečjem (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 528). Nekoliko več je bilo vsako leto posejano krompirja, a tudi te površne niso presegale 1.000 ha, kar je bilo iz gledišča banovine značilno le še za dva njena okraja (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 21). Preostali delež poljedelskih površin se je v 21,3 odstotkih (1.047 ha) obdeloval za potrebe pridelave zelenjave, v 19,2 odstotkih (944 ha) pa za pridelavo krmilnih rastlin. Za primerjavo se naj izpostavi podatke o pridelku leta 1934 (v qu oz. stotih –

100 kg): največ je bilo krompirja in sicer 28.640, nato 15.016 repe in korenja, 8.740 zelja, 7.500 koruze, 4.171 rži, 2.832 pšenice, 2.587 ječmena, 2.381 ovsa, 1.571 prosa, 578 fižola, 446 sorščice, 306 lanu in 218 ajde. Nad banovinskim povprečjem so bili donosi na 1 ha za pšenico 9,2, za proso 12,9, za ajdo 11,5 in za zelje 92,0. Pridelek je tako pri večini kmetij komaj zadoščal za kritje lastnih potreb, na domači trg so ponujali največ le krompir in zelenjavo, medtem ko je bilo vse drugo potrebno uvoziti. Letni pridelek sena, torej krmila, pa je bil ocenjen na 313.196 qu (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 21, 528).

5.3.1.4 Živinoreja

Kljub temu, da so travniki in pašniki v deležu ozemlja predstavljali 32.031 ha ali 30,6 odstotkov, pa je bilo v srezu sorazmerno malo živine. Leta 1934 je bilo tako naštetih 23.988 repov perutnine, 11.744 glav govedi (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 21, 528) (to je bilo v večini gorenjsko cikasto govedo, prilagojeno okolišu in okoliškim gospodarskim panogam, kar pomeni, da je bilo manjše rasti z izrazito mlečnostjo, s čimer je bilo mogoče zadostiti potrebam sirarstva ali povpraševanju iz gorenjskih počitniških krajev in bližnjih mestnih središč) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 24), 5.575 prašičev, 3.566 ovac (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 21, 528) (kljub temu, da je bila ovčjereja prisotna v zahodnih goratih predelih banovine, pa kot panoga ni bila pomembna, kar pomeni, da ni predstavljala neko širšo dejavnost, ki bi presegla pokrivanje potreb rejcev in morda še najožjega okoliša kmetijskih obratov) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 27), 1.523 konj, 1.023 koz in 3.212 čebelnih panjev. Iz že omenjenih razlogov je v okraju takoj za perutninarstvom prevladovala reja govedi, a to je predstavljalo neposredno omejitev za vzrejo večjega števila konj in drobnice. Zadnjima dvema vrstama je bila namreč prepovedana paša na planinah, kamor pa se je npr. odganjalo govedo. V radovljiškem okraju pa se je paša vršila tudi v gozdovih na planinah, kar nedvomno kaže, da je bilo pašne površine relativno malo. Govedorejci so tako poleg mleka in mlečnih produktov priskrbeli tudi meso za prodajo, a panoga kljub temu ni mogla v vsem zadostiti povpraševanju trga (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 21, 38, 528).

5.3.1.5 Gozdarstvo

Ker je gozd pokrival 50.400 ha ali 48,2 odstotkov površine sreza, si posledično ni težko domišljati, zakaj je predstavljal pomembno dejavnost v kmečkem gospodarstvu. Glede na to, da so poljedelske površine v okraju segale do okoli 1.000 m nadmorske višine, izjemoma pa tudi do 1.250 m, je gozd nato obsegal pas, ki je segal preko 1.700 m, ponekod pa je dosegel tudi 1.800 m. Drevesne vrste v omenjenih gozdnih površinah v okraju na Jelovici in Pokljuki so predstavljala obsežna smrekova območja in območja mešanih iglavcev (90 odstotkov smreke, jelke in macesni; zadnji so razširjenih zlasti v višjih predelih Pokljuke) z manjšimi območji zaraščenimi z bukovjem. Pri tem je potrebno omeniti, da je za

smrekov les iz tega območja značilno, da zori nekoliko počasneje (80 do 100 let; povprečje je 60 let) zaradi česar velja za bolj kvalitetnega in trdnega. Na Mežaklji so prevladovali večji bukovi gozdovi, slednje pa je bilo značilno tudi za večji del Bohinjskega hribovja in južno pobočje Stola, a takšni gozdovi so predstavljali predvsem vir drv in materiala za nastelje. Povprečna letna poseka lesa je bila 40.000 m^3, od česar je bilo polovico realizirano s strani državne uprave (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 526, 528).

5.3.1.6 Industrija, obrt in trgovina

Industrija in obrt sta bili v prvi vrsti usmerjeni na predelavo lesa, kar pomeni, da so prevladovale žage, raztresene ob vseh vodnih tokovih, z večjimi obrati v bolj prometnih krajih. Tako se je proizvajalo lesne polprodukte, ki so predstavljali večino lesnega izvoza iz okraja. Po pomembnosti je drugo dejavnost predstavljalo železarstvo, ki je bilo še najbolj zastopano z obrati na Jesenicah in Javorniku, v manjši meri pa še v Kropi, Kamni Gorici in Lescah. Tekstilna industrija je bila zastopana z obrati v Radovljici in Zapužah, v Lescah pa je bila že tovarna čokolade. Od starih obrti je bilo takrat še vedno živo izdelovanje kratkih ukrivljenih lesenih pip oz. *vivčkov* in *čedr*, medtem ko so bile nove obrti zastopane npr. z izdelavo smuči v Bohinju in drugod. V gorskih krajih je bilo prisotno tudi še platnarstvo (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 528).

Iz med pravnih subjektov oz. industrijskih in trgovskih podjetij, ki so bila včlanjena v Zvezo industrialcev ter Društvo industrialcev in veletrgovcev Dravske banovine, sledi v nadaljevanju izbor tistih, ki so delovali na območju radovljiškega sreza oz. glede na podane informacije iz tega območja zajemali delovno silo za svoje obrate, sredi tridesetih let 20. stoletja (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 615). Uvrščeni glede na posamezno industrijsko panogo so to bili:

- Lesna industrija
    - Heinrihar, Ivan, lesna industrija, Bohinjska Bistrica;
    - Heinrihar, Rafko, lesna trgovina, Bohinjska Bistrica (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 632);
    - Mulej, Valentin, lesna industrija, Bled;
    - Parna žaga, Gorje (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 633);
    - Remec, F., tovarna lesnih izdelkov, Lancovo-Radovljica;
    - Schrey, Al. nasl., lesna industrija, Jesenice (žaga na vodno turbino, pri čemer so za obratovanje izkoriščali predvsem državne gozdove v okolici Bleda in Bohinjske Bistrice, kupovali pa so tudi les malih posestnikov);

- Šumska uprava kraljevine Jugoslavije, Bohinjska Bistrica (posestvo v upravi je prinašalo letno do 40.000 m^3 okroglega lesa, ki je bilo nato delno obdelano v razne polizdelke na dveh lastnih žagah; ob tem je Uprava skrbela tudi za ribogojni zavod v Bohinjski Bistrici);
- Stare, Simon, lesna industrija in izvoz lesa, Bohinjska Bistrica (žaga na vodno turbino) (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 634);
- Vintgar, lesna industrija, družba z o. z., Gorje nad Bledom (podjetje za stavbeno in pohištveno mizarstvo);
- Zupanc ing., Jernej, lesna trgovina in žaga, Lancovo-Radovljica (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 635);

- Razno - v to skupino so bile uvrščene veletrgovine, denarni zavodi, zavarovalnice, večja obrtna podjetja, letovišča, zdravilišča, turistična industrija, zdravstvene in socialne ustanove (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 615), a na območju pregleda so delovali le
  - Savnik, Vinko, manufaktura in galanterija, Radovljica, s podružnicama na Bledu in na Jesenicah (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 658);
  - Grand hotel Toplice, Bled;
  - Hotel Jekler, Bled;
  - Hotel Sv. Duh ob Bohinjskem jezeru (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 663);
  - Hotel Sv. Janez, Bohinj;
  - Jalovec, penzion in restavracija, Rateče-Planica;
  - Kopališče Obla gorica, Radovljica;
  - Park hotel, Bled (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 664);
  - Zdraviliška komisija, Bled (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 668);
- Tekstilna industrija
  - Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt v Ljubljani – čipkarstvo, Bled (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 615);
  - Bogataj & Janc, tovarna klobukov, Radovljica;
  - Bole, Slavko, tovarna sukna, Zapuže-Lesce (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 641);
  - Izdelovalnica slovenskih in švicarskih vezenin, družba z o. z., Bled;
  - Kristan, Lojze, tovarna sukna in pletenin, Zapuže-Lesce (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 643);
  - Mayer in drug, tvornica čipk, družba z o. z., Bled (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 644–645);
  - Novak, Janko, tovarna pletenin, Radovljica (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 645);
  - Vidic, Joško, tovarna pletenin, Radovljica (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 647).

- Kovinska industrija
  - Kranjska industrijska družba (KID) Jesenice;
  - Lazar, Ivan, žebljarska industrija, Kamna gorica (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 628);
  - Pirc, Simon, tovarna žice in žičnikov, Kropa-Podnart;
  - Prva žebljarska in železoobrtna zadruga v Kropi in Kamni gorici, z o. z.;
  - Sava, družba z o. z., kovinskogalanterijska industrija, Jesenice (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 629);
  - Tovarna verig, d. d., Lesce pri Bledu (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 630);
- Prehrambna oz. živilska industrija
  - Resman, Jožef, valjčni mlin, Lesce-Zapuže;
  - Sirarska zadruga, r. z. z o. z., Stara Fužina v Bohinju (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 652);
  - Šefman brata, valjčni mlin, Kranjska gora;
  - Zavrtanik, Adolf, tvornica čokolade, Lesce-Bled (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 653);
  - številni kmečki mlini večje kapacitete, večje domače žganjarne (ob drugih manjših obratih za izdelovanje žganja, likerja, sadnih sokov, konzerv, kisa, kvasa in raznih hranil) ter mesarije, ki so po obsegu proizvodnje večji in s svojimi produkti zalagajo širšo okolico (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 616)
- Kemična industrija
  - Dr. ing. M. C. & A. Pogačnik, kemični laboratorij, kozmetični izdelki »Cimean«, Podnart-Kropa (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 623);
  - Wagner, Anion, barvarna in kemična čistilnica, Radovljica;
  - Tovarna strojil d. d., Majšperk pri Ptuju, proizvodnja kostanjevega in smrekovega ekstrakta, zadnjega iz posušene skorje smreke, katero se v veliki količini pridobiva tudi na Gorenjskem (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 626);
- Elektrarne
  - Elektrarne Kranjske industrijske družbe (KID) na Jesenicah, s centralami v Vintgarju, Gorjah, Zasipu, na Savi, v Rovtah in na Jesenicah;
  - Kranjske deželne elektrarne v Ljubljani (KDE), s centralami v radovljiškem srezu na Savici v Bohinju in na Završnici nad Žirovnico (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 616).
- Gradbena, steklarska in keramična industrija
  - Gorenjska opekarna, Dvorska vas pri Lescah (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 618).

5.3.1.7 Turizem

Turistična dejavnost je bila najbolj razvita v okolici Bohinjskega in Blejskega jezera, kajti domačim in tujim gostom sta omenjeni območji predstavljali glavna zdraviliška in turistična območja v srezu. Podoben sloves so imeli tudi že kraji Kranjska Gora, Rateče in Begunje. Kot podnebno ugodni, z urejenimi kopališči, razgledišči ali kot tereni za udejstvovanje z zimski športi pa so sloveli tudi drugi manjši kraji, kamor so zahajali predvsem domači gostje. Z urejenimi planinskimi hoteli, domovi in kočami je bilo tudi že urejeno za obiskovalce gora. Turistična ponudba je bila torej usmerjena predvsem v izkoriščanje neokrnjenih naravnih danosti (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 528).

5.3.1.8 Prometno-komunikacijske poti

Glavne prometno-komunikacijske poti v srezu so po pomembnosti predstavljale železnice in državne ceste, katere so uporabljali tudi tuji državljani. Iz Italije je mnogo tujih gostov prišlo zlasti po železniški povezavi preko Bohinjske Bistrice, manj preko Rateč. Iz smeri Koroške pa je bil pomemben železniški karavanški predor z vzpostavljeno povezavo. Preostali promet je bil usmerjen predvsem po dolini reke Save. Glavna cestna vozlišča so bila v Radovljici, Lescah, na Bledu in Gorjah, zadnje kot središče oz. izhodišče turističnih cest npr. preko Pokljuke do Rudnega polja ali cesta v dolino Krme, proti Gorjam pa so bile usmerjene tudi prometne povezave iz bohinjskega kota. Kot banovinska cesta prvega reda je bila pomembna tudi cesta v Bohinj (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 528).

5.3.2 Občina Bled - statistika

Občina Bled s 2.533 prebivalci[138] ter 613 hišami in posestvi, je zlasti po površini 1.346 ha (381 ha njiv in vrtov, 643 ha travnikov in pašnikov, 117 ha gozdov in 205 ha ostalih zemljišč) spadala med najmanjše občine v radovljiškem srezu. A na drugi strani je veljala po sestavi ozemlja za najenotnejšo. Geografsko je vsebovala območje oz. kotlino Blejskega jezera z neposredno okolico (na jugu in zahodu do vrhov Straže, Kozarca in Osojnice, na vzhodu in severu pa ob vključenosti valovitega polja in gozda področje tja do Save Dolinke) in je tako poleg že omenjene zemljepisne, predstavlja tudi gospodarsko celoto (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 529).

V preteklosti je bilo za vso občino mnogo bolj značilno ukvarjanje s kmetijstvom, zlasti pa z živinorejo in gozdarstvom, delno s prevozništvom. Kasneje naj bi sicer prišlo še do dodatnega razmaha omenjenih dejavnosti, a so bile te v tridesetih letih značilne le še za vzhodni zunanji rob občine. Ker je obdelovalna

[138] Po podatkih Krajevnega leksikona Slovenije iz leta 1968 pa naj bi leta 1931 v kraju Bled živelo celo 2.753 prebivalcev, leta 1948 pa nato že 3.387 prebivalcev (Savnik in drugi 1968, 272). Zadnje kaže na to, da je v kraju obstajal trend naraščanja prebivalstva, kar pomeni, da je bilo pred izbruhom vojne po vsej verjetnosti na Bledu mnogo več prebivalcev kot 2.533 ali 2.753, verjetno že blizu 3.000.

zemlja v občini veljala za precej pusto, primerno le za travnike (pašniki občine so bili izven meja le-te na južni Pokljuki) ali pa za zaraščanje z iglastim gozdom slabše kakovosti, ni bilo mogoče znotraj občine poskrbeti za samozadostnost s prehranskimi artikli. Tako je moral Bled poljske in živinorejske pridelke ter celo 2/3 lesa za potrebe obrtnikov uvažati oz. je predstavljal pomembno tržišče za zelenjavo, sadje, meso, mleko in mlečne izdelke, krompir, les in obrtne izdelke, zlasti iz spodnjega območja Gorenjske (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 530). Med Stražo in Dobro goro oz. v vasi Želeče je bil tudi kamnolom (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 531).

Zaradi zgornjih omejitev, na drugi strani pa zaradi naravnih danosti, je postajala vedno pomembnejša turistična dejavnost vezana na zdraviliško panogo, zimske športe in neokrnjeno naravo. Tako si je občina prizadevala izboljšati vse turistične zmogljivosti in danosti, poleg že omenjenega (zlasti pa termalne kopeli promovirane v zdraviliški panogi s strani večjih hotelov, kjer je bil poudarek na zdravniški in lekarniški postrežbi) pa je to pomenilo tudi delo na področju kopališč, ladjic oz. pletn, manjših nastanitvenih zmogljivosti, preko penzionov, vil in zasebnih stanovanj, skrb za športne in zabavne prostore ter športne naprave (smučarski skakalnici, sankališče in športni stadion), za dobro negovane nasade, vrtove, prevozna sredstva, vzdrževanje izletnih in sprehajalnih poti, potniške pisarne, sodobne avtomatske telefonske centrale itd. Dodatno mednarodno veljavo je kraju prineslo dejstvo, da je leta 1922 postal kraljeva poletna rezidenca (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 530).

. . .

V občino Bled so bili vključeni zaselki oz. vasi Grad, Mlino, Rečica, Zagorice in Želeče, ki so obdajale jezero in so se že takrat zlasti na vzhodu, deloma pa tudi na jugu razširili v skoraj sklenjeno naselje (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 530). Zaradi slednjega bodo v nadaljevanju iz Krajevnega zbornika Dravske banovine podane državno-upravne in druge inštitucije kot seštevek vseh teh v občini. Za občino pristojno sodišče in davčna uprava sta se nahajali v Radovljici, kjer je bil tudi sedež sreza. Sedež občine Bled je bil v vasi Grad, kjer so se nato v večini nahajale tudi preostale naštete inštitucije. Te so bile orožniška postaja, oddelek finančne kontrole, pošta z brzojavom in telefonom, šoli, tako osnovna z 11 oddelki kot tudi obrtna nadaljevalna šola, javna knjižnica, župnija, vse območje pa je bilo vključeno v en zdravstveni okoliš. Najbližja železniška postaja je bila postaja Bled-Jezero. Od društev, ki so delovali v občini je potrebno najprej izpostaviti gasilsko društvo, nato pa Sokolsko društvo Kraljevine Jugoslavije, Rdeči križ s podmladkom, Jadransko stražo s podružnico, podružnico Ciril-Metodove družbe, Katoliško-prosvetno društvo, podružnico Sadjarskega in vrtnarskega društva, potem več obrtnih društev, kmetijsko društvo, športno in strelsko društvo, Društvo vojnih invalidov, Društvo hišnih in zemljiških posestnikov, Društvo kneginje Zorke Ljubice in druga. Poleg naštetih atributov občine pa je

potrebno omeniti še 11 hotelov, 5 gostišč oz. gostiln, 10 penzionov, zabavišče, čolnarno, ribogojnico, več trgovin, tudi lesno in 3 žage (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 530–531).

5.3.3 Upravna ureditev

Občini Bled je načeloval župan, ki je imel po predlogu proračuna občine za leto 1941 (Seja občinske uprave Bled 21. februar 1941, tč. 1) v svoji reprezentanci še podžupana. Ob pomoči odobrenega statuta občinskih uslužbencev, sprejetega že na seji uprave občine 3. februarja 1937 in nato potrjenega na seji občinskega odbora 5. februarja 1937, pa se v sistematizaciji delovnih mest vidi koliko je bilo še ostalih zaposlenih in kakšna je bila zaposlitvena struktura na občini. Trinajst uslužbencev, brez župana, je zasedalo glavna in pomožna službena ali delovna mesta. Pod glavna službena mesta se je štelo ravnatelja kot vodjo občinskega urada in blagajnika oz. knjigovodjo (oba sta predstavljala del glavnih upravnih uslužbencev) in tri glavne pogodbene uslužbence strokovnega dela urada, ki pa so bili zdraviliški ravnatelj, inženir in vodja občinske trošarine. Pod pomožna službena mesta pa so se uvrščali dva pisarniška pomočnika, stražnik oz. verjetno tudi redar,[139] služitelj in matičar (vsi del pomožnih upravnih uslužbencev) in trije pomožni strokovni uslužbenci, vrtnar, cestar in kanalski nadzornik. Od naštetih so položaj, pravice in dolžnosti občinskih uradnikov pripadle ravnatelju občinskega urada in blagajniku, pisarniška pomočnika sta zasedala enako poimenovan položaj, medtem ko so bili ostali položajno uvrščeni pod občinske sluge (Občinski odbor 5. februar 1937, tč. 2). Potrditev obstoja večjega dela teh delovnih mest lahko nato zasledimo tudi v predlogih proračunov za leto 1940/41 (Seja občinske uprave Bled 16. januar 1940) in v predlogu proračuna za leto 1941 (Seja občinske uprave Bled 21. februar 1941, tč. 1). Tam se edino kot novo delovno mesto pojavi »pom. tajnica«, medtem ko ni več med predvidenimi odhodki inženirja, dveh pisarniških pomočnikov (lahko, da je na mesto katerega od teh dveh sistematiziranih mest prišla »pom. tajnica«), služitelja in kanalskega nadzornika.

Prva dva položajna razreda so tako predstavljali štirje uslužbenci. To se izpostavlja zato, ker so bili to verjetno uslužbenci, preko katerih je šlo največ prispelih dopisov in ukazov iz sreskega načelstva v Radovljici oz. iz kraljevske banske uprave Dravske banovine. Potrditev te trditve je mogoče zaslediti na koncu dospelih dokumentov z zadevami: Podpora družinam siromašnih vojaških obveznikov – interpretacija čl. 362 Zakona o ustroju vojske in mornarice iz 28. oktobra 1935 (Kraljevska banska uprava 1935, VI. Št. 26095/1); Vpis redne številke vojnega spiska na živinskih potnih listih – predpisan za živali, za katere velja vojni popis iz 19. junija 1936 (Kraljevska banska uprava 1935, III./5 Št. 4405/1); Vojni obvezniki, potovanje po državi in v tujino iz 9. julija 1938 (Kraljevska banska uprava 1935, II. Št. 20885/1); Povelje, da mora vsak delodajalec svojega vpoklicanega obveznika na orožne vaje takoj, čim se ta vrne iz orožnih vaj, sprejeti nazaj v službo iz 22. junija 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št.

[139] Redar je večkrat omenjen v dokumentih.

845/1); Vpoklic v vojno službo – poslovanje sreskih in občinskih uradov iz 26. aprila 1939 (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 3483/1); Postopek mobilizacije v radovljiškem srezu, ko se pozivi na orožne vaje vojnim obveznikom dostavljajo zelo počasi iz 26. aprila 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 384/1). Na vseh omenjenih dokumentih, ki, v kolikor jim sledimo, predstavljajo zgolj zadnje dopise v vrsti le-teh, na odprtih zadevah, ki še niso bile zadovoljivo rešene ali pri katerih se še niso spremenile prakse dela, je na koncu ročni ali natipkan pripis blejskega občinskega uradnika »Naj vidijo vsi uslužbenci […]« ali pa »Vzeto na znanje«, s štimi podpisi. Pet podpisov je mogoče najti le pod poveljem sreskega načelstva iz Radovljice (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 845/1), tri pa pod dopisom kraljevske banske uprave (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 3483/1).[140]

Vendar ne glede na število podpisov na koncu prispelih dokumentov, je bil glavni manipulant z dopisi in ukazi vojaške narave t. i. občinski vojaški referent. To je bi največkrat eden o občinskih uradnikov (verjetno vsaj v primeru manjših občin, medtem ko so imele večje organiziran poseben vojaški referat, v katerem je nedvomno delovalo več uslužbencev), ki je poleg primarne zadolžitve skrbel še za vojaške zadeve. Pod njegove naloge je tako spadalo vodenje vojaških evidenc, kjer je med drugim vodil trenutno lokacijo vojaškega obveznika preko vpisov in izpisov iz občine ob morebitni selitvi ali potovanju, sodeloval je pri vpoklicih, ko je skrbel in vodil mobilizacijski material, prepošiljal je vojaške pozivnice obveznikom, itd. (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73). V občini Bled je naloge vojaškega referenta oz. vodenje vojaškega referata, kot se je izrazil župan, po 30. marcu 1936 prevzel sam ravnatelj občinskega urada (Občinski odbor 7. april 1936, tč. 1). Glede na to, da med nadaljnjimi zapisniki sej in dopisi, poslanimi na sresko načelstvo v Radovljici, po aprilu 1936, ko je bilo načelstvo seznanjeno z zamenjavo (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73), ni mogoče najti omembe, da bi to delo opravljal kdo drug, in glede na izdajanje že omejenih navodil tipa »Naj vidijo vsi uslužbenci […]«, kar pa je verjetno pripisal nek višji uradnik, obstaja možnost, da je ravnatelj to funkcijo opravljal do izbruha vojne.

Poleg naštetih občinskih uslužbencev je pri odločanju o občinskih zadevah sodeloval še občinski odbor. Obe telesi sta zasedali na sejah v občinski pisarni oz. prostorih, z začetki sej v večernih urah. Predsedoval jima je župan (Občinski odbor občine Bled 1935–1941; Seje občinske uprave Bled 1936–1938; Seje občinske uprave Bled 1939–1941), čeprav je bilo med pregledanimi zapisniki občinskega odbora mogoče najti tudi primer, ko je telesu predsedoval t. i. predsednik (Občinski odbor 18. junij 1935). Na sejah občinske uprave naj bi se zbralo pet članov in župan. Med pregledanim gradivom se v tem telesu največkrat omenjajo zadeve kot so proračun občine s posameznimi postavkami in zadeve povezane neposredno z zaposlenimi na občini (največkrat se omenjajo osebni dohodki zaposlenih), a v

[140] Preostala množica dopisov pregledanega fonda ne omogoča zastavljanja nobenih podobnih zaključkov, ker je na koncu dopisa zgolj sprejemni žig občine, z zaporedno številko prispelega dopisa.

kolikor se bere zapisnike teh sej skupaj s sledečimi zapisniki občinskega odbora, je mogoče zaslediti, da so bile nekatere teme že vnaprej dorečene oz. pripravljene na sejah uprave občine, nato pa se je o njih ponovno predebatiralo in končno glasovalo na občinskem odboru. V njem je bilo namreč osemnajst predstavnikov iz različnih predelov občine in iz različnih poklicnih krogov. To telo je obravnavalo različne odprte občinske zadeve, katere je pred občinski odbor postavila uprava občine ali pa posamezniki s svojimi prošnjami in predlogi. Zgolj nekatere teme, bolj ali manj povezane z obrambo in preskrbo občanov, ob tem pa tudi z oboroženimi silami, ki so se obravnavale v letih od 1935 do 1941, so se dotikale: opredelitve občine o s strani vojske določeni dolžnosti posameznikov v občini, da vzdržujejo in oddajo v vojsko jahalne konje s pripadajočo opremo; opredelitve glede odobritve podpor družinam, katerih hranitelji so bili vpoklicani na orožne vaje; opredelitve do predlaganega statuta občinskih uslužbencev; opredelitve glede znižanja klavnične pristojbine za živino, ki jo lokalni mesar kolje za vojake na Bohinjski Beli; opredelitve do okrožnice kraljevske banske uprave glede nadzora uradnih prostorov, zlasti blagajne in mobilizacijskega materiala; odločanje o ureditvi javnega zaklonišča in zaklonišča za šolo za primer zračnega napada, s potrebnim finančnim konstruktom, ter organizacija krajevne zaščite proti plinski obrambi; odločanje o naročilu rezervne hrane, koruze in pšenice, s potrebnim finančnim konstruktom; odločanje o ustanovitvi občinskega urada za preskrbovanje, s konstituiranjem le-tega in odobritvijo njegovega pravilnika. Druge bolj splošne zadeve občinskega odbora pa so se dotikale: različne oblike pomoči potrebnim občanom, javne gradnje v občini, pobude posameznikov, največkrat kakšnih obrtnikov itd. (Občinski odbor občine Bled 1935–1941; Seje občinske uprave Bled 1936–1938; Seje občinske uprave Bled 1939–1941).

Zaradi zaostrovanja mednarodnih in pričakovanega poslabšanja tudi domačih gospodarskih, zlasti pa prehrambnih razmer,[141] je vlada Kraljevine Jugoslavije avgusta 1939 pričela s prvim ukrepom, da zagotovi prebivalstvu hrano in živini potrebna krmila[142] (Himmelreich 2001, 135). Tem ukrepom so novembra 1939 pričeli slediti tudi na nivoju banovine, nakar je bila nato konec novembra 1940 izdana vsem občinam okrožnica kraljevske banske uprave Dravske banovine z ukazom o ustanovitvi občinskih preskrbovalnih uradov oz. tudi uradov za preskrbo (Himmelreich 2001, 152–158). Tako se je v občini Bled pojavilo novo telo oz. urad, in sicer t. i. prehranjevalni odbor. Z ustanavljanjem tega so pričeli že na seji občinske uprave, 13. decembra 1940 (Seja občinske uprave Bled 13. december 1940, tč. 1) in nato nadaljevali na seji občinskega odbora, 19. decembra. Tam se je zbranim najprej prebrala zgornja okrožnica kraljevske banske uprave glede ustanovitve občinskega urada za preskrbovanje in osnutek pravilnika za poslovanje tega urada. Temu je sledil soglasni sklep, da se kot namestnika predsednika

[141] Podrobnejše je o tem pisal Himmelreich, Bojan v delu "Namesto žemlje črni kruh : Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn" iz leta 2001. Tam se je na straneh 134–152 dotaknil razmer v preskrbi tik pred vojno in odgovora države nanje preko zakonskih določil in posegov na trg, na straneh 152–158 pa je podal kronološko zaporedje ustanavljanja in opis teles, ki so sodelovali pri preskrbi s prehranskimi artikli. Pregled iste tematike je v svojem delu "Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno" iz leta 2007, na straneh 99–115 podala tudi Šorn, Mojca.
[142] Šorn (2007, 100) piše, da je bila Uredba o rezervi hrane izdana 27. julija 1939.

prehranjevalnega urada izvoli podžupana, določili pa so se tudi zastopnik trgovcev, zastopnik namestnikov, zastopnik hotelske industrije in namestnika, zastopnik industrije in namestnika, ter dva zastopnika konzumentov (potrošnikov) z dvema namestnikoma. Občinski urad za preskrbovanje se je tako konstituiral s petimi člani, poleg predsednika in namestnikov. Končni sprejeti pravilnik odbora je bil identičen njegovemu osnutku (Občinski odbor 19. december 1940, tč. 2).

Občinski prehranjevalni odbor je moral prvič zasedati pred sejo občinskega odbora, 21. februarja 1941, kajti na tej seji se je kot poslovodja občinskega prehranjevalnega odbora potrdil ravnatelj občine (Občinski odbor 21. februar 1941, tč. 6f). Zgornjo trditev namreč podpira zapisnik seje občinske uprave iz 13. decembra 1940, kjer je bilo poleg predloga predstavnikov v odboru in poleg zagotovila, da bo poslovanje odbora vodilo uradništvo v občinski pisarni, določeno tudi, da se poslovodjo tega novega telesa izvoli na njegovi prvi seji (Seja občinske uprave Bled 13. december 1940, tč. 1), torej pred 21. februarjem 1941.

Naloge novoustanovljenega odbora so obsegale: razdeljevanje pošiljk živil potrošnikom, v maloprodajo, bolnišnice in druge zavode na svojem območju (Himmelreich 2001, 145, 157), hkrati pa skrbeti, tudi ob pomoči trgovcev in zadrug, za vzpostavljanje zalog in vzdrževanje teh rezerv, po potrebi oz. glede na odredbe skrbeti za pravilno racioniranje živil, spremljati so morali gibanje cen živil oz. življenjskih potrebščin in voditi socialne preskrbovalne akcije. Omenjeno samostojno ustvarjanje zalog živil je bilo naročeno s strani banske oblasti vsem občinam, pri tem pa je bilo svetovano, naj se za te potrebe uporabijo namenska sredstva stavbnih fondov za šole, ceste in občinske zgradbe, po prodaji blaga pa naj dobljena sredstva vrnejo v omejene fonde (Himmelreich 2001, 156, 157). A ta zaupana naloga je predstavljala veliko nenačrtovano finančno breme, ki ga vse občine niso bile sposobne zadovoljivo izpeljati (Slovenec 1939, 10. avgust; Šorn 2007, 100).

Občinski prehranjevalni odbor je bilo praktično edino novo telo v občini, nastalo zaradi zaostrovanja mednarodnih razmer in stopnjevanja mednarodne krize. Vse druge nove naloge, katere bi moral po Uredbi o zaščiti pred zračnimi napadi ali Uredbi o državni mobilizaciji opravljati npr. krovni občinski oz. krajevni odbor za zaščito pred zračnimi napadi s svojimi pododbori in nadzorom nad novimi in obstoječimi službami (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939), je ostal v delokrogu občinskega odbora in vojaškega referenta. Zlasti občinski odbor je moral nato, tako kot npr. predpisani krajevni odbori za zaščito pred zračnimi napadi, sodelovati z lokalnimi službami, katere so v primeru občine Bled predstavljale gasilsko društvo in orožništvo, glede na področje delovanja pa tudi z društvi kot so bili Rdeči križ, Sokolsko društvo Kraljevine Jugoslavije, Jadranska straža ter športno in strelsko društvo. Posamezno področje dela bo preko doktrinarnih in preko arhivskih dokumentov občine Bled dodatno

predstavljeno v nadaljevanju, a zaenkrat velja, da je ta občina vse odprte zadeve reševala organizacijsko bolj ali manj nespremenjena oz. nerazširjena s kakršnimi koli novimi zaščitnimi odbori, službami in enotami v domeni občine. Tako za to občino ne velja zapis, da so bile v njenem delokrogu organizirane »gasilska služba, zaščitna služba pred bojnimi strupi, sanitetna služba, tehnična služba in policijska služba« (Šorn 2010, 29) oz. velja, da je občina kljub zahtevam po organiziranju takšnih služb, razpolaga le z delom le-teh.

5.4 Interakcije civilnega prebivalstva s predstavniki oboroženih sil ali občinskimi organi, zadolženimi za vodenje in izvajanje vojaških zadev

Stike med civilnim prebivalstvom in vojaškimi organi lahko na grobo delimo na dve obdobji, ki sta zamejeni z letom 1939. Prvo obdobje, ki je trajalo do tega leta, lahko označimo kot obdobje miru, v katerem so oborožene sile in civilni upravni vojaški organi, vsaj glede na gradivo, izvajali manjše število rednih predpisanih dejavnosti. Z začetkom leta 1939 pa je nastopilo drugo obdobje, v katerem civilno prebivalstvo nedvomno prične čutiti priprave na bližajoči se oboroženi spopad. O tem na eni strani priča povečano število uredb in objavljenih sprememb zakonov v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, nanašajočih se na oborožene sile Kraljevine Jugoslavije, obrambo, mobilizacijo, vojno stanje ter na vključenost in zaščito civilnega prebivalstva v primeru izbruha vojne, na drugi strani pa pričnejo v tem obdobju same oborožene sile in civilni upravni vojaški organi izdajati mnogo več okrožnic in povelj, ki se končno dotaknejo navadnega civilista, vojska kot taka pa postane tudi mnogo bolj prisotna v domačem okolju.

Ne glede na zgoraj določeni obdobji, pregled katerih se prične z letom 1935, pa omenjene stike med civilnim prebivalstvom in vojaškimi organi oz. zastopniki le-teh na sedežih občin, kar so vojaški referenti oz. zaposleni v vojaškem referatu tudi bili, lahko v nadaljevanju dodatno delimo še na že omenjene t. i. redne dejavnosti, znotraj katerih so v stik z vojaškimi organi prišli le maloštevilni oz. le tisti, ki so imeli izrecni interes in na razširjene predpisane dejavnosti. Pod zadnje lahko, na osnovi objavljenih uredb in zakonskih določil, uvrstimo ali na eni strani povečano število zajetih civilnih oseb oz. vojnih obveznikov, katere je sistem vpoklical in zajel, ali pa na drugi strani širšo okolico, kot so neposredno z vojnimi obvezniki povezani družinski člani ali pa civilisti, ki so preprosto bolj občutili in zaznali prisotnost oboroženih sil ter aktivnosti ob bližajočem se oboroženem spopadu, ob tem pa so se sami vključili oz. bili vključeni v dogajanje. V nadaljevanju bo večja pozornost posvečena drugi skupini dokumentov iz skupine t. i. razširjenih predpisanih dejavnosti vojaških organov, s poudarkom na zadevah, ki so šle preko civilnih predstavnikov le-teh, torej vojaških referentov, in jih je mogoče še najbolj uvrstiti med zadeve, ki so vplivale na priprave na oboroženi spopad. Pred izpostavitvijo teh zadnjih stikov oz. zadev,

pa najprej sledi predstavitev zadev, ki so obsegale redne predpisane dejavnosti vojaških referentov na občinah in s katerimi so se ukvarjali v obdobju od 1935 do konca 1938.

5.4.1 Vojaške zadeve v raziskovanem obdobju, s poudarkom na obdobju med 1935 in koncem 1938

V tem času, ki je bil po eni strani še čas miru, po drugi pa čas, ko se je pričelo v mednarodnem okolju stopnjevanje napetosti, so oborožene sile in civilni upravni vojaški organi izvajali le t. i. redne predpisane dejavnosti, ki so bile predvidene v zakonih in uredbah. Ker so bili torej zakoni in uredbe, s tem pa spremembe le-teh, zavezujoči za delo državne in lokalne uprave, del katere so bili tudi vojaški referenti na občinah, sledi najprej pregled objavljenih uredb in zakonskih popravkov v omenjenem obdobju v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, ki so se tematsko nanašale na oborožene sile Kraljevine Jugoslavije, obrambo, mobilizacijo, vojno stanje ter na vključenost in zaščito civilnega prebivalstva v primeru izbruha oboroženega spopada. Kljub zapisanemu ključu pregleda je možno že na začetku zapisati, da v letih do konca 1938 še ni mogoče najti objav, ki bi pokrivale vso zgoraj omenjeno tematiko. V tem obdobju se je namreč urejalo le: nastanitev pripadnikov oboroženih sil, ko so le-te v mobilnem stanju, vozne ugodnosti vojakov z javnimi prevoznimi sredstvi v času vpoklica oz. vojaške službe,[143] oprostitve nekaterih posameznikov od vojaške službe in predvsem finančne kompenzacije občinskim uslužbencem v primeru nastopa takšne službe, spremljanje ratificiranja konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki, ranjenci in bolniki v mednarodni skupnosti, prepoved preletavanja obmejnih pasov in drugih prepovedanih območij v državi, razen preko določenih koridorjev za potrebe vstopa mednarodnih letov v zračni prostor države z Uredbo o mednarodnem zračnem prometu, skrb za in oglaševanje nakupa sredstev za zaščito pred napadi s kemičnim in biološkim orožjem (zaščitnih mask in podobnega), zapoved sodelovanja na vežbah za primer zračnih napadov, omejevanje pravic uživanja in razpolaganja z nepremičninami, v kolikor je bilo slednje v nasprotju z interesi državne obrambe, izvedbo in objavo tudi nekaterih popravkov in sprememb Zakona o vojski in mornarici. Ob tem se je urejalo tudi zadeve kot so bile: ženitve častnikov in podčastnikov ter napredovanja le-teh, prodaja surovin za izdelavo eksplozivnih snovi ter izvoz in uvoz s tem povezanih produktov (strelivo, deli tega in vojni material), posest, nošenje in ravnanje z vojaško-državnim orožjem, zadeve povezane z vojnimi invalidi, žrtvami vojn in dobrovoljci. Ta zadnji sklop zadev pa ni bistveno vplival na obrambno sposobnost države, kljub temu, da so bile to še vedno vojaške zadeve in da je bil pod nekatere podpisan minister vojske in mornarice (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1935; Službeni list

[143] Slednje je urejal Občni pravilnik o voznih in prevoznih ugodnostih, iz 26. avgusta 1936. Glede na to objavo so imeli dijaki na služenju vojaškega roka, vojaki stalnega kadra, vojaki na služenju vojaškega roka pri orožništvu in obmejnih četah in začasni orožniki in graničarji popust 75 odstotkov redne vozovnice na državnih železnicah in ladjah, seveda v kolikor so potovali v uniformi in na relaciji določeni s strani poveljstva, kateremu so pripadali. Popusti so bili predvideni tudi za gojence častniških in drugih vojaških šol ter za rezervne častnike, vendar le v višini 50 odstotkov v kolikor so potovali neslužbeno (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 69/1936).

kraljevske banske uprave Dravske banovine 1936; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1937; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1938).

Ob omembi uredb ministra oz. ministrstva vojske in mornarice je potrebno dodati, da teh na letnem nivoju ni bilo veliko (leta 1935 le sedem uredb, 1936 le tri, 1937 le dve in 1938 le šest). Njihov delež je razumljivo večji šele v skupini izbranih uredb povezanih z oboroženimi silami Kraljevine Jugoslavije, mobilizacijo, vojnim stanjem ter vključenostjo in zaščito civilnega prebivalstva v primeru izbruha oboroženega spopada (leta 1935 le deset uredb, 1936 le trinajst, 1937 le pet in 1938 le osem). Čeprav tudi v tem primeru vse uredbe ministrstva vojske in mornarice ni mogoče šteti med pomembnejše za vzpostavljanje obrambne sposobnosti države (leta 1935 so bile le štiri uredbe ministrstva vojske in mornarice relevantne za obravnavano tematiko, 1936 le tri, 1937 nobena in 1938 le tri) (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1935; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1936; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1937; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1938) – grafični prikaz zgoraj napisanega je podan v stolpčnem delu grafikona »Število z obrambo oz. vojsko povezanih zadev, prispelih oz. obravnavanih na občini Bled, v primerjavi s tematsko povezanimi objavami v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine« na naslednjih straneh, kjer so podatki prikazani v povezavi z ostalimi statističnimi podatki (glej Grafikon 5.1).

Zgolj za ilustracijo se lahko pripiše, da je podobno strukturo objav mogoče zaslediti tudi za obdobje prve polovice 30-ih let (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1930; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1931; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1932a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1932b; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1933a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1933b; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1934), ko je bilo za raziskovano temo še največ pomembnejših objav povezanih s spremljanjem ratificiranja konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki, ranjenci in bolniki v mednarodni skupnosti ter z nastanitvijo pripadnikov oboroženih sil (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1934), neposredno z vojaško obrambo oz. kot je zapisano *brambo*. Z zaščito določenega dela naravnega bogastva (specialni smrekov les) pa je nato povezanih le nekaj uredb iz leta 1931 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1931).

. . .

Ne glede na zgornje objave v Službenem listu, ki so urejale delo vojaškega referenta, s tem pa interakcije v civilno-vojaških odnosih, ni mogoče pričakovati, da so bile za neko lokalno okolje relevantne vse izpostavljene zadeve. Pregledano arhivsko gradivo namreč posreduje podatke, da so se

v obdobju od 1935 do konca 1938 v tem lokalnem okolju s strani vojaškega referenta dejansko vodile le naslednje zadeve oz. da so redne interakcije s civilnim okoljem in civilisti predstavljale le: posredovanje in vodenje prispelih obvestil o vpoklicih na orožne vaje ter občasno posredovanje in potrjevanje razlogov, ki bi posamezniku oz. vpoklicanemu omogočili odlok od vpoklica, obravnavanje uradnih potrdil vojske (poleg potrdil o odpustu oz. ob zaključku rednega služenja vojaškega roka, so bila tudi potrdila, ki so bila izdana zaradi določenega statusa vpoklicanega posameznika – npr. hranilec, nesposobnost služenja), reševanje problemov glede vojaške knjižice (popravek zaznamkov v knjižici, izguba in odtujevanje zaradi nerazumevanja pravil rokovanja s knjižico s strani samega lastnika, pa tudi uradnikov), vodenje in posredovanje zadev v povezavi z *vojničarji* oz. osebami, ki niso popolnoma ali pa so le delno opravili svoje vojaške dolžnosti, vodenje trenutnega kraja bivanja in več kot 30 dni dolgih potovanj iz države (ta so morala biti najavljena) za posameznega vojaškega obveznika ter posredovanje teh informacij upravičenim organom (oborožene sile, referati drugih mest in občin) oz. opraviti potrebne zaznamke v vojaške knjižice, seznanjanje z dospelimi razpisi o možnostih vpisa v vojaške šole (t. i. *konkursi*), obveščanje o triangulacijskih delih v občini in dolžnostih občanov, seznanjanje z razpisi o možnosti dobave hrane in krme za oborožene sile v Dravski banovini, največkrat pa le za vojašnico Bohinjska Bela, posredovanje navodil vojaških oblasti o predpisani opremi obveznikov, katero morajo zagotoviti sami (primer sedel in pripadajoče opreme konjenika), obveščanje o podaljšanju roka za oddajo prošenj dobrovoljcev ali njihovih ožjih družinskih članov, za dobrovoljska potrdila, in tistim, ki so se za čas svetovne vojne dobrovoljno borili v srbski ali črnogorski vojski, med dobrovoljci bataljona kapetana (stotnika) Pivka, dobrovoljci iz Nocere Umbre in Murmanska, seznanjanje z dnevi streljanja na pripravljenem strelišču pri Bohinjski Beli. Nekoliko bolj posredne zadeve, ki pa se morda niso dotaknile večjega števila ljudi in so v nekaterih primerih ostale rešene oz. so se dotikale dela znotraj občinskega urada pa so bile: vodenje rekrutnih spiskov oseb, rojenih v posameznih letih (zadnji imeniki učencev so verjetno služili tudi za potrebe vzpostavljanja obvezne telesne vzgoje), obdelava obvestil o končni sodbi vojaških sodišč pri vpoklicanih občanih, zaradi potrebe občinskih oblasti, da takšne podatke vpišejo v protokol obsojenih, skrb za čim hitrejšo obdelavo odprtih zadev, pri čemer se največkrat izpostavi odprte dobrovoljske zadeve, izdajanje in vodenje podatkov v potnih listih živali, vzpostavljanje organizacijske strukture in imenovanje posameznikov vršilcev dejavnosti obvezne telesne vzgoje v občini, zagotavljanje zaščitnih sredstev, katera je glede na prispelo ponudbo proizvajal Zavod za civilno prebivalstvo v Obilićevu, odločanje o nakupu strokovne literature (avtor Slavko Farkaš, »Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice«) za delo vojaškega referenta, odločanje o zadevi morebitnega nakupa sabelj *tesak* za starešinski kader mestne policije in poveljnike občinskih straž in celo odobritve filmskih predstav (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73; Kmetijstvo, Razni spisi 1930–1940, t. e. 22).

Ob naštevanju zadev pa je pomembno ponovno izpostaviti koliko je le-teh tudi bilo. To je zajeto v črtnem delu spodnjega grafikona »Število z obrambo oz. vojsko povezanih zadev prispelih oz. obravnavanih na občini Bled, v primerjavi s tematsko povezanimi objavami v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine« (glej Grafikon 5.1). Ta zaradi predvidenega podrobnejšega pregleda vojaških zadev, povezanih s pripravami na obrambo v Dravski banovini in občini od leta 1935 pa do vključno 1941, v fondu občine Bled za leta 1776–1946, za boljšo predstavo zajema tudi številčni pregled zadev tega fonda od vključno leta 1928.

Grafikon 5.1: Število z obrambo oz. vojsko povezanih zadev, prispelih oz. obravnavanih na občini Bled (črtni grafikon), v primerjavi s tematsko povezanimi objavami v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine (stolpčni grafikon)

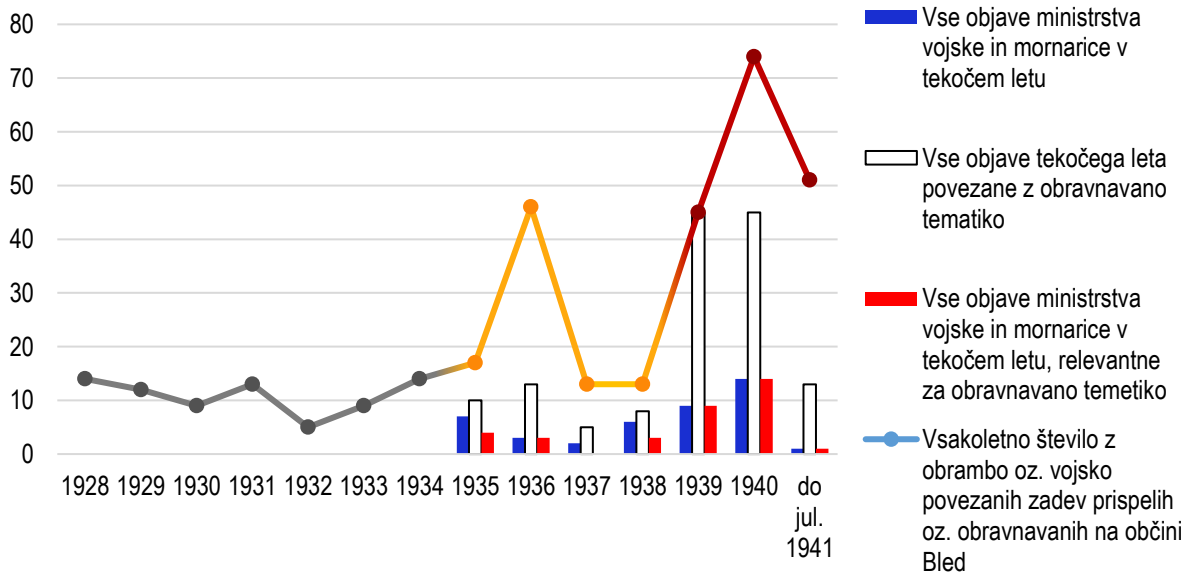

Vir: Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73; Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74; Kmetijstvo, Razni spisi 1930–1940, t. e. 22; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1935; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1936; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1937; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1938; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1941.

Glede na zgornji graf (glej Grafikon 5.1) je tako možno trditi, da je bilo prelomno leto, s katerim so postale vojaške zadeve aktualnejše, vojaški referenti pa bolj obremenjeni, ravno leto 1939. Takrat se je povečalo število relevantnih objav uredb in zakonskih popravkov v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, posledično pa je bilo odprtih večje število zadev, s čimer se je povečalo tudi

število interakcij s civilnim okoljem in civilisti. V kolikor se na tej točki izpostavi najprej vse objave v Službenem listu kraljevske banske uprave tekočega leta, povezane z obravnavano tematiko v aktualnem obdobju do konca leta 1938, je njihovo število nihalo od 5 leta 1937, pa do 13 leto poprej; v štirih letih je to pomenilo 9 objav letno. Najbolj izstopa že omenjeno leto 1936, a s podobnimi objavami ne zaostaja niti leto 1935 (10 objav). Pri obeh je namreč značilno, da gre večji del objav na račun spremljanja ratifikacij pristopov držav k Ženevski konvenciji o ravnanju z vojnimi ujetniki, ranjenci in bolniki (v obeh letih skupaj kar 9 objav). Temu pa sledi skupek objav na temo kemično-biološkega orožja in zaščite civilnega prebivalstva (v obeh letih skupaj kar 5 objav na to tematiko). V letu 1936 nato sledijo še dve objavi nekaterih popravkov in sprememb Zakona o vojski in mornarici, z uredbama o mednarodnem zračnem prometu je bilo sporočeno zaprtje dela zračnega prostora Kraljevine Jugoslavije, po eni objavi pa sta bili namenjeni zagotovitvi voznih ugodnosti vojakom pri potovanju z javnimi prevoznimi sredstvi v času vpoklica oz. vojaške službe in omejitvi pravice uživanja in razpolaganja z nepremičninami, v kolikor je bilo slednje v nasprotju z interesi državne obrambe (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1935; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1936; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1937; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1938).

V primeru pregleda interakcij s civilnim okoljem in civilisti je bil pregled gradiva, zaradi majhnega števila najdenih zadev za posamezna leta, raztegnjeno od leta 1928 pa do konca leta 1938. V tem obdobju (brez leta 1936) je število odprtih zadev nihalo od najmanj 5 leta 1932, pa do največ 17 leta 1935; povprečno skoraj 12 zadev[144] na leto. Leto 1936 je bilo s 46 zadevami specifično. Takrat so se občani obrnili na vojaškega referenta in oblasti s povečanim številom zadev zaradi problemov povezanih z vojaško knjižico, temu je sledilo ugovarjanje plačilu *vojnice*.[145] Več je bilo tudi potrditev kraja bivanja in prijav začasnega bivališča oz. vodenja trenutnega bivališča vojaških obveznikov, ob tem pa se je pričelo tudi bolj opozarjati na vzporedno vodenje podatkov v potnih listih živali in vojnih spiskih živali (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73; Kmetijstvo, Razni spisi 1930–1940, t. e. 22). Vendar pa teh zadev zopet ni bilo 29 več kot preteklo leto. Številka 46 je bila namreč dosežena s seštevanjem žigov z zaporednimi številkami prispelih dokumentov. Ker pa so nekatere zadeve večkrat potovale od prosilcev na občinskega vojaškega referenta in od tam npr. na sedež Ljubljanskega vojnega okrožja in nato nazaj, vmes pa so bili prosilci v določeni zadevi kontaktirani tudi s strani drugih organov (npr. davčne

[144] V obdobju od 1928 do vključno 1938, brez leta 1936, je izračunano povprečje desetih let 11,9 zadev na leto.

[145] Glede na 228. in 227. člena Zakona o ustroju vojske in mornarice, so morali vojnico plačevati: stalno in začasno nesposobni vojaške službe, razen tistih, kateri so bili s strani različnih inštitucij in komisij priznani invalidi in vsi ljudje z napakami v razvoju in z nenamerno pridobljenimi telesnimi hibami, zadružniki, obrtniki, kako drugače zaposleni in lastniki nepremičnin, ki so se izogibali služenju obveznega vojaškega roka, in tisti, ki so prestajali sodno obsodbo ali jim je bila odvzeta državljanska čast. Plačevanje je bilo časovno omejeno in sicer od zaključenega dvajsetega do zaključenega petdesetega leta starosti posameznika. Višina vojnice je lahko predstavljala 20 ali 50 odstotkov letnega neposrednega davka od lastnine ali dohodka osebe, odmerjale pa so jo pristojne davčne uprave glede na podatke poveljstev vojaških okrožij. Prvi delež neposrednega davka je bil tako predviden za stalno in začasno nesposobne, medtem ko so 50 odstotkov deleža davka morale plačati osebe, ki so se namerno, za stalno ali začasno same poškodovale in vsi preostali od zgoraj naštetih (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 30/1939).

uprave), klicani na urade ali pa so bila z njimi izvedena zaslišanja skupaj s pričami, je prihajalo na neki zadevi do veriženja zapisov, vsakega s svojim sprejemnim žigom in številko, tudi v obdobju nekaj mesecev, kar je bila zadeva odprta. To leto je bilo torej posebno zato, ker je bilo v njem odprtih več dolgotrajnih zadev. V kolikor odmislimo to specifiko in v izračun povprečja letnih zadev, povezanih z obrambo oz. vojsko prispelih oz. obravnavanih na občini Bled, zajamemo celotno obdobje od leta 1928 do vključno leta 1938, lahko zaključimo, da je bilo letno povprečno 15 zadev.

5.4.2 Vojaške zadeve v obdobju med 1935 in koncem 1938, s potencialno večjim vplivom na priprave na oboroženi spopad

Kot je že zapisano v naslovu tega poglavja, je glavni atribut, ki uvršča neko zadevo v to poglavje oz. skupino (seveda poleg tega, da je odprta zadeva neposredno povezana z vprašanji priprav na oboroženi spopad ali vojsko) tudi to, da se večkrat pojavi in da zajame oz. je naslovljena na večje število civilnih oseb, od katerih nekateri morda v tem obdobju ne bi sami iskali stika z obrambnim sistemom ali njihovimi predstavniki, hkrati pa ne bi čutili posledic teh interakcij. A pred samo obravnavo teh zadev oz. oblik civilno-vojaških odnosov je potrebno podati pregled objavljenih uredb in zakonskih popravkov v tem obdobju v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine. Podrobnejša obravnava posameznih objav sledi nato v nadaljnjih podpoglavjih.

Tako kot je bilo prikazano na grafu »Število z obrambo oz. vojsko povezanih zadev prispelih oz. obravnavanih na občini Bled, v primerjavi s tematsko povezanimi objavami v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine« (glej Grafikon 5.1), je bilo v letu 1939 in 1940 obakrat kar 45 objav povezanih z obravnavano tematiko, v naslednjem letu, do sredine aprila 1941 ali do vključno št. 30 Službenega lista, pa je bilo objavljenih še dodatnih 13 objav. Skupaj torej kar 103 objav, od katerih pa je ministrstvo vojske in mornarice izdalo le 24. Od tematik povezanih z oboroženimi silami Kraljevine Jugoslavije, mobilizacijo, vojnim stanjem ter s potrebami po vključevanju in zaščiti civilnega prebivalstva pri obrambi države v primeru izbruha oboroženega spopada, so v letu 1939 prevladovale objave iz področja zaščite pred zračnimi napadi (15 objav), nato objave o oproščanju mož vojaške službe (6 objav), še naprej pa se je sledilo tudi ratificiranju konvencije o ravnanju z vojaškimi ujetniki, ranjenci in bolniki (5 objav). Temu so sledile različne objave, ki so urejale prejemanje rednih osebnih dohodkov ter nadomestil oz. so v tem primeru že posegale v preskrbo družinskih članov ob vpoklicu hranitelja v vojaško službo (5 objav), prišlo je do popravkov Zakona o vojski in mornarici (5 objav), dotaknili pa so se tudi mobilizacije in preskrbe oboroženih sil (4 objave), prvič pa je prišlo v Službenem listu tudi do objave Uredbe z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih. V letu 1940 je bila najbolj pomembna tematika izplačevanje osebnih dohodkov in podpor (11 objav), a ob tem so še vedno prevladovale objave s področja zaščite pred zračnimi napadi in, v primeru uporabe kemično-biološkega orožja, tudi

zaščita v primeru napadov s takšnim orožjem (10 objav), prišlo je do popravkov Zakona o vojski in mornarici (8 objav), objav o rekviziciji in preskrbi oboroženih sil s kruhom (3 objave), ravnanju z odkupljenimi živalmi in vozili (3 objave) in do objav povezanih s pomožno vojsko državne obrambe (3 objave). Leto 1941 ima najmanj objav povezanih z obravnavano tematiko, kajti Službeni list št. 31, z dne 16. aprila 1941, že vsebuje italijanske razglase in objave. V tem kratkem obdobju je bilo še največ objav namenjenih preskrbi oboroženih sil z življenjskimi potrebščinami (3 objave) in urejanju osebnih dohodkov (3 objave). Druge posamezne objave pa bi bilo mogoče uvrstiti v sklope objav omenjenih pri letu 1939 in 1940 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1941).

. . .

Pred nadaljnjo predstavitvijo posameznih civilno-vojaških odnosov oz. interakcij na lokalnem nivoju v drugem obdobju je potrebno ugotoviti, da je do teh interakcij prihajalo na različnih področjih. Zato bodo v nadaljevanju razdeljene na skupine sorodnih zadev, ki vsaj posredno nakazujejo na obrambne priprave oboroženih sil na oboroženi spopad ali predstavljajo del naporov ali nalog na področju popolnjevanja in oskrbe oboroženih sil. Te skupine zadev, v nadaljevanju razdeljene v podpoglavja, so: mobilizacija – moštvo, živina ter prekrški in težji prestopki tekom mobilizacije s predstavitvijo postopanja oblasti in uradov, nato preskrba družinskih članov vpoklicanih vojaških obveznikov in prebivalstva, oskrba vojaških enot – moštva in živine, prostorsko načrtovanje, utrjevanje in gradnje, pasivna zaščita prebivalstva ter vsakodnevne aktivnosti vojaških enot.

5.4.2.1 Mobilizacija moštva 1935–1939

Uspešna oz. tudi hitro zaključena mobilizacija moštva, živine in prenosnih sredstev je pomemben pogoj za uspešen odgovor oboroženih sil države na izbruh sovražnosti, ki je tako močno odvisen od urejenih mobilizacijskih evidenc. In ravno dokumente povezane z napori za vzdrževanje tega je v fondu pregledanega gradiva mogoče zaslediti v večjem številu. A to obdobje se je pričelo z drugo zadevo, ki se je dotikala bolj vseh občanov in je bila obravnavana na zasedanju občinskega odbora.

Občinski odbor občine Bled je tako 18. junija 1935 obravnaval dva dopisa sreskega načelstva; prvega z dne 16. maja 1935 in drugega z dne 14. maja 1935. Ker se je prvi dotikal živine, bo ta podrobneje predstavljen v naslednjem poglavju. Drugi dopis oz. okrožnica Pov. Št. 178/1, z dne 14. maja 1935, zgolj omenjena v zapisniku, pa naj bi izpostavljala obveznosti civilnega prebivalstva do vojaških enot v kraju (Občinski odbor 18. junij 1935, tč. 2). Nedvomno se je ta dopis naslanjal na okrožnico kraljevske banske uprave Dravske banovine, katero je ta 1. maja 1935 razposlala vsem mestnim poglavarstvom in

občinam Dravske banovine. V njej so bili naslovniki opozorjeni na 2. točko 7. člena Zakona o nastanjevanju vojske in mornarice, po katerem so bile občine dolžne, da izvršijo popis in vodijo razmestitveni pregled vseh zgradb samoupravnih teles, privatnih oseb, naprav in podjetij v območju občine, katere je bilo mogoče uporabiti za namestitev vojske in mornarice oz. za njune potrebe. Poleg vodenja popisa pa so bile občine opozorjene tudi, da morajo vsaka tri leta sestaviti dodatni popis, verjetno kot pregled stanja preteklega triletnega obdobja sprotnega vodenja in ga poslati poveljniku vojnega območja. Podatke v ta namen so črpale iz katastrskih evidenc pri davčnih in katastrskih upravah, a zadnje je veljalo zlasti za pregled državnih in samoupravnih zgradb (Kraljevska banska uprava 1935, Pov. II. DZ. Št. 1533/1). Glede na zgoraj napisano je morala biti nato na odboru med branjem Zakona o nastanjevanju vojske in mornarice prebrana vsaj 2. točka 7. člena omenjenega zakona. Ker pa so bili ob tem v prispeli okrožnici sreskega načelstva v Radovljici, z dne 14. maj 1935, zahtevani tudi statistični podatki o izdelavi voz in nastanitvenih zmožnostih po občinah, je bila soglasno izvoljena komisija 5-ih odbornikov od 14 prisotnih, ki naj bi pridobila zahtevane podatke (Občinski odbor 18. junij 1935, tč. 2). Dodaten Pravilnik za izvrševanje Zakona o nastanjevanju vojske in mornarice, skupaj z obrazcem za razmestitveni pregled, je bil nato objavljen v Službenem listu 22. maja 1935 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 41/1935).

Glede na 9. člen Zakona o nastanjevanju vojske je razmestitveni pregled moral vsebovati ime in priimek lastnika zgradbe in njegov poklic, kraj kjer zgradba stoji, ulico in hišno številko oz. območje vasi, v kolikor hiše niso imele številk, število sob in površino vsake sobe, oceno koliko ljudi, živine in voz se lahko namesti v vsako zgradbo ter predvideno namembnost zgradb glede na njihovo mesto, lego in velikost (za štabe, bolnice, stanovanja vojakov, skladišča, konjušnice, za topove, itd.) (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1934).

Kraljeva jugoslovanska vojska je torej v tem obdobju še vedno uporabljala sistem nastanitve osebja tudi v zasebnih civilnih stavbah in bivališčih, a so obstajale nekatere zakonske omejitve. Samo nastanjevanje kot tako je bilo razumljeno kot nameščanje vojske in mornarice najprej po poslopjih državnih in samoupravnih teles ter šele nato po zgradbah podjetij in civilistov, seveda v kolikor v kraju ni bilo vojaških državnih stavb (po podobnem ključu se je izbiralo teren za vojaške poligone oz. vežbališča, a zadnje je bilo uzakonjeno šele v popravkih in dopolnitvah zakona leta 1939). Pri tem niso mogli v te namene uporabiti: zgradb, pripadajočih zemljišč in prostorov, ki so služili za stalno ali začasno bivanje kralja ali kraljeve družine, zgradb, stanovanj in pisarn tujih veleposlaništev, že uporabljenih ali v ta namen potrebnih prostorov državnih in samoupravnih organov, zgradb in prostorov, namenjenih javni božji službi v državi priznanih veroizpovedi, zgradb namenjenih za bolnišnice in zdravilišča, prostorov za javne dobrodelne zavode, prostorov javnih izobraževalnih organizacij, prostorov za muzeje in knjižnice, v kolikor so te kot takšne poslovale tudi v vojnem času, zgradb kazenskih zavodov, poboljševalnic in

zaporov, zgradb ženskih samostanov in nekaterih prostorov moških samostanov priznanih veroizpovedi, zgradb in prostorov, neobhodno potrebnih za opravljanje poštne, telefonsko-telegrafske, železniške, brodarske in službe zračnega prometa, vseh tistih zgradb, katerih državna inšpekcija opredeli kot upravičene namestitev in kot zadnje, prostorov neobhodno potrebnih za stanovanje gospodarja in njegove družine. Kljub naštetim omejitvam pa je Zakon o nastanjevanju vojske predvideval dodaten dejavnik, ki je dodatno vplival na zgoraj naštete omejitve in npr. na pravico do odškodnine. Zgoraj našteto je ob upravičenosti do odškodnine za primer rabe nastanitvenih zmogljivosti privatnih lastnikov in podjetij veljalo, ko so bile oborožene sile v rednem ali pripravljalnem stanju, torej v obdobju miru. A po prehodu sil na mobilno ali vojno stanje je bilo omejitev pri nameščanju občutno manj. Absolutne prepovedi izrabe so tako ostale le še za zgradbe in prostore kralja, njegove družine in tujih veleposlaništev, privatni lastniki in podjetja pa tudi niso bili več upravičeni do odškodnin za primer rabe njihovih prostorov. V mobilnem ali vojnem stanju oboroženih sil so bile namestitvene zmožnosti razširjene celo na prazne privatne prostore, npr. stanovanja, katere je bilo mogoče uporabiti kljub odsotnosti oseb oz. lastnika. Pri vsem tem sta privatnim lastnikom ostala v uteho le dve določili omenjenega zakona. Prvi je bil tisti, ki je predvidevali, da se za nastanitev ne smejo jemati tiste zgradbe in prostori, ki bi se jih moralo dalj časa prazniti oz. katerih zasedba bi povzročila prebivalcem občutno škodo v obrti ali gospodarstvu, drugo določilo pa je predvidevalo, da nameščene enote odgovarjajo za stvari in škodo povzročeno na in v zgradbah samoupravnih teles, posledično pa tudi na privatnih namestitvenih zmogljivostih. Za takšno povzročeno škodo je bila predvidena odškodnina (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1934; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939a).

V kolikor se tukaj naslonimo na spomine iz pretekle vojne, nastanitvenih zmogljivosti v primeru prihoda večjih enot velikokrat ni bilo dovolj, zato so bili navadni vojaki, podčastniki in nižji častniki nastanjeni pri civilistih, ki so morali tudi poskrbeti za njim določeno število vojaškega osebja.

. . .

Zadeva z mobilizacijskimi evidencami oz. materialom se prvič odpre na seji občinskega odbora, dne 24. maja 1937 (Občinski odbor 24. maj 1937, tč. 4 j), vendar pa je odprto zadevo potrebno brati skupaj z dopisom uprave občine Radovljica, z dne 9. junija 1937 (Občina Radovljica, Uprava 1937, Str. Pov. Št. 6) in točko zapisnika seje občinskega odbora, z dne 26. novembra 1937 (Občinski odbor 26. november 1937, tč. 10 e). Zaplet se tako prične pravzaprav z vlomom v prostore občinske pisarne Kranjska Gora. Temu dejanju sledi 24. aprila 1937 sestanek županov radovljiškega sreza, kjer je izpostavljena varnost

mobilizacijskega materiala[146] in zaradi tega odprta razprava o morebitnem odvzemu mobilizacijskega materiala občinskim uradom in vračilo oz. prestavitev hranjenja le-tega na sedež sreza ali vojaškega okrožja. O tej zadevi sta bila za mnenje povprašana tudi načelnik radovljiškega sreza in poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja (Občinski odbor 24. maj 1937, tč. 4 j; Občina Radovljica, Uprava 1937, Str. Pov. Št. 6).

Načelnik radovljiškega sreza je najprej zagovarjal obstoječe postopke mobilizacije, ob tem pa tudi trenutne načine vodenja in zlasti hranjenja mobilizacijske dokumentacije oz. materiala, čemur vlom v občinsko pisarno ne bi smel biti razlog za spremembo teh postopkov. Ob tem je poudaril, da se hranjenje trenutno vrši »po Navodilih iz Uputa za spremu i izvršenje mobilizacije kod sreskih vlasti na str. 20/3, kolikor pa teh shramb po občinah ni, se mob. material hrani v shrambah, ki so predvidene v razpisu Str.Pov.broj 759/I-1937« (Občina Radovljica, Uprava 1937, Str. Pov. Št. 6), čemur pa so ugodile že skoraj vse občine.

Ljubljansko vojaško okrožje je ob omenjeni zadevi najprej poudarilo pomen varovanja mobilizacijskega materiala, nato pa izpostavilo, da mora biti ta material pri občinskih oblasteh in ne na sedežu sreza ali vojaškega okraja. Le tako je namreč lahko zagotovili hitro in tekoče delo ob mobilizaciji. Ob tem je bilo podano še opozorilo, da do kraj tudi ne more prihajati, v kolikor se vodi zapisnike o rokovanju s tem materialom in se v vsej zadevi postopa po Navodilih za pripravo in izvršitev mobilizacije pri občinskih oblasteh in po Navodilu poveljstva ljubljanskega vojaškega okrožja Str. Pov. Št. 759/37, ki predvideva način varovanja sefov in stavb s takšnim materialom ter po Navodilih kraljevske banske uprave Dravske banovine o neprekinjenem varovanju zgradb in omenjenega materiala, za kar sta odgovorna predsednik in tajnik posamezne občine (Občina Radovljica, Uprava 1937, Str. Pov. Št. 6).

Vzporedno s pripravo zgornjih dveh mnenj pa so postopki v zvezi s to zadevo tekli naprej. Tako so bila na občinskem odboru občine Bled 24. maja 1937 še posebej izpostavljena ravno zadnja navodila kraljevske banske uprave. A ker je bilo vprašanje mobilizacijskega materiala v tistem trenutku zaupano v reševanje akciji županske zveze, je bil tokrat izpostavljen zgolj finančni vidik. Župan je namreč zbranim odbornikom pojasnil, da uvedba stalnega nadzorstva, kakor to zahteva okrožnica, ni mogoča, ker bi v takem primeru občina potrebovala dva nočna čuvaja, ki bi se celo noč izmenjevala pri nadzoru,

[146] Kljub temu, da je bila tema z mobilizacijskim materialom odprta leta 1937, lahko odgovor na vprašanje, kaj naj bi ta material obsegal, dobimo v Uredbi o državni mobilizaciji, iz decembra 1939. Eno so bili nedvomno seznami obveznikov in ljudi oproščenih vojaške službe ter zato predvidenih za nadomeščanje vpoklicanih posameznikov, a ob omembi obstoječih popisov ljudi in izvedbi potrebnih novih popisov, se je v omenjeni uredbi pojavil izraz mobilizacijski elaborat. To naj bi bil že v miru, na osnovi lastnega posebnega načrta, izdelan skupek dokumentov oz. potrebnih mobilizacijskih navodil, opomnikov in vseh potrebnih mobilizacijskih odredb iz svoje pristojnosti (v tem primeru občine, drugače pa so bili k izdelavi takšnih elaboratov zavezana vsa ministrstva, generalne in oblastne direkcije, banske uprave, sreska načelstva, vse druge državne in samoupravne ustanove in organizacije ter zadružna in zasebna podjetja, določena, da delajo za potrebe državne obrambe). V kolikor je imelo takšno telo oz. subjekt tudi več oddelkov ali podrejenih ustanov, uradov in organov, je moral elaborat vsebovati tudi navodila omenjenim telesom. Če pa tukaj upoštevamo, da so naloge oskrbnih oddelkov banske oblasti obsegale tudi gospodarska vprašanja o stanju, organizaciji proizvodnje, porazdelitvi in porabi, ob že omenjenih popisih prebivalstva, pa tudi nekatere tehnične in varnostne zadolžitve, so ti elaborati podrejenih upravnih organov morali vsebovati tudi nekaj odgovorov na ta vprašanja oz. postopke za uspešno izvedbo povezanih nalog in zadolžitev (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939).

kar pa je povezano s prevelikimi stroški. Ker se je okrožnica oz. navodila dotikala tudi višine gotovine v blagajni tekom noči in dela prostih dneh, se je zadeva v tistem trenutku zaključila s pojasnilom, da vseh izplačil zaradi velikega prometa ni mogoče izvesti preko poštne hranilnice, se pa bodo v vsem ostalem poskušala navodila čim bolj upoštevati (Občinski odbor 24. maj 1937, tč. 4 j). Nadaljevanje je sledilo na seji občinskega odbora Bled, dne 26. novembra 1937, delno pa celo še na seji istega telesa, dne 24. januarja 1940. Na prvi seji je bil najprej prebran dopis kraljevske banske uprave II. Št. 29681/1, z dne 11. novembra 1937, o zadevi vlomov v občinske urade in o raznovrstnih ukrepih proti njim. V pojasnilo le-tega je bilo zbranih 15 odbornikov seznanjenih, da je občinska blagajna zavarovana proti vlomu v višini 50.000 Din, s čimer je (verjetno podžupan) zbrane pomiril, da občina ne more zagotoviti nočnih čuvajev in da zaradi velikega prometa občina ne more imeti konec dneva v blagajni zgolj 500 Din. A ker je bila občinska uprava zaradi teh zadev, dne 4. decembra 1937, vabljena na skupen sestanek vseh županov, je odbor zaključil, da pri tej točki zasedanja še ne more sprejemati končnih sklepov (Občinski odbor 26. november 1937, tč. 10 e).

Vsa zadeva je bila po vsej verjetnosti zaključena z dvigom pasivne stopnje varovanja, kajti na seji občinskega odbora občine Bled, z dne 24. januarja 1940, je bilo po prebrani okrožnici kraljevske banske uprave v zadevi varovanja mobilizacijskega materiala pri občinah in po ponovljenih finančnih razlogih proti čuvajem, sklenjeno, da se poizve, kje bi bilo mogoče dobiti oz. nakupiti železno blagajno (Občinski odbor 24. januar 1940, tč. 14 f). S tem bi verjetno dvignili vsaj omenjeno pasivno stopnjo varovanja, v kolikor ni prišlo do zagotovitve aktivne s prisotnostjo nočnih čuvajev.

. . .

Vendar varnost mobilizacijskega materiala oz. evidenc niti ni bila takšen problem, saj so jo obravnavali le po izrednem dogodku v Kranjski Gori. Bolj problematične so morale biti »majhne usluge« vojaškim obveznikom s strani uradnikov ob vodenju teh evidenc, ki so pripeljale 29. novembra 1937 do okrožnice kraljeve banske uprave v zadevi izdajanja potrdil vojaškim obveznikom z neresničnimi podatki. Ta je bila razposlana vsem sreskim načelstvom (od tam pa podrejenim občinam), upravi policije v Ljubljani, predstojništvoma mestne policije v Mariboru in Celju ter policijskemu komisariatu na Jesenicah in Mariboru, vsebovala pa je dopis štaba Dravske divizijske oblasti v Ljubljani, Dj. br. 7052, z dne 23. novembra 1937, v katerem je bilo sporočeno:

> *Štab ima uradne podatke, da so nekateri občinski organi izdajali nekim osebam v svrho dokaza, da imajo pravico na ugodnosti v službi v stalnem kadru, potrdila z neresničnimi podatki. Preiskava je še v teku, toda se že sedaj lahko reče, da so se taka netočna potrdila izdajala premišljeno in celo morda proti primerni nedovoljeni nagradi. Na ta način se je omogočilo*

dotočnim rekrutom, da so si na podlagi teh neresničnih podatkov pridobili gotove ugodnosti, na katere bi sicer po zakonu ne imeli pravice.

Tako početje ni samo škodljivo za državne in posebno vojaške interese, temveč je tudi za dotične osebe kaznivo.

Kraljevska banska uprava se naproša, da izvoli opozoriti podrejene organe na te slučaje, kakor tudi nato, da naj bodo pri izdajanju raznih potrdil zelo strogi in vestni ter vsako osebo, ki bi jih nagovarjala, da store nedovoljeno dejanje v svoji službi takoj prijavijo pristojnemu starešini.

Pripominja se, da je večkrat višina in vrsta davka, ki ga plača neki rekrut-obveznik (njegova družina) bistvenega značaja za odobritev odgovarjajoče zakonske ugodnosti in prav tako velja tudi za nekatera občinska potrdila (Kraljevska banska uprava 1937, II. Št. 31046/1).

Točnosti vodenja vojaških evidenc se posredno dotikajo tudi naslednja navodila ministrstva za notranje zadeve z oznako II. br. 11542, z dne 9. maja 1938, natipkana na istem listu z okrožnico kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 9. julija 1938, in poslana na iste naslovnike kot zgoraj. V teh navodilih je podano nekaj točk, na katere se opozarja uradnike oz. vojaške referente ob postopanju, ko vojaški obvezniki potujejo po državi ali v tujino. Najprej je izpostavljeno, da se morajo pri izdajanju in pregledovanju potnih listov držati določil zadnjega odstavka 45. člena Zakona o organizaciji vojske in mornarice ter da je potrebno vojnemu obvezniku, ki prvič zaprosi za izdajo potnega lista in vize za odhod v tujino, oba omenjena dokumenta izdati tik pred odhodom. Del navodil, ki se dotika obveznikov samih, pa od njih zahteva, da morajo za pridobitev vize odjaviti bivanje na pristojnem občinskem uradu in prinesti vojaško knjižico, v katero se odjava zabeleži oz. v primeru permanentne (6 mesečne) potovalne vize, ob vsakršni odjavi bivanja oz. pred vsakim odhodom v tujino sporočiti tudi koliko časa bodo odsotni iz države (Kraljevska banska uprava 1938, II. Št. 20885/1).

. . .

Pomemben del vojaških evidenc so nedvomno predstavljali seznami potencialnih bodočih nabornikov, kajti med pregledanim gradivom se kar nekajkrat najdejo seznami šolajočih se otrok (večkrat povezano z odprtimi zadevami glede vzpostavljanja obvezne telesne vzgoje) ali mladeničev. Seznami zadnjih so nato šli preko naborne komisije, ki je mladeniče pregledala in razporedila v rod in delno v vojaško evidenčno dolžnost (VED)[147], torej na dolžnost, na kateri se bo nabornik med služenjem vojaškega roka usposabljal (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73). Izvajanje nabora je nedvomno potekalo vsako leto, čeprav med pregledanimi dokumenti ni mogoče najti nobenega celotnega sosledja vseh

[147] Točno takšnega poimenovanja ni mogoče zaslediti v najdeni naborni dokumentaciji, se pa za isto kategorijo podatkov uporablja danes.

dokumentov (od priprav na nabor, preko sestavljanja seznama mladeničev oz. nabornikov, vabil oz. oglasov na nabor, do izpolnjenih seznamov oz. evidenc) za neko tekoče leto. To sosledje bo zato v nadaljevanju sestavljeno iz delov teh skupin dokumentov posameznih let, kljub temu, da je bil en pregled opravljen leta 1939, a bo zaradi obravnave tematike analiziran na tem mestu.

Poleg srečanja z vojaškim osebjem na ulicah mest, kjer so bile vojašnice, med kakšno vojaško gradnjo v domači okolici ali pa ob odhodu starejših sorojencev ali očetov na vojaške vaje, so se fantje z vojaško organizacijo najprej srečali med nabornim postopkom. Edino takšno navodilo o izpeljavi nabora v vseh porejenih občinah je dokument oz. povelje sreskega načelstva v Radovljici, z morda dne 20. julija 1937,[148] z naslovom »Rekrutiranje v letu 1937«. Ker je v njem podan celoten postopek z nekaj podrobnostmi, ki se nam danes zdijo že samoumevne, je v nadaljevanju podan prepis omenjenega povelja.

> *V smislu odloka Komande Ljubljanskega vojnega okruga* [Poveljstva ljubljanskega vojaškega okrožja] *Pov.Broj 911 od 20.V.1937. se bo v letu 1937 izvršilo rekrutovanje* [nabor] *mladeničev rojenih 1917. pregled ostalih obveznikov, zaprisega ter pregled uniforme rezervnih oficirjev.*
>
> *Komisija začne uradovati dne 11.VII.1937. ob 8 uri na Jesenicah (meščanska šola), nadalje pa tako kakor je v priloženem načrtu določeno. Voj. referent pride na Jesenice dne 10.VIII.1937. popoldan.*
>
> *V prilogi se pošiljajo pozivi za mladeniče rojene 1917. letnike rojene 1916–1910. letnike 1906, letnike 1897–1905. ter pozivi za rezervne oficirje. Pozivi za zaprisego in pregled ostalih obveznikov se bodo naknadno poslali t.j. čim bodo občine predložile sezname po tuuradnem razpisu Pov.133/1 z dne 19. t.m.*
>
> *Priložene pozive je takoj vročiti proti podpisu na reverzu* [potrdilu o prevzemu] *(razen rezervnih oficirjev, ki ne podpisujejo revers), ter reverse na to čuvati pri občini.*
>
> *Mladeniče ter ostale je privesti k rekrutni komisiji v času, ki je določen v priloženih pozivnicah.*
>
> *Rekruti in ostali morajo priti okopani, čisti in v treznem stanju, ter s seboj prinesti sledeče:*
>
> *a) Poziv za rekrutovanje,*
> *b) Voj. isprave* [potrdilo oz. izkaz] *od starejših bratov,*
> *c) Vse ostale vojaške listine, glasom katerih bi dotični lahko dobil skrajšani rok, hranilski in t.d.*
> *d) Rekruti začasno nesposobni morajo s seboj prinesti uverenje* [odločbo oz. potrdilo] *o začasni nesposobnosti, ki so ga prijeli prejšnjih let*

[148] Druga številka datuma ni berljiva, a še najbolj spominja na št. 0.

e) *Dijaki, ki reflektirajo* [nameravajo oz. si želijo nadaljevati] *na dijaški rok morajo s seboj prinesti izpričevalo o dovršenih šolah, tisti pa ki še obiskujejo visoke šole, morajo predložiti svedočanstvo* [spričevalo] *o položeni maturi.*

Lokali za uradovanje rekrutne komisije morajo biti urejeni t.j. tako kakor prejšnjih let. K tem se pripominja, da se bo rekrutovanje vršilo na Jesenicah v meščanski šoli, v Boh. Bistrici v Sokolskem domu in v Radovljici pa v Gost.Kunstelj.

Zaprisega obveznikov in rezervnih oficirjev se bo izvršila dne 17.VIII.1937 ob 11. v Radovljici (gost.Kunstelj) za vse občine tukajšnjega sreza. Tozedevni pozivi se bodo poslali naknadno t.j. v koliko bi bilo obveznikov za zaprisego.

Rezervni oficirji polagajo ustmeno in pismeno zaprisego.

Tozadevne sezname je predložiti do določenega termina, da bi se zmogli poslati pozivi.

Pregled uniforme rezervnih oficirjev se bo vršil prvega dne uradovanja komisije na dotični rekrutni postaji, ob 9.30. Tozadevni pozivi so priloženi.

Statistični podatki

Predložiti je zdravniku od rekrutne komisije sledeče statistične podatke:

1) *Število prebivalstva dotične občine v letu 1937. Tukaj mora biti ločeno:*
   a. *Prebivalstvo, ki stalno živi v območju občine,*
   b. *Število prebivalstva, ki živi izven področja svoje občine, toda živi v naši državi,*
   c. *Število prebivalstva, ki živi izven naše države.*
2) *Kake zdravstvene prilike vladajo med prebivalstvom (klima, epidemija in t.d.)*
3) *S čim se in kako preživlja prebivalstvo.*
4) *Kako se poedine vasi preskrbljene s pitno vodo.*
5) *Od katerih nalezljivih bolezni prebivalstvo največ boleha, umira in zakaj.*
6) *Bolehanja in umiranja od tuberkuloze, trahoma, veneričnih bolezni in alkoholizma.*
7) *Koliko je glušavih, slepih, gluhonemih in bogalja* [invalidov].
8) *Kolika je starost najstarejših moških, kolika pa žensk.*
9) *Stanovanja in gostota naseljenosti.*
10) *Čistoča in tip stranišč.*
11) *Posebne pripombe.*

Rekrute in ostale je opozoriti, da si pravočasno nabavijo vse potrebne dokumente, da pozneje ne bi imeli brezpotrebnih stroškov in t.d.

Pregledali se bodo tudi rekruti in ostali iz drugih srezov t.j. če bodo imeli tozadevno odobrenje od svojih pristojnih vojnih okrugov, v nasprotnem se pa ne bodo pregledali. Zglasiti se imajo z občino s katero so zaprosili, da se pregledajo.

Posebni pozivi se ne prilagajo, temveč naj prinesejo s seboj odobrene.

Naknadni pregled se bo vršil v Komandi vojnega okruga v Ljubljani dne 31. VIII. 1937. za vse občine tukajšnjega sreza. Vse ki bi eventuelno izostali od rednega pregleda, je obvestiti določenega dne v Ljubljano.

Pri rekrutovanju morajo biti navzoči G.g. predsednik in delovodja in po 1,2–3 odbornika iz dotične občine z ozirom na veličino občine.

Občina Jesenice, Bohinjska Bistrica in Radovljica ima preskrbeti potrebne pisalne mize, stole, pisalni pribor in t.d. ter jih postaviti v določene lokale, kjer se bo vršilo rekrutovanje. Nadalje naj občine Boh.Bistrica, Jesenice in Radovljica, poskrbi za stanovanje in prehrano članov komisije, kakor vsako leto. Rekrutno komisijo tvorijo 3 oficirji, 7 pisarjev (2 podoficirja in 7 pisarjev), 4 navadna vojaka, 4 konji in 2 vozova.

Del rekrutne komisije t.j. podoficirji, pisarji, vozovi in konji pridejo na Jesenice dne 10. VIII. 1937. po poldan. Tudi na ostale rekrutne postaje bodo prišli eden dan pred rekrutivanjem.

Občina Jesenice naj pošlje osebo, ki bo prevzela mero za merjenje višine.

Pripomba: V koliko se obvezniki ne bi udeležili niti naknadnega pregleda dne 31.VIII.1937. v komandi vojnega okruga v Ljubljani, imajo iti na pregled pozneje t.j. vsako sredo dopoldne. V tem slučaju ako število znaša nad 3, tedaj morajo potovati v spremstvu osebe, ki jo določi g. župan. Za manjše število ni potrebno spremstva t.j. če občina ne smatra za potrebno, pač pa v tem slučaju morajo imeti dotični osebne legitimacije z osebnim popisom, ki jih izdaja sama občina. Brez navedene legitimacije ne bodo sprejeti v komandi.

Prilog pozivi.

[in]

Načrt po katerem se bo vršilo rekrutovanje v letu 1937. za srez Radovljica

Kedaj		*Katera občina*	*Rekrutna postaja*	*Opomba*
Dan	*mesec*			
		Dovje, Gorje, Kranjska Gora		

11	*Avgust*		*Jesenice (meščanska šola)*	
12		*Jesenice*		
13		*Koroška bela, Rateče*		
14		*Potovanje v Bohinjsko Bistrico*		
15		*Bohinjska Bistrica, Srednja vas*	*Bohinjska Bistrica (sokol. dom)*	
16		*Potovanje v Radovljico*		
17		*Bled, Begunje, Breznica, Kamna Gorica*	*Radovljica (gost. Kunstelj)*	*Zakleva* [prisega] *za vse obveznike iz področja sreza Radovljica, ki še niso prisegli.*
18		*Mošnje, Radovljica, Ribno*		
19		*Kropa, Lesce, Ovsiše*		

(Sresko načelstvo 1937, Pov. Št. 133/1)

Postopek nabora za mladeniče se je nato nadaljeval s pripravo seznama le-teh, ki je bil nato uporabljen na samem naboru. Za občino Bled je bilo mogoče najti dva takšna seznama, prvega iz leta 1936 (Seznam mladeničev 1936) in drugega iz leta 1939 (Spisek mladeničev 1939). V kolikor pri analizi obeh omenjenih seznamov izhajamo iz zgornjega navodila »Rekrutiranje v letu 1937«, so se morali mladeniči iz občin Bled, Begunje, Breznica, Kamna Gorica, Mošnje, Radovljica, Ribno, Kropa, Lesce in tisti iz preostalih občin radovljiškega sreza, ki še niso prisegli, po pozivu na nabor oz. pregled zglasiti na pregledu v Radovljici, v gostilni Kunstelj. Tukaj se je pred pristojno komisijo opravil pregled, podatki pa so se vpisali v omenjene sezname oz. spiske vseh pregledanih. Za posameznega fanta se je za tekočo številko vpisalo: zaporedno številko na seznamu, tekočo številko rekrutnega spiska, ime in priimek z očetovim imenom, leto rojstva, občina bivanja oz. pristojno občino, domači naslov, rezultat pregleda, in opombo.

Tako je komisija pod rezultate največkrat napisala tri oz. štiri zadeve: višino mladeniča z njegovo telesno težo (167/83),[149] rezultat pregleda (sposoben), čas služenja vojaškega roka (18 mesecev) in razporeditev v rod in v VED (pionir). Glede na prvi seznam je bilo 1. septembra 1936 pred komisijo poklicanih 40 mladeničev in še dva dodatna pripisana z roko, skupaj torej 42 oseb. Od teh le bilo nedvomno le šestnajst oseb vpisanih kot nesposobnih in osemnajst kot sposobnih. Pri treh je bilo vpisano »ni prišel« oz. je bilo polje za vpis prazno, pri enem je bila v prostoru za vpis rezultata pregleda vpisana zgolj kljukica, ostali pa so imeli vpisano »se ga ni pregledalo«, »neborec«, črta, pri eni osebi pa

[149] Ta podatek se pojavlja izključno v spisku iz leta 1939.

celo »[neberljivo] prostovolec 8 čete 2 pioni.[rski] bataljon Karlovac«.[150] V nekaterih poljih, kjer je zapisana in tudi berljiva razporeditev v rod in v VED, je mogoče prebrati, da so bili naborniki kar v štirih primerih razporejeni k letalstvu, v treh primerih k pehoti, v dveh k planinskim enotam, eden pa celo med voznike motorjev. Glede na razporeditev se razlikuje tudi obdobje služenja vojaškega roka, ki pa je pripisano le pri šestnajstih nabornikih. Za pet od teh je bilo predvideno, da bodo vojaški rok služili štiriindvajset mesecev (letalci in voznik motorja), sedem nabornikov je bilo razporejenih v rod in v VED, ki je predvideval osemnajst mesecev urjenja, štirje naborniki pa naj bi služili le devet mesecev (Seznam mladeničev 1936).

Drugi seznam je bil pripravljen za pregled 29. julija 1939, ko je bilo pred komisijo poklicanih 31 mladeničev in še dva dodatna pripisana z roko, skupaj torej 33 oseb. Od teh je bilo nedvoumno le pet oseb vpisanih kot nesposobnih in sedemnajst kot sposobnih. Pri štirih je bilo vpisano »isto stanje«, pri treh so bile v prostor za vpis rezultata pregleda vpisane zgolj kljukica, ostali pa so imeli vpisano »upravičen«, ali pa je bilo polje neberljivo, brez oznake, pri eni osebi celo le »Pregled obleke (uniforma)«.[151] V poljih za preglede, kjer je mogoče najti razporeditev v rod in v VED, se največkrat pojavijo zapisi pehota, inženirska oz. pionirska pehota in planinski polk, v dveh primerih pa celo konjenica. V tem seznamu med obdobji služenja vojaškega roka ni več mogoče zaslediti napotitve na dvoletno služenje vojaškega roka.[152] Tako je med štirinajstimi zapisi obdobij v kar dvanajstih primerih predvideno osemnajstmesečno služenje nabornika in v le dveh primerih devetmesečno služenje vojaškega roka (Spisek mladeničev 1939).

Med pregledom zgoraj omenjenih spiskov in nato potrdila poveljstva 2. inženirskega polka iz Karlovca (Štab 2. pionirskega polka 1940, Red. broj reg. spiska 8/145) je mogoče zaslediti, da se v vseh primerih dokumenti dotikajo tudi mladeniča, nato nabornika in vojaka Albina J. Poljanca, rojenega leta 1916 v kraju Selo v občini Ribno.[153] Albin Poljanec je po nedvomno podobnem povelju, kakršno je bilo povelje sreskega načelstva v Radovljici, z naslovom »Rekrutiranje v letu 1937« stopil okopan, čist, trezen in s pozivom na nabor (Sresko načelstvo 1937, Pov. Št. 133/1), dne 1. septembra 1936, pred naborno komisijo (Seznam mladeničev 1936). Ta je takrat, drugi dan dela v gostilni Kunstelj v Radovljici, pregledovala mladeniče oz. nabornike iz občin Mošnje, Radovljica in Ribno (Sresko načelstvo 1937, Pov. Št. 133/1). Temu je sledil pregled na katerem je bil Albin Poljanec spoznan za nesposobnega (Seznam mladeničev 1936). Ob tem mu je bilo po vsej verjetnosti izdano potrdilo o začasni

[150] V tem naboru je bilo sposobnih celo dvajset oseb (v kolikor med sposobne prištejemo tudi kljukico in prostovoljca že na dolžnosti) oz. 47,62 odstotkov pregledane populacije iz omenjenih občin.

[151] V tem naboru je bilo sposobnih 21 oseb (v kolikor med sposobne ponovno prištejemo tiste s kljukico in kategorijo pregled uniforme, ki nedvomno predstavlja rezervnega častnika) oz. 63,63 odstotkov pregledane populacije iz omenjenih občin.

[152] Ob tem, da med razporeditvami tudi ni izrazito tehničnih rodov vojske oz. VED.

[153] Danes je to Selo pri Bledu, ki je po poti preko Ribnega in Bodešč ter nato po prehodu preko mostu na desni breg Save Bohinjke od centra Radovljice oddaljeno 6,5 kilometra. Glede na karte iz konca tridesetih in začetka štiridesetih let so bile opisane prometnice vzpostavljene in prometni objekti postavljeni že takrat (Militärgeographischen Institut 1938, Nr. 5452 Radmannsdorf (Radovljica); Militärgeographischen Institut 1943, Nr. 5452 Radmannsdorf).

nesposobnosti, mogoče pa je celo opravil zaprisego (Sresko načelstvo 1937, Pov. Št. 133/1). Naslednji spisek mladeničev, ki bi morali biti pregledani pred vojaško komisijo, je nato iz pregleda 29. julija 1939. Med temi mladeniči, pretežno letnika 1919, je pod prvotno tekočo številko rekrutnega spiska iz leta 1936 vpisan tudi Albin Poljanec (Spisek mladeničev 1939), ki je moral pred komisijo ponovno priti okopan, čist, trezen, s pozivom za rekrutiranje in nedvomno tudi z odločbo oz. potrdilom o začasni nesposobnosti (Sresko načelstvo 1937, Pov. Št. 133/1). To potrdilo je moral po vsej verjetnosti imeti še iz leta 1936, v kolikor pa je bil ponovno pregledan v obdobju pred 29. julijem 1939 in potrjen za nesposobnega, pa je julija 1939 imel s seboj nedvomno novejše potrdilo. Na tem pregledu je naborna komisija Albina Poljanca opisala kot 181 cm visokega mladeniča z osemdesetimi kilogrami, sposobnega služenja vojaškega roka. Glede na rod vojske in VED je bil razporejen med pionirje oz. inženirce za polni rok služenja – osemnajst mesecev (Spisek mladeničev 1939).

Služenje vojaškega roka je Albin Poljanec nastopil že dobre tri mesece po pregledu pred naborno komisijo, 18. novembra 1939. A polnega, s strani naborne komisije določenega, vojaškega roka ni odslužil. 7. junija 1940 je bil namreč odpuščen iz 2. čete 2. pionirskega polka s sedežem poveljstva v Karlovcu. Odpust je bil s strani poveljnika Savske divizijske oblasti (L. Br. 3516, iz 30. maja 1940), zaradi začasne nesposobnosti, izveden na osnovi sklepa super komisije poveljstva Savske divizijske oblasti po 5. točki 3. člena Uredbe o oceni sposobnosti za vojaško službo Br. 188 iz leta 1940 zaradi stanja po epidemijah. A glede na pripombo na odločbi Albin Poljanec ni bil prost vojaške dolžnosti. Kot začasno nesposoben služenja vojske, se je moral do konca leta, v katerem bi dosegel 27 let, redno javljati na preglede pred naborno komisijo ali pa odhajati na preglede na poveljstvo vojaškega okrožja vse do 1. septembra 1943. Za javljanje na redne preglede je bil odgovoren vojaški obveznik sam. V kolikor pa se takšni obvezniki ne bi javili, je bilo zagroženo, da bodo v primeru, ko jih oblasti ulovijo do njihovega zaključenega štiridesetega leta starosti, vojaški rok služili tri leta (Štab 2. pionirskega polka 1940, Red. broj reg. spiska 8/145).

. . .

Mladenič, nabornik in kasneje vojak Albin J. Poljanec je bil, glede na prvi seznam mladeničev, del moške populacije, ki je bila nesposobna služenja vojaškega roka, po vsej verjetnosti zaradi zdravstvenih razlogov, ki so v tem primeru postali očitni zlasti med služenjem vojaškega roka. Ker je vzorec populacije premajhen, se v tem primeru ne bo računalo povprečja sposobnih in nesposobnih, bo pa glede na zakonske možnosti, ki so bile vpeljane leta 1938, izpostavljen še drugi del skupine moških, ki so bili oproščeni vojaške službe. 6. julija 1938 je bila v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine objavljena Uredba o oprostitvi mož od vojaške službe, kateri pa je vse do leta 1941 sledila vrsta dopolnitev in popravkov. Z uredbo izrecno našteti možje oz. funkcionarji, ki so bili oproščeni

vojaške službe, so tako bili rezervni in upokojeni častniki, častniki v ostavki, vojaški uradniki in obvezniki (podčastniki, kaplarji in navadni vojaki), ki so v miru opravljali dolžnosti kraljevskega namestnika oz. namestnika le-tega, nato predsednik in podpredsednik ministrskega sveta ter vsi aktivni ministri s pomočniki, senatorji in narodni poslanci, iz kraljevega dvora minister, maršal, upravnik, vodja kraljevega protokola, šef kraljeve blagajne in dva tajnika, vsi bani in njihovi pomočniki, potem predsednik, podpredsednik in vsi svetniki državnega sveta, predsednik in vsi člani glavne kontrole, predsedniki sodišč, vse diplomatsko in konzularno osebje v tujini, upravnik mesta Beograd, iz vrhovnega inšpektorata dva vrhovna inšpektorja, osebe, ki so bile nastanjene stalno ali začasno za več kot tri mesece v tujini zaradi izobraževanja ali dela, predsedniki in šefi vojaških oddelkov na občinah, vsi policijski izvršilni uslužbenci pri državnih krajevnih policijskih oblasteh, vsi organi (uradniki in uslužbenci) finančne kontrole ter osebe, ki so bile zaposlene pri vojaških zavodih kot strokovnjaki, specialisti in kvalificirani delavci. Oprostitev naštetih je veljala za primer, ko so bile oborožene sile v rednem stanju, torej v obdobju miru, v primeru, ko pa so bile oborožene sile v pripravljalnem, mobilnem in vojnem stanju, pa so ostali oproščeni vpoklica le še kraljevski namestnik oz. namestnik le-tega, nato predsednik in podpredsednik ministrskega sveta ter vsi aktivni ministri s pomočniki, senatorji in narodni poslanci, iz kraljevega dvora minister, maršal in upravnik, vsi bani in njihovi pomočniki, potem predsednik, podpredsednik in vsi svetniki državnega sveta, predsednik glavne kontrole, predsedniki sodišč, upravnik mesta Beograd ter osebe, ki so bile zaposlene pri vojaških zavodih kot strokovnjaki, specialisti in kvalificirani delavci. A ker bi glede na napisano v prvih členih Uredbe v pripravljalnem, mobilnem in vojnem stanju oboroženih sil prišlo do resnega onemogočanja delovanja državne in lokalne uprave, je bil minister vojske in mornarice pooblaščen, da na predlog in skupaj z ministrom za notranje zadeve oprosti tudi druge moške, ki opravljajo za delovanje države pomembne funkcije. V to skupino so bili predvideno uvrščeni sreski načelniki, zaposleni pri krajevnih policijskih oblasteh in potrebno število uradnikov. V osnovni uredbi, nato pa tudi v popravkih in dopolnitvah le-te, so nato našteti še drugi opravičenci, a nekako je obveljalo, da so bili to direktorji oz. vodje posameznih služb, ustanov, inštitutov in tudi v vojni potrebnih podjetij ter vodje oddelkov, zlasti v državni in lokalni upravi z neogibno potrebnim osebjem, za katere je bila podana in s strani vojaških oblasti potrjena zahteva po oprostitvi. Predvideno število oproščenih naj bi bilo seveda čim manjše oz. naj bi predstojniki zaposlene, ki so bili zmožni služiti vojaško obvezo, zamenjali z ženskami ali zaposlenimi, ki zaradi različnih razlogov niso bili več sposobni služenja v rednih vojaških enotah – pri tem so bili izpostavljeni zlasti starejši. A v nekaterih primerih je strokovnost del onemogočala menjave zaposlenih, zato je v teh primerih obveljalo, da od 50 do 100 odstotkov (npr. zaposleni v vojaških zavodih) tehničnega in strokovnega kadra ostane na svojih delovnih mestih, pod obstoječimi upravniki, vpoklicu pa se odzove do 70 odstotkov administrativnega kadra, teh tudi v vojni potrebnih podjetij. Od strokovnjakov oz. tehnikov pa se vpoklicu ni moglo izogniti letalsko osebje iz letalske rezerve (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 54/1938;

Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1938; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 59/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 63/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 90/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 51/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 18/1941).

Ob zgornjem naštevanju oproščenih služenja vojaške službe v obdobju, ko so bile oborožene sile v rednem stanju, so bile izpostavljene tudi osebe, ki so bile stalno ali začasno, za več kot tri mesece nastanjene v tujini zaradi izobraževanja ali dela. Te osebe so imele razlog za odhod in glede na omejen čas bivanja je bilo pričakovano, da se bodo tudi vrnile v državo, kjer so morale med 20. in do dopolnjenega 27. leta starosti odslužiti vojaško obveznost. A poleg njih so bili tudi takšni državljani Kraljevine Jugoslavije, ki so se odselili in so bivali v tujini stalno, začasno ali so se v drugih državah tudi naturalizirali. Ti so imeli pravico, da med zgoraj omenjenimi leti uredijo svoje vojaške obveznosti oz. v nasprotnem obveljajo za osebe, ki so se izognil služenju v stalnem kadru. Svoje obveznosti so lahko uredili tako, da so se v državi, v kateri so živeli, osebno javili na vojaškem oz. diplomatsko-konzularnemu predstavništvu Kraljevine Jugoslavije (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1941) in izjavili, da so se kot jugoslovanski državljani in vojaški obvezniki pripravljeni odzvati ob mobilizaciji in v primeru vojne pozivu jugoslovanskih državnih oblasti ter se ravnati po njihovih navodilih. S to izjavo so uredili svojo vojaško obveznost in dosegli, da so bili v času miru oproščeni služenja v oboroženih silah, v kolikor se do dopolnjenega 27. leta starosti niso vrnili iz izseljenstva v domovino na stalno ali začasno bivanje (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1940a). Ob tem je bilo izseljenim obveznikom omogočeno tudi, da v kolikor v tujini ne morejo pri predstavništvih Kraljevine Jugoslavije opraviti ustne prisege zvestobe kralju in domovini, lahko to opravijo tudi šele pri povratku v domovino (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 65/1940).

5.4.2.2 Mobilizacija živine 1935–1939

Pri predstavitvi gradiva povezanega z mobilizacijo živine je mogoče najprej izpostaviti zasedanje občinskega odbora občine Bled. Ta je v drugi polovici junija 1935, obravnaval dopis sreskega načelstva, z dne 16. maja 1935, o obveznostih določenih občanov, da skrbijo za jahalnega konja in pripadajočo opremo in le-tega po pozivu oddajo vojski. Vojska je sicer imela svoje konje za redno uporabo, a za potrebo širše mobilizacije so bili dodatno predvideni delovni oz. konji za vleko tovora, ki so bili pred tem uvrščeni v živinske vojaške evidence in jahalni konji, po vsej verjetnosti za popolnitev potreb konjeniški enot. Tako so bili glede na »davčno moč« določeni posamezniki, ki so bili obvezani skrbeti za in nato po potrebi oddati jahalne konje s pripadajočo opremo. Po prebranih imenih obvezanih občanov in po

razpravi, so se vsi odborniki soglasno, za vse naštete občane, zoperstavili tem določilom. Ob tem so zavzeli mnenje, da zaradi trenutnega gospodarskega stanja, torej splošne gospodarske krize, občani niso zmožni prenesti bremen vzdrževanja takšnih konj, to pa so podprli z dejstvom, da občani občine okraju oz. srezu že sedaj dolgujejo 400.000 Din davkov, katerih ni mogoče izterjati. Drugi argument za zavrnitev okrožnice oz. zahtevka pa je bil podprt z geografskimi danostmi občine. Ker v občini Bled prevladujejo gorati kraji, ti tudi niso primerni za uporabo jahalnih konj, poleg tega pa ni na razpolago dovolj paše za vzdrževanje takšnih živali (Občinski odbor 18. junij 1935, tč. 2). Enake obveznosti občanov, tokrat le dveh, so bile nato izpostavljene na občinskem odboru občine Bled, dne 8. februarja 1936. Razlika v primerjavi z zgornjo obravnavo je bila le v tem, da je bilo v tem zapisniku posebej izpostavljeno, da sta dva občana zaprosila (verjetno neposredno občino, kajti le ta je bila dolžna podajati mnenja o potrditvi oz. zavrnitvi razlogov, izpostavljenih s strani prosilcev), da se oprostita nakupa vojaških konj. Zaradi premoženjskega stanja obeh so odborniki soglasno potrdili obe prošnji (Občinski odbor 8. februar 1936, tč. 15).

. . .

Posredno pa se zgornja zadeva nadaljuje nato še v drugi polovici leta 1936, ko se izkaže, da si je vsaj nekatera kategorija vojaških obveznikov (konjeniki) morala sama priskrbeti del osebne vojaške opreme. Med te dele opreme je sodila kompletna jahalna oprema, katero so si morali priskrbeti obvezniki konjeniških enot in rezervni častniki. Kje je bilo to opremo mogoče dobiti sicer ni znano, a glede na Finančni zakon za leto 1936/37, objavljenem dne 29. aprila 1936, v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, je minister za finance moral dati ministru za vojsko in mornarico na razpolago 5.000.000 Din sredstev za nakup in izdelavo kompletnih jahalnih oprem, ki bi se nato prodajale naprej predvidenim naštetim osebam po nakupni ceni. Ob tem je bilo predvideno, da minister vojske in mornarice lahko ta sredstva uporabi dvakrat ali trikrat, vendar se morajo sredstva vrniti glavni državni blagajni v tekočem proračunskem letu (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 35/1936). Glede na to, da je sredstva prevzemal minister vojske in mornarice, se je ta oprema lahko izdelovala v vojaških zavodih, vendar se ob takšni domnevi zastavlja vprašanje, zakaj je nato prihajalo do neenotne opreme obveznikov, razen če niso zaradi neenotnosti, zaradi različnih proizvajalcev prešli morda na drugačen sistem izdelave.

Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja je namreč 29. septembra 1936 poslalo načelniku radovljiškega sreza okrožnico, v kateri se je dotaknilo neenotne opreme obveznikov konjenikov, zlasti njihovih sedel, katera so si morali sami priskrbeti. Tako so bile s sklicevanjem na ministra vojske in mornarice oz. na njegovo povelje Dj. Br. 21589, z dne 22. septembra 1936, posredovane usmeritve za olajšanje dela sprejemnih komisij v vojaških okrožjih pri potrjevanju sedel in spremljajočega jahalnega

pribora in opreme, ki je bila v takratnih težkih ekonomskih razmerah nakupljena s strani obveznikov (glede na člen 234 Zakona o ustroju vojske in mornarice), a ni popolnoma odgovarjala predpisom iz 6. člena Pravil o popolnjevanju oboroženih sil z živino in prenosnimi sredstvi (Komanda ljubljanskega vojnega okrožja 1936, Št. 16877).

Zato je bilo v okrožnici zagotovljeno, da bodo vsa s strani obveznikov nakupljena sedla potrjena, v kolikor so tipa *Službeni*, torej v kolikor je nanje mogoče namestiti vojaško opremo ter imajo vse dele uzd in sedla, vključno s torbami, kot je bilo to predvideno za vojaško konjeniško sedlo M.29. Nato je sledil ukaz, da morajo biti vsa sedla in pripadajoča oprema, katera bodo rezervni častniki konjenice in obvezniki v prihodnosti nakupovali, tipa M.29. Z namenom poenotenja opreme in pravilne izdelave sedel M.29, je bilo že v okrožnici predvideno, da bodo v poveljstva vojaških okrožij dostavljene tehnične skice z opisom vojaškega konjeniškega sedla M.29, katera bodo tam v vpogled zainteresiranim sedlarjem in obveznikom. Poveljstvo ljubljanskega vojnega okrožja je ob tem še napovedalo, da bo omenjen material razposlalo tudi naprej srezom in občinam, tako da bo z navodili seznanjenih čim več sedlarjev in obveznikov. Dan prejetja tehničnega materiala za izdelavo sedel je bil predviden tudi kot trenutek, ko se bo prenehalo kot sprejemljive sprejemati sedla, ki niso tipa M.29 (Komanda ljubljanskega vojnega okrožja 1936, Št. 16877).

Sresko načelstvo v Radovljici oz. podpisan sreski načelnik je zgornjim navodilom pripisal naročilo, da morajo biti o zadevi obveščeni vsi obvezniki konjeniki, kar morajo potrditi s podpisom. Na zadnji strani dopisa so nato pod tipkanim zapisom »Bili obveščeni:« nanizani trije podpisi, torej po vsej verjetnosti podpisi treh obveznikov konjenikov iz občine Bled (Komanda ljubljanskega vojnega okrožja 1936, Št. 16877).

. . .

Tako kot pri moštvu so vse nadaljnje delo in postopki v primeru mobilizacije sloneli na urejenih evidencah živine. Za živali so bili v uporabi podobni postopki kot za ljudi oz. mladeniče v primeru nabornih postopkov, a o tem več v nadaljevanju, kajti v tem obdobju, ni bilo mogoče najti nobenega dokumenta o vnosu živine v evidenco za potrebe oboroženih sil. Obstajajo pa zato dokumenti, ki nakazujejo kako se je te evidence vodilo in obveznosti lastnikov živali vpisanih v te evidence. Ena od zadnjih obveznosti lastnikov je bila skrb za potni list živali, kar je pomenilo sporočanje stanja živali pristojnim na občini, na primer tudi lokacijo oz. pot živali. Zadnjega se dotika tudi serija dopisov Kmetijskega oddelka kraljevske banske uprave Dravske banovine oz. prvotno s strani kmetijskega ministrstva ter ministrstva vojske in mornarice, navzdol vse do občinskih organov. Omenjena ministrstva sta namreč od občin zahtevala »da vpišejo pri izdajanju živinskih potnih listov za živali, za katere velja vojni popis in za katere vodijo občine vojni spisek, - v desnem gornjem kotu na prvi strani živinskega

potnega lista redni broj vojnega spiska, pod katerim je dotična žival vpisana v ta spisek« (Kraljevska banska uprava 1936, III./5 Št. 4405/1). Kljub neposrednemu seznanjenju z zadevo na relaciji banovina – občina, je bilo isto navodilo občinam poslano tudi s strani radovljiškega sreza, na občino Bled pa je prispelo 6. julija 1936, šest dni po sporočilu kmetijskega oddelka kraljevske banske uprave (Kraljevska banska uprava 1936, III./5 Št. 4405/1). A to še ni bilo vse. Enak zahtevek je na Sresko načelstvo v Radovljici poslalo tudi poveljstvo Ljubljanskega vojaškega okrožja. S sklicevanjem na ta odlok Št. 11803, z dne 3. julija 1936, in na dopis Kraljevska banska uprava, III./5 Št. 4405/1, z dne 19. junija 1936, je bilo nato na načelstvu podrejenim občinam sestavljeno novo navodilo oz. povelje, ki se je dotikalo še nekaterih malenkosti, ki ob prispeli zahtevi še niso bile izpostavljene, hkrati pa nam razkriva novonastali problem, in sicer stalni spiski živine oz. vojni spiski živine so se pravzaprav vodili na sreskem načelstvu in ne na občinah. To je pomenilo, da bi občina, kjer bi lastnik v vlogi kupca ali prodajalca prijavil kupljeno oz. prodano živino, navedene številke morala pridobiti na sreskem načelstvu, v tem primeru občina Bled na okrajnem načelstvu v Radovljici. Ob pridobivanju številke stalnega spiska pa je bilo na zahtevku potrebno vedno navesti: koliko je stara dotična živina, kakšne barve je in kdaj je bila zadnjič pregledana s strani vojaške popisne komisije, omenjene podatke pa je bilo potrebno tudi v bodoče redno vpisovati v poročilo o spremembi. Pripisano je bilo, da se bodo za konje vpisovale »številke stalnega, za volove pa številke pripremnega spiska iz leta 1933« (Sresko načelstvo 1936, Pov. Št. 1267/1). A povelje z dne 19. junija 1936 ni ostalo dolgo v uporabi, v občini Bled le do 21. decembra 1936. Takrat je na občino prišel dopis kraljevske banske uprave Dravske banovine, v katerem je bila podana razveljavitev odredbe, z dne 19. junija, neposredno s strani ministrstva za kmetijstvo v sporazumu z ministrstvom vojske in mornarice. Omenjeno je bilo sporočeno samoupravnim organom z odlokom Št. 86613/IV, z dne 28. novembra 1936. Razlog za takšno odločitev je bil »ker je njena izvršba naletela v nekaterih oblastnih področjih na velike težkoče, posebno v onih občinah, ki še ne vrše vojaških poslov in se vojaška evidenca vodi pri sreskih načelstvih« (Kraljevska banska uprava 1936, III. Št. 4405/4).

. . .

Vojaških evidenc živine se je dotikalo tudi povelje, ki ga je kraljevska banska uprava Dravske banovine poslala 24. avgusta 1937 vsem sreskim načelnikom, upravniku policije v Ljubljani, predstojniku mestne policije v Mariboru in Celju, policijskemu komisarju na Jesenicah in vsem predsednikom mestnih občin. V njem je bilo posredovano pretipkano povelje poveljstva mesta Ljubljane, Št. 453, z dne 18. avgusta 1937, ki se je sklicevalo na ukaz poveljnika Dravske divizijske oblasti Pov.Dj.br.2891, z dne 30. julija 1937 in na člena 24 in 25 Pravil o popolnjevanju oboroženih sil z živino in prenosnimi sredstvi. V temu povelju je bil podan ukaz o imenovanju komisij, ki bodo pri poveljstvih, enotah in ustanovah ljubljanskega garnizona izvedle pregled (sprejema in vračanja) popisane živine in prenosnih sredstev.

Popisi in pregledi so bili predvideni za naslednje vojaške enote:

- v 40. »Triglavskem« pehotnem polku je poimensko imenovana komisija izvedla pregled živine in prenosnih sredstev Dravskega intendantskega skladišča in vojaške bolnice, ob tem pa tudi vseh ostalih enot, ki so spadale pod poveljstvo poveljnika vojašnice »Kralja Petra I. V.O.« v Ljubljani;
- druga poimensko imenovana komisija je izvedla pregled živine in prenosnih sredstev vseh enot in ustanov v vojašnici »Vojvode Mišića« v Ljubljani;
- v 16. artilerijskemu polku je poimensko imenovana komisija izvedla pregled živine in prenosnih sredstev, ob tem pa tudi vseh ostalih enot, v vojašnici »Viteškega kralja Aleksandra I. Združitelja«.

V nadaljevanju ukaza je bilo ob nekaterih napotkih za delo vojaškemu osebju naročeno tudi, da morajo biti ob osebah, ki bodo vračale živino in prenosna sredstva, prisotni tudi predstavniki občine, opremljeni s potrebnimi dokumenti, listinami in pooblastili za izpolnitev administrativnih formalnosti. Potrebne dokumente glede na člena 24 in 25 Pravil o popolnjevanju oboroženih sil z živino in prenosnimi sredstvi morajo imeti s seboj tudi osebe, ki vračajo omenjene zadeve – torej živino in prenosna sredstva (Kraljevska banska uprava 1937, II./2 Št. 3539/1).

5.4.2.3 Prekrški ter postopanje oblasti in uradov ob mobilizaciji 1935–1939

Nabori in nato tudi odhodi mladeničev oz. novincev v vojaške enote pa niso potekali vedno zgledno. Kljub najzgodnejšemu dokumentu same kraljevske banske uprave Dravske banovine iz 17. januarja 1935, ki izpostavlja t. i. »[n]erodnosti pri regrutovanju« (Kraljevska banska uprava 1935, II. DZ Št. 3170/1-34) v pregledanem obdobju, pa je mogoče še največ o neprimernem vedenju nabornikov oz. rekrutov izvedeti iz skupnega obvestila in povelja podpisanega sreskega načelnika v Radovljici z dne 25. julija 1935. Ta je vsem podrejenim občinam sporočal dneve izvajanja »rekrutovanja« za posamezne občine in prepovedi točenja (alkoholnih) pijač (Sresko načelstvo 1935, Pov. Št. 6214/1) in posredoval pripeto naredbo, v kateri je bilo sporočeno, da se

> [d]*ogajajo* […] *primeri, da se povodom vojaških naborov in ob odhajanju vojaških novincev* [v] *vojaške edinice poedinci* [posamezniki] *prenaužijejo alkoholnih pijač v taki meri, da povzročajo v napitem stanju razne izgrede, nemire in incidente ter tudi kazenske delikte /tepeže, telesne poškodbe i.t.d./*
>
> *Nadalje se dogajajo primeri, da rekruti ne prihajajo pravočasno na mesto, ki ga določi predsednik občine po čl. 68 toč. 7 »Privremenega pravilnika o regrutovanju mladiča za stalni*

kadar«, ali pa da se mu ali pa po njemu določenemu spremljevalcu ne pokoravajo do izvršenega regrutovanja.

Vsled tega na osnovi [členov] *66, 67 in 69 zakona o notranji upravi iz razlogov javnega miru, varnosti in reda izdajem sledečo*

n a r e d b o :

Čl. 1. Na dan regrutovanja je v občini kjer se vrši regrutovanje in v onih občinah v katerih je določeno regrutovanje v drugi občini prepovedano točiti alkoholne pijače od 12.ure ponoči do 14.ure zvečer vsem regrutom ter njihovim spremljevalcem.

Čl. 2. Vsak gostilničar, ki bi prodajal ali nudil regrutom alkoholne pijače proti prepovedi iz čl. 1 ter tudi vsak rekrut ki bi na dan rekrutovanja zavžil alkoholne pijače bodisi to v gostilni bodisi doma ali pa s seboj prinešene pijače se bo kaznoval po čl. 7 te naredbe.

Čl. 3. Vsi predsedniki občin ter spremljevalci regrutov so dolžni ovaditi vsakogar, ki ni na dan regrutovanja regrutoma prodajal ali nudil alkoholne pijače ter vse one regrute, ki bodo na dan regrutovanja zavžili alkoholne pijače v času navedenem v čl. 1. naredbe.

Čl. Prepovedano je nadalje prodajati ali nuditi alkoholne pijače po prednjih določilih vsem onim o katerih gostilničarji in tudi drugi niso prepričani ali so regruti ali ne.

Čl. 5. Vsak regrut je dolžan priti pravočasno na mesto, ki ga določi predsednik občine po čl. 68 toč.7 »Privremenega pravila o regrutovanju mladiča za stalni kadar«, ter se ima pokoravati njegovim navodilom kakor tudi navodilom po njem določenega spremljevalca do izvršenega rekrutovanja.

Čl. 6. Pri odhodu vojaških novincev v kader je prepovedano gostilničarjem prodajati in vsakomur nuditi novincem kakor tudi njihovim spremljevalcem alkoholne pijače.

Čl. 7. Prestopki te naredbe se bodo kaznovali v kolikor niso kaznivi po določilih drugih zakonov in naredb na osnovi čl. 69 zakona o notranji upravi z denarno kaznijo od 10 do 500.-Din v korist državne blagajne, odnosno ob neizterljivosti z zaporom do deset dni.

Čl. 8. Naredba zadobi zakonito moč z dnem razglasitve v občini na krajevno običajem način (Sresko načelstvo 1935, Pov. Št. 6214/1).

Podpisani blejski občinski redar je zgornje povelje razglasil[154] 4. avgusta 1935 (Sresko načelstvo 1935, Pov. Št. 6214/1), kar pomeni, da so imeli naborni obvezniki in ostali prebivalci slabih štirinajst dni časa, da se seznanijo z razglasom in omejitvam, ki bodo veljale na dan odhoda v vojaške enote. Podatkov o samem sledečem poteku odhoda med pregledanim gradivom ni bilo mogoče najti, a o rezultatih takšnih naporov oblasti lahko sklepamo glede na omenjen dokument kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 17. januarja 1935 (Kraljevska banska uprava 1935, II. DZ Št. 3170/1-34). Tam ugotavljajo, da do takšnih zadev prihaja vsako leto in da to povzroča utemeljene pritožbe vojaških oblasti, glede na dokument, prvenstveno nad delom predsednikov občin oz. verjetno tudi vojaških referentov in drugih določenih spremljevalcev, ki so bili odgovorni za te ljudi pred njihovo predajo vojaškim oblastem. Občinski predstavniki so se seveda izgovarjali in krivdo naprtili nabornim obveznikom. A ne glede na to kdo je bil v resnici kriv, je kraljevska banska uprava, v tem dokumentu, iz januarja 1935, zahtevala pripravo naredbe (Kraljevska banska uprava 1935, II. DZ Št. 3170/1-34), kakršna je zgornja, z dne 25. julija 1935 (Sresko načelstvo 1935, Pov. Št. 6214/1).

5.4.2.4 Preskrba družinskih članov vpoklicanih vojaških obveznikov 1935–1939

Med vojaške obveznike pa niso spadali le mladeniči, ampak tudi nekoliko starejši moški z družinami. Od teh so bili posebna kategorija moški, ki so bili edini hranitelji v manj premožnih družinah, kajti njihov odhod so preostali člani še kako občutili; a na to je bila država pripravljena. 362. člen Zakona o ustroju vojske in mornarice je namreč predvideval, da je mogoče podpirati člane siromašnih družin obveznikov, ki so vpoklicani na vojaške vaje.[155] Poročila o izplačilu podpor je nato mogoče najti v zapisnikih sej občinskega odbora občine Bled, kar pomeni, da je občina zakonska določila, ki so predvidevala podpore tudi izvajala. V prvem zapisniku, z dne 16. oktobra 1936, je bila tako občanu oz. vojaškemu obvezniku, odobrena podpora v višini 240 Din, kot preživnina za njegovo družino v času orožnih vaj (Občinski odbor 16. oktober 1936, tč. 6 č). Isto je bilo nato storjeno 26. novembra 1937, ko je bilo v zapisnik zapisano, da se nakaže 150 Din podpore ženi vojaškega obveznika, ker je njen mož odšel na štirinajstdnevne orožne vaje, sama pa nima sredstev za preživljanje (Občinski odbor 26. november 1937, tč. 9 a). To sta bili edini dve takšni prošnji v tem obdobju.

5.4.2.5 Oskrba moštva vojaških enot 1935–1939

[154] Glede na to, da je bila 4. avgusta 1935 nedelja, je do razglasa moralo priti pred cerkvijo, za tem pa so ga po vsej verjetnosti izobesili še na občinsko tablo. Takšno prakso je mogoče zaslediti tudi na drugih dokumentih, kot je npr. tudi Razglas o komisijskem odkupu pšenice neposredno od pridelovalcev, z dne 4. avgusta 1936, v katerem sresko načelstvo naroča, da se z zadevo ljudi seznani na zgoraj opisan način (Sresko načelstvo 1936, Št. 9227/1).

[155] Omenjeno pa ni veljalo za rekrute, ki so služili kadrovski rok. Takšno tolmačenje členov 362 in 363 omenjenega zakona je bilo izrecno podano s strani Poveljstva Dravske divizijske oblasti, točneje referenta sodstva, z dokumentom S.br.1579, z dne 11. oktobra 1935, po povpraševanju kraljevske banske uprave Dravske banovine o tej zadevi. Ta uprava je nato omenjeno tolmačenje razposlala z dokumentom VI. Št. 26095/1, z dne 28. oktobra 1935, vsem sreskim načelstvom, sreski izpostavi v Škofji Loki in mestnim poglavarstvom v Ljubljani, Mariboru, Celju in Ptuju (Kraljevska banska uprava 1935, VI. Št. 26095/1).

Pomembno vlogo pa so civilisti imeli tudi pri oskrbi vojaških enot. Tako je vojska največkrat preko razglasov iskala civilne sodelavce, ki so nato posameznim enotam, lahko pa tudi centralnim skladiščem za potrebe celotne divizijske oblasti, prodali hrano oz. viške pridelkov za potrebe moštva. Z *Razglas[om] o komisijskem odkupu pšenice neposredno od pridelovalcev*, z dne 4. avgusta 1936, je sresko načelstvo v Radovljici (Sresko načelstvo 1936, Št. 9227/1) sporočilo občini Bled, da

> [k]*akor v prejšnjih letih tako* [bo] *tudi letos* […] *nabavljalo vojaštvo potrebne količine pšenice potom komisijskega nakupa direktno od naroda t.j. od producenta.*
>
> *Pod producentom, od katerega se ima kupovati pšenica, se razume:*
>
> 1. *Vsak posameznik, ki iz svojega lastnega imetja producira pšenico in isto pripelje v naprodaj vojaštvu;*
> 2. *Vsak posameznik, ki pripelje pšenico radi prodaje za račun svoje zadruge, ekonomije ali posestva, ali svojega gospodarja-producenta;*
> 3. *Ostale osebe, ki to prodajo vršijo za račun poljedelskih zadrug in okolice in njihovih društev, oz. ostalih zadružnih ustanov, kakor: kmetijskih, žitnih, agrarnih i.t.d.*
>
> *OSEBE, KI NISO PRODUCENTI - POLJEDELCI, KAKOR: TRGOVCI, ŠPEKLANTI, POSREDOVALCI, BANKE ALI DENARNI ZAVODI ITD. SE ISKLJUČUJEJO OD TEGA KOMISIJSKEGA NAKUPA.*
>
> 4. *S producenti, ki razpolagajo z večjo količino pšenice kakor s poljedelskimi producentovskimi zadružnimi ustanovami se lahko s svojimi pismenimi ponudbami neposredno zaključujejo pismene pogodbe s tem, da se bodo pismene ponudbe sprejele in vršilo zaključenje pismenih pogodb v armijskih in divizijskih komandah, od strani predsednika nabavljalne komisije. Ponudbe je treba dostaviti dotični komisiji oz. armijski ali divizijski oblasti.*
>
> *Nabavka pšenice se bo vršila v Mariboru pri mariborskem garnizonskem intendantskem skladišču.*
>
> *Začetek komisijske nabave pšenice – 20. avgusta 1936*
>
> *Takoj ko začne delovati komisija naj producenti začnejo z dovozom pšenice vojaški komisiji, katera bo vsako nabavo TAKOJ plačala v gotovem denarju po najvišji tržni ceni.*
>
> *Vojaška komisija bo poslovala vsak delovni dan od 7. do 12. in od 14. do 18. ure.*
>
> *Cene za nabavo pšenice se objavijo pravočasno* (Sresko načelstvo 1936, Št. 9227/1).

Morebitni zainteresirani civilni producenti so bili z zadevo seznanjeni z njenim razglasom pred cerkvijo in na občinski tabli (Sresko načelstvo 1936, Št. 9227/1).

. . .

Drug način nabave pa so bile licitacije. Za raziskovano obdobje je mogoče najti razpisa za dve licitaciji, ki s sodobnejšim terminom nakazujeta na dolgotrajnejši *outsourcing* oz. privatizacijo dejavnosti. Vendar tukaj še ni šlo za privatizacijo vojaških dejavnosti, ampak za privatizacijo dela oskrbe, torej podpornih dejavnosti, ki omogočajo vsakodnevno delovanje vojaških enot.

V združenem navodilu sreskega načelstva v Radovljici sta bila vsem podrejenim občinam posredovana dva oglasa (št. 10 iz 9. aprila 1936 in št. 387 iz 10. aprila 1936), poslana iz pisarne poveljstva 1. planinskega bataljona sreskemu načelstvu. V prvem se je po ukazu poveljnika Dravske divizijske oblasti E.Br.4435, z dne 2. aprila 1936, preko javne ustne licitacije (20. aprila 1936 ob 9.00) iskalo izvajalca del za izvajanje dimniških del v vojašnici 1. planinskega bataljona v Bohinjski Beli (poleg 5 odstotne kavcije, je bil izpostavljen tudi pogoj, da morajo biti izvajalci oz. tisti, ki lahko sodelujejo pri licitaciji, le mojstri dimnikarskih del s prijavljenimi obrtmi). V drugem oglasu pa se je po ukazu poveljnika Dravske divizijske oblasti E.Br.4676, z dne 4. aprila 1936, preko javne ustne licitacije (15. aprila 1936 ob 11.00) iskalo izvajalca oz. peka, ki bi prevzel peko vojaškega kruha iz vojaške moke in soli za moštvo oz. garnizon 1. planinskega bataljona v Bohinjski Beli (poleg kavcije 1.500 Din, je bil izpostavljen pogoj, da morajo biti izvajalci oz. tisti, ki lahko sodelujejo pri licitaciji, le mojstri peki s prijavljenimi obrtmi) (Sresko načelstvo 1936, Št. 839/1 in 845/1).

Oglasov o drugih licitacijah v tem obdobju ni mogoče najti, a pregledani zapisniki sej občinskega odbora občine Bled kažejo na to, da je obstajalo dolgotrajnejše sodelovanje med lokalnim mesarjem Francem Ambrožičem in vojašnico v Bohinjski Beli. Mesar se je namreč v aprilu in maju 1937 obrnil na občinski odbor z dvema prošnjama. V prvi je uspešno prosil za znižanje klavnične pristojbine s 72 Din na 20 Din za živino, ki jo kolje za vojake na Bohinjski Beli, in sicer za poskusno obdobje desetih dni, kajti v nasprotnem bi zakol te živine izvršil v občini Gorje (Občinski odbor 9. april 1937, tč. 3 j). Z drugo prošnjo na odbor pa je delno dosegel, da se mu je znižala klavnična in ogledna pristojbina za živino namenjeno za vojaške dobave, a le za goveda pod 300 kg (Občinski odbor 24. maj 1937, tč. 4 k).

. . .

Poveljstvo blejske čete pehotnega polka kraljeve garde je 25. junija 1936 na upravo občine Bled naslovila prošnjo, da jim od tam posredujejo cene določenih prehrambnih artiklov. Zanimali so se za zelje (pri vsakem od artiklov oz. živilu je s svinčnikom na roko pripisana cena, v tem primeru 5 Din), krompir (3,5 Din), špinačo (5 Din), paradižnik (10 Din) in sveži stročji fižol (6–7 Din) (Občina Bled 1936,

Št. 2112). Dokument sam po sebi ni nič posebnega, razen morda, da omogoča delno razširjen vpogled v prehrano vojakov (katero ne predstavlja le vojaški kruh in meso), je pa nedvomno toliko bolj pomemben, v kolikor ga beremo skupaj z omenjenimi višinami podpor (150 in 240 Din) (Občinski odbor 16. oktober 1936, tč. 6 č; Občinski odbor 26. november 1937, tč. 9 a), katere so dobile siromašne družine od odhodu njihovih edinih hraniteljev na orožne vaje. Cene teh artiklov lahko namreč razumemo kot splošne cene v omenjenih dneh dopisovanja, in cene, po katerih so bili ti artikli dostopni širši civilni populaciji na tem območju.

5.4.2.6 Oskrba živine vojaških enot 1935–1939

V kolikor bi se zanašali le na število najdenih dokumentov, ki se dotikajo te vrste oskrbe, bi bilo mogoče celo trditi, da je bila preskrba z živinsko hrano za vojsko še pomembnejša. Vendar ne glede na to je bil sistem iskanja zunanjih civilnih sodelavcev popolnoma enak. Te oz. njihove produkte je vojska iskala preko razglasov, ki so bili celo enaki kot Razglas o komisijskem odkupu pšenice neposredno od pridelovalcev, z dne 4. avgusta 1936, (Sresko načelstvo 1936, Št. 9227/1) predstavljen v zgornjem podpoglavju, s to razliko, da se je v njih iskalo oves, seno in slamo. Ljudje, ki so se odzvali na te razpise, so nato posameznim enotam, lahko pa tudi centralnim skladiščem za potrebe celotne divizijske oblasti, prodali iskane artikle.

Eden od takšnih razglasov, med drugim tudi prvi takšen za omenjeno obdobje, je razglas vojaške intendanture Dravske divizijske oblasti,[156] iz julija 1936, katerega je nato v prepisu na občine razširjalo Sresko načelstvo v Radovljici (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/1). Kot je bilo omenjeno že zgoraj, je ta razglas za živinsko hrano v vsem praktično identičen razglasu o odkupu pšenice, dodane pa so nekatere vrstice, ki podrobneje določajo mesta odkupov ali pa poskusijo narediti prodajo vojaškim organom privlačnejšo, v primerjavi z drugimi možnostmi.

Kot mesta odkupov so tako našteta: Dravsko intendantsko skladišče v Ljubljani, garnizonsko intendantsko skladišče v Mariboru, *trupno* intendantsko skladišče v Celju, skladišče 2. pontonirskega bataljona v Ptuju, skladišče 1. diviziona konjeniške artilerije v Slovenski Bistrici, intendantsko skladišče v Škofji Loki ter neposredno 4. planinski bataljon iz Mojstrane in 1. planinski bataljon iz Bohinjske Bele oz. njuna skladišča.[157] Po podanih odkupnih mestih in datumih pričetka komisijskih odkupov (za seno 20.

[156] Pošiljatelj sicer v prepisu sreskega načelstva ni podan, a v kolikor dopis primerjamo s preostalimi razglasi, še najbolj pa z razglasom intendanture poveljstva Dravske divizijske oblasti (Štab Dravske divizijske oblasti 1937, E. Št. 9356) in v kolikor upoštevamo, da so v večini našteta ista podrejena prevzemna oz. odkupna mesta, gre lahko pri tem razglasu tudi za prodajo omenjenih produktov intendanturi Dravske divizijske oblasti.

[157] Do praktično identičnega razglasa pride tudi čez leto dni, a takrat med odkupnimi mesti oz. skladišči nista več omejena skladišča 1. in 4. planinskega bataljona (Štab Dravske divizijske oblasti 1937, E. Št. 9356).

julij 1936, za oves in slamo pa 5. avgust 1936)[158] (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/1) pa sledijo naslednje vabljive vrstice:

> *Takoj ko začne delovati komisija, naj producenti začnejo z dovozom zgoraj navedenega blaga živinske hrane in isto naj se ne proda trgovcu, špekulantu, posredovalcu itd. kateri bodo veliko nižje cene plačevali kakor vojaške komisije.* […] *Vsak prodajalec bo takoj po prodaji isplačan v gotovini po najboljših vladajočih dnevnih cenah* (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/1).

Razglas se zaključi z naslednjim:

> *Komisije imajo pravico odkupovati živinske hrane samo tedaj, če prinesejo producenti živinsko hrano na senišču oz. v skladišču.*
>
> *Cene za nabavko živinske hrane se bodo opredelile naknadno in pravočasno* (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/1).

Glede na pripis sreskega načelstva pri razglasu iz leta 1937 (Štab Dravske divizijske oblasti 1937, E. Št. 9356), v katerem občini Bled naroča naj se omenjena zadeva razglasi pred cerkvijo in nato pritrdi na občinsko tablo, je mogoče domnevati, da je bila podobna praksa v uporabi že leta 1936 in prej.

Prvemu razglasu iz julija 1936 (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/1) je pričakovano sledil drugi (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/2), v katerem so bile posredovane najvišje cene za odkupljen kilogram sena. Ta drugi razglas, ki je bil pravzaprav dopis o možnosti prodaje sena vojaški intendanturi Dravske divizijske oblasti z dne 12. avgusta 1936, je sresko načelstvo v Radovljici razglasilo 23. avgusta 1939. V njem povzema lastno sklicevanje Dravske divizijske oblasti na dopisa z dne 20. julija 1936 in 8. julija 1936 ter v njem posreduje odrejene najvišje cene za odkupljen kilogram sena. Cene so se med odkupnimi mesti razlikovale. Tako je bilo mogoče seno, odvisno od kvalitete, v Ljubljani, Škofji Loki, Mojstrani in Bohinjski Beli prodati za do 40 par na kilogram, v Celju in Mariboru do 38 par ter na Ptuju in Slovenski Bistrici do 35 par. Za prešano seno je bila povsod odkupna cena višja za 5 par na kilogram. Po dostavi v skladišča so prodajalci lahko izplačila pričakovali »v gotovini na mestu prodaje« (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/2).

Postopki prodaje oz. odkupa živinske hrane so se, glede na »Razglas o prenehanju nakupovanja živinske hrane in slame« pisarne uprave Dravskega intendantskega skladišča, z dne 12. oktobra 1937 (Dravsko intendantsko skladišče 1937, Št. 6046), zaključili s tem končnim razglasom, s katerim je bila

[158] V razglasu čez leto dni so ob uradovalnih urah, ki so ostale enake (od 7.00 do 12.00 in do 14.00 do 18.00), in so leta 1936 veljale za vsak dan (Sresko načelstvo 1936, Št. 9161/1; Štab Dravske divizijske oblasti 1937, E. Št. 9356), nekoliko zmanjšali število odkupnih dni. V Ljubljano so tako producenti lahko iskane artikle pripeljali vsak dan, razen ob nedeljah in praznikih, drugače pa je bilo drugod. V Mariboru so se odkupi vršili vsako sredo in petek, v Celju vsak ponedeljek, sredo in petek, v Slovenski Bistrici vsak torek in petek, na Ptuju vsak ponedeljek, sredo in petek ter v Škofji Loki vsak torek in petek (Štab Dravske divizijske oblasti 1937, E. Št. 9356).

vsa zainteresirana javnost obveščena, da se je prenehalo z nabavo živinske hrane in slame, v tem primeru glede na povelje E.Št.9356, z dne 1. julija 1937. Občina Bled je omenjeni razglas dobila 20. oktobra 1937.

5.4.2.7 Prostorsko načrtovanje, utrjevanje in z njim povezane gradnje 1935–1939

Naslednje zadeve, ki bi omogočale stike med civilisti in vojaško organizacijo, predstavljajo zadeve prostorskega načrtovanja, utrjevanja in gradenj v okviru priprav na oboroženi spopad. V iskanje takšnih interakcij nas delno usmerijo avtorji in dokumenti, ki se dotikajo tematike t. i. »Rupnikove linije« in ostanki linije, ki so še vedno prisotni na širšem območju Gorenjske. Sredi dvajsetih let je namreč prišlo do razmišljanja o zavarovanju zahodne meje s sistemom stalne utrdbene črte, ki bi Kraljevino SHS varoval pred morebitno italijansko agresijo. V ta namen sta bili leta 1926 ustanovljeni dve komisiji,[159] ki sta po opravljenih ogledih, merjenjih in načrtovanjih v letih 1926, 1927 in 1928 poročali vrhovnemu generalštabu. A do resničnega začetka del na zahodni meji, razen nekaterih pripravljalnih del leta 1927 ob italijanski meji v bližini Vrhnike, še ni prišlo. Večina avtorjev si je v nadaljevanju enotnih, da je do resnih del prišlo šele po predlogu generalštaba leta 1935 (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 104; Zelenko 2003, 11; Nećak 2004, 66; Habrnál in drugi 2005, 45; Jankovič Potočnik 2009, 30; Žabkar 2010, 78), temu pa je nato sledila ustanovitev stalne komisije za utrjevanje (3. avgusta 1935 se je prvič sestala). Tako je od začetkov razmišljanja o sistemu stalne utrdbene črte oz. od priprav načrtov sistema utrjevanja pa vse do resnih del, trajalo skoraj deset let. Habrnál s sodelovci (2005, 45), Zelenko (2003, 11), Bjelajac (1994, 233, 285–286) in avtor opombe v zborniku dokumentov (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 104) v svojih delih kot razloge za to izpostavijo pomanjkanje gradbenih izkušenj, nepripravljenost generalskega zbora na spremembe v vojski in celo njegovo delno nasprotovanje projektu, politično nepripravljenost za financiranje projekta in pasivno držo kralja Aleksandra.

Zaradi celotnega obdobja priprav na gradnjo utrdbene črte in številčnejše prisotnosti utrdbenih objektov v bljižini območja občine Bled, je bilo v ta namen pregledano arhivsko gradivo od začetka dvajsetih let. V njem ni bilo mogoče najti dokazov, da bi v obdobju do leta 1939 na raziskovanem območju potekale kakršne koli priprave na obrambo, se pa je izkazalo, da so v tem obdobju oborožene sile z ekipami častnikov, vojakov in pogodbenih uradnikov oz. topografov in triangulatorjev vojaškega geografskega inštituta, izvajale triangulacijska in topografska dela (Ministrstvo šuma i rudnika 1929, Pov. Št. 444; Sreski poglavar 1929, Preds. Št. 506; Vojni geografski inštitut 1929, Št. 103; Kraljevska banska uprava 1931, II. Št. 12852/1; Sresko načelstvo 1934, Št. 6338/1; Kraljevska banska uprava 1935, II/2. Št.

[159] Komisija za oceno operativnega in taktičnega pomena Zahodne fronte ter Komisija za tehnično – fortifikacijsko načrtovanje utrjevanja Zahodne fronte (Nećak 2004, 66; Habrnál in drugi 2005, 45; Jankovič Potočnik 2009, 30).

150/2; Kraljevska banska uprava 1936, II/2. Št. 1951/1). Po dostopnih dokumentih so slednja potekala že leta 1929 (Ministrstvo šuma i rudnika 1929, Pov. Št. 444), če ne že vsaj leto poprej. Pri teh njih so se izvajalci z razglasi obrnili tudi neposredno na civiliste oz. točneje na lastnike gozdnih parcel, ki so v tem primeru prišil v stik z vojaškim osebjem. Takšen[160] je tudi razglas oz. dopis glavne direkcije za gozdove, ministrstva za gozdarstvo in rudnike, z dne 29. maja 1929, velikemu županu ljubljanske oblasti:

> *Povodom molbe gospodina ministra Vojske i mornarice, da se odobri besplatna seča gore u šumana za ovogodišnje triangulacione radove, a prema rešenju gospodina Ministra šuma i rudnika pod gornjim brojem od 28. teh meseca Ministrstvu je čast zamoliti, da izvolite preporučiti svima upravima velikih privatni šumski posestvam, da u područnim in šumama odobre g g oficirama i kontraktualnim vojnim činovnicima seču gore za proseke radi izuzira za podizanje piramida kao i da vojnica mogu izvati dela i prati veš i.t. a od tsečenog drveta bez plačanja takse t.j. u koliko se ti radovi budu kretali u dotičnim šumama.*
>
> *Šta bude po ovom uradjeno moli te se, da izvolite obvestiti Ministarstvo* (Ministrstvo šuma i rudnika 1929, Pov. Št. 444).

Sledi mu pripis sreskega poglavarja v Radovljici, namenjen vsem podrejenim županom, kot »[z]elo važno«

> *Pošiljam zgornji razpis g ministra vojske in mornarice, ki je došel preko generalne direkcije šuma ter Vas vabim, da vplivate na lastnike večjih ali manjših gozdnih kompleksov, da ne bodo zahtevali odškodnine ako bi ob priliki vojaških merjenj bilo potrebno posekati kaka gozdna drevja ter da bodo lastniki v takih primerih dovolili brezplačno porabo lesa za kurjavo.*
>
> *V predmetu mi poročajte do 15. oktobra 1929* (Sreski poglavar 1929, Št. 5570).

Ta skupni razglas je na občino Bled prišel 5. julija 1929 (Sreski poglavar 1929, Št. 5570). V nadaljnjem dopisovanju s to občino nato izvemo »da se je vojaško merjenje izvršilo v okolišu te občine brez vsake pritožbe oz. zahteve za odškodnino« (Sresko načelstvo 1929, Št. 5570/1-29).

Kljub zgodnejšem datumu dopisa glavne direkcije za gozdove, ministrstva za gozdarstvo in rudnike, z dne 29. maja 1929, pa je na občino Bled nekoliko prej, preko sreskega poglavarja v Radovljici,[161] prišel spodnji dopis ministrstva vojske in mornarice naslovljen na vsa županstva in razglašen občanom, dne 16. junija 1929:

[160] Glede na datum pisanja dokumenta.
[161] Ta je dopis posredoval naprej 10. junija 1929 (Sreski poglavar 1929, Preds. Št. 506).

Ministrstvo vojske in mornarice je s spisom Pov.Dj.br. 332 z dne 29. 3. t.l. dostavilo notranjemu ministrstvu sledeče:

Oficirji in pogodbeni uradniki – topografi in triangulatorji vojnega geografskega inštituta bodo v tem letu počenši z mesecem majem izvršili triangulacijska in topografska dela ter precizni nivelman v: Ljubljanski, Mariborski, Zagrebški, Primorsko-Krajiški, Oseški, Sremski, Bački, Beograjski, Podonavski, Podrinski, Valjevski, Šumadijski, Moravski, Požarevaški, Timoški, Niški, Vranjski, Kosovski, Škopljanske, Bregalniški, Bitoljski, Raški, Užiški, Kruševaški, Zetski, Splitski, Dobrovački, Tuzlanski, Vrbaski, Sarajevski, Mostarski in Travniški oblasti.[162]

Ker so ta dela splošnega kulturnega značaja in v vsakem pogledu koristni, je vršilcem del nuditi vsestransko pomoč pri postavljanju piramid, prenosu gradbenega materiala in inštrumentov, pokazovanju krajevnih imen (nazivov), vpregi konj in voz i dr. Vsled tega Vam naročam, da potom objave obvestite prebivalstvo, da ne moti topografsko in triangulatorjev pri njih delu, temveč da jim v potrebi nudi potrebno pomoč.

Naročam Vam, da takoj prebivalstvu razglasite, da piramide in signale (znake), katere postavijo topografi in triangolatorji, ne pokvari, ker so krivci strogo odgovorni po členu 72. zakona o zemljiškem katastru (Sreski poglavar 1929, Preds. Št. 506).

Takšni razglasi o triangulacijskih in topografskih delih si nato sledijo vse do leta 1936 (Kraljevska banska uprava 1931, II. Št. 12852/1; Sresko načelstvo 1934, Št. 6338/1; Kraljevska banska uprava 1935, II/2. Št. 150/2; Kraljevska banska uprava 1936, II/2. Št. 1951/1), vmes pa jih dopolnjujejo dopisovanja med občino in vojaškim geografskim inštitutom o točnih nazivih vasi, krajev, voda, cerkev, itd. (Vojni geografski inštitut 1929, Št. 103) ali pa iskanja točno določenih poklicnih profilov vojaških obveznikov leta 1930 (topografe oz. samo geodete in geometre, skupaj s poklicnimi risarji, poklicnimi fotografi, litografi, vojnimi slikarji, tiskarji, strojniki za litografski tisk, čistilci litografskih plošč, ter z omenjeno tematiko nepovezanih kinematografskih operaterjev in mehanikov za kinematografske aparate) (Sresko načelstvo 1930, Št. 1468).

Po letu 1936 v pregledanem arhivskem gradivu ni več mogoče najti razglasov o triangulacijskih in topografskih delih, zaradi česar obstaja domneva, da od takrat naprej civilisti oz. lastniki gozdov niso več imeli stikov z ekipami, ki so opravljale ta merjenja.[163]

---

[162] Pred upravno preureditvijo Kraljevine je bilo v državi triintrideset oblasti (Šmid 2003, 49).

[163] Na tej točki je mogoče v pregled vzeti nekaj topografskih kart Vojaškogeografskega inštituta z Dunaja za raziskovano območje iz obdobja do 1943, ki so zanimive zlasti zaradi navajanja virov podatkov. Pri specialni karti merila 1:75.000 »Blatt Nr. 5452 Radmannsdorf (Radovljica)« iz leta 1938 je za območje Kraljevine Jugoslavije kot vir navedena karta Kraljevine Jugoslavije list »10 Bled«, merila 1:100.000 z zadnjimi vnesenimi podatki iz leta 1931 (Militärgeographischen Institut 1938, Nr. 5452 Radmannsdorf (Radovljica). Isti inštitut je nato omenjeno karto posodobil leta 1943 s podatki iz leta 1942 (Militärgeographischen Institut 1943, Nr. 5452 Radmannsdorf). Glavna razlika med obema pa je, da v zadnji ni več navedenega vira (omenjene so le

5.4.2.8 Pasivna zaščita prebivalstva 1935–1939

Izraz pasivna oz. tudi neaktivna zaščita prebivalstva[164] pokriva skupek ukrepov in aktivnosti, ki v kolikor so izvedeni v obdobju pred izbruhom oboroženega spopada, omogočajo oz. pripomorejo k varovanju življenj, zdravja in imetja prebivalstva. Aktivnosti in ukrepe pred in ob samem izbruhu oboroženega spopada izvajajo največkrat strukture oz. službe (danes poznane pod krovnim nazivom civilna zaščita), ki niso nujno neposredno povezane z oboroženimi silami, če pa že, lahko določeno stopnjo njihove pomoči pričakujejo le v pripravljalnem obdobju na oboroženi spopad. Ker se rezultati izvedbe zgornjega skupka ukrepov in aktivnosti v večji meri dotikajo vseh civilistov oz. je med izvajanjem pričakovana njihova participacija, lahko to skupino dejanj neposredno uvrstimo med na začetku poglavja omenjene razširjene predpisane dejavnosti vojaških organov, ki so vplivale na priprave na oboroženi spopad.

V prvem raziskovalnem obdobju sta bila preko dokumentov izpostavljena dva ukrepa: zaščita prebivalstva pred napadi iz zraka in zaščita pred plinskimi napadi (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12; Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429). Tukaj se morda zastavlja vprašanje zakaj je do izdaje teh dokumentov in povezanih aktivnosti prišlo ravno v letih 1935/1936. Ob iskanju razlogov bi bilo mogoče izpostaviti zlasti vojno med Italijo in Etiopijo, med katero so bili v spopadih uporabljeni tudi bojni strupi ob pomoči letalskih enot (Bridel 2003; Grip in Hart 2009, 2–5). To je pomenilo, da je sosednja država, ki je že med veliko vojno izvajala letalske napade globoko v zaledje Avstro-Ogrske monarhije, in katere vojaški misleci so po končanju te vojne napovedovali spremembe vodenja vojaških operacij zaradi nadaljnjega razvoja letalstva, tudi v takrat sodobnih spopadih, in so te napovedi razvijali in vsaj do neke mere preizkušali. Če se k temu prišteje še odnos med Kraljevino Italijo in Kraljevino Jugoslavijo, ne bi bilo popolnoma nemogoče, da bi bil bila omenjena dejstva pomembna za načenjanje problematike zaščite v primeru letalskih napadov. Šorn (2010) ob zavedanju širše ogroženosti ozemlja in prebivalcev zaradi zračnih napadov, izpostavi hkrati tudi sledenje zgledu mnogih evropskih držav, zaradi česar se naj bi Kraljevina Jugoslavija že v začetku tridesetih let dvajsetega

---

dopolnitve iz leta 1942, kar se verjetno nanaša še najbolj na samo ponemčenje imen obstoječe karte iz leta 1938) ter da se za celotno območje karte uporablja Schraffen – Lehmann sistem prikaza reliefa (črtkanje pobočij), medtem ko je bil prej ta sistem uporabljen le za območje do državne meje. Za območje Kraljevine Jugoslavije se je uporabljal sistem prikaza reliefa s pomočjo izohips, tako kot pri sodobnih topografskih kartah – primer uporabljene 1. izdaje državne topografske karte Republike Slovenije 1:25.000 (DTK25) - Radovljica 070 012-1-4 iz leta 1998 (Geodetska uprava Republike Slovenije 1998). A za samo trditev o obdobju izvajanja triangulacijskih in topografskih del so morda bolj zanimive karte nemškega vrhovnega vojaškega poveljstva. Od šestih kart širšega območja pregledovanja v merilu 1:25.000, je v štirih primerih pripisano, da temeljijo na jugoslovanski topografski karti iz leta 1934 (OKH 1943, Nr. 10-1-d Bled; OKH 1943, Nr. 10-3-d Bled; OKH 1943, Nr. 10-4-a Bled; OKH 1943, Nr. 10-4-b Bled), ena na jugoslovanski topografski karti iz leta 1934/35 (OKH 1943, Nr. 10-2-c Bled), ena pa celo na jugoslovanski topografski karti iz leta 1936 (OKH 1943, Nr. 10-4-c Bled). To zadnje leto pa sovpada z letom, ko ni več mogoče najti razglasov o delih na terenu.

[164] Pasivno obrambo, zaščito in podobno delno pokrivata tudi izraza pasivna zračna obramba in pasivni varnostni ukrepi. Prvi predstavlja »postopk[e], ukrep[e] in aktivnosti, s katerimi se zmanjšujejo učinki sovražnikovega delovanja iz zračnega prostora, hkrati pa se ustvarjajo ugodne razmere za izvedbo nalog[e] pri lastnih enotah« (Jakop in drugi 2006–2010, 62), medtem ko drugi izraz predstavlja »varnostno delovanje, ki vključuje varovanje oseb, fizično in tehnično varovanje območij in objektov, varovanje dokumentov, maskiranje ter prikrivanje položajev in aktivnosti, varnost informacij ter varnost komunikacijskega in informacijskega sistema« (Jakop in drugi 2006–2010, 62–63).

stoletja odločila, da bo za soočanje s takšnimi napadi in posledicami napadov poleg vojske pripravljala tudi civilno prebivalstvo. Neke glavne usmeritve, ki so opredeljevale vse nadaljnje delo so tako predvidevale izogibanje številnim »človeškim žrtvam in materialnim izgubam[, …] ohran[janje] moraln[ih] in materialn[ih] pogojev za nadaljnji odpor[, …] zagot[avljanje] čim hitrejšega odpravljanja posledic morebitnega napada in omogočanje neoviranega delovanja pomembnejših služb [ter …] varovanj[e] sredstev za preskrbo vojske in civilistov oz. pomembnejših objektov« (Šorn 2010, 28).

Temeljni dokument takrat sodobne ureditve protizračne obrambe je predstavljalo leta 1932 izdano navodilo ministra vojske in mornarice z naslovom »Opšti uput za rad u cilju odbrane zemlje na slučaj neprijateljskog napada iz vazduha«. V tem dokumentu so bila ločena

> *aktivna, pasivna in pomožna obrambna sredstva. Organi vojske so bili zadolženi za vodenje obrambe z aktivnimi sredstvi, za obrambo dežele in prebivalstva s pasivnimi sredstvi pa so bili zadolženi številni organi vojne oblasti: Inšpekcija kopenske obrambe, Komande armadnih oblasti, Komande divizijskih oblasti, komandanti mest kot izvršni organi komand armadnih in divizijskih oblasti, sledeči organi oblasti notranje uprave: Ministrstvo za notranje zadeve, splošne upravne oblasti (bani, sreski načelniki, mestni načelniki) in mestne oblasti. Za protiletalsko obrambo so bili zadolženi tudi vsi drugi organi vrhovne državne uprave, se pravi vsa ministrstva z ustreznimi organi in javne ter privatne ustanove, društva ipd.* (Šorn 2010, 28).

A ne glede na zgoraj napisano lahko štejemo dopis sreskega načelstva v Radovljici, z dne 22. junija 1935, o zavetiščih pred napadi iz zraka (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12) za prvi dopis s takšno tematiko v arhivu občine Bled. Potemtakem so na tem območju banovine z objavo zgornjih navodil kar nekoliko zaostajali, saj je ta tematika prišla v Dravski banovini prvič v ospredje že leta 1933. Šorn (2007, 73–74) namreč piše, da je bil v Ljubljani že 1. marca 1933 ustanovljen »Odbor za zaščito mesta proti neprijateljskim napadom iz zraka« (Šorn 2007, 73), kar pomeni, da je zavedanje o nevarnosti letalskih napadov na civilne cilje obstajalo že pred letom 1935. Ta odbor je deloval po usmeritvah Zakona o državni obrambi in sodeloval s poveljstvom Dravske divizije v Ljubljani, v nadaljnje aktivnosti pa je vključil tudi veliko večino oddelkov mestne uprave, najbolj pa mestni fizikat, gradbeni urad, gasilski urad z gasilci prostovoljci, reševalno postajo in Rdeči križ. Temu odboru so bila že takrat zaupana v reševanje vsa vprašanja v zvezi z obrambo mesta pred napadi iz zraka in organizacija službe, ki je pokrivala področja tehnične, gospodarske, zdravstvene in socialne zaščite. Konec leta 1933 je organiziral tudi prvi »poskus sovražnega napada iz zraka« (Šorn 2007, 74; Šorn 2010, 31).[165] A glede na pisanje, so bile omenjene aktivnosti verjetno takrat omejene le na glavno mesto banovine. V

[165] Kasneje so morale slediti tudi druge vaje, kajti kraljevska banska uprava Dravske banovine, je 12. oktobra 1935 izdala naredbo Pov. II. DZ. No. 3548/1, objavljeno v Službenem listu, dne 16. oktobra 1935, s katero je predpisala postopanje prebivalstvu v času vaj za potrebe obrambe zoper napadov iz zraka in globe, v kolikor prebivalci ne bi ravnali tako kot je bilo zapovedano (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1935).

pregledanem arhivskem fondu občine Bled namreč ni bilo mogoče pridobiti dokazov, ki bi nasprotovali ali potrjevali domnevo o zaščiti le glavnega mesta banovine, je pa mogoče na tej točki domnevati, da je bila osnova za opisana ravnanja verjetno neka sprejeta ali obstoječa stopnja ogroženosti, ki je, v kolikor je obstajala, predvidevala napade nedvomno poleg prestolnice in drugih vitalnih ciljev tudi na glavna mesta banovin. Leta 1935 je nato lahko prišlo do spremembe oz. razširitve ogroženosti. Tako so bile lahko med potencialne cilje letalskih napadov v radovljiškem okraju vključene občine Bled, Jesenice in Radovljica. Prva verjetno kot letoviški kraj in središče prometnic, druga kot središče industrije v okraju in nato tretje mesto kot upravno, prometno in komunikacijsko središče območja. V potencialno tako ogroženih krajih pa bi bilo potrebno poskrbeti tudi za zaščito pred napadi iz zraka po navodilih, z dne 22. junija 1935 (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12).

Omenjeni dopis oz. navodila naj bi nastala na pobudo ministrstva vojske in mornarice na ministrstvo za gradnje in ministrstvo za notranje zadeve sredi maja 1935. V tej pobudi, ki je bila nato po ustaljeni poti posredovana preko kraljevske banske uprave in sreskega načelstva v Radovljici tokrat le na občine Bled, Jesenice, Radovljica in tistim, v katerih se nahajajo letoviški kraji, so bila navodila oz. opozorilo o potrebni zaščiti pred napadi iz zraka z bojnimi strupi in zažigalnimi bombami. Ob tem je bila zlasti izpostavljena skrb za zaščito v državnih in drugih upravnih stavbah, ki bi iz zraka lahko predstavljale jasne cilje oz. orientirje nasprotnikovemu letalstvu. Ker glede na navodila v takratnem Zakonu o gradnjah ni bilo predpisanih obveznih posegov za zagotovitev varnosti in izgradnje zaklonišč pred napadi iz zraka, je bilo v pobudi izraženo mnenje, da bi morale državne in samoupravne ustanove pri gradnji za svoje potrebe poskrbeti tudi za zaščito osebja. V projektni fazi gradnje bi bilo tako potrebno predvideti posege, s katerimi bi se stavbe zavarovalo pred udari bomb 100 in 200 kilogramov ter pred bojnimi strupi. Kot osnovo za te posege naj bi predstavljal *Uput za izgradu skloništa od neprijateljskog dejstva iz vazduha* oz. v prevodu *»Navodila za izgradnjo zaklonišč pred nasprotnikovimi napadi iz zraka«*, izdana s strani ministrstva vojske in mornarice, dne 29. aprila 1933 pod Dj.br.8324, in po potrebi ostala dostopna literatura. Preko takšnega pristopa h gradnji in obnovi državnih in samoupravnih ustanov, je bilo v nadaljevanju pričakovano, da bi se lahko preko pozitivnega zgleda vplivalo tudi na posege v privatnih zgradbah, v času ko so takšnim zadevam namenjali več pozornosti tudi v tujini in še preden bi se zadeve zakonsko uredile. Sresko načelstvo v Radovljici je k zgornji pobudi oz. navodilom dodalo, da morajo občine morebitne načrte protiplinskih zavetišč potrditi pri oz. narediti skupaj s krajevnim odborom za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka v ustanavljanju, da bodo načrti in končno zavetišča odgovarjala zahtevam protiplinske obrambe. A pot načrtov se ni končala na krajevnem nivoju, kajti krajevni odbori so morali te načrte predložiti v potrditev banovinskemu odboru za zaščito civilnega prebivalstva pred sovražnimi napadi iz zraka, ustanovljenem pri kraljevski banski

upravi, z namenom njihovega končnega pregleda in nedvomno tudi njihove končne odobritve (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12).

O predvidenih gradnjah in delih iz zgornjega navodila je sresko načelstvo v Radovljici pričakovalo odgovor do 16. julija 1935, a občina Bled se na ta dopis ni odzvala niti še v drugi polovici avgusta 1935 (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12; Sresko načelstvo 1935b, Pov. Št. 2/12).

Glede na to, da so se krajevni odbori za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka leta 1935 šele ustanavljali oz. je bil s strani sreskega načelstva v Radovljici nazvan še kot »prihajajoči« odbor (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12), so morali ti odbori leta 1936 že delovati. Nanje je namreč sresko načelstvo v Radovljici oz. podpisani sreski načelnik, dne 26. avgusta 1936, posredoval Pov. Št. 729/1 (Sresko načelstvo 1936, Pov. Št. 729/1) s prepisom razglasa poveljstva ljubljanskega vojaškega okraja (Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429) in apelom, da si odbori sami nakupijo čim več zaščitnih sredstev za primer napadov iz zraka, enako pa naj bi veljalo tudi za drugo civilno prebivalstvo. Odgovore o morebitnem nakupu je pričakoval do konca septembra (Sresko načelstvo 1936, Pov. Št. 729/1).

Ponudbam o možnosti nakupa »sredstev za pouk in zaščito zoper bojne strupe državnim, samoupravnim oblastvom, odborom Rdečega križa, odborom za zaščito prebivalstva zoper zračne napade, zasebnim podjetjem, drogerijam in lekarnam« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 13/1935) iz zavoda »Obiličevo« je mogoče v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine slediti že od februarja 1935. Takrat je bil objavljen cenik in pogoji prodaje zaščitne opreme, katero so lahko civilisti dobili v lokalnih drogerijah ali lekarnah. Seveda v kolikor so se te odločile prodajati ta sredstva, za katera jim je bilo omogočeno, da jih lahko končnemu kupcu ponudijo z deset odstotnim pribitkom na nakupno ceno v zavodu »Obiličevo« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 13/1935). Novembra 1935 je nato sledilo širjenje kroga možnih kupcev neposredno pri zavodu »Oblićevo« tudi na kupce za lastno uporabo, pri čemer so morali ti tako kot drogerije, lekarne in zasebna podjetja, svojo naročilnico za zaščitna sredstva opremiti s kolkom za 5 Din in jo poslati inšpektorju za državno obrambo preko pristojnih policijskih oblasti. Ta so na prošnjo oz. naročilnico morala dodati še svoje mnenje ali je v primeru vlagatelja in interesenta za nakup, temu zaščita dejansko potrebna. Po odobritvi naročila s strani inšpektorata in po posredovanju prepisa odobritve še artilerijsko-tehničnemu oddelku, je bila dokumentacija po isti poti vrnjena prosilcu, ta pa jo je nato poslal proizvajalcu, nakazal denar in v sedmih dneh od potrjenega nakazila je zaščitno sredstvo tudi dobil (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 90/1935). Najpomembnejše določilo zadnje odločbe ministrstva vojske in mornarice je predstavljala širitev kroga kupcev, ob čemer pa lahko o razlogih za to dejanje samo domnevamo. A glede na naslednje uredbe se kot glavni akter, zaslužen

za spremembe, omenja Inšpektorat državne obrambe ter minister vojske in mornarice, ki je izdal novo odločbo o pogojih prodaje in cenik za vsa zaščitna sredstva.

V zgoraj omenjenem dopisu sreskega načelstva v Radovljici, z dne 26. avgusta 1936, ki je na krajevne odbore za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka posredoval razglas Poveljstva ljubljanskega vojaškega okrožja, z dne 19. avgusta 1936, je bil namreč poziv Inšpekcije državne obrambe Pov. Št. 1916, z dne 22. julija 1936. Ta je sporočala, da so se z njenim posredovanjem znižale cene (glej Tabela 5.1) in poenostavili pogoji za nakup zaščitnih sredstev, katera proizvaja Zavod za civilno prebivalstvo v Obilićevu. S sklicevanjem na odlok ministra vojske in mornarice A. B. Št. 7774, z dne 18. maja 1936, naj bi se prodaja mask in ostalega zaščitnega materiala za civilno prebivalstvo od takrat naprej vodila neposredno iz omenjenega zavoda po novem ceniku vsem že zgoraj omenjenim ciljnim kupcem, razen drogerijam in lekarnam. S to novo ministrsko odločbo je bilo namreč prepovedano preprodajanje zaščitnih sredstev, kar pomeni, da drogerije in lekarne niso bile več pooblaščeni prodajalci za posamezne civiliste. Naveden razlog je bil premajhen nakup s strani pooblaščenih prodajalcev (Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 100/1936), kar lahko na drugi strani pomeni tudi slabo povpraševanje s strani posameznih individualnih kupcev. Posamezniki so lahko maske tako dobili le še neposredno od proizvajalca ali preko Krajevnega odbora za zaščito pred napadi iz zraka. Tem je bila z odločbo dovoljena preprodaja zaščitnega materiala, v kolikor so deset odstotkov višine pribitka med nakupno in prodajno ceno uporabili za pokritje lastnih režijskih stroškov odborov in za stroške pouka z zaščitnimi sredstvi (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 100/1936).

Tabela 5.1: Ceniki nekaterih izbranih zaščitnih sredstev in izračunana končna cena teh sredstev, za posamezne končne uporabnike oz. civiliste

	Cenik po odločbi A. B. Br. 10.714 ministrstva vojske in mornarice, iz 24. novembra 1934			Cenik po odločbi A. B. Br. 7.774 ministrstva vojske in mornarice, iz 18. maja 1936	
		Cenik po odločbi A. B. Br. 7.124 ministrstva vojske in mornarice, iz 24. avgusta 1935			
Nekaj Izbranih zaščitnih sredstev, ki predstavljajo osnovno zaščito za	Nakupna cena v zavodu »Obiličevo« za upravičence in pooblaščene distributerje	Končna prodajna cena v drogerijah in lekarnah (max. 10% pribitek)	Končni strošek nakupa posamezne maske za civilno osebo neposredno pri proizvajalcu	Nakupna cena v zavodu »Obiličevo« za upravičence po odločbi **(in cena za civiliste oz. 10% pribitek)**	Končni strošek nakupa posamezne maske za civilno osebo neposredno pri proizvajalcu

posameznega uporabnika oz. civilista			(stroški naročila oz. kolkovanja naročilnice so bili 5 Din)		(stroški naročila oz. kolkovanja naročilnice so bili 5 Din)
Civilna maska M. 33, brez škatle	105 Din	115,50 Din	115,50 Din **(+ naročilo + zavijanje + cedilo + zavijanje = 171 Din)***	100 Din **(110 Din)**	100 Din **(+ naročilo + zavijanje + cedilo + zavijanje = 148 Din)***
Civilna maska v pločevinasti škatli	125 Din	137,50 Din	137,50 Din **(+ naročilo + zavijanje + cedilo + zavijanje = 193 Din)***	120 Din **(132 Din)**	120 Din **(+ naročilo + zavijanje + cedilo + zavijanje = 168 Din)***
Pločevinasta škatla za hranitev civilne maske	23 Din	25,30 oz. 25,50 Din	25,50 Din	23 Din **(25,30 Din)**	23 Din **(+ naročilo + zavijanje = 29 Din)**
	Vsi trije zgornji produkti so se dobavljali v zabojih po 40 mask, pri čemer se je ovijanje računalo posebej. Samo cena skobljanega zaboja je bila 50 Din in okovanega 91 Din.				
			Po zgornjem ceniku je bilo možno naročiti tudi manj kot 40 mask oz. produktov, pri čemer se je posamezno ovijanje izdelka zaračunalo z 1 Din. Ostali stroški pakiranja so bili enaki kot prej. * Izračun v kolikor se domneva, da so bile maske dobavljive brez cedil oz. zaščitnih filtrov in je bilo potrebno te naročiti posebej.		
Cedilo za civilno masko, napolnjeno z aktivnim ogljem (zračni filter)	41 Din	45,1 oz. 45 Din 48,50 Din	48,50 Din	41 Din **(45,1 Din)**	41 Din **(+ naročilo + zavijanje = 47 Din)**
	Zgornji produkt je bil dobavljiv v zavojih po 40 ali 80 zračnih filtrov, pri čemer je bilo ovijanje prve količine ocenjeno na 35 Din in druge na 80 Din.				
			Po zgornjem ceniku je bilo možno naročiti tudi manj kot 40 mask oz. produktov, pri čemer se je posamezno ovijanje izdelka zaračunalo z 1 Din. Ostali stroški pakiranja so bili enaki kot prej.		
Ventili za vdihavanje za civilno masko	0,50 Din	0,55 Din	0,55 Din	0,50 Din	0,50 Din

	Zgornji produkt je bil dobavljiv v zavojih 100 kosov, pri čemer je bila cena ovijanja 2 Din.			
	V primeru končnih distributerjev so vsi zgoraj pripisani stroški transporta in zavijanja predstavljali neke skrite stroške v končni ceni produkta, ki ni smela biti višja od 10 % nakupne cene.			
		Pri drugem in tretjem ceniku je potrebno prišteti tudi strošek naročila oz. kolkovanja naročilnice, česar so bila upravičena le tista društva in ustanove, ki so bila po zakonu oproščena plačila državnih taks. Iz odločb je mogoče razbrati, da so bila to državna in samoupravna oblastva, krajevni odbori za zaščito zoper napade iz zraka in odbori Rdečega križa, v kolikor so naročena sredstva potrebovala za lastno uporabo v javni službi. Vse cene produktov so vsebovale tudi potne stroške do naročniku prve najbližje železniške postaje.			

Vir: Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 13/1935; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 90/1935; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 100/1936.

Zgoraj omenjen odlok in cenik sta bila glede na razpis objavljena v službenem Vojnem listu št. 23, iz junija 1936, v Službenih novinah št. 139/XXXII, z dne 20. junija 1936 (Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429) in v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 12. decembra 1936 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 100/1936). Inšpekcija državne obrambe je tako pričakovala in naprošala, da si pristojni organi, vse ekipe v mestih, kjer obstojijo mestni odbori, vsi industrijski obrati, trgovska, državna, samoupravna in privatna podjetja ter čim večje število prebivalcev priskrbi maske in potrebni zaščitni material. Ob tem so se sklicevali na resnost trenutnih razmer oz. časa, intenzivno oboroževanje in pripravljanje na zaščito v vseh državah, kar seveda zahteva, da se tudi pri nas temu vprašanju nameni enako pozornost, pri tem pa so še enkrat svarili naj se prebivalstvo pripravi že sedaj, kajti v trenutku potreb ali ob kakršnih koli nepričakovanih dogodkih prebivalstvo ne bo mogoče oskrbeti s potrebnim materialom in bo v zadnjem trenutku ostalo nezavarovano (Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429).

Tako je poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja v luči zgornjega apela Inšpekcije pozvalo načelnika sreza, da stori vse potrebno, da prebivalstvo spodbudi k nakupu zaščitnih sredstev in da se izvede »najenergična« (Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429) akcija pri mestnih odborih, industrijskih, trgovskih podjetjih in tovarnah, da ne bi v nekem trenutku prebivalstvo ostalo brez zaščitnih sredstev, kar bi na eni strani imelo hude posledice, na drugi strani pa bi bil vsak nakup v času napada nemogoč. Rok za sporočilo količine zaščitnih sredstev, mask in oblačil za nakup ter postopkov oz. akcij, ki so bile izvedene glede na apel, so morale biti poveljstvu podane do 1. oktobra 1936 (Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429).

Glede na zgornji poziv in z njim povezani ukrepi so v naslednjih letih sledile aktivnosti, ki bi razna društva, zlasti gasilska, nedvomno pa tudi civilno prebivalstvo poskušale ozavestiti o postopkih in opremi za potrebe protiplinske obrambe oz. obrambe proti nasprotnikovemu delovanju z bojnimi strupi. Tako je 27. in 28. junija 1938 na železniški postaji Bled-jezero gostovala potujoča protiplinska razstava, o kateri so bila z vabili obveščena vsa društva in čim večje število ljudi.[166] Ob tej razstavi je bilo na občinskem odboru tudi sklenjeno, da se gasilskim četam za potrebe urjenja »proti reverzu [posodi] plinske [oz. zaščitne] maske« (Občinski odbor 9. junij 1938, tč. 11 f). Omenjene dejavnosti so močno spominjale na preostale aktivnosti Odbora za zaščito mesta Ljubljana pred sovražnimi napadi iz zraka, ki je poleg takšnih aktivnosti izvajal tudi predavanja informativnega značaja za širšo javnost, prikaze praktičnih vaj v nudenju prve pomoči v reševalnih in gasilskih organizacijah, maskiranju objektov, uporabi zaščitnih mask in podobno (Šorn 2007, 74; Šorn 2010, 31).

5.4.2.9 Vsakodnevne aktivnosti vojaških enot v miru 1935–1939

Poleg vseh naštetih interakcij civilnega prebivalstva z oboroženimi silami, pa za zadnje ostajajo primeri t. i. vsakodnevnih aktivnosti vojaških enot: urjenja v širši okolici vojašnic in opravljanje rednih nalog, največkrat obmejnih nadzorov. Med temi opravili na civilnih oz. verjetno ponekod do pred kratkim še civilnih območjih, so predstavniki oboroženih sil prihajali v stike s prebivalstvom in njihovimi interesi.

Prvi od dokumentov, ki pričajo o takšnih stikih med civilnim prebivalstvom in delom oboroženih sil, je razglas sreskega načelstva v Radovljici o postopanju obmejnega prebivalstva in graničnih oz. obmejnih organov na državni meji. Ta razglas je bil 29. maja 1935 razposlan v javni oklic vsem občinam, kajti postopanje med občani in graničarji ni potekalo po pričakovanjih. Večkrat je namreč prihajalo do incidentov z lažjimi ali težjimi posledicami, ko se obmejno prebivalstvo ni odzvalo na pozive vojakov graničarjev oz. se ni ravnalo po njihovih ukazih kadar je prehajalo državno mejo oz. se nahajalo v neposredni bližini le-te. Tako je podpisani sreski načelnik z omenjenim razglasom opozoril občane na brezpogojno upoštevanje ukazov obmejnih enot ter na obvezno nošnjo osebnih dokumentov, s katerimi se lahko na zahtevo obmejnih enot legitimirajo. Omenjeno naj bi veljalo zlasti za obmejno prebivalstvo in vse, ki so prihajali v sto metrski pas ob meji (Sresko načelstvo 1935, Pov. Št. 413/1).

. . .

[166] Avtor oz. nosilec te potujoče razstave iz pregledanega gradiva ni poznan, je pa domnevnega avtorja mogoče najti v Odboru za zaščito mesta pred sovražnimi napadi iz zraka v Ljubljani oz. banovinskem odboru za zaščito civilnega prebivalstva pred sovražnimi napadi iz zraka, ki ga omenja tudi dopis sreskega načelstva v Radovljici, Pov. Št. 2/12, z dne 22. junija 1935. Oba odbora sta imela sedež v Ljubljani in v kolikor je prvi aktivnosti na območju Ljubljane izvajal že leta 1933 in kasneje, te pa so bile med drugim javne, bi bilo pričakovati vsaj delni vpliv prvega na drugi odbor, če ne kar sinergije med obema omenjenima telesoma. O obstoju obeh teles je več napisano v poglavju »Pristojnosti in organizacija državne uprave Kraljevine Jugoslavije – Druga stopnja«.

Med vsakodnevne oz. vsaj redne aktivnosti vojske lahko med drugim nedvomno štejemo tudi urjenje v rokovanju z ognjenim orožjem, pri čemer pa se ni mogoče izogniti tudi streljanju z njim. Razglas oz. obvestilo o takšnem urjenju je 26. maja 1936 izdal major in poveljnik 1. planinskega bataljona iz Bohinjske Bele in v njem obvestil predsednika občine Bled (občina je obvestilo prijela 28. maja 1936, pod Št. 1636). Temu je bilo sporočeno, da se bo streljanje vršilo vsak delavnik od 27. maja naprej in da bo čas streljanja označen z dvignjeno rdečo zastavo. Strelišče oz. nevarno območje in mesto rdeče zastave je bilo označeno na priloženi skici. V oglasu je bilo zagotovljeno, da bodo vojaki nevarno območje zavarovali, a je podpisani major kljub temu prosil za razglas prejetega obvestila občanom občine. Do razglasa le tega je prišlo nato 31. maja 1936 (1. planinski bataljon 1936, Št. 959).

Do praktično identičnega razglasa je prišlo nato tudi 13. maja 1938. Takrat je krajevno poveljstvo iz Bohinjske Bele izdalo s podpisom v. d. poveljnika, obvestilo predsedniku občine Bled (občina je obvestilo prijela 14. maja 1938, pod Št. 1413). Ta je bil obveščen, da se bo streljanje vršilo vsak dan med 19. majem in 31. junijem 1938, razen v soboto popoldne, nedeljo in ob z zakonom predpisanih rimokatoliških in pravoslavnih praznikih. Strelišče za namen urjenja se je nahajalo na desnem bregu reke Save na območju nasproti vojašnice oz. tam kjer je potekalo že v preteklem letu (Komanda mesta 1938, Št. 250) in kjer je streljanje potekalo tudi že konec maja 1936 – na obeh priloženih skicah območja je označeno isto mesto (1. planinski bataljon 1936, Št. 959; Komanda mesta 1938, Št. 250). Do razglasa dobljenega obvestila je tokrat prišlo dan po njegovem prejemu, torej 15. maja 1938 (Komanda mesta 1938, Št. 250), kar pomeni, da so bili ljudje o urjenju obveščeni še pred njegovim začetkom in ne šele med urjenjem, kot je bilo to leta 1936.

Pri omenjenih zadevah v tem podpoglavju gre ponovno za večje število interakcij s civilnim okoljem oz. širši poseg v to okolje (npr. z »onesnaževanjem« okolja s hrupom) in z osebami, ki prvenstveno ne bi imele nobenih stikov s predstavniki in vplivi oboroženih sil. To pomeni, da lahko tudi te zadeve že delno uvrstimo med omenjene razširjene predpisane dejavnosti vojaških organov. Zgolj delno pa zato, ker je bilo npr. urjenje v streljanju redno in ni mogoče trditi, da so bile ravno zgoraj omenjene aktivnosti izvedene z namenom priprav na oboroženi spopad.

5.4.3 Vojaške zadeve v obdobju od začetka leta 1939 do vključno julija 1941 oz. čas priprav na oboroženi spopad

Drugo obdobje civilno-vojaških odnosov je nastopilo z začetkom leta 1939. S stališča vojaških organov oz. zastopnikov le-teh na sedežih občin, je bilo to obdobje v primerjavi s predhodnim drugačno že zaradi porasta števila vojaških zadev. V kolikor je bilo v letih od 1928 do konca 1938 letno povprečno le 15 zadev, torej nekoliko več kot ena zadeva na mesec, je bilo v obdobju od začetka leta 1939 pa do julija 1941, ko so prišle na vojaške referate oz. občinske urade še zadnje zadeve oz. zahtevki zaradi dejanj in

obveznosti kraljeve jugoslovanske vojske, odprtih kar 170 zadev, kar pomeni v enaintridesetmesečnem obdobju, več kot pet zadev na mesec (glej Grafikon 5.1).

Do razlike pride tudi pri delitvi zadev na t. i. redne predpisane dejavnosti vojaških organov, znotraj katerih so v stik z vojaškimi organi prišli le maloštevilni oz. le tisti, ki so imeli izrecni interes, in nato na t. i. razširjene predpisane dejavnosti vojaških organov, s poudarkom na zadevah, ki so zajele večje število civilnih oseb oz. vojnih obveznikov. V to skupino je mogoče uvrstiti tudi širšo okolico, kot so neposredno z vojnimi obvezniki povezani družinski člani ali pa drugi civilisti, ki so preprosto bolj občutili in zaznali prisotnost oboroženih sil ter aktivnosti ob bližajočem se oboroženem spopadu, ob tem pa so se sami vključili oz. bili največkrat vključeni in zajeti v dogajanje. Zadnje zadeve, ki so največkrat potekale preko civilnih predstavnikov vojaških organov in raznih odborov, pa so bile največkrat ravno zadeve, ki so vplivale na priprave na oboroženi spopad in posledično zaščito prebivalstva pred delovanji nasprotnika.

V kolikor za ponazoritev te razlike najprej izpostavimo t. i. redne predpisane dejavnosti vojaških organov v drugem časovnem obdobju, vidimo da do stikov med civilnim prebivalstvom in vojaškimi organi oz. zastopniki le-teh na sedežih občin, torej vojaškimi referenti, ni prihajalo tako pogosto. Ti zastopniki vojaških organov so se v drugem obdobju obračali neposredno na civilno okolje oz. posamezne civiliste osebno le v zadevah: seznanjanja z dospelim razpisom o možnostih vpisa v podčastniško šolo (t. i. *konkurs*) seznanjanja nekdanjih borcev za severno mejo o možnosti pridobitve spominske kolajne, ob opozarjanju na urejanje vojaških grobov, v katerih počivajo tuji padli vojaki, pri čemer so bili posebej izpostavljeni nemški, kar pa je bilo pravzaprav le opozarjanje na zakon iz leta 1922 in v primeru reševanja prošnje za vpis v rekrutni spisek. Nekoliko bolj posredne zadeve, ki so v nekaterih primerih ostale rešene oz. so se dotikale dela znotraj občinskega urada pa so bile: vodenje rekrutnih spiskov, skupni nakup in dobava potrebne literature in spremljajočih tiskovin (spiski, kartoteke, pozivnik, delovni dnevnik) s strani kraljeve banske uprave za vse občine ter povsem vojaška zadeva, v kateri je štab Dravske divizijske oblasti odobril načelniku intendanture kredit v višini 2.972 Din za kritje nastanitvenih stroškov vojske na območju občine Bled (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73; Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Popolnoma drugačno pa je stanje pri t. i. razširjenih predpisanih dejavnostih vojaških organov. Ker se je začelo izvajati priprave na morebiten oboroženi spopad, je bilo v aktivnosti s strani vojaških organov vključeno neposredno večje število civilnega prebivalstva, posredno pa seveda vsi. Odprte zadeve, kot so bile orožne vaje in bi jih lahko prej uvrstili v neke redne aktivnosti vojaških organov in posledične dolžnosti civilnega prebivalstva, so bile v tem obdobju izvedene večkrat za krajše obdobje. Z večkrat ponovljenimi vpoklici se je pomnožilo število opozoril ob zaznanih težavah in kršitvah, ki so spremljale mobilizacijo, v občini se je pričelo graditi vojaške obrambne objekte, posledično pa so stekle tudi

priprave za zaščito civilnega prebivalstva, tako preko priprave zaklonišč, kot tudi preko vzpostavitve zaščitnih enot v domeni občinskih organov, končno pa so civilisti izvedbo zadnjih priprav oz. že kar prihod vojne občutili preko rekvizicij njihovega premičnega premoženja, do katerih je glede na dokumente prišlo več kot štiridesetkrat (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73; Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

5.4.3.1 Mobilizacija moštva 1939–1941

To dejanje pomeni odhod vojaških obveznikov v vojaške enote, a da je bilo postopek sploh mogoče izvesti, so morali biti obvezniki najprej hitro in točno obveščeni o pričetku mobilizacije. Ta problematika in z njo povezano delo je bila s strani dveh nadrejenih upravnih organov – kraljevske banske uprave Dravske banovine in sreskega načelstva v Radovljici – na osnovi dopisa poveljstva Dravske divizijske oblasti prvič v tem obdobju načeta 26. aprila 1939 (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 3483/1; Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 384/1). Ker sta oba dopisa izhajala iz istega opozorila, ki naj bi problematiziralo zlasti zelo počasno dostavljanje pozivov na orožne vaje vojaškim obveznikom in posledično delo civilnih organov oz. vojaških referentov, je od obeh dopisov izpostavljen nekoliko ostrejši, podrobnejši, zlasti pa z višjo stopnjo državljanske drže pisan odgovor kraljevske banske uprave na izpostavljeno problematiko, ki je bil naslovljen na vse predsednike občin. Predstojnik je zapisal:

> *V zadnjih dneh je bilo vpoklicanih izvestno število vojnih obveznikov ter vprežne in tovorne živine na vojaške vaje. Glavno breme tega mobilizacijskega posla nosijo sreska in občinska oblastva, ki prejmejo tozadevne spiske od pristojnih vojaških oblastev in so odgovorna za to, da se pozivi nemudoma vročijo vpoklicanim obveznikom, ki se morajo v odrejenem roku javiti pri svojih vojnih edinicah. Kralj. banska uprava je od komande dravske divizijske oblasti obveščena, da je bilo povodom poslednjih vpoklicev poslovanje sreskih in občinskih oblastev skrajno počasno, dasi je bilo izrecno odrejeno, da se morajo pozivi na najhitrejši način vročiti vpoklicanim obveznikom. Ugotovljeni so številni slučaji, da so bile pozivnice od strani vojnih okrožij dostavljene sreskim načelstvom 18.t.m., obveznikom pa vročene šele 22. ali 23. t.m. To nedopustno dolgo razdobje med dostavitvijo sreskim načelstvom in vročitvijo vojnim obveznikom je moglo zakriviti le nezadostno ekspeditivno poslovanje ali sreskih načelstev ali občinskih uradov ali pa obojih.*
>
> *Gg.predsednike občin opozarjam, da je mobilizacija oborožene sile najusodnejši državni posel, ki po svoji prirodi zahteva brezhibno funkcioniranje celokupnega državnega in samoupravnega kolesja, če naj bo država kos težkim nalogam, ki jih ji stavi trenutna situacija. Vsa državna in samoupravna oblastva, ki po zakonih poklicana, da kakorkoli sodelujejo pri izvrševanju mobilizacije, se morajo tega posla poprijeti z vso vnemo in prednostjo. V trenutku, ko so na*

kocki najvišji državni interesi, se nehajo uradne ure, delo se mora nadaljevati vse dotlej, da je do zadnje podrobnosti izvršeno. Če je potrebno, se morajo vsi ostali posli odložiti, ker je obramba domovine, poosebljena v disciplinirani, opremljeni in udarni vojski, prva in najvišja dolžnost.

Spričo navedenega smatram za svojo dolžnost, da opozorim gg. Predsednike občin z vso odločnostjo na veličino dolžnosti, katere nalaga sodelovanje pri izvrševanju mobilizacije. Vsi posli, ki so s tem v zvezi, so nujni in ne dopuščajo najmanjšega odlaganja.

Kot osebno odgovorni činitelji naj gg. predsedniki občin prilagodijo v svojih uradih razpored službe tako, da bodo vsi mobilizacijski predmeti kot najnujnejši v najkrajšem mogočem času rešeni, pri čemer je povsem brezpredmetno, dali je to izvedljivo v uradnih urah ali pa izven njih. [podčrtano s strani avtorja dopisa] *Vsako tudi najmanjšo zakasnitev bom smatral za težko kršitev službenih dolžnosti in izvajal proti vsakomur, kdor bi jo zagrešil, skrajne zakonske posledice.*

Kralj. banska uprava je od komande dravske divizijske oblasti tudi obveščena, da izigravajo nekateri lastniki vpoklicane živine to svojo državljansko dolžnost na ta način, da pred oddajo svojo živino zamenjajo in dajejo vojaški upravi živali, ki so povsem nesposobne za namenjeno jim službo, vsled česar so bile vojne komisije primorane spoznati preko 60% teh živali za nesposobne in zahtevati njih zamenjavo. Končno so bili ugotovljeni tudi slučaji, da so se posamezni obvezniki odtegnili prevzemu pozivnice, misleč, da se bodo na ta način izognili odsluženju vojaške vaje.

Tudi ti pojavi prikazujejo v dvomljivi luči državljansko zavest našega naroda in poslovanje občinskih uradov kot onih krajevnih oblastev, od katerih v prvi vrsti zavisi hiter in brezhiben prehod iz normalnega v mobilno stanje.

Izvršitev mobilizacijskih odredb, kakor je n.pr. vpoklic vojnih obveznikov na orožne vaje, vpoklici živine in vozil itd. je najresnejši in najbolj zaupen posel, ki ga država poverja predsedniku občine. Zanesljivost predsednika občine se presoja predvsem po tem, kako vrši te posle (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 3483/1).

Zgornji okrožnici je sledilo skoraj celo leto, v katerem ni bilo mogoče najti očitkov glede dela vojaških referentov, nato pa so se zadeve ponovile; a tokrat z opozorili s strani samih ministerstev. Najprej je kraljevska banska uprava, dne 11. marca 1940, na vse občine in orožniške postaje posredovala povzeto oz. kar pretipkano odredbo ministra za notranje zadeve, v kateri so bili kot glavni problemi, ki so spremljali pozive obveznikov, skupaj z že nekaterimi znanimi, našteti:

- problemi s točnostjo in pravočasnostjo izvrševanja naredb in zahtev vojaških oblasti,
- prepočasno vročanje pozivov vojnih oblasti obveznikom, usmerjanje oz. točna napotitev obveznikov ter premalo energično iskanje in napotitev oseb, ki se vpoklicu niso odzvali – očitano torej pomeni, da vojaški referenti oz. občine niso storile vsega, da bi po vseh zakonskih možnostih poskrbeli oz. poskrbele za pravočasni odziv oseb pod vojaško obvezo,
- neprimerno postopanje spremljevalcev vpoklicanih obveznikov, ki niso bili dovolj poučeni o svoji vlogi pri zaupanih jim nalogah, zaradi česar so se oddaljevali od sprevoda obveznikov, nad katerimi bi morali bdeti,
- nezadostna pomoč žandarmerijskih enot pri odpošiljanju vojnih obveznikov,
- incidenti, kot posledica opijanja, razni izgredi, neprimerna skrb za red in končno netočen prihod na obveznikom določeno mesto, s čemer je bila nedvomno mišljena vojašnica,
- premalo prilagodljivosti (t. i. »iti na roko« (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2345/1)) ob zahtevah pristojnih vojaških starešinam glede potrebnih prostorov za namestitev vojaških enot, kar pomeni neupoštevanje odredb Zakona o nastanjevanju vojske in mornarice in,
- premilo ravnanje po določilih zakona ob delovanju »razornih elementov« (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2345/1), pri čemer so izpostavljeni hujskači, raznašalci lažnivih vesti itd. (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2345/1).

Temu je dne 25. maja 1940, z dopisom kraljevske banske uprave, sledilo nekakšno nadaljevanje. Minister za notranje zadeve, je namreč na zahtevo ministra vojske in mornarice, posredoval vsem sreskim načelstvom, občinam in orožniškim postajam novo opozorilo. V njem je z nekoliko manj besedami opozoril na vestno, točno in hitro odzivanje na vojaške pozive, ob tem pa tudi na »dajanja in pošiljanja popisane živine in vozil ter ostalih sredstev, ki jih bodo vojaška oblastva zahtevala« (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2345/2). Tako kot tudi marca 1940 se je dopis ponovno zaključil z opozorilom glede odgovornosti v primeru neupoštevanja zgornjih navodil. Medtem ko je minister v primeru kršitev kot odgovorne izpostavil vodje oblastnih organov, pa je kraljevska banska uprava dodala, da naj te vodje prošnje s strani vojske ne prepuščajo v reševanje podrejenim uslužbencem ali organom, ampak naj sami izvedejo nadzor nad opravljenim oz. poskrbijo sami, da bodo prošnje rešene. Ob tem so bili opozorjeni, da se bo v primeru novih nerodnosti postopalo tako proti krivcu, kot tudi njegovemu nadrejenemu (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2345/2). V zgornjih primerih so krivci za vse zadeve že jasno določeni s strani pošiljateljev dopisov, a ob podrobnejšem branju dokumentov, ki tvorijo sicer glavnino drugih podpoglavij, je mogoče vsaj del krivde pripisati tudi vojaškim organom.

. . .

Med zgoraj predstavljenimi dokumenti, ki so se neposredno dotikali dela vojaških referentov oz. civilnih predstavnikov oboroženih sil, so večkrat omenjene t. i. pozivnice vojaškim obveznikom, s katerimi so bili ti, torej civilisti, vpoklicani na vojaške vaje. Ti dokumenti so bili izdani na poveljstvu vojaškega okrožja, ki je pozivnice z reverzom nato poslalo občinski upravi. Te so bile nato preko osebne dostave vročene mobiliziranemu civilistu oz. vojaškemu obvezniku. Zadnji je obdržal zgornji del obrazca oz. poziv, medtem ko je osebi, ki je poziv dostavila ostal s strani vojaškega obveznika podpisan reverz o prevzemu poziva. Na pozivu so bili nato podatki kdaj in kam se mora obveznik zglasiti, na zadnji strani obrazca pa je bilo podanih nekaj navodil. Te so najprej poučile prevzemnike kot so starši oz. sorodniki, da morajo o prijemu pozivnice, v kolikor vojaški obveznik živi v tujini oz. zunaj občine, obvestiti vpoklicanca, v primeru, ko pa poziv ni mogoče dostaviti oz. predati vpoklicancu, pa je tega potrebno, skupaj z reverzom, poslati nazaj v poveljstvo, od koder je bil poziv poslan. V nadaljevanju je posebej poudarjeno, da mora biti vsak rekrut popolnoma trezen, čist, dobro oblečen in obut ter da mora s seboj prinesti: kovček olivno sive barve v velikosti 70x35x35 cm, dva kompleta zimskega perila, pribor za osebno higieno, čiščenje oblek in čevljev, par brisač, robcev, nogavic in jedilno skodelico z jedilnim priborom, skupaj s hrano za prvi dan. Vpoklicanim je pripadala brezplačna vožnja z javnim prevozom, zato je bila potreba po njej že vnaprej javljena na občino. Tam so dali obvezniku oz. večjemu številu le-teh spremstvo, ki je vpoklicane pospremil z javnim prevoznim sredstvom do večjega zbirnega mesta, npr. mesto zbora za ves srez, od koder so nato mobiliziranci iz več občin odšli v spremstvu občinskega odbornika oz. spremljevalca do vojašnice. V kolikor pa je vpoklicani, glede na navodila iz poziva, živel izven občine, torej bi predvideno potreboval uporabiti javni potniški promet že samo do zbornega mesta mobilizirancev ene občine, je lahko v takšnih primerih potrdilo o brezplačni vožnji zahteval pri najbližjem poveljstvu vojnega okrožja (Občina Ribno 1939, Št. 265).

Sredi junija 1940 je nato prišlo do manjših sprememb v poteku pozivanja vojaških obveznikov, a mobilizacijski odsek kraljevske banske uprave Dravske banovine je podrejene oblastne organe o tem obvestil šele 13. julija 1940. Takrat je bilo posredovano sporočilo, da je poveljstvo Dravske divizijske oblasti, z dopisom Pov.Dj.br. 3452, z dne 17. junija 1940, sporočilo, da je zaradi enostavnosti prešlo na pozivanje obveznikov s pozivnimi spiski, pri katerih je že vnaprej pripravljeno potrdilo o prejemu. Glede na nova navodila, so morali predsedniki občin to potrdilo zadržati kot dokaz o izročitvi poziva določenim obveznikom, nato pa glede na ta potrdila pismeno obvestiti ustrezne vojaške oblasti in poveljstva o izročenih pozivnicah (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 729/3).

. . .

Zadnji dokument tega obdobja, ki se je dotikal vstopa mož v formacije oboroženih sil oz. problemov ob morebitni mobilizaciji, je bil dopis ministra vojske in mornarice, armadnega generala Milana Đ. Nedića.

Ta je 10. julija 1940 neposredno banu Dravske banovine, dr. Marku Natlačnu pisal, da veliko število obveznikov ob prošnji za sprejem v službo poleg potrebnih dokumentov prilaga in pošilja tudi vojaške knjižice in ne le vojaških potrdil oz. *»odločb«*[167]. Problem je bil v tem, da so obvezniki tako ostajali dalj časa brez vojaške knjižice, zaradi česar jim vanje ni bilo mogoče vpisati morebitnih novih podatkov s strani vojaških oblasti ali sprememb vojnega razporeda za primer mobilizacije. V kolikor pa bi prišlo do aktiviranja vojnih enot oz. tudi le posameznih enot, bi zaradi ne seznanjanja z novim bojnim razporedom, ti obvezniki poslabšali mobilizacijski čas posameznih enot. Zaradi teh razlogov je bana naprosil, naj njemu podrejeno uradno osebje obveznikom vrne vojaške knjižice in od njih zahteva le predpisano vojaško potrdilo oz. odločbo. Ta prepis pisma je bil nato 18. julija 1940 posredovan skoraj vsem visokim uslužbencem in vodjem oddelkov podrejenih organov banske uprave, odborom, podjetjem, policiji ter vsem prosvetnim zavodom in ustanovam (Ministrstvo vojske in mornarice 1940, Str. Pov. Dj. Br. 1495).

. . .

Po predstavljenih postopkih obveščanja vojaških obveznikov so sledili njihovi odhodi. Prvi znan odhod vojaških obveznikov v tem obdobju se je izvedel konec septembra 1939, glede na to, da je bil razglas o prepovedi alkohola za čas vpoklicev razglašen javnosti 24. septembra 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 253/3) oz. je bilo ob naslednjem vpoklicu omenjeno, da se je prejšnji vpoklic izvedel jeseni 1939 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/1). Po septembru 1939 je bil naslednji vpoklic obveznikov na orožne vaje izveden 20. marca 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/1). O odhodu konec aprila priča le povelje sreskega načelstva v Radovljici o vpoklicu rekrutov v stalni kader, z dne 18. aprila 1940 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 498/1). Naslednji vpoklic na orožne vaje v posamezne enote na področju Dravske divizijske oblasti je bil nato izveden že čez en mesec, 25. maja 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32; Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32a). Ob naslednjih dveh najavah datumov vpoklicev za 26. junij 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33) in 11. avgust 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/38) pa je v spremljajoči korespondenci možno zaslediti, da sta bila ta dva vpoklica na orožne vaje predvidena že v začetku maja, kajti poveljnik četrte vojne oblasti je z ukazom Pov.Dj.Br.2634, z dne 10. maja 1940, štabu Dravske divizijske oblasti v Ljubljani sporočil vsaj oba omenjena datuma (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33; Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/38). Vsaj je zapisano zato, ker je časovno mogoče, da je bil ob teh dveh datumih, tudi 25. maj 1940, in morebitni kasnejši odhodi, za katere pa v pregledanem fondu ne obstoji arhivsko gradivo, ki bi te odhode potrdilo. A ne glede na to

[167] [U]*uverjanja* (Ministrstvo vojske in mornarice 1940, Str. Pov. Dj. Br. 1495).

je bilo v enajstih mesecih oz. v slabem letu dni od jeseni 1939 do poletja 1940 izvedenih šest vpoklicev na vojaške vaje, od tega glavnina oz. pet v spomladansko-poletnem obdobju leta 1940.

. . .

Zgornji mobilizacijski postopki pa se pravzaprav dotikajo le vojaških obveznikov, torej le dela celotne populacije. S stopnjevanjem nevarnosti in povečanjem obrambnih zahtev, ki so presegale zmožnosti oboroženih sil, je sredi leta 1939 prišlo do razširitve obremenitev za izvajanje nalog zaščite in obrambe na večji del preostale populacije. Še najbolj splošna uredba, ki je urejala te zadolžitve je bila Uredba o državni mobilizaciji, z dne 4. decembra 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939), ki je uvedla splošno mobilizacijo. Nekoliko bolj določujoče so bile objave s področja zaščite pred zračnimi napadi. Prva je bila že pred zgornjo uredbo izdana Uredba o zaščiti pred zračnimi napadi, z dne 6. maja 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č), tej pa so sledile še natančnejše objave navodil, ki so nato zajele oz. z določenim nalogami zadolžile vso populacijo, staro od 17 do 65 let, z izjemo nekaterih skupin žensk in oseb s psiho-fizičnimi omejitvami. Glavni kader za osebje v službah zaščite pred zračnimi napadi, torej v krajevnih odborih, pododborih, zdravstvenih postajah, patrolah oz. terenskih enotah in ekipah so sicer predstavljali vsi prebivalci obeh spolov med 27. in 30. letom starosti, ki se niso uporabljali za službe v operativni vojski in so bili stalno ali začasno nesposobni. Tem so nato sledile osebe starejše od 50 let in tiste med 17. in 20. letom; zadnje seveda v obdobju, ko niso bile pozvane v vojaško službo. Poleg oseb tega zadnjega poziva za potrebe popolnjevanja oboroženih sil, je bilo omogočeno vpoklicati tudi preostale omejeno sposobne obveznike vseh letnikov in za težje službe, kot npr. za gasilsko službo, v kolikor ni bilo mogoče najti primernega osebja iz prej omenjene skupine, tudi osebe iz rezervne vojske, stare od 40 do 50 let. Za osebe ženskega spola, obveznice pomožne vojske, je bilo predvideno, da se lahko glede na njihove telesne in individualne sposobnosti uporabljajo predvsem v zdravstvenih in kemijskih službah, v zadnjem primeru zlasti na področju preiskovanja bojnih strupov. Vse zgornje obveznike in obveznice t. i. pomožne vojske so morala občinska oblastva voditi v posebnih seznamih, kakor so to delala v primeru registrov vojaških obveznikov. Ti seznami oz. razporedi z vsemi temi osebami so se morali nato urediti po enotah državne obrambe, glede na posameznikovo izobrazbo in sposobnosti, za službe v bolnišnicah in zdravstvenih patrolah, za službo preiskovanja in uničevanja bojnih strupov, za gasilsko službo (v teh treh primerih je bilo celo predvideno, da je zaradi narave del najnujnejše strokovno osebje, v kolikor to niso pripadniki operativne vojske, oproščeno vojaške službe – še posebej pri važnih industrijskih podjetjih), za službo odstranjevanja ruševin in obnavljanja porušenih objektov in druge podobne zaposlitve, tako da so končno ostale le še nesposobne in neuporabne osebe, med katere so prištevali tudi slabotne ženske in ženske z malimi otroci. Z obvezo obveznikov in obveznic so te osebe pridobile dolžnosti in pravice

vojaških obveznikov, kar je pomenilo tudi, da se za čas vojne niso smele oddaljevati od kraja svoje enote (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č).

Kot je bilo že zapisano, so bila natančnejša navodila za vključevanje posameznikov iz širše populacije, posredovana v poglavjih Pravilnika o zaščiti pred zračnimi napadi. V primeru del povezanih z zaščito otrok, ki so spadala v resor ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje in kjer je *Jugoslovanska unija za zaščito dece*, po svoji lastni iniciativi predstavljala pomožni-posvetovalni organ za omenjeno področje (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 68/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 75/1940), je bilo predpisano, da naj bi krajevne odbore unije »sestavljali učitelji in učiteljice osnovnih in vseh drugih, zlasti srednjih šol, dalje zdravniki, zlasti otroški, duhovniki, mestni in občinski uslužbenci in člani raznih dobrodelnih, predvsem ženskih društev« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 68/1939). Ker so v tem pravilniku omenjeni duhovniki, se naj izpostavi tudi odgovor sreskega načelstva v Radovljici občinam, z dne 8. novembra 1940. Te naj bi po vsej verjetnosti spraševale o možnostih vključevanja duhovnikov v službo pasivne zaščite, na kar je okrajno načelstvo nato odgovorilo, da v kolikor se posamezniki, torej duhovniki, za službo v pasivni zaščiti javijo prostovoljno, ni nobenih zadržkov glede njihovega vključevanja in razporejanja (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 1449/1). S tem odgovorom se odpre vprašanje cerkvenega osebja. Glede na odgovor oz. interpretacijo sreskega načelstva v Radovljici jim je njihov položaj omogočal prostovoljno odločitev pri sodelovanju v pasivni obrambi. Na drugi strani pa zgornji pravilnik to osebje prišteva med najprimernejše profile za delo z otroci in mladino ter jim pri tem posebej ne podeljuje pravice, da se za to delo odločajo iz prostovoljskih vzgibov, tako kot je to izpostavilo sresko načelstvo v Radovljici. Pravilnik je namreč mogoče razumeti kot zakonski okvir okoli bazena ljudi določenih profilov, iz katerega se po potrebi in brez razlik zajema osebje, v primeru zgornjih nalog povezanih z zaščito otrok, praviloma za zunanji pomožno-posvetovalni organ Jugoslovansko zvezo za zaščito otrok. V kolikor pa ti profili ljudi niso razporejeni po primernih zadolžitvah, ostanejo na razpolago za druge naloge s področja zaščite pred zračnimi napadi.

V primeru vojne gasilske službe je moral biti glavni cilj organizacij vzdrževanje visoke stopnje varnosti in pripravljenosti, ki ni smela biti ogrožena zaradi odhoda posameznih članov v vojaško službo. Za to službo so veljala splošna zgornja določila, tudi kar se tiče vključevanja žensk, a poudarjeno je bilo, da naj bi ta služba temeljila predvsem na osebah, ki niso bile »vojni obvezniki, a so [bili] sposobn[i] za gasilsko službo. Takih mož [naj bi bilo] moči najti nekaj odstotkov tudi med tistimi, ki so [bili] označeni za nesposobne za vojaško službo, pa tudi med tistimi, ki niso [bili] vojni obvezniki, ker so [bili] že nad 50 let stari ali pa [so imeli] šele 18 do 20 let« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 94/1939).

Približno podobne zahteve, po vsej verjetnosti zaradi težavnosti del, so bile tudi za kader v službi za odstranjevanje ruševin in službi za obnavljanje porušenih objektov. To naj bi bili neuvrščeni obvezniki rezervne vojske (40 – 50 let), tisti, ki so prenehali biti vojaški obvezniki oz. obveze niso bili več sposobni opravljati, delovno omejeno sposobni in mladeniči od 18. leta pa do vstopa v vojsko (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 96/1939b).

Nekoliko višje standarde oz. zahteve so bile pogojene z naravo del kemijske službe ali zaščite. Detekcija bojnih strupov je bila poverjena posebnim organiziranim oddelkom, ki so bili sestavljeni iz oseb, ki so bile že v mirnem času zaposlene na tem področju dela ali pa so bile za to posebej izurjene. Osebje takšnih oddelkov je tako moralo biti popolnoma zdravo, z dobro razvitim vohom, vidom in sluhom. Na posamezno postajo naj bi bilo razporejeno od šest do štirinajst oseb, razdeljenih na patrulje. Vodje v patruljah naj bi bili kemiki, ostalo osebje pa kemiki – mojstri, tehnologi, laboranti ali v ta namen izurjene osebe, v nadaljevanju pravilnika pa so bili omenjeni tudi lekarnarji. Ob tem je pravilnik opozarjal, da si je potrebno prizadevati, da se za vsa dela kemijske, nato pa tudi sanitetne službe, za maskiranje, propagando, administracijo in socialno skrb uporablja predvsem žensko osebje in samo za najtežja dela, katera naj bi znotraj kemijske službe opravljal oddelek za uničevanje bojnih strupov (dela na brizgalkah in na ulicah), moško osebje. Ta pravilnik nato tudi nekoliko podrobneje opredeli, da je za žensko osebje potrebno uporabljati »tiste osebe, ki nimajo otrok ali ki imajo starejše otroke izven srednje šole, oziroma take otroke, ki so že pomočniki ali samostojni delavci, ali katerih otroci so na oskrbi izven doma. Take osebe [se] je šte[lo] za obveznike državne obrambe, razen če po svojih fizičnih in duševnih lastnostih niso [bile] sposobne za te posle« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 21/1940).

Neposredno in posredno je bilo največ vključenih civilistov v sanitetno službo. Hrbtenico organizacije oz. kader sanitetnih patrulj, naj bi sicer sestavljale osebe, ki niso bile vojaški obvezniki, popolnjene po istem načinu kako enote kemijske službe – sestavljene večinoma iz ženskega osebja, samo za nosače ranjencev naj bi se uporabljalo moške. Ti naj bi bili najsposobnejši med tistimi, ki so bili izven vojaške obveznosti. V izjemnih primerih so bili v to skupino lahko uvrščeni tudi mladeniči od dopolnjenega 16. leta starosti (normalna najnižja starostna meja je bila drugače 18 let), na lastno željo pa so lahko na nekaterih dolžnostih delo še naprej opravljale tudi osebe starejše od 65. let. Delno ali popolnoma oproščeni dela so bili le tisti, ki so za to zaprosili in jim je bila nesposobnost priznana pred zdravniško komisijo. Normalna najnižja starost za ženske je bila 20. let, samo izjemoma in za krajše obdobje pa so se lahko vključile tudi ženske od dopolnjenega 18. leta starosti. Nadaljnji pogoji za ženske so predvidevali, da te niso smele imeti otrok v osnovni ali srednji šoli ali so bili njihovi otroci učenci v drugih, po starostni dobi enakih šolah ali obratih, in v kolikor njihovi otroci še niso popolnoma odšli od hiše. Za to službo izbrano osebje je veljalo, da je moralo biti dobro poučeno in izurjeno v vseh delovnih opravilih,

zlasti pa glede prve pomoči ponesrečencem. Poučevanje in vaje se je izvajalo na kratkih, praktičnih tečajih, s strani zdravnikov, izurjenih za takšne naloge, le v primeru specialistov in starešin v posameznih službah, so bili ti tečaji obsežnejši. Na tej točki pa se v sanitetno službo vključi posredno še preostala populacija, saj je morala tečaje opraviti oz. jim prisostvovati vsa šolajoča se mladina, zlasti tisti iz najvišjih razredov, člani vseh športnih društev in vse odrasle ženske osebe od 18 let navzgor. Občasna predavanja, tečaje in vaje za vse prebivalstvo in obveznike so lahko odrejali tako krajevni, kot tudi banovinski odbori zaščite pred napadi iz zraka, v dolžini dve od štiri ure, in sicer ob nedeljah ali praznikih. Ideja je bila namreč, da je znanje o prvi pomoči »splošno, pri vseh odraslih moških in ženskah, ker se nezgode vsake vrste in možnosti, zlasti v vojni, lahko povsod in kjer koli pripetijo, in to v takem številu, da mu službeno osebje ne more biti kos, […] prva pomoč [pa je] vselej najvažnejša pomoč« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 24/1940). Šorn, na mestu kjer piše o izvajanju vaj za primer zračnega napada v Ljubljani, zapiše, da je bila pohvalna posledica teh akcij to, da se je »za kemijske in sanitetne službe izurilo približno 1000 dijakov srednjih šol in 250 samarijank Rdečega križa, s pasivno obrambo pa se je seznanilo tudi mnogo ljubljanskih zdravnikov in farmacevtov« (Šorn 2010, 31), kar pomeni že kar veliko število posrednega sanitetnega osebja.

Določene posebne zahteve oz. osebni atributi so bili ponovno pričakovani pri obveznikih službe opazovanja in naznanjanja nevarnosti letalskega napada. Najbolj primerno osebje opazovalnih postaj so predstavljali tisti, ki niso bili vojaški obvezniki in ki so bili stalno v službi občin ali mestnih poglavarstev. Pri podjetjih, železniških postajah in drugih podobnih organizacijah, so morali za te namene uporabljati lastno osebje. Za dopolnitev osebja na teh dolžnostih so bili dodatno predvideni člani Sokola, skavtov in tudi ženske. Več pozornosti je bilo ponovno namenjeno starešinam postaj, ki so bile zadolžene za oddajo znakov za alarm. Za opravljanje teh dolžnosti naj bi bili »najprimernejši stalni uslužbenci občine, mesta ali ustanove in podjetja, ki so bili aktivni podčastniki, učitelji, policijski uradniki, železničarji, gasilci, orožniki ipd. in [… so se odlikovali] po natančnosti in odločnosti« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 99/1940).

. . .

Navedene službe in zadolžitve državljanov so bile predvsem iz področja zaščite in reševanja oz. bi jih lahko še najlažje enačili z nalogami sodobne civilne zaščite. Vendar z njimi še ni bil pokrit ves spekter nalog, katere bi bilo potrebno opraviti oz. pri katerih bi morali civilisti pomagati, ko bi bila država resnično ogrožena. Mobilizacijski odsek kraljevske banske uprave je 17. maja 1940 občinam na osnovi 77. odstavka 1. točke Zakona o občinah odredil, da je v primeru mobilizacije in vojne potrebno takoj zavarovati tiste poštne urade, ki jih ne bo varovala vojska. Ob tem je bilo naročeno, da je potrebno za čuvaje poštnih uradov takoj odrediti primerne moške, ki niso vojaški obvezniki in ki znajo ravnati z

orožjem, ki je bilo v ta namen dostavljeno občinskim upravam. Tem stražam je bila nato zaupana naloga, da poštne urade zavarujejo pred poškodbami in sabotažami ter zagotovijo, da bodo nemoteno poslovali. Samo varovanje pa je bilo potrebno izvesti sporazumno z vodji poštnih uradov (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 640/2). Ker naj bi bili čuvaji za zavarovanje poštnih uradov oboroženi z občinam dostavljenim orožjem, bi lahko osnovo za takšno dejanje poiskali v Naredbi o oddajanju, posesti in nošenju vojaškodržavnega orožja in kontroliranju pravilnosti ter voditvi razvidnosti, z dne 25. decembra 1935. Z *vojaškodržavnim* orožjem iz skladišč ministrstva vojske in mornarice (seveda ne s tistim, ki je bilo določeno za oborožitev vojske) so bili lahko oboroženi oz. so ga lahko uporabljali:

> *državni policijski izvršilni uslužbenci; organi občinskih straž; civilne osebe in podjetja tistih krajin, kjer je* [bilo] *to po razmerah javne varnosti potrebno; organi finančne kontrole; čuvaji državnih gozdov v ogroženih pokrajinah; pazniki sodnih pripornikov; pazniki v kazenskih zavodih; pazniki monopolnih ustanov; čuvaji železniških prog in železniških objektov; čuvaji ostalih državnih ustanov (davčnih uprav, državnih posestev in državnih rudnikov); strelski odseki sokolskih društev; strelske družine* (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 103/1935)

in nekaj oseb glede na Zakon o posesti in nošenju orožja.

Ker bi bilo mogoče čuvaje poštnih uradov še najlažje uvrstiti med organe občinskih straž,[168] je za te (poleg civilnih oseb in podjetij na območjih z vprašljivo javno varnostjo) veljalo, da pristojni ban glede na poročila ter mnenje sreskih načelnikov in pristojnega poveljnika orožniške čete sam odloči kako in komu se naj orožje odda. Končno so lahko orožje prejeli posamezniki, vasi, občine ali orožniške postaje. Razen v prvem primeru, so nato starešine posameznih organov naknadno odločile, komu naj se odda orožje. To pa so bili lahko tudi civilisti, če so bili določeni za stražo ali zasledovanje. Iz istih skladišč kot orožje so civilne oblasti dobile za vsako puško ali karabinko po trideset kosov streliva, za vojaška orožja pa za rezervo še dodatnih dvajset kosov. Mast za čiščenje je bila dostavljena vsako leto starešinam, ki so prevzeli orožje, preko poveljstev vojaških okrožij (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 103/1935). Slabo leto kasneje se je problema oddanega orožja in streliva že dotaknila banska naredba, v kateri je bilo opozorjeno, da je mogoče to orožje in strelivo uporabljati le za samoobrambo, obrambo lastnine in za ojačitev varnosti in ne za lov, ob svatbah, praznovanjih in podobnih dogodkih (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 78/1936).

Vendar pa kdo so bili moški, ki niso bili več vojaški obvezniki in so znali ravnati z orožjem? Glede na to, da je v občini Bled delovalo tudi strelsko društvo (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 530–531),

[168] Edina druga navedba pomožne vrste vojske je med te prištevala »pirotehnične in smodniške edinice, avtomobilske edinice, vozarske edinice, ekonomske edinice in bolničarske edinice. Poleg te[h pa naj bi] obstoj[ali] še specialni četi: obmejna četa in orožništvo« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1940b), med katere pa čuvaje poštnih uradov ni mogoče uvrstiti.

bi bilo možno domnevati, da bi pravi profil ljudi za čuvaje poštnih uradov, lahko prihajal tudi iz tega društva.

. . .

Naslednja formacija o kateri pričajo dokumenti je bila pomožna vojska državne obrambe. Posredno se jo najprej dotakne okrajno načelstvo v Radovljici, ko je podrejene občine, dne 24. avgusta 1940, opozorilo na odredbo ministra za vojsko in mornarico objavljeno v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 67 iz 1940, v kateri so bila podana »določil[a s katerimi] se naj takoj dodobra seznanijo tamkajšnji referenti, ki so jim poverjeni predmetni posli« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 962/8). Ta odredba je bila pravzaprav dopolnilo oz. popravek (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 67/1940) Uredbe o pomožni vojski državne obrambe objavljene 5. junija 1940 v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940), s katero pa so morali biti referenti za vojaške zadeve in drugi organi že prej neobhodno seznanjeni. Glede na uredbo, z dne 5. junija, je bila pomožna vojska državne obrambe formacija, ki se »mobilizira po potrebi ob državni mobilizaciji, da se zavaruje življenje in delovanje mobilizirane vojaške sile, vzdržuje življenje vsega ljudstva in zagotovi obstanek države med vojno« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940).

V to novo pomožno vojsko državne obrambe so bili vključeni vsi državljani Kraljevine Jugoslavije oz. tisti, ki so, poenostavljeno glede na zadnji zgornji cilj, lahko pripomogli k obstanku države med vojno. To pa so bili vsi moški od dopolnjenega 16. do dopolnjenega 70. leta starosti (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940). Bolj podrobno pa rojeni leta 1923 in starejši do vstopa v stalni kader, vsi stalno nesposobni moški, ki so bili zavezani plačevanju vojnice, a so bili sposobni za opravljanje del v civilnih poklicih, vsi moški rojeni leta 1889 in starejši do dopolnjenega 65. leta starosti, ki so bili sposobni za telesno delo, in tisti do dopolnjenega 70. leta starosti, ki so bili še sposobni umskega dela, starejši moški od dopolnjenega 65. oz. 70. leta, v kolikor so izrazili željo, da želijo biti vključeni kot prostovoljci, rezervni častniki, rezervni vojaški uradniki in redni obvezniki vojne sile, ki so bili oproščeni vpoklica v vojaške enote v mobilnem in vojnem stanju, za čas razporeditve v prometne in poštno-telegrafsko-telefonske službe, za čas del v podjetjih, delavnicah in rudnikih, ki so bili uvrščeni med ključne za potrebe državne obrambe, ali za delo v državnih in samoupravnih uradih, zavodih in ustanovah za čas potreb po tem kadru. Poleg moških so bile v skupino ljudi za popolnjevanje potreb pomožne vojske uvrščene tudi ženske od 17. do 50. leta starosti, zlasti ko bi bile potrebne za opravljanje neodložljivih kmetijskih del (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 67/1940) (prvotno naj bi o vpoklicu ženskih oseb na delo, odločale pristojne občine) in celo tuji državljani nevtralnih in zavezniških držav, ki so bili stalno naseljeni v državi, v kolikor njihovo delo ni bilo v

nasprotju z mednarodnimi pogodbami (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940). Osebe naštetih kategorij naj bi bile med obveznike pomožne vojske razporejene takrat, ko bi se pokazala potreba po njihovi aktivaciji (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 67/1940), zaradi poklicne usmeritve ali njihove sposobnosti za predvidena dela (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940). Že zato je mogoče v tej točki trditi, da ta pomožna vojska ni bila neka stalna formacija, primerljiva z vojaškimi ali npr. gasilskimi enotami, temveč bolj nekakšen bazen ljudi, katere bi bilo mogoče uporabiti za službo državi. Te naj bi se nato vpoklicalo glede na potrebe znotraj področij pristojnih ministrstev oz. ministrov, ki so morali predlog za takšno delovno silo podati ministrskemu svetu. Šele po sklepu tega sveta je lahko minister za notranje zadeve izdal uredbo za vpoklic, do česar pa naj bi prišlo zlasti v času mobilizacije ali vojne (z možnostjo vpoklica tudi v pripravljalnem obdobju), in sicer za opravljanje del, ki so pomembna za državno obrambo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940). Oktobra 1940 je bilo nato dodano »da sme minister za vojsko in mornarico po sklepu ministrskega sveta, kadar je to potrebno, odrediti v rednem, pripravljenem, mobilnem in vojnem stanju vpoklic obveznikov pomožne vojske posamez in ne glede na njih vojni razpored sestaviti iz njih posebne, delovne edinice, katerih ustroj predpiše s pravilnikom« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 85/1940). V te delovne enote so bili lahko vpoklicani tudi vojaški obvezniki, oboji, skupaj s civilisti, pa so bili disciplinsko in kazensko odgovorni po pravilih, ki so drugače veljali za prve (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 85/1940).

Na tem mestu je potrebno opozoriti tudi na že veljavna določila Uredbe o zaščiti pred zračnimi napadi ali Uredbe o državni mobilizaciji, po katerih so bili državljani že obvezani opravljati nekatera dela in zadolžitve iz področja zaščite in reševanja (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939). Zaradi tega se lahko Uredbo o pomožni vojski državne obrambe v določenem delu razume tudi kot podvajanje navodil. Res pa je, da so bile v tej zadnji uredbi naloge državljanov opredeljene mnogo širše ter niso bile omejene le na področje zaščite in reševanja.

Pomožna vojska je bila namreč deljena na tri pozive. Prvega so tvorili upravno in strokovno osebje, strokovni delavci v industriji, obrteh, gozdarstvu, rudarstvu, prometu, gradbeništvu in saniteti, med to skupino pa se je lahko vključilo tudi izučeno osebje in delavci v prej omenjenih poklicih. To je bil torej profil ljudi, ki je lahko delal v industrijskih in obrtnih podjetjih, ki so bila vitalnega pomena za državno obrambo. Drugi poziv so predstavljali kmetovalci in živinorejci, ki so se v miru ukvarjali s kmetijstvom in živinorejo in so od teh dejavnosti tudi živeli (torej kmetje, kmetijski delavci, živinorejci in njihovi delavci, skupaj s svojim orodjem, živino, vozili in stroji, v kolikor ta sredstva niso bila že predvidena za vojaško uporabo), ob njih pa tudi strokovnjaki iz teh gospodarskih področij, kot npr. agronomi, ekonomi,

veterinarji, veterinarski pomočniki, živalski bolničarji in podkovači. To so bili torej ljudje, ki jim je bila zaupana naloga, da pridelajo čim več človeške in živalske hrane ter ostalih kmetijskih proizvodov, kakor tudi, da gojijo čim boljšo živino in živalske proizvode, vse s ciljem zagotovitve prehrane in zmožnosti vzdrževanja vojaške sile in prebivalstva države. Ta poziv je bil tudi t. i. rezervna delovna moč za opravljanje drugih del, pomembnih za državno obrambo, med katera je bilo uvrščeno vzdrževanje in gradnja cest, železniških prog in objektov na njej, vzdrževanje in gradnja telegrafsko-telefonskih prog in naprav, zavarovanje rečnih in jezerskih bregov, kanalov in nasipov vzdolž rek in utrjevanje, kakor tudi vsa druga javna dela občega pomena. V vojnem stanju pa je bilo obveznike drugega poziva, glede na potrebe vojaških operacij, mogoče uporabiti tudi za delo skupaj z oboroženimi silami. Tretji poziv so tvorili vsi tisti omenjeni posamezniki, ki niso bili uvrščeni neposredno v prvi ali drugi poziv, torej osebe, ki so bile po svojem rednem opravilu delavci, a se jih je lahko uporabilo kot pomožno delovno silo pri kvalificiranih delavcih-obveznikih prvega poziva, kakor tudi tisti delavci, ki so spremenili poklicno usmeritev, a so bili še vedno sposobni opravljati prejšnje delo. Tem pa so sledili še intelektualni delavci, aktivni in upokojeni državni, samoupravni in zasebni uradniki, dijaki in učenci vseh šol v državi, v okviru zgoraj omenjene starostne omejitve, ki so bili sposobni za delo, rentniki, trgovci, trgovinski pomočniki, trgovinski potniki in vsi drugi, kot tudi lažje invalidne osebe, ki so bile nesposobne opravljanja vojaške službe, a še vedno zmožne opravljati lažja pomožna dela. To zadnjo skupino ljudi se je torej lahko uporabljalo za delo v industriji in obrti, za nadomeščanje tistih aktivnih uradnikov državnih, samoupravnih in zasebnih služb, ki so bili mobilizirani v redne enote, v odborih za popis hrane in drugih potrebščin, kakor tudi v odborih za prehrano prebivalstva, za delo v krajevnih odborih za zaščito pred letalskimi napadi, za cenzurne posle, na poštno-telegrafsko-telefonskih postajah, kot ordonance in pisarje, v krajevnih zdravstvenih organizacijah, kot pomožne mehanike in poštne raznašalce, za progovno stražo, na tramvajih kot voznike in sprevodnike, na železnicah in parnikih, pri pomožnih delih za preskrbo in pri ostalih poslih, glede na njihove sposobnosti. Vsi omenjeni posamezniki, ki bi bili vpoklicani na delo, so bili upravičeni do ustreznega plačila v višini glede na njihove sposobnosti in primerljivo z redno zaposlenimi na področju zaupanega jim dela. To ni veljalo za redne obveznike vojaških enot, ki so bili razporejeni v pomožno vojsko (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940).

Skupaj s popolnitvijo pomožne vojske državne obrambe s človeško delovno silo, pa je bilo poskrbljeno tudi za popolnjevanje s sredstvi, ki so omogočala opravljanje del, zaradi katerih so bili ljudje vpoklicani. Ključ za vključitev je bil zelo podoben tistemu, po katerem so bili v to organizacijo vključeni ljudje. Tako so s sklicevanjem na Uredbe o rekviziciji pomožni vojski pripadale vse vprežne in tovorne živali, vozovi in pripadajoča oprema, kolesa, vsa motorna vozila (letala za potniški in tovorni promet, namenska vozila, avtobusi in motorji), kakor tudi rezervni deli za ta motorna vozila, delavnice in garaže za

vzdrževanje ter pogonska goriva, vsa plovna sredstva na morju, jezerih, rekah in kanalih, kakor tudi prezimovališča, pristanišča, luke, rezervni deli in pogonska goriva za vsa plovna sredstva, kot zadnje pa tudi vsa delovna sredstva, med katere so prištevali kmetijske stroje, orodje in naprave, traktorje za kmetijska dela in motorni plugi, sejalnice in vlačilnice, orodje za ribolov, trebilnice, premične cisterne za vodo, industrijske žične železnice, valjarji za valjanje cest in vsi drugi stroji, priprave in orodje za gospodarska javna dela v državi, a niso bili še razporejeni za potrebe oboroženih sil. Ker pa so sezname vojaško obveznih sredstev vodili referenti za vojaške zadeve pri posameznih občinah oz. pri mestnih poglavarstvih, je morala pristojna oblast, ki je odredila dela, sodelovati z omenjenimi službami (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940).

Zgoraj zapisano je bilo objavljeno 5. junija 1940, s tem pa je država vzpostavila nek institucionalni okvir za primere, ko bi se pokazale potrebe po izpeljavi del vitalnih za državno obrambo, na katere bi bilo potrebno razporediti delovno silo in sredstva za delo. Glede na to, da so bile nekatere od predvidenih oseb za pomožno vojsko državne obrambe že vnaprej predvidene za poštno-telegrafsko-telefonske službe, se zastavlja vprašanje, ali so pod krovno pomožno vojsko prišle tudi občinske formacije za zavarovanje poštnih uradov, omenjene v banski okrožnici, z dne 17. maja 1940. Zahtevane »poklicne kvalifikacije« za takšne čuvaje je bilo že omenjeno znanje ravnanja z orožjem in da niso bili vojaški obvezniki (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 640/2). Vendar pa v kolikor vzporedno beremo še določila Naredbe o oddajanju, posesti in nošenju vojaškodržavnega orožja in kontroliranju pravilnosti ter voditvi razvidnosti, vidimo, da je do oborožitve različnih organov, služb in podobnega lahko prišlo le zaradi tehtnih razlogov, po pozitivnem mnenju pristojnih sreskih oblasti, policijskih služb in končno samega bana. V nadaljevanju so starešine teh organov, npr. občin, skrbele za pravilno ravnaje z zadolženo oborožitvijo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 103/1935) in posledično tudi za varnostne enote. S tem ko je bila okrožnica, z dne 17. maja 1940, odposlana iz mobilizacijskega odseka kraljevske banske uprave Dravske banovine, podrejenega neposredno banu, je bilo poleg omenjenega Zakona o občinah, zadoščeno tudi zahtevam Naredbe o oddajanju, posesti in nošenju vojaškodržavnega orožja …. Ker pa takšne naloge zavarovanja določenih organov, lastnine in podobnega niso bile predpisane v pol meseca kasneje izdani Uredbi o pomožni vojski, ni mogoče najti povezave, da bi bile takšne oborožene formacije del pomožne vojske, ki je glede na opisane naloge predstavljala bolj bazen ljudi, iz katere se je črpalo najprimernejše za izvedbo nekega, za državo vitalnega delovnega procesa. Oboroženi čuvaji poštnih uradov so tako spadali pod domeno občine. Glede na to, da pa je bil dopis poslan iz mobilizacijskega odseka, bi zaradi narave del bili lahko morda celo pod nadzorom vojaških referentov. Drugo možnost pa predvideva primer delegiranja organizacije policijske službe za potrebe zaščite pred zračnimi napadi in vodenja te službe ob napadu (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b) s strani banskega mobilizacijskega odseka

navzdol. Po tej logiki so bile lahko te oborožene skupine ljudi podrejene tudi krajevnim odborom za zaščito pred zračnimi napadi.

Kljub že zapisanemu, bi bilo mogoče nastanek občinskih oboroženih formacij morda pripisati tudi Uredbi o državni mobilizaciji,[169] če ne drugače je bila ta izdana že 30. decembra 1939. Kronološko bi bilo torej to mogoče, dopis je bil tudi poslan iz pristojnega banskega odseka, poleg tega pa bi takšne skupine ljudi z aktivnimi ukrepi (oboroženo zaščito) lahko zavarovale omenjene urade, vključene v obrambne načrte[170] in tako delovale v smeri nekaterih ciljev za mobilizirane sile. Ker v tem primeru ni mogoče pisati o splošni mobilizaciji, bi bili takšni ukrepi lahko posledica delne državne mobilizacije, znotraj pristojnosti nekega ministrstva, vendar za to manjka glavni predpogoj, ki pa je kraljevi ukaz (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939). Nikjer namreč ni zaslediti, da bi se uradniki sklicevali na vnaprejšnjo odredbo kralja, kot je bilo to v praksi že pri citiranjih oz. pri posredovanjih ukazov zgolj nadrejenenih upravnih organov, kaj šele v tem primeru kralja. Zato je še najbolj verjetno, da glede teh občinskih oboroženih formacij, velja zapisano v prejšnjem odstavku.

5.4.3.2 Mobilizacija živine in s tem povezane terjatve do vojske 1939–1941

Problematika mobilizacije živine oz. recimo temu tudi prevoznih sredstev, je preko številčnih zadev postajala vedno aktualnejša. A ne glede na to je mogoče omenjeno deliti na dvoje. Prvo zanimanje tako predstavljajo zadeve povezane z vpoklicanimi konji oz. prevoznimi sredstvi, ki se končajo z vlaganjem zahtevkov po vrnitvi oz. poplačilu le-teh, drugo pa zadeve oprostitev vpoklicev živine.

Ker se je prejšnje poglavje začelo s posamezniki, ki so bili glede na davčno moč določeni, da skrbijo za in nato po potrebi oddajo jahalne konje s pripadajočo opremo, se na tem mestu nadaljuje s tem delom mobilizacije. V preteklem obdobju je bilo v dveh primerih na občinskem odboru občine Bled sklenjeno oz. so bile na odboru podprte prošnje občanov, da ti res niso sposobni vzdrževati jahalnih konj ali te sploh kupiti (Občinski odbor 18. junij 1935, tč. 2; Občinski odbor 8. februar 1936, tč. 15). Mnenje občinskega odbora se ni spremenilo niti v tem drugem obdobju, ko je v Evropi že izbruhnila vojna. Občinski odbor občine Bled je 3. aprila 1940 obravnaval vprašanje službe v konjenici oz. oceno zmožnosti posameznikov, da ti vzdržujejo konje. Po pregledu spiska mladeničev, ki bi morali vzdrževati konja z opremo, je odbor soglasno sklenil oz. podal mnenje, da starši mladeničev iz seznama nimajo toliko premoženja, da bi lahko kupili konja z opremo ter nato za našteto tudi skrbeli (Občinski odbor 3. april 1940, tč. 9).

[169] Več o Uredbi o državni mobilizaciji pa sledi v poglavju »Prekrški in težji prestopki pri mobilizaciji 1939–1941«.

[170] Glede na to, da je bilo moštvo pomožne vojske državne obrambe že vnaprej predvideno za poštno-telegrafsko-telefonske službe, pomeni to, da so bili tudi ti uradi vključeni v obrambne načrte – če ne, jih tudi ne bi bilo potrebno varovati.

V obeh primerih je bila, ne glede na časovno obdobje, tema odprta zaradi obveznosti mladeničev, torej po vsej verjetnosti vojaških obveznikov. Kljub omejenemu številu primerov pa ni zaslediti, da bi bili ti mladeniči častniki. Ti so imeli po vsej verjetnosti z nakupom konja manj stroškov. V treh zaporednih finančnih zakonih za leta 1937/38, 1938/39 in 1939/40 je bilo namreč predvideno, da ministrstvo vojske in mornarice del svojih sredstev, katera so namenjena za doklade častnikom za konja, nameni v remontnokomorski fond za nakup konj za državo oz. za službene potrebe častnikov. Torej ti so potemtakem dobili sredstva za vzdrževanje konj ali pa jim je bil ta za službene namene priskrbljen (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 31/1937; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1938; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 34/1939). Kar se tiče doklad častnikom, pa te niso bile omejene le za vzdrževanje konj. V proračunskem letu 1939/40 je bil minister vojske in mornarice pooblaščen, da lahko vsem novim podporočnikom in poročnikom izplača sredstva za nakup najpotrebnejše opreme (4.000 Din na osebo) in da vsem častnikom pri pehoti, topništvu, konjenici in inženirskim enotam, na položajih vodnika, komandirja, poveljnika bataljona oz. divizijona in sorodnim izplačuje 100 Din mesečne doklade za nakup osebne opreme (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 34/1939).

. . .

Prvi dokument, ki se dotika mobilizacije oz. vpoklicev živine v tem obdobju, je bil dopis kraljevske banske uprave Dravske banovine, ki je bil predstavljen v prejšnjem poglavju. Ta dopis namreč poleg problematiziranja zelo počasnega dostavljanja pozivov na orožne vaje vojaškim obveznikom in posledično delo civilnih organov oz. vojaških referentov, izpostavlja tudi dejanja nekaterih lastnikov vpoklicane živine. Glede na trditve poveljstva Dravske divizijske oblasti, je namreč prihajalo do primerov, da so lastniki živali, ki so bile predvidene za oddajo, zamenjali z drugimi, po trditvah vojske s takšnimi, ki niso bile sposobne opravljati zadane jim naloge. Vojne komisije naj bi nato za nesposobne prepoznale kar šestdeset odstotkov živali, tem ugotovitvam pa so sledile zahteve po zamenjavi takšnih živali (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 3483/1).

Kraljevska banska uprava je v svojem dopisu, z dne 28. novembra 1939, posebej izpostavila, da je zaradi nekaterih pomanjkljivosti ob mobilizaciji konj sama opozorila vojaške oblasti. V začetku najprej ni razkrito kakšne so bile te pomanjkljivosti, a v nadaljevanju se iz povzete razlage vojaških oblasti da razbrati, da je do pomanjkljivosti prišlo, ker je bil splošni popis vprežne živine in voz izvršen le v letih 1933 in 1935. To pa pomeni, da je moralo do leta 1939 priti že do mnogih sprememb, ki niso bile več vpisane v vojaške evidence vprežne živine in prevoznih sredstev (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7566/45). Hkrati pa to pomeni, da so bile te evidence za potrebe popolnitev oboroženih sil

nepopolne.[171] Ob zapisanem podatku v prejšnjem odstavku o šestdeset odstotni neprimernosti vpoklicane živine leta 1939, je tako omenjeno potrebno po vsej verjetnosti brati skupaj z dejstvom, da je bil zadnji splošni popis vprežne živine in voz opravljen leta 1935. V kolikor med omenjenimi leti res ni prišlo do nobenega drugega popisa, je popolnoma verjetno, da je prišlo do sprememb pri posameznih konjih ali na splošno pri stanju konj v občini in okraju.

Vendar se dopis kraljevske banske uprave, z dne 28. novembra 1939, ni zaključil zgolj z ugotovitvijo o pomanjkljivostih evidenc. V nadaljevanju banska uprava krivdo za nastale razmere zvali na občine ter lastnike vprežne živine in prevoznih sredstev. Na zadnje zato, ker občinam niso sami javljali sprememb na omenjenih področjih, na občine pa: prvič, zato ker niso same »skrbele, da bi bili lastniki pravočasno prijavljali vse spremembe in da bi se bila že po redni poti določila za vojaške [namene] druga živina in druga prevozna sredstva« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7566/45), le-to oz. spremembe pa bi se nato javljalo preko sreskih načelstev vojnim okrožjem; drugič pa zato, ker so občine v nastali situaciji same določile, katero živino in prevozna sredstva vpoklicati, namesto tiste in tistih, ki jih ni več bilo, ali niso bili več sposobni opraviti nalog iz vpoklica. Tako so med javnostjo ustvarili prepričanje oz. občutek, da so sedaj za določanje vojaško obvezne živine in prevoznih sredstev pristojne občine in ne več vojaške oblasti in organi. Zaradi takšnih pripetljajev je bilo v dopisu pripisano navodilo, da je potrebno v prihodnje pravočasno dostavljati poročila o vseh nastalih spremembah pri vojnih obveznikih, živini in prevoznih sredstvih sreskim načelstvom oz. poveljstvom vojaških okrožij (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7566/45).

Vendar kljub temu ostaja odprto vprašanje zakaj civilisti in lastniki konj niso želeli sodelovati z vojaškimi oblastmi oz. predstavniki ter opraviti svoje predpisane obveznosti? Eno so bili nedvomno stroški, ki so prišli s skrbjo za konja v stalni vojni pripravljenosti. Morda še pomembnejši razlog pa je predstavljala skrb za lastnino, v tem primeru konja. Pri lastnikih je bilo namreč prisotno prepričanje, da vojska ne dela dovolj dobro z živino oz. da je skrb zanjo pomanjkljiva. Pogosto se je namreč dogajalo, da vrnjen konj ni bil več takšen kot pred odhodom, zlasti ne več tako uporaben, ne glede na njegova leta. Zaradi pripetljajev med služenjem se je pričelo dogajati, da se je v določenih trenutkih v konju prebudil strah in na to se je odzval z grizenjem ali brcanjem (po vrnitvi so tako postali muhasti, nestabilni, nekakšni značajski invalidi) (Ambrožič 2015).[172] Tako je ob naboru oz. ko se je konja odpeljalo na »štelungo«

[171] Zgolj za ilustracijo se podaja praksa iz Avstroogrske monarhije, kateri so bili nedvomno priče še nekateri takratni lastniki konj. Stara država je štetje konj izvedla vsakih deset let, na tri do štiri leta pa je posebna komisija vse konje razdelila v sposobne in nesposobne. Sezname sposobnih konj so nato morale v svojih evidencah hraniti občine. Po objavi vojne napovedi Kraljevini Srbiji, so bili lastniki, na osnovi zakona pozvani, da oddajo državi, proti odškodnini, za vojaške potrebe primerne konje; teh se je takrat namreč potrebovalo kar 190.000 (Žabota 2014).

[172] Za takšne »uničene« živali so zlasti veljali prav vojaški konji, torej tisti, ki so bili že celo življenje v vojski in jih je vojska po amortizaciji za majhen denar prodala civilistom. Načinov za takšno uničenje živali je bilo nedvomno več, a vsaj del »poškodb« je možno pripisati tudi skrbnikom teh konj, ki so se lahko, npr. zaradi odpora nad služenjem v vojski, tej maščevali z znašanjem nad živino. Ker so se s takšnimi praksami in izkušnjami srečali tudi nekateri vojaški obvezniki in lastniki konj v povojni Jugoslovanski ljudski armadi, ne preseneča dejstvo, da so kmetje oz. lastniki konj tudi vsakodnevno prihajali na preglede svoje živali v vojaški enoti (npr. če je zvečer pokrita), seveda v kolikor je bilo to mogoče. Pred vpoklicem živali pa so storili vse, da bi se temu izognili oz.

poskušalo pred komisijo pripeljati po izgledu enakega, a slabšega konja, v kolikor je bilo pri hiši seveda več konj in da so si bili ti tudi podobni. Nato je prihajalo do praks, ko se je pred pregledi konje rahlo zastrupljalo, da bi se na pregledu slabše odrezali, obstajala pa je tudi možnost podkupovanja komisije, ko se je ob predaji dokumentov mednje priložilo neko vsoto denarja in konj je bil spoznan za neprimernega (Ambrožič 2015).

T. i. slab priokus ob sodelovanju z vojsko pa ni ostajal le zaradi »poškodb« na vrednejši oz. za eksistenco kmeta pomembni lastnini. Dopis kraljevske banske uprave, z dne 28. novembra 1939, se namreč zaključi s poročilom, po katerem se nekateri lastniki, ki so morali ob živini oddati tudi manjše potrebščine, pritožujejo, ker vsega oddanega niso dobili nazaj. Tem banska uprava odgovori, »da pri najboljši volji in pazljivosti skoraj ni mogoče, da se ne bi ob večjih vpoklicih zgodile kake pogreške, ali da se ne bi zgubile kake stvari. Razumeti je tudi treba, da mora državljan v izjemnih časih tudi nekaj žrtvovati in da je pač zlonamerno, če se kdo pritožuje, da se mu je zgubila, ali da mu ni bila vrnjena n.pr. kaka uzda ali posoda in ako niso povsod takoj mogli najti vpoklicanih konj« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7566/45). Ob tem pa opozori, da se bo proti osebam, ki bi omenjene pritožbe širili brez pravega razloga, postopalo po zakonu, medtem ko bodo upravičene prošnje in opozorila upoštevana pri iskanju želenih rešitev (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7566/45).

Problematika z evidencami pa se je nadaljevala. Tako je glede na poročilo Poveljstva ljubljanskega vojaškega okrožja, z dne 11. aprila 1940, Pov. Št. 1179 in preko dopisa Štaba Dravske divizijske oblasti, z dne 16. aprila 1940, Pov. Dj. Št. 2199, kraljevska banska uprava Dravske banovine 27. aprila 1940 obvestila vse občine in mestne občine v Celju, Ljubljani Mariboru in Ptuju, »da posamezniki dela živine in prenosnih sredstev niso prijavili občinskim oblastvom in tako ta živina in prenosna sredstva niso vnesena v pripravljalni spisek za splošni pregled« (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 377/79). Na tem mestu izgleda, kot da so se vojaške oblasti odzvale na opozorilo kraljevske banske uprave ali zgolj ob nepreglednih nastalih razmerah pričele s pripravami na nov splošni pregled vprežne živine in prevoznih sredstev. A ker se vsi lastniki niso odzvali, so bili naslovniki okrožnice opozorjeni, da morajo svoje občane opozoriti in pozvati k prijavi vse svoje živine in prenosnih sredstev, kajti v nasprotnem bodo proti njim uporabljene stroge kazenske določbe. Na koncu je bilo še priporočeno, naj se za pregled popisanega stanja uporabi žandarmerija ali drugi t. i. zanesljivi organi. Sresko načelstvo v Radovljici je k napisanemu zgolj dodalo pripis, da naj se zapovedano izvede (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 377/79).

storili v zgoraj predstavljenih dopisih kraljevske banske uprave očitana dejanja oz. opustitev le-teh (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 3483/1; Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7566/45; Ambrožič 2015).

Po sestavljanju zgornjega pripravljalnega spiska za splošni pregled živine in prenosnih sredstev, ki bi nedvomno služil za osvežitev evidenc, se glede na datum zadeva nadaljuje z razpisom sreskega načelstva v Radovljici, z dne 17. novembra 1940. V njem je bilo sporočeno, da je v petek, 22. novembra 1940 ob 14.30, na sejmišču v Lescah oklican pregled vseh živali (banovinskih žrebcev, žrebcev z zasebnimi licencami, žrebcev starih več kot leto ter vseh ožigosanih rodovniških kobil), ki so oproščene vojaške službe ter da je o tem potrebno obvestiti lastnike omenjenih živali, katerim mora biti tudi v interesu, da opravijo pregled. V tem kratkem razpisu ni nobenih drugih podrobnejših informacij o drugih vrstah živali in prevoznih sredstvih ali o sami pregledni komisiji. O zadnji je pripisano le še, da se bo omenjenega novembrskega dne sestala nekoliko prej in ne vsako tretje leto (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 2001/13). A ob naštevanju živali, ki so oproščene vojaške službe, gre v tem primeru slutiti na popis plemenskega materiala oz. črede pred izbruhom oboroženega spopada v Kraljevini Jugoslaviji, ki je bil oz. bila zaščitena pred vpoklicem v vojsko. O tem priča tudi dokument kraljevske banske uprave, z dne 10. septembra 1940, ki predstavi delo te komisije in tudi postopek izključitve plemenske živine iz nabornega seznama, ki pa ni bil tako avtomatiziran, kot delno nakazuje zgornji razpis (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 123/8). Vendar o tem več v nadaljevanju, ko bodo predstavljeni dokumenti, ki so se dotikali vojaške dolžnosti oproščenih živali in sredstev. To pomeni, da je morala popis vprežne živine in prevoznih sredstev opravljati kakšna druga popisna komisija, o delu katere pa nimamo podatkov.

. . .

Da je bil konj lahko vpoklican, so morale biti najprej urejene vojaške evidence. Nekateri razlogi, ki so botrovali zadržkom lastnikov do vpoklica, so bili že predstavljeni, a nekaj malega o tem lahko izvemo tudi neposredno iz dokumentov, ki izpostavijo izgubo konja s strani vojske (Občina Bled 1939, Št. 4006), nepripravljenost vojske, da žival vrne (2. planinski bataljon 1940, Št. 11361) in končno celo primer, ko nekateri lastniki niso prevzeli svojih konj (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1852/1).

Z eno od zgornjih »neprilik« je bil soočen kmet iz Rečice v občini Bled. Ta je 8. oktobra 1940 na poveljstvo planinskega bataljona na Bohinjski Beli poslal prošnjo, iz katere je razvidno, da je njegova kobila na urjenju že od meseca maja, sam pa bi jo potreboval pri poljskih delih, na posestvu večjem od 200 oralov (Kmet Franc iz Rečice 1940). Kot je mogoče razbrati v tem primeru ni šlo le za kratkotrajni vpoklic, ampak lastnik ni imel živali skoraj pol leta. Iz 2. planinskega bataljona so lastniku kobile preko predsednika občine Bled odgovorili že naslednji dan, a mu je bilo sporočilo predano šele 11. oktobra. Odgovor se je glasil, »da se konja ne more odpustiti iz vežbe zaradi službenih razlogov« (2. planinski bataljon 1940, Št. 11361). Tukaj se zastavlja vprašanje zakaj je bila kobila na urjenju toliko časa. Ali je

to morda indic, kako slabo so bile oborožene sile popolnjene s transportnimi sredstvi oz. kako močno so se zanašale na sredstva pridobljena z vpoklicem?

Ob vsem zgoraj napisanem pa je prav neverjetno, da se je med arhivskim gradivom našel tudi naslednji dokument. Do sedaj je bilo večkrat omenjeno, da kmetje oz. lastniki konj teh niso želeli predajati vojski, a kot priča dokument je prihajalo tudi do primerov, ko konjev po zaključenih vojaških oz. orožnih vajah lastniki niso prevzeli. Tako je sresko načelstvo v Radovljici v oglasu Št. 1852/1, z dne 2. decembra 1939, vsem občinam posredovalo dopis poveljstva 1. planinskega polka iz Škofje Loke, Št. 23154, z dne 28. novembra 1939, s katerim je bilo obveščeno, da se pri 1. planinskem polku nahaja še nekaj konj, za katere niso znani njihovi lastniki. Iz tega razloga je sresko načelstvo vsem občinam naročilo, naj preverijo ali so vsi lastniki prevzeli svoje konje, oddane na orožne vaje leta 1939 in v kolikor se takšen lastnik, ki še ni prevzel konja, javi oz. najde, se je moralo na sresko načelstvo poslati seznam teh oseb, skupaj z opisi njihovih konj (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1852/1).

. . .

Na ravnanje z v mobilizacijskih seznamih vodeno živino in sredstvi, je neposredno vplivalo stanje oboroženih sil, torej ali so le-te v rednem, pripravljalnem, mobilnem ali vojnem stanju. Medtem ko je v prvem primeru to za lastnike pomenilo zlasti sporočanje sprememb pri vojaško obvezni živini in sredstvih vojaškim referentom ter redne predpisane preglede živali, pa so bili v preostalih treh primerih stanj oboroženih sil, torej ko je prišlo do aktivacije vojaških enot, lastniki že obvezani k oddaji živine, pripadajoče jezdne, vprežne in tovorne opreme ter vozil. Vendar glede na objave v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine pri tem ni šlo le za vpoklic, kajti v primeru aktiviranih enot vojske in mornarice, torej tudi v primeru vojaških vaj, je lahko ministrstvo vojske in mornarice, od popisanih vpoklicanih živali, opreme in vozil v teh enotah in po pisnem strinjanju lastnikov (civilne osebe), odkupilo potrebno število sposobnih živali ter uporabnih sredstev in vozil. Odvisno od potreb pa so lahko ti odkupi zajeli tudi živali in vozila pri t. i. proizvajalcih (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 98/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1940), torej na trgu oz. teritorialno pri ljudeh na nekem območju odkupov.[173] Po prvih objavah v letu 1939, pa so v letu 1940 sledile dopolnitve

[173] Na tej točki je primerno omeniti tudi uredbo, ki pokriva t. i. izjemne vojaške nabave. To je predpisal ministrski svet na predlog ministra za vojsko in mornarico. Sama uredba je bila zelo kratka in pravzaprav bi lahko pokrivala široko področje vojaških nabav, brez nekih vnaprejšnjih omejitev. Tako je v omenjeno kategorijo uvrščala vse nabave, ki bi bile izvedene za popolnjevanje potreb oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije. Ob tem bi morale biti te nabave, glede na oceno vrhovne vojaške uprave, izvedene zaradi nujnosti razmer na »najprikladnejši način in po najkrajšem postopku, neodvisno od določb Zakona o državnem računovodstvu, Zakona o administraciji vojske in mornarice in Uredbe o vojaških gradnjah« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939b). V teh postopkih je bilo še največ moči prepuščeno ministru za vojsko in mornarico. Zanj je bilo predpisano, da v mejah odobrenih sredstev določi »prikladni način za opravljanje posameznih nabav in drugih poslov in predpiše zanje potrebni postopek ne glede na njih vrednost« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939b), le v primeru sklenitev pogodb ali dogovorov v poslih, kjer bi vrednost presegla 100.000 Din, je potreboval predhodno soglasje predsednika ministrskega sveta. Ob tem je bil minister vojske in mornarice pooblaščen, da poleg obstoječih kontrol nabav, ustanovi še posebno kontrolo stroškov in izda potrebne predpise, s katerimi se ugotovi učinkovitost le-te (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939b).

uredb o odkupovanju živine, sredstev in vozil. Tako je bilo prvenstveno določeno, da se je vsa vpoklicana živina, sredstva in vozila lastniku ob vpoklicu odkupilo in izplačalo. Na to se je lastnik lahko tudi pritožil, a ne glede na pritožbo je bil postopek vpoklica oz. odvzema ter plačilo lastnine izveden, torej enote oboroženih sil naj ne bi ostale brez sredstev za opravljanje nalog, če bi temu nasprotoval civilist oz. lastnik potrebnih sredstev. Je pa ta v dopolnitvah uredb iz leta 1940 dobil dodatno varovalko. Tako je bilo omogočeno, da se potrebna živina, sredstva in vozila od lastnikov, ki se tako opredelijo, ne odkupi, ampak se ta vpoklicana sredstva po končanih vajah vrne in izplača odškodnino. Ob tem je bila celo predvidena možnost, da so lastniki lahko spremljali živali, spremljevalec pa je dobival plačano dnevnico po 5 Din na dan. V kolikor pa so bila ta sredstva uničena oz. niso bila vrnjena, pa je bilo predvideno, da se lastnikom izplača določena odkupna cena (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 64/1940).

Odkupe so opravljale komisije predstavnikov oboroženih sil, ki jih je imenoval poveljnik divizijskega območja na ozemlju katerega so se nahajale aktivirane enote vojske in mornarice. Na ceno živali je vplivala splošna sestava le-te, razvitost, starost, stanje in uporabnost. A v kolikor je imel lastnik vse urejene papirje (to je bil predpogoj), so komisije jezdne konje odkupovale (odvisno od rodu oboroženih sil) največ v razponu od 3.300 do 5.100 Din, vprežne konje v najvišji vrednosti od 3.900 do 7.900 Din, tovorne konje in mezge v najvišji vrednosti od 2.800 do 3.900 Din, osle in mule v vrednosti do 2.500 Din ter vole in bivole v vrednosti od 2.500 do 3.000 Din. V primeru vozil je na določitev cen poleg stanja vplivalo tudi upoštevanje tržnih cen takšnih vozil v času odkupov. V kolikor je bil lastnik že v času cenitve ob živali, opremi ali vozilu in se je strinjal s cenitvijo, so komisije od njega vzele pisno privolitev v prodajo po komisijski cenitvi, izplačilo sredstev pa se je opravilo takoj po sledeči ureditvi papirjev, pri čemer so bile odbite zakonsko določene takse. V kolikor lastniki niso bili prisotni ob cenitvi, je postopek tekel preko pristojnih okrajnih ali občinskih oblastev in pošte. Za nakupe takšne vrste je bilo na razpolago 300.000.000 Din sredstev (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 98/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1940).

Glede na zgornje objave v Službenem listu se ustvarja občutek, da so oborožene sile potrebna sredstva nakupovale šele v letih, ko je v Evropi že izbruhnil širši oboroženi spopad. Seveda v kolikor se spregleda, da zaradi mirnodobne sestave oboroženih sil te niso imele toliko sredstev, kolikor bi jih potrebovale v primeru prehoda na vojno stanje, ter v kolikor se spregleda ostale objave o ravnanju z vojaško lastnino, kot je npr. Pravilnik o prepuščanju vojaških državnih kobil ljudstvu v uporabo, vzdrževanje in za pleme v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 25. novembra 1931. Na osnovi tega pravilnika je namreč ministrstvo za vojsko in mornarico predalo ljudem v uporabo, vzdrževanje in za pleme vojaške državne kobile, ki so bile še sposobne za plemenitev, s ciljem izboljšanja domačega plemenskega materiala konj, povečanja vzgajanja tistih vrst konj, ki jih

potrebuje vojska, kakor tudi da se s tem pomaga prebivalstvu pri obdelovanju zemlje. Število in vrsto kobil, ob tem pa tudi območje z upravičenci, naj bi vsakoletno glede na potrebe in možnosti določil minister vojske in mornarice in v soglasju z načrtom o pospeševanju konjereje ministrstva za poljedelstvo. Ljudje so tako lahko prišli do tistih vojaških državnih kobil, ki so bile za vojaško službo manj sposobne, a so kljub temu bile še vedno sposobne za poljedelska dela in za pleme, kar pomeni, da so že žrebile, da so imele dober zarod in pri katerih se je še redno pojavljal plemenitveni nagon (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 74/1931). Na drugi strani pa so oborožene sile tako delno posodabljale svoja osnovna sredstva.

Pravico, da prejmejo vojaške državne kobile, so imeli prvenstveno člani živinskih zadrug in poljedelci, ki so izpolnjevali pogoje: da so imeli konjski hlev, v katerega so lahko namestili prejete kobile, ta pa je moral biti udoben, dovolj visok, prostoren, svetel in pozimi topel, da so imeli gospodarsko osnovo za vzdrževanje konj, da so se ukvarjali s konjerejo oz. so se z njo želeli pričeti ukvarjati, ob tem pa so morali imeti tudi voljo in razumevanje za to delo, pristati so morali na pogoje in obveznosti, ki so izhajali iz tega, da je bila žival še vedno vojaško državna lastnina, ob tem pa so se morali zavezati, da bodo prejete kobile in od njih dobljeni zarod redili in gojili po navodilih, sprejetih v te namene, da dobljenega zaroda ne bodo uporabljali za težka dela, preden ta ne dopolni 8 let starosti, da ne bodo dobljenega zaroda v nobenem primeru odsvojili v tujino brez predhodne odobritve poveljstva območne divizijske oblasti, da bodo prijete kobile uporabljali le za vnaprej določena dela (za ježo, prenašanje tovorov in obdelovanje zemlje, nikakor pa ne za poštno, kočijaško in vozniško službo, ali tudi za mlačev – spravljanje zrnja iz klasja) in da bodo prejete kobile in njihov zarod ob obolelosti zdravili. Zainteresirani za takšne kobile so lahko vsako leto, najkasneje do 1. oktobra, predložili prošnje na svojo občino, od koder so te po pregledu ustreznosti prosilca razpisnim pogojem in dodanem mnenju občinskega odbora nadaljevale pot na poveljstvo vojaškega okrožja. Tam je sledil nadaljnji pregled, ocena in mnenje k prošnjam ter pošiljanje le-teh do 1. novembra istega leta na poveljstvo divizijske oblasti, ki je sprejelo končno odločitev o predaji kobil. Ob začetnih pogojih, katerim so morali prosilci zadostiti, pa so prejemniki kobil dobili tudi nekaj pravic. Izpostavi se naj pravico do brezplačne plemenitve prejetih kobil pri vojaških državnih plemenskih žrebcih in pravico do zaroda. Posledično s temi pravicami, pa so bile tudi še preostale obveznosti prejemnikov. Te so obsegale vsakoletno pripuščanje k omenjenim žrebcem, javljanje brejosti in skotitve s pregledom obeh živali ob rojstvu žrebeta, vsakoletne jesenske preglede in sporočanje podatkov, ki bi vplivali na stanje živali, na pristojno županstvo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 74/1931).

Kronološko zgornjemu pravilniku, ki naslavlja izključno mirnodobno tematiko, sledi Pravilnik o nadaljnjem ravnanju z živalmi in vozili, odkupljenimi za potrebe aktiviranih edinic vojske in mornarice, iz junija 1940, ki pa je že bolj v sozvočju s predhodno predstavljenimi objavami o popolnjevanju enot

oboroženih sil s konji, različnimi drugimi potrebnimi sredstvi in vozili. Ta pravilnik je bil predviden za primer, ko bi se razmere, ki so vplivale na spremembo stanja oboroženih sil, umirile in omogočile prehod iz višje na nižjo stopnjo stanja oboroženih sil, zlasti pa v mirnodobno formacijsko stanje. Predpisuje namreč, da se, ko preneha potreba po živalih, vozilih in opremi pri enotah, za katere so bile odkupljene, za potrebe popolnitve le-teh, pri rednih enotah obdržijo vsa odkupljena vozila, kolesa, jezdna, vprežna in tovorna oprema, z živalmi pa se popolni vse kadrovske enote. V kolikor pa kakšna žival ostane, se ta z odlokom ministra vojske in mornarice prepusti ljudem v brezplačno rabo. Z omenjenim odlokom, razposlanim ljudem preko banskih uprav, naj bi minister določil tudi kraj in čas oddaje, pri čemer je moralo mesto oddaje oz. večkratnih oddaj ležati znotraj vojaškega okrožja, na ozemlju katerega so bile živali odkupljene. Pogoji za pridobitev takšnih živali se niso občutno razlikovali od pogojev za pridobitev odsluženih oz. za vojaško rabo neprimernih kobil, kar pomeni, da so bili to prvenstveno člani živinorejskih zadrug in kmetje, ki so imeli primeren hlev in so imeli gospodarske osnove za vzdrževanje prepuščene živali (pravice do takšne brezplačne prepustitve vojaško-državnih živali v rabo niso imele: državne ustanove in zavodi ter samoupravna telesa, aktivni in upokojeni državni, banovinski in samoupravni uradniki brez posestva, zakupniki pošt, hotelirji in gostilničarji, ki bi hoteli prepuščene živali uporabljati pri opravljanju svojega hotelskega ali gostilničarskega posla, poklicni prevozniki (izvoščki, vozniki-volarji, tovorniki), in lastniki podjetij, ki se bavijo s špedicijskimi in drugimi podobnimi posli) (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 50/1940).

S pravilnikom je bilo sicer določeno, da so posamezniki, v kolikor so želeli pridobiti takšne živali, morali najprej pri svoji občinski upravi dobiti potrdilo, da zadostijo razpisnim pogojem, s tem pa so odšli neposredno do vojaških enot, ki so prepuščale živali v uporabo in tam javil kakšno žival bi rad dobil, kakšna dela bo opravljal z njo in v kateri kraj bo žival odpeljal. Na tem mestu se je upošteval vrstni red prijave, a pri tem se je upoštevalo tudi kdo od prijavljenih bolje izpolnjuje razpisne pogoje, torej tudi kakšne so bile gospodarske osnove za vzdrževanje teh živali. Le v primeru jezdnih konj je bil dodaten dejavnik v prid pridobitvi takšne živali to, ali je prosilec vojaški obveznik konjenik in ali pa je bil razporejen v vojaško službo na konju. Po izbiri in preizkušnji živali pa je bil nato uživalec živali dolžen ves čas dokler traja obveznost prepuščene živali le-to dobro oskrbovati, varovati in jo vzdrževati v stanju, da je sposobna za vojaško službo. Prepuščeno žival je moral voziti na preglede, ko je bil na to pozvan, a prvenstveno so bili redni pregledi izvedeni enkrat letno s strani vojaških popisnih komisij, v katerih je bil tudi po en predstavnik okrajne ali občinske oblasti. Žival je moral ob vpoklicu tudi pripeljati v določeno vojaško enoto in jo po prenehanju potrebe tudi prevzeti, ob tem pa je moral skrbeti, da je bila podkev prepuščene živali vedno v dobrem stanju (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske

banovine 50/1940).[174] Nadzor nad uživalci, v smislu spremljanja uporabe, oskrbovanja, varovanja in vzdrževanja prepuščene živali v skladu s pravilnikom, je bil zaupan pristojnim občinskim oblastem, ki so morale o vseh nepravilnostih takoj poročati pristojnemu poveljniku vojaškega okrožja (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 50/1940).

Znotraj zgoraj opisanih postopkov je potrebno uvrstiti naslednji dopis oz. povelje sreskega načelstva, Pov. Št. 11746/1, z dne 10. oktobra 1940. Ta pravzaprav deluje kot nekakšen oglas o prihodnji nameri oboroženih sil, da bodo glede na Pravilnik o predaji ljudstvu za potrebe aktiviranih enot odkupljene živine in vozil, objavljenem v službenem listu št. 46/XII, z dne 27. februarja 1940, odstopala omenjena sredstva v brezplačno uporabo ljudstvu, v kolikor seveda ta ne bi bila zadržana in uporabljena v kadrovskih enotah. Razen namere in navodila, da je potrebno ljudem v ta namen pripraviti potrdila po 9. členu zgoraj omenjenega pravilnika, v pisanju ni sporočen kraj, čas in vrste živine namenjene predaji (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 11746/1). Vendar je glede na datum povelja možno paralelo poiskati v Pravilniku o prepuščanju vojaških državnih kobil ljudstvu v uporabo, vzdrževanje in za pleme. Po tem so morali zainteresirani vsako leto, najkasneje do 1. oktobra, predložili na svojo občino prošnje za pridobitev takšne vojaško-državne lastnine. V takšnih primerih je sicer posredovanje prošnje na vojaška poveljstva izvedel občinski odbor (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 74/1931), medtem ko je v želji po pridobitvi npr. konja, ki je bil vojaško-državni višek, nadaljnjo pot s potrdilom o zadoščanju razpisnim pogojem opraviti prosilec sam (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 50/1940). Po objavljenih datumih bi bilo mogoče na tem mestu trditi, da so oborožene sile vojaško-državne viške ali za vojaško uporabo neprimerne živali, sredstva in vozila izločali iz uporabe v zadnjih dveh mesecih leta. Omenjeno oktobrsko povelje sreskega načelstva je bilo torej opozorilo zaposlenim, da kljub sprejeti in veljavni zakonodaji (a morda nekoliko redkejšim praksam uporabe, kajti zaradi mednarodnih razmer tudi vpoklicev in potreb po sredstvih ni bilo toliko) to zakonodajo tudi spoštujejo in se po njej ravnajo.

Pravkar zapisano, ob povelju, z dne 10. oktobra 1940, potrjuje naslednji dopis. 2. novembra 1940 je štab četrte vojne oblasti, ob sklicevanju na že omenjeni Pravilnik o predaji ljudstvu za potrebe aktiviranih enot odkupljene živine in vozil in na že poslano obvestilo ministra vojske in mornarice V. T. R. Br. 9400, z dne 10. oktobra 1940, obvestil kraljevsko bansko upravo, da bodo vojne oblasti pričele z oddajo v brezplačno uporabo vojaško-državno živino. V različnih enotah je bilo tako predvideno za predajo v brezplačno uporabo ljudem različno število konj, skupaj sto devetinpetdeset. Od teh so bili ponujeni:

- v 39. pehotnem polku v Celju trije konji,
- v 40. pehotnem polku v Ljubljani en konj,

[174] Zadnjo prakso je za obdobje po drugi svetovni vojni potrdil tudi Ambrožič (2015), po katerem je bilo potrebno takšne konje podkovati vsakih dvainštirideset dni in ne na dva in pol do tri mesece, v kolikor s kopiti ni bilo težav.

- v 45. pehotnem polku v Mariboru štirinajst konj,
- v 45. pehotnem polku, 2. bataljon, 2. pontonirski polk v Ptuju enainsedemdeset konj in
- v 2. pontonirskem bataljonu, 2. pontonirski polk v Ptuju sedemdeset konj.

Ker je bil ta dopis že končni oglas, je bilo v njem sporočeno, da je prevzeme mogoče opraviti vsak dan od 10. novembra naprej v vojašnicah naštetih enot, a da morajo pred tem interesenti pri občinskih upravah pridobiti potrdila o izpolnjevanju pogojev po 7. členu zgoraj omenjenega pravilnika (Štab IV. armijske oblasti 1940, V. T. Br. 2112), kar pomeni, da so bili to člani živinorejskih zadrug ali kmetje, ki so imeli primeren hlev in gospodarske osnove za vzdrževanje prepuščene živali. Sresko načelstvo v Radovljici je prepis oglasa kraljevske banske uprave oz. Štaba IV. vojaške oblasti poslalo v vednost in razglasitev podrejenim občinam šele 14. novembra 1940, na občini Bled pa so prejet dokument vknjižili pod št. 4526 šele 2. decembra 1940 (Štab IV. armijske oblasti 1940, V. T. Br. 2112). Kljub temu, da na dokumentu ni izrecno zapisan datum razglasa, so morebitni interesenti iz občine Bled (v kolikor je do razglasa sploh prišlo) o nameri oboroženih sil izvedeli šele slab mesec po pričetku oddaje konj, ob čemer se zastavlja vprašanje koliko konj je bilo takrat še na razpolago.

. . .

V predhodnih odstavkih je bil večkrat opisan strah lastnikov konj, pred njihovo oddajo in prakse s katerimi so se oddajanju skušali izogniti. Njihovi strahovi so bili delno potrjeni, ko se je konj vrnil iz orožnih vaj fizično zdrav, a s spremembami v značaju, ki pa niso bile in niso mogle biti takoj zaznane (Ambrožič 2015), torej neposredno na mestu prevzema, in so se odkrile šele čez čas ob kakšnem izrednem dogodku. A v kolikor na tem mestu izpostavimo fizične poškodbe oz. posledice na živali zaradi urjenja, je kmetijski oddelek kraljevske banske uprave Dravske banovine oz. banska uprava kot taka vsaj nekoliko poskusila zaščititi interese lastnika takšnega fizično poškodovanega ali bolnega konja in z razglasom, z dne 9. novembra 1939, predvidela brezplačno zdravljenje konj, ki so se vrnili iz vojaških vaj.

> *Ker vsled gospodarskih potreb posestniki prevzemajo tudi bolne konje, ki so bili na vojaških vajah, ne da bi mogli počakati, da takšne konje ozdravijo vojaška oblastva kar bi po predpisih bila dolžna in ker je treba dajatelje vprežne živine varovati škode, živalim pa vrniti zdravje,*
>
> *o d r e j a m*
>
> *za varovanje splošnih koristi, da sreski veterinarji, mestni veterinarji in banovinski veterinarji brezplačno preiskujejo konje, jim predpisujejo zdravljenje, predpisujejo zdravila in operirajo, in sicer konje posestnikov iz dravske banovine, ki so oboleli letos na vojaških vajah.*

Takšne konje je s potrdilom pristojne občine privesti v kateri koli kraj, kjer je sedež sreskega, mestnega ali banovinskega veterinarja, brez ozira na to, ali je konj iz službenega okoliša dotičnega veterinarja ali ne.

V potrdilu mora biti navedeno ime lastnika konja in njegovo stalno bivališče, kratek opis konja in da je bil letos na vojaških vajah.

Če konj ne bi mogel hoditi, ali bi hoja povzročala konju bolečine ali pa bi mogla biti nevarna za zdravje konja, je s potrdilom občine, ki mora v tem slučaju vsebovati tudi te podatke, zaprositi pristojnega veterinarja, da izvrši brezplačno zdravljenje v svojem službenem okolišu v kraju, kjer konj stoji. Na veterinarjevo poročilo o takšnem potovanju in brezplačnem zdravljenju mora sresko načelstvo naknadno izdati uradni nalog za potovanje, po Uredbi o povračilu potnih in selitvenih stroškov državnih uradnikov v breme občinskega veterinarskega sklada na podstavi točke f. [člena] *3. pravilnika o poslovanju z občinskimi/mestnimi/veterinarskimi skladi ter z banovinskim veterinarskim skladom dravske banovine /Sl.l.148/23-1938./ Takšni potni računi morajo biti pred izplačilom predpisano odobreni po kraljevski banski upravi.*

Če bi sredstva občinskega veterinarskega sklada ne zadostovala, se bo postopilo po [členu] *4. navedenega pravilnika.*

Zdravila morajo nabavljati v lekarnah posestniki konj na svoje stroške, veterinarjem pa se naroči, da predpisujejo v prvi vrsti uporabo domačih zdravil, kadar so ta polno vredna; ne smejo se pa predpisovati drage specialitete, kadar ni absolutne indikacije za to. Prepovedano je cepljenje z vakcino ali s serumom za smoliko, ker nima nič večjega učinka kakor vsako drugo zdravljenje z nespecifičnimi beljakovinastimi sredstvi.

Glede morebitnih odškodnin in podpor opozarjam na okrožnico kraljevske banske uprave, oddelka za socialno politiko in narodno zdravje z dne 31. oktobra 1936. VI.štev. 18.300/1.

To okrožnico je po krajevni navadi razglasiti (Kraljevska banska uprava 1939, III./5 Št. 2.137/5).

. . .

Problematiko mobilizacije živine oz. t. i. prevoznih sredstev se lahko glede na pregledane skupine dokumentov deli na dve podskupini. Zgoraj so bile predstavljene zadeve povezane z vpoklicanimi konji oz. prevoznimi sredstvi, od katerih v nadaljevanju posebej sledi še pregled zahtevkov po vrnitvi oz. poplačilu odvzetih konj oz. prevoznih sredstev, a pred tem se naj najprej izpostavi drugo skupino dokumentov, ki se je dotikala zadev o oprostitvi vpoklicev.

Prva domneva o morebitni oprostitvi služenja vojaškega roka za živali je bila zapisana v enem od zgornjih odstavkov, ko je bil predstavljen razpis sreskega načelstva v Radovljici z oklicem pregleda vseh banovinskih žrebcev, žrebcev z zasebnimi licencami, žrebcev starih več kot leto ter vseh ožigosanih rodovniških kobil. Ob pripisu, da naj bi bil pregled v interesu lastnikov omenjenih živali (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 2001/13), je mogoče domnevati, da živali, ki ne bi bile potrjene kot del plemenskega materiala, ne bi bile zaščitene pred naborom oz. vpoklicem v vojaške enote. Zapisano v zgornjem oklicu in tudi v prvem odstavku dokumenta kraljevske banske uprave dravske banovine, z dne 10. septembra 1940, ob površnem branju potrjuje to domnevo, vendar postopek ni bil tako avtomatiziran (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 123/8). V kolikor beremo skupaj oba dokumenta, se je vse pričelo z razpisom sreskega načelstva v Radovljici, v katerem je bil oklican datum in kraj pregleda vseh plemenskih živali (v tem primeru v petek, 22. novembra 1940 ob 14.30, na sejmišču v Lescah), o tem pa so bili obveščeni tudi lastniki omenjenih živali (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 2001/13). Pravico do oprostitve je nato ugotavljala mešana komisija, ki sta jo sporazumno sestavila ministrstvo vojske in mornarice in ministrstvo za poljedelstvo. Ta komisija se je določila in poslovala vsako tretje leto. Prvo leto njenega delovanja je bilo leto 1932, kar pomeni, da bi njeno predvideno ponovno leto delovanja moralo biti 1941. Naloga te komisije je bila, da poda poročilo o svojem delu veterinarskemu oddelku ministrstva vojske in mornarice, nakar na osnovi teh poročil izda omenjeni veterinarski oddelek posebna potrdila, t. i. »uverenja«, ki so bila nato preko vojaških okrožij dostavljena lastnikom plemenske živine (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 123/8). Glede na zgoraj opisane naloge komisije, je težko verjeti, da je hodila tudi po terenu po vsej državi in neposredno poročala veterinarskemu oddelku ministrstva vojske in mornarice, npr. o delu na sejmišču v Lescah.

Vendar s tem je bila zgolj izvedena potrditev posamezne plemenske živali. V kolikor je lastnik resnično želel pridobiti oprostitev iz vojaške obveze, je moral na poveljstvo pristojnega vojaškega okrožja podati prošnjo za oprostitev posamezne plemenske živali z uradno potrjenim prepisom potrdila oz. »uverenja«, nakar so pristojna vojaška okrožja izdala predpisane rešitve o oprostitvi plemenskih živali in v primeru odobritve prošnje, plemensko žival oprostile in izvzele iz seznama živine namenjene popolnjevanju žive sile (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 123/8). Šele tako so bili glede na »[d]oločila odstavka b) toč.4.čl.27 Pravil o popolnjevanju vojne sile z živino in s prenosnimi sredstvi« (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 123/8) poziva v vojsko (tako v mirnem kot tudi v vojnem času) oproščene »vse plemenske živali: žrebci, kobile in biki zasebnih plemenskih in dirkaških konjarn posameznih lastnikov, živinorejskih postaj, konjerejskih zadrug, katere so priznane in stoje pod nadzorstvom ministrstva za poljedelstvo« (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 123/8).

Kljub zgoraj opisanim obstoječim praksam, ki so plemensko živino pod nadzorom ministrstva za poljedelstvo oprostila služenja vojaške obveze, pa je bil časovno prvi dokument, ki je izrecno našteval

oproščena sredstva, dopis mobilizacijskega odseka kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 20. marca 1940, poslan vsem sreskim načelnikom, predsednikom mestnih občin v Celju, Ljubljani in Ptuju ter predsednikom občin, kljub že predvidenemu obvestilu s strani vojaških oblasti. Z njim so bili naslovniki obveščeni, da je ministrstvo vojske in mornarice, dne 18. januarja 1940, pod Dj. Št. 1461 izdalo Pravilo o dopolnjevanju vojne sile s popisno živino in prenosnimi sredstvi, iz katerega so posebej izpostavljene oprostitve glede na člen 27 točke 2, v kolikor so ta sredstva namenjena za delo:

- za državno obrambo ali pa za splošno in bistveno državno korist;
- poštnih in telegrafsko-telefonskih ustanov za primer potreb lastnega prometa;
- protizračne obrambe, gasilcev, zdravstvenih služb, kemičnih in tehničnih služb v primerih letalskih napadov in Rdečega križa (v vseh naštetih primerih se je oprostitev nanašala na različne vrste prenosnih sredstev, zlasti vozil);
- občin, večjih zasebnih kmečkih gospodarstev oz. večjih kmetijskih ustanov in;
- v primeru dodatne evakuacije otrok in prebivalstva, prevoza arhivov in selitve raznih uradov – za te izjeme naj bi bil pristojen poveljnik divizijske oblasti, na katerega je bilo potrebno vložiti prošnjo preko pristojnih vojaških okrožij (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 377/4).

Glede na zahteve v drugem delu zadnje alineje, je kraljevska banska uprava sporočila, da bo sama vložila nekakšno krovno vlogo za oprostitev vseh banovinskih t. i. specialnih vozil na poveljnika vojaške oblasti. V ta namen je bilo vsem sreskim načelnikom in predsednikom mestnih občin naročeno, da takoj pošljejo podatke oz. seznam vseh gasilskih, reševalnih, škropilnih avtomobilov občin, gasilskih čet in zdravstvenih ustanov ter Rdečega križa, kajti podatki poslani kraljevski banski upravi na njen razpis, z dne 6. februarja 1939, Pov. II/2 Št. 940/1, so bili že zastareli (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 377/4).

Na zadnjo stran zgornjega dopisa je sreski načelnik oz. sresko načelstvo v Radovljici, dne 26. marca 1940, s pisalnim strojem dopisalo Pov. Št. 393/1, naslovljeno na vse predstavnike občin. V njem so bile, poleg opozorila o upoštevanju čl. 27 točke 2 določil o oprostitvi živine in prevoznih sredstev za vojne potrebe v miru ali vojni, pred naslovniki še posebej izpostavljeni točki (oz. v predhodnem odstavku omenjeni alineji) 1 in 4 (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 377/4).

Pod četrto alinejo bi tako lahko npr. uvrstili tudi oprostitev živine oz. konj banovinske kmetijske šole v Poljčah. Ta šola je ob sklicevanju na navodilo ministrstva vojske in mornarice, Št. 26088, z dne 24. oktobra 1939, obvestila občino Bled o oprostitvi konj banovinskih kmetijskih šol in posestev od vojaških vaj oz. občino posebej zaprosila za oprostitev poziva njenih konj, ob hkratni navedbi omenjene rešitve ministrstva, ki je veljala »za banovinske kmetijske šole, banovinske gospodinjske šole, banovinska posestva ter banovinske trsnice in drevesnice« (Banovinska kmetijska šola v Poljčah 1940, Št. 457/1-

1939) in je predvidevala, da se živina omenjenih subjektov načelno ne poziva na vežbe, medtem ko se vpoklicana odpusti oz. vrne omenjenim subjektom (Banovinska kmetijska šola v Poljčah 1940, Št. 457/1-1939).

Ob zgoraj naštetih izjemah, ki so bile oproščene vojaške obveze, pa je med dokumenti možno zaslediti še eno skupino, katere nastanek bi bilo mogoče pripisati preračunljivemu ugajanju Kraljevine Jugoslavije drugemu mednarodnemu subjektu in sicer s prepovedjo rekvizicij pri nemških državljanih (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/1; Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/3).[175] Tako je mobilizacijski odsek kraljeve banske uprave Dravske banovine, ob dejstvu, da so se na območju banovine zgodili primeri rekvizicije konj nemškim državljanom za vojaške namene (ki so bili nato sicer vrnjeni lastnikom), opozoril »prvostopenjska upravna oblastva in občine na določbe čl. 5 trgovinske pogodbe med kraljevino Jugoslavijo in Nemčijo z dne 1. maja 1934. Službeni list št.442/55 in na čl.5 točka o Uredbe z zakonsko močjo o rekviziciji z dne 23. decembra 1939. Službeni list št.36/8 iz leta 1940« (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/1). O omenjeni zadevi so bile obveščene tudi državne krajevne policijske oblasti, orožniški organi in poveljstvo Dravske divizijske oblasti, katerega se je hkrati zaprosilo, da se vsa potrebna navodila posredujejo tudi podrejenim poveljstvom in enotam (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/1).

Zadeva o rekviziciji torej odvzemu živine in prevoznih sredstev nemških državljanov za vojne potrebe oz. o vojaški obvezi njihove premične lastnine pa se je nadaljevala z novim dopisom mobilizacijskega odseka kraljevske banske uprave Dravske banovine. V tem dokumentu, z dne 23. septembra 1940, ki se najprej sklicuje na dve okrožnici (Pov. Mob. Št. 1396/1, z dne 14. avgusta 1940, ki je bila občinam že dostavljena in je predstavljena v prejšnjem odstavku, ter na okrožnico I. Št. 705/5, z dne 22. julija 1940, katero pa v pregledanem fondu ni mogoče najti), je tako določeno, »[d]a so nemški državljani prosti oddajanja živine in prevoznih sredstev za vojne potrebe, in da je treba morda že na vojaških vajah se nahajajočo živino in prevozna sredstva nemških državljanov odpustiti, je odredilo in naročilo tudi ministrstvo vojske in mornarice pod Str. Pov.Dj. Br. 6493 z dne 18. VI.t.l.« (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/3). V nadaljevanju dopisa je del krivde za takšno napačno postopanje v primeru nemških državljanov pripisano neposredno občinam, kajti glede na dopis Štaba Dravske divizijske oblasti Pov. Dj. Br. 6153, z dne 17. septembra 1940, te skupaj z »občeupravnimi oblastvi I. stopnje« (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/3) (s čimer iz stališča banske uprave le-te nedvomno predstavljajo sreska načelstva in mestne občine) niso vojaškim oblastem pravočasno posredovala

[175] Ta prepoved pa ni bilo takšno edino ugajanje. Konec leta 1939 je bila občina Bled opozorjena tudi na potrebno urejanje vojaških grobov, v katerih počivajo tuji padli vojaki, pri čemer so ponovno posebej izpostavljeni vojaki nemške narodnosti. Ob tem se je v opozorilu sklicevalo le na določila zakona iz februarja 1922, ki je urejal omenjeno tematiko, brez omembe kakršnih koli drugih razlogov (Vojaške zadeve – spisi 1918–1940, t. e. 73). Vendar v primeru občine Bled, je bilo to področje, kateremu je občina že sama namenila pozornost v letih 1927, 1928 in 1931, ko se je dotaknila vprašanja popisa pokopanih in urejenosti vojaških grobov. Morda najpomembnejše leto je bilo 1928, ko je bil maja opravljen prekop dveh nemških padlih vojakov iz Kranjske Gore na vojaško pokopališče na Bledu, ob prisotnosti uradnega predstavnika nemške države (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

zanesljivih podatkov o državljanstvih oseb znotraj posameznih vojaških oblasti. Posledice takšnih rekvizicij pa so, poleg nedvomne nejevolje lastnikov rekviriranih premičnih sredstev, sprožile celo večkratna posredovanja nemških diplomatskih zastopstev, praktično najvišjih predstavništev Nemčije v Kraljevini Jugoslaviji, ob tem pa tudi klicanje vojaških starešin na zagovor (Kraljevska banska uprava 1940, Mob. Št. 1396/3).

V dopisu Kraljevske banske uprave Dravske banovine, Pov. Mob. Št. 1396/1, z dne 14. avgusta 1940, se v odnosu med civilisti in oboroženimi silami prične uporabljati izraz rekvizicija. Glede na uredbo z zakonsko močjo, iz januarja 1940, je bil to prisilni odvzem najpotrebnejših razpoložljivih sredstev za potrebe oboroženih sil, državnih in ostalih ustanov ter podjetij, pomembnih za državno obrambo, in tudi za potrebe prebivalstva v pripravljalnem, mobilnem ali vojnem stanju. Pod rekvizicijo so spadala vsa zasebna in javna materialna sredstva na ozemlju Kraljevine Jugoslavije, tako jugoslovanskih, kakor tudi tujih državljanov, ustanov in podjetij, v kolikor niso bili izrecno izvzeti iz rekvizicije. Izvajanje le-te je bilo predvidenosamo v primeru, da potreb ni bilo mogoče zadovoljiti z rednim načinom nabave. Za vsa rekvirirana sredstva je bilo predvideno, da se jih poplača v denarju. V kolikor pa teh sredstev ne bi bilo dovolj, pa z boni ali rekvizicijskimi priznanicami, pri čemer se je način izplačila moral pravočasno objaviti prebivalstvu. Nadaljnja določila so predvidevala občo ali splošno in krajevno rekvizicijo. Prva bi se lahko ob vnaprejšnji odredbi ministrskega sveta, a na predlog ministrstva vojske in mornarice, izvajala na vsem ali večjem delu državnega ozemlja in bi obsegala vsa sredstva za potrebe državne obrambe. Druga bi se lahko izvajala v posameznih pokrajinah ali krajih in bi obsegala sredstva nujno potrebna oboroženim silam in ostalim prej naštetim upravičencem. V kolikor bi bila v drugem primeru izvajana le rekvizicija za popolnjevanje vojaških potreb, bi to lahko odredili le vrhovni poveljnik operativne vojske oz. na geografsko manjšem območju najmanj starešine vojaških administrativnih organov II. stopnje in poveljniki samostojnih oddelkov, v soglasju z vrhovnim poveljnikom operativne vojske (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 8/1940).

V primeru rekvizicije so oblasti lahko z enakomerno porazdelitvijo obveznosti med prebivalstvo, ustanove in podjetja ter glede na njihovo premoženjsko stanje pri vseh naštetih odvzele: vse vrste hrane za ljudi in živali ter steljo, jezdno, vprežno in tovorno živino z opremo, raznovrstna vozila s pripadajočo opremo, celotno železniško infrastrukturo, njene dele, žične železnice in vsa z njimi povezana prometna in prevozna sredstva, vse plovne objekte s pripadajočo opremo, sredstva za zvezo z vsemi napravami in materialom, zrakoplovna sredstva z vsemi napravami in materialom, industrijska in obrtna podjetja ter rudnike, cele ali le posamezne naprave in sredstva, kakor tudi njihove izdelke, gradbeni material, orodje, gradbene stroje, priprave in potrebščine za gradnjo, popravila in vzdrževanje vseh tehničnih objektov, sredstva za kurjavo, razsvetljavo, pisarniško opremo in potrebščine, oblačila, posteljne stvari, osebno in taborno opremo ter kuhinjske naprave in potrebščine, zdravstvene ustanove, njih in z zdravstvom

povezano opremo in sredstva, kmetijske stroje, orodje in sredstva za izvajanje kmetijske dejavnosti, vsa ostala premična in nepremična lastnina, prostori, poslopja in sredstva, nujno potrebna za življenje in delovanje vojaške sile, državnih in javnih ustanov in prebivalstva. Z rekvizicijo niso bila zajeta le sredstva v lasti kraljeve družine, sredstva in lastnina oseb, ki jim ta pravica pripada po mednarodnem pravu in pogodbah, naprave, orodje in potrebščine, ki služijo posamezniku kot edino in nujno sredstvo za vzdrževanje samega sebe in lastne družine, predmeti za opravljanje verske dejavnosti in predmeti umetniške vrednosti, vnaprej določena nujno potrebna sredstva za izvajanje javne službe, najpotrebnejša zdravila, zdravstveni material in sredstva zdravstvenih ustanov, ki so neizogibno potrebna za zdravljenje prebivalstva. Na območju zaledja in vojaških taborišč so obstajale še dodatne omejitve pri hrani, kajti tam je bilo potrebno ljudem pustiti dovolj živil za obdobje po odpravi rekvizicije (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 8/1940).

Ob vsem tem je bila v sam proces rekvizicije močno pritegnjena celotna državna uprava. Tako naj bi ukaz o splošni rekviziciji praviloma lahko izdal le minister za vojsko in mornarico banskim upravam in upravi mesta Beograd, v primeru ko pa je bila rekvizicija le lokalna, pa naj bi ukaze za njeno izvedbo izdajali vojaški organi in banska oblast. Od banske uprave so bile obveznosti za izvedbo porazdeljene navzdol vse do občinskih oblasti, ki so končno tudi izvajale same odvzeme oz. rekvizicijo. Izvedba rekvizicije za industrijske izdelke in rudarske proizvode pa je ostajala v domeni poveljstva vojnih oblasti. Na določen vidik rekvizicije je močno vplivalo stanje države in oboroženih sil, kajti v primeru pripravljalnega stanja so morale najmanj tričlanske komisije (en od članov je moral biti civilist iz občine, kjer se vrši rekvizicija), ki so opravljale rekviriranje živali in vozil, vsa odvzeta sredstva poplačati z gotovino, nato pa so lastniki lahko celo podali pritožbo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 8/1940). Plačilo pomeni, da se ljudje niso čutili popolnoma oropane, kljub temu da je bila višina povračil za posamezne predmete določena s strani ministrskega sveta na predlog resornih ministrstev (krajevne tržne cene so veljale le v primerih, ko takšnih določitev ni bilo). Ob gotovini, s katero se naj bi operiralo v pripravljalnem stanju, v drugih stanjih pa naj bi služila najprej za poplačilo najrevnejših slojev prebivalstva in tistih, katerih odvzeta sredstva so predstavljala edini vir vzdrževanja, sta bila kot sredstva za poplačilo predvidena tudi izdaja rekvizicijske priznanice ali bona (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 8/1940), ki pa predvideno nista bila tako ugodna za prejšnje lastnike.

Uredbe in pravilniki o odkupovanju živali, potrebne opreme in vozil za potrebe aktiviranih enot oboroženih sil, ki si sledijo od oktobra 1939 pa do avgusta 1940, pa napeljujejo, da ni moglo priti do prisilnega odvzema razpoložljivih sredstev, kar naj bi rekvizicija nekako tudi bila. O njenem izvajanju namreč ne obstoja noben dokument (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 98/1939; Službeni list kraljevske

banske uprave Dravske banovine 37/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 64/1940). Glede na to, da so bili odkupi sredstev s strani oboroženih sil z uredbo bolj ali manj urejeni že oktobra 1939, so se morale pritožbe nemških diplomatskih predstavništev, izpostavljene septembra 1940, nanašati pravzaprav na te z uredbo urejene civilno-vojaške odnose. V kolikor pa so bili mobilizacijski seznami zgledno urejeni, niti ni moglo priti do odvzemov premične lastnine pri nemških državljanih, ampak je verjetno do tega dejanja oz. verjetneje vpoklica, prišlo pri tistih, ki so se osebno raje začeli prištevati med Nemce, torej pripadnike mednarodno in vojaško močne sosednje države, katerih »nevšečnosti« v sosednji slovanski kraljevini so bile primeren vzrok za uradni mednarodni pritisk nemške države.

. . .

Tretji del tega podpoglavja pa predstavlja pregled terjatev do nekdanjih kraljevih jugoslovanskih oboroženih sil. Osnovo za prijavo t. i. vojne škode oz. terjatve predstavljal sam vpoklic, dejansko nastala škoda ali rekviriranje premične lastnine oz. sredstev. Iz obdobja, ko je bil oboroženi spopad v Kraljevini Jugoslaviji oddaljen še slab mesec oz. je upravni aparat še deloval, se je postopek vpoklica konja izvedel podobno kakor so potekali vpoklici obveznikov. Tako je posamezen lastnik dobil iz občine žigosan poziv, ki ga je v spodnjem primeru podpisal predsednik občine Bled in se je glasil:

> *Dajalec Vovk (Antona) Anton iz vasi Grad št. 119 se poziva, da pripelje dne 12. marca 1941. ob 6. uri zjutraj, zanesljivo svojega konja Prama, kobila, zatv. Dar. 157/180 – 1926 na železniško postajo Lesce-Bled, kjer se bodo utovorili v vagon in poslali na vežbo v jedinico: <u>BOJNA KOMORA, 1. PLANINSKI BATALJON ŠKOFJA LOKA – GODEŠIČ.</u>*
>
> *Od opreme mora vsak dati samo dobro uzdo.*
>
> *Dajalec živine mora s seboj prinesti hrano za tri dni, tako za sebe kakor za živino.*
>
> *Kdor se ne bo odzval temu pozivu, bo odgovarjal po vojno kazenskem zakonu* (Občina Bled 1941, Zatv. Dar. 157/180 – 1926).

V občinskem arhivu se nahaja tudi nedatiran seznam konj, opreme in voz vozarskega bataljona, kjer v glavi piše: »Na vežbi: Škofja Loka, Bitnje« (Na vežbi b.d.). Nato je v seznamu navedenih osemnajst lastnikov (nihče od naštetih ni v zgornjem pozivu omenjeni Anton Vovk), od katerih je bilo za vežbe predvidenih osemnajst konj z opremo in devet vozov. Od vseh naštetih lastnikov je nato v stolpcu konj kljukica pri petnajstih lastnikih, ob tem znaku pa je bil pri devetih v polju še znak »|« ali »/«, pri treh znak »– /« in pri enem lastniku znak »–«. Znak »|« ali »/« je bil vpisan v stolpcu oprema pri sedemnajstih lastnikih, v stolpcu voz pa sta bila omenjena znaka vpisna pri devetih lastnikih, pri štirih je bilo vpisano

»–«, ostala polja v tem stolpcu pa so ostala prazna (Na vežbi b.d.). Ta seznam se v arhivskem gradivu nahaja med ostalimi prijavami vojne škode oz. terjatev do nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske.

Nekaj dni pred izbruhom vojne v Kraljevini Jugoslaviji so se pričeli pojavljati novi obrazci, ki so jih še vedno izdale občine. Možno jih je najti napisane tako v slovenskem kot v srbohrvaškem jeziku, edina razlika med obema je v tem, da je v drugem primeru ta obrazec poimenovan kot »Obrazec XVI.« (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74). Primerek tega obrazca, ki je imel v glavi zapisano začasni reverz, ima žig občine Bled in podpis predsednika občine ter je potrjeval, da je Jula Molnar iz Zagorice 17, občina Bled, srez Radovljica oddala lastnega konja. Na dnu je pripisana številka občinskega stalnega spiska (76) in datum 3. april 1941. Ob omembi tega obrazca je potrebno izpostaviti, da je bilo takšnih dokumentov najdenih le osem (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74), a od teh osmih je kar pet lastnikov vpisanih tudi v zgoraj omenjenem nedatiranem seznamu konj, opreme in voz, vozarskega bataljona (Na vežbi b.d.). Vendar podatki v seznamu niso vedno enaki podatkom na »Obrazcu XVI.« oz. obrazcu o začasnem reverzu. Tako so podatki iz zadnjega dokumenta identični podatkom iz seznama v le dveh primerih, medtem ko je v preostalih treh primerih na »Obrazcu XVI.« izpuščeno, da je bil oddan tudi konj (Na vežbi b.d.; Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Iz istega obdobja pa je še več primerov potrdil o odvzemu premične lastnine. O tem pričajo obrazci, ki morajo biti pravzaprav občinski žigosani prepisi podatkov iz t. i. »Komorskih kart« (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74). V te se je moralo vpisovati podatke o lastniku in oddani premični lastnini. Ker izraz »komora« pomeni v vojaškem žargonu oskrbovalno enoto (Korošec in drugi 1977, 123) oz. logistično enoto, na obrazcu pa je ob podatku o vojaškem okrožju tudi podatek o tekoči številki rekrutnega spiska (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74), torej številka pod katero je bil v tem primeru konj prvič vpisan v seznam vojaško obveznih konj, se lahko domneva, da so bile komorske karte podobne seznamu mladeničev za nabor (Seznam mladeničev 1936; Spisek mladeničev 1939), morda celo zgoraj omenjenemu in lahko preglednemu, a s podatki nekoliko bolj skopemu seznamu pozvanih konj na vežbe (Na vežbi b.d.). Točen avtor oz. inštitucija, ki je sestavljala komorske karte, kot tudi zgoraj omenjen seznam konj, opreme in voz na vežbi, ni poznana. A v kolikor izhajamo iz dopisa kraljevske banske uprave, z dne 28. novembra 1939, je bilo v njem izrecno izpostavljeno, da so za določanje vojaško obvezne živine in prevoznih sredstev pristojne vojaške oblasti in organi in ne občine, katerih naloga je, da morajo pravočasno dostavljati poročila o vseh nastalih spremembah pri vojnih obveznikih, živini in prevoznih sredstvih sreskim načelstvom oz. poveljstvom vojaških okrožij (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7566/45).

Med pregledanim fondom je bilo mogoče najti vsega tri obrazce s podatki s komorske karte. Tako kot v primeru »Obrazca XVI.«, je potrebno izpostaviti, da so enaki podatki kot v zgoraj s strani občine

žigosanih prepisih podatkov s komorskih kart v enem primeru vpisani tudi v zgoraj omenjen nedatiran seznam konj, opreme in voz vozarskega bataljona (Na vežbi b.d.; Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Kronološko pa so zadnje dokumente o vpoklicu ali že kar o rekviriranju premične lastnine oz. sredstev in kot osnove za prijavo t. i. vojne škode oz. terjatve predstavljala potrdila izdana neposredno s strani kraljevih jugoslovanskih vojaških enot, ki so omenjena sredstva potrebovala. Skupaj je bilo najdenih sedem takšnih potrdil. Na njih pa so bile zapisane informacije o lastniku premične lastnine z oceno in vrednostjo le-te, rekviriranje pa je bilo datirano in potrjeno z uradnim žigom vojaške enote, ki je sredstva odvzela (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Vsi zgoraj našteti dokumenti so, poleg nedvomno še kakšnih načinov vpoklicev in rekviriranj premične lastnine oz. sredstev s strani kraljeve jugoslovanske vojske, predstavljali osnovo za prijavo t. i. vojne škode oz. terjatev do teh nekdanjih oboroženih sil. Kot je bilo že omenjeno, ti dokumenti v nadaljevanju predstavljajo osnovo za delno predstavitev obsega sredstev, ki so jih za delovanje vojske oz. oboroženih sil, prispevali civilisti. A pred tem je potrebno pojasniti, kako so se ti podatki o različnih odvzetih sredstvih zbrali v občinskem arhivu (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Osnovo pravkar zapisanemu je predstavljal spodnji dopis in nato njegov razglas prebivalstvu, dne 28. maja 1941 (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74). Ta dopis je politični komisar v Radovljici, dne 24. maja 1941, naslovil na vse podrejene občinske komisarje. V njem je na povabilo mestnega vojaškega poveljnika v Radovljici naslovnike obvestil, da je potrebno vse terjatve do bivše kraljeve jugoslovanske armade, ki lahko predstavljajo različne opravljene dobave, delavske nagrade in zaslužke prijaviti pri občinskih komisarjih. Nato naj bi občinski komisarji odposlali vse prijave na naslov »Abwicklungsstab der 538. Division in Klagenfurt« (Der politische Kommissar in Radmannsdorf 1941, Zl. 043/35) oz. v prevodu na štab 538. divizije v Celovecu.

Civilno prebivalstvo, posamezniki oz. fizične in pravne osebe so po zgornjem razglasu pričeli terjatve prijavljati na »Gemeindeamt Veldes« (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74) oz. na občinski urad Bled. V arhivskem gradivu je bilo najdenih triinštirideset prijav terjatev do nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske, katere je oddalo oz. prijavilo devetintrideset različnih fizičnih in pravnih oseb – nekatere osebe so morale namreč večkrat oddati različno premično lastnino oz. sredstva za vojsko. Vse te prijave niso bile oddane na nekem univerzalnem obrazcu, ampak so se ljudje posluževali papirja različnih formatov, od iztrganih listov manjšega formata, preko izrezanih koščkov papirja iz nekih večjih pol papirja, do nekoliko bolj uradnih tipkanih prijav na polah papirja, nekoliko daljših od formata A4. Nekaj prijav je moralo biti izvedenih tudi le z oddajo, v zgornjih odstavkih predstavljenih, uradnih obrazcev. Zadnjih je bilo skupaj dvajset, od katerih je bilo dvanajst potrdil občine Bled skupaj s tremi potrdili iz »komorskih

kart«, sedem je bilo potrdil izdanih neposredno s strani vojaških enot, eno potrdilo pa je bilo poziv konju na vojaške vaje. A več kot polovico prijav terjatev ni bilo podprtih z nobenim dokaznim gradivom oz. potrdilom o oddaji ali odvzemu. Ob dejstvu, da je bilo le pri dvaindvajsetih prijavah zapisan tudi datum pisanja oz. oddaje terjatve, je mogoče za to skupino zapisati, da je bila prva prijava terjatve oddana na občinski urad Bled 4. junija 1941, nato pa jih je bilo preostalih devetnajst oddanih do vključno 30. junija 1941, dve pa nato še 26. julija 1941; oddajo preostalih zahtevkov ni mogoče datirati. Skupno so fizične in pravne osebe, osebno ali v nekaterih primerih po zastopnikih, prijavile za 1.052.918,00 Din oz. 52.647,40 Reichsmark (RM)[176] terjatev do nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske oz. t. i. vojne škode. Od tega so 684.188 Din oz. 34.209,40 RM terjatev prijavile le tri pravne osebe. Preostala vsota odpade na terjatve fizičnih oseb, a ta vsota, kot tudi zgornja celotna vsota terjatev, ni točno določljiva, kajti v devetih primerih na terjatvah vlagatelji niso zapisali vrednosti odvzetih sredstev.[177] Z upoštevanjem hipotetičnega preračuna vrednosti sredstev iz zadnje opombe, je mogoče trditi, da so fizične osebe prijavile preko 400.000 Din oz. 20.000 RM terjatev. Skupno je bilo torej na občinski urad Bled prijavljenih za približno 1.100.000 Din oz. 55.000 RM terjatev do nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske oz. t. i. vojne škode, brez upoštevanja sredstev iz nedatiranega seznama konj, opreme in voz, vozarskega bataljona, kjer v glavi piše: »Na vežbi: Škofja Loka, Bitnje« (Na vežbi b.d.). V kolikor k zgornjemu preračunu, po enakem ključu kot zgoraj, prištejemo še sredstva s tega seznama in pri tem upoštevamo, da je šest terjatev podanih tudi s posebnimi prijavami, se skupna vsota prijavljenih terjatev dvigne na 1.210.000 Din oz. 60.500 RM.

---

[176] V nekaterih primerih je prišlo do manjšega zaokroževanja pri preračunu iz dinarjev v Reichsmark (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74), kar pomeni da je 1.052.918,00 Din dejansko predstavljalo 52.645,90 RM

[177] Ker vprašanja skupne vsote vseh terjatev ni mogoče točno podati, je vsota za devet terjatev izračunana preko določitve aritmetične sredine za posamezna sredstva (oprema, voz in oprema ter konj) glede na vrednost le-teh pri preostalih terjatvah. Tako je izračunana vrednost za odvzet voz in opremo od šestih podobnih prijav, ki po vrednosti nihajo od 1.000 Din do 6.400 Din, ocenjena na 3.400 Din oz. 170 RM. Izračunana vrednost odvzete opreme, od vsega dveh prijav, za 1.000 Din in 2.000 Din, je ocenjena na 1.500 Din oz. 75 RM. Izračunana vrednost oddanega oz. odvzetega konja, od šestih prijav, kjer je jasno podana le vrednost konja (tri dodatne prijave, v katerih je bila vrednost živali ocenjena na kar 30.000 Din, in tako močno odstopajo od povprečja, so bile izpuščene) in nihajo od 4.000 Din do 8.000 Din, je ocenjena na 5.800 Din oz. 290 RM (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74). Tako upoštevana zgornja vrednost konja (8.000 Din) je praktično identična tudi zgornji vrednosti vprežnih konj (7.900 Din), objavljeni v dveh Službenih listih kraljevske banske uprave Dravske banovine (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 98/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1940). Najnižja ocenjena vrednost konja med pregledanim arhivskim gradivom pa je bila v obdobju pred vojno 2.500 Din (Občina Bled 1939, Št. 4006). Tudi med intervjujem z lastnikom konj, se je zgoraj izračunana povprečna vrednost živali v grobem potrdila. Pred vojno naj bi namreč veljalo, da je en konj vreden toliko kot pet krav. Ker je bila krava vredna 1.000 Din, je bil potem, po grobi oceni, delavni konj vreden 5.000 Din, Lipicanec pa 6.000 Din. En konj bi bil tako težko vreden 30.000 Din, ko pa je bila v tistem obdobju gradnja hiše na ključ ocenjena na 40.000 Din, razen če lastniki niso v teh primerih upoštevali padca vrednosti dinarja v primerjavi z Reichsmark (Ambrožič 2015). Nekaj podatkov o vrednosti konj je mogoče pridobiti tudi iz poročil z živinskih sejmov, objavljenih v dnevnem časopisju.19. septembra 1939 so na živinskem sejmu na Ptuju konji dosegli vrednost od 800 do 4.000 Din (Slovenec 1939c, 26. september), čez dobra dva meseca, 25. novembra 1939, prav tako na živinskem sejmu na Ptuju, pa so cene za posamezno žival nihale, glede na kakovost in velikost, od 700 do 6.000 Din, žrebeta pa od 1.300 do 2.700 Din (Slovenec 1939b, 30. november). Glede na povzetek iz hrvaškega Jutranjega lista, pa so v Koprivnici, kraju SV od Zagreba, v bližini madžarske meje, v začetku maja 1940, poltežki konji namenjeni za prodajo v Nemčijo, dosegli nakupne vrednosti od 6.000 do 8.000 dinarjev (Slovenec 1940b, 11. maj). V območjih vrednosti, pridobljenih iz dnevnega časopisja, pa se nahajajo tudi vrednosti konj iz uporabljenih prijav.

Omenjenih devet terjatev brez podanih vrednosti odvzetih sredstev so v štirih primerih predstavljale terjatve za odvzet oz. oddan voz in opremo, v dveh primerih terjatve za odvzeto oz. oddano živinsko opremo, nato pa je bila ena terjatev za odvzetega oz. oddanega konja skupaj z vozom in ena za oddanega oz. odvzetega konja s pripadajočo opremo. Ena terjatev za voz in opremo ni vključena v ta hipotetičen izračun, kajti obstaja domneva, da je to zgolj dvojnik terjatve, s katero je fizična oseba že prijavila t. i. vojno škodo, kar pomeni, da je približna vrednost za osem terjatev brez podanih vrednosti za odvzeta oz. oddana sredstva s strani vlagateljev, lahko znašala 31.600 Din oz. 1.580 RM.

Kar pa je še posebej pomembno za to poglavje je dejstvo, da se praktično vse terjatve nanašajo na odvzem konj oz. vlečne živine, vozov in neobhodno potrebne živinske opreme v občini Bled, prvenstveno fizičnim osebam. V triinštiridesetih prijavah terjatev je bilo tako prijavljenih osemnajst odvzemov konj, petnajst odvzemov vozov in triindvajset odvzemov živinske opreme (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74). Če pa k tem podatkom prištejemo še podatke z nedatiranega seznama konj, opreme in voz, vozarskega bataljona, pri katerem v glavi piše: »Na vežbi: Škofja Loka, Bitnje« (Na vežbi b.d.) ter upoštevamo, da so bile nekatere terjatve s tega seznama že podane posebej in se jih zato ne upošteva dvakrat, je mogoče zaključiti, da so civilisti v občini Bled prispevali za delovanje vojske oz. oboroženih sil dvaintrideset konj, enaindvajset vozov in štiriintrideset kompletov oz. kosov živinske opreme. V sedmih primerih so bili posameznikom odvzeti konj, voz in oprema, v dveh primerih konj in oprema (od tega v enem primeru dve opremi) v enajstih primerih pa voz in oprema (od tega v enem primeru zopet dve opremi) (Na vežbi b.d.; Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Ob nadaljnjem pregledu zahtevkov bi bilo mogoče trditi, da so odvzemi oz. oddaje lastnike teh sredstev različno pestile ali pa so zgolj poskusili izkoristiti napoved povračila vojne škode. Štirje namreč v prijave terjatev zapišejo tudi daljša pojasnila, kako je njihovo gospodarstvo trpelo in kako so morali opravila, ki bi jih lahko drugače opravili s konji, opravili z najetimi delavci. Zaradi odsotnosti zgornjih sredstev (kar se praktično v vseh primerih nanaša na konje) zato posamezniki med terjatve v enem primeru uvrščajo tudi plačilo za najete poljske delavce, nato v enem primeru stroške nastale ob oddaji živali vojski in v petih primerih dnevno nadomestilo za odsotnost živali oz. nek pavšal izpada dohodkov zaradi odsotnosti živali ter ponovno v petih primerih stroške iskanja živali. Vse ravnokar omenjene postavke terjatev v prijavah niso izrecno ločene od ostalih sredstev, zato so upoštevane v zgornji skupni vsoti vojne škode (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Pravne osebe so podale le tri zahtevke terjatev in sicer za kavcijo za gostilniške storitve 2. planinskemu bataljonu iz Bohinjske Bele, za gradnjo vojaških barak v Radovljici in za odvzeta prevozna sredstva (štirje avtobusi in tovornjak) skupaj s pripadajočim gorivom (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Vendar pa so se predstavljeni zahtevki terjatev do nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske nanašali na posamezna dejanja oddaje ter nato odvzema oz. rekviriranja. Med pregledanimi terjatvami je v petindvajsetih primerih možno najti zapisane in berljive datume omenjenih dejanj. Tako je možno časovno slediti postopnemu naraščanju potreb po sredstvih, ki so jih za delovanje vojske oz. oboroženih sil prispevali civilisti. Do prve oddaje je v občini Bled prišlo že 10. maja 1940. Takrat je bil pri družbi Alp-Auto-Bled prevzet en avtobus s pripadajočim gorivom. A prvo večje število oddaj oz. po vsej verjetnosti vpoklicev štirih konj na vojaške vaje, je bilo v obdobju pred začetkom oboroženega spopada v Kraljevini Jugoslaviji izvedeno nato 12. in 13. marca 1941. Temu je 24. marca 1941 ponovno sledil odvzem

avtobusa z gorivom pri družbi Alp-Auto-Bled. Številčnejši datirani odvzemi so se pričeli 3. aprila 1941, ko so bili odvzeti dva avtobusa in tovornjak z gorivom, dva konja, trije vozovi in sedem kompletov opreme za živino, naslednji dan, 4. aprila, pa je sledilo še pet datiranih odvzemov in sicer dva konja, ena vprežna živina, voz in oprema. Po izbruhu sovražnosti so bili 7. aprila 1941 odvzeti štirje vozovi in trije kosi opreme za živino, 8. aprila pa še eno osebno vozilo. Ob naštetem bi bilo možno k datiranim odvzemom 7. aprila 1941 prišteti tudi tri dodatne odvzeme dveh vozov z opremo in dva komata, ki pa imajo na potrdilih težko berljiv dan odvzema – ta še najbolj spominja na številko sedem. Ob teh datiranih dejanjih v prijavljenih terjatvah je še kar sedemnajst nedatiranih dejanj v prijavljenih terjatvah oz. so v njih ljudje zgolj zapisali, da je prišlo do odvzemov lastnine. Od zadnjih zadev se pri datiranju razlikuje le ena, ki je pogojno datirana z zapisom »zadnji večer umika vojske« (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

Po pregledu naraščanja potreb s približevanjem oboroženega spopada pa se zastavlja tudi vprašanje, kdo je te odvzeme opravljal. Prelomni datum je 6. april 1941, kajti po njem, torej 7. in 8. aprila 1941, so odvzeme sredstev opravljale le še vojaške enote neposredno pri ljudeh, brez vmesnega posredovanja občine oz. njenih uradnikov. V dneh 7. in 8. aprila 1941, skupaj s težko berljivimi potrdili izdanimi po vsej verjetnosti 7. aprila in zadnjega večera umika vojske, so vojaške enote tako v devetih primerih, neposredno pri ljudeh prevzele sedem vozov, šest kosov opreme za živino in dva komata ter eno osebno vozilo, za kar pa so same izdale šest potrdil o odvzemih oz. o rekviziciji. Vseh teh šest potrdil so v omenjenih dneh izdale enote 2. planinskega bataljona iz Bohinjske Bele, in sicer v treh primerih 1. četa, v treh posamičnih primerih pa še 4. četa, mitralješka četa in četa pratežnega orožja. Brez potrdil so lastniki en odvzem 7. aprila pripisali neznani četi 2. planinskega bataljona, s pripisom kraja Dolenja vas (ta kraj ima v uradnem žigu pripisan tudi že omenjena četa pratežnega orožja, ki je 7. aprila izvedla datiran in potrjen odvzem). Edini datiran odvzem 8. aprila pa je bil pripisan domnevno štabu 2. posadkovnega[178] bataljona, in sicer za odvzem civilnega osebnega vozila. Če je bil 8. april 1941 zadnji večer umika vojske in so po 6. aprilu odvzeme opravljale le vojaške enote, je morala neka enota, glede na površno datirano terjatev zgolj z zapisom, da je do tega prišlo zadnjega dne odhoda vojske in brez uradno žigosanega potrdila, na ta dan, torej 8. aprila 1941, odvzeti tudi voz z opremo. Pred 6. aprilom 1941, skupaj z enim primerom nedatiranega odvzema, so verjetno vse odvzeme sredstev opravljale občine oz. njeni uradniki ali pa so bili zadnji vsaj prisotni pri odvzemih in predajah sredstev oboroženim silam. Iz tega obdobja je namreč večje število potrdil, skupaj s tremi »komorskimi kartami« kar dvanajst, ki imajo kot izdajatelja oz. pošiljatelja napisano občino Bled (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74).

[178] Predvideno je posadkovni tukaj bolj razumljen kot domača posadka iz bližnje vojašnice.

Če je mogoče po izbruhu sovražnosti v nekaterih primerih točno določiti v katere vojaške enote so šla odvzeta sredstva, pa se zastavlja to vprašanje tudi za obdobje pred 6. aprilom 1941. Pri omenjenih občinskih potrdilih je mogoče šest lastnikov iz skupka prijav vojne škode najti tudi na seznamu konj, opreme in voz vozarskega bataljona z naslovom: »Na vežbi: Škofja Loka, Bitnje« (Na vežbi b.d.). Poleg teh naj bi ena oseba svoja sredstva, glede na občinsko potrdilo, oddala v 1. planinski bataljon v Škofji Loki, ena potrjena oddaja brez omembe občine je bila izvedena v štab 3. bataljona iz Škofje Loke, neka druga oddaja, z dne 10. maja 1940, pa naj bi bila, brez vsakršnega potrdila, torej zgolj po navedbi lastnika, izvedena v štab 2. posadkovnega bataljona. V primeru dveh nedatiranih odvzemov, brez potrdil, so bila sredstva oddana tudi v 2. planinski bataljon z Bohinjske Bele ter v poveljstvo bojne komore, torej oskrbe oz. logistike 3. planinskega bataljona in v 2. četo bojne komore iz Srednje Vasi s pripisom »(Podbrezje)« (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74)

. . .

Kot je bilo že zapisano je pričetek oddajanja zgornjih prijav terjatev do nekdanjih kraljevih jugoslovanskih oboroženih sil predstavljal dopis in nato razglas le-tega prebivalstvu, 28. maja 1941 (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74). V dopisu je bilo sicer izpostavljeno, da naj bi terjatve predstavljale različne opravljene dobave, delavske nagrade in zaslužki (Der politische Kommissar in Radmannsdorf 1941, Zl. 043/35), a ljudje so prijavljali zlasti odvzeme konj, voz in živinske opreme. Vrednost oddanih in nato odvzetih oz. rekviriranih sredstev je bila v večini primerov ocenil prijavitelj sam in je v drugi najvišji terjatvi za konja in stroške iskanja le-tega bila kar 31.840 Din oz. 1.592 RM. Najvišja posamezna terjatev, ki jo je podala fizična oseba, je dosegla celo 34.500 Din oz. 1.725 RM, in sicer za odvzetega konja in osebno vozilo. Če izpostavimo zgolj konje, je z današnjega stališča težko oceniti zakaj je njihova vrednost po ocenah prijaviteljev nihala od 4.000 do 30.000 Din oz. od 200 do 1.500 RM (Vojaške zadeve – 1928–1945, t. e. 74), s tem da je bila vrednost konja pred vojno v enem od dokumentov ocenjena tudi na zgolj 2.500 Din (Občina Bled 1939, Št. 4006). Ne glede na to kakšni so bili nameni za zapise takšnih vrednosti odvzetih sredstev,[179] pa ljudje v primeru konj niso bili poplačani v denarju. S porazom kraljeve jugoslovanske vojske je bilo na razpolago mnogo konj, ki so bili zajeti v okviru vojnega plena ali pa so prosto tavali. Zato so t. i. dajatelji v primeru, ko so dokazali oddajo konja, takšno žival tudi dobili nazaj. Ob tem je bilo pomembno le, da se lastniku vrne nek konj in se s tem reši terjatev, ne pa da se mu vrne njegov oddani konj, kljub temu, da naj bi ti ob prevzemu dobili na kopita

[179] Ena iz med možnosti za takšno prijavljanje vrednosti terjatev je morda upoštevanje dejstva, da je okupator nerealno vrednotil dinar. Po okupaciji Kraljevine Jugoslavije je bilo namreč razmerje valutnih tečajev določeno enostransko, z namenom razvrednotenja nacionalne valute. Tako je bilo 100 predvojnih dinarjev vrednih le 5 Reichsmark ali 30 italijanskih lir oz. 10 madžarskih pengö (Kos 1977, 12). Temu razvrednotenju so se nekoliko zoperstavili le oblastni organi narodnoosvobodilnega gibanja, ki so za vplačilo posojila določili valutni tečaj 100 Din za 38 italijanskih lir (Regent 1952, 102). Kljub nihanju vrednosti dinarja, pa je bila ta pred vojno in tik po njej enaka v primerjavi z ameriškim dolarjem, in sicer 50 Din za 1 ameriški dolar. Prvič je bilo to razmerje ponovno določeno 12. aprila 1945, nato pa 24. maja 1949 dodatno potrjeno še po pravilih Mednarodnega denarnega sklada (Banka Slovenije, 2006).

zapisane evidenčne številke. Tako se je tudi pripetilo, da je lastnik za oddanega vojaško obvezanega Lipicanca dobil nazaj vojaškega konja z vsemi hibami pridobljenimi med služenjem (Ambrožič 2015).

5.4.3.3 Prekrški in težji prestopki pri mobilizaciji 1939–1941

Glavna problematika, ki je spremljala mobilizacijo se je nadaljevala tudi v novem obdobju. Sresko načelstvo v Radovljici je vsem predsednikom občin, dne 20. septembra 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 253/3), poslalo ista navodila kot v že predstavljenem povelju sreskega načelstva v Radovljici, z dne 25. julija 1935 (Sresko načelstvo 1935, Pov. Št. 6214/1). Z razglasom tega povelja, 24. septembra 1939, naj bi bili vsi gostinski lokali in osebe, ki bi lahko točile alkohol, predvsem pa vojaški obvezniki, seznanjeni z izdano prepovedjo točenja alkoholnih pijač na območju vsega sreza. Za vpoklicane je bila omejitev dodatno razširjena na prepoved uživanja omenjenih pijač v času od dostave pozivnic za vojaške obveznike občinam, do prihoda vojaških obveznikov v vojaške enote na področju radovljiškega sreza. Vsem morebitno vpletenim v kršenje povelja je bila zagrožena denarna kazen od deset do petsto dinarjev oz. zapor od enega do deset dni. S to naredbo, ki se je sklicevala na člene 66, 67 in 69 Zakona o notranji upravi, se je tako poskusilo preprečiti izgrede zaradi preveč zaužitega alkohola ob vpoklicih obveznikov v vojaško službo, omogočiti pravočasen prihod vpoklicanih na službena mesta in posledično hitro poslovanje vojaških poveljstev ob razporejanju vpoklicanih vojaških obveznikov (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 253/3). Enaka navodila so bila nato podana ob vpoklicu na orožne vaje, 20. marca 1940, a bolj zanimiv je uvod navodil, po katerem naj bi štab Dravske divizijske oblasti s svojim opozorilom Str.Pov.Dj.Br.1046, z dne 11. marca 1940, preko kraljevske banske uprave in z vednostjo bana podpisanega namestnika pomočnika in načelnika upravnega oddelka, vsem sreskim načelnikom, upravnikom policije v Ljubljani, predstojnikom mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju in policijskemu komisarju na Jesenicah, prosil za ponovno objavo zgornjih navodil, da se ne bi ponovili izgredi ob vpoklicu obveznikov na orožne vaje iz jeseni 1939 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/1). Glede na tematiko navodil je mogoče upravičeno domnevati, da je bil vzrok za izgrede, izpade in nedisciplino ravno alkohol pri obveznikih, katerega povelje sreskega načelstva v Radovljici vsem predsednikom občin 20. septembra 1939, ni omejilo. Odzivi na ta dejanja s strani uradnih organov so se nato vrstila vse do konca leta 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1393/2; Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3; Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1688/1). A več o tem v nadaljevanju.

Praktično ista navodila, kakršna so bila razglašena 24. septembra 1939 in bila nato zopet uporabljena za vpoklic 20. marca 1940, so bila nato ponovno javno razglašena konec aprila 1940 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 498/1). Ponovno enaka razglasitev, a z le manjšima spremembama, je bila predvidena za konec maja 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32). Pri tej razglasitvi je morda vmesno izpostaviti, da so bila tokrat navodila za različne stopnje civilnih oblasti ponovno izrecno

pripravljena na željo vojaških oblasti, a tokrat ne s strani štaba Dravske divizijske oblasti, kot v primeru orožnih vaj, 20. marca 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/1), ampak, glede na zapis, na poziv poveljnika četrte vojne oblasti (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32a). Omenjeni manjši spremembi sta bili obdobje omejitve alkohola, in sicer na skupaj tri dni (dan pred vpoklici, na dan vpoklicev in dan za tem) ter dvig kazni za prekrške, ki so se še naprej kaznovali po členu 69, točki 2 Zakona o notranji upravi, a z upoštevanjem dvanajstega odstavka zakona o spremembah in dopolnitvah zgornjega zakona, ki je kazni oz. globe predvidel od deset do tisoč dinarjev oz. v kolikor se globa ne plača v določenem roku, z zaporom od enega do dvajset dni. Ta razglasitev je bila z obema spremembama zgolj predvidena, kajti v občini Bled je do njenega razglasa prišlo šele na dan vpoklicev, 25. maja 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32a).

V nadaljevanju se je izkazalo, da zgornje sklicevanje na poveljnika četrte vojne oblasti ni nekaj posebnega. V povelju o prepovedi točenja alkoholnih pijač vojaškim obveznikom v času vpoklica na orožne vaje, 26. junija 1940, je namreč mogoče prvič jasneje slediti poti prošnje, ki je bila izdana ravno s strani četrte vojne oblasti. To pomeni, da če že niso bila vsa druga povelja izdana s strani te vojne oblasti, pa so morali podrejeni vsaj izvrševati, na dolgi rok, veljavna pravila dela in obnašanja, v tem primeru pač izrecno izpostavljena s strani poveljnika četrte vojne oblasti. Od tukaj je bilo povelje nato posredovano preko Štaba Dravske divizijske oblasti v Ljubljani na najvišje civilno upravno telo, katerega je v tem primeru predstavljala kraljevska banska uprava Dravske banovine, od tam pa nato preko končnega povelja naprej vsem sreskim načelnikom, upravniku policije v Ljubljani, predstojnikom mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju in policijskemu komisarju na Jesenicah. V primeru civilnih oblasti je moralo nato sresko načelstvo naredbo in okrožnico takoj po prejemu dostaviti »orožniškim četam, vodom in postajam, ter občinam svojega območja z ustreznimi in izčrpnimi navodili« (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33). »Ustrezna in izčrpna navodila« so predvidevala ravnanje po že predstavljenih navodilih ob vpoklicu na orožne vaje, 20. marca 1940[180] in po navodilih oz. naredbi, ki pa je bila prepozno objavljena oz. je v veljavo na Bledu stopila šele na dan vpoklica, 25. maja 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32a; Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33). Ob teh ustreznih in izčrpnih navodilih je bilo naročeno tudi, da se na odhodnih železniških postajah poveča število prisotnih orožnikov (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33), kar je moralo biti predvideno za primer preprečevanja izgredov.

Zadnja navodila so bila nato izdana za vpoklic na orožne vaje, 11. avgusta 1940. Pisana so enako kot navodila za vpoklic na orožne vaje, 26. junija 1940 in prav tako vsebujejo predstavljeno t. i. pot nastanka navodil, v njih so citirana ista relevantna predhodna navodila, dodatno z navodili za 26. junij

[180] Takrat je bilo sicer podano bolj opozorilo pred izgredi ter, s sklicevanjem na predhodno navodilo, razlogi za sprejetje prepovedi (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/1; Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33).

1940, posebej pa se izpostavlja potreba po večjem številu orožnikov. Prilogo k tem navodilom je predstavljala tudi naredba s členi pravil za postopanje, identičnimi kot so bila izpostavljena v zgornjih odstavkih, a s spremenjenim datumom vpoklica (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/38). S temi zadnjimi navodili, v primerjavi z ostalimi, je ustvarjena slika, da se je postopek vpoklica razvijal in od tarnanja nad obvezniki in pristojnimi civilnimi uradniki, prišel do stopnje, na kateri so bili obvezniki pod grožnjo visokih kazni v spremstvu orožnikov pospremljeni v vojaške vrste oz. v redni kader oboroženih sil.

. . .

Glede na zgornje arhivsko gradivo je možno trditi, da je bilo uživanje alkohola in pod vplivom le-tega povezana dejanja največji problem vpoklicev. A ne glede na to je bil glede na dokumente in odzive nanj le en nabor nekaj posebnega, kajti poleg alkohola je takrat prišlo tudi do drugih dejanj, ki bi jih lahko glede na zapise avtorjev »poskušala izrabiti tuja obveščevalna služba v škodo naše države in našega naroda« (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1393/2).

Konec septembra 1939 je potekal vpoklic na orožne vaje in vojaški obvezniki so bili v primeru občine Bled že 24. septembra 1939 seznanjeni (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 253/3) s »proti alkoholnim razglasom«. A določila tega razglasa, znana nedvomno že od prej, med ljudmi in obvezniki niso bila dosledno spoštovana, kajti prišlo je do izgredov, izpadov in nediscipline (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/1). Vsa ta dejanja so spodbudila odzive različnih uradnih inštitucij, ki so se vrstila vse do konca leta 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1393/2; Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3; Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1688/1).

Prvi, ki se je odzval na dejanja, do katerih je prišlo med odhodom na orožne vaje, je bil ban Dravske banovine, čigar državotvorni apel je bil preko sreskega načelstva v Radovljici, 9. oktobra 1939, posredovan vsem podrejenim občinam. Ta se je glasil:

> *Iz poročil, ki sem jih dosedaj prejel, z zadovoljstvom ugotavljam, da se vojaški obvezniki v splošnem disciplinirano in polnoštevilno odzivajo pozivom vojaških oblastev na orožne vaje in se pravočasno prijavljajo svojim komandam, kakor jim je to naročeno. Ogromna večina vojaških obveznikov se zaveda, kako velikega pomena je za državo vojaška služba, ki je sicer, kakor vsi vemo, polna velike odgovornosti in združena večkrat z ogromnimi težavami, ki pa se jo mora kljub temu udano, zvesto in vestno izvrševati. Hitro in polnoštevilno odzivanje vojaških obveznikov na orožne vaje, dokazuje, da so obvezniki narodno zavedni in ponosni na svoj narod in svojo državo ter da so pripravljeni žrtvovati se za obrambo svojega naroda, svoje domovine in svojega kralja. S takim svojim hvalevrednim in častnim postopanjem dajejo narodu*

in državi najboljše in najlepše spričevalo in dokazujejo, da je naš narod narodno in politično zrel ter vreden svoje svobode in svojega samostojnega življenja.

Žal pa moram ob tej priliki ugotoviti neke nečastne izjeme. Obveščen sem namreč, da se o priliki odhajanja vojaških obveznikov na orožne vaje dogajajo tudi neredi manjšega ali večjega značaja. Nekateri vojaški obvezniki se ob tej priliki opijanijo, kar ima večkrat za posledico, da se potem vedejo nedostojno, razgrajajo, izzivajo in vzklikajo nedovoljene vzklike celo protidržavne vsebine in take, ki so žaljivi za naš narod in našo državo in ki niso vredni svobodnega naroda. Tako postopanje nekaterih brezvestnih vojaških obveznikov meče neugodno luč tudi na ostale obveznike in ustvarja videz nediscipline in nekulturnosti, ter politične nezrelosti našega naroda. Tako ponašanje je treba obsoditi, zlasti, če se to vrši na javnem prostoru. Dolžnost vseh merodajnih činiteljev je, da take izgrede onemogočijo in jih v kali zatrejo.

Z ozirom na obrazloženo je neobhodno potrebno, da se pijančevanje in razgrajanje vojaških obveznikov prepreči, vsled česar naj predsedniki občin, kakor tudi občinski odborniki vplivajo na vojaške obveznike, ko bodo dobil pozive na orožne vaje in odhajali v svoje vojaške edinice naj spotoma ne pijančujejo in naj ne razgrajajo ter se ne obnašajo nedostojno, zlasti pa naj ne delajo protidržavnih ali protinarodnih vzklikov, ker tako ponašanje ni vredno in ni dostojno zrelega naroda. Vojaške obveznike naj se opozori, da bodo proti njim, če bodo kršili zakonske predpise, postopale pristojne vojaške oblasti z vso strogostjo po vojaških predpisih, ker spadajo vojaški obvezniki od trenutka, ko jim je bil vročen poziv na orožne vaje, pod vojaško disciplino. Predsedniki občin in drugi činitelji občine naj uporabijo vso svojo avtoriteto in vplivajo na vojaške obveznike, zlasti tedaj, ko se iz občine hkrati poziva večje število obveznikov na orožne vaje. Priporočajo naj jim, da se zadržujejo mirno, da se podajo po najkrajši poti na omenjeno mesto in takoj javijo svoji komandi.

Povabite tudi predsednike prosvetnih in telovadnih društev, kakor tudi duhovščino, učiteljstvo in vse druge vidnejše činitelje javnega življenja (predstavnike večjih podjetij, tovarn itd.), da vplivajo na vojne obveznike v gornjem smislu. Obveznikom je potrebno predočati vse težke in slabe posledice, ki lahko nastanejo iz takega postopanja in ki jih bodo občutili in morali nositi predvsem sami, ki pa bodo imele gotovo slab vpliv tudi na celoto. Poudariti moram, da bo vse nerodnosti vojaških obveznikov poskušala izrabiti tuja obveščevalna služba v škodo naše države in našega naroda. Sedanji čas zahteva od vseh nas brez izjeme popolno in neomejeno požrtvovalnost in podreditev vseh osebnih in drugih koristi splošnim državno-obrambnim in narodno-obrambnim interesom.

Naročam, da se po teh navodilih strogo in vestno ravnate, da v tem postopate inicijativno in storite vse, da se bodo pozivi na orožne vaje izvršili disciplinirano in v najlepšem redu.

Poskrbite, da bodo med vojaškimi obvezniki, ki bodo pozvani na orožne vaje, Vaši zaupniki, ki bodo pazili na ponašanje obveznikov do prihoda v vojaško komando. Vaša dolžnost je, da pri zatiranju gori opisanih za narod in državo škodljivih in sramotnih pojavov z vsemi močmi sodelujete (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1393/2).

Poleg izpostavljenega problema z alkoholom, je prvič omenil tudi vzklikanje in izzivanje z nedovoljenimi oz. protidržavnimi gesli, kar bi lahko uvrstili kot prekršek po 3. členu banske Uredbe o ohranitvi javnega reda in miru zaradi vzdrževanja popolne nevtralnosti,[181] ki je prepovedoval uporabo simboličnih kretenj, znamenj, slik ter prepevanje pesmi in igranje godb, ki bi lahko propagirale v korist ali škodo katerekoli takrat vojskujoče se države.[182] Slednja uredba je bila objavljena 4. oktobra 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 79/1939), kar vsaj glede na datum objave uredbe in nato banovega apela podpira domnevo, da dejanja vojaških obveznikov le niso bila tako nedolžna, če je moralo morda ravno zaradi tega priti do izdaje Uredbe o ohranjanju javnega reda in miru.

Hkrati z apelom in uredbo bana so svoja opažanja podali tudi v oboroženih silah. Resorno ministrstvo oz. neposredno minister vojske in mornarice je z dopisom Str.Pov.Dj.Ob.br.1290, z dne 28. septembra 1939, obvestil ministra za notranje zadeve, »da se opaža, da se razširjajo letaki, v katerih se poziva prebivalstvo naj se ne odziva pozivom svojih oblastev« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3), zaradi česar je zadnji neposredno na kraljevsko bansko upravo Dravske banovine 30. septembra 1939 naslovil dopis Str.Pov.I.br.159. V njem je zaradi morebitne škode, ki jo lahko povzroči protidržavno delovanje, odredil na osnovi 1. člena Zakona o notranji upravi:

- da morajo vse ministrstvu za notranje zadeve podrejene oblasti ravnati tako, da se vsako protidržavno delovanje, tiskanje in razširjanje letakov onemogoči že na začetku, proti storilcem teh dejanj pa naj se uvedejo hitri in energični postopki, v skladu z zakonom o zaščiti javne varnosti in reda v državi ter

[181] K naporom za vzdrževanje popolne nevtralnosti je možno prišteti tudi Naredbo o prepovedi nabiranja prostovoljcev, z dne 16. septembra 1939. Z njo je bilo na vsem državnem ozemlju prepovedano nabiranje prostovoljcev za katerokoli vojskujočo se državo, izvajanje propagande v namen pridobivanja prostovoljcev, prepovedan je bil odhod iz države v ta namen ali tudi prehod države z omenjenim ciljem, prepovedano pa je bilo tudi vsakršno zbiranje prostovoljnih prispevkov za katerokoli vojskujočo se državo, z izjemo Rdečega križa (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 74/1939).

[182] Preostali členi omenjene uredbe so prepovedovali: sprejemanje tujih oddaj radijskih postaj na odprtih prostorih in v javnih lokalih (gostilnah, kavarnah, bifejih itd.), kakor tudi v zasebnih stanovanjih pri odprtih oknih, trgovine z radijsko opremo pa so lahko oddaje prenašale le z jakostjo, na kateri jih ni bilo mogoče slišati na ulico, nošenje krojev, oblek, emblemov, znakov, zastav in podobnega ter izpostavljanje časopisov, objav, knjig, slik in drugih predmetov, ki bi lahko služiti kot propagandno sredstvo v korist ali škodo katere koli vojskujoče se države, razen s strani oblasti dovoljene stvari. Zagrožene denarne globe v primeru prekrškov so glede, na 2. točko, 69. člena Zakona o notranji upravi in njegovih dopolnitvah, segale vse do 1.000 Din ali do dvajset dni zapora (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 79/1939).

- da iste podrejene oblasti točno in hitro izvajajo naloge in odredbe vojaških oblastev in da se vojaški obvezniki, ki ne izpolnijo vojaških odredb, takoj aretirajo in izročijo vojaškim oblastem zaradi nadaljnjega postopanja po zakonu (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3).

Zgornjo odredbo je nato kraljevska banska uprava Dravske banovine prepisano posredovala 16. oktobra 1939 vsem sreskim načelnikom, upravniku policije v Ljubljani, predstojnikom mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju, komisarjema železniške in obmejne policije v Mariboru in na Rakeku ter policijskemu komisarju na Jesenicah. Ker so bili vojaški obvezniki od vročitve poziva na orožne vaje podrejeni vojaškim zakonom, so bili vsi naslovniki v odredbi opozorjeni tudi na člene 43, 44, in 46 vojaškega kazenskega zakonika, ki so se glasili:

> *Člen 43. Kdor ne izvrši kot organ državnega ali samoupravnega oblastva točno in pravočasno naredbe vojaškega oblastva, ki se nanaša na prijavo ali izvršitev mobilizacije, se kaznuje z robijo* [zaporno kaznijo oz. prisilnim delom] *najmanj 5 let.*
>
> *Kdor ne izvrši vsake druge naredbe vojaškega oblastva, se kaznuje v mobilnem stanju s strogim zaporom, v vojnem stanju pa z robijo.*
>
> *Člen 44. Kdor se ne odzove ali se protivi izvršitvi popisa moštva, živine, voz, materiala, zgradb, tvornic, rudnikov, podjetij i.dr., odrejenega za vojaške potrebe, ali odrejene obče ali delne, poskusne ali dejanske industrijske, ekonomske ali druge mobilizacije; nadalje oni, ki poda pri tem lažne ali nepopolne izjave ali podatke ali sicer kaj prikrije ali v obče ovira izvršitev, se kaznuje s strogim zaporom od 2 do 5 let v denarju od 10.000.- do 100.000.- dinarjev.*
>
> *Prav tako se kaznuje, kdor stori v pripravljenem mobilnem ali vojnem stanju kaj zoper odredbo ali prepoved, ki je bila pristojno ukrenjena zaradi državne obrambe in vojevanja.*
>
> *Člen 46. Kdor pozivlje ali nagovarja enega li več podčastnikov ali vojakov na neposlušnost, nepokorščino ali upor ali nagovarja ali naslavlja enega ali več rekrutov ali obveznikov, naj se ne odzovejo k pozivu vojaškega oblastva, se kaznuje: v rednem stanju s strogim zaporom najmanj šest mesecev, v mobilnem stanju z robijo, v vojnem stanju z dosmrtno robijo, na bojišči pa s smrtjo* (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3).

V zaključku tega dela odredbe so bili naslovniki naprošeni, da storijo vse, da bi se zgoraj zapisano dosledno izvajalo. Ob tem pa jim je bilo naročeno tudi, da naj starešine podrejenih oblastev oz. uprav opozori na njihovo osebno odgovornost za primer nepravilnega in nedoslednega izvajanja zapisanega in da naj se zoper tiste, ki bodo kršili zgornjo naredbo, ne glede na to ali so to državni ali občinski

organi, takoj odredi disciplinski postopek in to neglede na morebitno postopanje po členu 43 vojaškega kazenskega zakonika (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3).

Drugi del naredbe kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 16. oktobra 1939, pa je predstavljalo posredovanje drugega dopisa Pov.I.br. 53.718 ministrstva za notranje zadeve, z dne 3. oktobra 1939. V njem so bili naslovniki obveščeni, da je prišlo do nekaterih primerov napeljevanja vojaških obveznikov h nepokorščini vojaškim oblastem, pri čemer so se ti agitatorji posluževali »lažnih in alarmantnih vesti« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3). V nadaljevanju je zato ministrstvo izpostavilo, da so za zgornja dejanja, ki so zajeta in omenjena tudi v 46. členu vojaškega kazenskega zakonika, in v kolikor jih zagrešijo nevojaške osebe, po 7. členu omenjenega zakonika, odgovorni potemtakem tudi civilisti oz. se lahko te nevojaške osebe za ta dejanja preganja po vojaškem kazenskem zakoniku. Minister je ob tem podal usmeritev, da je v primeru zgornjih dejanj potrebno s takšnimi civilnimi osebami postopati hitro in »najstrožje po zakonu« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3) ter naročil, da se v primeru takšnih kaznivih dejanj poroča neposredno ministrstvu skupaj »z označbo kako je bilo postopanje s krivci« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3). Pod oba dela naredbe kraljevske banske uprave Dravske banovine je sresko načelstvo v Radovljici vsem predsednikom občin zgolj dodalo pripis in navodilo »V vednost. Odredbe vojaških oblastev vršite točno in hitro, da se izognete težkim kazenskim posledicam« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7934/3).

Po izpostavljanju prepovedanih dejanj, kot so delovanje tujih obveščevalnih služb, protidržavna propaganda in nagovarjanje k nepokorščini, je bilo kot zadnje s strani sreskega načelstva v Radovljici naslovljeno izzivanje in žaljenje vojske in vojaških oseb. 27. decembra 1939 je omenjeno načelstvo vsem podrejenim občinam razposlalo okrožnico Pov. št. 1688/1, v kateri je z velikim patriotskim zanosom stopilo v bran oboroženim silam Kraljevine Jugoslavije oz. v kateri se je dotaknilo zadnjega problema. V tem dopisu je bila namreč, ob izpostavljanju takrat trenutnih izrednih razmer, poudarjena potreba po varovanju ugleda oboroženih sil in oseb, ki so pod vojaško zastavo. Vsakršna žalitev vojaških oseb, zlasti pa izzivanje, je bilo ocenjeno kot škoda državnim interesom, zaradi česar je bila dolžnost vsakega rodoljuba, da stremi k temu, da ne prihaja do omenjenih incidentov. Le-te namreč izzivajo ali osebe pod vplivom alkohola ali pa tisti, ki so zavedno ali nezavedno v službi tujih interesov oz. tujine (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1688/1).

Vojska je bila v nadaljevanju predstavljena, kot najvažnejši in najmočnejši instrument državne obrambe ter kot institucija, ki zaseda v državi posebno mesto. Glede na pisanje naj bi bila distancirana od raznih notranjih trenj in z njimi, v razvoju narodov, neizbežno povezanimi dogodki; ob tem naj bi bila glede na ustavo podrejena neposredno vrhovnemu poveljniku v državi, torej kralju, zaradi vsega naštetega pa je

predstavljala element stalnosti v državi. Dobro oborožena, disciplinirana in v narodnem duhu vzgojena vojska naj ne bi bila samo zaščitnica meja države, svobode naroda in njegove suverenosti, temveč tudi garant notranjega miru ter zakonitosti in reda v državi. Pod njenimi zastavami naj bi se, glede na pisanje avtorja teksta, zbiral cvet naroda, v njej je bila poosebljena narodova sila, kakor tudi njegova volja, da po potrebi s krvjo brani svojo in svobodo svoje rodne zemlje (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1688/1).

Zaradi tega položaja in zaradi nalog, ki so ji namenjene, je bil avtor mnenja, da se mora vojski priznati nek izjemen status v primerjavi z ostalimi državnimi ustanovami. Ker so zadnje lahko bile plod takratnih trenutnih potreb ali izraz trenutne situacije, ustanovljene v interesu te ali one politične, gospodarske ali druge skupine, je bila vojska po svojem izvoru in namenu last vsega naroda. V nadaljevanju je bilo izraženo stališče, da naj bi temu njenemu položaju morali prilagoditi svoje zadržanje vojni faktorji oz. činitelji, kakor tudi vsi izven vojnih vrst stoječi narodni sloji. Prisrčno ozračje med vojaštvom in civilnim prebivalstvom, harmonija in sodelovanje med civilnimi in vojaškimi oblastmi, to sta bili zahtevi, ki naj jih zlasti v takratni nemirni dobi, po mnenju avtorja imperativno narekovali življenjski, nacionalni in državni interesi (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1688/1).

V nadaljevanju je bilo zapisano, da se prebivalstvo Dravske banovine v svoji pretežni večini jasno zaveda vrednosti in pomena vojske Kraljevine Jugoslavije in da se je vsak trenutek pripravljeno odzvati pozivu svojega kralja in izvršiti svojo državljansko dolžnost do skrajnih meja – zaradi naslavljanja celotnega prebivalstva Dravske banovine, je mogoče, da je ta dopis zgolj prepis pisanja kraljevske banske uprave, torej samega bana Dravske banovine ali nekoga drugega z vednostjo bana. Po tem patriotsko vznesenem pisanju, pa se dokument nadaljuje z izpostavljanjem elementov, ki skušajo pod plaščem iz tujine vnesenih ideologij vtihotapiti med ljudstvo stremljenja, ki so tuja naši narodni in državni misli. V izvrševanju teh naročenih in plačanih načrtov oz. namenov naj bi jim služila kot dobrodošlo sredstvo prav vojska kot tista državna ustanova, ki zahteva od svojih državljanov največje žrtve. S stalnim prišepetavanjem, izmišljevanjem in zlonamernim poveličevanjem raznih pomanjkljivosti naj bi ti tuji elementi poskusili omajati njene temelje, kar pa naj bi, glede na pisanje avtorja, pomenilo, da se z zrušitvijo vojske podre tudi ostala stavba. Zato je bil proti tem razdiralnim elementom naročen brezobzirni boj. Vsaka popustljivost na tem področju bi namreč lahko postala usodna za narodni in državni obstoj. Iz tega razloga je avtor naročal, da je potrebno vsakogar, kogarkoli, ki kakorkoli in z slabimi nameni žali vojsko Kraljevine Jugoslavije, ponižuje njen ugled ali izziva konflikte z njenimi predstavniki, takoj prijaviti sreskemu načelstvu zaradi postopanja po veljavnih zakonih (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1688/1).

Zgornje pisanje ni bilo namenjeno v razglas prebivalstvu, ampak je bilo predvideno, da se z vsebino seznanijo občinski odborniki na prvi naslednji seji odbora občine in podrejeni občinski organi. Oboji,

zlasti pa odborniki, naj bi nato v stiku z ljudmi vplivali v smeri pisanja, nadaljnje tesno sodelovanje vseh oblastnih organov pa naj bi pripomoglo k odpravi opisanih pojavov (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1688/1). Takšni so bili seveda nameni in glede na to, da dopisov s podobno tematiko med pregledanim gradivom ni bilo več mogoče najti, bi bilo možno tudi trditi, da je v času vpoklicev ostal le še problem z alkoholom, s čimer pa so se oblasti spopadale s pomočjo visokih zagroženih kazni in orožništvom.

. . .

V obeh zgoraj predstavljenih skupinah prekrškov in težjih prestopkov, je večina krivde za nastale situacije pripisana prebivalstvu in zunanjim silam, a ob podrobnejšem branju dokumentov je mogoče vsaj del krivde pripisati tudi sistemu, torej civilno-upravnu in vojaškemu aparatu oz. organom. Ti so za uspešno izvajanje mobilizacije morali sodelovati med seboj. Vendar v nekaterih primerih se je izkazalo, da so bile težave v medsebojni komunikaciji oz. da pošta, preko katere so prihajali ukazi, navodila in podobno, ni prihajala pravočasno, zaradi česar je prihajalo do manjših zaostankov v obveščanju ali pa do popolnih opustitev obveščanja. V vseh spodnjih primerih gre za že omenjene razglase o prepovedi točenja alkoholnih pijač za čas vpoklicev vojaških obveznikov na orožne vaje, ki bi morali biti praviloma razglašeni pred odhodi obveznikov v redni kader.

Prva zadeva, ki daje slutiti, da ni bila razglašena oz. speljana do konca, se je pričela 11. marca 1940. Takrat je štab Dravske divizijske oblasti z dopisom Str.Pov.Dj.Br.1046 prosil za posredovanje v zadevi kraljevsko bansko oblast Dravske banovine. Ta je nato 15. marca 1940 izdala prepoved točenja alkoholnih pijač za čas vpoklicev vojaških obveznikov na orožne vaje in povelje odposlala na sresko načelstvo v Radovljici. To je 18. marca 1940 s poveljem Št. 379/1 v omenjeni zadevi apeliralo naprej na predsednike občin. Občina Bled je razglas prejela oz. ga kot prejetega vknjižila 20. marca 1940 pod Št. 947, torej na dan, ko so se sami vpoklici že izvajali (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/1). V naslednjem primeru ni znana pot celotne pobude za razglas prepovedi, a kar je pomembnejše je to, da je bila prepoved s strani sreskega načelstva v Radovljici izdana 18. aprila 1940. Občina Ribno jo je sprejela 22. aprila 1940 pod Št. 691, temu pa je glede na pripis na zadnji strani sledil razglas javnosti (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 498/1). Takšnega pripisa na prejšnjem povelju II./2 Št. 2557/1 kraljevske banske uprave, z dne 15. marca 1940, ni mogoče najti. To daje slutiti, da razglas ni bil javno razglašen, kar pomeni, da tudi vojaški obvezniki niso bili seznanjeni s prepovedmi, ki naj bi veljale za čas vpoklica.

V tretjem primeru je bil razglas opravljen prepozno, kajti prepovedi niso veljale le za en dan. V tem primeru je kraljevska banska uprava Dravske banovine potrebna navodila izdala že 12. maja 1940, a je občina Bled omenjeno povelje kot prejetega datirala šele 26. maja 1940, pod št. 1774. To je bilo dan po začetku vpoklica, kar pomeni, da prepovedi orožniškim četam, vodom in postajam z ustreznimi in

izčrpnimi navodili, naprej pa tudi gostilničarjem in vsem vpletenim osebam, niti ni bilo mogoče podati (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32). A ta napaka je bila delno omiljena, kajti kraljevska banska uprava Dravske banovine je 21. maja 1940, vzporedno z zgornjim poveljem, izdala naredbo z dvema spremembama pravil oz. prepovedi, katero je sresko načelstvo v Radovljici, 24. maja 1940, posredovalo podrejenim občinam z naročilom, da naj v vsem tukaj omenjenem postopajo po razpisu oz. povelju Št. 379/1, z dne 18. marca 1940,. Ta dopis pa je kot prejetega občina Bled datirala 25. maja 1940 – torej na dan vpoklica – pod Št. 1752, v pripisu spodaj pa je bilo dodano, da je bil istega dne opravljen tudi razglas (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/32a).

Naslednji dve zadevi sta pomembni, ker poleg poti od prošnje, preko izdaje, pa vse do razglasa prepovedi, prikažeta tudi od kod je prišlo povelje o vpoklicu oz. datum le-tega. V obeh primerih je zapisano, da je poveljnik četrte vojne oblasti z ukazom Pov.Dj.br.2634, z dne 10. maja 1940, sporočil štabu Dravske divizijske oblasti v Ljubljani datum vpoklica (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33; Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 379/6). Na tej točki je možno predvidevati, da je nato po prejetem ukazu s strani četrte vojne oblasti Dravska divizijska oblast sama določala kdaj bo o datumih vpoklicev obvestila civilne oblasti. No v prvi zadevi je štab Dravske divizijske oblasti v Ljubljani, 18. junija 1940, z dopisom Pov.Dj.br.2843/1, obvestil Kraljevsko bansko upravo Dravske banovine o prispeli naredbi. Nato je kraljevska banska uprava 21. junija 1940 vsem sreskim načelnikom, upravniku policije v Ljubljani, predstojnikom mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju in policijskemu komisarju na Jesenicah, poslala obvestilo, »da bo dne 26. junija 1940 vpoklicano večje število vojaških obveznikov na orožne vaje v posamezne edinice na področju dravske divizijske oblasti« (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33). Pod tem dopisom sledi nato žig načelstva radovljiškega sreza z Inv. Št. 379/5 in nato sprejemni žig občine Bled, po katerem se vidi, da je bila zadeva sprejeta pod Št. 2118, 24. junija 1940. Hkrati je omenjeni zadevi priložena naredba bana Dravske banovine o prepovedi točenja alkoholnih pijač vojaškim obveznikom za čas vpoklicev na orožne vaje, ki pa je identična naredbi II./2 Št. 2557/32a kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 21. maja 1940. To priloženo naredbo je občina Bled prejela na isti dan kot preposlan dopis Pov.Dj.br.2843/1, vendar pod Št. 2112 (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/33).

Druga zadeva ponovno izvira iz že omenjenega ukaza poveljnika četrte vojne oblasti. Obvestilo o tokratnem vpoklicu je štab Dravske divizijske oblasti v Ljubljani, z dopisom Pov.Dj.br.2843/II, z dne 6. avgusta 1940, posredoval na kraljevsko bansko upravo Dravske banovine. Ta je istim naslovnikom, kot v prejšnji zadevi, poslala 8. avgusta 1940 obvestilo, »da bo dne 11. avgusta t.l. vpoklicano večje število vojaških obveznikov na orožne vaje v posamezne edinice na področju dravske divizijske oblasti« (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2557/38). K tej zadevi je nato pripeto povelje Št. 379/6 sreskega načelstva v Radovljici, z dne 10. avgusta 1940, s katerim je bilo omenjeno posredovano vsem

občinam radovljiškega sreza, s tem pa tudi na občino Bled, kjer so pošto prejeli šele 13. avgusta 1940, pod Št. 2761 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 379/6), torej dva dni po vpoklicu, medtem ko pa je prepoved alkohola veljala že vse od prejema pozivnic. Ravno ta primer potrjuje, da vso krivdo za (ne)izvedbo vojaških navodil ni mogoče pripisati le civilnemu upravnemu aparatu. Del krivde je tako tudi na vojaških organih, zlasti ob dejstvu, da jim je bil v tem primeru datum vpoklica, 11. avgust 1940, znan že v prvi polovici maja 1940, kraljevsko bansko upravo so o tem obvestili šele po 6. avgustu, sreski načelnik v Radovljici, pa je nato 10. avgusta 1940 v zadnjem delu priloženega povelja lahko zgolj še pripisal: »Prilagam po en izvod odnosne naredbe, ki jo, če jo prejmete pravočasno razglasite na krajevno običajen način« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 379/6).

. . .

Preko zgornjih dopisov je poleg izpostavljenih tematik možno razbrati, da so vpoklici vojaških obveznikov občine Bled, po vsej verjetnosti pa kar obveznikov radovljiškega sreza, potekali v letu 1939 24. septembra, v letu 1940 pa 20. marca, konec aprila, 25. maja, 26. junija in 11. avgusta. Iz pregledanega arhivskega gradiva razen zgornjih odhodov in izpostavljenih tematik ni mogoče izluščiti kdaj in kateri obvezniki so bili klicani s posameznim vpoklicem na vojaške vaje, a glede na pisanje armadnega generala in ministra za vojsko in mornarico Milana Đ. Nedića, so bili lahko nekateri klicani tudi večkrat, medtem ko drugi zopet nikoli. Vzrok temu naj ne bi bila pristranskost v postopkih vpoklica ali namerna neenakomerna obremenitev vojaških obveznikov, temveč zgolj posledica odzivanja na takratne mednarodne razmere in potrebe po ojačitvi določenih posameznih vojaških enot, uporabnih v aktualnih razmerah. Minister je tako zapisal, da se

> [p]*ri tem* […] *kličejo radi opravljanja te tako važne dolžnosti samo tisti obvezniki, ki so potrebni za ta položaj, ne glede na to, ali se kličejo pri tem dva-, tri- ali tudi večkrat. Obveznikom je znano, da imamo sedaj dosti novega orožja, pa je potrebno, da se z njim dobro seznanijo in izurijo. Kajti čemu naj nam bo novo orožje, če ne znamo z njim ravnati? Zavrgli bi le toliko ljudskega denarja brez koristi! Varnost naše države je odvisna ne samo od njene zadostne sodobne oborožitve, marveč tudi od izurjenosti in pripravljenosti tistih oseb, katerim se to orožje izroči, da ga uporabijo. Zato, in zlasti zaradi trajno kritičnih razmer v svetu kakor tudi zaradi raznovrstnih potreb pri četnih edinicah in ustanovah so se tu pa tam morali klicati posamezniki na vaje tudi po nekolikokrat. Temu se tudi kljub najboljši volji ni bilo moči izogniti. Zgodilo se je pa tudi, da posamezni obvezniki še enkrat niso bili klicani na vaje. To je posledica sam in zgolj tega, da edinice, katerim pripadajo, niso imele službene potrebe, da bi klicale večje število obveznikov na vaje in da ti posamezniki še niso prišli na vrsto. Prav tako nekatera poveljstva in edinice sploh še niso klicale svojega moštva na vaje. Za vse tiste, ki pripadajo tem poveljstvom,*

torej niti ni bilo priložnosti, da bi bili klicani (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 43/1940).

V zgornjih primerih je šlo torej za vpoklice na vojaške vaje in ne za mobilizacijo, o kateri je bilo vsaj posredno že nekaj malega napisano, predvsem pa ne za mobilizacijo v obliki in obsegu kakor jo je predvidevala Uredba o državni mobilizaciji. Glede na to uredbo, z dne 30. decembra 1939, je bilo predvideno, da je državna mobilizacija izraba vseh državnih moči ter njenih živih in materialnih sredstev, po določbah Zakona o državni obrambi, Zakona o ustroju vojske in mornarice in omenjene uredbe, za obrambo države in njenih prebivalcev, kakor tudi za vojskovanje. Mobilizacija je bila lahko odrejena s kraljevim ukazom na predlog ministra za vojsko in mornarico in v soglasju z ministrskim svetom, izvajala pa se naj bi po splošnem in posebnih panožnih načrtih ter po posebnih odredbah in navodilih, ki bi se določila že v miru po prej omenjenih zakonih in uredbi. Splošni načrt mobilizacije, torej splošna načela in zahteve splošnega pomena za pripravo in za izvedbo državne mobilizacije po resornih ministrstvih z opredelitvijo njihovih vlog in dolžnosti, naj bi izdelal *Savet zemaljske odbrane* oz. državno obrambni svet. Posebne načrte pa naj bi pripravila t. i. oskrbna ministrstva (ministrstvo za vojsko in mornarico, za finance, za kmetijstvo, za trgovino in industrijo, za gozdove in rudnike, za socialno politiko in ljudsko zdravje, za promet, za gradnje in za pošto, telegraf in telefon) oz. oskrbni oddelki banske uprave. Ti načrti so imeli glede na uredbo nekoliko bolj oprijemljive cilje in naj bi predvidevali: izvajanje nalog splošnega načrta državne mobilizacije za posamezno ministrstvo oz. oddelke banske oblasti in iz odločb državno obrambnega sveta, pregled zmogljivosti (potenciala) vsake gospodarske panoge posameznega resorja, pripravo proračuna potrebnih količin živil in ostalih sredstev iz tega področja, izdajo vseh potrebnih navodil za posamezna območja resorjev glede na vojno organizacijo proizvodnje, porazdelitve in porabe, pripravo odredb, po katerih naj bi se vsa sredstva za proizvodnjo iz pristojnosti posameznega resorja že v obdobju miru razvijala, usposabljala in vzdrževala v pripravljenosti za naloge v vojni, priprave za lahek in hiter prehod teh gospodarskih panog na vojno proizvodnjo, tako glede materialnih priprav, kakor tudi glede delovne moči in finančno-tehnične ureditve, izvedbo priprav, s katerimi bi se zagotovilo, da bi gospodarske panoge tudi po mobilizaciji delovale skladno z namenom, za katerega so določene, izvedbo popisa vojnih obveznikov in potrebnega nadomestnega osebja za vpoklicane civilne strokovnjake v pomembnih proizvodnih obratih, zavarovanje vseh državnih, banskih in drugih upravnih stavb ter tudi podjetij vključenih v obrambne načrte, skupaj z zaposlenimi pred posledicami letalskih napadov, pred požarom, poplavo, vlomom, tatvino, atentati in drugimi nezgodami, s pasivnimi (npr. zaščitna oprema in priprava zaklonišč) ali aktivnimi ukrepi (oborožena zaščita) (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939).

Za pravočasno izvedbo priprav na državno mobilizacijo, pravilnost njene izvedbe in za samo vzdrževanje mobilizacije med mobilnim in vojnim stanjem so bili predvideni posebni mobilizacijski organi

pri predsedništvu vlade, ministrstvih, banskih oblasteh in njihovih ustanovah (pri ministrstvih in banskih oblasteh so bili to t. i. mobilizacijski oddelki, odseki ali razdelki), pri banskih upravah in pri upravi mesta Beograda, pri sreskih načelstvih ter pri mestnih poglavarstvih in občinah. V zadnjih dveh primerih so naloge povezane z mobilizacijo vodili vojaški oddelki oz. v primeru občin (zlasti manjših) sam predsednik občine in tajnik ter v kolikor je bilo mogoče še ena sposobna in zaupanja vredna oseba (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939).

Glede na uredbo so bile poznane tri vrste državne mobilizacije, in sicer občna ali splošna, delna in poskusna. Prva je pomenila mobilizacijo vojaške sile in vseh živih in materialnih sredstev države, njenih državljanov in ostalih njenih prebivalcev na vsem državnem ozemlju. Delna državna mobilizacija je predvidevala delno mobilizacijo vojaške sile in mobilizacijo enega ali več življenjskih področij prebivalstva in državnih resursov iz pristojnosti enega ali več ministrstev na vsem ali le delu državnega ozemlja, ob vnaprejšnji odredbi kraljevega ukaza. Tretjo vrsto državne mobilizacije pa je predstavljala poskusna državna mobilizacija. Ta naj bi bila v obdobju miru sredstvo oz. način, s katerim bi se preizkusilo uspešnost izvedenih priprav za državno mobilizacijo in mobilizacijska sposobnost vsakega posameznega področja v državi (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939).

Med pregledanim arhivskim fondom in objavami v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine razen zgornje uredbe ni bilo mogoče najti nobenih oklicev kakršne koli vrste mobilizacije. Edini razglas, ki se je dotikal spremembe razmer oz. stanja v državi, posledično pa tudi v Dravski banovini, je bil le kraljevi ukaz o postavitvi vseh oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije, z dne 1. april 1941, v stanje pripravljenosti, ki pa je bil v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine objavljen šele 9. aprila 1941 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 29/1941).

5.4.3.4 Preskrba družinskih članov vpoklicanih vojaških obveznikov in prebivalstva 1939–1941

Septembra 1939 je izbruhnila v Evropi vojna, s tem pa se pojavijo tudi težave v gospodarstvu, posledice tega pa vplivajo na celotno prebivalstvo. Omenjeno je pomenilo zlasti oviranje ali prekinitev ustaljenih gospodarskih povezav in praks oz. otežen izvoz, kakor tudi uvoz (Slovenec 1941a, 31. januar) zlasti luksuznih izdelkov in blaga iz kolonij (Trgovski list 1939, 20. oktober; Trgovski list 1939, 27. oktober; Trgovski list 1939, 3. november; Šorn 2007, 101–102), primanjkovanje in prekinitev dobave surovin za industrijo iz uvoza, zmanjševanje obsega proizvodnje z zmanjševanjem števila zaposlenih v industriji, zvišanje stroškov dela zaradi dviga cen transporta in zavarovanj ter končno splošno rast cen. Spremenjena mednarodna situacija je tako kot drugod vplivala tudi na gospodarstvo Kraljevine Jugoslavije. Od zgoraj naštetih težav je za območje Kraljevine potrebno najprej izpostaviti izvoz in uvoz. Kot pretežno agrarna država oz. država, ki je izvažala agrarne produkte, je lahko pričakovala večje povpraševanje po teh produktih. Na drugi strani pa je bilo odprto vprašanje uvoza potrebnih surovin za

domačo industrijo. V kolikor so bile te dosegljive, so dobavitelji namreč zaradi mednarodnih razmer in spreminjajočih se cen zahtevali njihovo takojšnje plačilo (Himmelreich 2001, 130).

V takratni kontinentalni Evropi sta bili Belgija in Nizozemska državi, ki sta bili zaradi svojih kolonij pomembni dobaviteljici tujega oz. kolonialnega blaga in produktov na kontinent. A z razširitvijo vojne na zahod spomladi 1940 oz. v ti dve državi in tudi v Italijo, je prišlo do sprememb tudi na tem področju. Tako se je jugoslovanska trgovina omejila predvsem na prostor kontinentalne Evrope, o čemer priča dejstvo, da je uvoz izven omenjenega območja, v celotnem deležu uvoza, predstavljal zgolj 11,7 odstotkov (Himmelreich 2001, 130). To se je poznalo tudi na zmanjšanju količine prehranskih artiklov kot so ananas, granatna jabolka, kokosovi orehi, pistacije, kaviar, dateljni, pinjole, banane (Trgovski list 1939, 20. oktober; Šorn 2007, 101) in drugih eksotičnih jedi, kot so bili orehi, več vrst finih sirov, konzerv z raki (Trgovski list 1939, 20. oktober) ter neoluščeni riž, oluščeni riž, kava, kakav, čaj, čokolada in njeni nadomestki, katerim pa se je na drugi strani zvišala cena (Trgovski list 1939, 23. oktober; Himmelreich 2001, 131).

Leta 1939/40 je možno nakupiti le še:

- 76,2 odstotkov količine neoluščenega riža v primerjavi z uvoženo količino tega blaga leta 1938/39, s tem, da je bila vrednost blaga na tono za 53,2 odstotkov višja kot leto poprej;
- 62,9 odstotkov količine oluščenega riža v primerjavi z uvoženo količino tega blaga leta 1938/39, vrednost blaga na tono pa je bila za 43,7 odstotkov višja;
- 90,2 odstotkov količine kave v primerjavi z uvoženo količino tega blaga leta 1938/39, vrednost blaga na tono pa je bila za 20,7 odstotkov višja;
- 48,5 odstotkov količine kakava v primerjavi z uvoženo količino tega blaga leta 1938/39, vrednost blaga na tono pa je bila za 33,8 odstotkov višja;
- 47,8 odstotkov količine čaja v primerjavi z uvoženo količino tega blaga leta 1938/39, vrednost tega blaga pa je bila na tono za 24 odstotkov višja;
- 75 odstotkov količine čokolade v primerjavi z uvoženo količino tega blaga leta 1938/39, s tem da je bila vrednost edino tega blaga na tono nižja kot preteklo leto in sicer za 46,7 odstotkov (Himmelreich 2001, 131).

Omenjeni povečani izvoz je veljal zlasti za produkte, ki so bili iskani v vojskujočih se državah. To so bili pšenica, katero so v prvi polovici leta 1940 izvozili dvakrat več kot v preteklem letu, sveže in predelano meso, katerega so prodali skoraj trikrat več, posledično pa tudi govedo, konji, svinjska mast in pšenična moka. Takšna politika je imela posledice na vsakdanje življenje državljanov. Zaradi večjega izvoza živine in živinskih izdelkov je narastla cena le-leh na prostem trgu (Himmelreich 2001, 131), ker pa je bilo od jeseni 1939 v oborožene sile vpoklicanih več mož kot običajno (Himmelreich 2001, 132; Šorn

2007, 102), se je poraba mesa dvignila še zaradi tega razloga – iz 20 kg na leto na 90 kilogramov letno za vojaka. Tem in drugim napačnim potezam države (zvišanje železniških tarif, uvedba izvoznih carin, dvig cen cigaret, odlok o odlogu roka plačila zemljarine jeseni 1940) (Himmelreich 2001, 131–132) je sledilo špekuliranje, ko se je določene produkte zadrževalo pred prodajo, do dviga njihove cene, svoj vpliv pa so pustile tudi informacije o morebitni dolgotrajni vojni, ki so vplivale na ljudi, ki so pritisnili na trgovine in banke. V tej vojni psihozi se je dvignila poraba oz. se je povečal nakup prehranskih izdelkov. V prvih treh mesecih vojne od izbruha septembra 1939 so potrošniku nakupili za 20,8 odstotkov več riža kot v istem obdobju leta 1938. Predvojna prodaja riža z 38 tonami na mesec se je tako dvignila na blizu 49 ton, podobno pa je bilo tudi pri sladkorju in kavi. Medtem ko je bilo tujega blaga manj zaradi manjšega uvoza, pa so bile težave pri domači pšenici zaradi upadanja pridelka. Leta 1938 je bilo v državi pridelano blizu 300.000 vagonov pšenice, leta 1939 288.000 vagonov, a nato leta 1940 le še 180.000 vagonov pšenice (Himmelreich 2001, 131; Šorn 2007, 102). Problem se je pojavil v letu 1940, ko je država zaradi višjega izvoza kot je bilo presežka pšenice leto poprej, novo, v treh letih najslabšo letino, pričakala brez večjih rezerv (Slovenec 1941, 19. februar).

Opisane dejavnike, ki so vplivali na dvig cen (Slovenec 1940, 14. junij) pa je občutilo tudi gospodarstvo, zlasti na področju že omenjenih surovin. V novih vojnih razmerah je prišlo namreč do njegove preusmeritve v proizvodnjo primarno namenjeno popolnjevanju vojaških potreb in vzpostavitvi vojaških rezerv. A obrati, ki so se močno zanašali na surovine iz uvoza, teh pa ni bilo, so morali pričeti zmanjševati ali celo ustavljati proizvodnjo, kar je pomenilo krajšanje delovnega časa ali končno tudi odpuščanje zaposlenih. Takih primerov je bilo iz avgusta v september 1939, po podatkih Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani kar 6.714 (Himmelreich 2001, 132).

Poklicna struktura prebivalstva Dravske banovine je bila, po podatkih iz leta 1931, močno v prid agrarnemu sektorju, za katerega pa je bilo iz gledišča celotne države značilno, da je živelo od manjših posestev, saj je 672.000 le-teh obdelovalo le 693.500 hektarov zemlje, z še 350.000 lesenimi plugi in rali ter z le majhnim številom traktorjev. Donos zemlje v žitaricah in ostalih poljskih pridelkih pa je bil majhen. Tej večinski skupini so šele v deležu 19,5 odstotkov vsega prebivalstva Dravske banovine sledili zaposleni v obrti in industriji. Zadnja je v državi veljala za nerazvito in ni mogla nuditi dovolj delovnih mest, vendar je potrebno omeniti, da je bil položaj le-te v Dravski in Hrvaški banovini boljši kot drugod. V državi je bilo namreč leta 1938 skupaj 3.365 industrijskih obratov in 589 električnih central, s skupnim številom 330.156 delovnih mest (Strugar 1980, 10; Klanjšček 1982, 8; Vujović 1990, 12, 13; Himmelreich 2001, 133; Nećak in Repe 2003, 88–93). V Dravski banovini pa je bilo od podanega števila industrijskih podjetij leta 1938 kar 807 industrijskih podjetij, v obdobju od 1929 do 1933 pa 767 (Slovenec 1941a, 30. januar). V teh obratih je bilo sredi tridesetih let zaposleno okoli 130.000 ljudi, od tega 40 odstotkov žensk (Nećak, Repe 2003, 89, 90). S 13,8 odstotki prebivalstva Dravske banovine je

sledila tista skupina, ki se je preživljala s pokojninami, trgovino, prostimi poklici in javnimi službami. Če se na ta razmerja gleda preko podatkov Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani je bilo leta 1939 pri uradu zavarovanih na letnem nivoju povprečno 99.995 delavcev (Slovenec 1940, 16. februar; Himmelreich 2001, 133) zaposlenih v trgovini, industriji, gostinstvu, gospodinjstvu in storitvenih dejavnostih (septembra 1939 101.687 zavarovancev) ter 10.162 javnih in privatnih nameščencev (Himmelreich 2001, 133). Te skupine prebivalstva pa so zaradi navezanosti na redne denarne dohodke, brez pridelkov iz lastne zemlje, lahko pričakovale največ težav ob spreminjanju gospodarskih razmer in cen vsakdanjih produktov.

Živilske nakaznice za moko in kruh so bile v Dravski banovini uveljavljene februarja 1941, prejelo pa jih je kar 72 odstotkov prebivalstva. To je eden od indikatorjev, da v Dravski banovini ni bilo dovolj žita oz. so zaloge že pošle več mesecev pred naslednjo žetvijo, kar pa je bilo pričakovano, saj je Dravska banovina za redno zadovoljevanje lastnih potreb že tako letno uvozila 10 do 20 tisoč vagonov žita oz. sorazmerno količino moke. Samozadostna sta bila le okraja Murska Sobota in Lendava, ki sta pridelala na prebivalca celo več pšenice kot je bilo letno povprečje Dravske banovine (180 kilogramov na prebivalca). V primeru radovljiškega okraja je bila ta pridelava izredno slaba in je dosegala letni pridelek le 25 kilogramov pšenice na prebivalca (Himmelreich 2001, 134).

. . .

Tudi zakonodajno področje oz. sprejemanje odredb o preskrbi v Kraljevini Jugoslaviji je bilo močno zaznamovano s spreminjajočim se mednarodnim stanjem. V približno letu in pol od izbruha vojne septembra 1939 pa do začetka vojne v Kraljevini Jugoslaviji je bilo skupaj sprejetih 83 odredb, ki so se dotikale preskrbe civilnega prebivalstva. Največ jih je bilo izdanih v obdobju prvih treh mesecev leta 1941, in sicer povprečno enajst na mesec (Himmelreich 2001, 134), z zadnjo vladno oz. ministrsko odredbo marca 1941, s katero je ministrstvo za prehrano in preskrbo do avgusta 1941 prepovedalo zviševanje cen produktom v notranjem prometu (Šorn 2007, 113) in zadnjo bansko odredbo, z dne 10. aprila 1941. To je bilo navodilo kraljevske banske uprave Dravske banovine uvoznikom, trgovcem in proizvajalcem (Slovenec 1941, 12. april; Himmelreich 2001, 152). Leta 1940 je bilo izdanih 46 odredb in v letu 1939, oz. od začetka vojne v Evropi, le 3 odredbe. Izdajanje omenjenih odredb je bilo prvotno v domeni ministrstev kraljeve jugoslovanske vlade, od srede julija 1940 naprej pa prične odredbe s tega področja sprejemati tudi kraljevska banske uprava Dravske banovine (Himmelreich 2001, 134). S temi uredbami so izdajatelji posegli v oz. uvajali spremembe in dopolnitve pri izvozu in uvozu posameznih artiklov, oprostitvi ali plačilu carin, posegali in določali so cene posameznih artiklov, omejevali promet določenih artiklov in marže trgovcev ter ustanavljali in urejali delovanje ustanov zadolženih za preskrbo prebivalstva (Himmelreich 2001, 135–152).

Prvi korak v organizaciji prehrane je predstavljala vladna oz. Uredba ministrskega sveta o rezervah hrane, objavljena v »Službene novine kraljevine Jugoslavije«, 177/LIX, z dne 7. avgusta[183] 1939. Njen namen je bil poleg zagotovitve prehrane tudi uravnati cene, kar naj bi bilo izvedeno preko vzpostavitve rezerv žita, različnih drugih prehranskih produktov in krmil za živino. Priprave z načrtovanjem, nakupi, skladiščenjem in obnavljanjem rezerv za zagotavljanje potreb civilnega prebivalstva in oboroženih sil so potekale ločeno pod dvema resornima ministrstvoma. Za potrebe civilnega prebivalstva je organizacijske napore vodilo ministrstvo za poljedelstvo, za vojsko pa ministrstvo vojske in mornarice, obe ministrstvi pa naj bi poleg medsebojnega sodelovanja, zlasti na področju preskrbe civilnega prebivalstva, po potrebi sodelovali še z ministrstvom za trgovino in industrijo, z ministrstvom za socialno politiko in ljudsko zdravje ter nedvomno tudi z ministrstvom za finance, pri katerem je bil oblikovan sklad za državno rezervno prehrano in iz katerega se je črpalo potrebna finančna sredstva. Obe omenjeni ministrstvi sta bili po načelnih odločbah in pooblastilih s strani ministrskega sveta pristojni za samostojno potrjevanje pogodb o nakupovanju rezervne hrane neposredno od proizvajalcev in njihovih zadrug ali pa na prostem trgu. V kolikor je bilo to potrebno so se pri večjih dobaviteljih lahko sklenili tudi dogovori za kasnejše izročilo hrane in posledično za hranjenje nakupljenih živil. Vendar je bilo zlasti za potrebe ministrstva vojske in mornarice predvideno, da so bili takšni dogovori lahko sklenjeni za obdobje največ leta dni (od žetve do žetve). Nakupljena sredstva naj bi se hranila prvenstveno v državnih skladiščih in le v kolikor teh ne bi bilo, tudi v najetih. Ne glede na ministrstvo pa naj bi se nakupljene zaloge vsako leto obnavljale preko razprodaje starih zalog po tekočih tržnih cenah ali pa z prepuščanjem teh sredstev v tekočo uporabo oboroženih sil (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 14/1940; Himmelreich 2001, 135; Šorn 2007, 100).

Posebej za civilni del preskrbe je bilo predvideno, da morajo vsa mesta s sedežem banovin, mestnimi poglavarstvi in kraji z industrijo, v kateri je dnevno zaposleno več kot tisoč ljudi, pripraviti rezervo prehrane, ki bi lahko zadostila za najmanj mesec dni oskrbe svojega prebivalstva. Po teh rezervah bi se lahko poseglo le v primeru mobilizacije in v času vojne, ko se je pričakovalo, da bi lahko prišlo, zaradi omenjenih dogodkov, do zastoja prometa s tem pa do oviranja oskrbe po obstoječih kanalih. Prehranski produkti, ki naj bi predstavljali rezervno hrano so bili: poleg že omenjenega žita oz. zlasti pšenice, lahko tudi moka, mesne in ribje konzerve ter konzervirana zelenjava, suho mesnati izdelki, zdrob, fižol, različne vrste kaš, riž, leča, testenine, olje, mast, sol, sladkor, kava in čaj. Pri izračunu potrebnih količin naj bi osnovo predstavljala predvidena količina rezervnih prehrambnih produktov za eno osebo na dan. To je bilo: kilogram pšenice ali 750 g pšenične moke, 120 g riža ali kaše ali zdroba ali testenin ali 180 g fižola, 50 g olja ali masti, 25 g soli, 50 g sladkorja, 3 g čaja ali 20 g prave surove kave oz. kavnih

[183] Šorn (2007, 100) piše, da je bila odredba izdana 27. julija 1939, v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine pa jo je mogoče najti objavljeno 17. februarja 1940 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 14/1940).

nadomestkov (Slovenec 1939, 9. avgust; Slovenec 1939, 10. avgust; Himmelreich 2001, 135; Šorn 2007, 100), s tem da je bilo poleg točno predpisanih količin iz uredbe, verjetno predvideno, da civilisti dobijo tudi naslednje produkte, kajti mestne oz. občinske oblasti naj bi morale glede na lokalne potrebe pripraviti tudi sorazmerno velike količine zalog mesa, mesnih proizvodov, konzerv in zelenjave (Slovenec 1939, 9. avgust). Finančna sredstva za te nakupe so morale zagotoviti občine same. Cene nekaterih od zgoraj naštetih produktov pa so bile ob objavi hipotetično potrebnih sredstev za Ljubljano, glede na število prebivalstva naslednje: 160 Din za 100 kg pšenice, 3 Din za 1 kg fižola, 16 Din za 1 kg masti (Slovenec 1939, 10. avgust). Glede na predvideno potrebno količino rezervnih prehrambnih produktov za eno osebo na dan in ob upoštevanju zadnjih vrednosti živil, je bila preračunana vrednost le teh treh živil za osebo na dan, 2,94 Din.

Septembra 1939 so se ukrepi nadaljevali z ustanovitvijo Direkcije za proučevanje in organizacijo kmetijstva zaradi prehrane prebivalstva oz. državne direkcije za prehrano (Direkcija za proučavanje i organizaciju poljoprivrede u svrhu ishrane – DIPORIS) (Ministrstvo za poljedelstvo 1940, D. Br. 7139/III; Himmelreich 2001, 135, 155; Šorn 2007, 100–101), ki naj bi ustvarila državne rezerve živil, finančna sredstva za izpolnitev te naloge v višini 745 milijonov dinarjev pa ji je država namenila oktobra 1939 (Jutro 1939, 14. november; Himmelreich 2001, 135). Na tem mestu se je potrebno vrniti na zapis v predhodnem odstavku, po katerem naj bi priprave z načrtovanjem, nakupi, skladiščenjem in obnavljanjem rezerv za zagotavljanje potreb oboroženih sil potekale pod nadzorom ministrstva vojske in mornarice, a kot izgleda je njegovo sodelovanje s civilnimi organi potekalo preko državne direkcije za prehrano. V edinem takšnem dokumentu Direkcije v arhivskem fondu je ta, dne 11. novembra 1940, posredovala zahtevo ministrstva vojske in mornarice z oznako Str.Pov.I.br.3701/40, po kateri je morala Direkcija nujno, točno in v najkrajšem roku pripraviti podatke o vseh podjetjih prehrambne in poljedelske industrije, pod katero so spadali: mlini, pekarne, tovarne testenin, tovarne jedilnih in tehničnih olj, proizvajalci mlečnih proizvodov, mesno predelovalna industrija in izdelovalci konzerv, industrija za konzerviranje rib, industrija za konzerviranje sadja in zelenjave, predelovalci riža in ječmena, tovarne sladkorja, tovarne kisa, tovarne špirita, tovarne kvasa, mlini za paprike, tovarne za praženje ječmena, sušilnice koruze, sušilnice sadja (za primitivne sušilnice je potrebno navesti zgolj število le-teh, a za moderne proizvodne obrate vse potrebne podatke), tovarne za izdelavo škroba in dekstrina, tovarne za proizvodnjo ledu, pivovarne, destilarne slivovke in proizvajalce likerjev, industrija soda-vode oz. ustekleničenih vod in brezalkoholnih pijač, proizvajalci cikorije oz. kavnih nadomestkov, skladišča za skladiščenje raznega materiala, *kudeljare* oz. vlečne ladje, proizvajalce raznih umetelnih proizvodov, industrija zdravilnih rastlin, tovarne za proizvodnjo modrega kamna, tovarne za izdelavo rastlinskih zaščitnih sredstev in tovarne za izdelavo kmetijskih strojev (Ministrstvo za poljedelstvo 1940, D. Br. 7139/III). Ob podaljševanju roka za zbiranje podatkov do 10. decembra 1940 pa je sresko načelstvo v

Radovljici zahtevalo tudi popis mlekarskih in sirarskih zadrug, nato popis podjetnikov, ki se ukvarjajo s proizvodnjo in prodajo masti, suhomesnatega blaga, klobas in podobnega, število kotlov za žganjekuho v posamezni občini in število sušilnic sadja (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 1494/2). Sestava točnega seznama podjetij vseh naštetih panog iz širšega področja poljedelske industrije je bila potrebna zato, da bi bilo ob povečanih vojnih potrebah, ki bi se pojavile z izbruhom sovražnosti, mogoče iz tega seznama rezervnih podjetij najti tiste iz posameznih panog, ki bi se jih aktiviralo in usmerilo v proizvodnjo za potrebe države (Ministrstvo za poljedelstvo 1940, D. Br. 7139/III). Poleg oznake zaupno, ki jo je omenjeni zadevi dalo sresko načelstvo v Radovljici, pa je ob popisu potrebno še posebej izpostaviti datum izdaje povelja. Ta razkrije, da je ministrstvo vojske in mornarice pravzaprav šele konec leta 1940 pričelo sestavljati oz. dalo pobudo za sestavo seznama podjetij po panogah v posameznih srezih.[184]

Ne glede na zgornje aktivnosti ministrstva vojske in mornarice je vlada poskušala z ukrepi vsaj omejiti, če ne že popolnoma odpraviti, posledic vojne na gibanje cen in založenost trga s produkti že z Uredbo o pobijanju draginje in brezvestne špekulacije. Ta je bila sprejeta na seji ministrskega sveta 19. septembra 1939 (Slovenec 1939a, 26. september), nato pa je pričela veljati že 25. septembra 1939, čeprav resnično morda šele z dodatno uredbo maja 1940, ki je določila še pristojne organe za nadzor izvajanja v osnovi sprejetega (Himmelreich 2001, 136). Njeno sprejetje je bilo med drugim pospremljeno s trditvami o zanašanju zgolj na policijske ukrepe za odpravo draginje (Slovenec 1939b, 26. september) in o premalo namenjeni pozornosti kartelnim povezavam, ki vplivajo na draginjo (Slovenec 1939a, 26. september). Ta septembrska uredba z zakonsko močjo, katere glavni namen je bilo preprečiti rast cen, je imela več točk, ki so zajemale posamezne skupine artiklov kot so obleka, obutev ter kurjava in razsvetljava, kot morda najpomembnejša oz. prva točka pa je bila prehrana. Ob prepovedi nekaterih predvidenih postopkov, ki bi pripeljali do dviga cen artiklov na tržišču, je uredba vsebovala tudi določilo, da je potrebno v vseh mestih, središčih okrajev, krajih z industrijskimi obrati oz. v industrijskih središčih in naseljih z več kot 5.000 prebivalci, v desetih dneh po razglasitvi ustanoviti odbore za pobijanje draginje in brezvestne špekulacije, z omembo možnosti, da so ti odbori ustanovljeni tudi na pobudo ministra za socialno politiko in narodno zdravje (Slovenec 1939, 24. september; Slovenec 1939a, 26.

[184] Konec leta 1940 je ministrstvo vojske in mornarice sestavljalo seznam rezervnih podjetij, katere bi bilo mogoče aktivirati in usmeriti v proizvodnjo za potrebe države. To zastavi vprašanje ali so katera od podjetij v radovljiškem srezu, zlasti pa v celotni banovini, proizvajala že prej produkte za potrebe obrambnih sil Kraljevine Jugoslavije. Glede na opise podjetij v Krajevnem leksikonu Dravske banovine iz radovljiškega sreza ni mogoče izpostaviti nobenega podjetja iz prehrambene industrije, katerega bi bilo mogoče uvrstiti na omenjen seznam. Pravzaprav je dobave oboroženimi silam opravljalo le podjetje Novak, Janko, tovarna pletenin iz Radovljice (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 645), kasneje pa se je temu podjetju pridružila še Kranjska industrijska družba iz Jesenic (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 628; Habrnál in drugi 2005, 102–103). Zadnje podjetje je imelo nedvomno mnogo bolj strateški položaj, a morda še pomembnejše je bilo podjetje iz sosednjega sreza in sicer Semperit, družba z o. z., Jugoslovanske tvornice gumijevih izdelkov iz Kranja, posredno pa tudi elektrarne (npr. elektrarne Kranjske industrijske družbe na Jesenicah in Kranjske deželne elektrarne v Ljubljani), ki so omenjenim podjetjem zagotavljale potrebno električno energijo. Preko dobav oboroženim silam ali vojni industriji pa bi bilo glede na produkte podjetij mogoče v Dravski banovini uvrstiti: iz kovinske industrije Cinkarno d. d., Celje, Jeklarno grofa J. Turnskega na Ravnah, d. d., Guštanj-Ravne, Saturnus d. d., tovarno pločevinastih izdelkov, Ljubljana-Moste in Splošno stavbno družbo, d. d., Maribor-Tezno, iz kemične industrije še Tovarno kemičnih izdelkov v Hrastniku d. d., iz tekstilne industrije še Majdič, Peter, industrijo volnenih izdelkov, Celje, iz prehrambne oz. živilske industrije Rosenberg, Josip, trgovino s kožami, deželnimi pridelki in paromlin, Maribor, iz gradbene, steklarske in keramične industrije Šamotno tovarno, družbo z o z., Štore, nato Državni rudnik Velenje, iz med preostalih raznovrstnih panog pa tudi še Kolb & Predalič, trgovino s športnimi potrebščinami, Ljubljana (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 620, 625, 626, 627, 629, 630, 637, 644, 652, 655).

september; Himmelreich 2001, 136; Šorn 2007, 103). Ti odbori so bili tako ustanovljeni v Ljubljani, Mariboru, Celju, Ptuju, v okrajnih oz. sreskih središčih, torej glede na to tudi v Radovljici, posebej pa je njihova ustanovitev omenjena tudi za mesta Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Tržič, Jesenice in Koroška Bela (Himmelreich 2001, 153). Sestavljalo jih je od tri do šest članov in sicer zastopnikov upravne oblasti, potrošnikov, predstavnikov potrošniških in nabavnih zadrug, trgovcev, pridelovalcev, predstavnikov industrije, obrtnikov in stanovanjskih najemnikov (Slovenec 1939, 24. september; Slovenec 1939a, 26. september), ponekod oz. v krajih, kjer so obstajale zakonite delavske strokovne organizacije, pa tudi iz predstavnikov delavstva, v kolikor so prestali potrditev s strani kraljeve banske uprave. V teh odborih ponekod ni bilo predstavnikov uradnikov (Himmelreich 2001, 153). Odborom je bila zaupana posvetovalna moč, sodelovati so morali z upravnimi oblastmi ter skrbeti, da se določila uredbe natančno izvršujejo in da pristojna oblast izve za potrebne kršitve določil, da bi jih lahko kaznovala (Slovenec 1939, 24. september; Slovenec 1939a, 26. september).

Na nivoju kraljevske banske uprave Dravske banovine je bila kot prvo telo, ki se je ukvarjalo s predlaganjem ukrepov oz. odgovorov na naraščajočo draginjo, predvideno novembra 1939 ustanovljena komisija za preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami pri VI. oddelku oz. oddelku za socialno politiko in narodno zdravje kraljeve banske uprave Dravske banovine. Z novim letom 1941 je komisija nato prešla pod kmetijski oddelek. Ta služba je preko dvakratnega mesečnega poročanja okrajnih oblasti, spremljala cene produktov zajetih v Uredbi o pobijanju draginje in brezvestne špekulacije ter banu predlagala nove ukrepe za urejanje nastalih razmer (Himmelreich 2001, 153).

Nekako v istem obdobju je bil na vladni predlog in nato po odobritvi, 15. novembra 1939, bana Dravske banovine ustanovljen pri kmetijskem oddelku kraljeve banske uprave referat za uravnavo kmetijskega gospodarstva in prehrano, kasneje razširjen v odsek znotraj omenjenega oddelka. Temu novemu organu oz. nadrejenemu oddelku je bila tako zaupana skrb za zbiranje rezervne hrane v Dravski banovini oz. praktično vsa dela, ki so vodila k zagotovitvi življenjskih potrebščina za preskrbo prebivalstva v banovini (Himmelreich 2001, 153). Do začetka leta 1940 oz. do prenehanja dobav pšenice v Dravsko banovino je temu telesu uspelo nakupiti in nato uskladiščiti v mlinih na območju banovine vsega štiristo vagonov pšenice, s čimer so pričele nastajati začetki zaloge žita, na osnovi katerih so v septembru 1940 (Himmelreich 2001, 154), ob zavedanju o nezadostnih zalogah pšenice za preskrbo civilnega prebivalstva, sledili ukrepi maksimiranja cen moke, navodila o primerni ceni kruha v primerjavi z moko in nato tudi drugi ukrepi (Himmelreich 2001, 142, 143), od katerih je izpostavljeno prekomerno zalaganje z živili (Jutro 1940, 12. oktober).

14. februarja 1940 je bila objavljena dopolnitev Zakona o pobijanju draginje in brezvestne špekulacije, ki je zdaj dodala, da so trgovci na veliko, proizvajalci in uvozniki smeli cene prodajnim artiklom dvigniti le

ob privolitvi Referata za kontrolo cen pri kraljevski banski upravi, ki pa je moral o tem neposredno obveščati novi urad za kontrolo cen, ustanovljen pri ministrstvu za trgovino in industrijo. Omejitve na oblikovanje cen niso veljale za prodajalčeve oz. pridelovalčeve lastne kmetijske pridelke (Slovenec 1940, 14. februar; Himmelreich 2001, 139; Šorn 2007, 105). Med naštetimi prehranskimi produkti v tej uredbi, katerim so v tej dopolnitvi poskušali zajeziti dvigovanje cen, so bili tako omenjeni milo, sveče, poljedelsko orodje, tekstilno blago, kurjava, parafin, uvoženo špecerijsko blago, sveže meso in mast, jedilno olje v večjih količinah, kava in njeni nadomestki, čaj, domače testenine, otrobi, riž, testenine, vsa moke razen bele pšenične in kruh (Himmelreich 2001, 139; Šorn 2007, 105). A cene so še naprej rastle, zato je bil z 11. majem 1940 razširjen krog pristojnih za nadzor izvrševanja naredb, z predvidenimi nagradami za tiste, ki bi naznanili kršilce (Slovenec 1940a, 11. maj; Himmelreich 2001, 139; Šorn 2007, 106), 18. maja 1940 pa je bila sprejeta celo uredba, ki je predvidevala kaznovanje špekulantov s prisilnim delom in prisilnim bivanjem v drugem kraju (Slovenec 1940, 18. maj; Himmelreich 2001, 139). Že 30. novembra 1939 je bila objavljena Uredba o žitnih zalogah, ki je predpisovala prijavljanje zalog in vodenje evidence prometa z žitom in pšenično moko za vse trgovce, mlinarje oz. vse manipulante z omenjenim blagom (Slovenec 1939a, 30. november; Himmelreich 2001, 139, 140), pravilnik o izvajanju te uredbe pa je nato sledil 14. maja 1940 (Himmelreich 2001, 139, 140). Jugoslovanske oblasti so tako poskušale voditi nadzor nad zalogami in prometom z žitom in ostalimi živili, regulirati in nadzorovati cene, nato pa tudi omejevanje porabe prehranskih artiklov in ureditev preskrbovalnih ustanov. Glede na oceno, naj bi se vsi ukrepi izvajali dokaj neuspešno (Himmelreich 2001, 139).

Prvo omejevanje živil se je pričelo z vladno uredbo maja 1940, ki je torke in petke proglasila za brezmesne dneve. Ob še nekaj drugih omejitvah je bilo v teh dneh prepovedano prodajati sveže svinjsko, goveje in telečje meso (Slovenec 1940, 15. maj; Trgovski list 1940, 5. junij). V prodaji je tako ostalo meso perutnine, drobnice in divjačine (Himmelreich 2001, 140; Šorn 2007, 106). Drugi del te uredbe pa je uvedel tudi prve omejitve o vrstah in mletju pšenične moke ter o pripravi kruha iz take moke. Naslednji ukrepi so se ponovno dotikali porabe mesa, kajti število brezmesnih dni se je povečalo na tri (sreda, četrtek, petek), v začetku jeseni pa so to število zmanjšali na dva in sicer le še na četrtek in petek (Himmelreich 2001, 140).

11. maja 1940 je bila predpisana dolžnost prijavljanja večjih zalog koruze. Junija 1940 je vstop Italije v vojno, s tem pa možnost pomanjkanja uvoženih prekomorskih artiklov, pripeljal do spodbujanja k iskanju novih virov potrebnih surovin (Slovenec 1940, 15. junij) in vladne uredbe, z dne 14. junija 1940, ki je zapovedala vsem uvoznikom, pridelovalcem in trgovcem z večjimi količinami prijavo zalog kave, čaja, riža, kakava, kokosovega olja in loja ter postavila pod nadzor cene omenjenih artiklov (Himmelreich 2001, 140).

24. junija 1940 je sledila Uredba ministrskega sveta o maksimiranju cen in prisilnem odkupu zalog stare pšenice in koruze (Slovenec 1940, 25. junij; Slovenec 1940, 2. julij; Himmelreich 2001, 140–141). Leta 1940 je bila namreč slaba letina žita (Slovenec 1940, 26. junij; Himmelreich 2001, 140) in država je poskusila z različnimi ukrepi, ki bi pripeljali do prodaje zalog pretekle letine pšenice in koruze, prednostno pravico do odkupa presežkov pšenice in koruze pa je bila predana Privilegirani izvozni delniški družbi (Slovenec 1940a, 23. junij; Slovenec 1940, 2. julij; Himmelreich 2001, 141) oz. Privilegiranemu izvoznemu akcionarskem društvu (PRIZAD). Ta družba, v večinski lasti države, ustanovljena že leta 1930, je dejansko nastopala kot državni organ, ki je bedel nad uvozom in izvozom pšenice, koruze, pšenične moke in rži, z razširitvijo delokroga pa tudi nad kožami, vinom, fižolom, oljaricami, sadjem itd. Njena prvotna naloga je bila, da vzdržuje najnižje cene produktom z nakupom leteh na trgu, v letu 1939/40 pa je prejšnji cilj stopil v ozadje in postala je zadolžena za posege na trgu, s katerimi bi dosegli, da cene produktom ne bi narastle preko določenih meja (Himmelreich 2001, 154,155).

Na ravni države pri ministrstvu za trgovino in industrijo je bil ustanovljen urad za kontrolo cen, 2. julija 1940 pa je bil izdan še Pravilnik o kontrolorjih cen pri vseh banskih upravah. Posledično je bil še istega meseca pri oddelku za trgovino, obrt in industrijo kraljeve banske uprave Dravske banovine ustanovljen referat za kontrolo cen. Kot pove že samo ime, je ta služba opravljala zadolžitve po Uredbah o nadzoru cen in varčevanju z živili ter po Pravilniku o kontroli cen (Slovenec 1940, 3. julij; Himmelreich 2001, 154).

Nadaljnji ukrepi, ki naj bi izboljšali položaj z oskrbo, so nato bili še: razveljavitev Uredbe o maksimiranju cen ter prisilnega odkupa pšenice in koruze (Slovenec 1940, 24. avgust; Himmelreich 2001, 141), Uredba o prometu s pšenico in državni intervenciji, končno pa 24. avgusta 1940 sprejeta Uredba o ukrepih za preskrbo prebivalstva in vojske s kruhom, ki so predvidevali ponovno obvezen odkup pšenice (Slovenec 1940, 27. avgust; Himmelreich 2001, 141) in uvedbo enotnega ljudskega kruha iz enotne krušne moke, ki se ga je smelo prodajati šele dan po peki (Slovenec 1940, 27. avgust; Himmelreich 2001, 142). Pod prisilen odkup je tako prišla vsa pšenica in moka, nad potrebami gospodinjstev. Te so bile določene na 300 kg pšenice ali 240 kg moke za vsakega člana gospodinjstva (Slovenec 1940, 27. avgust; Himmelreich 2001, 141) na leto oz. točneje od žetve do žetve, kakor tudi količina pšenice potrebne za setev (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 70/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 15/1941a). V Dravski banovini je banska uprava, dne 31. avgusta 1940, izvajanje prisilnega odkupa zaupala Gospodarski zvezi v Ljubljani (Slovenec 1940a, 1. september; Himmelreich 2001, 141). Oktobra 1940 je bila k tej odredbi dodana premija oz. denarna stimulacija, ki naj bi sprostila prodajo (Himmelreich 2001, 142).

Konec avgusta 1940 je vlada izdala Uredbo o kontroli cen na drobno, s katero je pooblastila urad za kontrolo cen, da je lahko produktom, katerih cene so bile v veleprodaji že pod nadzorom, tudi sam določil cene v maloprodaji. V nadaljevanju je lahko te pristojnosti prenesel tudi na drugo stopnjo splošno upravne oblasti oz. na kraljevsko bansko upravo, kar je tudi storil (Slovenec 1940b, 1. september). Banska uprava Dravske banovine je nato 17. septembra 1940 to pristojnost v Navodilu za določanje maksimalnih cen in maksimalnih bruto zaslužkov v trgovinah na malo, o cenah kruha ter kontroli trgovine, pekarn, mesarij in mlinov podelila tudi okrajnim oblastem. Te so se morale ravnati po navodilih in kalkulacijskih smernicah banske uprave, končno pa brez predhodne odobritve banske uprave niso smele določiti cen, ki bi presegale tiste iz odločbe banske uprave, z dne 7. septembra 1940, o maksimiranju cen bele moke, krušne moke, otrobov, mesa, sala in slanine. Urad za kontrolo cen je ob tem izdal splošnejšo navodilo, da mora biti v večjih krajih cena kilograma kruha enaka ceni kilograma moke (Himmelreich 2001, 142).

Ob hkratni povečani porabi pšenice in slabi letini le-te (Slovenec 1940, 13. oktober; Himmelreich 2001, 143) se je jeseni 1940 izkazalo, da je obstoječih zalog pšenice za preskrbo civilnega prebivalstva premalo. Ker obstoječi ukrepi niso zadostovali, je kraljevska banska uprava Dravske banovine septembra in novembra opozorila mestne in občinske oblasti, naj si same priskrbijo potrebne zaloge koruze, da jim ne bi zmanjkalo žita še pred novo žetvijo. V skladu z okrožnico banske uprave je oktobra prišlo do omejevanja nakupov moke in olja (Jutro 1940, 12. oktober; Himmelreich 2001, 143), decembra pa je sledila omejitev na mletje moke oz. dovoljenje, da je mogoče mleti le še enotno moko. Ta je v masi za pripravo kruha morala predstavljati 70 odstotkov moke, preostanek pa je koruzna moka (Himmelreich 2001, 143; Šorn 2007, 109). A kljub takemu razmerju je bilo vnaprej dovoljeno, da je mogoče polovico enotne moke nadomestiti z rženo moko, preostanek koruzne moke pa je bilo mogoče do dveh tretjin nadomestiti s krompirjem. Kruh pripravljen iz koruze in krompirja je bilo mogoče prodajati že na dan peke (Himmelreich 2001, 143).

5. oktobra 1940 je bil ustanovljen Banovinski prehranjevalni zavod oz. PREVOD, ki je od referata oz. odseka za uravnavo kmetijskega gospodarstva in prehrano prevzel nalogo preskrbe prebivalstva z življenjskimi potrebščinami v Dravski banovini (Slovenec 1940a, 6. oktober; Slovenec 1940b, 6. oktober; Himmelreich 2001, 154; Šorn 2007, 108). Dodano pa mu je bilo še nekaj drugih nalog (Himmelreich 2001, 155), preko katerih je posegel v do tedaj svobodno tržno gospodarstvo (Šorn 2007, 108). Uradno so bile njegove naloge opredeljene »kot skrb, za nabavo, skladiščenje in predelavo življenjskih potrebščin, njihovo razdelitev med prebivalstvo banovine po preskrbovalnih načrtih bana in izvoz odvečnih količin« (Himmelreich 2001, 155; Slovenec 1940b, 6. oktober), nastale oz. ustvarjene viške sredstev iz poslovanja pa naj bi namenil za prehrano ogroženih slojev prebivalstva (Slovenec 1940b, 6. oktober; Himmelreich 2001, 155). Končno se je delovno področje zavoda zaradi stopnjevanja

gospodarskih razmer močno razširilo in je posegalo tudi v preskrbo z rižem, mastjo, oljem, fižolom, načrtovan je bil poseg v dobavo sladkorja oz. z vsemi najvažnejšimi živili. A ob ustanovitvi so bile njegove naloge manj obsežne in usmerjene v zagotavljanje pšenice, koruze in moke (Himmelreich 2001, 150, 151, 155, 156), o čemer priča tudi začetni cilj ustvariti čim večjo zalogo pšenice ali moke. Na zavodu so predvidevali, da bi do decembra 1940 pripravili 2.000 vagonov zalog pšenice iz uvoza iz drugih predelov države, a do 10. decembra 1940 so zbrane zaloge obsegale le 1.400 vagonov (Slovenec 1941, 19. februar; Himmelreich 2001, 143). Ob mesečni porabi 325 vagonov moke[185] (Himmelreich 2001, 149) pa je ta zaloga 1. januarja 1941 padla že na 1.100 vagonov pšenice (Slovenec 1941, 19. februar; Himmelreich 2001, 148; Šorn 2007, 110). V začetku januarja so bile zato uvedene omejitve nakupovanja in porabe, a ker kart še ni bilo (Slovenec 1940, 31. december; Himmelreich 2001, 143), so evidence vodili prehranjevalni uradi in trgovci sami (Slovenec 1941, 26. januar; Slovenec 1941, 28. januar; Himmelreich 2001, 144). Nakaznice za kruh in moko so bile nato vpeljane 1. februarja 1941 v Dravski banovini kot prvi banovini v državi (Slovenec 1941a, 1. februar; Himmelreich 2001, 144; Šorn 2007, 110), v prodaji, za prevzem s strani glav družin, pa so bile dosegljive že nekaj dni prej (Slovenec 1941, 21. januar; Slovenec 1941, 29. januar; Slovenec 1941b, 30. januar; Slovenec 1941b, 31. januar). Po uvedbi nakaznic in zmanjšanjem porabe pšenice je obstoječa zaloga le-te zdržala do aprila. Pomanjkanje žita se je nadomeščalo s koruzo, katere pridelek je bil leta 1940 za petino večji, kot v preteklem letu. A ta koruza je bila še pri velikih pridelovalcih v Vojvodini, ni bila še osušena in pripravljena na transport, na drugi strani pa je zaradi prednostnega transporta za oborožene sile, primanjkovalo tudi samih vagonov. Svojevrsten problem je predstavljalo tudi mletje zrn v moko sredi zime 1939/40 (Slovenec 1941, 19. februar; Himmelreich 2001, 144).

Priprave za omenjeno racionirano prodajo živilskih artiklov so pri PRIZAD-u oz. privilegirani izvozni delniški družbi in referatu za kontrolo cen stekle že novembra 1940, ko so se pričeli zbirati podatki o prodaji najvažnejših predmetov dnevne porabe. Nato so sledile tri odredbe kraljeve banske uprave, ki so z začetkom januarja 1941 urejale mletje le enotne presejane ali navadne nepresejane moke in 10 vagonov bele moke, katero je PREVOD oz. banovinski prehranjevalni zavod namenil bolnišnicam in bolnikom, kasneje pa so k porabnikom te moke prištete tudi gostilne (Himmelreich 2001, 144, 149). Druga je urejala prodajo mlevskih izdelkov iz moke, pšeničnega zdroba in testenin ter omejevala potrošnike na prodajalce, pri katerih so kupovali že pred odredbo, kajti ti so morali o prodanih količinah

[185] Šorn (2007, 110) – po zapisniku 1. seje XIII. zasedanja Banskega sveta Dravske banovine, z dne 17. februarja 1941 – navaja, da je Dravska banovina potrebovala mesečno kar 600 vagonov pšenične moke, kar je za 46 odstotkov več napram pisanju Himmelreicha (2001, 149), ki se sklicuje na zapisnik 2. seje Banskega sveta, z dne 18. februarja 1941. Vendar glede na to, da Himmelreich (2001, 148–149) na tem mestu že piše o racionirani prehrani in o 325 vagonih potreb pšenične moke v teh razmerah, Šorn (2007, 110) pa omenja le 40 odstotkov potrebnih količin zalog, od potrebnih 600 vagonov, je ob dejstvu, da so bile omejitve pri peki kruha v veljavi že od jeseni 1940 in so jih kot take občutili vsi prebivalci Dravske banovine – februarja 1941 je bil beli kruh namreč le še spomin – je lahko slednje spodbudilo izpostavitev potreb pred omejitvami in racionalizacijo porabe pšenične moke. Tako je mogoče zaključiti, da so bile mesečne potrebe po pšenični moki pred omejitvami in racionalizacijo 600 vagonov, nato pa je bila poraba znižana na 325 vagonov pšenične moke mesečno za vse prebivalstvo Dravske banovine.

voditi evidenco o prodaji (Slovenec 1940, 31. december; Trgovski list 1941a, 1. januar; Himmelreich 2001, 144). Zadnja Uredba o peki kruha pa je vse peke zavezala pripravljati le enotni ljudski kruh iz 40 odstotkov enotne presejane pšenične moke in 60 odstotkov koruzne moke (Slovenec 1940, 31. december; Trgovski list 1941b, 1. januar; Himmelreich 2001, 144; Šorn 2007, 109), za ceno 5 Din na kilogram kruha. Do 31. januarja 1941 je bilo določeno nekakšno prehodno obdobje, v katerem je bilo mogoče dobiti tudi kruh iz krušne in koruzne ter kruh iz bele in koruzne moke. Prvega za ceno 5 Din za kilogram kruha, drugega pa za ceno 6 Din za 940 gramski kos. Po 10. januarju 1941 se je predvidela tudi omejitev peke peciva na polovico dotedanje proizvodnje (Trgovski list 1941b, 1. januar).

20. januarja 1941 je kraljevska banska uprava z razglasom uvedla osebne nakaznice za moko in kruh, ki so bile večinoma izdane za posamezen mesec. Ob njihovi uvedbi je bilo predvidenih pet različnih skupin upravičencev, in sicer: otroci do šest let starosti, ki so bili upravičeni do skupno dveh kilogramov testenin, pšeničnega zdroba, bele in enotne moke ali 6,64 kilogramov kruha na mesec; otroci do štirinajstega leta starosti, katerim je pripadlo tri kilograme prej naštetih mlevskih izdelkov ali 9,99 kilogramov kruha na mesec; odrasli, za katere je bilo predvideno štiri kilograme zdroba ali moke ali testenin ali 13,32 kilogramov kruha; delavci, zaposleni pri težkih ročnih delih, kot so bili rudarji, drvarji, železničarji in gradbeni delavci, ki so bili ob količini za odrasle upravičeni še do dodatnega kilograma mlevskih izdelkov ali 3,32 kilograma kruha; tujci oz. osebe iz krajev, kjer ni bilo izkaznic, ki so dobivali dnevne nakaznice (Slovenec 1941, 21. januar; Slovenec 1940, 31. december; Trgovski list 1941a, 1. januar; Himmelreich 2001, 146; Šorn 2007, 110, 111). To število skupin se je marca 1941 povečalo za skupino bolnikov in skupino gostilničarjev; zadnji so na obrtne izkaznice oz. bone za gostilniške obrate lahko kupovali moko ali kruh za opravljanje svoje dejavnosti. Tako predpisane količine živil, zlasti pa moke, so bile v primerjavi s porabo v preteklih letih zelo majhne, zato se je kot nadomestek uveljavila koruzna moka (Himmelreich 2001, 146, 149). Predvideni upravičenci pa niso mogli kart dobiti avtomatično. Gospodar posestva je moral namreč za pridobitev nakaznic za moko in kruh najprej podati prijavo, vseh zalog moke in mlevskih izdelkov. Teh je moralo biti manj kot je bila mesečna poraba družine, hkrati pa je moralo biti posestvo takšno oz. tako majhno, da zanj gospodar ni plačeval zemljiškega davka in iz njega ni mogel pridobiti zadosti za prehrano doma. Brez upoštevanja velikosti družine in specialnih kultur na posestvu je bilo predvideno, da za prehrano petčlanske družine zadostuje od dva do tri in pol hektarjev orne zemlje, odvisno od območja obdelave – prvovrstna zemlja ali kraški teren. Drugo skupino upravičencev so predstavljali člani gospodinjstev brez zemlje (Slovenec 1941, 26. januar; Mariborski večernik »Jutra« 1941, 27. januar; Himmelreich 2001, 147; Šorn 2007, 110). Ob prvotni projekciji, da naj bi karte oz. nakaznice potrebovalo 750.000 prebivalcev Dravske banovine (Slovenec 1941, 26. januar; Slovenec 1941, 19. februar), se je ta številka do sredine februarja dvignila na 874.000 upravičencev (129.000 otrok do šestega leta starosti, 130.000 otrok oz. mladine do

štirinajstega leta in 615.000 odraslih), k temu pa je potrebno prišteti še potrebe delavcev, zaposlenih pri težkih delih (Slovenec 1941, 19. februar; Himmelreich 2001, 148) in potrebe gostiln in bolnišnic (Himmelreich 2001, 149).

Količino prehrambnih artiklov dobavljivih na nakaznice, je banovinski prehranjevalni urad ali PREVOD določil sam, nakar je glede na število prebivalcev in njihove skupne potrebe dostavljal pošiljke živil prehranjevalnim odborom mest in okrajev, ti pa naprej občinskim prehranjevalnim uradom, ki so jih razdelili potrošnikom, v maloprodajo, bolnišnice in druge zavode na svojem območju, ob tem pa so bili zadolženi za opravljanje še nekaterih drugih nalog. Ti občinski uradi za preskrbo so nastali glede na vladno odredbo iz začetka novembra 1940, ki je omogočala banu, da ta telesa ustanovi tudi v drugih občinah banovine in ne le v Ljubljani, Škofji Loki, Kranju, Jesenicah, Trbovljah, Celju in Mariboru, torej tam, kjer je bila večja koncentracija delavskega prebivalstva in industrije, pri okrajnih oblasteh pa so bili kot nadzorna telesa občinskim ustanovljeni okrajni preskrbovalni oz. prehranjevalni uradi. V januarju in februarju 1941 je bila dobava artiklov najprej izvedena glede na predvidene ocene porabe, po tem obdobju pa se je dobave izvedlo v količinah, ki so odgovarjale številu oddanih odrezkov iz nakaznic. Od dodelitve količin prehranjevalnim odborom samostojnih mest in okrajev se PREVOD ni vmešaval v nadaljnjo delitev, je pa zahteval poročila o potrošnji in zalogah v vsaki občini in sprotna plačila, kajti v nasprotnem primeru je zaustavil dobave (Himmelreich 2001, 145, 146, 148, 155, 156, 157).

Od sredine marca 1941 naprej so bile objavljene vladne uredbe, s katerimi je država preko lastnega intenzivnejšega posega na trg nameravala vzpostaviti enakomerno porazdelitev potrošnih dobrin. S prvim sklepom so bila povečana pooblastila ministrstva za preskrbo in prehrano, kajti to je bilo pooblaščeno za izdajanje Uredb o ureditvi notranjega prometa, razdeljevanja in porabe vseh vrst blaga (Slovenec 1941, 15. marec; Slovenec 1941, 16. marec; Himmelreich 2001, 150). Nato je bila predpisana obvezna prodaja presežkov vseh vrst žit in moke iz njih ter ne le presežkov pšenice in koruze (Slovenec 1941, 18. marec; Slovenec 1941, 19. marec; Himmelreich 2001, 150), ob tem pa tudi poostreni predpisi o količinah žit, ki jih pridelovalci smejo obdržati zase (Slovenec 1941, 21. marec; Himmelreich 2001, 150) ter z Uredbo o cenah prepovedano zviševanje cen blaga in storitev (Slovenec 1941, 15. marec; Slovenec 1941, 16. marec; Himmelreich 2001, 150).

PREVOD pa svoje delovanje ni usmeril le na zagotavljanje žita, moke in posledično kruha. V začetku leta 1941 je posegel v oskrbo s sladkorjem, da je bila dobava do končnih uporabnikov ponovno konstantna oz. takšna kot leta 1939. Nakaznice ob tem niso bile uvedene, je pa ustvaril za nekaj mesecev zaloge. Druga omenjena živila med zalogami so bila fižol, olje in mast, pri čemer je bilo zalog zadnjih dveh za obdobje treh mesecev (Himmelreich 2001, 150, 151).

. . .

Podobno kot v Dravski banovini so se z vprašanji zagotavljanja hrane soočali tudi v občini Bled. Najprej se naj izpostavi urejanje produkcije hrane, katere se je dotaknila kraljevska banska uprava Dravske banovine z okrožnico z dne 21. maja 1940, spisano po predhodnem posredovanju ministrstva za notranje zadeve. Eden od vidikov je bilo urejanje potrebnega števila delovne sile, kajti v tem obdobju leta so se začenjala velika poljska dela, pri katerih se je poznala odsotnost večjega števila vpoklicanih vojaških obveznikov, zaradi, v takrat nejasnem mednarodnem položaju okrepljenih oboroženih silah. Ta položaj in spremljajoče razmere pa so predstavljale grožnjo kmetijski produkciji, stopnja katere, glede na okrožnico, ni smela pasti. Da bi se zato omogočila obdelava zemlje v nezmanjšanem obsegu, na drugi strani pa, da bi se kmečkim obveznikom olajšal odziv na vpoklic, s tem da bi jih razbremenili skrbi zaradi neobdelanih polj v njihovi odsotnosti, so bili naslovniki, torej občine, opozorjene na člen 363 Zakona o ustroju vojske in mornarice, po katerem so morale »skrbeti za to, da se v pravem času obdelajo posestva siromašnih in samskih obveznikov, če opravljajo ti obvezniki službo pri narodni vojaški sili ob času poljskih del« (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 97/1).

Nadzor nad izvrševanjem odredb na osnovi zgornjega člena, je bil zaupan, glede na člen 364 zgoraj omenjenega zakona, sreskim načelstvom, poveljstvom vojaških okrožij in poveljstvom divizijskih oblasti. Kljub temu, da bi bilo morda razumljeno, da je urejanje in vodenje produkcije hrane pod nadzorom civilne veje oblasti, pa v tem primeru temu ni bilo tako, na kar opozarja že samo citiranje Zakona o ustroju vojske in mornarice, ki je služili kot osnova tem naporom. Končno je za zanemarjanje izvršitve odredb grozila občinskim organom, zlasti pa predsedniku občine, kazen po členu 56 omenjenega zakona, torej od deset do trideset dni zapora, katero pa je lahko izrekal poveljnik divizijske oblasti (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 97/1), kar pomeni popolno sodno odgovornost vojaškim oblastem.

Ker pa Dravska banovina že tako ni bila samozadostna z žitom oz. sta preko letnega povprečja banovine s svojo produkcijo segla le okraja Murska Sobota in Lendava, medtem ko je bila produkcija v okraju Radovljica izredno slaba in daleč od zadostne (Himmelreich 2001, 134), je bilo za to območje, kot tudi za celotno, močno industrializirano banovino, kot jo opiše pisec dopisa, toliko bolj pomembno ohranjanje poljedelske produkcije na takratni višini. Zato je bila županom zaupana vsa pozornost in skrb, preko katerih bi zagotovili, da bi imela občina stalno dober pregled nad poljskimi deli v svojem okolišu, da bi sproti ugotavljala, kje ta dela zastajajo in zakaj ter da bi nato glede na potrebe odrejala na delo obveznike, ki so ostali doma, tako da bi z njihovim delom nadomesti vrzeli, ki so jih pustili vpoklicani na vežbe; enako je veljalo tudi za živino. Takšna pomoč je bila namenjena predvsem siromašnim obveznikom, zaradi česar je bilo potrebno ob odrejanju del vedno gledati na socialni položaj obveznika, na število vpoklicanih, na število preostalih družinskih članov (enako velja tudi za živino) ter nuditi pomoč v teh okvirih in odgovarjajočih razmerjih. V kolikor so to dopuščala proračunska sredstva

občin je bilo omogočeno, da se posestva siromašnih vpoklicanih obveznikov obdelajo tudi z najetimi delavci (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 97/1).

A zadnje je bilo verjetno lažje zapisati kot pa udejanjiti v praksi. Sresko načelstvo v Radovljici je namreč ob prepošiljanju okrožnice naprej na podrejene občine, dne 27. maja 1940, predvideno zaradi lokalnih razmer, dopisalo, da je potrebna pomoč v delovni sili tudi na posestvih premožnejših, zlasti zato, ker »tujih delovnih moči ni dobiti tudi za denar ne!« (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 97/1). Ob tem je med vrsticami še dodajalo, da je potrebno nevpoklicane vojne obveznike opozarjati, da je delo doma zanje ugodnejše, kot pa služenje v oboroženih silah stran od doma. Sresko načelstvo je nato poročilo o uspehu akcije in obsegu izvršenih del na kmetijah pričakovalo do 5. junija 1940 (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 97/1). Ponovno opozorilo vsem predsednikom občin o zgoraj napisanem je bilo razposlano 5. avgusta 1940 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 678/3).

Reševanje produkcije z obdelavo polj z nevpoklicanimi vojaškimi obvezniki oz. v tem primeru z vpoklici teh vojaških obveznikov v domač okoliš, verjetno znotraj meja občine oz. nabornega okraja, je bila ena od možnosti. A minister za notranje zadeve poroča tudi o primerih, ko so vojaška poveljstva posameznikom odobrila dopuste, v kolikor je bilo to, v prvi vrsti zaradi potreb državne obrambe, sploh mogoče (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 97/1).

Takšen primer je bil Janez Markelj, posestnik z Mlina in občan občine Bled, ki je na Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja poslal prošnjo za »razrešitev vojaške službe« (Občina Bled 1939, Št. 3394). Med razloge je navedel tri nepreskrbljene otroke in ženo, ki niso sposobni obdelati večjega posestva, kar pa bi pomenilo neposredno škodo za njegovo kmečko gospodarstvo. Iz tega razloga je v obrazložitvi prosil za podaljšanje dopusta vsaj do 15. novembra. Iz Poveljstva ljubljanskega vojaškega okrožja je bila prošnja nato poslana na občino Bled, kjer so jo sprejeli 9. oktobra 1939. Še isti dan sta jo ravnatelj in župan potrdila in lastnoročno podpisala navedbe posestnika in prosila za ugodno rešitev prošnje. Na Poveljstvu ljubljanskega vojaškega okrožja v Ljubljani je bila prošnja ponovno sprejeta 20. oktobra 1939 in nato poslana načelniku sreza Radovljica. Ta je bil naprošen, da se »prošnja vrni prosilcu, kajti le-ta bo v najkrajšem času odpuščen domov« (Občina Bled 1939, Št. 3394). Po sprejemnem knjiženju zadeve na načelstvu radovljiškega sreza, dne 25. oktobra 1939, je bil spis s strani sreskega načelnika poslan na znanje in v arhiv občini Bled, ki je zadevo prejela 27. oktobra 1939 (Občina Bled 1939, Št. 3394).

. . .

Glede na pregledan arhivski fond ni mogoče z gotovostjo trditi, da bi se v občini Bled z vprašanjem zagotavljanja prehrane pričeli ukvarjati takoj po prispeli okrožnici banske uprave Pov. S. Št. 97/1, z dne

21. maja 1940, v kateri je bila izpostavljena pomembnost vzdrževanja produkcije hrane na obstoječem nivoju (Kraljevska banska uprava 1940, S. Št. 97/1). Na tem mestu bi bilo mogoče celo lažje trditi, da so bile v naporih za zagotovitev tega cilja bolj aktivne vojaške oblasti, kajti te so namreč obveznikom za potrebe obdelave polj tudi odobrile namenske dopuste (Občina Bled 1939, Št. 3394). Na občini so nedvomno poznali razmere, zaradi katerih je bila produkcija žita v okraju Radovljica, s tem pa tudi v občini, že tako slaba in nezadostna (Himmelreich 2001, 134), kar je pomenilo, da bo ne glede na razmere in dodatno vložen trud potrebno žito še vedno uvažati. Kljub nedvomno že nakazujoči se slabi letini pšenice v letu 1940 (konec tega leta je bilo v primerjavi z letom 1938, nato pridelanih le 60 odstotkov pšenice (Himmelreich 2001, 131; Šorn 2007, 102) in to kljub pisanju Slovenca, da je bila žetev v Sloveniji razmeroma dobra (Slovenec 1940, 4. oktober)), pa so takrat na drugi strani lahko večje upe polagali v koruzo in zlasti krompir. Letina teh dveh pridelkov je bila leta 1940 namreč dobra (Himmelreich 2001, 142), po pisanju Slovenca celo takšna, da naj bi bilo mogoče krompir in fižol izvažati (Slovenec 1940, 4. oktober). Vendar ne glede na razloge, so bila vprašanja o prehrani na sejah občinske uprave in občinskega odbora občine Bled prvič načeta šele štiri mesece po okrožnici banske uprave, in sicer 20. septembra 1940 (Seja občinske uprave Bled 20. september 1940, tč. 6).

Poleg že omenjene banske okrožnice so bila zgornja vprašanja načeta pravzaprav šele po avgustovski objavi vladne Uredbe o kontroli cen na drobno. Z njo je urad za kontrolo cen lahko produktom, katerih cene so bile v veleprodaji že pod nadzorom, tudi sam določil cene v maloprodaji, v nadaljevanju pa je bilo predvideno, da bi lahko te pristojnosti prenesel tudi na drugo stopnjo splošno upravne oblasti oz. na kraljevsko bansko upravo, kar pa je nato tudi storil (Slovenec 1940b, 1. september). Temu je nato v začetku septembra 1940 sledilo maksimiranje cen bele moke, krušne moke, otrobov, mesa, sala in slanine, 17. septembra 1940 pa je nato banska uprava Dravske banovine pristojnost določanja cen produktom v maloprodaji podelila tudi okrajnim oblastem, z omejitvijo, ki je omogočala popravljanje brez predhodne odobritve banske uprave le navzdol, torej pod višinami določenimi s strani banske uprave, dne 7. septembra 1940 (Himmelreich 2001, 142). Poleg tega se je jeseni 1940 že dokončno pokazalo, da bo obstoječih zalog pšenice za preskrbo civilnega prebivalstva čez zimo oz. do naslednje žetve premalo, zaradi česar je kraljevska banska uprava Dravske banovine septembra in novembra mestne in občinske oblasti opozorila, naj si same priskrbijo potrebne zaloge koruze (Himmelreich 2001, 143).

20. septembra 1940 je bila nato sklicana seja občinske uprave občine Bled, na kateri so morali biti prisotni (Seja občinske uprave Bled 20. september 1940, tč. 6), že seznanjeni z novimi, zgoraj omenjenimi pristojnostmi sreskega načelstva v Radovljici in verjetno neuradno tudi z neposrednim opozorilom občinam s strani banske uprave glede zalog koruze – na seji občinskega odbora občine Bled, ki se je vršila 4. oktobra 1940, je bila namreč prebrana okrožnica kraljevske banske uprave z zadevo o preskrbi prebivalstva s koruzo do nove žetve, a ta je bila glede na zapisnik datirana s 25.

septembrom 1940 (Občinski odbor 4. oktober 1940, tč. 18). Brez kakršnega koli zapisa o branju tega opozorila so namreč zbrani pod točko 6. sklenili, da se bodo najprej obrnili na Jana iz Podhoma, kateri bi lahko po mnenju uprave koruzo dobavil občini preko Gospodarske zveze, v kolikor pa to ne bo mogoče, se bodo obrnili neposredno na sresko načelstvo. Nato je župan podal mnenje, da bi po slišanem na sestanku županov na Jesenicah, bilo potrebno pšenico naročiti že sedaj, kajti kasneje ne bo več dobavljiva oz. se bo težko dobila. Po teh besedah je uprava občine Bled pooblastila župana, »da po svoji uvidevnosti potrebno ukrene« (Seja občinske uprave Bled 20. september 1940, tč. 6), kar bi lahko razumeli, da so se strinjali s takojšnjim povpraševanjem in naročanjem koruze in pšenice.

Da so bile razmere zaostrene oz. da se je s sklepi občinske uprave, z dne 20. septembra 1940, mudilo, priča nov sklic seje občinske uprave občine Bled, dne 26. septembra 1940. Takrat je župan poročal o sestanku županov in predstavnikov »J.R.Z.«, ki se je vršil na Jesenicah in izpostavil na omenjenem sestanku izražen nasvet, da naj si občine nakupijo čim več žita, ne glede na to ali je potrebno v ta namen najeti posojilo. Vzrok tej nujnosti je bilo stališče, da spomladi žito ne bo več dosegljivo. Glede na pooblastilo iz seje 20. septembra je župan zbrane nato seznanil, da je zato v slabem tednu dni od zadnje seje naročil 15 tonski vagon stare koruze, katera bo stala 3,75 Din[186] na nakladalni postaji. A ker naročilnica še ni bila podpisana, je uprava sklenila, da se naročilo izvrši le pod pogojem, da dobi občina koruzo najkasneje 12. oktobra. Poleg tega je bilo sklenjeno, da se vse dobavljene koruze ne bo razprodalo, temveč bi se jo del hranilo za potrebe živine in za izplačila delavcem. Prav tako je bilo sklenjeno, da se naj naroči tudi dva vagona pšenice (Seja občinske uprave Bled 26. september 1940, tč. 2).

Tema dvema sejama je nato 4. oktobra 1940 sledila seja občinskega odbora občine Bled, na kateri so se prisotni dotaknili naročila rezervne hrane, koruze in pšenice ter določitve višine finančnih sredstev za omenjene potrebe. Tako je bila najprej prebrana okrožnica kraljevske banske uprave, z dne 25. septembra 1940, o zadevi preskrbe prebivalstva s koruzo do nove žetve, nato pa se je predstavilo poročilo o blagajni oz. proračunu občine, ki je po rezervaciji sredstev za odplačilo posojil razpolagal še z 272.929 Din, namenjenih za kritje tekočih potreb. Ob tem je bilo podano opozorilo, da je slednjih potreb toliko, da se vsa omenjena sredstva ne morejo nameniti za nakup koruze (Občinski odbor 4. oktober 1940, tč. 18). Himmelreich (2001, 157) sicer piše, da so v Dravski banovini oblasti občinam naročile, naj kot vir sredstev začasno (do prodaje pošiljke, ko bodo sredstva lahko vrnili v proračun) uporabijo t. i.

[186] V tem obdobju so bile nekoliko bolj lokalne cene kmetijskih pridelkov na sejmu v Kranju 23. in 30. septembra 1940 naslednje (v kolikor so pri posameznem produktu zapisane dve vrednosti ločeni z »/« je prva vrednost iz 23. septembra in druga iz 30. septembra 1940, oboji s sejma v Kranju – podatkov za sejme v Radovljiškem okraju za to odboje v časniku Slovenec ni bilo mogoče dobiti): pšenica 4,50, ječmen 4,25/4,50, rž 4,25, oves 4,50/3,75, koruza 4,20/4,00, fižol 6–9, krompir 1,50–2, lucerna za krmo 1,50–1,70/1,75, seno 1,50–1.70, slama 0,75/0,50, jabolka I. vrste 10, II. vrste 8/6–8, III. vrste 3–4/3–6, hruške I. vrste 14, II. vrste 10, III. vrste 5–8, pšenična moka (v prodaji le 30. septembra) 9, ržena moka 7.50/6,00–6,50, koruzna moka 6, ajdova moka 7,50–10, koruzni zdrob (v prodaji le 30. septembra) 6,50, surovo maslo 40–44 Din za en kilogram, jajca 1,25–1,40/1,50 Din na kos, mleko 2,25–2,50 liter (Slovenec 1940, 26. september; Slovenec 1940, 3. oktober).

stavbne fonde, namenjene za urejanje lokalne infrastrukture, a v primeru občine Bled ni mogoče najti zapisov, ki bi potrdili to pisanje. V nadaljevanju se je občina po sredstva obrnila na kraljevsko bansko upravo (Občinski odbor 4. oktober 1940, tč. 18), vendar odgovora, ki bi občino usmeril v njena sredstva za stavbni fond, ni bilo mogoče najti v pregledanem arhivskem fondu.

Ne glede na to je župan predstavil poročilo, po katerem bi občina do konca novembra 1941 potrebovala najmanj deset vagonov koruze. Nato je odbor soglasno sklenil, da se za potrebe nakupa koruze in pšenice nameni znesek 180.000 Din. Iz teh sredstev naj bi se tako kupila dva vagona stare koruze in dva vagona pšenice, ki bi se uskladiščili do spomladi. Preostanek sredstev naj bi se po predlogu namenilo nakupu mošta (Občinski odbor 4. oktober 1940, tč. 18).

Ker občina ni imela dovolj sredstev za nakup najmanj deset vagonov koruze, je bilo ob zaključku sklenjeno, da se za nakup preostanka potrebne rezervne koruze zaprosi za kredit pri kraljevi banski upravi in da se počaka ali se bo ta resnično odločila za izdajo finančnih sredstev. Naslednje zadolžitve so predvidevale še preureditev prostorov v starem zdraviliškem domu za potrebe skladišča, pri kraljevski banski upravi pa naj bi se še preverilo kdo bo uskladiščeno koruzo prodajal – občina ali trgovci (Občinski odbor 4. oktober 1940, tč. 18).

Tematika preskrbe s koruzo je bila v središču pogovorov ponovno na seji občinske uprave občine Bled, dne 7. novembra 1940. Takrat je župan poročal, da je prehranjevalni zavod v Ljubljani naročil za občino šest vagonov koruze, ki naj bi prišla v najkrajšem času. Tako je bil delno rešen problem z rezervno koruzo, a kaj ko občina ni imela niti dovolj skladiščnih prostorov za uskladiščenje celotnega tovora niti dovolj finančnih sredstev za plačilo celotne pošiljke. Zato se je sklenilo, da se vagon ali dva ob prihodu takoj razdeli občanom po ceni, s katero bi se krilo režijo in ki bi bila nižja kot v trgovinah. O morebitnem preostanku pošiljke pa je bilo sklenjeno, da se jo del ponudi blejskim trgovcem, v kolikor bi jo bili pripravljeni kupiti, dva ali tri vagone pa so nameravali oddati kaki drugi občini, ki bi koruzo kasneje vrnila – praktično so iskali skladiščne prostore (Seja občinske uprave Bled 7. november 1940, tč. 1). A kljub strahovom, da je pošiljka prevelika, so zbrani na seji občinske uprave občine Bled, dne 28. novembra 1940, po županovem poročilu o prodaji zgornje pošiljke sklenili, da naročijo še en vagon koruze in dva vagona pšenice (Seja občinske uprave Bled 28. november 1940).

Nekoliko bolj institucionalna ureditev organov za skrb nad preskrbo prebivalstva v občini se je pričela po novembru 1940, ko je kraljevska banska uprava Dravske banovine vsem občinam ukazala ustanoviti občinske preskrbovalne urade oz. tudi urade za preskrbo (Himmelreich 2001, 152–158). Prehranjevalni odbor so v občini Bled pričeli ustanavljati na seji občinske uprave, dne 13. decembra 1940 (Seja občinske uprave Bled 13. december 1940, tč. 1) in nato na seji občinskega odbora, dne 19. decembra 1940 (Občinski odbor 19. december 1940, tč. 2). Tega decembra je tudi zadnjič omenjena problematika

z zagotavljanjem prehrane, točneje koruze. Župan je takrat zbranim odbornikom podal poročilo o nakupu koruze in jih seznanil, da se je predvsem zaradi regulacije posojila ponovno obrnil neposredno na bana Dravske banovine (Občinski odbor 19. december 1940, tč. 1).

Nekoliko bolj posredno se je prehrane dotaknil le še občinski odbor občine Bled na seji 21. februarja 1941. Takrat so se zbrani odborniki in župan dotaknili organizacije in razdelitve zimske pomoči (Občinski odbor 21. februar 1941, tč. 5). To je organiziranje akcije za pomoč pomoči potrebnim, ki je pod drugim imenom v Dravski banovini delovala že vse od 30-ih let dvajsetega stoletja, ljudem pa je največkrat pomagala z darovanjem oblačil in hrane (Šorn 2007, 295). Župan je takrat najprej poročal, da se je z raznimi donacijami, vključno z občinsko, namesto venca za na grob dr. Antona Korošca, nabralo 11.658,50 Din, stroški pa so dosegli 1.830 Din. Po izpostavitvi nekaterih darovalcev je odbor sklenil, da zimsko pomoč še naprej vodi občinska uprava, ki naj k zadevi povabi tudi dobrodelna društva, ki bi občini predlagala koga naj bi se obdarovalo. Poudaril pa je, da bi se morda poskrbelo predvsem za tiste reveže, ki sami ne prosijo in ki so kljub temu gotovo potrebni podpore. Eden od odbornikov je ob tem dodal naj se 1.000 Din zimske pomoči podari šolski kuhinji na Bledu. Pomoč v prehrani, od petdeset do sto kilogramov koruze in od pol do dva kilograma masti, je bila namenjena osemnajstim osebam, ena oseba pa naj bi dobila le čevlje. Odločanje o nadaljnjih nakazilih je bilo prepuščeno občinski upravi (Občinski odbor 21. februar 1941, tč. 5).

. . .

V luči zgoraj omenjenega širšega dogajanja in naporov za zagotavljanje nespremenjenega nivoja produkcije pridelkov in preskrbe potrebnih zalog surovin za izdelavo kruha, je potekalo tudi nadaljnje urejanje preskrbe družin, katerih hranitelji so bili vpoklicani v oborožene sile. Tako je ministrstvo za notranje zadeve, z odlokom IV. Št. 1847, z dne 16. aprila 1939, opozorilo Kraljevsko bansko upravo Dravske banovine, da je »[o]b zadnjem pozivu večjega števila vojnih obveznikov na vežbo […] ostalo mnogo revnih družin, zlasti delavskih, brez hrane in denarja, ker so se morali njihovi hranitelji kot vojni obvezniki v 12–24 urah javiti pri svojih poveljstvih, občina pa takim družinam ni takoj priskočila na pomoč« (Kraljevska banska uprava 1939, II. Št. 16962/1). Nato je bilo izraženo stališče, da takšno »ravnanje občine škodljivo vpliva na splošno razpoloženje ljudstva, posebno pa še na vojne obveznike same, ki imajo žalostno zavest, da se za njihovo družino nikdo ne briga« (Kraljevska banska uprava 1939, II. Št. 16962/1). Iz vidika vojske pomeni to tudi že vplivanje na moralo moštva enot, zaradi česar je kraljevska banska uprava 11. maja 1939 z okrožnico opozorila vse občine »na njihovo dolžnost iz člena 362 Zakona o ustroju vojske in mornarice, po katerem morajo dobivati rodbine siromašnih vojnih obveznikov za dobo, dokler so njihovi hranitelji v vojaški službi, od svojih občin podporo v denarju in v naravi, v višini oz. množini, ki – upoštevaje življenjske razmere in pogoje v tistem kraju – zadošča za

preživljanje« (Kraljevska banska uprava 1939, II. Št. 16962/1). Odločanje o sami določitvi višine podpore je bilo tako praviloma zaupano občinski upravi (kljub temu, da naj bi prevod Zakona o ustroju vojske in mornarice pomotoma predvideval, da je to zadeva občinskega odbora), v zelo nujnih primerih pa je bila predvidena tudi možnost, da odločitev o pomoči sprejme sam predsednik občine, ob naknadni potrditvi oz. odobritvi občinske uprave. To pomeni, da iz vidika omenjenega zakona ne bi smelo prihajati do zgoraj opisanih problemov oz. razmer, ko so družine ostajale brez sredstev za preživljanje (Kraljevska banska uprava 1939, II. Št. 16962/1).

Po zgornji okrožnici kraljevske banske uprave, v kateri se je opozarjalo na postopanje ob odhodu glavnih hraniteljev družin na orožne vaje, se je nato problem oz. tematika, ki je postala aktualnejša zaradi pogostejših vpoklicev, poskušala urediti s posebno Uredbo o podpori rodbinam oseb, poklicanih v vojaško službo, objavljeno v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 7. oktobra 1939, in z navodili za izvrševanje te uredbe, objavljenimi v Službenih novinah, dne 11. oktobra 1939, Št. 232-2/XXXI (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939c; Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 12391/1) oz. v Službenem listu, z dne 18. oktobra 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1939a). Z omenjenimi objavami in še drugimi kasnejšimi popravki je bilo določeno, da lahko za državno podporo zaprosijo družine oz. zakonske in nezakonske žene, potomci, starša, izjemoma pa tudi drugi družinski člani in osebe, katerih hranitelji so poklicani v vojaško službo in so zato ostale brez nujnih sredstev za življenje. Kasneje je bilo omogočeno, da prošnjo preko svoje vojaške enote vloži tudi sam hranitelj oz. vojaški obveznik, med te pa so se uvrščali tudi tisti hranitelji, ki so ravnokar odslužili vojaški rok, a so bili zaradi potreb obdržani na vajah. Izplačevanje te podpore je bilo omejeno na obdobje, dokler bi bila družina v stiski, najdlje pa do odpusta hranilca iz vojaške službe (v primeru vojaških vaj ali mobilizacije). Kasneje je bila v dopolnilih kot pogoj za upravičenost predvidena tudi smrt hranitelja med služenjem. Zaradi tega se je lahko njegovim upravičencem še tri mesece po smrti izplačevala podpora, v kolikor ti niso imeli pravice do pomoči ali podpore po kakšnem drugem zakonskem predpisu. Prošnja je morala biti vložena pisno pri občini oz. mestnem poglavarstvu kjer je prosilec bival, najbolje pred dnem odhoda hranitelja, kajti dan izplačevanja je predstavljal pričetek služenja obveznika ali datum oddaje prošnje. Kasneje je bilo omogočeno, da se je prošnja lahko oddala v dveh mesecih po odpustitvi hranitelja iz vojaške enot, kot tudi, da jo je hranitelj lahko vlagal sam preko svoje vojaške enote, pri čemer pa je bila obveza te enote, da pošlje prošnjo na pristojni urad. Prošnja je morala vsebovati izjavo, da prosilec nima sredstev za vzdrževanje, da ga je vzdrževala oseba, ki je označena za hranilca, da je ta oseba poklicana v vojaško službo za določen ali nedoločen čas, nato izjavo o višini davka, ki ga plačuje prosilec in vpoklicana oseba – hranilec, izjavo o svojem zakonskem stanu, sorodstvenem razmerju s hranilcem in o starosti otrok, za katere se zahteva doklado. Upravni urad, ki je sprejel prošnjo, je moral tej priložiti potrdila: o

številu družinskih članov, ki živijo z hranilcem pod isto streho ali narazen ter o njihovem sorodstvenem razmerju, o starosti otrok, za katere se zahteva doklada, o dohodkih in življenjskih sredstvih vsakega izmed njih, kamor so se prištevale tudi pokojnine in razne druge pomoči in podpore, potrdilo o površini za obdelovanje sposobne zemlje, o živini in drugi lastnini, o dohodkih od zemlje in lastnine, o tem, da je hranilec v vojaški službi, in lastno mnenje z obrazložitvijo. Tako opremljena prošnja je morala biti takoj, najkasneje pa v 48 urah, poslana pristojnemu odboru za podpore, ki je bil ustanovljen pri vsakem okrajnem sodišču. Tam so trije člani odbora (sodnik okrajnega sodišča, občinski odbornik ali mestni svetovalec in davčni uradnik iz kraja, kjer je bil sedež odbora, ali namestniki naštetih) morali pregledati upravičenost družine oz. prosilca do podpore. Višina podpore se je nato določala po kraju bivanja osebe, kateri je bila podpora potrebna in je lahko znašala 8 ali 5 Din na družino, ne glede na število oseb starih nad 16 let – višja je bila predvidena za kraje z več kot 20.000 prebivalci – in 3 Din na dan za vsakega otroka pod 16 leti starosti. V kolikor pa je bila podpora podeljena le otrokom pod 16 leti starosti, se je ta v celoti izplačevala za najstarejšega otroka, vsak od mlajših pa je bil upravičen do doklade 3 Din na dan (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939c; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 87/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 68/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 94/1940).

Odločba odbora za podpore je bila nato takoj izvršljiva. To je pomenilo, da je moral predsednik odbora izdati plačilni nalog pristojnemu zavodu Poštne hranilnice. V primeru, da je bil hranitelj vpoklican za čas do štirih tednov, naj bi bil izplačilni nalog izdan za vso odobreno podporo oz. obdobje, kasneje pa je bilo predvideno, da se lahko čas izplačevanja podaljša, v kolikor poveljnik vojaške enote sporoči, da se hranitelju podaljšuje vojaška obveza. V primeru, da je bilo to obdobje služenja že v začetku daljše od štirih tednov, pa se je posamezni izplačilni nalog lahko glasil le na petnajstdnevno obdobje (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 87/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 94/1940).

Ob takšni uredbi in navodilih je načelnik radovljiškega sreza v povelju z dne 18. oktobra 1939, ob izrecnem opozorilu na nekatere dele objavljene določbe vsem podrejenim občinam le še povzel in dodatno sporočil njihove naloge v postopku oddaj prošenj za državne podpore skupaj z zavezo, da morajo občine o vseh opaženih nepravilnostih pri izplačevanju podpor takoj obvestiti predsednika odbora za podpore (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 12391/1).

A zelo hitro je prišlo do nepopolnih vlog za podpore. Tako je na eni strani mogoče v nadaljnjih dopisih na to tematiko zaslediti nova opozorila, kako naj postopajo vlagatelji prošenj (npr. da ob prošnji prilagajo potrdila o vojaškem služenju obveznikov oz. edinemu hranilcu, ki so bila izdana s strani vojnih oblastev)

(Kraljevska banska uprava 1940, VI. Št. 20.310/69), na drugi strani pa je zaslediti medsebojno dopisovanje in opozarjanje med uradi. Tako je okrajni odbor za podpore v Radovljici, v dopisu z dne 14. novembra 1939, občini Bled posredoval zahtevo poveljstva vojaškega okrožja v Ljubljani, da so v vsaki rešitvi za vojaške podpore in doklado navedeni med drugim tudi rojstno leto in pristojna občina vojaškega vpoklicanca. Ob tem je odbor vse občine prosil še, da se »vsako spremembo glede vojaških obvezancev, glede katerih so se vložile prošnje za podporo, sporočijo odboru posebej na posebnem listku, ker se sicer dela odboru ogromno nepotrebno delo in je vse poslovanje glede podeljevanja vojaških podpor zelo nepregledno« (Okrajni odbor za podpore 1939, Su 179-25/39-28).

Kljub zahtevanemu vnaprejšnjemu prilaganju potrdila o vojaškem služenju vojnih obveznikov, pa spodnja potrdila kažejo na to, da so bila nekatera občini oz. odboru posredovana tudi naknadno, kot je bilo kasneje tudi predvideno v dopolnitvah uredbe o podporah. Tako je rezervni pehotni podporočnik Škrbinc [ostal del podpisa nečitljiv] iz 606. protiavionskega mitralješkega voda na Jesenicah, kot podpisan predstavnik poveljstva omenjene enote, občini Bled, glede na odredbo Uredbe za podeljevanje podpor družinam tistih oseb, ki so bile poklicane na orožne vaje, potrdil, da sta dva poimensko navedena obveznika iz Rečice bila na orožnih vajah v omenjeni enoti od 1. maja 1940 do vključno 10. julija 1940 (606. protiavionski mitralješki vod 1940, Br. 198). Drugi obrazec prav tako naslovljen na občino Bled, za potrebe odbora za podpore, pa sporoča, da je bil poimensko naveden obveznik iz Mlina odpuščen z vežb, na katerih je bil od 6. julija do 17. avgusta 1940 (37. pehotni polk, tehnična četa 1940, Br. 198).

A v kolikor so bile prošnje pravilno izpolnjene, po možnosti v dneh odhoda obveznika, in s strani občine v predpisanem roku posredovane na okrajni odbor za podpore, je bila prošnja za podporo lahko že kakšen dan po odhodu hranitelja v reševanju na okrajnem odboru za podpore. Vendar kaj ko pa je prošnje za podpore družinskim članom vojnih obveznikov hraniteljev vpoklicanih v vojsko spremljalo kar nekaj nedoslednosti. Poleg manjkajočih podatkov in obrazložitvenega mnenja občine (Okrajni odbor za podpore 1940, Su 179-25/39-129), ki so verjetno vodili v zavrnitev prošenj in seveda k pritožbam, za kar pa je bil rok 15 dni po prijetju rešitve (Okrajni odbor za podpore 1940, Su 179-25/39-163), je bil naslednji očitek kraljevske banske uprave oz. pravzaprav ministrstva za notranje zadeve, čigar dopis je banska uprava le posredovala naprej, »da občine predolgo zadržujejo prošnje za podpore družinam vpoklicanih vojnih obveznikov na orožne vaje« (Kraljevska banska uprava 1940, VI. Št. 20.310/69). Drug očitek je bil, da naj bi v neki banovini glede na pisanje prišlo celo do primerov oz. do indicev, da so nekatere občine in odbori za podpore prošnje reševali »iz vidika političnih, rodbinskih in prijateljskih zvez z družinami vpoklicanih vojnih obveznikov in koristi [tistih], ki nimajo pravice do podpore« (Kraljevska banska uprava 1940, VI. Št. 20.310/69), medtem ko so odbili prošnje tistih, ki bi bili do njih upravičeni. Vzrok za opozorilo oz. očitek v tem primeru ni ostal skrit, kajti le skrbno in s predpisano nujnostjo

reševane prošnje naj bi onemogočile »vsako tudi najmanjše kritiziranje civilnih in vojaških oblastev« (Kraljevska banska uprava 1940, VI. Št. 20.310/69). V teh besedah, ki se nato ponovijo še enkrat, vidimo tudi pisno potrditev skrbi za ugled oboroženih sil in države.

S tem pa nedoslednosti še ni bilo konec. Okrajni odbor za podpore v Radovljici je 19. avgusta 1940 obvestil vse občine radovljiškega sodnega okraja na Uredbo o spremembah in dopolnitvah Uredbe o podpori rodbinam oseb, poklicanih v vojaško služb, ki je izšla v službenih novicah, 17. avgusta 1940, ob tem pa preostanek dopisa namenil ravno različnim opozorilom. Ob že zgoraj omenjenih je bilo še posebej izpostavljeno malomarno izvrševanje drugega odstavka, člena 16 omenjene uredbe, po katerem so bili uživalec podpore in vsa oblastva, torej predvsem občine, dolžne takoj obvestiti odbor za podpore o vseh spremembah, ki bi mogle vplivati na pravice do podpore ali doklade. To se je nanašalo zlasti na obvestila o vrnitvi vpoklicanega iz orožnih vaj, katera niso bila posredovana takoj, ampak šele čez mesec dni, ali pa sploh ne, kar je pomenilo, da je odbor neupravičeno nakazoval podporo obvezniku, ko je bil ta že davno doma. Iz tega razloga je bilo občinam priporočeno, da uživalca podpore že ob vložitvi prošnje opozorijo, da mora vrnitev obveznika z služenja orožnih vaj takoj javiti občini, ki pa mora to takoj sporočiti odboru (Okrajni odbor za podpore 1940, Su 179-25/39-129).

A v slabem mesecu dni po zgornjem dopisu se je zadeve prekomernega uživanja podpor dotaknilo tudi okrajno sodišče v Radovljici. To je 14. septembra 1940 verjetno na vse občine radovljiškega sodnega okraja naslovilo dopis, v katerem krivdo za nepravočasno obveščanje o vrnitvi vpoklicanega odboru za podpore ni pripisalo le občinam, ampak tudi uživalcem podpore. Opozorilo je namreč na vedno več primerov, ko družine niso sporočile občinam vrnitve vpoklicanih iz vojaške vežbe takoj po prihodu teh oseb, zaradi česar so nadaljevale z uživanjem podpore na račun vojaške odsotnosti od doma, v nekaterih primerih tudi po več mesecev po vrnitvi vpoklicanega. Ker v teh primerih občine niso izvedele za vrnitev, je bila vsa krivda na strani oseb ali družin, ki so uživale podporo. Da bi se v prihodnje izognili takšnim primerom in da bi bili uživalci podpor seznanjeni s svojimi obveznostmi, je bilo vsem občinam priporočeno, da vsako prvo nedeljo v mesecu izvedejo javni oklic, ki se naj bi glasil: »Uživalci vojaških podpor se pozivajo, da na občini takoj prijavijo, da so se vrnili iz vojaške vežbe njihovi svojci, po katerih uživajo vojaško podporo, ker bodo sicer morali preveč prejeto podporo vrniti državni blagajni, vrhu tega pa bodo, naznanjeni sodišču, da jih kaznuje zaradi storjenega kaznivega dejanja [po členu 322 kazenskega zakonika – protipravna prisvojitev ali utajitev], ki se kaznuje z zaporom od 7 dni do 5 let« (Okrajno sodišče 1940, Su 179-25/39-148).

Kljub zgornjemu priporočilu je okrajni odbor za podpore v Radovljici v dopisu občini Bled (verjetno pa vsem občinam v Radovljiškem sodnem okraju), z dne 3. oktobra 1940, sporočil, da pričakuje poročilo,

če so in kako so občine izvršile javne razglase po navodilih dopisa okrajnega sodišča v Radovljici, z dne 14. septembra 1940 (Okrajni odbor za podpore 1940, Su 179-25/39-163).

. . .

Že pridobljene podpore vojnim obveznikom na orožnih vajah pa niso mogle biti vedno v popolnosti koriščene s strani upravičencev oz. njihovih družin. Ko so revnejše družine dobile te podpore, pred tem pa so imele že dolgove zaradi neplačil davčnih obveznosti in raznih doklad, je prišlo do primerov, ko so nekatere davčne oz. občinske oblasti zapadle davčne obveznosti, v deležih ali v celoti, trgale od podpor vojnim obveznikom na orožnih vajah, namenjenih preživetju družine za obdobje vpoklica obveznika-hranitelja (Ministrstvo za notranje zadeve 1940, R. Br. 3951; Slovenec 1940b, 23. junij). Na te nepravilne prakse je bilo ministrstvo za notranje zadeve opozorjeno s strani ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje v dopisu St.br.16310, z dne 11. junija 1940. Preko okrožnice ministrstva za notranje zadeve, kraljevske banske uprave, sreskega načelstva in vse do občin je bilo nato posredovano navodilo, da občinski organi nimajo nobenih zakonskih možnosti za takšno prakso in, ker preskrbljenost družin vpoklicanih ne sme biti vprašljiva, je bilo potrebno podpore vojnim obveznikom izplačevati v celoti. Podobno opozorilo je bilo podano tudi ministru za finance (Ministrstvo za notranje zadeve 1940, R. Br. 3951). Rezultat tega opozorila je bil verjetno tudi v častniku Slovenec objavljen razpis davčnega oddelka finančnega ministrstva vsem finančnim ravnateljstvom v državi, področnim davčnim ter občinskim upravam, katerega je lahko z to javno objavo prebrala tudi zainteresirana javnosti, torej obvezniki in njihove družine. Vsi našteti so bili tako opozorjeni, da se »po odredbah uredbe o podpori družinam obveznikom, pozvanih na vojno dolžnost, ne more odtegovati nič niti se na te podpore ne more [u]porabiti […] prepoved izplačila niti izvržba niti se ne more pridobiti nobena zastavna pravica« (Slovenec 1940b, 23. junij).

. . .

A te podpore so bile namenjene za čas vpoklica, za takrat ko je bil obveznik zadržan od dela za potrebe države. Zaradi tega se pojavlja vprašanje, kakšne posledice je imel odhod obveznika v vojsko na neke redne dohodke in na samo delovno razmerje. V kolikor se na tem mestu najprej izpostavi siromašnejše predstavnike družbe in brezposelne, je potrebno ugotoviti, da je za njih veljalo, da se jim izplačevanje podpor – v primeru brezposelnih, podpore za brezposelne – za čas služenja prekine, nato pa so bili upravičeni, da po vrnitvi izčrpajo še neizčrpane odobrene obroke podpor na stara potrdila oz. na isti način kot vsak drug brezposeln delavec (Javna borza dela v Ljubljani 1939, Opr. Št. 1480/1).

Tej skupini so sledili delavci in nameščenci. Z okrožnico kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 14. oktobra 1939, so bile vse občine obveščene, da »[p]o določilih [člena] 221. obrtnega zakona

delojemalcu, ki je zaradi opravljanja vojaške vežbe zadržan vršiti svojo službo, ne prestane službeno razmerje in mu ostane pravica do denarnih prejemkov za dobo 4 tednov, ako je njegovo službeno razmerje nepretrgoma trajalo leto dni in ako za ta čas ne prejema od države ustrezne odškodnine« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7847/1). Ob tem je bilo posebej izpostavljeno, da zgoraj zapisano velja za delojemalce po členu 206. Obrtnega zakona, kar pomeni za pomožno osebje, ki je zaposleno v obrteh oz. podjetjih predvidenih po omenjenem zakonu, v katerih redno opravlja dela teh obrti oz. podjetij kot svoj glavni poklic. V to kategorijo oseb oz. zaposlenih so bili tako uvrščeni tudi »učenci (vajenci), osebe, ki opravljajo pri obrtih (podjetjih) podrejene posle, pomočniki, rokodelski in tovarniški delavci in vse druge osebe, ki se jim pri obrtih (podjetjih) poverja opravljanje trgovskih, rokodelskih ali drugih tehničnih služb« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7847/1).

Ker verjetno pravkar zapisano ni bilo širše znano, so bile občine hkrati opozorjene, da naj na zgornje pravice opozorijo vsakega upravičenega vpoklicanega obveznika in njegovega delodajalca, da ne bi prihajalo do poskusov obhodov zgornjih zakonskih določil, nadzor nad izvajanjem zakona pa je bil zaupan kar samim predsednikom občin. Zadnje naj bi bilo glede na okrožnico »v interesu občin in socialno šibkejših slojev« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7847/1).

Vprašanja o upravičenosti do kontinuiranih denarnih prejemkov in zaposlitve pa niso bila omejena le na zaposlene v realnem sektorju, kajti s podobnimi vprašanji so bili soočeni tudi zaposleni v državni in javni upravi, v naslednjem primeru njihovi nadrejeni. Tako je občina Metlika – mesto – sicer kot delodajalec zaposlenega v javni upravi – na kraljevsko bansko upravo Dravske banovine naslovila vprašanje ali »pripadajo pogodbenim pomožnim občinskim uslužbencem, vpoklicanim na orožne vaje, za čas orožnih vaj službeni prejemki iz občinskih sredstev ali ne« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 31065/1). Kraljevska banska uprava je nato vsem sreskim načelnikom na ozemlju Dravske banovine 9. oktobra 1939 odgovorila, da »[p]pomožnim pogodbenim uslužbencem […] po določilih uredbe o [občinskih] uslužbencih [iz leta 1936] in občinskega statuta ne pripada plača za časa orožnih vaj, pač pa jim pripada plača po splošnem načelu državljanskega prava, da ima vsak delojemalec pravico do prejemkov ves čas službenega razmerja, t.j. dokler se mu [v tem primeru občinskemu pomožnemu uslužbencu] služba ne odpove brez ozira na to, ali službo za katero je bil najet dejansko vrši ali ne« (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 31065/1).

Na prvi pogled se enake tematike kot zgoraj dotika tudi okrožnica kraljevske banske uprave z dne 21. novembra 1939 in zadevo »Službeni prejemki državnih in samoupravnih uslužbencev med vojaško vajo« (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1). Vendar temu ni bilo popolnoma tako. Ob navedbi vzrokov za nastanek okrožnice je mogoče prebrati, da je bil eden od glavnih, če ne celo glavni pobudnik le-te minister vojske in mornarice. Ta je 8. novembra 1939 pisal predsedniku ministrskega sveta, preko

katerega je zadeva šla na ministrstvo za notranje zadeve in od tam na kraljevsko bansko upravo Dravske banovine, ki je ukaz posredovala

> *v vednost in ravnanje* […] *načelnikom oddelkov, šefom samostojnih odsekov, šefu glavne pisarne, referentom personalnega odseka, sreskim načelnikom, vsem policijskim oblastvom, mestnim poglavarstvom, vsem državnim in banovinskim zavodom, ustanovam in podjetjem v upravi dravske banovine, vsem okrajnim cestnim odborom, vsem občinam, vsem združenim zdravstvenim občinam, vsem upraviteljstvom ljudskih šol, vsem državnim in zasebnim srednjim in meščanskim šolam ter prosvetnim zavodom in ustanovam* (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1)

in seveda vsem njihovim uslužbencem. Vzrok pisanja ministra vojske in mornarice pa je bilo dejstvo, da državne in samoupravne ustanove in oblasti – torej zgoraj našteti – nekaterim svojim uslužbencem, drugače pa rezervnim častnikom, vojaškim uslužbencem, podčastnikom in obveznikom ne izplačujejo plač za čas orožnih vaj oz. jim v času služenja celo odpovejo delovno razmerje, kar »utiče vrlo nepovoljno na moral ovih ljudi, koji su se ispravno odazvali pozivu vojnih vlasti i ispunili svoju obavezu prema Kralju i Otadžbini« (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1).

Zato je minister za notranje zadeve posebej opozoril na zakonska določila; najprej glede plač rezervnih častnikov in vojaških uslužbencev na orožnih vajah, torej ko bi delodajalci morali ravnati po členu 269 Zakona o ustroju vojske in mornarice, ki se je glasil:

> *Rezervni častniki in rezervni vojni uslužbenci v vojski in mornarici, ko so na orožnih vajah in splošno v službi v vojski in mornarici, imajo v tem času mesečno plačo po določilih člena 269 Zakona* [o ustroju vojske in mornarice] *tako kot aktivni častniki in aktivni vojaški uslužbenci istega čina oz. stopnje. Plača s povišicami se jim obračuna za čas dela oz. služenja glede na čin ali stopnjo, začenši od izdaje ukaza* [za nastop služenja].
>
> *Rezervni častniki in rezervni vojaški uslužbenci, ki so aktivni državni ali samoupravni uslužbenci, upokojenci in tudi tisti, ki so upravičeni do katerekoli pomoči s strani države ali samoupravnih teles, v kolikor je njihova plača oz. pokojnina oz. pomoč, manjša od mesečne plače aktivnega častnika istega čina oz. aktivnega vojnega uslužbenca iste stopnje, so upravičeni le do razlike med višino svoje plače oz. pokojnine oz. pomoči in plače primerljivega čina oz. stopnje po Zakonu* [o ustroju vojske in mornarice]*. V kolikor pa imajo plačo oz. pokojnino oz. pomoč isto ali višjo od dohodka, ki jim pripada glede na čin ali stopnjo v katerem služijo, obdržijo te prihodke* (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1).

To pomeni, da so se plače rezervnim častnikom in rezervnim vojnim uslužbencem, ki niso bili drugače zaposleni v državni ali samoupravni službi oz. organu, izplačajo iz vojno državne blagajne. V nasprotnem primeru pa so zaposleni v državni upravi ali samoupravnih službah oz. organih obdržali svoje plače, nakazane iz občinske blagajne, za ves čas služenja orožnih vaj. Za drugo skupino so se izplačila iz vojne državne blagajne izvedla le v primeru, ko so bile njihove plače kot zaposlenih v državni upravi ali samoupravnih službah oz. organih nižje od odgovarjajočih plač aktivnih častnikov in vojnih uslužbencev, a samo v višini razlike od njihove plače civilnega uslužbenca, napram primerljivega aktivnega zaposlenega v vojski (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1). V kolikor pa je bil občinski uslužbenec tudi rezervni častnik ali podčastnik, se je temu za čas služenja prenehalo izplačevanje dohodkov iz občinske blagajne oz. se je iz te blagajne doplačevalo le razliko do višine uradniške plače, v kolikor je bila ta višja od novega vojaškega prejemka (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 61/1936).

Z drugim opozorilom se je minister dotaknil plač rezervnih podčastnikov, desetnikov in navadnih obveznikov. Ti po členu 270 Zakona o ustroju vojske in mornarice za čas služenja orožnih vaj niso bili upravičeni do izplačil neposredno iz vojno državne blagajne, vendar pa je minister zapisal, da zanje velja nekoliko širše upoštevanje določil člena 221 obrtnega oz. zaposlitvenega zakona, ki je bil drugače predviden za vse zaposlene v državnih, javnih in zasebnih službah. V nadaljevanju je bil podan prepis omenjenega 221 člena. Občine so bile tako z njim v dobrem mesecu dni seznanjene kar dvakrat – prvič z okrožnico kraljevske banske uprave Dravske banovine, Pov. II/2. Št. 7847/1, z dne 14. oktobra 1939 – tokrat pa s pripisom, da omenjeno ne velja, v kolikor je delojemalec vpoklican na služenje v stalne enote, torej za potrebe vojne mobilizacije (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1).

V zadnjem poudarku pa je minister opozoril na novo kategorijo ljudi in sicer na pogodbene uradnike, za različna dela dnevno zaposlene delavce (dnevničarje in nadničarje) ter honorarno zaposlene v vojski in mornarici[187] (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1). To so bili torej ljudje, rezervni častniki in ostali obvezniki, za katere je bil predviden en od zgornjih statusov, v kolikor sta minister vojske in mornarice in predsednik ministrskega sveta podaljšala orožne vaje preko, s členom 252 Zakona o ustroju vojske in mornarice, zakonsko in časovno omejenega obdobja, torej za več kot štiri nedelje oz. tedne ali ko je bilo sprejeto služenje brez časovne omejitve. V tem času so bile te osebe upravičene do izplačila nagrad v višini plačila, ki bi ga dobile, če bi opravljale svoje redne vojaške dolžnosti (Kraljevska banska uprava 1939, I. Št. 11722/1).

[187] Zadnji so bili že po uredbi iz februarja 1932 tisti, ki so bili zaposleni na osnovi 158. člena Zakona o uradnikih pri vojski in mornarici za delo, ki so ga opravljali *zvaničniki* in *služitelji* za predpisano mesečno plačilo; ob tem so bile med dnevničarje uvrščene tudi osebe s strokovno ali obrtno kvalifikacijo ter osebe s popolno fakultetno izobrazbo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 10/1932).

Po teh prvih nevšečnostih pa so si od začetka leta 1940 naprej začela slediti Navodila o izplačilu nagrad oz. plač honorarnim uslužbencem in dnevničarjem v državni upravi in zavodih, ki so bili kot rezervni obvezniki vpoklicani na vojaške vaje. V kolikor so bile te osebe najmanj petnajst dni pred vpoklicem na vojaške vaje zaposlene v državni službi, se jim je t. i. nagrado izplačalo v višini do katere so bil upravičeni na dan vpoklica na vaje, z odbitkom rednih odtegljajev, seveda v kolikor niso v tem času dobivali plače kot rezervni častniki ali rezervni vojaški uradniki po členu 269. Zakona o ustroju vojske in mornarice. V večini navodil je bilo predvideno, da je napisano veljalo tudi za tiste honorarne uslužbence, ki so bili poklicani na vojaške vaje pred uveljavitvijo posamičnih navodil. Kljub temu podeljevanju pravice za nazaj, pa je bilo v treh primerih (za zaposlene v resorju ministerstev za gozdove in rudnike, kmetijstvo in ministrstva za oskrbo in prehrano) pripisano, da te nagrade niso mogli prejeti tisti honorarni uslužbenci in dnevničarji, ki so bili po odslužitvi kadrskega roka poklicani na dvomesečne vaje po 129. členu Zakona o ustroju ministrstva za vojsko in mornarico (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 3/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 16/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 20/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 31/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 43/1940; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 22/1941; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 25/1941).

Vendar težav s sredstvi za preživljanje družin niso imeli vpoklicani le med služenjem vojaške obveznosti oz. orožnih vaj, kajti težave so se pojavile tudi ob njihovi vrnitvi, ko jih delodajalci, kjer so prenehali delati zaradi vpoklica, niso bili pripravljeni zaposliti na stara delovna mesta, ne glede na določila člena 221. obrtnega zakona. Širina takšne prakse delodajalcev sicer ni znana in je lahko posledica dejstva, da so bili ljudje zaposleni v delovnih razmerjih za obdobja manj kot eno leto, kar jih ni uvrščalo pod zaščito 221. člena. Vendar pred prvim opozorilom kraljevske banske uprave na člen 221 v okrožnici z dne 14. oktobra 1939 (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 7847/1), se je omenjenega problema dotaknilo že samo ministrstvo za notranje zadeve, ki je že 13. maja 1939 izdalo okrožnico Str. Pov.I.br.55. To je nato kraljevska banska uprava Dravske banovine 22. maja 1939 naslovila na vse sreske načelnike, upravnika policije v Ljubljani, predstojnike mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju, policijskega komisarja na Jesenicah in na vse ostale šefe samoupravnih in avtonomnih uradov in ustanov, preko sreskega načelstva v Radovljici pa so bile o zadevi obveščene tudi podrejene občine. V njej se je od naslovnikov zahtevalo, da hitro in nemudoma posredujejo v takšnih primerih izgube zaposlitve posameznikov, povratnikov iz orožnih vaj, pri podjetjih ali avtonomnih ustanovah pod nadzorom naslovnikov, seveda najmanj pod pogoji, po katerih so delali pred odhodom na orožne vaje. V kolikor pa je do izgube delovnega mesta prišlo pri področnih ali samoupravnih ustanovah, pa morajo te osebe

nemudoma po njihovi prošnji za vrnitev sprejeti nazaj na staro delovno mesto (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 4049/1).

Tako je ministrstvo za notranje zadeve poskušalo rešiti problem vrnitve na delovno mesto v državni in javni upravi, čeprav je kratek pripis sreskega načelstva v Radovljici vsem podrejenim občinam, v katerem sreski načelnik izpostavlja potrebo po posredovanju s strani občine v primeru pojava zavračanja vpoklicanih v vojsko nazaj na staro delovno mesto (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 4049/1), mogoče razumeti tudi nekoliko širše, v smislu, da občinski uradniki posredujejo tudi v primerih nezaposlovanja v realnem sektorju.

Zgornjo trditev o širšem razumevanju ministrskega oz. banskega dopisa pa potrjuje naslednja okrožnica sreskega načelstva v Radovljici, z dne 22. junija 1939. V njej sreski načelnik, s sklicevanjem na nalog ministrstva vojske in mornarice Št. 9659, z dne 15. maja 1939, sporoča, »da mora vsak delodajalec svojega poklicanega obveznika na orožne vaje takoj, čim se ta vrne iz orožnih vaj sprejeti nazaj v službo. To velja za vse delodajalce (privatne, samoupravne, državne in t.d.)« (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 845/1). V nadaljevanju od vseh podrejenih občin zahteva, da z omenjenim seznanijo občane oz. javnost, zlasti pa vse obveznike, preko dveh do treh razglasov pred cerkvijo in z javno objavo te okrožnice na občinski oglasni deski. Ob tem je bilo predvideno, da se obvezniki ob vrnitvi na staro ali enako plačano delovno mesto pri delodajalcu zgolj izkažejo s potrdilom o opravljenih orožnih vajah, potrjenim s strani enote, v kateri je obveznik služil, in s tem opravičijo svojo odsotnost. V kolikor takšen postopek ne bi deloval, naj bi na prošnjo brezposelnega obveznika v zadevi posredovalo sresko načelstvo (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 845/1).

A zgornja tematika se ni zaključila leta 1939. Dobro leto dni po omenjeni okrožnici, je v Službenem listu izšla nova Uredba o ureditvi službenega razmerja ob vpoklicu službojemnikov v vojaško službo. V njej so bile povzete praktično vse zgornje zahteve, kajti bilo je zapovedano, da vpoklic delojemalca (iz javnega in realnega sektorja) v vojaško službo v rednem, pripravljalnem, mobilnem in vojnem stanju (razen če ne gre pri tem za vpoklic v stalni kader) ne prekinja službenega razmerja, katerega je bil delavec primoran zapustiti.[188] Iz tega razloga je bil delodajalec po odpustu svojega delavca iz vojske tega dolžen ponovno zaposliti pod istimi pogoji, pod katerimi je bil delavec zaposlen pred vpoklicem. Prekinitev delovnega razmerja zaradi vpoklica tudi ni smela vplivati na plačo ali delovni čas, v kolikor ni prišlo v času odsotnosti do sprememb pri vseh zaposlenih iste vrste, kot je bil zaradi vpoklica odsoten delavec. V primeru, ko pa je bil vpoklicani zaposlen za določen čas oz. bi se mu pogodba o zaposlitvi iztekla ravno v času služenja, je bilo za te primere predvideno, da se delavcu podaljša delovno razmerje

[188] Za občinske uslužbence je bilo takšno določilo posebej poudarjeno že v uredbi, z dne 29. julija 1936 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 61/1936).

za preostanek časa od dne vpoklica naprej oz. da se dnevi prebiti v vojski ne štejejo v čas pogodbe o delovnem razmerju. Omenjeno seveda ni veljalo, v kolikor je podjetje v času odsotnosti vojaškega obveznika prenehalo delovati oz. je delodajalec prenehal opravljati vrsto del, na katerih je bil zaposlen delojemalec. V kolikor bi prišlo do nesporazumov, sta smela tako delojemalec kot tudi delodajalec zaprositi za posredovanje pristojno občno upravno oblastvo prve stopnje, ki je imelo čas reševanja zadeve omejen na osem dni. Poleg teh starih delojemalcev, je bilo nekaj vrstic namenjeno tudi začasno zaposlenim na, zaradi vpoklicev, izpraznjena delovna mesta. Za te delavce je bilo zapisano, da se jim pogodba o zaposlitvi prekine z vrnitvijo starega delojemalca, ob tem pa ima nadomestni delavec le pravico do šest delavnikov dolg odpovedni rok (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 66/1940).

S predpisi pa niso bili zaščiteni le interesi delavcev, ampak je mogoče ob naslednji okrožnici zapisati, da sta država in vojaške oblasti predvideli tudi možnost oviranja delovnega procesa zaradi vpoklica večjega števila obveznikov. Tako je štab Dravske divizijske oblasti ob vpoklicih oseb na orožne vaje opozarjal na naslednja primera. S sklicevanjem na navodilo ministra vojske in mornarice Str.Pov.Dj.br.2769, z dne 31. maja 1939, je bilo izpostavljeno zlasti istočasno pozivanje na orožne vaje dveh ali več članov družin in vpoklic živine le bogatejših lastnikov živine. Tako je minister naročal, da morajo občinske oblasti ob prejemu spiskov za poziv le-te takoj pregledati in ugotovili ali se med vpoklicanimi nahajata dva ali več članov iste družine, manjše zadruge, zaposlena podjetja in podobno in če poziv pomeni s strani zbornice (ta ni imenovana, zato je to nedvomno zbornica, ki se ukvarja z ekonomsko-gospodarskimi zadevami) poslabšanje ekonomsko-gospodarskih razmer oz. kazalcev. Omenjena navodila naj bi zlasti veljala za revnejše obveznike, medtem ko naj bi bili premožnejši izključeni iz teh ukrepov. Podobno ravnanje je bilo zapovedano ob prejemu pozivnih spiskov za živino in prevozna sredstva (Štab Dravske divizijske oblasti 1939, Str. Pov. Dj. Br. 1141).

Navodilo je v nadaljevanju občine zavezovalo, da v takšnih primerih nemudoma obvestijo poveljstvo vojaškega okrožja skupaj s podatki za celotno rešenje zadeve. Število vpoklica tako rešenih obveznikov, živine in vozil naj bi bilo nato nadomeščeno z enakim številom drugih obveznikov, živine in vozil, ki ob tem vpoklicu ne bi vplivali na poslabšanje ekonomsko-gospodarskih razmer vseh vpletenih. Ob tem je štab opozoril kraljevo bansko upravo Dravske banovine na potrebno pravilno in vestno reševanje zapovedanega, kajti pojavljali so se že primeri, ko so občinske oblasti izdajale lažna oz. neresnična potrdila o oprostitvi služenja na orožnih vajah (Štab Dravske divizijske oblasti 1939, Str. Pov. Dj. Br. 1141).

Zgoraj napisano pa velja za obdobje miru, tako da ostaja odprto vprašanje, kako je bilo urejeno izplačevanje rednih prejemkov iz naslova rednih delovnih razmerij ali drugih v vojnem stanju. Podatki za

realni sektor niso bili dosegljivi, a za državne uslužbence in druge osebe zaposlene v aktivni državni službi, za osebne in rodbinske upokojence, za osebne invalide in invalidske rodbine, za osebe, ki prejemajo iz državne blagajne pomoči, podpore, rente, miloščine in vzdrževalnine, za ženske z zmanjšanimi prejemki zaradi moževega dohodka je bilo za primer mobilnega in vojnega stanja določeno, da se jim dohodke izplačuje v višini kakršna bi bila določena na dan splošne mobilizacije. Ob tem je bilo izplačevanje omejeno z določili o upokojitvi, zaposlitvi in s še nekaterimi drugimi vzroki, ki bi spremenili upravičenčeve razmere (npr. ponovna poroka vdov ali mladoletnih otrok pred 21 letom), pa tudi z izgubo državljanstva, obsodbo s strani kazenskega sodišča ali z dejstvom, da bi upravičenec prostovoljno stopil v službo sovražne države, kar pa je bilo nekoliko aktualnejše zlasti v primeru vojnih razmer (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 96/1939a).

. . .

Ljudi pa, tako kot vedno, ni skrbel le redni dohodek in nadomestilo le-tega, ampak nedvomno tudi davki, kako bodo plačali najemnino za stanovanje in obrtne prostore ali kaj za njih in za njihovo družino pomeni morebitna odprta izvršba za poplačilo denarnih terjatev. Ena od davčnih točk oz. točneje posebni prispevek, katerega so morali ti prispevati, je bil tako tudi fond narodne obrambe oz. narodno obrambni sklad. Ta prispevek se je glede na člen 19. Finančnega zakona za leto 1939/1940 pričelo pobirati s 1. julijem 1939 in naj bi se odmerjal za dobo deset let, do 30. junija 1949 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1938). Letna višina sredstev 350.000.000 Din naj bi služila za kritje stroškov iz naslova oboroževanja in opremljanja oboroženih sil ter za kritje stroškov najpotrebnejših gradbenih in utrdbenih objektov ter zgradb oz. za kritje v te namene izdanih dolgoročnih kreditov, doma ali v tujini – seveda naj bi se slednje vršilo v dogovoru med ministrom za vojsko in mornarico ter finančnim ministrom (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 44/1939). Osnova za izračun tega »doprinosa k fondu narodne obrambe« (Davčna uprava 1938, Št. 4696/39) je bila višina skupne davčne obremenitve preteklega leta – torej glede na »osnovni, dopolnilni in minimalni davek ter posebni davčni dodatek zemljarine, zgradarine, pridobnine, družbenega davka, rentnina […] ter davek na samce« (Davčna uprava 1938, Št. 4696/39).

Davčni zavezanci so bili zato z razglasom pozvani, da preko prijav, ki morajo biti pred tem potrjene s strani občine, neposredno na davčno upravo prijavijo družinske razmere, ki bi vplivale na znižanje ali zvišanje doprinosa, katerega morajo plačati davčni zavezanci. Do znižanja za eno stopnjo so bili tako upravičeni davčni zavezanci s tremi oz. štirimi zakonskimi in živimi mladoletnimi otroci, starimi manj kot 14 let, tisti s pet in več otroki pa so bili upravičeni do znižanja za dve stopnji. Višja davčna obremenitev je bila predvidena za trideset in več let stare davčne zavezance, ki so samski, ali pa so oženjeni ali vdovci oz. vdove brez otrok. Ob uradnem tiskanem razglasu je bilo pripeto tudi pojasnilo nekaterih točk

tega razglasa in v njih je posebej izpostavljeno, da višja davčna obremenitev velja le za samske moške; tudi ti so namreč morali davčni upravi predložiti prijave svojih razmer (Davčna uprava 1938, Št. 4696/39).

V pojasnilu razglasa so bile še posebej izpostavljene osebe, ki plačujejo uslužbenski davek. Pri teh osebah je bil ta davek osnova za izračun posebnega doprinosa oz. pribitka k fondu narodne obrambe, zanje pa so ga davčni upravi odvajali njihovi delodajalci, mesečno in vedno v gotovini. Pri tem so si morali delodajalci za pravilne izračune sami pri občinah priskrbeti potrebne družinske podatke o zaposlenem (Davčna uprava 1938, Št. 4696/39).

Drugi dve skrbi pa sta bili naslovljeni z uredbami v Službenem listu, z dne 11. oktobra 1939. Z njima so bili vojaški obvezniki vpoklicani na služenje v vojsko in zaščiteni pred izgubo najemnih prostorov ali pred izvedbo izvršbe za poplačilo denarnih terjatev. Glede na Uredbo o odložitvi plačevanja najemnin, ki jih dolgujejo osebe, poklicane na vojaško službo je bilo tako določeno, da se od takšnih oseb, vse dokler so v vojski in še tri mesece po odpustitvi, ni smelo zahtevati plačila dolžnih najemnin za najeta stanovanja. Podobno je veljalo tudi za poslovne prostore, a le v primeru, ko je vojaški obveznik z odhodom v vojsko utrpel znatno zmanjšanje posla. Po preteku treh mesecev pa je najemodajalec lahko zahteval plačilo redne najemnine in še petdeset odstotkov preostalih dolžnih najemnin (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 81/1939a).

Drugo uredbo pa je predstavljala Uredba o odložitvi izvršb proti civilnim osebam v vojaški službi. Glede na njena določila proti tem osebam v času, ko so bili v vojaški službi, kot tudi trideset dni po odpustu iz nje, ni bilo mogoče izvesti nobene izvršbe za poplačilo denarnih terjatev, iz zasebnopravnih naslovov že začeti postopki pa so bili ustavljeni do vrnitve obveznika. Ta uredba je sicer predvidevala nekatere omejitve in pred postopki ni ščitila terjatev delojemalcev, ki so izvirale iz naslova službenega razmerja, terjatev za vzdrževanje, blagovnih dolgov, dolgov za živila in terjatev obrtnikov, ki so presegale 1.000 Din, iz zaščite pa so bile vzete tudi terjatve upnikov, ki so bili v slabših premoženjskih razmerah kot obveznik, zlasti ko se dohodki tega obveznika, kljub odhodu v vojsko, niso zmanjšali (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 81/1939b). Z novo uredbo iz maja 1940 je večina določb prvotne uredbe ostala nespremenjenih, razširila je le število omejitev, tako da se postopkom ni bilo mogoče izogniti le še pri terjatvah delojemalcev in pri terjatvah zaradi vzdrževanja (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 41/1940).

. . .

Poleg sprememb na področju oskrbe s hrano oz. same dosegljivosti hrane, pa so državljani občutili pomanjkanje tudi na drugih področjih. Med pregledanim arhivskim gradivom je večino dokumentov

namenjeno ravno prehrani, a tako kot je zgoraj omenjena problematika iz davčnega področja, je bilo mogoče najti tudi naslednjo zadevo, ki se je dotikala lastnikov prevoznih sredstev z motorji na notranje izgorevanje.

Državljani Kraljevine Jugoslavije so potrebo države po varčevanju z gorivom občutili že konec leta 1939. Z odlokom III. Št. 47862 ministra za trgovino in industrijo, z dne 27. novembra 1939 in nato z objavo določil tega odloka v Službenem listu, z dne 28. novembra, ki so stopila v veljavo 30. novembra, se je z omenjenim dnem po vsej državi pričela omejitev prodaje tekočih goriv in posledično prometa z motornimi vozili, ki uporabljajo tuja pogonska goriva, medtem ko za vozila, ki so uporabljala domača pogonska goriva, omenjeno ni veljalo (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 13889/2). Pod domača pogonska goriva je ministrstvo za gozdove in rudnike v svojem dopisu kraljevski banski upravi, z dne 23. januarja 1939, razumelo les, lesno oglje, črno oglje, oglene brikete, oblance in ostružke oz. ostanke iz lesne industrije, alkohol, metan, itd. Vse našteto bi bilo lahko uporabljeno za pogon stabilnih motorjev, pod katere so se verjetno uvrščali večji industrijski pogonski agregati, in za motorna vozila. Ker je ministrstvo takrat prilagalo vprašanja, na katera so morali naslovniki odgovoriti, je mogoče, da je pred omejitvijo porabe tujih pogonskih goriv poskušalo ugotoviti, koliko pogonskih agregatov dela na katero vrsto goriva, kje so ti agregati in ali omogočajo zamenjavo za domača pogonska goriva oz. ali je mogoče zamenjati same agregate. Kajti na osnovi odgovorov naj bi sprejeli korake, s katerimi bi spodbujali domača pogonska goriva oz. njihovo uporabo in agregate, ki delujejo nanje (Kraljevska banska uprava 1939, III./7 Št. 859/31).

Kljub temu, da so obstajali postopki za prilagoditev pogonskih agregatov, npr. osebnih in tovornih vozil na nekatere od zgornjih domačih pogonskih goriv, pa je malo verjetno, da so se ljudje takšnih predelav posluževali. Tako je bilo mnogo bolj verjetno, da so glede na ministrski odlok, ki je stopil v veljavo 30. novembra 1939, vsi lastniki, v kolikor so želeli dobiti tekoče pogonsko gorivo, v dvojniku, čitljivo in z resničnimi podatki izpolnili obrazce in jih do 13. decembra 1939 posredovati sreskemu načelstvu v Radovljici. Lastniki motorjev za pogon industrijskih, obrtnih ali drugih naprav oz. lastniki t. i. »obratnih motorjev« (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 13889/2) so morali opraviti enako prijavo, le da za razliko od privatnih lastnikov registriranih vozil, njim prijavni obrazci (drugačni od prej omenjenih) niso bili poslani na sedeže občin, ampak so morali le-te prevzeti na sedežu sreza in izpolnjene vrniti do 28. decembra 1939. To okrožnico radovljiškega sreza je občina Bled vknjižila kot prejeto 9. decembra 1939, pod Št. 4059. Sam dokument je morda še najbolj zanimiv ravno zaradi pripisa »Bled 20« (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 13889/2). Ta bi lahko pomenil število motornih vozil v občini Bled, in v kolikor je imel vsak lastnik registrirano le eno vozilo, tudi število lastnikov, katere je bilo potrebno obvestiti o sprejetih omejitvah oz. prispelih obrazcih za prijavo vozil.

5.4.3.5 Oskrba moštva vojaških enot 1939–1941

Za obdobje od leta 1939 naprej se je pričakovalo, da bo mogoče med arhivskim gradivom najti več sklenjenih dogovorov o dobavah, kot pa v predhodnem obdobju. Vendar se je bilo mogoče po pregledu arhivskega gradiva zgolj nekoliko približati trditvi Himmelreicha (2001, 132), po katerem se je od jeseni 1939, zaradi večjega števila vpoklica mož v oborožene sile, dvignila poraba mesa iz dvajset na devetdeset kilogramov letne porabe za vojaka. Za to obdobje je namreč v arhivskem gradivu mogoče najti le oglase morebitnim interesentom, ki bi v vojašnico dobavljali meso in dva oglasa za dobavo drv. Drugih neposrednih oglasov neposredno na občino ni bilo, razlog za to pa ni znan in to kljub temu, da je v dvodnevniku »Trgovski list« mogoče slediti licitacijam oboroženih sil za raznovrstno hrano (med naštetimi ni mogoče najti žitaric) in krmo (Trgovski list 1939, 6. februar; Trgovski list 1939, 13. februar; Trgovski list 1939, 10. marec; Trgovski list 1939, 5. april; Trgovski list 1939, 7. april; Trgovski list 1939, 3. maj; Trgovski list 1939, 3. julij; Trgovski list 1939, 14. julij; Trgovski list 1939, 1. september; Trgovski list 1939, 4. oktober; Trgovski list 1940, 15. januar; Trgovski list 1940, 12. februar; Trgovski list 1940, 19. februar; Trgovski list 1940, 1. marec; Trgovski list 1940, 6. marec; Trgovski list 1940, 11. marec; Trgovski list 1940, 13. marec; Trgovski list 1940, 6. september; Trgovski list 1940a, 27. maj).

V kolikor se najprej izpostavi uradne uredbe iz tega obdobja, je potrebno ponovno omeniti, da je bila najpomembnejša še vplivajoča Uredba o rezervah hrane. Kar je bilo pri tej uredbi za področje oboroženih sil pomembno, je bila možnost ministrstva vojske in mornarice, da samostojno potrjuje pogodbe o nakupovanju rezervne hrane in krmil neposredno od proizvajalcev in njihovih zadrug ali pa na prostem trgu (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 14/1940). Po pregledu arhivskega gradiva pa se pojavi vprašanje zakaj v tem obdobju ni bilo mogoče najti večjega števila oglasov za žito in ostala živila, kajti praksa povpraševanja oz. oglasov in nato popolnjevanja s potrebnimi krmili se ni spremenila. Dejstvo je, da je Dravska banovina veljala za pasivno območje, kamor je bilo potrebno uvažati žito, zato bi bilo lahko moštvo oboroženih sil v dravskem divizijskem območju preskrbljeno z zalogami širšega armadnega območja, ki se je raztezalo tudi na območje banovine Hrvaške, ne pa več teritorialno. Zadnji oglasi za licitacije v Trgovskem listu tega sicer ne potrjujejo, kajti najti je mogoče tudi takšne, v katerih sta intendantura štaba dravske divizijske oblasti in štab za utrjevanje iskala ponudnike za dobavo krompirja, čebule, paprike, zelja, repe, fižola, riža, zdroba, ječmena, svinjske masti, mesa, olja, kisa, testenin, čaja ter konzervirane hrane in kave oz. sta po nekaterih oglasih oglaševala preproste licitacije za razna živila (Trgovski list 1939, 6. februar; Trgovski list 1939, 13. februar; Trgovski list 1939, 10. marec; Trgovski list 1939, 5. april; Trgovski list 1939, 7. april; Trgovski list 1939, 3. maj; Trgovski list 1939, 14. julij; Trgovski list 1939, 1. september; Trgovski list 1939, 4. oktober; Trgovski list 1940, 15. januar; Trgovski list 1940, 12. februar; Trgovski list 1940, 19. februar; Trgovski list 1940, 6. marec; Trgovski list 1940, 11. marec; Trgovski list 1940, 6.

september; Trgovski list 1940a, 27. maj). Vendar kljub temu v arhivskem gradivu ni mogoče najti še dodatnih oglasov ali vabil neposredno na občine za iskanje naštetih živil.

Delno s samo prehrano moštva oboroženih sil je bila povezana tudi uredba, z dne 8. marca 1941. Z njo je bilo namreč predpisano, da se v mobilnem in vojnem stanju v vojaški režiji in za gotovino izvaja preskrba vseh vojaških oseb oz. vsega moštva pri vojaških poveljstvih, enotah ali ustanovah z predvidenimi življenjskimi potrebščinami. Na prvem mestu so bila najprej izpostavljena živila za dopolnitev in izboljšanje redne prehrane, nato pa so sledile alkoholne, brezalkoholne pijače in napoji, tobak in kadilna oprema, pisalne potrebščine, predmeti in oprema za vzdrževanje telesne higiene, čistoče obleke in obutve ter vsi ostali predmeti, namenjeni zadovoljitvi osebnih in taborskih potreb v vojni. Omenjene življenjske potrebščine so namreč lahko nakupovala le glavna intendantska skladišča zaledja in glavno intendantsko skladišče operativne vojske, nato pa sta jih ta pošiljala glede na potrebe armadnim, divizijskim ali odrednim intendantskim skladiščem, ki so sredstva lahko izročila vojaškemu osebju. To osebje naj namreč ne bi moglo omenjenih produktov dobiti pri zasebnikih, kajti tem ni bilo dovoljeno njihovo prodajanje pri posameznih poveljstvih, enotah ali ustanovah. Omenjeno pravilo ni veljalo le takrat, ko so vojaške osebe živele izven svojega poveljstva, enote ali vojaške ustanove. Druga izjema pa je bila predpisana za armadna, divizijska in odredna intendantska skladišča. Tem je bil izjemoma dovoljen neposredni nakup pri zasebnikih, v kolikor so ti potrebne predmete proizvajali v njihovem neposrednem zalednem pasu oz. območju (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 20/1941).

Vendar poleg predstavitve ureditve preskrbe z življenjskimi potrebščinami ta uredba vsebuje še naslednji zapis: »Ministrstvo za vojsko in mornarico, ekonomski oddelek, odredi sporazumno s pristojnim oskrbovalnim ministrstvom, katera glavna intendantska skladišča naj nabavljajo, v katerih skladiščih in kako naj se nabavljena sredstva hranijo ter kdaj, kje, komu in kako naj se dostavljajo« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 20/1941). V kolikor so to prej omenjena armadna, divizijska ali tudi odredna skladišča, je pomembno vedeti, da je npr. samo Dravsko divizijsko območje pokrivalo območje celotne Dravske banovine, tukaj pa je nato govor še o nadrejenemu armadnemu območju. Torej v kolikor je v zgornjih vrsticah podano, da je ministrstvo vojske in mornarice sporazumno s pristojnim oskrbovalnim ministrstvom vplivalo in aktiviralo nakupovanje pri posameznih glavnih skladiščih, potem je mogoče tudi potrditi domnevo, da na območju Dravske banovine ni prihajalo do nakupov vsaj določenih živil (oz. so bili ostali nakupi omejeni – primer odsotnosti razglasov za odkupovanje žita), ker s strani nadrejenih niso bila predvidena oz. dovoljena. Moštvo oboroženih sil na območju Dravske banovine je bilo tako lahko v tem primeru prehranjeno le s sredstvi iz drugih predelov države, najverjetneje pa s sredstvi, katera je dobilo neposredno od nadrejenega armadnega območja.

. . .

Vendar če se vrnemo k arhivskemu gradivu za to obdobje, je bilo že zapisano, da vsebuje le oglase morebitnim interesentom, ki bi v vojašnico dobavljali meso in dva oglasa za dobavo drv. Te oblike komunikacij s ponudniki mesa in drv so namreč ostale enake kot v predhodnem obdobju.

Sresko načelstvo v Radovljici je 30. januarja 1939, izdalo odlok o licitaciji za nabavo in prodajo 183 m3 drv za kurjavo vodnikovih pisarn in stražarnic na meji ter ga razposlalo podrejenim občinam. Oglas je bil pisan glede na prepis razglasa poveljnika, pehotnega kapetana I. klase, 67. čete graničnih torej obmejnih enot, z oznako Št. 175, z dne 25. januarja 1939 in krajem pošiljatelja Kranj, oz. po nalogu poveljnika 4. odseka obmejnih enot Št. 3363, z dne 20. januarja 1939. V njem so bili vsi interesenti vabljeni na prvo javno ustno licitacijo za nabavo in prodajo drv za gorivo, ki se je odvila 24. februarja 1939 v pisarni 67. čete obmejnih enot v Narodnem domu v Kranju. Tako v oglasu načelnika kot tudi razglasu 67. čete so bili v nadaljevanju podani še pogoji, katerim morajo odgovarjati drva, do kdaj mora biti dobava izvedena, vprašanje transporta in zlaganja drv, ter pogoji, katerim morajo interesenti zadostiti v kolikor nameravajo sodelovati na licitaciji. Glede na te je bilo potrebno pred pričetkom licitacije pri komisiji odrejeni za izvršitev licitacije vplačati pet odstotkov kavcije v višini celokupne vsote, v gotovini ali v državnih vrednostnih papirjih (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1903/1).

Občina Bled je dan po prejemu dopisa razglas izvedla 5. februarja 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1903/1), a glede na naslednji dokument licitacija ni bila uspešna oz. 24. februarja 1939 ni na licitacijo prišel noben zainteresiran ponudnik drv. Tako je 67. četa obmejnih enot v Kranju na sresko načelstvo v Radovljici naslovila nov dopis o drugi javni licitaciji, ki naj bi potekala 10. marca 1939, po pogojih opisanih v dopisu, z dne 25. januarja 1939. Prepis tega dopisa, s sklicem na odlok Št. 1903/1, z dne 30. januarja 1939, je sreski načelnik razposlal podrejenim občinam, ki so morale z zadevo obvestiti morebitne interesente, kar je občina Bled tudi storila 5. marca 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 3459/1). Glede na to, da ni bilo ponovitev licitacij, bi bilo mogoče trditi, da je bila druga licitacija uspešna ali pa so bila drva dobavljena od drugod.

. . .

Vse naslednje licitacije iz pregledanega arhivskega fonda se dotikajo preskrbe moštva 2. planinskega bataljona z Bohinjske Bele z mesom in sicer za obdobje od februarja 1939 do decembra 1940, ko je bilo izdano zadnje, peto vabilo za iskanje zunanjega sodelavca za dobavo mesa omenjenemu moštvu oz. vojašnici. Večini omenjenih licitacij je preko najave v razpisih mogoče slediti tudi v dnevnem časopisju

oz. v pregledanem Trgovskem listu[189] (Trgovski list 1939, 6. februar; Trgovski list 1939, 13. februar; Trgovski list 1939, 10. marec; Trgovski list 1939, 7. april; Trgovski list 1939, 14. julij; Trgovski list 1940, 12. februar; Trgovski list 1940, 11. marec; Trgovski list 1940, 6. september).

To iskanje zunanjega, civilnega ponudnika mesa se je v tem obdobju pričelo z oglasom za preskrbo moštva z mesom, ki jo je podpisal v. d. intendanta oz. intendantskega poročnika in poveljnika, majorja Viktorja A. Mesarova. S tem oglasom se je bataljon obrnil neposredno na sresko načelstvo, ki je z razglasom povpraševanja v širšem območju okraja lahko doseglo večje število morebitnih interesentov, torej mesarjev. Sresko načelstvo je bilo tako obveščeno, da se bo v štabu krajevnega poveljstva Bohinjska Bela, 18. februarja 1939[190] ob 11. uri, izvršila prva ustna licitacija za dobavo mesa namenjenega prehrani moštva omenjenega bataljona. Dobava okoli sto dvajset kilogramov dnevne porabe mesa bi se vršila od 1. aprila do 30. septembra 1939, pod pogoji, ki so dostopni v pisarni krajevnega poveljstva Bohinjska Bela. V nadaljevanju je bilo naštetih še nekaj pogojev za sodelovanje ponudnikov na licitaciji, ki so obsegali plačilo kavcije in potrdilo o plačilu le-te, potrdilo o plačanih davkih in potrdilo o zmožnostih (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 2747/1).

Naslednji oglas za dobavo večjih količin mesa, ki je bil praktično enak kot prejšnji, le s spremenjenimi podpisniki in dnem sklepanja pogodbe, je bil izdan že pred iztekom dobavnega obdobja, 30. septembra 1939. 2. planinski bataljon z Bohinjske Bele se je tako z oglasom za preskrbo moštva z mesom, ki ga je podpisal v. d. intendanta oz. intendantskega poročnika in v. d. poveljnika, kapetan Mirko Šimatović, ponovno obrnili neposredno na sresko načelstvo. Tega je obvestil, da se bo v štabu krajevnega poveljstva Bohinjska Bela, 24. junija 1939 ob 11. uri, vršil podpis XII. pogodbe za dobavo mesa za prehrano moštva omenjenega bataljona. Dobava okoli sto dvajset kilogramov dnevne porabe mesa bi se vodila od dne potrditve načelnega dogovora do 30. septembra 1939, pod pogoji, dostopnimi v pisarni krajevnega poveljstva Bohinjska Bela (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 8032/1). Objave te licitacije ni mogoče najti v Trgovskem listu, vendar pa je bilo to že drugo iskanje ponudnika po februarski licitaciji. Prva razpisana *ofertna* licitacija oz. sprejemanje ponudb za dobavljanje mesa za potrebe vojaštva, se je v Bohinjski Beli izvedla že 13. marca 1939 (skupaj z licitacijo v Dolnji Lendavi in v Mariboru, medtem ko so bile ostale licitacije še 9. marca v Celju in Škofji Loki, 11. marca v Ljubljani in Slovenski Bistrici ter 15. marca v Ptuju, Novem mestu in Mojstrani) (Trgovski list 1939, 10. marec). Razlog za toliko ponovitev licitacij za oskrbo Bohinjske Bele z mesom, ni znan, a glede na Trgovski list, so se do 30. septembra 1939 licitacije izvedle še 23. aprila 1939 v intendanturi štaba dravske divizijske oblasti (Trgovski list

[189] Za izbrano število razpisov oz. oklicev licitacij je bil pregledan tudi Slovenec, in izkazalo se je, da so bile objave v obeh časopisih identične, le objavljene niso bile na isti datum. Zaradi iskanja gospodarskih tem se je nato licitacijam sledilo le preko Trgovskega lista.

[190] Na ta dan so se licitacije za dobavljanje mesa po garniziah vojaštva vodile še v Dolnji Lendavi in Mariboru. Znotraj tedna dni pa so bile licitacije še pri poveljstvu mesta Celje in Škofja Loka (14. februar), v Murski Soboti, Ljubljani in Slovenski Bistrici (16. februarja) ter v Novem mestu, Ptuju in na Mojstrani (20. februar) (Trgovski list 1939, 6. Februar; Trgovski list 1939, 13. februar).

1939, 7. april) in 18. julija 1939 pri štabu 2. bataljona 37. pehotnega polka v Ribnici (Trgovski list 1939, 14. julij).

Tako kot v zgornjih dveh primerih, v arhivskem fondu potrjenih postopkov, se je novo iskanje ponudnika mesa vršilo ponovno 14. septembra 1940,[191] s to razliko, da je tokrat zahtevana dnevna količina narastla na kar tristo kilogramov govejega mesa. Podpis dogovora za omenjene dobave, bi bil glede na ta oglas, sklenjen za obdobje do 31. marca 1941. Ob tem je morda le še potrebno omeniti, da je kot poveljnik 2. planinskega bataljona tokrat podpisan major Vladimir (tudi Vladislav) J. Milovanović, ter da je do razglasa oglasa o sklepanju pogodbe v občini Bled prišlo šele dan po ustni licitaciji v štabu mestnega poveljstva Bohinjska Bela (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 10753/1). Ravno v tem zapoznelem razglasu je morda mogoče iskati razlog za novo okrožnico sreskega načelstva v Radovljici s prepisom oglasa za preskrbo moštva 2. planinskega bataljona. Ta novi oglas je bil namreč izdan le dober teden dni po predvideni ustni licitaciji, 14. septembra 1940. Zgornjemu oglasu praktično identičen dokument, s podpisom poveljnika majorja Milovanovića, je vabil k podpisu prve pogodbe za dobavo svežega govejega mesa za prehrano moštva 2. planinskega bataljona, dne 24. septembra 1940, za obdobje do 31. marca 1941. Poleg omenjenih razlik med obema oglasoma, ki so obsegale, razen manjkajočega podpisa predstavnika bataljonske intendanture, praktično le spremembo datuma ustne licitacije in nato podpisa pogodbe, pa je na tem dokumentu še ena posebnost, najdena le na tej okrožnici. To je štampiljka mesarskega podjetja »Franc Ambrožič * Mesar, Bled, Slovenija * « (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 11152/1), lastnoročni podpis »Franc Ambrožič« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 11152/1) in nato še en težje berljiv podpis pod zgornjo pravno osebo (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 11152/1). Morda izpostavljena posebnost pomeni, da je bila po neuspešni ustni licitaciji 14. septembra tokrat o izvedbi licitacije oz. podpisu pogodbe, 24. septembra 1940, obveščena vsaj ena pravna oseba, ki je svoje seznanjenje z oglasom, morda pa tudi že zavezo o sodelovanju na licitaciji potrdila z žigom podjetja in lastnoročnim podpisom.

A še preden se je izteklo obdobje dobave določeno z 31. marcem 1941, je poveljstvo mesta Bohinjska Bela, 9. decembra 1940, s podpisoma v. d. intendanta, intendantskega podporočnika in poveljnika majorja Milovanovića, obvestilo tokrat neposredno predsednika občine Bled, da se bo v štabu poveljstva mesta Bohinjska Bela, 12. decembra 1940 ob 11. uri, izvršil podpis XVI. pogodbe za dobavo svežega govejega mesa, namenjenega prehrani moštva 2. planinskega bataljona. Dobava okoli tristo kilogramov dnevno bi se vršila od dne sklenitve dogovora pa do 31. marca 1941. Poleg oglasnega dela je bil tokrat

[191] Na ta dan so se licitacije za dobavljanje mesa po garniziah vojaštva, za obdobje od 1. oktobra 1940 do 31. marca 1941, vodile še v Dolnji Lendavi, Mariboru in Ribnici. Znotraj tedna dni pa so bile licitacije še pri poveljstvu mest Celje, Škofja Loka in Cerknica (9. september), v Murski Soboti, Ljubljani in Slovenski Bistrici (12. septembra), ter v Novem mestu, Ptuju, Mojstrani, Železnikih in na Vrhniki (16. september) (Trgovski list 1940, 6. september). To pa niso bile prve naslednje licitacije za dobavo mesa. Tako so se za čas dobave od 1. aprila do 20. septembra 1940, v drugi polovici februarja 1940 odvile v istih garnizijah in na Velikih Blokah (Trgovski list 1940, 12. februar). Za enako obdobje dobave pa potem zopet 13. marca 1940 v Dolnji Lendavi, Mariboru, Ribnici in Bohinjski Beli ter 15. marca 1940 v Ptuju, Novem mestu, Velikih Blokah, Mojstrani in Železnikih (Trgovski list 1940, 11. marec).

dopisu dodan še pripis namenjen predsedniku občine. V tem ga je poveljstvo naprošalo, da se o oglasu obvesti vse mesarje, ki bi želeli sodelovati v tej pogodbi, kar so na občini nato tudi storili (Komanda mesta 1940, Št. 250). Za razliko od prejšnjega oglasa za dobavo mesa je pri tem oglasu skupaj s pripisom prisoten občutek, kot da vojska tokrat dobavo ne zaupa le enemu podjetju, ampak poskuša pridobiti zgolj dnevno potrebno količino mesa, pa tudi če z večjim številom ponudnikov oz. dobaviteljev. Delna potrditev tega je morda ravno v izpuščenem poudarku o licitaciji oz. podpisu pogodbe za vse meso.

Ob branju ali analizi zgornjih pet vabil k licitacijam in k podpisu pogodb, se je potrebno zavedati, da ne zajemajo prikaza celotne dobave mesa 2. planinskemu polku v Bohinjski Beli. V arhivskih dokumentih sta tako omenjena zgolj dve obdobji dobav in sicer od 1. aprila 1939 do 30. septembra 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 2747/1; Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 8032/1) in od dogovora po pričetku dobave, po predvidenem podpisu pogodbe 14. septembra 1940, do 31. marca 1941 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 10753/1; Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 11152/1; Komanda mesta 1940, Št. 250). Glede na zadnjo licitacijo mesa je bilo to obdobje od 1. oktobra 1940 do 31. marca 1941 (Trgovski list 1940, 6. september). V arhivskem fondu tako ni listin, ki bi iskale dobavitelje za obdobje od 1. aprila do 30. septembra 1940, kljub temu, da so objavljene v časopisju (Trgovski list 1940, 12. februar; Trgovski list 1940, 11. marec). Sploh nikjer pa ni mogoče zaslediti iskanje ponudnika mesa za obdobje od 1. oktobra 1939 do 31. marca 1940.

Poleg tega je delu preostanka dobav mogoče slediti tudi preko obrazcev dnevnika števila zaklane živine (glej Tabela 5.2) iz dela arhivskega fonda, ki pokriva kmetijstvo in sorodne zadeve. Na teh obrazcih je pod zgornjim robom lista vedno napisano ime občine, torej Bled, mesec klanja oz. dobave mesa in oznaka, da gre pri tem za vojaško dobavo, pri čemer je pri nekaterih mesecih dodatno pripisano, da je to vojaška dobava 2. planinskemu bataljon iz Bohinjske Bele. V nadaljevanju obrazec vsebuje še podatke o imenu in priimku plačnika, kraju, vrsti in številu zaklane živine na posamezen dan, živi teži zaklane živine, mesni tržni ceni živine in seštevek vplačanega davka (Kmetijstvo, Razni spisi 1930–1940, t. e. 22). Po zgornji omembi je v nadaljevanju podan del zbranih podatkov obrazcev za prijavo števila zaklane živine za posamezne dosegljive mesece in izračun približne količine dobljenega mesa[192].

[192] V kolikor je poznan podatek žive teže goveda, je možno pričakovati naslednje količine uporabnega mesa: štirideset odstotkov žive teže živali, v kolikor ta ni bila pitana oz. do šestdeset odstotkov žive teže živali, v kolikor je bila žival pitana. Ostal delež v obeh primerih predstavlja odmet, kamor pa prištevamo glave, kože, notranje organe, … (Mesar 2015).

Tabela 5.2: Prijava števila zaklane živine za posamezne dosegljive mesece in izračun približne količine dobljenega mesa

Obdobje dobav mesa	Mesec klanja oz. dobave mesa	Ime in priimek plačnika	Kraj	Vrsta in število zaklane živine	Živa teža zaklane živine	Seštevek vplačanega davka	Približna količina pridobljenega mesa (40/60 % žive teže) in **izračunana dnevna dobava bataljonu v tekočem mesecu**
	jan. 1939	Franc Ambrožič	Grad	4 krave	880 kg	144,25 Din	352/528 kg **11,4/17 kg**
	mar. 1939	Franc Ambrožič	Grad	6 krav	1.350 kg	231,75 Din	540/810 kg **17,4/26,1 kg**
od 1. aprila do 30. septembra 1939	apr. 1939	Franc Ambrožič	Grad	10 krav in vola	2.310 kg	384,50 Din	924/1.386 kg **30,8/46,2 kg**
	maj 1939	Franc Ambrožič	Grad	10 krav in bika	2.480 kg	419,75 Din	992/1.488 kg **32/48 kg**
od 1. oktobra 1939 do 31. marca 1940	dec. 1939	Franc Ambrožič	Grad	21 krav	3.821 kg	599,50 Din	1.528/2.293 kg **49,3/74 kg**
	jan. 1940	Franc Ambrožič	Grad	13 krav in volov	2.761 kg	453,25 Din	1.104/1.657 kg **35,6/53,5 kg**
	feb. 1940	Franc Ambrožič	Grad	20 krav in volov	4.150 kg	664 Din	1.660/2.490 kg **57,2/85,9 kg**
od 1. aprila do 30. septembra 1940	apr. 1940	Franc Ambrožič	Grad	36 krav in bika	7.465 kg	1.387 Din	2.986/4.479 kg **99,5/149,3 kg**
	maj 1940	Franc Ambrožič	Grad	70 krav in volov	14.350 kg	3.020 Din	5.740/8.610 kg **185,2/277,7 kg**
	jun. 1940	Franc Ambrožič	Grad	81 volov, krav, telic in bika	16.009 kg	3.036 Din	6.404/9.605 kg **213,5/320,2**
	jul. 1940	Franc Ambrožič	Grad	67 volov	14.105 kg	2.626 Din	5.642/8.463 kg **182/273 kg**
	avg. 1940	Franc Ambrožič	Grad	54 volov	12.585 kg	2.676 Din	5.034/7.551 kg **162,4/243,6 kg**
	sep. 1940	Franc Ambrožič	Grad	38 volov (pripis: slabi hlevski bušaki) in krava	8.415 kg	1.848 Din	3.366/5.049 kg **112,2/168,3 kg**

od 1. oktobra 1940 do 31. marca 1941	okt. 1940	Franc Ambrožič	Grad	19 krav in volov	4.440 kg	980 Din	1.776/2.664 kg **57,3/85,9 kg**
	dec. 1940	Franc Ambrožič	Grad	31 krav	2.720 kg	675 Din	1.088/1.632 kg **35,1/52,6 kg**
	jan. 1941	Dimitrije Marković	Bled	36 krav	7.580 kg	1.879 Din	3.032/4.548 kg **97,8/146,7 kg**
	feb. 1941	Dimitrije Marković	Bled	37 krav	7.860 kg	2.120 Din	3.144/4.716 kg **112,3/168,4 kg**

Vir: Kmetijstvo, Razni spisi 1930–1940, t. e. 22.

Podatki v pričujoči tabeli (glej Tabela 5.2) prikažejo najprej, da so bile dobave mesa 2. planinskemu bataljonu, glede na obrazce dnevnika števila zaklane živine, izvršene (bela polja) kljub temu, da med arhivskem gradivom za te dobave oz. obdobja ni najdenih vabil k licitacijam in podpisom pogodb o dobavah; praktično se le šest dnevniških listov pokriva z zgoraj predstavljenimi obdobji iz predstavljenih dogovorov o dobavah (svetlo siva polja). Pri teh šestih mesecih pa je ob predvidenih izračunih dobljenega mesa iz žive teže goveda, tako za zgolj 40 odstotni kot tudi za 60 odstotni izkoristek žive teže goveda, in glede na to izračunano dnevno dobavo, mogoče videti, da nihče od dveh mesarjev oz. dobaviteljev ni preko klavnice v občini Bled vodil celotne dobave mesa 2. planinskemu bataljonu. Kajti v prvem obdobju (prvi dve svetlo sivo obarvani vrstici) je bila podpisana pogodba za dobavo približno sto dvajset kilogramov mesa dnevno, preko klavnice v občini Bled pa je bilo dobavljeno največ dvaintrideset oz. v primeru pitanega goveda največ oseminštirideset kilogramov govejega mesa, torej slabih 27 oz. 40 odstotkov dogovorjene dnevne dobave. V drugem obdobju (zadnje štiri svetlo sivo obarvane vrstice, ločene s črtkano črto, ki nakazuje nov dogovor o dobavi) pa je bila podpisana pogodba za dobavo približno tristo kilogramov mesa dnevno, preko klavnice v občini Bled pa je bilo dobavljeno največ dobrih sto dvanajst oz. v primeru pitanega goveda največ dobri sto oseminšestdeset kilogramov govejega mesa, torej dobrih 37 oz. 56 odstotkov dogovorjene dnevne dobave.

Odprto ostaja tudi vprašanje zakaj nekaterih mesecev ni v dnevniških obrazcih. Glede na to, da je lokalni mesar Franc Ambrožič že aprila 1937 občini omenil, da lahko zakol živine za potrebe 2. planinskega polka v Bohinjski Beli opravi v občini Gorje (Občinski odbor 9. april 1937, tč. 3 j), je mogoče, da je bilo meso za dobavo pripravljeno popolnoma ali delno tudi v klavnicah drugih občin.

V obdobju od februarja 1939 do decembra 1940, za katero so bile predstavljene dobave mesa vojašnici na Bohinjski Beli, pa je bila v Službenem listu kraljeve banske uprave Dravske banovine, 18. oktobra

1939, objavljena naslednja uredba. Z njo je bilo namreč javnim klavnicam dovoljeno, da »smejo klati za potrebe vojske tudi ob dneh, ko jim je [bilo] klanje po Uredbi o odpiranju in zapiranju obratovalnic z dne 16. aprila 1929., Z. R. št. 4201/IV, prepovedano« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1939b). To pomeni, da so urnik dela mesarjev vsaj delno narekovale potrebe oboroženih sil.

5.4.3.6 Oskrba živine vojaških enot 1939–1941

Kot je bilo že zapisano je vojska preko razglasov iskala zunanje sodelavce, ki bi jo oskrbovali s krmo za živino. Glede na število najdenih arhivskih dokumentov velja že zapisano v zgornjem poglavju, torej da je bilo neposrednih razglasov za nakup krme naslovljenih na občino Bled več, kot pa naslovljenih razglasov za dobavo hrane moštvu (pa še ti so se dotikali le dobave mesa), kar vzbuja občutek, kot da je Dravsko divizijsko območje pripravljalo prvenstveno le rezerve krme. Število ponudb za nakup krme je še toliko večje, če k tistim neposredno poslanim na občino Bled, prištejemo še štiri oglase za nakup večjih količin krme v Trgovskem listu, od 3. julija 1939 do 27. maja 1940 (Trgovski list 1939, 3. julij; Trgovski list 1940, 1. marec; Trgovski list 1940, 13. marec; Trgovski list 1940a, 27. maj). Izgled na občino poslanih dokumentov je bil bolj ali manj tak kot je bilo že predstavljeno pri dokumentu Razglas o komisijskem odkupu pšenice neposredno od pridelovalcev, z dne 4. avgusta 1936 (Sresko načelstvo 1936, Št. 9227/1), zlasti ko so bili ti razglasi pisani neposredno s strani poveljstva Dravske divizijske oblasti, medtem ko so se nižje ali manjše enote za obveščanje bolj lokalnega prebivalstva posluževale nekoliko krajših razglasov.

Vendar to obdobje se je v arhivskem gradivu pričelo z oglasom prve, torej intendanture poveljstva Dravske divizijske oblasti. Ta je 9. februarja 1940 izdala na osnovi dveh ukazov ministra vojske in mornarice E.P.br. 2500/39 in E.P.br. 18700/39 oglas o nakupovanju živinske hrane v nabavnih centrih Ljubljana, Celje, Ptuj, Vrhnika, Slovenska Bistrica in Škofja Loka. Glede na oglas je bilo naslovnikom sporočeno, da se bo ob predvidenih dneh (v Ljubljani vsak dan razen med prazniki in sobotah po praznikih, drugod pa v delovnih dneh oz. po objavljenih dneh s strani poveljnika mesta), odvijal komisijski odkup ovsa, sena in slame od zainteresiranih interesentov (Štab Dravske divizijske oblasti 1940, E. Št. 2972). Isti štab je preko kraljevske banske uprave in nato s prepošiljanjem omenjenega s strani sreskega načelstva v Radovljici, 7. junija 1940, vsem občinam posredoval nov dopis o nakupovanju krme za vojaške oblasti. V primerjavi s prejšnjim oglasom je v tem štab Dravske divizijske oblasti, podal statistiko, v kateri je bilo z zaskrbljenostjo navedeno, da je bilo v zadnjem času iz Dravske banovine izvoženih okoli petdeset vagonov sena, medtem ko vojska sama nima dovolj zalog krme za živino. Da bi se preprečil nadaljnji izvoz krme, je kraljevska banska uprava obvestila naslovnike in preko njih tudi producente, »da vojaške oblasti kupujejo in plačajo po najvišjih dnevnih cenah vse razpoložljive

količine sena, slame, ovsa in koruze« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 7036/1). Ob tem je še dodala opozorilo, da je dolžnost vsakega posameznika, »da omenjeno blago ponudi in proda prvenstveno za vojne potrebe dravske divizije in šele potem zadosti naročilom ostalih interesentov« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 7036/1). Omenjeno sporočilo se je nato nadaljevalo po že poznanem in predstavljenem vzorcu z navedbo krajev, v katere je možno dostaviti iskano blago, ter s poudarjanjem, da bo blago plačano ob prevzemu po cenah, ki niso nižje od ponujenih cen privatnikov. Z navedenim so bili morebitni interesenti seznanjeni 16. junija 1940 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 7036/1). Mesec dni po razglasitvi zgornjega oglasa pa je sresko načelstvo v Radovljici posredovalo vsem občinskim upravam novo obvestilo poveljstva Dravske divizijske oblasti v Ljubljani. To je ponovno povpraševalo po večjih količinah živinske krme (koruza, oves, seno in slama), katero pa so zainteresirani kmetovalci, ki so bili o odkupovanju obveščeni 21. julija 1940, lahko tokrat prodali v komisijskih centrih v Ljubljani, Škofji Loki, Vrhniki, Ribnici ali Velikih Blokah (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 8690/1).

Mimo teh treh ponudb je štab Dravske divizijske oblasti v Ljubljani v Trgovskem listu oglaševal še štiri licitacije. 18. julija 1939 je tako sprejemal ponudbe za večje količine ovsa, 4. in 20. marca 1940 za oves, seno in slamo, po objavi dne 27. maja 1940, pa je vsak dan iskal ob ovsu, senu in slami, še koruzo. Mesta odkupa so bila v zadnjem primeru v Ljubljani, Mariboru, Celju, Ptuju, Vrhniki, Škofji Loki, Ribnici in Velikih Blokah. Pri zadnjem odkupu je bilo tudi edinokrat napisano, da se ponudbe za dobavo večje količine krme in hrane sprejemajo hkrati tudi v štabu savske divizijske oblasti v Zagrebu, v štabu osiješke divizijske oblasti v Osijeku in v štabu četrte vojne oblasti v Zagrebu (Trgovski list 1939, 3. julij; Trgovski list 1940, 1. marec; Trgovski list 1940, 13. marec; Trgovski list 1940a, 27. maj).

. . .

Odkupe krme pa so opravljale tudi posamezne enote v svojem lokalnem okolju, kot npr. 2. planinski bataljon z Bohinjske Bele. 22. maja 1940, je v. d. intendanta, intendantski podporočnik na predsednika občine Bled in sosednje občine naslovil spremno pismo, v katerem je priložil oglase o nakupovanju živinske hrane in drv za kurjavo. V njih je naslovnike zaprosil, da se ti oglasi sporočijo in objavijo tako, da bo z njimi seznanjen čim večji krog prebivalstva oz. kmetovalcev, ki bi bili zainteresirani za prodajo naštetih artiklov (2. planinski bataljon 1940, Št. 4066).

Sam oglas je napovedoval pričetek nakupovanja krmil (identičen pa mu je tudi oglas za drva za kurjavo, le da so bile v njem navedene vrste in opozorila o dimenziji, s pripisom da se odkupuje »po dnevnih cenah, ki veljajo v tem kraju« (2. planinski bataljon 1940, Št. 4066)) in se je glasil:

Planinski bataljon v Bohinjski Beli kupuje: seno, slamo, oves, koruzo po sledečih cenah:

- *seno do 1,30 din za kilogram*

- *oves do 2.-dinarja kilogram,*
- *slama do 0,45 din kilogram,*
- *koruza po dogovoru.*

Za prešano seno in slamo plača se 5 par več.

V slučaju, da ponujate večje količine sena, slame ali ovesa in koruze bataljon Vam preskrbi brezplačen prevoz te robe po železnici.

Plača se takoj pri sprejemu blaga.

Vsa pojasnila Vam daje intendant planinskega bataljona v pisarni pekarnice, dnevno od 8–12 in 15–19 ure (2. planinski bataljon 1940, Št. 4066).

Oba oglasa je občina razglasila 26. maja in 9. junija 1940 (2. planinski bataljon 1940, Št. 4066). Na temo zgornjih dveh oglasov pa se je dopisovanje z občino nadaljevalo. Verjetno zaradi slabega odziva ljudi v dobrem tednu dni od razglasa, je 2. planinski bataljon, kar na zadnji strani občinskega potrdila o prijemu oglasov in z obljubo razglasitve, z dne 24. maja 1940 (Občina Bled 1940, Št. 1706/40), poslal novo prošnjo o ponovitvi (2. planinski bataljon 1940, Št. 4271).

Kljub dvanajstim razglasitvam o odkupovanju krme, ki so trajale vse do konca oktobra 1940, je 2. planinski polk na občino naslavljal nove oglase, ki so se v podrobnostih razlikovali po omembah le določenih vrst krmil, zlasti pa po spremembah odkupnih cen artiklov (2. planinski bataljon 1940, Št. 7053; 2. planinski bataljon 1940, Št. 8514; 2. planinski bataljon 1940, Št. 9101). Ponovno in hkrati zadnje znano povpraševanje po senu in slami je 2. planinski bataljon oz. njena Komisija za nakup krme, s podpisom njenega predsednika, pehotnega kapetana II. klase in poveljnika bataljona majorja Milovanovića, naslovila 8. decembra 1940, na predsednika občine Bled. Oglas je ponovno vseboval prošnjo za oklic v nedeljo pred cerkvijo in za seznanjanje morebitnih interesentov s poslanim – razglas je bil opravljen 15. decembra 1940 (2. planinski bataljon 1940, Št. 34).

5.4.3.7 Prostorsko načrtovanje, utrjevanje in z njim povezane gradnje 1939–1941

Pregledano arhivsko gradivo za preteklo obdobje je pri tematiki prostorskega načrtovanja, utrjevanja in gradenj v okviru priprav na oboroženi spopad razkrilo predvsem, da so se stiki med civilisti in vojaško organizacijo na terenu vršili le med triangulacijskimi in topografskimi deli, ki so se izvajali za potrebe posodabljanja kartografskega gradiva vsaj od leta 1929 (Ministrstvo šuma i rudnika 1929, Pov. Št. 444), pa vse do leta 1936 (Kraljevska banska uprava 1936, II/2. Št. 1951/1). Rezultati teh del so bili nato v letih po njihovem zaključku koristni uporabnikom ne le v državi izvajalki del, ampak celo med okupacijo in pozneje, ob tem pa je prihajalo tudi do njihovega sprotnega posodabljanja (OKH 1943, Nr. 10-1-d

Bled; OKH 1943, Nr. 10-3-d Bled; OKH 1943, Nr. 10-4-a Bled; OKH 1943, Nr. 10-4-b Bled; OKH 1943, Nr. 10-4-c Bled; Geodetska uprava Republike Slovenije 1998).

Terensko delo pridobivanja topografskih podatkov se je zaključilo leta 1936, torej v obdobju, ko so se pričela pripravljalna dela na terenu za kasnejšo izgradnjo t. i. »Rupnikove linije«. Splošno sprejeto je, da je začetek glavnine del na utrdbeni črti dejansko pomenil predlog generalštaba iz leta 1935 (Zapisnik sa konferencije 20. decembra 1938. o utvrđivanju graničnih frontova v Togo 1969, 104; Zelenko 2003, 11; Nećak 2004, 66; Habrnál in drugi 2005, 45; Jankovič Potočnik 2009, 30; Žabkar 2010, 78). Po že omenjeni ustanovitvi stalne komisije za utrjevanje, ki se je ukvarjala z umeščanjem celotnega sistema utrjevanja glede na geografske danosti ozemlja ob Rapalski meji, je sledilo posvetovanje s francoskimi strokovnjaki leta 1936,[193] prvi ogled del na češkoslovaški utrdbeni črti v Sudetih in šele nato končno sprejetje načrtov za utrditev meje z Italijo[194] (Oberkommando des Herres 1942, 33–34; Habrnál in drugi 2005, 45; Žabkar 2010, 78–79).

Najprej je namreč prišlo do izrisov in meritev terena,[195] temu so v letih od 1936 do 1938 sledila predvsem pripravljalna dela, katera je bilo potrebno opraviti pred samim pričetkom del, redko kje pa se je začelo s pripravljalnimi zemeljskimi deli za odporne točke in s poljskim utrjevanjem prostora utrdbene črte (Zapisnik sa sednice Stalne komisije za utvrđivanje od 16. januara 1939. o utvrđivanju zapadnog i severnog fronta i potrebnim kreditima za izvođenje ovih radova v Togo 1969, 149; Habrnál in drugi 2005, 47, 140; Jankovič Potočnik 2009, 41–43; Žabkar 2010, 79). Leta 1938 je nato z namenom izboljšanja organizacije utrdbenih del prišlo do ustanovitve štaba za utrjevanje s sedežem v Ljubljani in dejansko do gradnje bunkerjev in odpornih točk,[196] katere naj bi dokončali do leta 1947[197] (Habrnál in drugi 2005, 50, 51; Jankovič Potočnik 2009, 48).

Da se je izvajanje gradenj oz. vsaj resnih priprav na te moralo začeti v proračunskem letu 1937/38, priča tudi Finančni zakon za leto 1937/38, objavljen v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, dne 17. aprila 1937. V objavljenih določilih je bilo oboroženim silam namreč izjemoma dovoljeno, da kot inženirske častnike zaposlijo »najpotrebnejše število, inženirskih strokovnjakov z

[193] Zelenko, Kaufmann in Jurga pišejo, da je do ogleda del na češkoslovaški črti prišlo januarja 1937 (Kaufmann in Jurga 2002, 286; Zelenko 2003, 11), v leto 1937 pa ta ogled uvršča tudi nemški zbornik o jugoslovanskih utrdbenih delih (Oberkommando des Herres 1942, 34).

[194] Pravzaprav so bili projekti za izvedbo lahkih objektov in prvi tipi objektov odobreni šele 7. aprila 1938 (Habrnál in drugi 2005, 47).

[195] Jankovič Potočnik (2009, 41) glede izrisov in ogledov terena navaja besede priče, ki trdi, da so se ta dela pričela že leta 1934. Če je temu res tako, bi lahko trdili tudi, da so se dela na Zahodni fronti izvajala že dalj časa, ampak v zelo omejenem obsegu, lahko pa tudi posredno za potrebe utrjevanja, a primarno kot triangulacijska in kartografska dela, kot je bilo predstavljeno za predhodno obdobje. Seveda v kolikor v spominu priče ni prišlo do napake pri navedbi leta.

[196] Zelenko (2013a, 49) piše, da so se dela na bojnih objektih utrdbene črte pričela leta 1937.

[197] Zelenko (2013a, 49, 52) tudi tukaj odstopa od preostalih avtorjev. Kot januarja 1939 predviden konec gradnje omenja leto 1946, ki pa se je po nemški zasedbi Češkoslovaške, marca 1939, in po italijanskem zavzetju Albanije, aprila 1939, spremenil. Tako je bilo junija 1939 sprejeto, da se morajo dela na obmejnih utrdbenih črtah končati leta 1944.

Ta trditev sovpada tudi z Uredbo o zaščiti pred zračnimi napadi, objavljeno v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, 6. maja 1939. V njej je bil namreč določen rok za izvedbo vseh osnovnih gradbenih del, katera je bilo potrebno opraviti prav tako do leta 1944 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č).

večletno prakso, [v kolikor] na dan [1. aprila 1937], ko je dobila določba tega člena Zakona o ustroju vojske in mornarice moč, niso bili v službi pri vojski« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 31/1937). Morda so bili ravno ti, na novo zaposleni strokovnjaki, nato zbrani v novem štabu za utrjevanje, ki je imel svoj sedež v vojašnici vojvode Mišića na Metelkovi ulici v Ljubljani (Trgovski list 1939, 18. januar) (Trgovski list 1939, 25. oktober; Habrnál in drugi 2005, 51; Šarac 2009, 50, 53, 55, 93, 148).[198]

Vendar se je kljub omogočenemu zaposlovanju inžinirskih strokovnjakov v prvi polovici leta 1937, prvo iskanje materiala za delo pri zunanjih dobaviteljih in oddaja del zunanjim izvajalcem s strani treh oddelkov štaba za utrjevanje v Ljubljani (Trgovski list 1939, 26. april), pričela v Trgovskem listu objavljati 28. decembra 1938. Takrat se je najprej iskalo izvajalca za oddajo napeljave vodovodne inštalacije, v nadaljevanju pa je Štab iskal marsikaj od risalnega materiala in pribora, preko ročnega gradbenega orodja, orodja za krivljenje železa, gradbenega lesa, nabijačev za beton, do večjih frezalnih strojev, drobilcev kamenja ali celo vozil in sredstev za vzdrževanje strojev. Zadnja, v javnih občilih objavljena licitacija štaba za utrjevanje v Ljubljani, je bila 20. februarja 1941, ko je ta sprejemal ponudbe za dobavo raznih baterij s filtri. Ob licitacijah sicer niso omenjena mesta, kjer bi bil nato dobavljen material potreben, je pa mogoče zaslediti, da je bilo potrebno nekatera specialna gradbena dela (vodoinštalacija, električne napeljave, adaptacije stavb, …) opraviti v Sušaku, pri Cerknici (tam so izpostavljena betonska dela), na Vrhniki, v Ljubljani in v Mariboru (Trgovski list 1938, 28. december; Trgovski list 1939, 10. marec; Trgovski list 1939, 17. marec; Trgovski list 1939, 21. april; Trgovski list 1939, 26. april; Trgovski list 1939, 28. april; Trgovski list 1939, 21. junij; Trgovski list 1939, 21. julij; Trgovski list 1939, 9. avgust; Trgovski list 1939, 4. oktober; Trgovski list 1940, 18. marec; Trgovski list 1941, 17. februar).

Od decembra 1938 do konca februarja 1941 je Štab za utrjevanje objavil povpraševanja oz. licitacije v 57 številkah Trgovskega lista. Ob tem ni bilo redko, da je bilo v neki številki objavljenih več licitacij, čeprav je potrebno izpostaviti, da so se nekatere objave tudi ponavljale, zlasti takrat, ko je bilo do neke licitacije dalj časa. Bili so tudi primeri, ko se je iskalo ponudnika, nato pa se je kmalu ponovno pojavil oglas z istim iskanjem. V kolikor ni bilo naknadno ugotovljeno, da potrebujejo pri štabu več iskanega materiala, je slednje lahko razložljivo le tako, da ponudnik na prvi licitaciji ni bil izbran. Največ povpraševanj oz. licitacij v številkah Trgovskega lista je bilo objavljenih leta 1939. Tega leta je takšne oglase mogoče najti v kar 46 številkah omenjenega lista (1940 – 9, 1941 in 1938 – 1).

[198] Kar se tiče sedeža Štaba za utrjevanje, Habrnál s sodelavci (2005, 51) piše, da je bil ta od 17. februarja 1939 nameščen v zgradbi št. III, vojašnice vojvode Mišića. Tudi če se je takrat res nemestil v to stavbo vojaškega kompleksa, pa to ne pomeni, da je šele takrat prišel v to vojašnico. Že 18. januarja 1939 je bilo namreč v Trgovskem listu objavljeno, da se bo »[d]ne 24. januarja [...] sklepala pri štabu za utrjevanje v Ljubljani, Metelkova ulica, pismena neposredna pogodba za nabavo bencinske mešanice, olja za motorje in konzistentne masti« (Trgovski list 1939, 18. januar). V tej objavi je bila edinokrat pri oglasih za licitacije objavljena ulica, na kateri je imel sedež omenjen štab, kljub temu, da je s prvimi nakupi oz. oddajami del kot »štab utrjevanja v Ljubljani« pričel že 4. januarja 1939 (Trgovski list 1938, 28. december).

Ob dostopnih uradnih uredbah pa nekaj vidikov na utrdbena dela izpostavijo tudi arhivski dokumenti iz drugega raziskovalnega obdobja. Prvi dokument iz obdobja po 1939 se najprej dotika dobave lesa, a pred predstavitvijo tega je potrebno najprej izpostaviti položaj gozdov znotraj širših idej o obrambi države. Omenjeno problematiko je strokovni javnosti najprej predstavil Cvetko Božič leta 1940 v enemu od člankov[199] objavljenih v »Gozdarskem vestniku«. V tem članku je bila gozdovom najprej pripisana dvojna vloga in sicer v aktivni ter pasivni »služb[i] državne obrambe« (Božič 1940, 145). Prva vloga je bila razumljena v smislu, da so gozdovi vir lesa in drugih surovin potrebnih v procesu gradnje in postavitve »obrambnih naprav«[200] (Božič 1940, 145), druga vloga pa naj bi preko obstoja samih gozdnih sestavov oz. območij izpostavlja njihov taktični in »fortifikacijsk[i] ozir«[201] (Božič 1940, 145). Zapisano drugače to pomeni, da »[g]ozdovi napravijo teren več ali manj nepregleden. Gibanje vojske se tako prikrije sovražnemu očesu. Gozdovi maskirajo vojaške naprave, postojanke, prometna sredstva, dovozne in dohodne poti, železnice in drugo; otežkočajo orientacijo ljudem, ki ne poznajo kraja in omogočajo, da se utrjevalna dela izvrše neopazno; končno dajejo drevesa tudi dobre opazovalne točke« (Božič 1940, 145).

Kljub letu objave članka z zgornjimi stališči, pa ni mogoče trditi, da je na ta stališča vplivala spremenjena mednarodna situacija in poslabšanje mednarodnih odnosov. Z vidika državne obrambe je gozdna zakonodaja iz leta 1929 namreč že predvidevala poseben položaj gozdov. Tako je Zakon o gozdovih, z dne 21. decembra 1929, v členu 7 določal, »da se ne smejo dovoliti krčenja gozdov in pretvarjanja gozdnega zemljišča v drugo kulturno vrsto, ako tega ne dopuščajo interesi državne obrambe« (Božič 1940, 145) in nato v členu 26, »da se mora ravnali z gozdovi, ki služijo obrambi domovine, kot z začasno ali stalno zaščitenimi gozd[ovi]« (Božič 1940, 145). Vsi takšni gozdovi namenjeni obrambnim nalogam pa so bili posebej določeni z odlokom ministra vojske in mornarice. S stališča lastnikov takšnih gozdnih parcel, ki bi bile zajete v ministrski odlok, je bilo nato v istem zakonu predvideno, da uprava nad gozdom preide na državo, da lahko država gozd na lastnikovo zahtevo odkupi, če bi bil s predpisanimi ukrepi oz. omejitvami na lastni nepremičnini ogrožen njegov gospodarski obstoj, da se omeji služnostne pravice in da se gozd, glede na Zakon o neposrednih davkih, deloma ali popolnoma oprosti davkov

[199] Ta članek je bil pisan po izdaji Uredbe z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih, z dne 6. decembra 1939. Iz zadnje je Božič povzel za gozdarsko področje relevantne dele uradne objave (Božič 1940, 145–147).

[200] Nekatere od omenjenih obrambnih naprav so lahko predstavljala tudi letala. Za potrebe izgradnje le-teh sta bila že leta 1931 izdana zakon in pravilnik, ki sta urejala razpolaganje z določeno vrsto lesa. Tako je bil ves smrekov resonančni les *(picea excelsa)* iz državnih, občinskih in plemenskih gozdov, ki je bil po karakteristikah in tehničnih specifikacijah uporaben v domači vojaški in civilni letalski industriji, izvzet iz sečnje in izvoza kot sredstvo za državno obrambo. Nadaljnja sečnja in predelava se je nato v potrebnih količinah odrejala v soglasju med ministrstvom za gozdarstvo in rudnike ter ministrstvom vojske in mornarice, glede na letne potrebe vojaškega letalstva (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 30/1931). Poveljstvo le-tega je namreč najkasneje do konca aprila za naslednje leto moralo sporočiti količino, dimenzije in tehnične lastnosti potrebnega materiala. Glede na to se je nato izbralo eksploatacijsko območje, izvajalce za sečnjo in predelavo materiala (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 33/1931).

[201] Taktični in »fortifikacijsk[i] ozir« ozemlja oz. v tem primeru gozda je bil načet že v Finančnem zakonu za leto 1939/40, ko je bilo določeno, da se na območjih izrecno označenih v odlokih ministrstva vojske in mornarice, ne sme brez soglasja pristojne vojaške oblasti gozd do golega posekati, preveč preredčiti ali oklestiti, poleg tega pa se ni smelo pogozdovati golih površin (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 34/1939). S tem so bile torej bolj natančno opredeljene nekatere dodatne prepovedi razpolaganja z nepremičninami, k drugače že obstoječim omejitvam prenosa lastninske pravice ali oddaje nepremičnin v zakup, v kolikor bi sam pravni posel nasprotoval občnim državnim interesom oz. interesom državne obrambe (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 75/1936).

(Božič 1940, 145–146). A omenjena določila niso bila dovolj, zato naj bi bilo glede na 64. člen Finančnega zakona za leto 1939/40 dodatno določeno »da se na eni strani gozd ne sme do golega posekali, ne preveč preredčiti in drevesa ne preveč oklestiti, na drugi strani pa, da se gola površina ali ne sme ponovno pogozditi ali pa, da se mora pogozditi v določenem roku« (Božič 1940, 146). Božič je slednji člen opisal tudi kot zakonito podlago za »poseganje vojske v dosedanje gozdnogospodarske odnošaje« (Božič 1940, 146).

Slednje trditve Božič nekoliko podrobneje opredeli v nadaljevanju z opiranjem na Uredbo z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih, M. S. Št. 1081, z dne 7. septembra 1939, in objavljeno v Službenem listu, z dne 6. decembra 1939, ki naj bi imela podlago v 1. odstavku, 118. člena Finančnega zakona za leto 1939/40. Za območja utrjenih prostorov oz. območja utrjevanj, ki segajo na gozdna območja ali parcele, so bile namreč sprejete naslednje omejitve:

1. *Brez pismene odobritve pristojnega vojaškega oblastva ne more nihče na utrjenih prostorih:*
   a) *posekati obstoječega gozda kakršne koli vrste in obsega,*
   b) *pogozdovati goljav in gozdnih zemljišč,*
   c) *izkoriščevati gozdov na kakršen koli drug način, kakor: izvajali lov, nabirati smolo, pobirati suhljad in gozdne sadeže, kuhati oglje in pasti živino.*
2. *Pristojno vojaško oblastvo sme predpisati rok, v katerem se mora pogozditi dovoljena poseka ali močno preredčen gozd.*
3. *Vojaško oblastvo sme v gozdovih uporabljali za utrdbe potreben material, kot je kamen, pesek, gramoz in gozdno drevje (les), če ga je kaj v bližnji okolici utrdbe.*
4. *Vojaško oblastvo sme zahtevati za svoje edinice služnostno pravico ali pa odvzem take pravice posameznim osebam, sumoupravnim telesom ali skupnostim.*
5. *V okolici objektov, ki so pomembni za državno obrambo, se brez predhodne soglasnosti pristojnega vojaškega oblastva ne smejo zasajati novi gozdovi, ako bi ti ovirali pristajanje in odletavanje vojaških zrakoplovov; prav tako se smejo odstraniti obstoječi gozdovi in gozdna drevesa* (Božič 1940, 146–147).

Takšno poseganje oboroženih sil, s tem pa tudi omejitve, so v nadaljevanju uredbe predvidevale tudi določeno povrnitev škode, ne glede na določila v Zakonu o gozdovih. Tako je bilo predvideno, da se vsem lastnikom gozda, razen državi, sporazumno povrne vsa škoda nastala zaradi zgornjih omejitev, ki so onemogočale »prosto razpolaganje z gospodarskimi dobrinami« (Božič 1940, 147). Uredbi naj bi sledil nato tudi pravilnik za njeno izvajanje in določilo pristojnosti organov, ki naj bi izvrševali omenjene predpise (Božič 1940, 147).

Prvi dokument, ki se je dotikal dobave lesa je iz obdobja po 1939. Poveljstvo odseka za utrjevanje št. 3, s sedežem v Škofji Loki, je 6. februarja 1939 poslalo občini Bled dopis s prošnjo za razglasitev, v katerem je vabilo na sklenitev ustne pogodbe za prevoz okoli 584,16 m^3 hlodovine iz gozdne uprave Bled, točneje parcele št. 57, do železniške postaje Bled – jezero. Do sklenitve omenjenega dogovora naj bi prišlo 15. februarja 1939 ob 11. uri v poveljstvu odseka za utrjevanje št. 3 v Škofji loki in glede na to, da so imeli »možnost prisotnosti na pogodbi […] vsi lastniki prevoznih sredstev« (Štab odseka za utrjevanje št. 3 1939, Št. 1016), to nedvomno pomeni, da je pri razvozu takšne količine hlodovine sodelovalo večje število civilnih pogodbenikov oz. tistih, ki so pri Hipotekarni banki v Ljubljani lahko vplačali kavcijo v višini 2.000 Din (Štab odseka za utrjevanje št. 3 1939, Št. 1016). Ta hlodovina je bila verjetno nato po železnici pretovorjena na območje Škofje Loke, kjer je bila nato razžagana in uporabljena npr. za elemente maskirnih ograj, elemente uporabljene pri podzemnih izkopih in opažne deske, torej neposredno pri sami gradnji, ter morda že na kose za notranjo opremo objektov. A največ kvalitetnega lesa je moralo biti razžaganega na skobljane plohe debeline 4 cm in na opažne deske 3,5 oz. 5 cm, širine 15 do 30 cm, uporabne za opažne elemente – ti so bili dodatno impregnirani s karbolinejem – poraba katerih pa je morala biti velika. Pri samostoječih utrdbenih objektih je bilo namreč potrebno pred vlivanjem betona postaviti zunanji in notranji opaž, nakar se je zadnjega po vlivanju betona pustilo v objektu, kjer je služili kot toplotna izolacija (Habrnál in drugi 2005, 142, 145).[202] O velikih potrebah po lesu priča tudi že zgoraj predstavljen primer, ko lesa za potrebe 3. odseka za utrjevanje ni bilo dovolj v lokalnem okolju, ampak ga je bilo potrebno dostaviti tudi iz širšega območja Gorenjske. Posredno je bilo omenjeno podkrepljeno z ukazom štaba za utrjevanje, z dne 7. aprila 1939, po katerem so bile za potrebe gradnje namenske vojaške žage, odkupljene potrebne parcele ob železniški postaji v Škofji Loki (Habrnál in drugi 2005, 140), torej na lokaciji idealni za sprejem hlodovine. Ta in podobne žage so nato skrbele za nemoteno preskrbo z žaganim lesom (Habrnál in drugi 2005, 140), verjetno pa tudi za enotno kvaliteto in dimenzije obdelanega lesa, kar verjetno pri manjših civilnih pogodbenikih ni bilo mogoče.

Podoben razglas, kot zgoraj, ponovno sledil 14. avgusta 1940, s to razliko, da ga je tokrat na vse občine naslovilo sresko načelstvo v Radovljici. Takrat je štab za utrjevalna dela iskal »osebe« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 9819/1) oz. verjetno prevoznike, ki bi prevzeli prevoz lesa iz oddelkov, kjer se je poleti opravila sečnja in pripravilo les na zimski transport (Šmid 2015; Vodeb 2015) do Radovljice, vključno z nakladanjem pripeljanega na vagone na lokalni železniški postaji. Tokrat pa so bile napram

[202] Za ilustaracijo se naj zgolj pripiše, da je bilo za notranji opaž utrdbenega objekta MT/5 oz. MT/6 potrebno približno 50 m^2 desk (zaokroženo navzdol). To v primeru debeline 5 cm na posamezno desko, brez vračunanega odpadka na račun žagnega lista, pomeni 2,5 m^3 lesa v deskah. V kolikor je nato prihajalo še do dodatnega obrezovanja desk med pripravo opaža, je moralo biti na mesto gradnje transportirano več kot 2,5 m^3 desk. Vendar tudi v kolikor bi bilo to res, primeri gradnje iz območja Vrhnike, nakazujejo, da so bili opažni elementi oštevilčeni, kar pomeni, da so bili lahko predpripravljeni tudi v neki delavnici in nato na terenu po vrsti sestavljeni. V tem primeru na terenu ni bilo več potrebno obžagovati opažnih desk, posledično pa je bilo do mesta gradnje trensportirano ravno toliko opažnih elementov oz. lesa kolikor ga je bilo potrebno, vsi odrezki pa so ostali v delavnici, ki je opaž pripravila. Na območju Radovljice in bljižnem pregledanem terenu, utrdbeni objekti nimajo v opaž izdolbenih zaporednih številk za sestavljanje.

zgornjemu oglasu dve opazni razliki. Namesto ustnega sklepanja pogodbe in ob tem prisotnosti večjega števila interesentov, so bili ti tokrat vabljeni, da svoje ponudbe dostavijo, »kolkovane z drž. kolkom za din 10.- v zapečatenih pisemskih ovojih, po pošti neposredno komandi štaba za utrjevanje »U II« Ljubljana. Ponudba [je] mora[la] vsebovati ceno za prevoz in natovarjanje 1 m^3« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 9819/1). Druga opazna razlika pa je bil porast samih potreb po lesu, kajti glede na ta razglas je bilo potrebno prepeljati kar približno 3.925 m^3 hlodovine. Ta les je bil dobavljen s strani direkcije državnih gozdov z območja Jelovice, poimenovanega Martinček in sicer: z oddelka 11a približno 665 m^3, z oddelka 21 približno 1.700 m^3, z oddelka 6 približno 1.200 m^3 in z oddelka 22b približno 360 m^3 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 9819/1).

Tukaj pa se zastavlja vprašanje kaj je pomenilo prevoz 3.925 m^3 hlodovine z omenjenega območja Martinček[203]. Delo v gozdu je bilo v času obravnave organizirano tako, da se je sečnja opravljala poleti, ko se je hlodovino zložilo na kupe in pripravilo na zimsko spravilo v dolino (Šmid 2015; Vodeb 2015). Transport hlodovine se je namreč zaradi odsotnosti prometnic opravljal po t. i. zimskih vlakah pozimi, ko je že zapadel sneg, s posebnimi namenskimi sanmi, na zahtevnejšem terenu po tudi le en m^3 naenkrat[204] (Vodeb 2015). Na obravnavanem območju se hkrati dopušča možnost, da je bilo spravilo lahko nekoliko lažje po omenjeni vzdrževani vozni poti, a ta je material usmerila proti Savi Bohinjki. Šmid priča tudi o stari, in danes s sodobno prometnico presekani in uničeni avstro-ogrski cesti v smeri lipniške doline (Šmid 2015), a te na uporabljeni karti ni mogoče zaslediti. V dolini je nato transport potekal s pomočjo vozov, od katerih so imeli le največji nosilnost do 3 m^3 (Budkovič 2015; Vodeb 2015). Po drugem pričevanju naj bi bilo mogoče z vozom prepeljati tudi 4 m^3 suhega lesa (Šmid 2015).

Zapisano je bilo, da so bile vojaške žage zgrajene, ker manjši civilni pogodbeniki niso zmogli vsega dela, a glede na pričevanje, temu ni bilo popolnoma tako. Les iz Jelovice, torej zlasti iz državnega območja Martinček, naj bi domačini iz območja obeh Lipnic, Vošč, Brd in Lancovega prvenstveno vozili na t. i. Cajhnovo[205] in Remčevo[206] žago na Lancovo, od tam pa naj bi bili polizdelki transportirani do železnice ali pa naj bi že hlodovino vozili do železniške postaje v Podnartu (Šmid 2015). Glede na to, da je v predprejšnjem odstavku omenjen dokument mogoče razumeti kot prevoz lesa iz Martinčka do železnice, obstaja velika verjetnost, da tudi namenske vojaške žage niso mogle predelati vsega lesa in

[203] Martinček je bilo in še vedno je območje državnih gozdov na Jelovici (Avsenek 2015), ki obsega na grobo tretjino območja severnovzhodno od linije Blatni graben-Rovtarica-Dražgoška gora oz. bi ga bilo mogoče, kljub nepravilni obliki meja območja, zamejiti s pravokotnikom dimenzije 5,5 x 3 km. Po podatkih iz leta 1937 je bilo razdeljeno na 26 oddelkov z nekaterimi pododdelki (Budkovič 2015). Po drugi svetovni vojni, med 1960 in 1990, je bilo na tem območju posekano letno okoli 8.000 m3 in tudi več (Vodeb 2015), kar predstavlja dvokratnik današnjega letnega prirastka (Avsenek 2015). Glede na dostopnost sta bila prva večja kraja v bližini Kropa in Kamna Gorica. Na osnovi nemškega zemljevida iz 1943 (Militärgeographischen Institut 1943, Nr. 5452 Radmannsdorf), so bile gozdne poti iz omenjenega gozdnega območja speljane v Kropo, po dolini reke Rečice in proti zaselku Brda, t. i. vzdrževana vozna pot oz. kolovoz pa je bil speljan preko oddelkov 1, 2 ter od vključno 7 do vključno 13 v smeri Save Bohinjke, najprej mimo Rovtarice in po Blatnem grabnu do omenjene reke. Izpod Martinčka naj bi bila urejena tudi privatna žičnica Kolnica, ki naj bi okvirno delovala od sredine dvajsetih let, pa do sredine šestdesetih let dvajsetega stoletja (Šmid 2015; Vodeb 2015).

[204] En m^3 predstavlja hold premera 40 cm in dolžine 4 m (Vodeb 2015).

[205] Zupanc ing. Jernej, lesna trgovina in žaga, Lancovo-Radovljica (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 635).

[206] Remec F., tovarna lesnih izdelkov, Lancovo-Radovljica (Krajevni leksikon dravske banovine 1937, 634).

so na predelavi celotne količine posekane hlodovine delale skupaj s civilnimi pogodbeniki. Na tej točki je težko podati oceno koliko lesa je bilo v celoti posekano in predelano za potrebe vojske, a po pričevanju naj bi bil v oddelkih št. 6, 24 in še nekaterih na območju Martinček na Jelovici gozd tako močno posekan,[207] da so bila to vrsto let najboljša območja, na katerih je rastla obilica malin in borovnic (Šmid 2015).

. . .

V obeh primerih odvoza hlodovine je do teh prišlo z območja razširjenega utrdbenega odseka štaba za utrjevanje št. 4, s sedežem v Železnikih. Razširjenega zato, ker je v različnih delih zapisano le, da je ta sektor z omenjenim sedežem »zapiral Selško dolino ter dostop po grebenu s Soriške planine do Ratitovca« (Jankovič Potočnik 2004, 32; Roblek 2005, 1, 12, 29; Jankovič Potočnik 2009, 39), a kasneje je prišlo do sprememb. Po priključitvi Avstrije k Nemčiji, marca 1938, je bil severovzhodno od prej zamejenega utrdbenega odseka št. 4, na območju od Koroške do Ptuja, ustanovljen utrdbeni odsek štaba za utrjevanje št. 6 oz. tudi del t. i. Severne fronte v Dravski banovini, med katero pa je ostal do območja Ratitovca nezaščiten odsek. V ta medprostor je bil nato razširjen utrdbeni odsek št. 4. Projekt predlogov zapornih položajev v dolinah Save Bohinjke in Save Dolinke,[208] kot zapor pred prodorom hitrih nasprotnikovih enot, je bil prvič potrjen sicer že 12. junija 1937 (Habrnál in drugi 2005, 47), a absolutno prednost s strani ministrstva vojske in mornarice je dobil nato 21. junija 1938. Takrat so pričeli z zavarovanjem omenjenega medprostora oz. z združevanjem severnega krila Zahodne fronte s Severno fronto »v smeri Ratitovec-Javorov vrh-Jelovica-Radovljica-Dobrča v smeri proti Tržiču« (Habrnál in drugi 2005, 50–51). Zgolj na nivoju projekta pa je bilo nato 5. avgusta 1938 potrjeno tudi nadaljevanje del s podaljševanjem zgoraj omenjene utrdbene črte proti jugu, »na odseku Savska Brana-Ratitovec-Blegoš« (Habrnál in drugi 2005, 51).[209] V naslednjem letu je stalna komisija za utrjevanje 8. marca 1939 pripravila nov petletni načrt utrdbenih del, ki je bil nato predstavljen 21. marca 1939. V tem je bilo med prednostnimi nalogami za dele omenjenega območja Žirovnica-Vintgar in Bohinjska Bela-Kupljenik predvideno oviranje[210] (Habrnál in drugi 2005, 56, 58).

---

[207] Zanimiva je ocena količine posekanega, ki je bila opredeljena z besedami, po katerih je bilo pred vojno nabrano za eno ladjo lesa, s tistim kar pa je preostalo, pa je bilo mogoče po vojni napolniti še eno ladjo (Šmid 2015).

[208] Skupaj s projekti na območju Poljanske in Selške Sore (Habrnál in drugi 2005, 47).

[209] Vse obmejne planinske postojanke naj bi bile s strani štaba za utrjevanje prevzete oz. po vsej verjetnosti rekvirirane v letih 1939 in 1940. Ena od teh postojank je bila tudi Krekova koča na Ratitovcu. Ta je bila julija 1940 izpraznjena, njen inventar pa razprodan (Dolenc 2006, 210). Obdobje oz. leto prevzema teh koč sovpada z v nadaljevanju glavnega teksta predstavljenima dokumentoma iz let 1939 in 1940.

[210] Habrnál s sodelavci na tej točki poda razlago temelječo na takratni vojaški terminologiji, ko sta se v praksi za utrdbena dela uporabljala izraza *utvrđivanje* oz. *»utrjevanje«* in *zaprečavanje* oz. *»oviranje«*. V prvem primeru je bilo težišče obrambe postavljeno na objektih stalnega utrjevanja, z razpostavljenimi ovirami, zasedenih s strani namenskih posadkovnih enot. V drugem primeru, torej pri oviranju, pa je obramba temeljila na elementih oz. sistemu poljskega oz. okrepljenega poljskega utrjevanja, zasedenih s strani rednih operativnih vojaških enot. Razlika naj bi bila tudi v tem kdo je opravljal dela na objektih. V prvem primeru je ta dela vodil štab za utrjevanje s podrejenimi utrdbenimi odseki, medtem ko je oviranje izvajalo deset štabov glavnih delovnih poveljstev. Ker pa se izraz oviranje uporablja v več pomenih, zaključijo, da se je na meji z Italijo in Nemčijo, torej potemtakem tudi v tem primeru, izvajalo le utrjevanje (Habrnál in drugi 2005, 56) oz. utrdbena dela. Glede na prisotnost kar petih stalnih utrdbenih objektov v Žirovnici, od katerih je bil eden grajen največkrat v ozkih dolinah, s strelskim kotom 45 stopinj, namenjen pa za 37-milimetrski protitankovski top v poljski izvedbi, in štirih stalnih utrdbenih objektov na območju

V kronološkem zaporedju za omenjenim petletnim načrtom je že 1. aprila 1939 stopil v veljavo nov Finančni zakon za leto 1939/40, preko katerega se je poskrbelo za strokovno-vodstveni kader, ki bi lahko na terenu izvedel nov petletni načrt utrdbenih del. Zakon je namreč v proračunskem letu 1939/40 dovoljeval, da se »rezervne častnike in narednike-dijake z opravljenim izpitom za rezervnega častnika, ki so na delu pri štabu za utrjevanje in ki jih, poleg spolnjenih pogojev […] predlagajo predpostavljeni starešine« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 34/1939) premesti na mesta aktivnih inženirskih častnikov ali inženirjev-častnikov inženirsko-tehnične stroke, zgolj zaradi potreb pri utrjevanju (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 34/1939).

Vendar zadnji zakon ni v ničemer neposredno povezan z deli na razširjenem utrdbenem odseku štaba za utrjevanje št. 4. Če že, morda le toliko, da se je s povečanjem števila strokovno-vodstvenega kadra lahko pričakovalo, da se bo povečal tudi obseg del oz. odprlo večje število delovišč, na katerih bo omenjeni kader moral nadzorovati dela. Nekoliko širše so gradbena dela na tem območju definirana na konferenci stalne komisije za utrjevanje, dne 5. septembra 1939. Minister za vojsko in mornarico, armadni general Nedić je namreč takrat izrazil mnenje, da naj bi bila glavna pozornost namenjena Severni fronti v prvem in četrtem vojnem območju in Zahodni fronti proti Italiji (Habrnál in drugi 2005, 62), v katero je spadal tudi utrdbeni odsek št. 4. Med temi širšimi končnimi odločitvami te komisije je nato obveljalo, da se na tem odseku gradnja nadaljuje le v obliki okrepljenega poljskega utrjevanja (Habrnál in drugi 2005, 66). To je pomenilo gradnjo enostavnih mitraljeških in artilerijskih betonskimi objektov oz. gnezd, s stenami debelimi od dvajset do petdeset centimetrov, kar je omogočalo zaščito proti pehotnemu orožju in drobcem topovskih granat (Habrnál in drugi 2005, 73).

O tej razširitvi utrdbenega odseka št. 4 je bila javnost prvič, sicer bolj posredno, obveščena z razglasitvijo navodila sreskega načelstva v Radovljici, z dne 5. decembra 1939, katerega je občina Bled po prejemu 7. decembra pod Št. 4054 razglasila občanom, dne 10. decembra 1939. Glede na to navodilo je bilo v območju pasu zahodno od črte Begunje-Lesce-Lancovo-Kotlič[211], pa do črte Jesenice-Pokljuka[212]-Gorjuše-Nomenj prepovedano vsako fotografiranje, risanje in skiciranje terena. Prekršitev zoper tega naj bi se kaznovalo po členu 69. Zakona o notranji upravi z globo od deset do petsto dinarjev oz. v primeru neplačila z zaporom od enega od deset dni (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 1538/3).

Ta nov dokument v primerjavi z omenjenimi avtorji na tematiko Rupnikove linije bolj jasno omeji zgornjo razširitev utrdbenega odseka št. 4. Po terenskem pregledu omenjenega območja iz razglasa, se je tudi

---

Krnice (vas zahodno od Vintgarja), od katerih je bil eden, tokrat s strelskim kotom 90 stopinj, prav tako namenjen za 37-milimetrski protitankovski top v poljski izvedbi, ob teh pa še danes prisotnimi tremi stalnimi utrdbenimi objekti na črti Bohinjska Bela – Kupljenik, lahko zaključimo, da na tem območju ni bilo predvideno zgolj oviranje, ampak kot je že zapisal Habrnál s sodelavci, utrdbena dela odpornosti, kakršno najdemo tudi na pobočju Ratitovca. Poleg še danes tam prisotnih utrdbenih objektov nemški vir doda, da so bili vsi trije zaporni bojni položaji zgrajeni podobno in utrjeni tudi z neprekinjenimi žičnimi ovirami (Oberkommando des Herres 1942, 108).

[211] Kota 1410 m nadmorske višine na Dražgoški gori, danes poznan kot Partizanski vrh s 1411 m nadmorske višine.

[212] Glede na to, da vse preostale točke v črti predstavljajo kraje, je morala ta točka predstavljati zaselek oz. planino Pokljuka, zahodno od vasi Krnica.

izkazalo, da vzhodna črta v točki Lesce odstopa od dejanskega stanja v naravi, saj je glavnino utrdbenih objektov mogoče najti v okolici Radovljice in ne v okolici Lesc – tam pravzaprav ni nobenega utrdbenega objekta. Skupno je v naravi, znotraj omenjenega območja, mogoče najti še štiriinpetdeset bolj ali manj nedotaknjenih objektov, ki nesporno pripadajo poznani tipologiji objektov grajeni na t. i. »Rupnikovi liniji« (Jankovič Potočnik 2004; Habrnál in drugi 2005; Jankovič Potočnik 2009). Ti so znotraj območja iz dokumenta sreskega načelstva v Radovljici na jugu zamejeni s prvimi objekti na Ribčevi planini in nad Bitenjskim grabnom na Jelovici,[213] severno pa z objekti severno od Begunj na območju Peska, pod koto 1287 metrov nadmorske višine.[214] Še bolj vzhodno, izven omenjenega območja, danes na stari, takrat pa na glavni regionalni cesti od Radovljice proti Kranju, je pred krajem Posavec, Na žagi mogoče najti še en objekt. Zahodno je, kljub omenjeni liniji, skrajna točka objektov v Žirovnici in Krnici. Poleg teh štiriinpetdesetih še stoječih objektov pa je mogoče v naravi najti tudi šest protitankovskih železobetonskih ježev,[215] dve temeljni plošči, štiri izkope za manjše in večje utrdbene objekte, ostanke poljskega utrjevanja z zemljo in lesom ter dva sorazmerno podobna objekta, od katerih enega Habrnál s sodelavci opredeli kot »utrjena stražarnica za obrambo železniškega tunela na Obrnah« (Habrnál in drugi 2005, 161–163). Zadnja omemba zamejitve utrdbenega odseka št. 4 je podana v ukazu Št. 5817, poveljnika štaba za utrjevanje, polkovnika Opačića, Miroslava, z dne 31. maja 1940. V njem je kot nova južna meja med utrdbenima odsekoma št. 3 in 4 določena na črti Leskovica-k. 825-k. 1125-Jelovica-Grapar (Habrnál in drugi 2005, 68). Naprej od najbolj severne točke odseka, torej okolice Begunj na Gorenjskem proti vzhodu, so objekti zgrajeni tudi na območju od Ljubelja do Tržiča ter v dolini reke Kokre, kjer je ostanke prvega mogoče najti na 20,4 kilometra od mejnega prehoda Jezersko.

Glede na to, da je bilo civilno prebivalstvo na območju Bleda, če ne celo v srezu Radovljica, decembra 1939 opozorjeno o prepovedi fotografiranja, risanja in skiciranja terena, lahko to pomeni, da se je takrat, skoraj leto in pol po prednostni obravnavi tega območja, po sprejetju novega petletnega načrta utrdbenih del in po zagotovitvi strokovno-vodstvenega kadra v vojski, šele dejansko pričelo z deli na terenu tudi v tem razširjenem delu utrdbenega odseka št. 4. Terenski ogledi utrdbenih objektov v omenjenem pasu namreč razkrivajo, da s svojo postavitvijo ob obstoječih prometnicah niso potrebovali obsežnih pripravljalnih del (v smislu gradnje prometnic), tako da zaradi samih lokacij obstaja dvom ali so bila v obdobju po prioritizaciji območja takšna dela tukaj sploh izvedena. Kajti če bi bila takšna dela izvajana že prej, bi to pomenilo določeno vojaško aktivnost, katero pa bi lahko domačini že spremljali in

[213] Habrnál s sodelavci za leto 1940 piše, da se naj bi utrdbeni odsek št. 4 v prihodnosti z gradnjo poljskih utrdbenih objektov usmerili v zaprtje praznine med Savo Bohinjko in Selško Soro (Habrnál in drugi 2005, 68). S temi prvimi štirimi objekti in nato še enim, ki se razprostirajo na Jelovici v zračni liniji jugo-vzhodno od vasi Nomenj, proti Ratitovcu, kjer se prične večje število utrdbenih objektov, ki se nato spuščajo proti Selški Sori, je na tej točki mogoče trditi, da je prišlo do vsaj delnega zaprtja omenjene praznine.

[214] Nemški vir ta severni del utrdbenega odseka št. 4, od vznožja Karavank pa vse do Jelovice, označi kot glavno bojno črto z neprekinjenimi širokimi žičnimi ovirami, na taktično pomembnih mestih pred žico dodatno ojačano z ovirami za vozila. Za 9 kilometrov dolgo fronto po planoti Jelovica nemški vir trdi, da tam ni bilo utrdbenih objektov, ampak le ceste, ki bi kasneje lahko služile pri izgradnji objektov (Oberkommando des Herres 1942, 109, 110)

[215] Prvotno je bilo najdenih osem železobetonskih ježev, a sta bila dva, 9. aprila 2015, darovana občini Gorenja vas – Poljane za potrebe ureditve tematske poti na temo »Rupnikove linije«.

beležili. To pa pomeni, da bi moralo biti opozorilo o prepovedi fotografiranja, risanja in skiciranja terena objavljeno že takrat. Ne glede na opravljena pripravljalna dela pa je novo petletno obdobje gradenj pospremila še ena objava. To je bila s strani osrednje vlade sprejeta, nato pa 6. decembra 1939 v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske objavljena Uredba z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih. Pomen te uredbe je bil, da je sploh prvič definirala, kaj je utrdbeni objekt oz. kot je bilo zapisano »utrdba«, »utrjen pas« in »utrjen prostor« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939b), skupaj z omejitvami in posledicami teh objektov in območij na civilno prebivalstvo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939b). Ob tem se kar samo zastavlja vprašanje, kako je oz. na osnovi česa je potekalo sodelovanje oz. odnosi med civilisti in vojsko do objave te uredbe.

Del omejitev pri razpolaganju z gozdnimi parcelami je bil predstavljen že v zgornjih odstavkih, ostale pa so onemogočale tudi prodajo zemljišč, prenos zemljišč na državljane tuje narodnosti, naselitev na območje, popravljanje, gradnjo ali rušenje zgradb ter izkoriščanje voda na območju označenem kot utrjeni prostor, seveda v kolikor za našteto ni bila pridobljena pisna odobritev pristojne vojaške oblasti. Vendar, če se vrnemo na določila uredbe, kot izhodišče za predvidevanje odnosov, se državljani niti ne bi smeli pogostokrat srečati s takšnimi omejitvami. Predvideno je bilo namreč, da se vse zemljišče (z ali brez nepremičnin) za posamezen utrdbeni objekt, v kolikor to ni bilo že v državni lasti, v obdobju, ko so oborožene sile v »rednem stanju«, odkupi. Isto je bilo predvideno tudi za neposredni prostor okoli objekta, popolni ali delni odkup zemljišč pa je bil lahko po potrebi izveden tudi za t. i. bližnji prostor okoli utrdbenega objekta (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939b).[216]

A ne glede na razglas iz decembra 1939 in objavo v Službenem listu, do večjih in številčnejših del med zimo verjetno ni moglo priti. Kajti šele 19. junija 1940 je nato neznani štab utrjevanja, po kurirju obvestil sresko načelstvo v Radovljici, to pa nato upravo občine Bled o nekaterih podrobnostih, ki so se dotikale utrjevalnih del. Omenjeni štab je namreč za dela v bližini Radovljice potreboval okoli 4.000 m^3 kamna[217]

[216] V primeru območja razširjenega utrdbenega odseka št. 4, je bilo v zgodovinskih knjigah na Zemljiški knjigi pri Okrajnem sodišču v Radovljici, septembra 2015, preverjeno ali je ob gradnji objektov na Obli gorici, Volčjem hribu in v Cankarjevem naselju pri Sv. Ani, torej konec 30-ih let 20. stoletja, prišlo do zaznamkov o prodaji zemljišč. Izkazalo se je, da parcele, na katerih še danes stojijo utrdbeni objekti in so bile v preteklosti v zasebni lasti, nimajo nobenih zaznamkov, da bi do nakupov zemljišč s strani države ali oboroženih sil tudi dejansko prišlo. Do nekakšnega evidentiranja le treh od osmih objektov t. i. »Rupnikove linije« na zgornjih točkah (na Obli gorici sta poleg omenjenih še dva druga objekta in trije v zemljo izkopani položaji), je moralo priti šele v obdobju po vojni. Takrat sta oba objekta pri Sv. Ani (verjetno v 90-ih letih 20. stoletja) dobila parcelno številko (318/2 in 321/5, k. o. Radovljica), medtem ko ima po sodobnih evidencah svojo parcelno številko tudi objekt na Obli gorici, a je ta enaka številki parcele, na kateri se objekt nahaja (155/1, k. o. Predtrg) (GIS Občina Radovljica).

[217] Tukaj se zastavlja vprašanje, kakšna dela so to bila in kakšna je bila poraba materiala pri teh delih. Habrnál s sodelavci npr. piše, da je bilo pri izgradnji 422,4 metrov opornih in podpornih zidov, kateri so bili zgrajeni ob gradnji ceste med naselji Prtovč – Železniki (glede na merjenje na karti dolgo 6,1 kilometra) uporabljeno v ta namen 1.244 m^3 kamna (Habrnál in drugi 2005, 140). V primeru razširjenega utrdbenega odseka št. 4 so bili objekti grajeni ob obstoječih komunikacijah, kar pomeni, da večja cestna gradbena dela niso bila potrebna. V kolikor se je ta kamen nato resnično uporabil le za gradnjo utrdbenih objektov, je moral biti predhodno zmlet na manjšo frakcijo 10–30 milimetrov ali 10–20 milimetrov. V enem m^3 mešanice betona je bilo nato uporabljeno še 410 kg ali manj cementa (Habrnál in drugi 2005, 94). V omenjenem delu utrdbenega sektorja je največ utrdbenih objektov tipa mitralješko gnezdo MG/13 (vseh, v verziji s stolpičem, je mogoče najti kar deset) in MG/8 (samo na območju od Bohinjske Bele (Kupljenka) do Žirovnice je v naravi še vedno prisotnih osem takšnih objektov). Za zadnjega so poznani nekateri preračuni ob izgradnji in glede na preračun z dne 22. aprila 1940, je bilo pri gradnji enega takšnega objekta uporabljeno 14,5 m^3 specialnega železobetona in 2,85 m^3 navadnega betona za dostopni hodnik. Pred tem je bilo potrebno narediti

in po kvaliteti je odgovarjal le kamen iz kamnoloma na Straži, v lasti občine Bled. Ker pa je ta štab nameraval, po predpisih Zakona o utrdbah in utrjevanju prostora, koristiti navedene količine materiala iz omenjenega kamnoloma, je bilo sresko načelstvo zaprošeno, da o tem obvesti upravo občine Bled. To je bilo izvedeno 24. junija, dva dni po sprejetju dopisa na sreskem načelstvu v Radovljici. Hkrati sta bila naslovnika obveščena, da so bila vsa dela kopanja kamna zaupana podjetju Slavec & Comp[218] iz Kranja (Štab utrjevanja 1940, Št. 2980).

Za izgradnjo utrdbenih objektov pa ni bil potreben zgolj kamen, ampak tudi velike količine kovin, zlasti železa. Tako so bile iz tega materiala narejene armirne palice različnih dimenzij in spiralni armaturni elementi za ojačitev betona, nato različne strelne line, elementi za signalne sisteme, cevi za izmet ročnih bomb, vrata, nosilci za notranjo opremo utrdbenih objektov ipd. S širjenjem utrdbenih del in tudi z drugimi predvojnimi pripravami povezana dela so vplivala na naraščajoče povpraševanje po jeklu.[219] Omenjeno surovino je država lahko poiskala na prostem trgu v tujini (Habrnál in drugi 2005, 93), a glede na to, da je tudi ob drugih nakupih poskušala sklepati takšne zunanje posle, katere je bilo mogoče poplačati s protidobavami domačih surovin ali pridelkov, je to pomenilo, da bi bilo potrebno ob neuspešnosti sklenitve takšnega dogovora za nakup surovinskih palic nameniti celo devize. Teh pa je primanjkovalo. Iz tega razloga je štab za utrjevanje, dne 25. februarja 1939, predlagal prednostne nakupe potrebnega navadnega materiala pri domačih proizvajalcih (Habrnál in drugi 2005, 93). Največ jekla je Kraljevina Jugoslavija nato res izdelala leta 1939, a v kolikor zaradi finančnih omejitev države in zaradi povečanih potreb obstoječa dobava surovine ni zadostovala (leta 1940 je bila v Evropi že vojna,

---

36,61 m^3 izkopa, cena objekta pa je bila 4.013,46 Din. Mnogo manj je mitraljeških gnezd tipa MG/12. V naravi je mogoče najti še tri, vse s stolpičem. Pri njihovi izgradnji je bilo uporabljeno 23,86 m^3 specialnega železobetona in 12,19 m^3 navadne betonske mešanice za dostopni hodnik. Za izkop je bilo predvideno 10 m^3, cena objekta pa je bila 6.819,01 Din (Habrnál in drugi 2005, 82). Ob tem obstaja celo možnost, da omenjen kamen ni bil uporabljen v vseh objektih. Habrnál s sodelavci npr. zapiše, da se je kamen za beton pridobival iz virov, ki so bili kar najbližje gradbiščem (Habrnál in drugi 2005, 93), kar pa je npr. ravno primer za utrdbene objekte tipa MG/8 na območju Kupljenika, kjer je v njihovi neposredni bližini ob poti v vas še vedno odprt manjši kamnolom.

[218] To podjetje, prvotno v popolni lasti Josipa Slavca, je bilo znano predvojno kranjsko podjetje, ustanovljeno leta 1926 kot Stavbno podjetje Josip Slavec, po dokapitalizaciji leta 1931 pa preimenovano v Gradbeno družbo Josip Slavec & Comp. Podjetje je znano po izgradnji zahtevnih gradbenih projektov, kot so bili cestni mostovi, ceste in pregrade na banovinskih cestah, izvajalo pa je tudi druge projekte. V tridesetih letih dvajsetega stoletja je podjetje gradilo tudi vojaške objete, od katerih je na raziskovanem območju pomembna vojašnica v Bohinjski Beli (Gorenjci.si).

Na prisotnost omenjenega podjetja v prvi polovici leta 1939 v občini Bled opozarjata naslednja dokumenta. V njih sicer ni mogoče najti podatkov kaj je v tistem času podjetje gradilo oz. kdo je bil naročnik del, a material za gradnjo je iz Vidičevega kamnoloma na Straži vozilo preko občinskega zemljišča. Ker v ta namen, kljub predhodnemu povpraševanju, končno ni bila vložena pismena vloga, posledično pa ni bilo s strani občine Bled izdano dovoljenje za prevažanje, se je občina 6. maja 1939 pritožila nad oviranjem proste uporabe svojega kamnoloma ter zahtevala plačilo odškodnine v višini 1.000 Din in vrnitev občinske ceste v prejšnje dobro stanje (Občina Bled 1939, Št. 1537/39). Po podaljšanju roka za popravilo ceste do vrnitve v prejšnje stanje ni prišlo, zato je občina dodatno zahtevala odškodnino 1.200 Din za poplačilo lastnih del oz. popravila v lastni režiji, kajti glede na obrazložitev se je morala »cesta urediti tako, da bo možen po tej cesti tudi sprehod za zdraviliške goste. Tako ureditev pa mora izvršiti samo občina« (Občina Bled 1939, Št. 2182/39). Med tem dopisovanjem je moralo podjetje na občino nasloviti tudi prošnjo za izvoz materiala iz kamnoloma ponoči, kajti drugi dopis se zaključi s sporočilom, da bo odločitev o nočnih vožnjah in nadaljnjemu dovoljenju za izvoz sporočena naknadno (Občina Bled 1939, Št. 2182/39).

Glede na to, da je bilo obvestilo o izvozu 4.000 m^3 kamna za potrebe gradenj štaba za utrjevanje poslano 19. junija 1940 (Štab utrjevanja 1940, Št. 2980), zgoraj omenjeno izrabo kamnoloma pa se lahko uvrsti v prvo polonico leta 1939 (Občina Bled 1939, Št. 1537/39; Štab utrjevanja 1940, Št. 2980), obstaja verjetnost, da so tako velike potrebe po materialu verjetno posledica gradnje avtoceste in kolesarske steze ob njej na relaciji Podvin – Lesce, ki je bila odprta nato leta 1940 (Gorenjci.si), in ne odraz vojaških potreb, ki so šele sledile.

[219] Tega je Kraljevina Jugoslavija proizvedla največ leta 1939 in sicer kar 235.400 ton. Med največje proizvajalce so se uvrščale železarne v Sisku, Ravnah, Štorah in na Jesenicah. Mednje bi bilo mogoče prištevati tudi prenovljeno železarno v Zenici, a je vodstvo te tovarne sporočilo, da bo material za utrdbena dela lahko izdelovalo šele leta 1940 (Habrnál in drugi 2005, 93), do česar je kasneje tudi prišlo. Ta material, zlasti pa oklepi utrdbenih objektov so bili tehnično najzahtevnejši elementi. Od vseh omenjenih tovarn je bila v začetnem obdobju njihova izdelava zaupana KID z Jesenic, kjer so v letih od 1936 do 1940 prav tako posodobili obrat in v proizvodnjo uvedli nove visoke peči (Habrnál in drugi 2005, 102–103).

kar pomeni, da je bilo pri vseh vpletenih straneh povečano povpraševanje po železu in jeklu), je lahko država posegla le po iskanju notranjih rezerv. Primer za to bi lahko predstavljal razglas o kovinskih odpadkih in oddajanju le-teh ministrstvu vojske in mornarice. Samo povelje sreskega načelstva v Radovljici, z dne 22. avgusta 1940, naslovljeno na vse predsednike občin je zahteval, da se popiše in odstopi za obrambne potrebe vso staro železo v lasti oz. skladiščih upravnih organov (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 1049/1). Hkrati s pripravami na vojno protipožarno zaščito, ko je bilo potrebno izprazniti podstrešja, pa so apeli k zbiranju različnih surovin, med drugim tudi železja, bili objavljeni tudi v dnevnem časopisju (Trgovski list 1940, 8. marec).

Če se vrnem nazaj k obvestilu o potrebnih 4.000 m^3 kamna, je potrebno po prekinjenem kronološkem sledenju zapisati, da je bilo to skupaj z naslednjim dokumentom izdano šele po ukazu divizijskega generala Leona Rupnika, dne 20. aprila 1940. Z njim so bila zaradi poslabšanja odnosov z Italijo na Zahodni fronti v velikem obsegu obnovljena utrdbena dela. Preskrba z materialom, stroji in drugimi pripomočki je bila tako prednostno namenjena na delovišča utrdbenih odsekov št. od 1 do 5, poveljniki posameznih odsekov pa so dobili celo dovoljenja za najem potrebnega števila civilnih delavcev (Habrnál in drugi 2005, 67–68). Naraščanje števila delavcev pri utrjevanju državne meje je v marčevskem poročilu, leta 1940, posebej izpostavil tudi Okrožni urad za zavarovanje delavcev (OUZD). Tako je bilo marca 1940 zavarovanih 2.085 več moških kot marca 1939, največji porast zaposlenih pa je bil na prvem mestu zaznan ravno v industrijski skupini »vgradnja žel., cest in vodnih zgradb, v katero [so bili] uvrščeni vsi delavci, zaposleni pri obrambnih (utrjevalnih) delih« (Trgovski list 1940b, 27. maj). Poleg tega je bila v mesecu dni zabeležena tudi rast zaposlenih pri gozdno-žagarski industriji in pri nadzemeljskih gradnjah (Trgovski list 1940b, 27. maj).

S povečanjem števila civilistov na deloviščih utrdbene črte so se nedvomno odprla nova vprašanja, če ne drugače neposredno povezana z vprašanji mobilizacije in vpoklicev na orožne vaje, omenjene v zgornjih podpoglavjih. Da je bilo namreč lahko izvesti vpoklic, je bilo potrebno vojaškim obveznikom izročiti pozivnico, kar pa ni bilo mogoče, v kolikor se ni vedelo, kje ti posamezniki živijo oz. kje se trenutno nahajajo. Zato je bil to nedvomno le eden od razlogov, da je bilo potrebno voditi evidenco v občini živečih in prijavljenih oseb. Obveznost sporočanja posameznikov in vodenja evidenc s strani občinskih uprav ni bila nova, a spodnji dokument Kraljevske banske uprava Dravske banovine, z dne 18. julija 1940, pisan po okrožnici Ministrstva za notranje zadeve, je bil verjetno izdan ravno zaradi povečanega števila prisotnosti civilnih oseb na deloviščih utrdbenih odsekov Zahodne fronte, kar je odpiralo zgoraj omenjena vprašanja. Zaradi tega je bilo vsem sreskim načelnikom in preko njih srezom podrejenim občinam, upravniku policije v Ljubljani, predstojnikom mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju ter policijskemu komisarju na Jesenicah poslano povelje II./2 Št. 2027/4 s sledečimi navodili

V krajih, kjer se gradijo fortifikacijski objekti, je zaposlenih pri utrjevalnih delih mnogo civilnih delavcev iz raznih krajev države, ki pa se večinoma ne prijavljajo v smislu [člena] *4 uredbe o prijavljanju prebivalstva za bivanje občinskim upravam. Ti delavci so ponekod nastanjeni v vojaških barakah, drugod pa prenočujejo pri kmetovalcih, v hlevih in kozolcih. Poleg delavcev najetih od vojaške uprave pa so zaposleni pri utrjevalnih delih tudi delavci in uslužbenci raznih podjetij, ki izvršujejo po naročilu vojaške uprave strokovna dela.*

Vprašanje prijavljanja teh oseb pri občinah se po odobritvi ministrstva za notranje posle Pov.I.br. 28166 od 9. julija 1940 ureja sledeče:

Onim civilnim delavcem, ki so najeti neposredno [v originalnem dokumentu podčrtano] *od vojaške uprave in so pripadniki delavskih čet ter spadajo pod vojaško disciplino se ni treba prijavljati občinam, ker o njih vodi evidenco vojaška uprava. Pač pa se morajo prijavljati, kakor vse druge osebe, delavci in uslužbenci raznih podjetij, ki vršijo po naročilu vojaške uprave gotova specijalna dela, t.j. oni delavci in uslužbenci, katere vojaške uprava ni neposredno angažirala pri utrjevalnih delih in ki ne spadajo pod vojaško disciplino* (Kraljevska banska uprava 1940, II./2 Št. 2027/4).

V obdobju prehoda iz 1940 v 1941 je bil v Kraljevini Jugoslaviji dosežen višek gradbene dejavnosti in posledično je pri gradnjah utrdbenih objektov na vseh dvanajstih odsekih v državi sodelovalo nad 60.000 vojakov in civilistov (za primerjavo, leta 1939 jih je bilo kar polovico manj (Habrnál in drugi 2005, 71), nemški vir pa za obdobje od 1939 do 1941 navaja števila 15.000, nato porast na 47.000 in za leto 1941 35.000 (Oberkommando des Herres 1942, 36–37)). Za sredino leta 1940 je tako poznan podatek, da je bilo od sto sedemindvajsetih utrdbenih čet takrat na utrdbenem odseku št. 4 razporejenih sedem. Ker je vsaka četa štela dvesto petdeset pripadnikov, je to pomenilo 1.750 vojaških oseb, ob katerih pa so delali tudi mnogi delavci civilnih podjetij (Habrnál in drugi 2005, 71), pri čemer lahko na območju razširjenega utrdbenega odseka št. 4 izpostavimo vsaj zaposlene Gradbene družbe Josip Slavec & Comp (Štab utrjevanja 1940, Št. 2980).

. . .

Poleg utrdbenih del oz. pripravljenih obrambnih položajev, na katerih bi se pričakalo nasprotnika, je bilo z namenom oviranja napredovanja le-tega predvideno tudi uničenje vseh vrst komunikacij in druge infrastrukture. Prvi takšen dokument v arhivskem fondu občine Bled, ki se dotika takšnega načina oviranja nasprotnika, je okrožnica ministrstva za gradnje, Pov.br.891, ki jo je kraljevska banska uprava Dravske banovine posredovala dne 30. septembra 1939. Z njo je bilo vsem tehničnim razdelkom pri sreskih načelstvih, vsem tehničnim sekcijam za cestogradnje in vsem okrajnim cestnim odborom

zapovedano, da je potrebno na vse prihodnje nove cestne objekte oz. na tiste, ki so bil v času izdaje okrožnice v izgradnji na vseh državnih, banovinskih in občinskih cestah, vgraditi minske kamrice za njihovo morebitno rušenje, z namenom preprečitve nadaljnje uporabe komunikacije za promet. V okrožnici so bile pod omenjene objekte uvrščene galerije, visoki oporni in podporni zidovi, mostovi in podobno, tako na cestah kot tudi na železnici. Ob tem je bilo predvideno tudi, da se bo v naknadno sporočenem roku namestilo minske kamrice oz. komore tudi v vse ostale velike zgradbe, katere bi po morebitnem umiku lastnih oboroženih sil lahko uporabile nasprotnikove sile (Kraljevska banska uprava 1939, V. Št. 519/8).

Ob posredovanju zgornjega ukaza pa se je kraljevska banska uprava dodatno oprla na razpis in povelje. V prvem je Ministrstvo za gradnje, Pov. Št. 326, z dne 20. aprila 1939, dostavilo tipe za minske kamrice na mostovih, z drugim poveljem Št. 808, z dne 31. avgusta 1939, pa je bila posredovana odredba Ministrstva za vojsko in mornarico Pov. Dj. Št. 4834/39 o izgradnji minskih komor na vseh novih objektih na teritoriju cele države in sicer že med samo gradnjo (Kraljevska banska uprava 1939, V. Št. 519/8). To pomeni, da zgornji dokument, z dne 30. septembra 1939, ni bil prvi.

V kolikor so bile torej na državnih, banovinskih in občinskih komunikacijah odprta gradbišča za posamezne komunikacijske objekte oz. so bili ti objekti še v točki načrtovanja, so morali naslovniki okrožnice, z dne 30. septembra 1939, zgraditi prostore za razstrelivo oz. minske komore. To je bilo mogoče ob pripravi elaborata s potrebnimi izmerami, vrisanimi prostori na danem objektu (ti izrisi namreč niso smeli biti del osnovne projektne dokumentacije) in navedbo predvidenih stroškov projekta, nakar je bilo potrebno omenjeno dokumentacijo oz. elaborat pod zaupno dostaviti inženirskemu oddelku ministrstva za vojsko in mornarico. Nato se je lahko pričelo z delom, v kolikor omenjen oddelek ministrstva v roku 30 dni od dneva prijema elaborata, ni podal pripomb glede števila in mest minskih komor na cestnem objektu (Kraljevska banska uprava 1939, V. Št. 519/8).

Ker pa je bila okrožnica kraljevske banske uprave naslovljena pretežno na telesa na nivoju okrajev, so ta prevzela izvedbo obveščanja in verjetno tudi nadzora v srezu podrejenim občinam. Tako je okrajni cestni odbor iz Radovljice, skupaj z omenjenim dopisom kraljevske banske uprave, izdal 9. oktobra 1939 okrožnico, s katero je na vse občine radovljiškega sreza naslovil zahtevo, da sporočijo ali imajo v gradnji kakršen koli nov cestni objekt ali več teh, s porušitvijo katerih bi bilo mogoče preprečiti uporabo cest za promet (Okrajni cestni odbor 1939, Pov. Št. 770/39).

Z zgornjimi povelji je bilo tako poskrbljeno za pripravo novejših gradenj, a morebitno oviranje nasprotnika v globino obrambe ni bilo predvideno le na teh komunikacijskih objektih. Tako je bilo v ozkih gorskih dolinah načrtovana razstrelitev skal nad komunikacijami, na nekaterih rekah so bile zgrajene zapornice, s katerimi je bilo omogočeno poplaviti del ozemlja ob rekah, med te objekte pa so bili

uvrščeni tudi razni predori, zlasti železniški. V kolikor se opre še na predpise za destrukcije, zapore in barikade, pa je bilo ob umiku lastnih oboroženih sil predvideno tudi uničenje tovarn, rudnikov, vodovodnih objektov, elektrarn, skladišč in zalog hrane, praktično vsega, s čimer bi se lahko oviralo napredovanje nasprotnika[220] (ovire ne bi predstavljala le z rušitvijo ustvarjena prepreka, ampak tudi z ognjem pokrito območje te prepreke) in mu onemogočilo nastanitev in oskrbo (Oberkommando des Herres 1942, 159; Habrnál in drugi 2005, 258). Kot je bilo nakazano v okrožnici, z dne 30. septembra 1939, je bilo načrtovanje omenjenih uničenj, v smislu izgradnje točk za porušenje konstrukcije, prepuščeno podjetjem oz. izvajalcem del in posredno lastnikom oz. upravljalcem objektov, kot je bilo to v primeru občin, srezov in banovin (Kraljevska banska uprava 1939, V. Št. 519/8), a same načrte za uničevanje so na podlagi navodil vrhovnega poveljstva oboroženih sil pripravljala poveljstva posameznih divizijskih območij. Sama uničenja so bila nato zaupana destrukcijskim odredom, sestavljenimi iz inženircev starejših letnikov. Ti so bili po potrebi (ob povečanih političnih napetostih) vedno vpoklicani tajno v aktivno službo, brez predhodne razglasitve mobilizacije (Oberkommando des Herres 1942, 38, 159; Habrnál in drugi 2005, 258). Nato so bili s pehotnimi odredi, zadolženimi za zaščito komunikacijskih objektov, razporejeni v že zgrajene utrjene postojanke, kjer so komunikacijski objekt varovali do umika lastne vojske, in ga šele nato uničili (Habrnál in drugi 2005, 258).

Kljub temu, da Habrnál s sodelavci piše, da naj bi bili destrukcijski oddelki, torej odredom podrejene enote oz. verjetno bolj skupine, zadolžene za posamezni komunikacijski objekt, oblikovane konec marca 1941 oz. od osem do deset dni pred izbruhom vojne v Kraljevini Jugoslaviji (Habrnál in drugi 2005, 258–259), pa na domnevo o kljub temu daljšemu izvajanju priprav na destrukcije, in to vsaj pol leta pred izbruhom vojne v Kraljevini Jugoslaviji, napeljuje naslednji dokument. 21. oktobra 1940, je namreč sresko načelstvo v Radovljici, na vse podrejene občine naslovilo okrožnico, po kateri so morale občine vse svoje občane opozoriti, da naj ne zahajajo

> *v bližino vojaških objektov in da tudi nevojaške objekte, na katerih so vdelane priprave za rušenje objektov (n.pr. mine v mostovih) pusti*[jo] *v miru in jih ne kvari*[jo]*, ker ima vojaštvo strog nalog, da v primeru zapaženega poskusa kvarjenja takih objektov uporabi orožje brez obzira. Vsako poškodovanje naprav za rušenje objektov utegne imeti za ljudi in imovino strahotne posledice* (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 1373/1).

Razglas omenjenega je bil v občini Bled opravljen 3. novembra 1940 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 1373/1). Glede na citirano so bile mine na mostovih že takrat pripravljene na aktivacijo. A ob opozorilu

[220] Priprave na oviranje napredovanja nasprotnika so bile v razširjenem delu odseka za utrjevanje št. 4 opravljene na železniškem mostu čez Savo Dolinko pri Kranjski Gori in na drugih mostovih in cestah v predprostoru do Žirovnice, nato na železniškem mostu čez Savo Bohinjko pri Bohinjski Bistrici in čez reko Savo pri Otočah, na cestnem mostu iz Lancovega v Radovljico (mostova pri Bodeščah in Ribnem nista bila minirana) ter na železniškem tunelu Globoko (Oberkommando des Herres 1942, 108, 162, 163, 167, 169; Jankovič Potočnik 2009, 148).

na uporabo orožja, v kolikor bi se posamezniki približali minskim komoram, je možno še dodati, da so bili ob delu pripadnikov destrukcijskih odredov oz. podrejenih enot na objekte razmeščeni tudi pripadniki za izvajanje varovanja objekta, kar pa se pokriva z opisom sestave destrukcijskih odredov s pripadajočimi zaščitnimi pehotnimi odredi.

Vendar ne glede na zgornjo okrožnico in domneve priprave na rušenje objektov na komunikacijah niso bile zadovoljivo izvedene. Prve pomanjkljivosti je izpostavila kontrola štaba za utrjevanje, zadolžena za pripravo destrukcije pri utrdbenih odsekih št. od 1 do 6, torej na celotni Zahodni in delu Severne fronte v Dravski banovini, v svojem poročilu, z dne 18. februarja 1941. Odziv je sledil kmalu, saj je ministrstvo za vojsko in mornarico, 2. marca 1941, izdalo ukaz, po katerem so morali poveljniki divizijskih območij takoj izvesti izboljšave. Te so bile: dokončanje gradnje minskih komor na vseh železniških progah, preverjanje stanja in razvrstitve eksploziva in min, preverjanje bojne pripravljenosti destrukcijskih oddelkov in končno dobava manjkajočega eksploziva štabom divizijskih območij s strani inženirsko-tehničnega oddelka ministrstva za vojsko in mornarico (Habrnál in drugi 2005, 258). Glede na ta ukaz in glede na domneve iz okrožnice sreskega načelstva v Radovljici, iz novembra 1940, priprave za rušenje objektov na cestnih in železniških komunikacijah še niso bile zaključene, ker gradnje minskih komor še niso bile izvedene na vseh komunikacijskih objektih. Razlog za to je verjetno mogoče najti v dejstvu, da v kolikor so se naslovniki okrožnice kraljevske banske uprave oz. ministrstva za gradnje, torej tehnični razdelki pri sreskih načelstvih, tehnične sekcije za cestogradnje in okrajni cestni odbori ravnali točno po določilih posredovanih ukazov, iz septembra 1939, potem so bile te komore zgrajene le na novogradnjah. Železniško omrežje in povezani objekti, pa so bili večinoma zgrajeni še v času Avstro-Ogrske monarhije. Preostale očitane pomanjkljivosti so se dotikale izboljšav, katere je bilo potrebno izvesti znotraj strukture oboroženih sil. V kolikor so bile minske komore pripravljene (čeprav je objekt mogoče porušiti tudi brez njih), v njih mine in eksploziv niso bili pravilno postavljeni, kar pomeni, da ga je bilo preveč ali premalo za potrebno destrukcijo, lahko pa je bilo izbrano tudi premalo točk za postavitev razstreliva. Vendar glede na to, da je bilo inženirsko-tehničnemu oddelku ukazano, da mora poskrbeti za dobavo manjkajočega razstreliva, je to verjetno pomenilo, da je bilo sredstev za vsa destrukcijska oz. rušilna dela preprosto premalo. Poleg tega pa je isti oddelek ministrstva skrbel za pregled elaboratov priprav minskih komor, kar nato samo zastavlja vprašanje, kako so bili ti elaborati pripravljeni in pregledani, če na objektih potem ni bilo dovolj točk za rušenje oz. je bilo potrebno preveriti razvrstitev eksploziva in min.

. . .

Kljub okrožnici, z dne 21. oktobra 1940, s katero je bila civilnemu prebivalstvu zapovedana prepoved približevanja civilnim objektov z vdelanimi sredstvi za njihovo rušenje in vojaškim objektom (Sresko

načelstvo 1940, Pov. Št. 1373/1), je bilo zadnje, sicer le za specifično skupino civilnega prebivalstva, ponovljeno 4. februarja 1941. Tega dne je sresko načelstvo v Radovljici v okrožnici naslovljeni na vse občine, preko njih pa tudi na vsa lovska društva in preostalo zainteresirano javnost, posredovalo obvestilo štaba odseka za utrjevanje v Železnikih št. 4. To poveljstvo je s sklicevanjem na navodila ministra vojske in mornarice[221] opozarjalo, da je v območju vojnih del le ta štab pristojen za izdajanje oz. potrjevanje lovskih dovolilnic, ob tem pa opozoril, da se v času lova lahko lovci približajo vojaškim objektom na največ sto metrov (Sresko načelstvo 1941, Pov. Št. 238 (oz. 5)/1). Glede na to, da je štab za utrjevanje utrdbenega odseka št. 4, s sedežem v Železnikih, zgornje obvestilo posredoval na sresko načelstvo v Radovljici, ta pa sebi podrejenim občinam Bled, Ribno,[222] Bohinjska Bistrica,[223] Gorje,[224] Jesenice, Koroška Bela,[225] Dovje, Kranjska Gora, Rateče,[226] Begunje, Kamna Gorica, Kropa, Lesce, Mošnje, Ovsiše, Radovljica, Srednja vas,[227] Breznica,[228] pomeni to, da so območja teh občin, spadala v širšo domeno štaba za utrjevanje v Železnikih, kar je še ena potrditev obsega območja uvrščenega neposredno v utrdbeni sektor št. 4. Danes se v začetku podpoglavja omenjeni utrdbeni objekti in glede na tam omenjen pas prepovedi beleženja vojaških terenskih del, iz decembra 1939, nahajajo v občinah Bohinj, Bled, Gorje, Žirovnica in Radovljica.

5.4.3.8 Pasivna zaščita prebivalstva 1939–1941

Pasivna zaščita prebivalstva je po definiciji skupek ukrepov in aktivnosti, ki omogočajo oz. pripomorejo k varovanju življenj, zdravja in imetja prebivalstva. Izvajanje teh aktivnosti in ukrepov je oz. je bilo največkrat zaupano strukturam oz. službam, ki so danes uvrščene pod krovno organizacijo Civilne zaščite. Nekoliko bolj jasno strukturo pasivne zaščite oz. obrambe do leta 1939 je mogoče sestaviti le

---

[221] Navodila ministra niso širše razložena, a vsaj posredno so morala biti vsaj delno osnovana po dveh finančnih zakonih. Neposredno lovišč se je dotikal Finančni zakon za leto 1939/40, objavljen v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, dne 29. aprila 1939. S to objavo se je prepovedalo oddajanje lovišč v zakup tujim državljanom ali jugoslovanskim državljanom brez dovoljenja pristojne vojaške oblasti in vabljenje tujih državljanov na svoja lovišča. Po tej točki člena 60 so bile tako dodatno opredeljene omejitve na loviščih, čeprav to niso bila edina območja države, nad katerimi je imelo ministrstvo vojske in mornarice, s tem pa tudi oborožene sile, vpliv. V drugi točki 60. člena je bilo tako dodatno zapisano, da na območjih označenih s strani ministra vojske in mornarice ni mogoče pridobiti dovoljenja za stalno bivanje brez soglasja pristojne vojaške oblasti, v členu 64 pa so bile dodatno opredeljene tudi nekatere omejitve pri razpolaganju z gozdom (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 34/1939) – podobne in še nekatere omejitve so podane tudi v Uredbi z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939b). Obseg območja, na katerem so veljale podane omejitve, sicer ni pripisan, a v Finančnem zakonu za leto 1937/38, objavljenem v Službenem listu že 17. aprila 1937, bi lahko to območje segalo do dvajset kilometrov od državne meje v notranjost države (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 31/1937). Podobno potrditev za posebni pas ob državni meji je mogoče pridobiti tudi v Pravilniku za mednarodni zračni promet, z dne 5. februarja 1936. Sicer glede na zemljevid širina pasu ni bila povsod enaka in je marsikje presegala dvajset kilometrski pas (t. i. prepovedan pas za prelete je v Dravski banovini in njeni neposredni bližini segal od državne meje do izliva reke Rečine, od tam do ceste do letališča Sušak, nato do črte do Banjaluke, naprej pa do ceste Banjaluka-Kočevje, od tam do železniške proge Kočevje-Ljubljana, pa od Ljubljane po črti do Sevnice, Celja, Slovenske Bistrice, Ptuja in od tam do reke Drave in po njej do mostov čez Dravo pri Varaždinu in naprej), a je zato pričala o tem, da ozemlja ob državni meji ni bilo mogoče prosto preletavati. V ta namen so bili vzpostavljeni koridorji za vstop v državo in sicer štirje iz Avstrije ter dva, z isto vstopno tičko, iz Italije, obstajal pa je še notranji koridor med letališčem Ljubljana in Sušak (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1936). S temi zadnjimi omejitvami se je nedvomno poskusilo onemogočiti spremljanje dogajanja na obmejnem območju, kar pa je bilo enako poskusom na terenu z drugimi zgoraj izpostavljenimi objavami.

[222] Območji obeh občini sta danes del občine Bled.

[223] Območje te občine je danes del občine Bohinj.

[224] Danes občina z istim imenom.

[225] Območji občine Koroška Bela in Jesenice sta danes del enotne občine Jesenice.

[226] Območja zadnjih treh občin so danes del enotne občine Kranjska Gora.

[227] Območja zadnjih osem občin so danes enotni del občine Radovljica.

[228] Območje te občine je danes del občine Žirovnica.

posredno, zlasti za manjša mesta. Z novimi uredbami v letu 1939 in naprej, ki so urejale zaščito prebivalstva v primerih letalskih napadov in povezanih posledicah, pa se stanje izboljša in struktura zaščite se vsaj v doktrinarnem pogledu nekoliko razkrije.

Kronološko in glede na pregledane arhivske dokumente se je omenjeno področje in zaščita na lokalnem nivoju urejala že vsaj od leta 1935 naprej (v Ljubljani od leta 1933), ko je bila zaupana krajevnim odborom za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12; Šorn 2007, 73). Na nivoju kraljeve banske uprave – upravni oddelek je od maja 1939 pa do konca februarja 1940 deloval odsek za zaščito pred letalskimi napadi, ki je bil pravzaprav najvišje telo za urejanje, usmerjanje dejavnosti in vodenje služb s tega področja v banovini, vse s ciljem organiziranja čim boljše in varnejše zaščite prebivalstva (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939c). S 1. marcem 1940 so omenjene naloge prišle pod samostojen in neposredno banu podrejen mobilizacijski odsek (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 18/1940).

Od pomembnejših uredb, ki so v nadaljevanju urejale področje zaščite in reševanja v primeru napadov iz zraka, je potrebno najprej izpostaviti Uredbo o zaščiti pred zračnimi napadi, objavljeno v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, dne 6. maja 1939. Šornova je zapisala, da je bil njen namen

> *obraniti in zaščititi prebivalstvo in njegovo imetje pred učinkom sovražnih napadalnih sredstev iz zraka.* [Glede ureditve pa je nadaljevala, da se je o]*bramba pred zračnimi napadi* […] *delila na teritorialno zračno obrambo kot aktivno obrambo in na zaščito prebivalstva ter njegovega imetja pred zračnimi napadi kot pasivno obrambo. Uredba je nadalje velevala, da mora biti zračna zaščita sestavljena iz kemijske, zdravstvene in tehnične službe ter iz organizacije drugih pomožnih služb, se pravi propagande, tečajev in vaj. Predvidevala pa je tudi evakuacijo prebivalstva. Pripravljalna dela za zaščito države in prebivalstva pred zračnimi napadi so bila zaupana posameznim banskim upravam* (Šorn 2010, 28–29).

V Dravski banovini je bil to že omenjeni odsek za zaščito pred letalskimi napadi v sestavu upravnega oddelka kraljevske banske uprave (kljub v uredbi omenjenem banovinskem odboru za zaščito pred zračnimi napadi) in posamezni krajevni odbori, ob podpori pristojnih vojaških oblasti (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939a; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939c; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č). Poveljujoči obrambi »v krajih z nastanjenimi

vojaškimi enotami je bil […] vojaška oseba, v krajih brez vojaštva pa so poveljniki zračne obrambe lahko postali civilisti« (Šorn 2010, 29).

Aktivno obrambo naj bi predstavljala teritorialna zračna obramba s poveljstvom, enotami protiletalskega topništva, mitraljezi, z reflektorskimi enotami in prisluškovalnimi napravami, z lovskim letalstvom za obrambo važnih središč, z opazovalno mrežo, baloni in sredstvi za zvezo in obveščanje. Z omenjenim povezane priprave in nato izvajanje obrambnih aktivnosti je bilo zaupano pristojnim vojaškim oblastem, na določenih področjih tesneje povezanimi s civilnimi oblastmi. Vrhovno je bila drugače skrb za celotno organizacijo zaščite države in prebivalstva pred zračnimi napadi zaupana ministrstvu za vojsko in mornarico ter *državnobrambnemu* inšpektoratu oz. *Inspekciji zemaljske odbrane*. Omenjena obrambna struktura je v nadaljevanju sodelovala s celotnim letalstvom operativne vojske in vsemi drugimi obrambnimi sredstvi oboroženih sil. Obe veji obrambe pred sovražnimi napadi iz zraka – aktivna in pasivna – sta morali biti medsebojno tesno povezani, zlasti na področju služb za opazovanje in zveze (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č).

Priprava načrtov za ravnanje v primerih letalskih napadov in s posledicami napadov je bila z uredbo zaupana neposredno ali posredno praktično vsem službam v celotni vertikali prve in druge stopnje državne uprave. Od vseh služb je osrednje telo predstavljal Osrednji odbor pri državnobrambnem inšpektoratu, ki je bil sestavljen iz članov predstavnikov vseh ministrstev in pod predsedstvom pomočnika državnobrambnega inšpektorja. Ta odbor je moral napraviti splošni načrt za obrambo pred zračnimi napadi ter pregledati in odobriti posamezne načrte za vsa ministrstva, njihove podrejene resorje in banovine, hkrati pa enkrat letno opraviti preglede omenjenih načrtov. V kolikor pa se naloge zapiše nekoliko bolj določeno, je veljalo, da je moral Osrednji odbor reševati vprašanja ali naj se, kdaj, kako in kam evakuirajo ministrstva ob nevarnosti zračnih napadov, vprašanja o potrebnih ukrepih za uspešno izvedbo evakuacije (glede osebja in stvari, ki naj se evakuirajo, sredstev za evakuacijo, prostorov, ki naj se pri evakuaciji zasedejo in v katerih bo delo vseh ministrstev zavarovano pred nevarnostmi ter glede novih, telefonskih in ostalih zvez v novi razmestitvi, kakor tudi zvez s starimi prostori), vprašanja o ukrepih za zaščito pred zračnimi napadi tako za posameznike kot za skupine v gradbeno-tehničnem, zdravstvenem in kemijskem pogledu, torej kar se tiče varnosti in prve pomoči kakor tudi preiskovanja in uničevanja bojnih strupov, in sicer za osebje in stvari, ki ostanejo v dotedanjih zgradbah in lokalih, kakor tudi v novih prostorih, in vprašanja o potrebnih policijskih ukrepih za vzdrževanje splošne varnosti (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č).

V Dravski banovini se je s tem področjem ukvarjal odsek za zaščito pred letalskimi napadi v sestavu upravnega oddelka kraljevske banske uprave ter kasneje samostojni in neposredno banu podrejen mobilizacijski odsek. Poleg že opredeljenega področja dela, ki je predvideval vodenje in nadzor nad

vsemi posli, povezanimi s pripravo in izvajanjem zaščite pred zračnimi napadi ter organizacijo policijske službe (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b), so preostale naloge predvidevale pregled načrtov vsakega posameznega krajevnega odbora za zaščito pred letalskim napadi, sestavo že omenjenega banovinskega načrta, katerega je bilo potrebno nato predati v pregled *državnobrambnemu* inšpektoratu in ga po potrebi vsaj enkrat letno dopolniti, sestavo letnega proračuna za zaščito pred zračnimi napadi, organizacijo zvez in naznanjanja nevarnosti ob letalskih napadih, organizacijo gasilske službe, organizacijo gradnje zavetišč oz. zaklonišč, organizacijo tehnično-gradbene službe za odpravljanje posledic napadov, organizacijo maskiranja važnih krajev in objektov, organizacijo zdravstvene službe in službe preiskovanja in uničevanja bojnih strupov, organizacijo in urejanje izseljevanja prebivalstva in organizacijo propagandne službe, ki je imela dolžnost poučevati prebivalstvo po vsej banovini o letalstvu, bojnih strupih, sredstvih za bombardiranje, zažiganje in podobno (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č).

Naslednja telesa, ki so bila v vertikali državne uprave navzdol zadolžena za zaščito pred letalskimi napadi in soočenje s posledicami na lokalnem nivoju, so bili krajevni odbori za zaščito pred zračnimi napadi. Njihova sestava ni bila popolnoma predpisana, saj je bila odvisna od stopnje ogroženosti samega kraja. Na to pa je vplivala prisotnost industrije, komunikacijskih križišč, število prebivalstva in verjetno še kakšni drugi atributi, ki so kraju pripisovali pomembno mesto v državni obrambi. Tako je bila sestava teh odborov ponekod deljena na številne pododbore, ponekod v manjših krajih pa je bilo predvideno, da naloge celotnega pododbora vodi le ena oseba. A ne glede na velikost odbora so bila najvažnejša vprašanja, s katerimi se je moral vsak soočiti, naslednja:

> *način naznanjanja nevarnosti; začasna evakuacija prebivalstva iz naseljenih krajev v okolico in gradnja potrebnega števila zavetišč v obliki navadnih ulomljenih in kratkih, kar le moči malo vidnih rovov, vendar v tolikšnem številu, da morejo sprejeti vase vse ali vsaj kar največ prebivalstva naseljenega kraja;* […] *nabava mask in zaščitnih oblek v najpotrebnejšem številu kakor tudi organizacija zdravstvene in gasilske službe* [in kolikor je le] *mogoče, upoštevati izvedbo in organizacijo službe za odkrivanje in uničevanje bojnih strupov* (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č).

Medtem ko so zgornji odbori skrbeli za splošno javno dobro, zlasti pa za civiliste, je bilo predvideno, da nekatere ukrepe sprejmejo tudi zasebna podjetja, samostojne naprave (npr. mlini, žage in podobni veliki stroji oz. obrati) in velike zgradbe. Prvo izpostavljeno vprašanje je bilo vprašanje popolne ali delne izvedbe evakuacije podjetja glede na smotrnost, zmožnosti in državno-obrambne potrebe. Temu je sledilo maskiranje objektov ter organizacija osebne in skupne zaščite, ki pa je pravzaprav pomenilo

soočenje z vprašanji, s katerimi so se soočali krajevni odbori za zaščito pred zračnimi napadi (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č).

Uredba je v nadaljevanju vsem zgornjim telesom predpisovala vrstni red vsakoletnega opravljanja poslov, dotaknila se je kadrovske popolnitve služb in enot, postopanje oz. obveznosti prebivalstva v primeru izvajanja vaj in dve nekoliko zanimivejši zadevi. Prvo so bili roki za nakup osebne materialne opreme in izvedbo vseh osnovnih gradbenih del. V primeru prve je bilo predvideno, da je te nakupe mogoče opraviti v dveh letih, medtem ko je bilo za zaključek osnovnih gradbenih del predviden rok kar pet let, torej vse do leta 1944. Druga zadeva, ki pa je pomembnejša iz vidika urejanja posameznih področij zaščite v primeru letalskih napadov, pa je bila napoved, da lahko *državnobrambni* inšpektorat izda podrobnejša navodila za posamezno področje dela oz. nalogo v sistemu zaščite, reševanja in odpravljanja posledic (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č). Zadnja napoved se je tudi uresničila in v obdobju po Uredbi o zaščiti pred zračnimi napadi z dne 6. maja 1939, so sledile objave s poglavji Pravilnika o zaščiti pred zračnimi napadi s podrobnejšimi navodili za posamezno delovno področje.

Prve povezane objave in del pravilnika so sledile že v naslednji izdaji Službenega lista z dne 10. maja 1939. Najprej je bilo natisnjeno Navodilo ministra vojske in mornarice o izvrševanju Uredbe o zaščiti pred zračnimi napadi, v katerem je izpostavil najpomembnejše člene zgornje Uredbe o zaščiti pred zračnimi napadi. Na prvo mesto je postavil takojšnjo ustanavljanje oddelkov ali odsekov oz. odborov in pododborov za zaščito pred zračnimi napadi tako na nivoju banovin, kot tudi v vseh mestih, ostalih naseljenih krajih, pri zasebnih podjetjih in samostojnih obratih oz. napravah, v nadaljevanju pa tudi posameznih terenskih enotah. Glede načrtov je predlagal, da se v preostalem času do oddaje le-teh, junija oz. julija 1939, načrtovalci najprej posvetijo osnovnim in sanitetnim, kemijskim in gradbenim poslom, ki bi se lahko izvedli v bodočem proračunskem letu, kljub omejenim sredstvom, ki pred izdajo navodil niso niti bila predvidena za to področje. To je pomenilo nakup najpotrebnejših sanitetnih in kemijskih potrebščin, pripravo rovov za manjše skupine ljudi in nakup zaščitnih mask za najbolj izpostavljeno prebivalstvo. Podrobnejše priprave so bile predvidene za prihodnje leto 1940 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1939a) oz. potemtakem za proračunsko leto 1940/1941.

Temu navodilu pa je sledil Pravilnik o zaščiti pred zračnimi napadi oz. prvi del tega pravilnika, ki se je poleg splošne opredelitve napada posvetil zlasti bojnim strupom (opredelitev in lastnosti glavnih vrst strupov, zaščita in opis funkcije posameznega dela zaščitnih mask), evakuaciji prebivalstva, specifikacijam oz. zahtevam za zaklonišča z opisi posameznih tipov in opozorilu glede zadostnih zalog hrane (v vsaki hiši, torej družini, za teden dni) (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1939b). Ta pravilnik pa, kot je bilo že zapisano, ni bil le en oz. je izhajal v več delih oz. poglavjih. V

nadaljevanju so se avtorji, podpisan je minister za vojsko in mornarico, podrobneje posvetili še: zaščiti in izselitvi otrok, kajti to so bili najranljivejši pripadniki civilne družbe, za katere so že takrat zapisali, da se bo njihovo število med vojno le še povečevalo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 68/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 75/1940), zaščiti pred požarom, pri čemer je bila večkrat izpostavljena razlika med mirnodobno in vojno organizacijo, ter posledične priprave, izobraževanje, delitev obveznosti in zadolžitev med čim večje število ljudi – glede na vsa poglavja pravilnika je ta predvideval še najširšo vključenost civilnega prebivalstva preko enot požarne zaščite, ki so bile predvidene za posamezne stavbe, zlasti več stanovanjske, ulice, rajone ali območja (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 94/1939), podrobnejšim navodilom glede gradnje zaklonišč in preureditve nekaterih prostorov v zaklonišča glede na potrebno odpornost proti določenim vrstam bomb, proti bojnim strupom in požaru ter navodila za organizacijo tehnične službe v obliki enot ali desetin, vodov, čet in bataljonov službe odstranjevanja ruševin in službe obnavljanja porušenih objektov (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 96/1939b), izredno podrobnemu opisu lastnosti in vplivov vseh poznanih bojnih strupov, organizaciji kemijske službe ali službe za ugotavljanje in uničevanje bojnih strupov z opisom načinov postopanja v primeru uporabe bojnih strupov (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 21/1940), organizaciji sanitetne službe za hitro oskrbo in zdravljenje ranjencev in zastrupljencev ter za preprečevanje večjega števila smrtnih primerov z ustanavljanjem rajonskih sanitetnih postaj, po eno na 10.000 prebivalcev, v vseh manjših naseljih ali vsaj eno v vsaki občini, s po štiri do šest patruljami na postajo oz. eno do dvema patruljama na naselje, v kolikor je imela občina le eno postajo, in v nadaljevanju tudi ustanavljanje bolnišnic s 300 do 500 posteljami, na vsakih 20.000 do 25.000 prebivalcev, s podrobnejšimi navodili glede postopanja sanitetnega osebja in izvajanjem izobraževanja za to osebje, kot tudi za vse preostalo prebivalstvo (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 24/1940), v zadnjem poglavju pravilnika pa je bila opisana organizacija in delovanje službe opazovanja in naznanjanja nevarnosti letalskega napada, našteta možna sredstva za naznanjanje napada in konca napada, opisana pomembnost maskiranja in izvajanja zatemnitve. Zlasti za službo opazovanja in naznanjanja nevarnosti je veljalo, da je deljena na glavne obveščevalne centre, obveščevalne centre, opazovalne postaje ter alarmne postaje in podpostaje, ki so kljub temu, da je celotna služba opazovanja in naznanjanja bila del pasivne zaščite in je bilo njeno tehnično izvajanje podrejeno krajevnemu odboru, bile zaradi svojih nalog, ki so predstavljale stično točko obrambe in zaščite pred letalskimi napadi, podrejene poveljniku krajevne protiletalske obrambe (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 99/1940).

V občini Bled pa so si zaščito pred zračnimi napadi razlagali mnogo bolj ozko, kar je verjetno posledica neke varnostne ocene ali občutka odločevalcev. Tako kot je bilo sicer predpisano v uredbah iz maja

1939, so bile organizacija, vodenje in gradnje za potrebe obrambe (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12; Sresko načelstvo 1935b, Pov. Št. 2/12), ob tem pa tudi kritje vseh izdatkov kot npr. za izobraževanja, urjenja, propagando in za nakup materialnih sredstev (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 261/2) – med te lahko nedvomno uvrstimo tudi nakupe zaščitnih sredstev za primer napadov iz zraka (Sresko načelstvo 1936, Pov. Št. 729/1) – zaupana občinam in krajevnim odborom za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka. Zadnji so tako pravzaprav predstavljali le dodatna občinska oz. krajevna strokovna telesa, ki so bila leta 1935 še v ustanavljanju (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12), sredi leta 1936 pa predvideno v večini že polno delujoča (Sresko načelstvo 1936, Pov. Št. 729/1). Vendar primer občine Bled, verjetno pa tudi drugih manjših občin, kaže na verjetnost, da v njih krajevni odbori za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka sploh niso bili ustanovljeni. V primeru občine Bled je bila namreč omenjena tematika vedno odprta in obdelana na občinskem odboru in sejah občinske uprave občine (Občinski odbor 9. junij 1938, tč. 11 f; Seja občinske uprave Bled 26. oktober 1939; Občinski odbor 13. november 1939; Seja občinske uprave Bled 16. januar 1940; Seja občinske uprave Bled 8. marec 1940; Občinski odbor 3. april 1940; Seja občinske uprave Bled 28. maj 1940; Občinski odbor 18. julij 1940) in ravno občinski odbor občine Bled je bil tisti, ki je 13. novembra 1939, sprejel sklep, da krajevna zaščita ni potrebna (Občinski odbor 13. november 1939, tč. 13). To zadnje ravnanje je bilo seveda že kot tako vprašljivo, v kolikor gledamo nanj samo iz stališča maja 1939 objavljenih uredb, poleg tega pa je bilo sprejeto še s strani občinskega odbora občine Bled. Vendar glede na enega od dokumentov iz prejšnjega obdobja zgolj nakazuje na prakso, da za vprašanja obrambe pred sovražnimi napadi z zraka niso bili vedno predstojni le krajevni odbori. V enem od dopisov iz leta 1936 je namreč Inšpekcija državne obrambe med naslovnike zapisala tako ekipe v mestih, kjer obstojijo mestni odbori, kar lahko nato ob predhodnem naslavljanju na vse pristojne organe (ti se v dokumentih največkrat enačijo z banskimi, sreskimi, mestnimi in občinskimi upravami) (Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja 1936, Št. 5429) pomeni tudi, da so takrat obstajala mesta z in mesta brez ekip krajevnih odborov za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka. In občina Bled je lahko bila eno od območij brez takšnega posebnega krajevnega odbora že leta 1936 in nato tudi od leta 1939 naprej.

Obe telesi, torej občinski odbor in krajevni odbor za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka, bi v teoriji morali sodelovati, če ne drugače je prvo drugemu, ki je bil zgolj še en občinski odbor, preko odločanja o proračunu potrjeval potrebna finančna sredstva. A potrditev o odsotnosti takšnega odbora v občini Bled je mogoče najti tudi v naslednji zadevi. Radovljiški srez je blejskemu krajevnemu odboru oz. občini Bled odredil nalogo, po kateri je bilo potrebno pripraviti in nato oddati v potrditev načrte protiplinskih zavetišč (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12). Ob teh pripravah je morala občina Bled nakupiti tudi nekaj zaščitnih sredstev, od katerih so bile izpostavljene zaščitne maske. To opremo je nato po vsej verjetnosti hranila in z njo manipulirala sama, kajti občinski odbor je nato sam sklenil, da se te maske

posodi za urjenje gasilskim četam (Občinski odbor 9. junij 1938, tč. 11 f). S takšnim odločanjem je občinski odbor sprejel odločitve, ki so bile praviloma v domeni krajevnih odborov za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka. Vse službe zaščite in reševanja so bile namreč glede na uredbe in pravilnike podrejene tem krajevnim odborom zaradi boljšega usklajevanja nalog tega področja.

Kot je bilo že našteto v prvih odstavkih tega podpoglavja, so te službe pokrivale različna področja zaščite in reševanja, a v občini Bled so glavnino terenskih odzivnih enot predstavljale gasilske čete oz. enote, ki so bile del gasilske organizacije dravske banovine. Tej organizaciji oz. vsem gasilskim organizacijam pa je minister za telesno vzgojo naroda že 22. novembra 1938, v povelju Št. 435, posredoval ukaz, da morajo sodelovati z vsemi krajevnimi odbori za zaščito prebivalstva pred napadi iz zraka, kakor tudi z vojnimi in upravnimi oblastmi pri predavanjih, pripravah in vajah za obrambo pred napadi iz zraka. V kolikor na ta posredovan ukaz gledamo s stališča kasnejših uredb in pravilnikov o zaščiti pred zračnimi napadi, bi bilo mogoče trditi, da je ministrstvo za telesno vzgojo naroda delovalo proaktivno, a kaj ko izgleda, da takšnega stališča niso bili ostali (vsaj nekateri) podrejeni odločevalci oz. uradniški aparat. Ta ukaz je namreč prispel na krajevne odbore za zaščito prebivalstva pred napadi iz zraka oz. na posamezne občine v radovljiškem srezu šele več kot štiri mesece po njegovi izdaji. Sresko načelstvo v Radovljici ga je namreč odposlalo 28. marca 1939 (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 261/1). A glede na to, da so v občini Bled pripadniki gasilske enote že junija 1938, v mesecu ko je bila predstavljena tudi potujoča protiplinska razstava, izpeljali urjenje (ali ga na občino ob prošnji za zaščitno opremo vsaj najavili) (Občinski odbor 9. junij 1938, tč. 11 f), je zgornji ukaz pomenil zgolj formalno potrditev obstoječe vključenosti gasilskih enot v sistem zaščite in reševanja, ki je potemtakem moral obstajati že od prej, morda že od začetka 30-ih let 20. stoletja.

Gasilskih enot v občini Bled se je ponovno dotaknil dokument sreskega načelstva v Radovljici, z dne 8. oktobra 1940, z naslovom »Organizacija in vaje vojnih gasilskih čet« (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 934/5). Na tej točki se postavlja vprašanje uporabe izraza organizacija v naslovu zadeve dopisa. V letu in pol od ukaza ministra za telesno vzgojo so se mednarodne razmere spremenile in zaostrile, zato se ob uporabi zgornjega izraza zastavlja vprašanje ali je to zaradi morebitne nevarnosti vojne pomenilo povečanje števila lokalnih terenskih enot in ustanavljanje novih tam kjer teh še ni bilo, s čemer bi se zmanjšal reakcijski čas, ko bi bilo potrebno posredovanje, ali zgolj pregled obstoječe organiziranosti in po potrebi vpeljavo potrebnih izboljšav v enote, oboje glede na predpisano v uredbah in pravilnikih o zaščiti pred zračnimi napadi. Drugi del naslova ne poraja velikih vprašanj, saj se je nedvomno dotikal pravilnega in verjetno tudi zadostnega urjenja v postopkih zaščite in reševanja obstoječih lokalnih terenski enot gasilcev in vsaj v primeru občine Bled je slednja domneva še najbolj pravilna. V dokumentu sreskega načelstva v Radovljici, z dne 8. oktobra 1940, z na začetku odstavka omenjenim naslovom, in kar je pomembnejše z oznako Pov. Št. 934/5 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 934/5),

sicer dokazov za potrditev zgornjega ni mogoče najti, a nesporno je naslednje. Drugi del številčne oznake omenjenega dokumenta, to je »/5«, namreč nakazuje, da je to peti odposlan dokument oz. povelje v seriji povelj oz. dopisov pod osnovno številko »934«. Ta številka je bila prvotno pripisana zadevi, ki se je dotikala organizacije in vaje vojnih gasilskih čet in jo je izdalo sresko načelstvo. V nekaterih primerih so te številke rasle zgolj zaradi prepošiljanja in veriženja okrožnic kraljevske banske uprave, a ker je bil to kljub temu peti dokument v omenjeni seriji, pomeni, da so bili o omenjeni zadevi izdani že najmanj štirje. Teh med arhivskih gradivom ni bilo mogoče najti, a glede na zapis v tem dokumentu je mogoče zapisati, da je kraljevska banska uprava Dravske banovine omenjeno zadevo začela s poveljem Mob. Št. 1216/1, z dne 15. julija 1940, ki je na občino Bled prispel 17. julija 1940. Glede na to povelje je bilo nato pod št. 934/1 predloženo sreskemu načelstvu poročilo o izvršeni organizaciji vojnih gasilskih čet, vendar pa po tem dopisu ni sledilo nobeno poročilo o izvršenih vajah gasilskih čet, katerega bi bilo potrebno nato dostaviti kraljevski banski upravi do 15. oktobra 1940 (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 934/5). Ker občina Bled poročila na okrajno načelstvo ni dostavila niti do predpisanega 13. oktobra, je sresko načelstvo v Radovljici, dne 14. oktobra 1940, izdalo občini opomin (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 934/5), v katerem je naročilo, da mora občina takoj podati poročilo o izvršenih vajah gasilskih čet (Sresko načelstvo 1940, Pov. Št. 934/5). Glede na to je mogoče zaključiti, da je občina Bled enostavno zadostila navodilom o predložitvi organizacije vojnih gasilskih čet, saj v kolikor niso šli niti v širitev obstoječih enot, so na srez lahko naslovili zgolj popis organizacije obstoječe gasilske enote. Zapletlo se je nato pri izvedbi vaj te enote. Glede na to, da se je ta enota že v preteklosti urila za primer protiplinske obrambe (Občinski odbor 9. junij 1938, tč. 11 f), bi bilo težko trditi, da so zanemarili tudi preostala urjenja. Tako je bolj verjetno, da poročilo ni bilo napisano in da ga zato ni bilo mogoče predložiti sreskemu načelstvu. Poleg tega je bilo leto 1940 z vidika razvoja oz. posodobitve opreme pomembno za gasilsko društvo Bled. Po dolgotrajnem načrtovanju nakupa prenosne motorne gasilne brizgalke, je bila ta omenjenega leta le naročena in nato skupaj s prikolico dokončno kupljena 26. januarja 1941 (Prostovoljno gasilsko društvo Bled).

. . .

Uradne uredbe in pravilniki so razkrili organizacijo zaščite pred zračnimi napadi in kot taki je mogoče bolj ali manj slediti tudi v arhivskih dokumentih oz. v uradni korespondenci. Nad lokalnimi krajevnimi odbori za obrambo pred sovražnimi napadi iz zraka (oz. v primeru občine Bled nad obstoječemu občinskemu uradniškemu aparatu), so bili v posameznih banovinah najvišji nadrejeni organi banovinski odbori za zaščito civilnega prebivalstva pred sovražnimi napadi iz zraka. V obdobju pred letom 1939 sta bili v dokumentih izpostavljeni dve nalogi teh organov. Prvo je predstavljala priprava in izvedba izobraževanj o postopkih in opremi za potrebe protiplinske obrambe oz. obrambe proti nasprotnikovemu delovanju z bojnimi strupi, namenjena civilni javnosti in akterjem v zaščitnih terenskih enotah (Občinski

odbor 9. junij 1938, tč. 11 f), drugo pa pregled in potrjevanje pripravljenih načrtov za lokalna protiplinska zavetišča za civilno prebivalstvo (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12). In ravno na primeru te naloge se razkrije, da je bilo na liniji med krajevnim in banovinskim nivojem v naloge vključeno tudi sresko načelstvo. Glede na korespondenco je moralo to načelstvo zbrati vse potrebne podatke o gradnjah za zaščito pred letalskimi napadi na nivoju sreza in jih posredovati na bansko upravo oz. banovinski odbor – težko si je namreč vlogo sreskega načelstva razlagati drugače kot je zapisano, razen če ni samoiniciativno izdajalo opomine občinam zaradi neodziva v omenjeni zadevi (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12; Sresko načelstvo 1935b, Pov. Št. 2/12). Poleg zgornje naloge je bilo po ukazu ministrstva za notranje zadeve, II. Št. 6648, z dne 16. marca 1939, zaupana srezom tudi naloga posredovanja v zadevah nakupa knjig in izdaje navodil s področja pasivne obrambe prebivalstva pred napadi iz zraka. Občine so se namreč v teh zadevah obračale kar neposredno na inšpekcijo državne obrambe (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 2456/1), a ta je delovala po obstoječem principu – kot med drugim tudi banovinski odbor – da so morali za množico občin zadeve urejati njim neposredno nadrejena sreska načelstva.

Kljub omenjeni Inšpekciji državne obrambe, na katero so se v nekaterih primerih obračale občine (Kraljevska banska uprava 1939, II./2 Št. 2456/1), pa je preko dopisa sreskega načelstva v Radovljici, z dne 22. junija 1935, možno razbrati, da je bilo področje zaščite civilnega prebivalstva pred sovražnimi napadi iz zraka na nivoju države, vsaj v točki priprave zaklonišč, v domeni ministrstva za gradnje. Verjetno je bilo temu tako zaradi področja dela, kajti ministrstvo vojske in mornarice je že 29. aprila 1933 pod Dj.br.8324 izdalo Navodila za izgradnjo zaklonišč pred nasprotnikovimi napadi iz zraka (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12), kar pomeni, da je lahko ministrstvo za gradnje tudi zgolj izvajalo zaupano mu nalogo. Omenjeno zgornjo odredbo oz. navodilo, verjetno pa tudi podobne, je ministrstvo za gradnje poslalo upravnim organom preko ministrstva za notranje zadeve, v čigar domeni so te uprave tudi bile (v tem primeru občinska uprava).

A po razglasitvi Uredbe o državni mobilizaciji, 4. decembra 1939 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939), ko so se morali na vojno pričeti pripravljati civilisti, razne institucije in podjetja, vojaški obvezniki in država sama, so tudi ministrstva pričela ustanavljati različne direkcije, katerih naloge so bile pomoč ministrstvom pri odpravljanju motenj kot posledice vojne. Tako je Direkcijo za prehrano in kmetijske surovine ustanovilo ministrstvo za poljedelstvo, Direkcijo gozdarsko rudarskih surovin je ustanovilo ministrstvo za gozdarstvo in rudnike, direkcije za industrijo, za notranjo trgovino in za zunanjo trgovino je oblikovalo ministrstvo za trgovino in industrijo, za področje morebitnih letalskih napadov iz zraka pa je ministrstvo za gradnje ustanovilo Direkcijo za zaščitno stavb pred napadi iz zraka, ministrstvo za notranje zadeve pa Direkcijo za zaščito prebivalstva pred napadi iz zraka (Šorn 2007, 101). Tako so bili banovinski odbori za zaščito civilnega prebivalstva pred sovražnimi napadi iz

zraka pri posameznih banovinah oz. v primeru Dravske banovine kasneje samostojni mobilizacijski odsek, po posameznih področjih dela podrejeni zgornjim direkcijam. Te pa so bile kot deli ministrstev in preko predstavnikov posameznih ministrstev kot članov pri osrednjemu odboru *državnobrambnega* inšpektorata podrejene temu osrednjemu odboru. Kot je bilo že zapisano, je bila nato vrhovna skrb za celotno organizacijo zaščite države in prebivalstva pred zračnimi napadi poverjena ministrstvu za vojsko in mornarico ter *državnobrambnemu* inšpektoratu oz. *Inspekciji zemaljske odbrane*.

. . .

Finančno breme pasivne obrambe oz. zaščite prebivalstva, njena celotna organizacija in aktivnosti, so z njihovo vzpostavitvijo postali breme različnih upravnih teles in podjetij, kjer so bila obrambna telesa in službe ustanovljene. Pripadniki in pripadnice teh teles in služb so bili v organizacijo vključeni z dolžnostmi in pravicami vojaških obveznikov, tako da je še največji finančni zalogaj morala predstavljati zagotovitev materialnih sredstev za njihovo delo, s tem pa zlasti neobhodno potrebna zaščitna sredstva in oprema uporabna v primeru napadov iz zraka (Sresko načelstvo 1936, Pov. Št. 729/1). Glede na razmere, v katerih so na občinskem nivoju hrbtenico pasivne obrambe predstavljala gasilska društva, bi lahko med izdatke za potrebe pasivne obrambe verjetno prištevali tudi redne občinske dotacije občin lokalnim gasilskim društvom (Prostovoljno gasilsko društvo Bled). Ob omembi izdatkov se sicer največkrat izpostavlja nakup zaščitnih mask, katere pa je morala občina Bled imeti junija 1938 že nakupljene (Občinski odbor 9. junij 1938, tč. 11 f). A v kolikor temu ni bilo tako in so popolnjevanje te opreme izvedli z več nakupi, ti spomladi 1939 niso bili mogoči. Sresko načelstvo v Radovljici je namreč 28. marca 1939 na vse občinske uprave posredovalo okrožnico kraljevske banske uprave z oznako Pov. Št. II. 2157/1. Z njo je bilo sporočeno, da je nakup zaščitnih sredstev za pasivno obrambo prebivalstva začasno nemogoč (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 261/2). Dokumenta, ki bi sporočil možnost ponovnega nakupa te opreme ni bilo mogoče najti, je pa zato 15. novembra 1939, v časniku Slovenec, mogoče zaslediti obvestilo državnim in banovinskim uradnikom in uslužbencem, da so bile civilne plinske oz. zaščitne maske Nebojša M1 ponovno dobavljene v prodajalne Bata. Prodajalne, ki so na območju Dravske banovine izdajale te maske so bile v Ljubljani, Celju in Mariboru (Slovenec 1939, 15. november). V povezavi s pravkar omenjeno masko je bilo 4. maja 1940, v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine, objavljeno dovoljenje za proizvodnjo in prodajo civilnih mask Nebojša NM1 podjetja Nebojša d. d. iz Beograda (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1940). V kolikor ni šlo za popolnoma drugo verzijo maske (verzijo N), proizvodnjo katere je strokovna komisija šele morala potrditi, je mogoče v tem primeru šlo za širitev proizvodnje teh zaščitnih sredstev tudi na podjetje Nebojša d. d., po spomladanski nedobavljivosti zaščitnih mask.

Drugi del okrožnice sreskega načelstva v Radovljici, z dne 28. marca 1939, pa se je dotikal financiranja vseh stroškov s področja pasivne obrambe. To je glede na okrožnico pomenilo kritje izdatkov izobraževanj, urjenj, propagande in nakupov materialnih sredstev. V ta namen naj bi občine že imele v proračunskih postavkah proračuna za leto 1939/40 namenjena sredstva, a kljub temu je bilo ob tem odrejeno, da morajo vse občine ustanoviti še »fond pasivne obrambe« (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 261/2). V tega so morale vložiti vse do tedaj neuporabljene zneske iz proračunskih postavk, namenjene pasivni obrambi (Sresko načelstvo 1939, Pov. Št. 261/2). Za naslednje proračunsko leto 1940/1941, v katerem naj bi se po navodilu ministra vojske in mornarice o izvrševanju Uredbe o zaščiti pred zračnimi napadi pričelo izvajati podrobnejše priprave na omenjenem področju (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1939a), pa kljub tem napovedim, ni bilo mogoče najti odgovarjajoče večje število dokumentov oz. zapisov povezih s takšnimi pripravami. Pravzaprav je bilo v občinskem fondu mogoče najti le dva zapisa. Prvi je bil zapis z zasedanja občinskega odbora občine Bled, 13. novembra 1939, ki poroča, da se je prebrala »okrožnica sreskega načelstva z dne 24. oktobra 1939, Pov. Št. 1480/1, glede kreditov za protiletalsko zaščito v samoupravnih proračunih za leto 1940/41« (Občinski odbor 13. november 1939, tč. 13). Drugi pa je bil zapis z zasedanja občinskega odbora občine Bled, z dne 18. junija 1940. Takrat so odborniki, skupaj z županom, soglasno sprejeli predlog (v naslovu 17. točke zapisnika omenjen tudi kot pravilnik) oz. »obrazec kraljevske banske uprave za osnovanje občinskega fonda za zaščito pred letalskimi napadi« (Občinski odbor 18. julij 1940, tč. 17), čeprav med omembami postavk proračunov občine Bled zgoraj omenjenih fondov ni mogoče najti.

Je pa zato v zapisnikih sej občinske uprave občine Bled za leta od 1939 do 1941 mogoče spremljati, koliko sredstev je občina namenila zadevam povezanih z vojsko in protiplinsko obrambo (glej Tabela 5.3). Postavke pasivna obramba, zaščita pred zračnimi napadi ali kaj podobnega ni med temi postavkami, kar po vsej verjetnosti kaže na to, da je občina Bled naloge t. i. pasivne obrambe enačila s protiplinsko obrambo (Seja občinske uprave Bled 10. in 13. januar 1939; Seja občinske uprave Bled 16. januar 1940; Seja občinske uprave Bled 21. februar 1941).

Tabela 5.3: Sredstva namenjena protiplinski obrambi in vojaškim zadevam v proračunu občine Bled

Sestava proračuna občine Bled za leto:	**1939/40**	**1940/41**	**1941**
Prihodki občine Bled	1.256.886 Din	1.164.659 Din	1.295.530 Din
Protiplinska obramba	6.000 Din	6.008 Din	4.506 Din

Stroški za vojaške zadeve	Te postavke v tem proračunu ni, je pa bila v višini 2.000 Din kot postavka »Stroški odbora in vojaške zadeve« (Seja občinske uprave Bled 21. januar 1938), predvidena v proračunskem letu 1938/39.	2.000 Din	2.000 Din

Vir: Seja občinske uprave Bled 21. januar 1938; Seja občinske uprave Bled 10. in 13. januar 1939; Seja občinske uprave Bled 16. januar 1940; Seja občinske uprave Bled 21. februar 1941.

Glede na plače izplačane na občini Bled je bilo za stroške za vojaške zadeve letno namenjeno le toliko sredstev, kot sta znašali dve plači nekega nižjega občinskega javnega uslužbenca, protiplinski obrambi pa je bilo namenjeno med štiri in šest plač takšnega uslužbenca. Za ta sredstva ne bi mogli trditi, da jih je bilo veliko, v kolikor je bilo februarja 1941 v proračunu za zaščito otrok in mladine namenjeno 5.000 Din in za postavko šport in drugo kar 10.000 Din in to kljub temu, da zaradi pričakovanja nemirnega obdobja sploh ni bil sprejet proračun za obdobje 1941/42, kot se je to delalo v preteklih letih, ampak zgolj za pol proračunskega obdobja oz. leto 1941 (Seja občinske uprave Bled 21. februar 1941).

. . .

Višina vloženih sredstev v zaščito pred letalskimi napadi, v občini Bled enačeno s protiplinsko obrambo, so bila morda tudi prikaz dojemanja ogroženosti v občini Bled. Že za preteklo obdobje je mogoče povzeti, da interes in odziv za ti dve tematiki ni bil ravno posledica lastnega dojemanja ogroženosti v občini, ampak je bil ta bolj ali manj uspešno spodbujen od zunaj. Tako je bila skrb za zaščito pred napadi iz zraka z možnostjo uporabe bojnih strupov, glede na pregledano arhivsko gradivo občine Bled, prvič izražena po pobudi ministrstva vojske in mornarice na ministrstvo za gradnje in ministrstvo za notranje zadeve, maja 1935 (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12), na katerega pa v občini ni bilo večjega odziva (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12; Sresko načelstvo 1935b, Pov. Št. 2/12). Kljub tej pobudi iz 1935, pa to ni pomenilo pričetka spoprijemanja z omenjeno tematiko v državi, kajti prvo ministrstvo, torej ministrstvo vojske in mornarice, je že 29. aprila 1933, pod oznako Dj.br.8324, izdalo Navodila za izgradnjo zaklonišč pred nasprotnikovimi napadi iz zraka (Sresko načelstvo 1935a, Pov. Št. 2/12). Poleg tega o aktivnosti na tem področju v letu 1933 piše tudi Šorn (2007, 73–74), ko omenja ustanovitev Odbora za zaščito mesta Ljubljana pred neprijateljskim napadom iz zraka in njegove aktivnosti, ki so konec leta zajemale tudi »poskus sovražnega napada iz zraka« (Šorn 2007, 74). Takšne vaje oz. akcije so bile nato ponovljene tudi v naslednjih letih, kar pa je moralo biti znano tudi v občini Bled, če ne drugače vsaj preko pisanj v dnevnem časopisju o poteku vaje letalskega napada na Ljubljano, kot npr. 19. oktobra 1935 (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1935; Slovenski narod 1935, 21. oktober). A kljub tem informacijam, je bila, glede na maloštevilno arhivsko

gradivo, zaščita pred zgoraj omenjenimi nevarnostmi v občini Bled, nekoliko zapostavljena, kajti namenske vaje se omenjajo le za junij 1938 (Občinski odbor 9. junij 1938, tč. 11 f). Takšen odnos do omenjene tematike pa v občini na začetku prevladuje tudi v obdobju po izbruhu vojne v Evropi, kajti omenjena tematika se ponovno načne 26. oktobra 1939 (Seja občinske uprave Bled 26. oktober 1939).

Za ta dan je bila sklicana seja občinske uprave občine Bled. Zbrani odborniki in župan so takrat, glede na nadaljnje aktivnosti in zapise, odprli obsežnejšo temo o izgradnji zaklonišč. Po mnenju nekaterih prisotnih se naj bi v španski državljanski vojni kot najboljša izkazala ravno naravna zaklonišča, zato je bilo sklenjeno, da se do naslednjega zasedanja občinskega odbora občine, kjer naj bi bila predstavljena odprta zadeva, poizve, koliko bi stala zaklonišča, če bi se ta za potrebe šole izvrtala pod Pecovco, za potrebe vasi Grad pri [Vzhmnen], za Rečico pri Brigelnu, za Ribno, Zagorice in Želeče pa na Straži (Seja občinske uprave Bled 26. oktober 1939).

Občinski odbor občine Bled je ponovno zasedal 13. novembra 1939. Prisotni so nadaljevali na zgoraj omenjeni seji občinske uprave odprto zadevo, a tokrat nekoliko razširjeno na vprašanja ureditve javnega zaklonišča in zaklonišča za šolo, odobritve potrebnega kredita ter organizacije krajevne zaščite proti plinske obrambe. Najprej so se zbrani seznanili z okrožnico sreskega načelstva, z dne 24. oktobra 1939, Pov. Št. 1480/1, glede kreditov za protiletalsko zaščito v samoupravnih proračunih za leto 1940/41. Občinski odbor je nato soglasno sklenil, da v občini Bled, z ozirom na to, da je to letoviški kraj brez enotnega strnjenega naselja[229], ni potrebna krajevna zaščita, zlasti pa niso potrebna javna zaklonišča, ker teh zaradi prevelike oddaljenosti ne bi moglo uporabljati vse prebivalstvo. Tako je bilo sklenjeno, da naj bi občina priporočila posameznikom, da uredijo v svojih hišah oz. v najbližji okolici posebne »zaščitne naprave« (Občinski odbor 13. november 1939, tč. 13). Več pozornosti je bilo namenjeno šolajočim se otrokom, kajti zaradi obrambe te skupine prebivalstva oz. šole pred letalskim napadom, je bilo sklenjeno, da se naredi poseben načrt za izgradnjo rova pod Pecovco, kamor bi se lahko v primeru zračnega napada zatekli šolski otroci (Občinski odbor 13. november 1939, tč. 13). Ob zaščiti pred napadi iz zraka, je občinska uprava razmišljala tudi o napravi za obveščanje. Tako je bilo na seji občinske uprave, 16. januarja 1940, sklenjeno, da se za potrebe opozarjanja občanov pred nevarnostjo napadov iz zraka nakupi sirena oz. se najprej poizve, koliko sredstev bi bilo potrebno nameniti za nakup le-te (Seja občinske uprave Bled 16. januar 1940).

Vendar ne glede na začetno zapostavljanje tematike v občini oz. zlasti v občinskem odboru, zavzame občinska uprava proaktivno stališče in nadaljuje marca 1940 z aktivnostmi na področju organiziranja

[229] Občino Bled, v kateri je danes najbolj poznano mesto Bled, je namreč takrat sestavljala vrsta zaselkov oz. vasi (Grad, Zagorice, Želeče, Mlino in Rečica) v okolici jezera, od katerih del teh še ni bi povezan v enotno mestno naselbino.

zaščite pred napadi iz zraka. Na seji občinske uprave občine Bled 8. marca 1940, je povabljen stavbenik Pangerc Franc poročal,

> *da si je na povabilo gospoda župana ogledal nekatera že prisotna zaklonišča v Gradu in na Mlinem, ki bi se* [jih] *eventualno dalo prirediti za javna zaklonišča proti letalskim napadom za Bled. Tako predvsem jamo za Flegarijo, jamo na župnikovem svetu in prirodne jame v Straži in Mlinem. Vse te jame bi se dalo izkoristiti, seveda bi jih bilo potrebno zaščititi in primerno preurediti. Člani uprave* [ob tem] *opozorijo, da bi se dalo za javna zaklonišča uporabiti tudi nekatere ledenice predvsem pri vili Pongratz, Staretovo ledenico, Skajerjevo ledenico in ledenico v občinskem parku, kar naj bi se še ogledalo. Za Rečico bi prišla v poštev jama pri Brigelju in Zauek pod kolodvorom. Za Zagorico pa ni primernega prostora in bi se dalo to kvečemu napraviti navadne rove v zemljo* (Seja občinske uprave Bled 8. marec 1940, tč. 1).

Po daljši debati, ki je sledila zgornjemu poročilu, je občinska uprava sklenila, da se hišne posestnike oz. lastnike hiš opozori, naj si vsak čim prej, glede na svoje zmožnosti, za potrebe zaščite pred napadi iz zraka uredi klet ali kakšen drug prostor (Seja občinske uprave Bled 8. marec 1940, tč. 1), ki bo služil temu namenu. Ta sklep je bil tako popolnoma enak sklepu občinskega odbora, z dne 13. novembra 1939, na katerem je bilo tudi sklenjeno, da naj bi občina priporočila posameznikom, da uredijo v svojih hišah oz. v najbližji okolici posebne »zaščitne naprave« (Občinski odbor 13. november 1939, tč. 13). Naslednji sklep pa se je dotikal javnih zaklonišč, za katere je bilo sklenjeno, da naj bi se sicer še razmišljalo, kje bi jih bilo mogoče urediti s čim nižjim finančnim vložkom, tiste ki pa bo občina uredila, pa bi bili namenjeni predvsem šolskim otrokom. Ob tem je bil podan pogoj, da morajo biti dovolj dostopna oz. čim bližje. V ta namen je bila odboru predlagana odobritev kredita v višini 100.000 Din (Seja občinske uprave Bled 8. marec 1940, tč. 1).

Tematika zaščite pred napadi iz zraka je bila na seji občinske uprave, 8. marca 1940, zaključena z zadevo odprto že na seji 16. januarja 1940. Prisotni so bili namreč obveščeni, da je bila pridobljena ponudba oz. da se občini ponuja ena sirena za potrebe opozarjanja občanov pred nevarnostjo napadov iz zraka, a se je nato sejo zaključilo s stališčem, da je potrebno sireno najprej preizkusiti in da bo končna odločitev o njenem nakupu sprejeta šele takrat (Seja občinske uprave Bled 8. marec 1940, tč. 10).

Občinski odbor občine Bled pa je bil na seji 3. aprila 1940, ponovno mnenja, da na Bledu ni potrebno zidati javnih zaklonišč, ker je območje preredko naseljeno in bi zato imeli posamezniki preveč daleč do zaklonišč. To oddaljenost pa so še dodatno podprli z dejstvom, da Bled stoji v neposredni bližini meje, s čimer so verjetno mislili, da bi letala ob prestopu meje in alarmu prej dosegla cilje v občini Bled, kot pa občani pripravljena zaklonišča. Zato so ponovno izpostavili, da imajo posamezni lastniki v svojih

stavbah urejene kleti, tudi takšne večjega obsega, ki bi bile lahko uporabljene tako za privatna kot pogojno tudi za javna zaklonišča. Iz tega razloga so občinski upravi svetovali, naj ponovno preuči celotno zadevo, tudi ob dejstvu, da občina nima razpoložljivih finančnih sredstev za takšne gradnje, kajti težko krije že sprotne potrebe (Občinski odbor 3. april 1940, tč. 15).

Verjetno glede na ponovno izražena stališča občinskega odbora občine Bled, je bilo nato na seji občinske uprave Bled, 28. maja 1940, sklenjeno, da se zaklonišča uredi brez izgradnje novih. Za potrebe občinskih uradov naj bi uredili zaklonišče za primer napada iz zraka v vili Zari. Ob tem pa naj bi se z namenom preureditve v zaklonišče ogledalo še Staretovo ledenico, ledenico v Zdraviliškem domu in Repetov magazin na Mlinu. Te stavbe so bile po vsej verjetnosti namenjene za potrebe javnih zaklonišč, medtem ko je moralo biti verjetno zaradi sodbe o razpršenosti naselitve sprejeto tudi, da se v vsaki hiši poda nasvete za pripravo privatnih zaklonišč. V Rečici je moral omenjene oglede in svetovanja opraviti podžupan Burja, v Mlinu Repe, v Želečah sam župan, po Gradu in v Zagorici pa Pangerc (Seja občinske uprave Bled 28. maj 1940, tč. 1). S temi sklepi se je tudi zaključila zadeva ureditve zaklonišč v občini Bled. Ob tem pa se postavlja vprašanje, ali je bil opuščen tudi načrt izgradnje zaklonišča za šolske otroke in prekinjen nakup opozorilne sirene. V preostalem arhivskem gradivu namreč ni mogoče najti podatkov, da bi občina nadaljevala tudi s tema dvema akcijama na področju zaščite pred napadi iz zraka in posledično protiplinske obrambe.

O usodi opozorilne sirene lahko posredno sklepamo iz naslednjih dveh objav. Praktično zadnja banska navodila za področje zaščite pred zračnimi napadi, so bila izdana 31. maja 1940. V njih so bili strnjeno podani vsi potrebni prejšnji ukrepi iz različnih uredb in zlasti delov Pravilnika o zaščiti pred zračnimi napadi (priprava zaklonišč, požarna zaščita, nujno orodje in sanitetni material, zaloge vode in hrane, izvajanje zatemnitve, postopanje ob oklicu letalskega napada in v zaklonišču) in med drugim našteta tudi sredstva, načini in znaki za javljanje nevarnosti ob prihodu nasprotnikovih letal. Glede na število cerkva z zvoniki v Dravski banovini ne čudi, da je na prvem mestu za znak grozeče nevarnosti zapisano, da se »v krajih kjer so na razpolago samo cerkveni zvonovi, […] z njimi tri minute s presledki močno zvoni, eventualno na način, kakor bije plat zvona«, ko pa nevarnost mine se pa »izvede tri minute trajajoče nepretrgano potrkavanje zvonov« (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 46/1940).[230] Zaradi razširjenosti zadnjega načina oznanjanja in višine sredstev, ki so bila namenjena področju zaščite in reševanja, obstaja zelo verjetna možnost, da v občini Bled sploh niso kupili sirene, ampak so v ta namen uporabljali cerkvene zvonove. In v kolikor ta trditev drži, je to zgolj potrditev zapisu, da »[č]eprav je bila v tridesetih letih 20. stoletja protiletalska zaščita v Dravski banovini

[230] Takšen način opozarjanja je moral biti celo tako razširjen, da ga niso spreminjali niti Italijani. Ti so 23. aprila 1941 objavili predpis, po katerem so sicer na prvo mesto kot sredstvo za opozarjanje na nasprotnikovi letalski napad postavili signale siren, seveda tam, kjer so te bile, a »v drugih krajih [pa je] osta[la] v veljavi uporaba zvonov za dajanje znaka o preteči nevarnosti, kakor tudi za prenehanje nevarnosti, in sicer na način, ki je bil doslej v rabi (pretrgano triminutno zvonjenje ter nepretrgano triminutno zvonjenje)« (Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje 33/1941).

v smislu teritorialne pokritosti izvedena v celoti (v njeno mrežo so namreč spadali vsi večji in vsi strateško pomembnejši kraji), je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev šepala njena materialna organizacija« (Šorn 2010, 30).

5.4.3.9 Posadkovne enote 1939–1941

Poleg vseh zgoraj naštetih in v nekaterih primerih, zaradi nastalih razmer, tudi novih interakcij civilnega prebivalstva z oboroženimi silami, pa za konec ostaja predstavitev dokumentov, ki z največjo verjetnostjo pričajo o nekih stalnih obmejnih enotah, če ne kar o formacijah, ki so v Dravski banovini zasedale položaje v utrdbenih objektih na Zahodni in delu Severne fronte. Ker strukturo takšnih posadkovnih enot v večini primerov niso sestavljali mladi rekruti oz. obvezniki, so se ti posamezniki srečevali z nekoliko drugačnimi problemi, pogojenimi zlasti z razporeditvijo v enote in na položaje blizu domov, kjer so jih nedvomno čakale njihove družine. Ravno takšni problemi pa so bili izpostavljeni v okrožnici kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 16. julija 1940. Z njo so bile vse občine opozorjene na nedovoljeno prakso, do katere je prihajalo zlasti ob nedeljah in praznikih. Takrat je »civilno prebivalstvo v velikem številu [obiskovalo] svojce-vojake, ki se nahajajo na orožnih vajah in ki so razporejeni na raznih položajih« (Kraljevska banska uprava 1940, II. Št. 6637/1). Ker seveda takšni obiski na vojaških položajih, zlasti v obmejnih območjih, zaradi obrambnih vprašanj niso bili zaželeni, poleg tega pa je bilo takšno obiskovanje vojakov tudi strogo prepovedano, je bilo sporočeno, da »vojaške straže brez resnično tehtnega in utemeljenega razloga ne bodo dovolile približevanja ali vstopa vojaškim položajem in objektom« (Kraljevska banska uprava 1940, II. Št. 6637/1).

Ob tem je bilo pripisano zagotovilo, da bodo vojaške oblasti, v kolikor bo le mogoče, pripadnikom posadkovnih enot odobrile krajše dopuste zaradi obiska svojcev oz. zaradi urejanja zasebnih in družinskih zadev, ob tem pa je bilo naročeno, naj se o slednjem obvesti ljudi, da ne bo nato prihajalo do nepotrebnih poti, verjetno na položaje, in seveda težav (Kraljevska banska uprava 1940, II. Št. 6637/1), ko ne bodo mogli priti v stik s svojci. V kolikor so bili ti dopusti nato resnično odobreni, zlasti v času del na poljih ali pa ob večjih cerkvenih in družinskih praznikih, je mogoče zgolj napisati, da je bila 6. aprila 1941 velikonočna nedelja, torej praznik, katerega se tradicionalno praznuje v krogu družin.

Vendar glede na to, da je ministrstvo vojske in mornarice z ukazom, z dne 18. februarja 1941, pričelo z vpoklicem na orožne vaje izvajati popolnjevanje posadkovnih enot na vojno formacijo (Habrnál in drugi 2005, 268), je malo verjetno, da bi vojaki 6. aprila množično odhajali domov. Slednje dodatno potrjuje kraljevi ukaz o postavitvi vseh oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije, s 1. aprilom 1941, v stanje pripravljenosti (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 29/1941). Veljati je torej moralo ravno obratno, tudi zato, ker je bilo že prej, torej februarja 1941 vpoklicanih petdeset odstotkov rezervistov na prvem armadnem območju in 25 odstotkov rezervistov na četrtem armadnem območju.

To je na območju utrdbenega sektorja št. 4 pomenilo v odseku Sora-Kokra popolnjevanje 3. posadkovnega odreda, v sestavu katerega so bili 4. in 5. posadkovni polk, dveh samostojnih posadkovnih bataljonov in treh utrdbenih baterij (Habrnál in drugi 2005, 268).[231]

[231] Na drugi strani nemški Zbornik o jugoslovanski državni obrambi iz leta 1942 na takrat objavljeni karti prikazuje drugačne podatke. Po vojnem razporedu naj bi bili na območju tega odseka razpostavljeni deli brigadnega poveljstva *Befaßungstruppen*, v neposrednem prevodu pa *»okupacijskih čet«*, kar je mogoče enačiti u utrdbenimi četami, s sedežem v Ljubljani. Te dele brigade naj bi predstavljal en polk s sedežem štaba v Selcih (kvadratna zastava z arabsko številko znotraj utrdbenega odseka na skici v Zborniku). Sestavljen naj bi bil iz štirih bataljonov (polna trikotna zastava znotraj utrdbenega odseka na skici v Zborniku), od tega treh pehotnih, od katerih je vsak imel po štiri čete in eno jurišno četo. Sedeži teh treh pehotnih bataljonov naj bi bili v Žetini, Železnikih in Radovljici, en tehnični bataljon (če za oznako tehničnega bataljona razumemo polno trikotno zastavo z anteno znotraj utrdbenega odseka na skici v Zborniku) pa naj bi imel sedež v Železnikih (Oberkommando des Herres 1942, 38, 118–119).

6 ODGOVOR NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN ZAKLJUČEK

6.1 Verifikacija raziskovalnih vprašanj

Prvo raziskovalno vprašanje se je glasilo: »Ali je Kraljevina SHS oz. Jugoslavija izkoristila prednost na vojaškem področju in v dobrih dvajsetih letih po zmagi v prvi svetovni vojni svoje oborožene sile zadovoljivo pripravila na morebitne nove grožnje z vojaškim spopadom?«

S tem ko je bilo vprašanje zastavljeno, znotraj celotne raziskovalne teme, v okvirih trikotnika civilno-vojaških odnosov, posledično pa tudi v interakciji pričakovanj med socialnim in funkcionalnim imperativom, je potrebno najprej izpostaviti, katere od omenjenih pričakovanj je bolj naslavljal. To so bila pričakovanja do oboroženih sil, da se po določenih izhodiščnih prednostih, izhajajoč iz položaja po zmagi v prvi svetovni vojni, in po dodatnih prizadevanjih oz. naporih, zmorejo preko vodenja nasilja uspešno zoperstaviti morebitnim naporom, nasilju agresorja. Slednje se lahko zapiše tudi kot vprašanje: »Ali so bile oborožene sile pripravljene tako, da bi lahko zadostile funkcionalnemu imperativu?« Zaradi znanega rezultata aprilske vojne leta 1941, je na tej točki mogoče enostavno zaključiti, da zaradi neuspešnega spoprijemanja oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije z varnostno grožnjo, katero je predstavljala oborožena agresija sosednjih držav na teritorij Kraljevine, te sile niso zadostile funkcionalnemu imperativu, posledično pa tudi ne pričakovanjem večjega dela politike in družbe do teh sil.

Vendar, da bi bilo sploh mogoče zadostiti temu imperativu, bi to pomenilo zlasti uspešno izvedbo zoperstavljanja nasprotniku, proti kateremu so bile takrat neuspešne že marsikatere druge večje evropske države, aprila 1941 pa tudi Kraljevina Jugoslavija. Tako se je mogoče ponovno vrniti na izhodiščno raziskovalno vprašanje in se dotakniti priprav in dogajanja v oboroženih slah v dobrih dvajsetih letih po zmagi v Veliki vojni. Po opisih v zgornjih poglavjih dela, je tako na tem mestu za omenjeno časovno obdobje potrebno izpostaviti naslednje dejavnike: vojno doktrino in vojne načrte, mednarodno situacijo, vojaško znanje in izkušnje, sestavo oboroženih sil in opremo; vsi ti so tako ali drugače vplivali na priprave za zoperstavljanje morebitni novi grožnji z vojaškim spopadom.

Za vojno doktrino in neposredno povezane vojne načrte je veljalo, da so bili v letih po koncu prve svetovne vojne, v obdobju, ko je glavnega nasprotnika predstavljala zlasti Kraljevina Italija, še relativno ofenzivni. 1.700.000 mož v dveh ešalonih je namreč predstavljalo zadostno silo, s katero je bilo mogoče parirati omejenemu številu potencialnih nasprotnikov, zlasti v kolikor bi se v določenih primerih povezali še z zavezniškimi državami. S takšnim stališčem do sosednjih držav in potencialnih nasprotnikov je Kraljevina Jugoslavija vztrajala dokler so bile te države same, nepovezane ali omejene s posledicami Velike vojne. Spremembe so se dogodile s prihodom močne nacistične Nemčije na meje Kraljevine

Jugoslavije. Takrat se je mednarodna situacija pričela dodatno zaostrovati s povezovanjem potencialnih nasprotnic Kraljevine, ki so tako povezane skoraj popolnoma obkolile Kraljevino Jugoslavijo. Oborožene sile so v takšni situaciji, ko se je politika celo spogledovala z blokom držav, v katerega so se vključile potencialne tradicionalne nasprotnice, lahko zgolj odgovorile z omejenimi rešitvami za krizo, ki je pretila; če ne drugače verjetno tudi zato, da ne bi škodovali državi z načrti in dejanji, zdaj ko je bila Kraljevina Jugoslavija v podrejenem položaju.

Vendar, v kolikor so se oborožene sile Kraljevine SHS/Jugoslavije po Veliki vojni resnično čutile tako močne, da so bile pripravljene na ofenzivno delovanje proti nasprotnicam, se zastavlja vprašanje zakaj tega položaja niso poskušale vzdrževati? Če se izpostavi le zaključke pregleda pehotnega vojaka, so po sodobnem kroju uniforme, katerega so nosili s strani antantnih zaveznikov opremljeni srbski vojaki, prešli na starejši kroj uniforme in to končno prilagodili sodobnim standardom šele leta 1939. Nekaj vizije bi bilo mogoče najti ob prehodu na enoten naboj leta 1924 in ob prehodu na sodobno puško Mauser M. 24, popolnoma primerljivo z Wehrmachtovo osnovno oborožitvijo pehotnega vojaka, vendar teh ob izbruhu vojne ni bilo dovolj. Sodobnih puškomitraljezov M. 1937 Zbrojovka je bilo v oborožitvi le 2.000 z še 1.000 v kosih (ob 5.000 primerkov češkoslovaških puškomitraljezov vz. 26 oz. M. 1926 Brno), a preostala oborožitev je v večini izvirala iz obdobja Velike vojne. Stanju s puškami je bilo podobno stanje na področju zaščitne opreme in čelad. Podobno v točki, ko zadnjih ni bilo dovolj za vse vpoklicane v oborožene sile, vendar da se je še februarja 1940 iskalo dobavitelja 300.000 kosov novih čelad, to zgolj pomeni, da je teh primanjkovalo celo bolj kot sodobne osebne oborožitve vojaka – te je bilo vsaj za 60 odstotkov vojnih zmogljivosti. Pri materialnih sredstvih in opremi je bilo tako dopuščeno, da so nasprotniki dohiteli in tudi prehiteli jugoslovansko kraljevo vojsko, da je lahko ta v letih pred neizbežnim izbruhom vojne na tem področju zgolj še lovila potencialne nasprotnice. Nobenega resnega protiukrepa ni bilo niti na italijanska prizadevanja po utrditvi meja, razen poznega odgovora z lastnimi gradnjami od leta 1935 in zlasti pa v zadnji petletki, ki se naj bi zaključila leta 1944.

Vendar v kolikor je res prevladovalo stališče, da bo za odgovor na nasprotnikovo agresijo zadostovala bojna morala, veščine, pogum, vztrajnost, pozornost in znanje, ter v kolikor je bilo mogoče najti primere študij in napovedi, te niso bile upoštevane oz. na njihovi osnovi ni prišlo do sprememb v oboroženih silah. Verjetno je bila glavni razlog za to inertnost najvišjega starešinskega kadra. Tako so bili poveljujoči generali v aprilski vojni starejši od 57 let, le štiri od desetih visokih častnikov pa je imelo bojne izkušnje iz prve svetovne vojne, nekateri pa celo še iz balkanskih vojn. Glede na izkušnje in znanja teh odločevalcev v oboroženih silah ne preseneča niti, da je bila organizacija prevladujočih pehotnih divizij bolj sorodna divizijam oboroženih sil Kraljevine Srbije iz prve svetovne vojne, kot pa organizaciji takrat sodobnih oboroženih sil.

Na tem mestu se lahko na raziskovalno vprašanje odgovori tako, da Kraljevina SHS/Jugoslavija v dobrih dvajsetih letih po zmagi v prvi svetovni vojni ni vzdrževala svoje prednosti na vojaškem področju kot ena od zmagovalk v zadnji vojni. To se je kazalo tudi v tem, da svojih oboroženih sil ni razvijala in pripravljala na nov morebiten vojaški spopad, tako kot njene potencialne nasprotnice. Vendar kljub tej trditvi ostaja vprašanje vzroka.

Kljub temu, da to ni bil namen pregleda tega magistrskega dela, se je med razlogi za odpoved ali omejitve pri nakupih določenih oborožitvenih sistemov ali elementov utrdbenih objektov v tujini, skupaj z uporabljenimi kompromisi, večkrat kot razlog navajalo pomanjkanje finančnih sredstev oz. deviz. Nekateri dejavniki so bili zgoraj predstavljeni, a v kolikor bi bilo na razpolago več finančnih sredstev, s katerimi bi bilo mogoče občutno posodobiti opremo, bi to lahko po vsej verjetnosti vplivalo tudi na prilagoditev organizacije oboroženih sil in vsaj delov vojnih načrtov. Tako izgleda, da je do zaostanka in razvoja oboroženih sil Kraljevine SHS/Jugoslavije prišlo ob omenjenih dejavniki predvsem oz. tudi zaradi ekonomskih omejitev države, vzrok katere je bila gospodarska kriza v prvi polovici 30-ih let 20. stoletja. Kraljevina Jugoslavija se je v proizvodnji dobrin za zadovoljevanje lastnih potreb morala, glede na transformacijsko krivuljo Paula Anthonya Samuelsona, odločati med proizvodnjo topov in masla. Ker pa je država s splošnimi in resnejšimi pripravami na oboroženi spopad začela v letih 1939 in 1940, ko je bilo to že nujno potrebno (izjema je le zaščita pred napadi iz zraka iz prve polovice tridesetih let, ki pa na drugi strani ne izgleda, da bi bila vseobsežna), je tako ustvarjen občutek, kot da se je do zadnjega trenutka vsa produkcijska sredstva vlagalo v osnovni »kruh« in niti ne v proizvodnjo »masla«, na »topove« pa so pomislili šele, ko se je pričelo slutiti, da bodo neizbežno potrebni. V kolikor izhajam iz deleža prebivalstva, zaposlenega v agrarnem sektorju (60,35 odstotkov le v Dravski banovini), niti ne preseneča, da je morala država najprej poskrbeti za »kruh« večine prebivalstva, ki je najhujše posledice gospodarske krize (tako kot ostalo gospodarstvo) trpelo v letih od 1929 do sredine leta 1936, ko je šele prišlo do znakov izboljšanja (Čepič in drugi 1979, 697). Ker pa so »kruh« predstavljale pravzaprav osnovne dobrine (v preglednem delu so bile izpostavljene poljščine – zlasti pšenica – in les), je to pomenilo, da tudi v kolikor jih je bilo mogoče kaj izvoziti, ni bilo mogoče z njimi ustvariti toliko dodane vrednosti, ki bi pri izvozu prinašala dodatne devize za potrebne »topove«. To verjetno tudi pomeni, da bi bilo mogoče podobne dileme in težave najti tudi v drugih, pretežno kmetijsko orientiranih državah.

. . .

Drugo raziskovalno vprašanje se je glasilo: »Ali je banovina kot notranje državna upravno-teritorialna enota lahko sama poskrbela tudi za zavarovanje vsaj pred nekaterimi nevarnostmi, katerim bi bila izpostavljena med oboroženim napadom sosednje države?«

Tako oblikovano raziskovalno vprašanje ima svoj izvor v zapisu Šmida (2003, 31, 32), po katerem je banovina, kot širša upravna enota državne uprave, imela določeno stopnjo samouprave, katero so ji zagotavljali lastno premoženje in lastni dohodki, ki pa so smeli biti uporabljeni le za banovinske namene. Kljub temu, da je upraviteljica te teritorialno-upravne enote, kraljevska banska uprava predstavljala le člen v enotirnem oz. enotnem sistemu strogo hierarhične lestvice državnih organov (Šmid 2003, 58), se je raziskovalo ali je lahko ta sama zaščitila lastno premoženje in vire dohodkov.

Kmalu se je izkazalo, da je z nastopom šestojanuarske diktature prišlo tudi do popolne podreditve novih upravno-teritorialnih enot, brez nekdanjih pristojnosti samoupravnih oblastnih skupščin na uredbodajno-zakonodajnem področju (predvsem na gospodarsko-socialnih in izobraževalno-kulturnih področjih), uzakonjenih z vidovdansko ustavo, 28. julija 1921. Tako je bila vrhovna upravna oblast z nastopom diktature popolnoma v domeni kralja in le njemu odgovornih ministrov. Ti so bili člani ministrskega in kronskega sveta. Manjše število ministrov je bilo glede na ciljne naloge združeno tudi v posebne odbore. Tako je npr. ministrski odbor, s predsednikom ministrskega sveta, ministrom vojske in mornarice ter dvema, s strani kralja, imenovanima ministroma, v soglasju z načelnikom glavnega generalštaba in državnobrambnega inšpektorja, deloval kot državnobrambni svet. Ta je bil nato pristojen izdajati mnenja o morebitni mobilizaciji vojske, financ, industrije, prometa, delovne sile in kmetijstva, medtem ko so bile dokončne odločitve o obrambnih zadevah zaupane predsedniku ministrskega sveta. Nadzor nad organiziranim nasiljem je bil tako popolnoma v rokah države.

Posamezni ministri so seveda načelovali različnim ministrstvom, združenim v pet glavnih resorjev: zunanji, sodni, finančni, vojaški in notranji. Ta ministrstva so nato na drugi stopnji državne uprave, katero so predstavljale banovine z upravami, določala naloge oz. izdajala navodila. Po teh navodilih so nato kraljevske banske uprave vodili s strani kralja postavljeni predstavniki kraljevske vlade v banovinah imenovani bani. Za vso odločanje in poslovanje je bil odgovoren ban, ki pa je delal po navodilih ministrstev. Takšna ureditev se je nato odslikavala tudi v pregledanih arhivskih dokumentih in zlasti v Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine. Vse v zgornjih poglavjih omenjene uredbe so bile namreč podpisane s strani enega od ministrov, banovina oz. ban je nato po uredbi le še izdal natančnejša navodila, ki so se dotikala te uredbe. Slednje torej popolnoma nič ne odstopa od oznake unitarno urejene države. Drugačne zaključke o večji avtonomnosti banske uprave, bi bilo mogoče narediti na osnovi nekaterih dopisov, na katerih je zgolj podpis bana ali kakšnega od pooblaščenih uradnikov kraljeve banske uprave, vendar se vedno najde podoben dokument, ki izpostavlja, da je napisano poslano na osnovi navodil ali pisanja enega od ministrstev. Zgolj eden takšnih izpostavljenih primerov so postopki vpoklicev in opozarjanje na prekrške, do katerih je prihajalo tekom teh postopkov.

Na drugi stopnji državne uprave se je Kraljevska banska uprava s svojim delom izkazala za vestnega izvrševalca kraljevih in ministrskih uredb, za podobno vestna pa bi bilo mogoče oceniti tudi banskim upravam podrejena sreska načelstva – vsaj posredno pregledana uprava radovljiškega sreza. Nekoliko drugačno sliko si je bilo mogoče ustvariti s pregledom delovanja občine Bled. Problema niso predstavljale neke redne naloge, kot je bilo spremljanje evidenc vojaških obveznikov in opreme ali zavzemanje stališč pri tekočih zadevah v obdobju miru. S stališča predpisanih uradnih uredb je bilo nekoliko bolj problematično ravnanje te občine po letu 1939. Glavna uredba, ki je predpisovala postopanje in ravnanje v primeru letalskih napadov in napadov z bojnimi strupi je bila Uredba o zaščiti pred zračnimi napadi z nadaljnjimi sledečimi navodili in še banovim povzetkom teh navodil. Od vseh predpisanih služb in gradenj za potrebe zaščite civilnega prebivalstva je občina Bled nato sodelovala le pri urjenju gasilskega društva, preko posoje lastnih zaščitnih mask. Razen slednjega, v občini ni bil ustanovljen krajevni odbor za zaščito pred napadi iz zraka, kemična, sanitetna ali tehnična služba, gradilo se ni niti zaklonišč, vprašljivo pa je ali so sploh zaključili nakup sirene za opozarjanje na napade iz zraka. Kljub omenjeni uredbi je bilo vse našteto opuščeno zaradi lastne sprejete ocene ogroženosti, kateri so nato sledili.

Tako je mogoče zaključiti, da banovina kot notranje državna upravno-teritorialna enota, podrejena organom na prvi stopnji državne uprave, ni mogla sama poskrbeti za zavarovanje pred nevarnostmi v primeru oboroženega napada. Delovati je morala namreč glede na podana navodila. Kot izgleda so si bolj svobodno in brez posledic uredbe razlagali v občini Bled. To svobodno razlaganje uredb sicer ni bilo tako svobodno, da bi samostojno formirali občinske oborožene formacije, kljub temu, da bi do oborožitve različnih organov, služb in podobnega lahko po Naredbi o oddajanju, posesti in nošenju vojaškodržavnega orožja in kontroliranju pravilnosti ter voditvi razvidnosti prišlo zaradi tehtnih razlogov, a šele po pozitivnem mnenju pristojnih sreskih oblasti, policijskih služb in na koncu samega bana. Ko pa je ta maja 1940 z okrožnico zapovedal oboroženo zaščito poštnih uradov, je zaradi sklicevanja na Zakon o občinah, v tem mogoče videti le odreditev zaščite za vitalne komunikacijske centre v Dravski banovini in državi, ne pa premoženja Dravske banovine.

. . .

Tretje raziskovalno vprašanje se je glasilo: »Ali je bila priprava civilnega prebivalstva in njegovo vključevanje v obrambne priprave oboroženih sil Kraljevine Jugoslavije del celovite ideje o obrambi z vsemi silami, torej tudi z aktivnim vključevanjem civilnega prebivalstva?«

Kot je bilo že zapisano je imelo to vprašanje izvor v konceptu totalne obrambe. Izkušnje totalizacije oboroženega spopada za civilno družbo so bile nedvomno znane še iz obdobja Velike vojne. Mednarodne in varnostne razmere, v katerih se je nato znašla Kraljevina Jugoslavija proti koncu

tridesetih let dvajsetega stoletja, pa so bile nato tako neugodne, da je to verjetno spodbudilo iskanje številčnejših sil, ki bi bile vključene v obrambo države oz. v nekakšno totalno obrambo. Po tem terminu naj bi bila to oblika obrambe države v primeru nesreč ali agresije v najširšem pomenu besede, s predvidenimi obveznostmi, dolžnostmi, nalogami in zadolžitvami za vsakega pripadnika družbe, pri čemer naj bi bilo s tem terminom tako pokrito celotno področje civilne in vojaške obrambe (Šuligoj 2011, 48).

Vojaška obramba naj bi se izvajala po sprejeti vojni doktrini. Ta je do prihoda nacistične Nemčije na meje Kraljevine Jugoslavije ponujala dokaj realistične odgovore na predvidene varnostne grožnje, kasneje pa je vedno bolj izgubljala stik z realnostjo. Zadnji vojni načrt, po katerem se je aprila 1941 pričakovalo nasprotnika, je bil t. i. »R-41«. Vir moštva za oborožene sile po nobenem od vojnih načrtov ni predstavljal posebnega vprašanja oz. točke, kar pomeni, da je bilo zagotovljeno z rednimi mobilizacijskimi postopki, vodenimi s strani vojaških oblasti in vojaških referentov na občinah. Ti so nato vodili vpoklice vojaških obveznikov in na takšen način izvajali potrebno popolnjevanje vojaških enot. Pred vojno so ti obvezniki občutili vojaške priprave zlasti preko pogostih vpoklicev.

Vendar so vojaški obvezniki predstavljali le za vojaško službo sposobne moške pripadnike družbe, stare med 20 in 40 let, v kolikor so predstavljali moštvo sil prvega ešalona, ali moške stare med 40 in 50 let, v kolikor so bili del drugega ešalona. Glede na to, da pa so bile nasprotne sile mnogo močnejše, je bil to nedvomno razlog, da se je v priprave na obrambo poskusilo vključiti tudi preostale pripadnike civilne družbe. S takšnimi ukrepi so v Kraljevini Jugoslaviji pričeli v letu 1939. Maja tega leta je bila izdana Uredba o zaščiti pred zračnimi napadi, decembra nato Uredba o državni mobilizaciji, junija 1940 pa je bila objavljena še Uredba o pomožni vojski državne obrambe. Izkazalo se je, da so bile to tri ključne uredbe (prva z dodatnimi navodili za posamezno področje dela), ki so v priprave, urjenje in organizacijo, ki bi opravljala svoje naloge zlasti po napadu nasprotnika, vključile skoraj ves preostali del civilnega prebivalstva. Zapisano drugače, v službe za zaščito otrok, v vojno gasilsko službo, v službo za odstranjevanje ruševin in v službo za obnavljanje porušenih objektov, v kemijsko službo ali zaščito, v sanitetno službo, v službo opazovanja in naznanjanja nevarnosti letalskega napada, v službe, ki bi se ukvarjale z maskiranjem, propagando, vodenjem dejavnosti, administracijo in s socialnim skrbstvom ter v bazen ljudi, ki je predstavljal delovno silo skupaj s sredstvi za opravljanje vitalnih del potrebnih za obrambo in obstoj države, so bili vključeni vsi moški od dopolnjenega 16. do dopolnjenega 70. leta in ženske od 17. do 50. leta starosti. Delo je bilo deljeno, tako da so bila težja fizična dela predvidena za moške, zlasti pa za vojaške obveznike pred odhodom v redne vojaške enote. Po teh zadolžitvah so brez zadolžitev ostale le osebe moškega spola mlajše od 16 let in starejše od 70 let, osebe ženskega spola mlajše od 17 let in starejše od 50 let, tiste z majhnimi oz. nepreskrbljenimi otroci, slabotne ženske, ter

vse osebe s psiho-fizičnimi omejitvami. Z vključitvijo vseh prej naštetih oseb so te dobile tudi dolžnosti in pravice vojaških obveznikov.

Na tej točki je mogoče odgovoriti na tretje raziskovalno vprašanje, in sicer, da je preko zgornjih uredb mogoče potrditi, da so bile vsemu prebivalstvu Kraljevine Jugoslavije določene obveznosti, dolžnosti, naloge in zadolžitve na področju zaščite in reševanja ter pri vitalnih delih potrebnih za obrambo in obstoj države. To neposredno kaže na to, da je v Kraljevini Jugoslaviji obstajala neka celovitejša ideja o obrambi z vsemi silami, ki je predvidevala tudi aktivno vključevanje civilnega prebivalstva, čeprav bi za potrditev tega bilo potrebno dodatno pregledati še zapisnike ministrskega sveta in dokumente ministrstva za vojsko in mornarico. Zadnje ministrstvo je v vseh treh primerih podalo ministrskemu svetu predlog za izdajo uredb (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940) in v kolikor je bil predlog podan iz strani tega ministrstva, je možno, da se je na tem ministrstvu poskušala izoblikovati neka celovitejša ideja obrambe v vsemi silami ob že sprejetih vojnih načrtih, vendar slednjega brez pregleda teh področij ni mogoče popolnoma potrditi.

6.2 Zaključek

6. aprila 1941 so sile Osi napadle Kraljevino Jugoslavijo. S tako zgodnjim napadom je bila država ujeta praktično na začetku obrambnih priprav oz. v prvi polovici petletke, namenjene obrambnim pripravam. Morda bi bilo mogoče zaključiti, da so bile v celotnem nacionalnovarnostnem sistemu države na oboroženi spopad še najbolje pripravljene ravno oborožene sile. Te so namreč v radovljiškem srezu in kot izgleda v celotni Dravski banovini, od septembra 1939 pa do konca avgusta 1940, vpoklicale vojaške obveznike kar šestkrat, prihajalo pa naj bi tudi do primerov, ko so bili posamezni vojaški obvezniki v enote z novejšimi oborožitvenimi sistemi klicani večkrat. Seveda ostaja odprto vprašanje, kolikšen delež vseh vojaških obveznikov je dejansko obnovil vojaško znanje, kajti razen datumov vpoklicev ni znano število dejansko vpoklicanih. Poleg tega se odpira vprašanje, zakaj za obdobje po avgustu 1940 ni več mogoče najti datumov vpoklicev. So morda do takrat osnovno vojaško znanje obnovili že vsi vojaški obvezniki, so se dokumenti z datumi izgubili ali pa je bil v uporabi kakšen drug ključ, po katerem se je npr. vpoklice na vojaške vaje pričelo izvajati v kakšnem drugem delu države, ali so jih ustavili zaradi političnih prilik? Ti odgovori ostajajo neodgovorjeni. Poznano je le, da so bile vse oborožene sile Kraljevine Jugoslavije, po kraljevem ukazu s 1. aprilom 1941 postavljene v stanje pripravljenosti in da do pričetka vojne vojaške enote niso bile dokončno mobilizirane oz. popolnjene z moštvom in živino.

Nekoliko slabše so bile zaključene gradnje za potrebe obrambe in zaščite. Prve oz. utrdbene objekte t. i. »Rupnikove linije« so na območju radovljiškega sreza in tega območja Gorenjske po prepovedi skiciranja, fotografiranje in risanja terena leta 1939 pričeli graditi po vsej verjetnosti šele leta 1940. Vsi objekti so bili ob prihodu sil Osi nedokončani in, v kolikor so nekateri že imeli nameščena protiplinska oklepna vrata, so imeli na drugi strani isti objekti npr. popolnoma nezaščitene line za zračnike. A kljub temu, so bila v slabem letu in pol vsa groba gradbena dela na objektih zaključena, manjkala je le še oprema, čas za dokončanje utrdbenih objektov pa je bil predviden še vse do leta 1944. Toliko časa je bilo tudi za pripravo zaščitnih objektov za potrebe civilnega prebivalstva, vendar pa so se na tem področju že pričela odstopanja med navodili in izvedbo. V primeru občine Bled je tako občina po več razgovorih o smotrnosti gradnje zaklonišč za primere napadov iz zraka, po lastni oceni (ne)ogroženosti, sklenila, da takšnih objektov ne bo gradila. Namesto tega so bili določeni predstavniki občine, ki so svetovali, kako naj posamezniki oz. gospodarji posestev preuredijo domove oz. določene prostore v njih, da bi lahko ti zdržali posledice letalskega napada.

V zgornjem primeru nekoliko čudi zlasti samovoljna odločitev občine Bled po neupoštevanju navodil osrednje vlade. Vendar je bila tukaj takšna odločitev podprta vsaj z razlago, da v občini ni strnjenega naselja, ki bi lahko na eni strani predstavljal cilj za letalske napade, na drugi strani pa naj bi raztresenost poselitve onemogočala prebivalcem, da bi pravočasno prišli do manjšega števila večjih zaklonišč oz. bi bilo potrebno zaradi tega graditi večje število zaklonišč bližje prebivalcem. Popolnoma brez razlage pa so na drugi strani ostale objave natančnejših navodil glede ustanovitve terenskih služb pasivne zaščite pred napadi iz zraka (organizacijo slednjih bi bilo mogoče danes še najlažje enačiti s službami organiziranimi v sistemu civilne zaščite), ki so sledile po maju 1939 objavljeni Uredbi o zaščiti pred zračnimi napadi, nobene pozornosti pa ni bilo namenjeno niti decembrski Uredbi o državni mobilizaciji in v letu 1940, junijski Uredbi o pomožni vojski državne obrambe, kljub temu, da so te uredbe v obrambne priprave in nato totalno obrambo vključile praktično vse civilno prebivalstvo, razen otrok, žensk z nepreskrbljenimi mladostniki, starostnike in osebe s psiho-fizičnimi omejitvami.

Te zadnje uredbe pa si zaslužijo še nekaj pozornosti. Če izpostavim letnice uvedbe, se vidi, da je vlada Kraljevine Jugoslavije pričela z iskanjem odgovorov na izzive, ki bi jih lahko prinesel oboroženi spopad, praktično tik pred izbruhom druge svetovne vojne v Evropi in svetu ter v prvem letu le-te. Od tega odstopajo le začetki utrdbenih del in nekateri ukrepi s področja zaščite pred napadi iz zraka iz sredine 30-ih let in prej. Da pa se je mogoče opredeliti do teh ukrepov vlade, je potrebno jugoslovanske ukrepe primerjati z ukrepi kakšne druge države. Zaradi dostopne literature sem za primerjavo izbral Veliko Britanijo. Ob tem naj opozorim, da ima ta država nekaj specifik, od katerih sta morda najpomembnejši geografski položaj in dejstvo, da je bila država ena od glavnih nasprotnic tabora sil Osi, kar pomeni, da

bi lahko druge države tudi povzemale njene sprejete ukrepe, ne sme pa se zanemariti tudi gospodarski položaj, stopnjo razvitosti industrije, zmogljivosti oboroženih sil, itd.

Women's Voluntary Service ali v prevodu ženska prostovoljna organizacija je bila v Veliki Britaniji vzpostavljena maja 1938, prvotno pa je bila zadolžena za izobraževanje pred nevarnostmi in zaščiti v primeru zračnih napadov, v nadaljevanju pa so njene članice prevzele zadolžitve skrbnic oz. oskrbo s hrano, pijačo in nastanitvami za preostale skupine civilnega osebja, vključenega v vojne napore, med katere lahko prištevamo profil ljudi primerljiv s t. i. pasivno obrambo na območju Kraljevine Jugoslavije, med drugim pa tudi za begunce, žrtve napadov in razseljene osebe (Ginn in drugi 2012, 12, 172–173). Leta 1938 je država tudi že pripravila načrte za masovno evakuacijo nosečnic, žensk z majhnimi otroci, starejših otrok in oseb s posebnimi potrebami, ki so se nato tudi izvedli z izbruhom vojne. Prve otroke so iz Londona evakuirali že 1. septembra 1939, po izbruhu vojne in tekom celotnega vojnega obdobja pa so iz močno ogroženih območij v manj ogrožena umaknili blizu štiri milijone ljudi (Ginn in drugi 2012, 12, 73). Tik pred izbruhom sovražnosti so obnovili tudi že med Veliko vojno poznano *Land Army*. Ker se je pričakovalo pomanjkanje moške delovne sile, zlasti na poljih, je ta organizacija, zdaj imenovana tudi *Women's Land Army*, pričela z rekrutiranjem že 18 ali 19 let starih mestnih deklet, brez izkušenj s poljskimi opravili, za pomoč pri le-teh (Ginn in drugi 2012, 56–57). Od naslednjih ukrepov naj izpostavim, 2. septembra sprejet *National Service Act*, ki je sploh omogočil vpoklic moških starih od 18 do 41 let (Velika Britanija je imela namreč profesionalno vojsko), 8. septembra je bilo nato ustanovljeno Ministrstvo za prehrano, istega meseca so pričeli z omejevanjem prodaje pogonskih goriv, oktobra 1939 so začeli z kampanjo *Dig for Victory* oz. začetek vzpostavljanja samopreskrbe s potrebnimi živili, januarja 1940 je sledilo omejevanje prodaje slanine, masla in sladkorja, katerim so se kmalu pridružila tudi druga živila in produkti (omejevanje prehrane je bilo dokončno ukinjeno leta 1954), maja 1940 pa je bila ustanovljena tudi *Home Guard*, vojaška formacija starejših letnikov oz. moških starih od 41 do 55 let, z nalogami primerljivimi z drugim ešalonom kraljeve jugoslovanske vojske, ob tem pa so predstavljali tudi pomoč pri reševanju in zaščiti, kot nekakšne enote civilne zaščite. Decembra 1941 je v državi sledilo sprejetje *National Service Act (No.2)*, s katerim je bil omogočen tudi vpoklic žensk (Ginn in drugi 2012, 12–13, 94–95, 109–110, 173, 182). Aprila 1942 je bila nato ustanovljena nova organizacija *Women's Timber Corps*, torej ženske gozdarke, in leta 1943 so bile na delo klicane že vse ženske stare med 18 in 40 let, razen žensk z otroci mlajšimi od 14 let in ženske že vključene v delo za potrebe vojne in kmečke žene, za katere se je predpostavljalo, da po svojih močeh že doprinašajo k vojnim naporom (Ginn in drugi 2012, 62–63, 66–67). Eno od pomembnejših del je bilo tudi delo v rudnikih. Ker zanj ni bilo mogoče pridobiti prostovoljcev, so bili decembra 1943 napoteni na te zadolžitve prvi naborniki. Do konca vojne je bilo v rudnikih kar 48.000 nabornikov oz. t. i. *Bevin Boys* (Ginn in drugi 2012, 13, 68–69).

V kolikor se po predstavitvi zgornjih ukrepov v Veliki Britaniji tem ob bok postavi tri temeljne uredbe Kraljevine Jugoslavije, je možno zapisati, da je bila prva Uredba o zaščiti pred zračnimi napadi, iz maja 1939, izdana že pred izbruhom druge svetovne vojne. Glede področja, katerega naj bi po uredbi pokrivali krajevni odbori za zaščito pred napadi iz zraka, bi bilo mogoče slednje enačiti delno kar z *Women's Voluntary Service*, ki pa je bila v Veliki Britaniji vzpostavljena leto poprej. Kljub temu, da sta bili obe organizaciji vzpostavljeni dobro leto pred vstopom obeh držav v vojno, pa je potrebno poudariti, da so bili določeni ukrepi s področja zaščite pred napadi iz zraka v Kraljevini Jugoslaviji izvajani že sredi tridesetih let dvajsetega stoletja. Določeno daljnovidnost je mogoče političnemu vrhu Kraljevine Jugoslavije pripisati tudi pri preostalih dveh uredbah. Kljub zadovoljivemu prostovoljnemu vstopu britanskih žensk v raznovrstne delovne organizacije, so bile te obvezni mobilizaciji podvržene šele na prelomu iz leta 1941 v 1942. V Kraljevini Jugoslaviji so bile temu delu populacije predpisane določene zadolžitve že v navodilih, ki so podrobneje opredeljevali Uredbo o zaščiti pred zračnimi napadi, praktično skoraj popolna mobilizacija družbe pa je bila predvidena s preostalima dvema uredbama, od katerih je bila zadnja Uredba o pomožni vojski državne obrambe izdana slabo leto dni pred izbruhom vojne v Kraljevini Jugoslaviji. Vendar kljub tej daljnovidnosti Kraljevine Jugoslavije, sta med državama obstajali dve pomembni razliki. Eno je, da so v Veliki Britaniji sprejete uredbe tudi udejanjili v praksi, medtem ko pa so v Kraljevini Jugoslaviji ostale, vsaj v pregledani občini, le na papirju oz. je občina ukrepe samovoljno prikrojila. Drugi pomemben faktor so bile geografske danosti. Peter Ginn tako zapiše: »Had Britain not been an island, then our ability to prepare for war would have been grossly reduced« (Ginn in drugi 2012, 183). Zapisano drugače, bi to pomenilo, da je Rokavski preliv Veliki Britaniji pridobil potreben čas za priprave, medtem ko Kraljevina Jugoslavija časa ni mogla pridobivati na tak način in je verjetno tudi zato morala nujno potrebne ukrepe sprejeti že prej.

Glede na naloge zgornjih treh uredb se je te v tekstu večkrat enačilo z nalogami civilne zaščite oz. služb zaščite in reševanja, vzporedno pa se jih je povezovalo tudi s teorijami o t. i. totalni obrambi, ki se je močno razvila v povojni Jugoslaviji. Zadnjemu je mogoče najti nasprotovanje v različnih pisanjih in teorijah, če pa se izpostavi le Miljanića (1986, 238), naj bi se takšen koncept oblikoval in razvil med narodnoosvobodilno vojno, zato naj bi bil povojni koncept totalne obrambe oz. doktrina Splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite »nič drugega kot dosledna in odločna uporaba teh velikih izkušenj iz narodnoosvobodilne vojne v naših okoliščinah« (Miljanić 1986, 238). Ker se v primeru izvajanja totalne obrambe ne sme pozabiti na področje civilne obrambe, je mogoče v nadaljevanju izpostaviti stališče Javrovića, v katerem pa zaščito pred vojnim uničenjem potisne že dokaj v ozadje ter razumevanje sistema zaščite in reševanja približa današnjim predstavam, kljub temu, da glavne izkušnje, ki so botrovale razvoju, vidi podobno kot Miljanić (Javrović 1992, 25). Vendar je ne, glede na to je v Javrovićevih (1992, 27–28) nalogah in zadolžitvah civilne zaščite mogoče najti naloge, ki so bile npr. v

Uredbi o zaščiti pred zračnimi napadi ali Uredbi o državni mobilizaciji pripisane krajevnim odborom za zaščito pred zračnimi napadi, njihovim pododborom ter takrat podrejenim novim in obstoječim službam (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č; Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939). Spisek nalog je pravzaprav v obeh primerih bolj ali manj enak celo spisku nalog v sodobnih doktrinarnih dokumentih civilne zaščite (Uredba o organiziranju, opremljanju in usposabljanju sil za zaščito, reševanje in pomoč).

Vsaj na osnovi teh podobnosti, podrobne predstavitve v glavnem delu teksta in študiji primera izpostavljene občine, je mogoče zaključiti, da je možno temelje sodobne organizacije civilne zaščite na jugoslovanskem ozemlju iskati že v tridesetih letih dvajsetega stoletja, ko se je Kraljevina Jugoslavija pričela pripravljati na oboroženi spopad svetovnih razsežnosti. Razloge za takšne rešitve je takrat sicer narekoval strah pred posledicami letalskih napadov, zaradi česar je bilo takšno tudi ime strukture, v katero so bili preko predvidenih obveznosti, dolžnosti, nalog in zadolžitev vključeni praktično vsi pripadniki družbe. Posledično so se izoblikovali civilno-vojaški odnosi, z zaznavanjem zunanje krize oz. grožnje državi in preko predstavljenih rešitev za spoprijemanje s to krizo, so se izoblikovala pričakovanja, katera pa končno, s strani nacionalno-varnostnega sistema, zlasti pa s strani oboroženih sil, niso bila izpolnjena. Funkcionalnemu imperativu je nato zadostilo narodnoosvobodilno gibanje, ki si je s svojimi organi, službami in inštitucijami pridobilo dovolj legitimnosti, da je lahko z delom nadaljevalo v povojni ureditvi, čeprav se je izkazalo, da obstaja verjetnost, da na temeljih starega in neuspešnega, s tem pa pozabljenega ali tudi odrinjenega poskusa organiziranja totalne obrambe v Kraljevini Jugoslaviji. Te domneve bi bilo potrebno preveriti še v osrednjih arhivih nekdanje skupne države.

7 LITERATURA

1. planinski bataljon, Bohinjska Bela. 1936. *Območje garnizijskega strelišča,* (26. maj, Št. 959). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

2. planinski bataljon, Bohinjska Bela. 1940. *Nabava živinske hrane in drv,* (22. maj, Št. 4066). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Prošnja o ponovitvi razglasa,* (3. junij, Št. 4271). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nabava živinske hrane,* (22. julij, Št. 7053). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nabava živinske hrane,* (16. avgust, Št. 8514). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nabava živinske hrane,* (28. avgust, Št. 9101). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Predsedniku občine Bled,* (9. oktober, Št. 11361). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

2. planinski bataljon, Bohinjska Bela, Komisija za nakup krme. 1940. *Nabava živinske hrane,* (8. december, Št. 34). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

37. pehotni polk, tehnična četa. 1940. *Potrdilo,* (8. avgust, Št. 378). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

606. protiavionski mitralješki vod. 1940. *Potrdilo,* (8. julij, Br. 198). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

1936. *Seznam mladeničev leta 1916 in voj. obveznikov, ki imajo priti na regrutovanje oz. pregled v Radovljico ki bo dne 1. IX 1936.* SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

1939. *Spisek mladeničev rojenih leta 1919 in ostalih, kateri se imajo pregledati na vojaški komisiji dne 29. julija 1939 v Radovljici.* SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Ambrožič, Bogdan. 2015. Intervju na temo reje konj pred drugo svetovno vojno in o odnosu lastnikov konj do vojaških oblasti. Ljubno, 28. april.

Aralica, Tomislav in Višeslav Aralica. 2006. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća. Knj. 2, Razdoblje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije 1918–1941.* Zagreb: Znanje.

Arhiv Vojnoistorijskog instituta (A VII): Fond BJV (P-17).

Avsenek, Andrej. 2015. Intervju na temo lokacije gozdarskega območja Martinček, poteka izvleka velikih količin lesa in dela v gozdu. Bled, 25. avgust.

Banka Slovenije. 2006. *Zgodovina deviznih tečajev 1945–1998.* Dostopno prek: http://www.bsi.si/ financni-podatki-r.asp?MapaId=144 (21. januar 2008).

Banova navodila za dela in ponašanje prebivalstva radi zaščite pred letalskimi napadi. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 46/1940 (8. junij 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Banovinska kmetijska šola v Poljčah. 1940. *Občini Bled,* (17. maj, Št. 457/1-1939). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

b.d. *Na vežbi: Škofja Loka, Bitnje – vozarski bataljon.* SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 74 *Vojaške zadeve* – 1928–1945.

Bitenc, Janez. 2014. *Pričevalci,* 12. avgust. Dostopno prek: http://4d.rtvslo.si/ arhiv/pricevalci/174290485 (29. avgust 2015).

Bjelajac, Mile S. 1994. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – Jugoslavije: 1922–1935.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

--- 2004. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Božič, Cvetko. 1940. Gozd v službi državne obrambe. V *Gozdarski vestnik: mesečni strokovni list za gozdarstvo, lesno industrijo in lesno trgovino*, 1940, ur. Stanko Sotošek, 145–147. Maribor: Konzorcij Gozdarskega vestnika. Dostopno prek: http://zgds.si/wp-content/uploads/2013/02/gv1940_find_com_ Part2.pdf (9. november 2015).

Brajer, Jernej. 2015. Intervju na temo oznak nabojev kraljeve jugoslovanska vojske, najdenih med čiščenjem utrdbenega objekta MT/6 na Obli gorici v Radovljici. Strahovica, 12.junij.

Bridel, Bernard. 2003. *Ethiopia 1935-36: mustard gas and attacks on the Red Cross.* International Committee of the Red Cross, Resource centre. Dostopno prek: https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/5ruhgm.htm (5. april 2015).

Bruneau, Thomas C. 2005. Civil-Military Relations in Latin America: The Hedgehog and the Fox Revisited. *Revista Fuerzas Armadas y Sociedad* 19 (1): 111–131. Dostopno prek: http://www.iidh.ed.cr/comunidades/seguridad/docs/seg_docfuerzas/civil-ilitary%20relations%20in%20latin%20america.pdf (1. december 2015).

Budkovič, Alojz. 2015. Intervju na temo lokacije gozdarskega območja Martinček, poteka izvleka velikih količin lesa in dela v gozdu. Bled, 25. avgust.

Cottey, Andrew, Timothy Edmunds in Anthony Forster. 2002. The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations. *Armed Forces&Society* 29 (1): 31–56.

Čepič, Zdenko, Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer, Primož Hainz, Marko Ivanič, Janko Jeri, Milica Kacin-Wohinz, Vasilij Melik, Metod Mikuž, Dušan Nećak, Peter Petru, Jože Šorn, Jera Vodušek, Božidar Zakrajšek in Tone Zorn. 1979. *Zgodovina Slovencev.* Ljubljana: Cankarjeva založba.

Davčna uprava v Radovljici. 1938. *Poziv za vložitev prijav za znižanje, odnosno zvišanje stopnje doprinosa k fondu narodne obrambe,* (20. junij, Št. 4696/39). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Der politische Kommissar in Radmannsdorf. 1941. *Forderungen an das ehemalige jugoslavische Heer*, (24. maj, Zl. 043/35). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 74 *Vojaške zadeve* – 1928–1945.

Dolenc, Jože. 2006. Vpisna knjiga nekdanje Krekove koče na Ratitovcu pripoveduje. V *Železne niti 3: Zbornik Selške doline,* 2006, ur. Primož Pegam, 209–219. Železniki: Muzejsko društvo Železniki. Dostopno prek: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-6ZGPNAMP/?query=%27keywords%3d%C5%BDelezne+niti+2006%27&pageSize=25 (17. marec 2016).

Dovolitev proizvodnje in prodaje civilnih mask Nebojša N M 1. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1940 (4. maj 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Dravsko intendantsko skladišče, pisarna uprave. 1937. *Razglas o prenehanju nakupovanja živinske hrane in slame,* (12. oktober, Št. 6046). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Edmonds, Martin. 1988. *Armed Services and Society.* Leicester: Leicester University Press.

Ferenc, Mitja. 2005. *Prikrito in očem zakrito: prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne.* Celje: Muzej novejše zgodovine.

Finančni zakon za leto 1936./37. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 35/1936 (29. april 1936). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:197 (2. januar 2016).

Finančni zakon za leto 1937./38. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 31/1937 (17. april 1937). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:199 (2. januar 2016).

Finančni zakon za leto 1938./39. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1938 (4. maj 1938). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:202 (2. januar 2016).

Finančni zakon za leto 1939./40. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 34/1939 (29. april 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Garb, Maja. 1996. *Vojska in civilna oblast: politizacija vojske.* Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Gažević, Nikola, ur. 1971. *Vojna enciklopedija.* Knjiga 2: Brdo–Foa. 2. izdaja. Beograd: Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije.

--- 1972. *Vojna enciklopedija.* Knjiga 4: Jakac-Lafet. 2. izdaja. Beograd: Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije.

--- 1973. *Vojna enciklopedija.* Knjiga 6: Nauloh-Podvodni. 2. izdaja. Beograd: Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije.

Geodetska uprava Republike Slovenije. 1998. *Državna topografska karta Republike Slovenije 1:25000 - Radovljica 070 012-1-4.* 1. izdaja. Ljubljana: Republika Slovenija, Ministrstvo za okolje in prostor, Geodetska uprava Republike Slovenije.

GIS Občina Radovljica. Dostopno prek: http://gis.iobcina.si/gisapp/ default.aspx?a=radovljica (15. februar 2015).

Godia. 1925. Planinske operacije. *Ratnik – mesečni vojni list*, mart.

Gorenjci.si. Slavec, Josip. Dostopno prek: http://www.gorenjci.si/osebe/slavec-josip/827/ (30. julij 2015).

Grip, Lina in John Hart. 2009. The use of chemical weapons in the 1935–36 Italo-Ethiopian War. SIPRI Arms Control and Non-proliferation Programmme. Dostopno prek: http://www.sipri.org/research/disarmament/chemical/publications/ethiopiapaper (5. april 2015).

Gros, Lilijana. 2010. *Konjereja.* Ljubljana: Biotehniški izobraževalni center. Dostopno prek: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/ss/Gradiva_ESS/Biotehniska_podrocja__sole_za_zivljenje_in_razvoj/BT_PODROCJA_86VETERINARSTVO_Konjereja_Gros.pdf (2. maj 2015).

Grošelj, Matevž. 2015. E-pošta na temo izoblikovanja definicije stalne utrdbene črte Kraljevine Jugoslavije. Radovljica/Vrhnika, 11.–22. december.

Ginn, Peter, Ruth Goodman in Alex Langlands. 2012. *Wartime Farm.* Great Britain: Mitchell Beazley.

Habrnál, Miloš, Ladislav Čermák, Oldřich Gregar, Zvezdan Marković in Aleš Zelenko. 2005. *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbe iz obdobja 1926-1941.* Dvůr Králové nad Labem: J. Škoda – Fortprint.

Hartman, Janez. 2005a. Polnjenje na zadnjem koncu. *Revija obramba*, 9: 62–64.

--- 2005b. Manliherica: Puška prve slovenske vojske. *Revija obramba*, 10: 64–66.

--- 2005c. Dolgotrajno obdobje mavzeric. *Revija obramba*, 11: 62–64.

Himmelreich, Bojan. 2001. *Namesto žemlje črni kruh: Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn.* Celje: Zgodovinski arhiv Celje.

Huntington, Samuel P. 2003. *The Soldier and the State – The Theory and the Politics of Civil-Military Relations.* ZDA: The Belknap Press of Harvard University Press.

Izveštaj nemačkog poverenika od 21. avgusta 1939. o spoljno-političkom položaju Kraljevine Jugoslavije. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 296–299. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Izveštaj nemačkog poverenika od novembra 1939. o stanju u nekim jedinicama jugoslovenske vojske i o nekim političkim i privrednim problemima u Jugoslaviji. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 477–480. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Izveštaj nemačkog poverenika u Jugoslaviji od 13. oktobra 1939. o uticaju poslednjih zbivanja u Europi na držanje jugoslovenskih zvaničnih krugova i javnosti. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 396–399. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Jakop, Nataša, Marjeta Humar in Milena Sevšek Potočnik. 2006–2010. *Razlagalni vojaški slovar.* Znanje za varnost in mir 2006–2010. Ljubljana: ZRC SAZU in FDV.

Jankovič Potočnik, Aleksander. 2004. *Rupnikova linija in Alpski zid: utrjevanje Rapalske meje med letoma 1932 in 1941.* Vrhnika: Galerija 2.

--- 2009. *Rupnikova linija: odkrivanje utrdb ob rapalski meji, s prilogo Vladimir Tonić - Načrti utrdb Alpskega zidu.* Logatec: Ad Pirum, zavod za intelektualne dejavnosti.

Javna borza dela v Ljubljani. 1939. *Ukinitev podpor družinam vojaških obveznikov na orožnih vajah po Javnih borzah dela,* (27. oktober, Opr. Št. 1480/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Javornik, Marjan, ur. 1988. Enciklopedija Slovenije. Knjiga 2: Ce-Ed. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Javorović, Božidar. 1992. *Suvremeni sustavi civilne odbrane: pregledna studija.* Zagreb: Otvoreno sveučilišče.

Jelušič, Ljubica. 1997. *Legitimnost sodobnega vojaštva.* Zbirka Teorija in praksa. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko. 1939. Kredit 745 milijonov za rezerve živil, 265 (14. november): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-SBYN3B80 (7. julij 2015).

--- 1940. Gospodarstvo: Proti kopičenju blaga pri potrošnikih, 239 (12. oktober): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-HNMKZ7I6 (3. julij 2015).

--- 1941. Številka 83 (8. april). Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-LQ9VLE30 (23. avgust 2015).

Kapus, Mitja. 2015. E-pošta na temo lokacij poteka t. i. »Rupnikove linije« na območju Kamne gorice. Radovljica/Kamna gorica, 30. marec.

Kaufmann, John E. in Robert M. Jurga 2002. *Fortress Europe: European Fortifications of World War II.* Cambridge: Da Capo Press, Perseus Books Group.

Kavar, Janez, Matija Perko, Elemir Zrim. 2008. *Vrh Ljubelja smo v šanc'h stal'.* Bohinjska Bela: Združenje vojaških gornikov Slovenije.

Klanjšček, Zdravko. 1982. *Oris narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem: 1941–1945.* Ljubljana: Partizanska knjiga.

Kmet Franc iz Rečice, občina Bled. 1940. *Prošnja za vrnitev kobile iz vežbe,* (8. oktober). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kmetijstvo, Razni spisi 1930–1940. SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 22.

Komanda ljubljanskega vojnega okrožja. 1936. *Sedla, oprema in pribor obveznikov konjenikov,* (29. september, Št. 16877). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Komanda mesta Bohinjska Bela. 1938. *Izvedba streljanja – prošnja za objavo obvestila,* (13. maj, Št. 250). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Oglasa za preskrbo mesa za moštvo 2. planinskega bataljona v Bohinjski Beli,* (9. december, Št. 460). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Korošec, Tomo, Stanko Petelin, Stane Suhadolnik, Polde Štukelj in Jože Švigelj. 1977. *Vojaški slovar.* Ljubljana: Partizanska knjiga.

Kos, Peter. 1977. *Slovenska partizanska plačilna sredstva.* Ljubljana: Narodna banka Slovenije.

Kosec, Renata. 2010. *Promocija vojaškega poklica na lokalni ravni.* Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kotnik-Dvojmoč, Igor. 1994. *Primerjalna analiza naborniškega in poklicnega dopolnjevanja oboroženih sil z vojaki v Evropi in Severni Ameriki.* Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 1998. Nekateri vidiki preoblikovanja Slovenske vojske V *Perspektive sodobne varnosti: iz obramboslovnih raziskav II*, ur. Anton Grizold, Zbirka Teorija in praksa. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Kovačić, Ivan. 2011. Kraljevine Jugoslavija i Italija - pripreme za rat na riječkom području. *Croinfo.net Portal*, 24. junij. Dostopno prek: http://www.croinfo.net/ ekspedicije-i-istraivanja-regije/6439-kraljevine-jugoslavija-i-italija-pripreme-za-rat-na-rijekom-podruju (24. avgust 2015).

Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. 1937. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ details/URN:NBN:SI:doc-IHXHRWQE (5. julij 2015).

Kraljevina Jugoslavija, Ministrstvo za notranje zadeve, odsek računovodstva. 1940. *Povelje,* (15. junij, R. Br. 3951). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevina Jugoslavija, Ministrstvo za poljedelstvo, Direkcija za preučevanje in organizacijo poljedelstva v ciljem zagotavljanja prehrane. 1940. *Povelje,* (11. november, D. Br. 7139/III). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Ministrstvo šuma i rudnika, Generalna direkcija šuma. 1929. *Povelje,* (29. maj, Pov. Št. 444). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Ministrstvo vojske in mornarice Kraljevine Jugoslavije, Generalštabni oddelek, Operativni odsek. 1940. *Povelje,* (10. julij, Str. Pov. Dj. Br. 1495). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Vojni geografski inštitut. 1929. *Lancovo,* (11. avgust, Št. 103). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine. 1940. *Obdelava poljedelskih posestev vpoklicanih vojnih obveznikov,* (21. maj, S. Št. 97/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Plemenska živina-oprostitev,* (10. september, S. Št. 123/8). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Kmetijski oddelek. 1936. *Vpis redne številke vojnega spiska na živinskih potnih listih – predpisan za živali, za katere velja vojni popis,* (19. junij, III./5 Št. 4405/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 22 Kmetijstvo, razni spisi 1930–1940.

--- 1936. *Vpis redne številke vojnega spiska na živinskih potnih listih,* (5. december, III. Št. 4405/4). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 22 Kmetijstvo, razni spisi 1930–1940.

--- 1939. *Izgradnja naprav na domača pogonska goriva,* (21. marec, III./7 Št. 859/31). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 22 Kmetijstvo – razni spisi 1930–1940.

--- 1939. *Brezplačno zdravljenje bolnih konj z vojaških vaj,* (9. november, III./5 Št. 2.137/5). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Mobilizacijski odsek. 1940. *Oprostitev živine in prenosnih sredstev za vojne potrebe,* (20. marec, Mob. Št. 377/4). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Popis živine in prenosnih sredstev,* (27. april, Mob. Št. 377/79). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Odredba,* (17. maj, Mob. Št. 640/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Pozivanje obveznikov na vežbe,* (13. julij, Mob. Št. 729/3). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nemški državljani, izvajanje rekvizicij,* (14. avgust, Mob. Št. 1396/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nemški državljani, izvajanje rekvizicij; poslovanje na zaprosila vojaških oblastev,* (23. september, Mob. Št. 1396/3). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje. 1935. *Podpora družinam siromašnih vojaških obveznikov; interpretacija čl. 362 zakona o ustroju vojske in mornarice,* (28. oktober, VI. Št. 26095/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nakazovanje podpor vojnim vpoklicancem,* (29. julij, VI. Št. 20.310/69). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Splošni ali obči oddelek. 1939. *Službeni prejemki državnih in samoupravnih uslužbencev med vojaško vajo,* (21. november, I. Št. 11722/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Tehnični oddelek. 1939. *Naprava minskih kamric na novih mostovih – razpisa ministrstva za gradnje Pov.br.891,* (30. september, V. Št. 519/8). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek. 1931. *Topografska in triangulacijska dela vojnega geografskega inštituta,* (29. maj, II. Št. 12852/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1934. *Saopštavanje vojnog rasporeda vojnim obveznicima koji žive u Beogradu,* (12. julij, II. Št. 15785/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1935. *Nerodnosti pri regrutovanju,* (17. januar, II. DZ Št. 3170/1-34). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1935. *Izvrševanje zakona o nastanjevanju vojske in mornarice,* (1. maj, Pov. II. DZ. Št. 1533/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1935. *Izvrševanje triangulacijskih in topografskih del v letu 1935, navodila,* (13. maj, II/2. Št. 150/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1936. *Izvrševanje triangulacijskih in topografskih del v letu 1936,* (2. maj, II/2. Št. 1951/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1937. *Pregled živine in prenosnih sredstev,* (24. avgust, II./2 Št. 3539/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1937. *Izdajanje potrdil vojaškim obveznikom z neresničnimi podatki,* (29. november, II. Št. 31046/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1938. *Vojni obvezniki, potovanje po državi in v tujino,* (9. julij, II. Št. 20885/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Informacije občin pri inspekciji državne obrambe,* (3. april, II./2 Št. 2456/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Vpoklic v vojno službo – poslovanje sreskih in občinskih uradov,* (26. april, II./2 Št. 3483/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Podpiranje rodbin vpoklicanih vojnih obveznikov,* (11. maj, II. Št. 16962/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Občina Metlika mesto, plače na orožne vaje vpoklicanih občinskih pomožnih uslužbencev,* (9. oktober, II./2 Št. 31065/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Sprejem nazaj v službo oseb, ki so bile poklicane na orožne vaje,* (14. oktober, II./2 Št. 4049/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Orožne vaje, pravice vpoklicanih delavcev in nameščencev,* (14. oktober, II./2 Št. 7847/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Vpoklici vojaških obveznikov na orožne vaje; protidržavna propaganda,* (16. oktober, II./2 Št. 7934/3). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Nedostatki pri vpoklicu obveznikov in vprežne živine na orožne vaje,* (28. november, II./2 Št. 7566/45). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Postopanje pri pozivanju vojnih obveznikov na vojaške vežbe,* (11. marec, II./2 Št. 2345/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Prepoved točenja alkoholnih pijač za časa vpoklicev vojaških obveznikov na orožne vaje,* (15. marec, II./2 Št. 2557/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Prepoved točenja alkoholnih pijač vojaškim obveznikom za časa vpoklicev na orožne vaje,* (12. maj, II./2 Št. 2557/32). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *N A R E D B A bana dravske banovine o prepovedi točenja alkoholnih pijač vojaškim obveznikom za čas vpoklicev na orožne vaje,* (21. maj, II./2 Št. 2557/32a). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Izvrševanje zaprosil vojaških oblastev,* (25. maj, II./2 Št. 2345/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Prepoved točenja alkoholnih pijač vojaškim obveznikom za časa vpoklica na orožne vaje za 26. junij 1940,* (21. junij, II./2 Št. 2557/33). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Prepoved obiskovanja vojakov posadnih trup,* (16. julij, II. Št. 6637/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Prijavljanje civilnih oseb zaposlenih pri utrjevalnih delih,* (18. julij, II./2 Št. 2027/4). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Prepoved točenja alkoholnih pijač vojaškim obveznikom za časa vpoklica na orožne vaje za 11. avgusta 1940,* (8. avgust, II./2 Št. 2557/38). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Kranjc, Marijan F. 2007. *Kako je dravska divizija vojske Kraljevine Jugoslavije organizirala obrambo in 1941. leta branila Prlekijo.* Dostopno prek: http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/clanki-c58.html (26. oktober 2015).

Kukovič, Darja. 2011. *Civilno-vojaški odnosi v jugoslovanski družbi med letoma 1945 in 1991: dan JLA, 22. december (povzeto po časniku Delo).* Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta in Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/kukovic-darja.pdf (26. oktober 2015).

Mariborski večernik »Jutra«. 1941. Navodila pri izdajanju kart za moko, kruh in testenine, 21 (27. januar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN: SI:DOC-7QTSEFBT (3. julij 2015).

--- 1941. Številka 78a (6. april). Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN: SI:DOC-9KLG2AKG (23. avgust 2015).

Marković, Zvezdan. 1995. *Vojska Kraljevine Jugoslavije in utrjevanje zahodne meje na Slovenskem: 1937-1941.* Diplomska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

--- 2007. *Jugoslovanska ljudska armada: (1945–1991).* Ljubljana: Defensor.

--- 2008. Vojni načrti vojske Kraljevine Jugoslavije v drugi polovici 30. let 20. stoletja = The Kingdom of Yugoslavia's military war plans in late 1930's. *Vojaška zgodovina*, 1(14): 7–23.

Marušič, Jakob. 2006. Puška mosin nagant: Nosili so jo tudi naši stari očetje. *Revija obramba*, 2: 61–63.

Mesar. 2015. Intervju na temo vzreje in klanja goveda. Kobarid: Market Planika, 14. julij.

Militärgeographischen Institut. 1938. *Spezielkarte 1:75.000 – Blatt Nr. 5452 Radmannsdorf (Radovljica)*. Wien.

Militärgeographischen Institut, Hauptvermessungsabteilung XIV. 1943. *Spezialkarte der Alpen- u. Donau-Reichsgaue 1:75.000 – Blatt Nr. 5452 Radmannsdorf.* Wien.

Miljanić, Dušan. 1986. *Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita SFRJ I: učbenik za študente višjih šol in fakultet.* 4. izdaja. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Naredba bana Dravske banovine o ohranitvi javnega miru in reda posebno radi varovanja popolne nevtralnosti. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 79/1939 (4. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Naredba bana Dravske banovine proti zlorabi vojaškega državnega orožja in streliva. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 78/1936 (26. september 1936). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:197 (2. januar 2016).

Naredba glede zadržanja prebivalstva ob vežbah za obrambo zoper napade iz zraka. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1935 (16. oktober 1935). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:195 (2. januar 2016).

Naredba ministra za vojsko in mornarico o pomožni vojski državne obrambe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 67/1940 (21. avgust 1940). Dostopno prek: http://sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (17. junij 2015).

Naredba ministra za vojsko in mornarico za vso vojaško kopensko, zrakoplovno in pomorsko silo. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 43/1940 (29. maj 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Naredba o oddajanju, posesti in nošenju vojaškodržavnega orožja in kontroliranju pravilnosti ter voditvi razvidnosti. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 103/1935 (25. december 1935). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:195 (2. januar 2016).

Naredba o prepovedi nabiranja prostovoljcev. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 74/1939 (16. september 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Naredba o ureditvi vojaške obveznosti v inozemstvu. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1941 (5. februar 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Naređenje ministra vojske i mornarice od 5. juna 1940. komandantu 4. armijske oblasti za formiranje ratnih posadnih jedinica. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 687–693. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Navodila za izvrševanje uredbe o podpori rodbinam oseb, poklicanih v vojaško službo. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1939a (18. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

--- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 94/1940 (23. november 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Navodilo za izvrševanje uredbe o zaščiti pred zračnimi napadi. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1939a (10. maj 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Navodilo o izplačevanju nagrade honorarnih uslužbencev in dnevničarjev ministrstva za oskrbo in prehrano, poklicanih na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 25/1941 (26. marec 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Navodilo o izplačevanju nagrade honorarnim uslužbencem ministrstva za pravosodje, poklicanim na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 31/1940 (17. april 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Navodilo o izplačevanju nagrade kmetijskim honorarnim uslužbencem in dnevničarjem, vpoklicanim na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 22/1941 (15. marec 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Navodilo o izplačilu nagrade gozdarskim honorarnim uslužbencem in dnevničarjem, poklicanim na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 16/1940 (24. februar 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Navodilo o izplačilu nagrade gozdarskim honorarnim uslužbencem in dnevničarjem v resoru ministrstva za gozdove in rudnike, poklicanim na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 20/1940 (9. marec 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Navodilo o izplačilu nagrade honorarnih uslužbencev in dnevničarjev Poštne hranilnice, poklicanim na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1940 (7. februar 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Navodilo o izplačilu nagrade honorarnih uslužbencev in dnevničarjev, vpoklicanih na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 3/1940 (10. januar 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Navodilo za izplačevanje nagrad honorarnim uslužbencem in dnevničarjem v resoru ministrstva za telesno vzgojo, poklicanim na vojaške vaje. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 43/1940 (29. maj 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Navodilo za odkupovanje živali, vozil, jezdne, vprežne in tovorne opreme za potrebe aktiviranih edinic vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 98/1939 (9. december 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Nećak, Dušan in Božo Repe. 2003. *Oris sodobne obče in slovenske zgodovine: učbenik za študente 4. letnika.* Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

Nećak, Dušan, ur. 2004. *Meje v jugovzhodni Evropi: kultura in politika od XVIII. do XXI. stoletja.* Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

Občina Bled, srez radovljiški. 1936. *Prošnja za posredovanje cen prehrambnih artiklov,* (25. junij, Št. 2112). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Poziv,* (6. maj, Št. 1537/39). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 59 Gradbene zadeve – razno.

--- 1939. *Poziv,* (23. junij, Št. 2182/39). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 59 Gradbene zadeve – razno.

--- 1939. *Prošnja za razrešitev vojaške službe,* (9. oktober, Št. 3394). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Dopis poveljnika 1. planinske baterije zaradi neprilik z živino,* (4. december, Št. 4006). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Potrditev prijema oglasov in obljuba o razglasitvi,* (24. maj, Št. 1706/40). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1941. *Poziv,* (12. marec, Zatv. Dar. 157/180 – 1926). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 74 *Vojaške zadeve* – 1928–1945.

Občina Radovljica, Uprava. 1937. *Odvzem mobilizacijskega materiala občinam,* (9. junij, Str. Pov. Št. 6). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Občina Ribno, srez radovljiški. 1939. *Povelje,* (14. november, Št. 265). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Občinski odbor občine Bled. 1935–1941. Zapisniki sej. SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1935. Zapisnik seje, (18. junij). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1936. Zapisnik seje, (8. februar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1936. Zapisnik seje, (7. april). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1936. Zapisnik seje, (16. oktober). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1937. Zapisnik seje, (5. februar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1937. *Zapisnik seje,* (9. april). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1937. Zapisnik seje, (24. maj). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1937. Zapisnik seje, (26. november). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1938. Zapisnik seje, (9. junij). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1939. Zapisnik seje, (13. november). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (24. januar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (3. april). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (18. julij). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (4. oktober). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (19. december). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

--- 1941. Zapisnik seje, (21. februar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 12 Zapisniki občinskih sej 1923–1941.

Občni pravilnik o voznih in prevoznih ugodnostih. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 69/1936 (26. avgust 1936). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:197 (2. januar 2016).

Oberkommando des Herres. 1942. *Denkschrift über die jugoslavische Landesbefestigung.* Berlin: Reichsdruderei.

Oberkommando des Herres in Barbara Triler, prev. 1942. *Denkschrift über die jugoslavische Landesbefestigung = Zbornik o jugoslovanski državni obrambi.* Gorenja vas – Poljane: prevod dela za interno uporabo.

Odločba glede proizvodov zavoda »Obiličevo« s priloženim cenovnikom. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 90/1935 (9. november 1935). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:195 (2. januar 2016).

Odločba in cenovnik glede proizvodov zavoda »Obiličevo«. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 13/1935 (13. februar 1935). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:195 (2. januar 2016).

Odločba o izpremembi in dopolnitvi odločbe o prodaji mask in ostalega zaščitnega materiala civilnemu prebivalstvu (s cenovnikom). Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 100/1936 (12. december 1936). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:197 (2. januar 2016).

Odločba o ureditvi banovinskega odseka za zaščito pred zračnimi napadi. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939a (6. maj 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/ prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Odločba o združitvi odseka za zaščito pred letalskimi napadi in mobilizacijskega odseka v mobilizacijski odsek. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 18/1940 (1. marec 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Odredba o ustanovitvi odseka za evakuacijo in zaščito otrok pri kr. banski upravi dravske banovine. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 15/1941b (19. februar 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/ prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Odredba o zapriseganju vojaških obveznikov v inozemstvu. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1940a (14. avgust 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

OKH/Gen St d H, Chef des Kriegskarten- und Vermessungswesen. 1943. *Deutsche Heereskarte – Jugoslawien 1 : 25.000 – Blatt Nr. 10-1-d Bled (Veldes)*. SI-ZAL, KRA/0200 Zemljevidi in karte, 1943-1991, mapa 1 Vojaške karte 1:25.000 – 1943.

--- 1943. *Deutsche Heereskarte – Jugoslawien 1 : 25.000 – Blatt Nr. 10-2-c Bled (Veldes)*.

--- 1943. *Deutsche Heereskarte – Jugoslawien 1 : 25.000 – Blatt Nr. 10-3-d Bled (Veldes)*. SI-ZAL, KRA/0200 Zemljevidi in karte, 1943-1991, mapa 1 Vojaške karte 1:25.000 – 1943.

--- 1943. *Deutsche Heereskarte – Jugoslawien 1 : 25.000 – Blatt Nr. 10-4-a Bled (Veldes)*. SI-ZAL, KRA/0200 Zemljevidi in karte, 1943-1991, mapa 1 Vojaške karte 1:25.000 – 1943.

--- 1943. *Deutsche Heereskarte – Jugoslawien 1 : 25.000 – Blatt Nr. 10-4-b Bled (Veldes)*. SI-ZAL, KRA/0200 Zemljevidi in karte, 1943-1991, mapa 1 Vojaške karte 1:25.000 – 1943.

--- 1943. *Deutsche Heereskarte – Jugoslawien 1 : 25.000 – Blatt Nr. 10-4-c Bled (Veldes)*. SI-ZAL, KRA/0200 Zemljevidi in karte, 1943-1991, mapa 1 Vojaške karte 1:25.000 – 1943.

Okrajni cestni odbor Radovljica. 1939. *Povpraševanje in zahteva po popisu,* (9. oktober, Pov. Št. 770/39). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Okrajni odbor za podpore v Radovljici. 1940. *Uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o podpori rodbinam oseb, poklicanih v vojaško služb,* (19. avgust, Su 179-25/39-129). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nedoslednosti pri podporah vpoklicanim na vojaško služenje,* (3. oktober, Su 179-25/39-163). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Vojaške podpore in doklade – osebni podatki,* (14. november, Su 179-25/39-28). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Okrajno sodišče v Radovljici. 1940. *Opozorilo,* (19. avgust, Su 179-25/39-148). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Perčič, Robert. 2002. *Človeški viri in popolnjevanje vojske.* Diplomska naloga. Novo mesto: Visoka šola za upravljanje in poslovanje.

Perko, Matija in Janez Kavar. 2015. Intervju tekom ogleda utrdbenih položajev v Šentanski dolini. Tržič, 21. oktober.

Pikon, Janez. 2014. E-pošta na temo lokacij utrdbenih objektov na Ribčevi planini. Radovljica/Bohinjska Bela, 23. november.

Pojasnilo kdaj se smejo rezervni častniki oprostiti vojaške službe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 59/1939 (26. julij 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Pojasnilo o oprostitvi mož od vojaške službe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1938 (24. september 1938). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:202 (2. januar 2016).

Pojasnilo o oproščanju osebja industrijskih podjetij od vojaške službe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 63/1939 (9. avgust 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/ prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Poveljstvo ljubljanskega vojaškega okrožja. 1936. *Razglas,* (19. avgust, Št. 5429). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Pravila za pobiranje vojnice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 30/1939 (15. april 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Pravilnik o nadaljnjem ravnanju z živalmi in vozili, odkupljenimi za potrebe aktiviranih edinic vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 50/1940 (22. junij 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Pravilnik o odkupovanju živali, vozil in opreme od proizvajalcev za potrebe aktiviranih edinic vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1940 (8. maj 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Pravilnik o prepuščanju vojaških državnih kobil ljudstvu v uporabo, vzdrževanje in za pleme. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 74/1931 (25. november 1931). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:184 (2. januar 2016).

Pravilnik o uporabi zakona o zaščiti specialnega smrekovega resonančnega lesa za potrebe državne obrambe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 33/1931 (30. maj 1931). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:184 (2. januar 2016).

Pravilnik o zaščiti pred zračnimi napadi. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 37/1939b (10. maj 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

--- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 68/1939 (26. avgust 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Pravilnik o zaščiti pred letalskimi napadi, II. del, kemijska služba. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 21/1940 (13. marec 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Pravilnik o zaščiti pred letalskimi napadi, III. del, sanitetna služba. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 24/1940 (23. marec 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Pravilnik o zaščiti pred zračnimi napadi. IV. del — B. Zaščita pred požarom. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 94/1939 (25. november 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/ prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Pravilnik o zaščiti pred zračnimi napadi, prva polovica IV. dela (gradnja zakloniščc). Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 96/1939b (2. december 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Pravilnik o zaščiti pred letalskimi napadi, V. del. – Služba opazovanja in naznanjevanja nevarnosti letalskih napadov, maskiranja in zatemnitve. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 99/1940 (11. december 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Pravilnik za izvrševanje zakona o nastanjevanju vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 41/1935 (22. maj 1935). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:195 (2. januar 2016).

Pravilnik za mednarodni zračni promet. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1936 (5. februar 1936). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY: ID:197 (2. januar 2016).

Prezelj, Iztok, ur. 2007. *Model celovitega ocenjevanja ogrožanja nacionalne varnosti Republike Slovenije.* Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Direktorat za obrambne zadeve, Sektor za civilno obrambo.

Prostovoljno gasilsko društvo Bled. Delovanje društva med obema vojnama. Dostopno prek: http://www.gasilcibled.si/Zgodovina/Medobemavojnama.aspx (22. julij 2015).

Prpić, Ivan, Žarko Puhovski in Maja Uzelac, ur. 1990. *Leksikon temeljnih pojmova politike.* Zagreb: Šolska knjiga.

Przeworski, Adam. 1991. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America.* New York: Cambridge University Press.

Radenković, Milan. 1937. Sistem stalne fortifikacije. *Ratnik - mesečni vojni list* (4): 1–13.

Razinger, Zvone. 2014. Intervju o položajih utrdbenih objektov na območju Bohinjske Bele in še preostalih v širšem območju Radovljice. Radovljica, 4. december.

Referat predsednika Vojnog saveta od 20. decembra 1938. o utvrđivanju jugoslovenskih granica. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 112–123. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Regent, Ivan, ur. 1952. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov.* Del 6, knjiga 1, Borbe v Sloveniji 1941. Beograd: Vojnozgodovinski institut Jugoslovanske ljudske armade.

Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-1). Ur. l. RS 27/2010. Dostopno prek: http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2010-01-1189 (16. december 2015).

Roblek, Nasta. 2005. *Urejanje vojaške krajine na primeru tretjega in četrtega sektorja Rupnikove linije (Žirovski vrh - Blegoš, Ratitovec - Soriška planina).* Diplomsko delo. Ljubljana: Biotehniška fakulteta.

Rukavishnikov, O. Vladimir in Michael Pugh. 2003. Civil-Military Relations. V *Handbook of the Sociology of the Military,* 2003, ur. Giuseppe Caforio, 131–149. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Savnik, Roman, France Planina in Živko Šifrer. 1968. *Krajevni leksikon Slovenije: repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije. Knjiga 1, Zahodni del Slovenije.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.

SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji. *Slovar slovenskega knjižnega jezika: Elektronska izdaja v1.0.* Ljubljana: DZS, d. d. in Amebis, d. o. o.

Seja občinske uprave Bled. 1939. Zapisnik seje, (10. in 13. januar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1939. Zapisnik seje, (26. oktober). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (16. januar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (8. marec). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (28. maj). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (20. september). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (26. september). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (7. november). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (28. november). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1940. Zapisnik seje, (13. december). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

--- 1941. Zapisnik seje, (21. februar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

Seje občinske uprave Bled. 1936–1938. Zapisniki sej. SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, Zvezek Zapisnik občinske uprave 27. 10. 1933 – 21. 3. 1938.

--- 1938. Zapisnik seje, (21. januar). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, Zvezek Zapisnik občinske uprave 27. 10. 1933 – 21. 3. 1938.

--- 1939–1941. Zapisniki sej. SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 13 Zapisniki sej občinske uprave 1933–1941, mapa Spisi občinskih sej, ovoj Zapisniki občinske uprave Bled 22. 4. 1938 do 21. 2. 1941.

Service historique de l'armee de terre, Paris (SHAT): fond 7N za Yugoslavie, Italie, Roumanie, Tchecoslovaque.

Slovenec: političen list za slovenski narod. 1939. Uredba o rezervah hrane, 180a (9. avgust): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9P8AYEWF (4. julij 2015).

--- 1939. Občinske finance in uredba o rezervah hrane, 181a (10. avgust): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-QE1Y5MXE (5. julij 2015).

--- 1939. Zakon o pobijanju draginje in proti brezvestni špekulaciji, 219a (24. september): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-NB27HN43 (5. julij 2015).

--- 1939a. Zoper špekulante in navijalce cen, 220a (26. september): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GQGYRYKE (5. julij 2015).

--- 1939b. K protidraginjski uredbi, 220a (26. september): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GQGYRYKE (5. julij 2015).

--- 1939c. Živinski sejmi, 220a (26. september): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GQGYRYKE (5. julij 2015).

--- 1939. Plinska maska Nebojša M1, 262a (15. november): 7. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-JB442Q0Y (6. julij 2015).

--- 1939a. Državno nadzorstvo nad žitom in drugim živežem, 275 (30. november): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RG26PAVZ (6. julij 2015).

--- 1939b. Živinski sejmi, 275 (30. november): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RG26PAVZ (6. julij 2015).

--- 1940. Nadzorstvo nad cenami urejeno, 36a (14. februar): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CR0C7L8X (5. julij 2015).

--- 1940. Naše delavsko zavarovanje, 38a (16. februar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-4P0JZOZ8 (5. julij 2015).

--- 1940a. Dopolnitev uredbe o pobijanju draginje in o nadzorstvu nad cenami, 106a (11. maj): 8. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-T157S6Y5 (5. julij 2015).

--- 1940b. Po državi, 106a (11. maj): 6. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-T157S6Y5 (5. julij 2015).

--- 1940. Uvedba brezmesnih dni, 109a (15. maj): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-SXMK9TJB (5. julij 2015).

--- 1940. Uredba o pošiljanju brezvestnih špekulantov na prisilno bivanje in prisilno delo, 112a (18. maj): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GOLGI0HP (5. julij 2015).

--- 1940. Naše gospodarstvo v aprilu, 134a (14. junij): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FXZOV3RV (6. julij 2015).

--- 1940. Preskrba s surovinami, 135a (15. junij): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-AA1Y7VSF (6. julij 2015).

--- 1940a. Gospodarstvo, 142a (23. junij): 16. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-OJXP48Q8 (6. julij 2015).

--- 1940b. Podpore družinam obveznikov, pozvanih na vežbo, 142a (23. junij): 16. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-OJXP48Q8 (6. julij 2015).

--- 1940. Nova uredba določa odkup pšenice in koruze, 143a (25. junij): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-K253PD37 (6. julij 2015).

--- 1940. Najvišje cene za pšenico in koruzo, 144a (26. junij): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:doc-G10HSZ92 (6. julij 2015).

--- 1940. 300 milij. za odkup stare pšenice in koruze, 148a (2. julij): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZOUIIJXN (6. julij 2015).

--- 1940. Postavitev nadzornikov nad cenami, 149a (3. julij): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:doc-796TXYXR (6. julij 2015).

--- 1940. Svobodne cene za staro koruzo, 193a (24. avgust): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:DOC-RRH59G2X (6. julij 2015).

--- 1940. Enotna krušna moka, 195a (27. avgust): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN: SI:doc-31FY4ANC (6. julij 2015).

--- 1940a. Prisilni odkup pšenice in pšenične moke v naši banovini, 200a (1. september): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-9VE8KO2C (6. julij 2015).

--- 1940b. Uredba o nadzorstvu cen na drobno, 200a (1. september): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:doc-9VE8KO2C (6. julij 2015).

--- 1940. Cene živine in kmetijskim pridelkom, 221a (26. september: 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:doc-DCLNILPV (6. julij 2015).

--- 1940. Cene živine in kmetijskim pridelkom, 227a (3. oktober): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:doc-8SPTPOVA (6. julij 2015).

--- 1940. Prehrana Slovenije je zagotovljena, 228a (4. oktober): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:DOC-Z34MHYL8 (6. julij 2015).

--- 1940a. Od nedelje do nedelje – Notranji pregled, 230a (6. oktober): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-26FWUMJQ (6. julij 2015).

--- 1940b. Banovinski prehranjevalni zavod ustanovljen, 230a (6. oktober): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-26FWUMJQ (6. julij 2015).

--- 1940. Letošnji pridelek pšenice, 236a (13. oktober): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-ZNCTTGUH (6. julij 2015).

--- 1940. Ureditev nadrobne prodaje pšenične moke, 299a (31. december): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-ROYELJYZ (5. julij 2015).

--- 1941. Za red pri oskrbi s krušno moko, 21a (26. januar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-Y6OTM6NX (6. julij 2015).

--- 1941. Celje, 22a (28. januar): 9. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-CHXIMMW6 (6. julij 2015).

--- 1941. Ptuj, 23a (29. januar): 9. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TAWCK6J8 (6. julij 2015).

--- 1941a. Industrija Jugoslavije 1918–1938, 24a (30. januar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-JM9XEWFM (4. julij 2015).

--- 1941b. Maribor, 24a (30. januar): 7. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-JM9XEWFM (4. julij 2015).

--- 1941a. Naša zunanja trgovina v l. 1940, 25a (31. januar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-K4XMU7I6 (4. julij 2015).

--- 1941b. Navodila Prevoda glede preskrbe obratov on zavodov z moko, 25a (31. januar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-K4XMU7I6 (7. julij 2015).

--- 1941. Danes začnemo z nakaznicami za kruh in moko, 26 (1. februar): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-O4JUTGD5 (7. julij 2015).

--- 1941. Zasedanje banskega sveta, 41a (19. februar): 4-5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-VBVZJ5R5 (7. julij 2015).

--- 1941. Minister Protič o novi uredbi o ureditvi cen in notranjega prometa, 62a (15. marec): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-Y8WC4NCX (7. julij 2015).

--- 1941. Pooblastila za poseg države v gospodarstvo, 63a (16. marec): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-Q559MS76 (7. julij 2015).

--- 1941. Uredba o obvezni oddaji žita in moke, 64a (18. marec): 7. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-VBO67J0Y (7. julij 2015).

--- 1941. Obvezna prodaja presežkov žila, koruze in moke, 65a (19. marec): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-DHMN6ZN0 (7. julij 2015).

--- 1941. Obvezna prodaja presežkov pšenice, rži, soržice, ječmena, koruze in vseh vrst krušnega žita, 66a (21. marec): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-8WFGEX0C (7. julij 2015).

--- 1941. Pripravno stanje naših vojnih sil, 80a (6. april): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:DOC-7GYR4BM1 (23. avgust 2015).

--- 1941. Številka 81a (8. april). Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-H59Z2RDI (23. avgust 2015).

--- 1941. Obvestilo o prijavi zalog blaga, 85a (12. april): 1. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:doc-KNGFYJ2U (4. julij 2015).

Slovenski narod. 1935. Kako je bila Ljubljana "napadena", 239 (26. junij): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-5DFLIWAA (6. julij 2015).

Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine. 1930. Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=183 (2. januar 2016).

--- 1931. Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=184 (2. januar 2016).

--- 1932a. 1. polletje. Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=185 (2. januar 2016).

--- 1932b. 2. polletje. Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=186 (2. januar 2016).

--- 1933a. 1. polletje. Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=189 (2. januar 2016).

--- 1933b. 2. polletje. Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=190 (2. januar 2016).

--- 1934. Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=193 (2. januar 2016).

--- 1935. Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:195 (21. junij 2015).

--- 1936. Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:197 (21. junij 2015).

--- 1937. Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:199 (21. junij 2015).

--- 1938. Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:202 (21. junij 2015).

--- 1939. Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (21. junij 2015).

--- 1940. Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (21. junij 2015).

--- 1941. Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (21. junij 2015).

Spremembe in dopolnitve pravilnika o zaščiti pred letalskimi napadi, I. del. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 75/1940 (18. september 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Spremembe in dopolnitve uredbe o oprostitvi mož od vojaške službe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1939 (27. september 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

--- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 90/1939 (11. november 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

--- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 51/1940 (26. junij 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Sreski poglavar v Radovljici. 1929. *Topografska in triangulacijska dela vojnega geografskega inštituta,* (10. junij, Preds. Št. 506). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1929. *Povelje,* (1. julij, Št. 5570). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1929. *Povelje,* (19. oktober, Št. 5570/1-29). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Sresko načelstvo v Radovljici. 1930. *Seznam vojaških obveznikov …,* (3. december, Št. 1468). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1934. *Ministrstvo vojske in mornarice – triangulacioni i topografski radovi kroz državne šume,* (22. maj, Št. 6338/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1935. *Obmejno prebivalstvo, pojasnilo glede odziva graničnim organom na državni meji,* (29. maj, Pov. Št. 413/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1935a. *Zavetišča pred napadi iz zraka,* (22. junij, Pov. Št. 2/12). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 59 Gradbene zadeve – razno.

--- 1935. *Naredba,* (25. julij, Pov. Št. 6214/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1935b. *Zavetišča pred napadi iz zraka,* (21. avgust, Pov. Št. 2/12). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 59 Gradbene zadeve – razno.

--- 1936. *Oglas za čiščenje dimnika v vojašnici 1. planinskega bataljona v Bohinjski Beli in oglas za peko vojaškega kruha za moštvo/garnizon Bohinjska Bela,* (11. april, Št. 839/1 in 845/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1936. *Povelje,* (7. julij, Pov. Št. 1267/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 22 Kmetijstvo, razni spisi 1930–1940.

--- 1936. *Posredovanje razglasa za nabavo živinske hrane in prostirke,* (27. julij, Št. 9161/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1936. *Razglas o komisijskem odkupu pšenice neposredno od pridelovalcev,* (4. avgust, Št. 9227/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1936. *Razglas o odkupovanju sena,* (12. avgust, Št. 9161/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1936. *Nakup zaščitnih sredstev v primeru napadov iz zraka,* (26. avgust, Pov. Št. 729/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1937. *Rekrutiranje v letu 1937,* (20. julij, Pov. Št. 133/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Oglas licitacije za nabavo 183 prm^3 drv,* (30. januar, Pov. Št. 1903/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Okrožnica s prepisom oglasa za preskrbo mesa za moštvo 2. planinskega bataljona v Bohinjski Beli,* (13. februar, Pov. Št. 2747/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Oglas o II. licitaciji za nabavo 183 prm^3 drv,* (28. februar, Pov. Št. 3459/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Sodelovanje gasilcev pri pasivni obrambi,* (28. marec, Pov. Št. 261/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Cenik zaščitnih sredstev, nabava začasno nemogoča, zato ustanovitev fondov,* (28. marec, Pov. Št. 261/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Povelje,* (26. april, Pov. Št. 384/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Povelje,* (22. junij, Pov. Št. 845/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Povelje,* (20. september, Pov. Št. 253/3). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Vpoklici vojaških obveznikov na orožne vaje, preprečevanje nerodnosti,* (9. oktober, Pov. Št. 1393/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Podpiranje rodbin vpoklicanih vojnih obveznikov, izvrševanje uredbe z dne 3. oktobra 1939,* (18. oktober, Pov. Št. 12391/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Povelje,* (2. december, Pov. Št. 1852/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Naredba,* (5. december, Pov. Št. 1538/3). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Naredba o omejitvi prodaje tekočega goriva in prometa z motornimi vozili,* (6. december, Pov. Št. 13889/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 22 Kmetijstvo – razni spisi 1930–40.

--- 1939. *Izzivanje in žaljenje vojske in vojaških oseb,* (27. december, Pov. Št. 1688/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Vpoklic rekrutov v stalni kader,* (18. april, Pov. Št. 498/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nakup krme za vojaške oblasti,* (7. junij, Pov. Št. 7036/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Okrožnica s prepisom oglasa za preskrbo mesa za moštvo 2. planinskega bataljona v Bohinjski Beli,* (21. junij, Pov. Št. 8032/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Nakup krme v Štabu Dravske divizijske oblasti,* (16. julij, Pov. Št. 8690/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Obdelava posestev vojnih vpoklicancev,* (5. avgust, Pov. Št. 678/3). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Povelje,* (10. avgust, Pov. Št. 379/6). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Razglas vsem občinam,* (14. avgust, Pov. Št. 9819/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Kovinski odpadki/staro železo/odstopitev ministrstvu vojske in mornarice,* (22. avgust, Pov. Št. 1049/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Pomožna vojska,* (24. avgust, Pov. Št. 962/8). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Okrožnica s prepisom oglasa za preskrbo mesa za moštvo 2. planinskega bataljona v Bohinjski Beli,* (11. september, Pov. Št. 10753/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Okrožnica s prepisom oglasa za preskrbo mesa za moštvo 2. planinskega bataljona v Bohinjski Beli,* (20. september, Pov. Št. 11152/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Organizacija in vaje vojnih gasilskih čet,* (8. oktober, Pov. Št. 934/5). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Povelje,* (10. oktober, Pov. Št. 11746/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Vojne gasilske čete – vaje,* (14. oktober, Pov. Št. 934/5). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Povelje,* (21. oktober, Pov. Št. 1373/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Razpored duhovnikov za pasivno zaščitno službo,* (8. november, Pov. Št. 1449/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Povelje,* (17. november, Pov. Št. 2001/13). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Povelje,* (21. november, Pov. Št. 1494/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Povelje,* (26. november, Pov. Št. 1494/2). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1941. *Obvestilo štaba odseka za utrjevanje v Železnikih št. 4,* (4. februar, Pov. Št. 238 (oz. 5)/1). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 74 *Vojaške zadeve* – 1928–1945.

Sruk, Vlado. 1995. *Leksikon politike.* Maribor: Založba obzorja.

Stiplovšek, Miroslav. 1997. Ukinitev oblastnih samouprav in oblikovanje banske uprave Dravske banovine leta 1929. *Prispevki za novejšo zgodovino,* 2(37): 93–104.

--- 2001. Prizadevanja banskega sveta Dravske banovine za udejanjenje banovinske samouprave in decentralizacije uprave ter za razširitev svojih pristojnosti leta 1933. *Zgodovinski časopis*, 2(55): 231–253.

--- 2011. Banski svet Dravske banovine 1930-1941, naslednik »deželnega zbora in oblastnih samouprav«. V *Trojarjev zbornik,* 2011, ur. Danijela Trškan, 417–438. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Strugar, Vlado. 1980. *Jugoslavija 1941–1945.* Ljubljana: Partizanska knjiga.

Šarac, Darko. 2009. *Vojaški kompleksi v Ljubljani in njihove spremembe skozi čas.* Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo. Dostopno prek: http://drugg.fgg.uni-lj.si/750/ (6. marec 2016).

Šmid. 2015. Intervju na temo poteka izvleka velikih količin lesa iz gozdarskega območja Martinček na Jelovici in ogled položajev Kraljeve Jugoslovanske vojske v okolici Kamne Gorice. Kamna Gorica, 5. november.

Šmid, Gašper. 2003. *Uprava Dravske banovine : 1929-1941.* Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

Šorn, Mojca. 2007. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

--- 2010. Sistem protiletalske obrambe v Dravski banovini in v času druge svetovne vojne (s poudarkom na Ljubljani). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 3(50): 27–36.

Štab 2. pionirskega polka. 1940. *Prepis navodila za postopanje nesposobnih obveznikov in primer potrdila o nesposobnosti,* (b. d., Red. broj reg. spiska 8/145). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Štab IV. armijske oblasti. 1940. *Predaja konj ljudem v brezplačno uporabo,* (2. november, V. T. Br. 2112). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Štab Dravske divizijske oblasti, pisarna intendanture. 1937. *Razglas za nabavo živinske hrane in slame,* (1. julij, E. Št. 9356). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1939. *Postopek pri pozivu obveznika na vežbe,* (6. junij, Str. Pov. Dj. Br. 1141). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

--- 1940. *Razglas za nabavo živinske hrane,* (9. februar, E. Št. 2972). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Štab odseka za utrjevanje št. 3. 1939. *Oglas poveljnika odseka za utrjevanje št. 3,* (6. februar, Št. 1016). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Štab utrjevanja. 1940. *Dela v bližini Radovljice,* (19. junij, Št. 2980). SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73 Vojaške zadeve – spisi 1918–1940.

Šuligoj, Rok. 2011. *Varnostni izzivi in totalna obramba.* Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Šušterič, Uroš. 2014. *Pričevalci,* 11. november. Dostopno prek: http://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174305166 (29. avgust 2015).

Terzić, Velimir. 1982. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941: Uzroci i posledice poraza.* Knjiga 2. Beograd: Narodna knjiga. Ljubljana: Partizanska knjiga. Titograd: Pobjeda.

Tolmačenja členov 1., 4., 9. in 12. uredbe o podpori rodbinam oseb, poklicanih v vojaško službo. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 87/1939 (1. november 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Tomič, Gorazd. 2011. Kalibri tako in drugače: Označevanje streliva. *Revija obramba,* 9: 43–48.

Trgovski list: Časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo. 1938. Dobave - licitacije, 141 (28. december): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-WDCMAYMG (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 8 (18. januar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-WGSROX6R (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave - licitacije, 16 (6. februar): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-704D8HMS (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 19 (13. februar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN: SI:doc-MFHCR0UN (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 30 (10. marec): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:doc-AZQ2YMAB (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 33 (17. marec): 6. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:doc-OO6I1U90 (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 41 (5. april): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-EIYIHVMA (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 42 (7. april): 2. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-2UF4B9GH (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 47 (21. april): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-VMXVDNXS (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 49 (26. april): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-QDIUV4FK (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 50 (28. april): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-9DCIABJB (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 51 (3. maj): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-RT49HITX (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 69 (21. junij): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-BS14NY8W (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 73 (3. julij): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-JOP21CPX (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 78 (14. julij): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-KBNWHZVG (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 81 (21. julij): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-6J5ESZUV (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 89 (9. avgust): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-ASOJHEOA (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 98 (1. september): 6. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:doc-ETHY5XTE (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 111 (4. oktober): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:doc-9M8WHVNF (3. julij 2015).

--- 1939. Seznam luksuznih predmetov v smislu protidraginjske uredbe, 118 (20. oktober): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NHONVC4T (3. julij 2015).

--- 1939. Cene surovinam so se dvignile, 119 (23. oktober): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/ ?URN=URN:NBN:SI:doc-N3P7U6MO (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 120 (25. oktober): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:doc-EYC8KBUP (3. julij 2015).

--- 1939. Seznam luksuznih predmetov v smislu protidraginjske uredbe II., 121 (27. oktober): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-KEGMCDDI (3. julij 2015).

--- 1939. Dobave – licitacije, 122 (30. oktober): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN:SI:doc-5N9R3N0M (3. julij 2015).

--- 1939. Seznam luksuznih predmetov, 123 (3. november): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-VAPGLOGT (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 7 (15. januar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-E71QAGA7 (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 18 (12. februar): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-3M8BPSMQ (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 20 (16. februar): 6. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-ONQVNBGN (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 21 (19. februar): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-ZCJF7BMK (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 26 (1. marec): 1. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-3KWH00A1 (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 28 (6. marec): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-WYI294T4 (3. julij 2015).

--- 1940. Trnovskemu naraščaju! Zbiranje starega železa in raznih odpadkov, 29 (8. marec): 5. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-Q0EFJ9A6 (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 30 (11. marec): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-JZSWWFLW (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 31 (13. marec): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-AHP9N33T (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 33 (18. marec): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-EVBM2OGL (3. julij 2015).

--- 1940a. Dobave – licitacije, 59 (27. maj): 4. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-UPX0I261 (3. julij 2015).

--- 1940b. Zaposlitev delavstva v marcu, 59 (27. maj): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-UPX0I261 (3. julij 2015).

--- 1940. Neuspeh uredbe o omejitvi mesne potrošnje, 63 (5. junij): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ONL8CTLP (3. julij 2015).

--- 1940. Dobave – licitacije, 101 (6. september): 6. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-AN16LF4X (3. julij 2015).

--- 1941a. Banova odredba o prodaji moke, 1 (1. januar): 8. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IMPN3UKA (3. julij 2015).

--- 1941b. Nove določbe o peki in kruhu, 1 (1. januar): 8. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IMPN3UKA (3. julij 2015).

--- 1941. Dobave - licitacije, 20 (17. februar): 3. Dostopno prek: http://www.dlib.si/?URN=URN: NBN: SI:doc-9MUXPFBE (3. julij 2015).

Trnjanin, Damir. 2007. *Civilno-vojaški odnosi v Izraelu.* Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

TV Slovenija, 1. program. 2004. *Tednik: Razkrita skrivnost povojnih pobojev.* VKA 3217/2, 12-23.35 min. Ljubljana, 11. november.

Ukaz Nj. Vel. kralja o postavitvi vse vojaške sile Kraljevine Jugoslavije v stanje pripravljenosti. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 29/1941 (9. april 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Ukaz o spremembi uredbe o oprostitvi mož od vojaške službe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 18/1941 (1. marec 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Ulrich Dobovšek, Pavlina. 2014. *Pričevalci,* 29. julij. Dostopno prek: http://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174284840 (29. avgust 2015).

Uredba o delu javnih klavnic za potrebe vojske ob dneh, ko jim je delo po uredbi o odpiranju in zapiranju obratovalnic prepovedano. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 83/1939b (18. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o dopolnilnem preskrbovanju vojaških oseb v mobilnem in vojnem stanju z življenjskimi potrebščinami. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 20/1941 (8. marec 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Uredba o dopolnitvi uredbe o odkupovanju živali in vozil za potrebe aktiviranih edinic vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 64/1940 (10. avgust 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o dopolnitvi uredbe o pomožni vojski državne obrambe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 85/1940 (23. oktober 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o državni mobilizaciji. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1939 (30. december 1939). Dostopno prek: http://sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (21. junij 2015).

Uredba o izjemnih vojaških nabavah. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939b (7. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY: ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o izplačevanju prejemkov državnih plačevancev v mobilnem in vojnem stanju. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 96/1939a (2. december 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o nagradah dnevničarjem pri vojski in mornarici. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 10/1932 (6. februar 1932). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:185 (2. januar 2016).

Uredba o narodnem obrambnem skladu. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 44/1939 (3. junij 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o občinskih uslužbencih. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 61/1936 (29. julij 1936). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:197 (2. januar 2016).

Uredba o odkupovanju živali in vozil za potrebe aktiviranih edinic vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939a (7. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o odložitvi izvršb proti civilnim osebam v vojaški službi. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 81/1939b (11. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

--- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 41/1940 (22. maj 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o odložitvi plačevanja najemnin, ki jih dolgujejo osebe, poklicane v vojaško službo. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 81/1939a (11. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o oprostitvi mož od vojaške službe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 54/1938 (6. julij 1938). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:202 (2. januar 2016).

Uredba o organiziranju, opremljanju in usposabljanju sil za zaščito, reševanje in pomoč. Ur. l. RS, 92/07, 54/09 in 23/11. Dostopno prek: http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED3994# (17. marec 2016).

Uredba o podpri rodbinam oseb, poklicanih v vojaško službo. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 80/1939c (7. oktober 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/ prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o pomožni vojski državne obrambe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 45/1940 (5. junij 1940). Dostopno prek: http://sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY: ID:206 (17. junij 2015).

Uredba o rezervah hrane. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 14/1940 (17. februar 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o mletju in kruhu. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 15/1941a (19. februar 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

Uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o podpori rodbinam oseb, poklicanih v vojaško službo. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 68/1940 (24. avgust 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o spremembah in dopolnitvah zakona o nastanjevanju vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939a (6. december 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o spremembah in dopolnitvah zakona o ustroju vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 77/1940b (25. september 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o ukrepih za preskrbo prebivalstva in vojske s kruhom. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 70/1940 (31. avgust 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/ ?target=pdf&urn=SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o ureditvi službenega razmerja ob vpoklicu službojemnikov v vojaško službo. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 66/1940 (17. avgust 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn= SISTORY:ID:206 (2. januar 2016).

Uredba o ustanovitvi odseka za zaščito pred zračnimi napadi in o novem oštevilčenju odsekov min. za notranje posle. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939b (6. maj 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Uredba o utrdbah in utrjenih prostorih. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 97/1939b (6. december 1939). Dostopno prek: http://sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY: ID:204 (21. junij 2015).

Uredba o zaščiti pred zračnimi napadi. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939č (6. maj 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY: ID:204 (2. januar 2016).

Uredba z zakonsko močjo o rekviziciji. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 8/1940 (27. januar 1940). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY: ID:206 (2. januar 2016).

Uredba z zakonsko močjo o utesnitvi odsvojevanja nepremične imovine v območju apelacijskega sodišča v Ljubljani. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 75/1936 (16. september 1936). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:197 (2. januar 2016).

Ustanovitev odsekov za zaščito pred zračnimi napadi pri kr. banskih upravah. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 36/1939c (6. maj 1939). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:204 (2. januar 2016).

Vodeb, Ivan. 2015. Terenski ogled območja Jelovice, ki spada pod upravo gogzdega gospodarstva Bohinjska Bistrica. Jelovica, 3. in 31. oktober.

Vojaške zadeve – 1928–1945. SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 74.

Vojaške zadeve – spisi 1918–1940. SI-ZAL, RAD/0004 Občina Bled, 1776–1946, t. e. 73.

Vrišer, Sergej. 1987. *Uniforme v zgodovini. Slovenija in sosednje dežele.* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.

Vujović, Mitar. 1990. *Ekonomska služba vrhovnog štaba NOV i POJ 1941–1945.* Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, Intendantska uprava SSNO.

Vukčević, Momir. 2013. Avtomatski mitraljezi. Del 2, Nemška mitraljeza Maxim »MG 08« in »MG 08/15«. *Revija obramba,* 10: 63–66.

Wikipedia, the free encyclopedia. Sportpalast speech. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/wiki/ Sportpalast_speech (22. julij 2015).

Zakon o nastanjevanju vojske in mornarice. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1934 (7. februar 1934). Dostopno prek: http://www.sistory.si/raw2xml.php?ID=193 (2. januar 2016).

Zakon o zaščiti specialnega smrekovega resonančnega lesa za potrebe državne obrambe. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 30/1931 (9. maj 1931). Dostopno prek: http://www.sistory.si/ publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:184 (2. januar 2016).

Zapisnik s konferencije ministra vojske i mornarice od 5. septembra 1939. s načelnikom Generalštaba i drugim odgovornim rukovodiocima o načinu utvrđivanja severnog fronta i angažovanju radne snage. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 319–327. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Zapisnik sa konferencije jugoslovenskog ministra vojske i mornarice sa najvišim vojnim rukovodiocima održane 1. jula 1940. o utvrđivanju granica, naoružanju i drugim problemima organizacije vojske. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 725–735. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Zapisnik sa konferencije ministra vojske i mornarice sa članovima Vojnog saveta i načelnikom Glavnog generalštaba od 20. decembra 1938. o naoružanju vojske, podizanju ratne industrije i utvrđivanju graničnih frontova. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 99–112. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Zapisnik sa sednice Stalne komisije za utvrđivanje od 16. januara 1939. o utvrđivanju zapadnog fronta i potrebnim kreditima za izvođenje ovih radova. V *Aprilski rat 1941,* 1969, ur. Fabijan Togo, 143–150. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Zelenko, Aleš. 2003. Od kod bunkerji, ki »krasijo« dobršen del Slovenije? : samo od Maribora do Ptuja je bilo postavljenih okrog 400 bunkerjev Rupnikove linije. *Večer,* (9. jun. 2003): 11.

--- 2013a. »Neznani« severni del: Rupnikova linija. *Revija obramba*, 6: 49–54.

--- 2013b. Severna fronta v aprilski vojni. 2. Rupnikove linije. *Revija obramba*, 7: 49–55.

--- 2013c. Boj za Rupnikovo linijo v Gornji Radgoni. 3. Rupnikove linije. *Revija obramba*, 8: 50–53.

--- 2015. *E-pošta oz. Intervju na temo operativnih in posadkovnih enot na območju Radovljica – Jezersko.* Radovljica/Maribor, 1. september.

Znaki za alarm v primeru sovražnega letalskega napada. Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje 33/1941 (23. april 1941). Dostopno prek: http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:208 (2. januar 2016).

ZOO Ljubljana. Konji. Dostopno prek: http://www.zoo-ljubljana.si/index.php?id=340 (2. maj 2015).

Zupanc, Janko. 2015. Intervju na temo gradnje utrdbenih objektov na Lancovem oz. t. i. Rupnikove linije. Lancovo, 31. marec.

Žabkar, Anton. 2010. Obramba Slovenije v Kraljevini SHS / Jugoslaviji: doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941) = Defence of Slovenia as a part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (Yugoslavia): military doctrine, war plans and their implementation (1920-1941). *Vojaška zgodovina*, 1(11): 57–127.

--- 2013. Slovenija in vojska Kraljevine Jugoslavije. *Revija obramba*, 3: 52–57.

Žabota, Barbara. 2014. »Bojni grom!« Mobilizacija črnovojnikov in konj. *V zaledju Soške fronte*, razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gornjesavskega muzeja Jesenice, Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Pokrajinskega arhiva Koper in Tolminskega muzeja.